

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl / Year: 13 Sayı / Number: 35 Ağustos / August 2020

ADYAMAN ÜNİVERSİTESİ / ADYAMAN UNIVERSITY
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ / JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
(Uluslararası Hakemli E-Dergi/ Referee International E-Journal)
ISSN: 1308–9196

Sahibi / Owner
Adiyaman Üniversitesi Rektörlüğü

Editör / Editor
Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör Yardımcısı / Assistanst Editor
Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU- Adiyaman Üniversitesi İİBF-İktisat
Prof. Dr. Himmet HÜLÜR- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi
Doç. Dr. İbrahim YERLİKAYA -Adiyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Doç. Dr. Çiğdem SABBAĞ- Adiyaman Üniversitesi Turizm Fakültesi
Doç. Dr. Metin KOPAR- Adiyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi-Tarih
Doç. Dr. Ümit YETİŞ - Adiyaman Üniversitesi BESYO
Doç. Dr. Tayfun SERVİ - Adiyaman Üniversitesi İİBF-İktisat
Doç. Dr. Aykut DÜNDAR - Adiyaman Üniversitesi BESYO
Doç. Dr. Ali DUMAN - İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Mehmet GÜNGÖR - Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAHİN - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi- Sanat Tarihi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Şakir CEYHAN - Adiyaman Üniversitesi İİBF- Sosyal Hizmet
Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Çağlar KURTAŞ - Adiyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi -Sosyoloji
Dr. Öğr. Üyesi Burak TELLİ - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi -Türk Dili ve Edebiyatı
Dr. Öğr. Üyesi Ayça AVCI - Adiyaman Üniversitesi Devlet Konservatuarı

Yazı İşleri /Managing

Arş. Gör. Dr. Tuba GÜN ÇINGİ

Arş. Gör. Rezzan ALAGÖZ

Arş. Gör. Tuğba GÜCENMEZ

İngilizce Redaksiyon/English Redaction

Dr.Öğr. Üyesi Berivan SALTUK

Arş Gör. Ümit DURUK

Adres / Adress

Adıyaman Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü-ADİYAMAN

e-mail

adyusbd@gmail.com

Yıl: 13 Sayı: 35 Yayımlanma Tarihi: 30.08.2020

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Nevin Güngör ERGAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Melek KÖSEOĞLU	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR	Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan YAZICI	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ARSLAN	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. M. Kemalettin ÇONKAR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Nezahat GÜÇLÜ	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN	İstanbul Gedik Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN	Başkent Üniversitesi

Yıl: 13 Sayı: 35 Yayınlanma Tarihi: 30.08.2020

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ AŞAĞIDAKİ
VERİ TABANLARI TARAFINDAN İNDEKSLENMEKTEDİR.
ADİYAMAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS INDEXED IN

**“ASOS (AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER), ACADEMICKEYS, AKADEMİK DİZİN,
ARASTIRMAX, DRJI, SAM, NEWJOUR, OAJI, OCLC WORLD CAT, RESEARCH
BİBLE, TÜRKEĞİTİMİNDEKSİ, EBSCOHOST, INDEX COPERNICUS, TR DİZİN
ULAKBİM”**

YAYIN İLKELERİ / PUBLICATION PRINCIPLES

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yayınlanan ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ Sosyal Bilimler alanındaki kuramsal ve uygulamalı özgün araştırma, inceleme ve derlemelerin yayınlanacağı uluslararası, hakemli bilimsel elektronik bir dergidir.

- Dergi Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç defa online olarak yayınlanır.
- Dergide daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış çalışmalara yer verilir. Daha önce herhangi bir yerde yayınlandığı belirtilmediği ya da belirlenemediği için yayınlanan çalışmalar ile ilgili telif haklarına ilişkin doğabilecek hukuki sonuçlar tamamen yazar(lar)a aittir.
- Derginin yayın dili Türkçedir. Ancak, dergi her kurumdan ve her ulustan bilim insanlarının çalışmalarına açık olup farklı dillerde yazılmış çalışmalar da Yayın Kurulu'nun onayı alınarak yayınlanabilir.
- Çalışmalar herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmişse, bu kurum veya kuruluş çalışmada dipnot olarak belirtilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Yayın Kurulu kararıyla en az iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Yayın Kurulu gerekli gördüğü durumlarda çalışmayı ikiden fazla hakeme inceletebilir. Yayınlanacak çalışma ile ilgili nihai karar hakem çoğunluğunun görüşü de dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir. Dergi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak haklarına sahiptir.
- Yayın Kurulu'nun gerekli görmesi halinde, hakem görüşleri de dikkate alınarak yazar(lar)dan gerekli düzeltme istenebilir. Yazar, hakemin ve kurulun belirttiği düzeltme önerilerini yerine getirmek zorundadır.
- Yazar(lar) hakemlerin olumsuz görüşlerine karşı kanıt göstermek koşuluyla itiraz edebilirler. Bu itiraz Yayın Kurulu'nda incelenir ve gerekli görülürse farklı hakem görüşüne başvurulur.
- Çalışmaların yayınlanabilmesi için yazar(lar), Hakem ve Yayın Kurulu'nun görüş ve önerilerini dikkate almak zorundadırlar.
- Dergide yayınlanması için gönderilen çalışmalar yayınlansın ya da yayınlanmasın iade edilmez.

Yıl: 13 Sayı: 35 Yayınlanma Tarihi: 30.08.2020

- Yayınlanmış yazıların yayın hakları **ADYÜ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ'**ne aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Yazar(lar)a herhangi bir şekilde telif ücreti ödenmez.
- Hakemler, Yayın Kurulu'nun belirleyeceği makul süre içerisinde çalışmayı değerlendirmezler ise Yayın Kurulu ilgili çalışmayı değerlendirmek üzere farklı hakemlere gönderebilir.
- Değerlendirmeye gönderilen çalışmalarda yazar(lar)ın ve hakemlerin isimleri karşılıklı olarak gizli tutulur.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda dil bilgisi kurallarına (imla, noktalama, açıklık, anlaşılabilirlik vs.) azami derecede riayet etme mecburiyeti vardır. Bu nedenle oluşabilecek problemler ve eleştirilerden tamamen yazar sorumludur.
- İçindekiler bölümü, alan bazında gruplandırılmakta olup alan isimleri kendi içinde alfabetik olarak verilmektedir. Alan başlıkları altında çalışmalara yer verilirken ise yazarların soyadları esas alınarak yine alfabetik olarak sıralanmaktadır. Birden çok yazarlı çalışmalarda ise ilk yazarın soyadı sıralamada esas alınmaktadır.
- Dergide yayınlanan çalışmaların içeriğinden kaynaklanan yasal sorumluluklar, tamamen yazar(lar)ına aittir.

MAKALE YAZIM KURALLARI / ARTICLE WRITING RULES

Makalelerin aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

- Yazı, **Makale Takip Sistemi** aracılığıyla, e-posta adresi ve parolayla girilen kişisel sayfadan gönderildikten sonra, aynı sistemden hakem süreci takip edilebilir. Bu aşamadan sonra, düzeltmelerin yapılması için, bütün hakemlerden raporların gelmesi **beklenmelidir**. Çünkü yazarlar, sisteme **bir kez düzeltme** ekleyebilmektedirler. Bir hakemin istediği düzeltmeyi yapıp yazı sisteme eklendiğinde, sonraki aşamada ikinci bir hakemin de düzeltme istemesi durumunda istenen düzeltmeler yapılamayacaktır.
- **Başlık:** İçerikle uyumlu, onu en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **12 punto** ile koyu harflerle yazılmalıdır.
- **Yazar ad(lar)ı ve adresi:** Yazının başlığının altında yazar adı, unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılacak e-posta adresi gibi bilgilere yer **verilmemelidir**. Yazar adları, sistem yöneticisi tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, yazıya editör tarafından eklenecektir. Yazılar sisteme eklenirken, yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır. Bu husus, makaleyi inceleyecek hakemlere daha rahat hareket imkânı tanınması açısından önemlidir.
- **Özet:** Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en fazla **200** kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet (Abstract) bulunmalıdır. Özeti altında bir satır boşluk bırakılarak, en az **3**, en çok **5** sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Özet metni **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Özet metinleri sağ ve soldan **1cm.** içten yazılmalıdır.
- **Ana Metin:** A4 boyutunda (29.7×21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, Calibri yazı karakteri ile **10 punto, 1.5 satır aralığıyla** yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında **2.5 cm.** boşluk bırakılmalı ve sayfalar **numaralandırılmamalıdır**.
- Makale metninde paragraf başı **yapılmamalı**, paragraf araları **1 satır (12 nk)** boşluk bırakılarak belirginleştirilmelidir (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar- Aralık-Sonra-12 nk*).
- Dipnotta yer alan bütün bilgiler **9 punto, 1 satır aralığıyla** yazılmalıdır.
- **Bölüm Başlıkları:** Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir ve gerektiği takdirde başlıklar numaralandırılabilir.

- **Tablolar ve Şekiller:** Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller renkli baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin hemen altına ortalı şekilde yazılmalıdır.
- **Resimler:** Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde metin içerisindeki yerlerinde verilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.
- **Alıntı ve Göndermeler:** Dergimize gönderilecek makalelerde aşağıdaki alıntı ve gönderme standartlarına uyulmalıdır. Bu kurallara uymayan çalışmalar, düzeltilmesi için yazarına iade edilecektir. Metin içinde birkaç cümleyi geçen alıntılar, sağdan ve soldan **1 cm.** içte yazılmalıdır.
- Metnin sonunda **KAYNAKÇA** başlığı altında, atıfta bulunulan kaynaklar soyadına göre sıralanmalıdır. Kaynakça için asılı paragraf biçimi uygulanmalıdır (*Ofis'te Paragraf-Girinti ve Aralıklar-Girinti-Özel-Asılı Paragraf*).

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

İLÂHİYAT/ THEOLOGY

Nurullah AYDENİZ

Dini Danışman ve Manevi Rehber Olarak İmamların Mahalle Yaşamına Sağlayabileceği Katkı

Üzerine

On the Contribution Imams Can Make to The Life of The Neighborhood as A Religious Advisor and

Spiritual Guide

1-34

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER / SOCIAL, HUMAN AND

ADMINISTRATIVE SCIENCES

Ahmet İSLAM-Taner TUNÇ-Musa ÇON

Üniversitelerde Spor Eğitimi Alan Öğrencilerin Sporda Liderlik Gücü Algılarının

İncelenmesi

Investigation of Sports Education Students' Perceptions of Sport Leadership Power

35-66

Ayşegül BAYKUL-Selen IŞIK MADEN

The Effects of Agglomeration Externalities on Sectoral Employment Growth in

Turkey

Türkiye'de Yiğilma Dışsallıklarının Sektörel İstihdam Artışı Üzerindeki Etkisi

67-102

Ayşegül YILDIRIM KUTBAY-Haşim BAĞCI

Finansal Davranışlar, Finansal Gerginlik ve Yaşam Memnuniyeti Arasındaki

İlişkiler: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma

Relations Between Financial Behaviors, Financial Strain and Life Satisfaction: A Study on

University Students

103-128

Barış AYTEKİN-Gülşah ÖZŞAHİN

The Effect of Structural Transformation on Turkish Economy: Feminization of Labour

Türkiye Ekonomisinde Sektörel Dönüşümün Etkisi: İşgücünün Feminizasyonu

129-153

Melik ERTUĞRUL-Cem DURAN

Pazarlama Harcamaları ile Tablo Bazlı Finansal Göstergeler Arasındaki İlişki
The Association Between Financial Statement Based Indicators and Marketing Expenditures
154-184

Cem Koray OLGUN

Dijital Kültürün Yükselişine Doğru: Riskler ve Fırsatlar
Towards the Rise of Digital Culture: Risks and Opportunities

185-218

Cem ŞEN-İbrahim Sani MERT

Bilimsel Gerçekçiliği Öznel Yaklaşımlar Karşısında Bilimsel Olarak Daha Güçlü Yapan Nedir?

What Makes Scientific Realism Scientifically Much More Powerful Against Subjective Approaches?

219-244

Doğan Şafak POLAT

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (Tika)'nın

Uluslararası Güvenliğe Katkıları

Turkish Cooperation and Coordination Agency (Tika)'s

Contribution to International Security

245-281

Emine Meliha KURTDAŞ-Mehmet TUNCER

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Öğrencilerinin Toplumsal

Cinsiyet Algıları (İnönü Üniversitesi Örneği)

Gender Perceptions of Social Studies Teacher Students (Inonu University Case)

282-321

Emre ÖZTÜRK

(Neo)Pragmatizm ve (Felsefi) Hermeneutik: Avant-Garde Bir Ortaklık

(Neo)Pragmatism and (Philosophical) Hermeneutics: An Avant-Garde Partnership

322-343

Evrin ŞENCAN GÜRTUNCA

Kıbrıs Meselesi, "Dava"Dan "Sorun"a:

Bir Dış Politika Sorununun Söylemsel ve Anlatıbilimsel Çözümlemesi

Cyprus Dispute, From A "Conflict" to an "Issue":

Discursive and Narratologic Analysis of A Foreign Policy Issue

344-381

Ferhan MUTLUER-GÜNDÜZ -Nazar BAL

Yeni Koronavirüs (Kovid-19) Pandemisiyle Mücadelede Türkiye Devletinin

İzlediği Stratejik İletişim

Strategic Communication Adopted by The State of Turkey in The Fight Against Novel

Coronavirus (Kovid-19) Pandemic

382-421

Fuat ŞANCI

Yazlık Mescitlere Kavramsal ve Tipolojik Bir Yaklaşım

A Conceptual and Typological Approach to Summer Masjids

422-456

Hakan GÜNGÖR

ABD Konsolosluk Belgeleri Işığında Serbest Fırkanın Değerlendirilmesi

A Critic of the Liberal Party in the Light of Us Consular Documents

457-492

Kemal KIRANŞAN

Lansat 8 Oli Uydu Görüntüleri ve Gölge Rolyef Verileri ile Doğu Anadolu Fay

Zonu (Bingöl-Karlıova Arası)'nın Çizgiselliklerinin Belirlenmesi

Determination of Lineaments of Eastern Anatolian Fault Zone (Between Bingöl Karlıova)

With Lansat 8 Oli Satellite Images and Hillshade Data

492-518

Murat ARPACI

Biyokapitalizm ve Beden Simsarlığı:

Günümüzde Beden Ticaretinin Meslekleşmesi

Biocapitalism and Body Brokers:

Professionalisation of Body Trade Today

519-546

Murat FİDAN

Osmanlı Tarih Yazımında Önemli Bir Kaynak: Sultan III. Ahmet Dönemine Ait Bir

Münşeât

An Important Source in Ottoman History Writing: A Münşeât of the Sultan III. Ahmet

Period

547-581

Murat TAHA BİLİŞİK

Kâğıt İmalat Sektöründe Tedarikçi Seçiminde Analitik Ağ Süreci Yöntemi

Using Analytic Network Process Method to Select the Best Supplier in Paper Production

Sector

582-599

Orhan ŞANLI

Ticaret ve Kur Savaşlarının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri

The Impacts of Trade and Currency Wars on Turkish Economy

600-636

Serap ÜRÜT SAYGIN-Orçun AVCI

Vergi Rekabetinin Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Çıkarımlar

Evaluation of Tax Competition: Implications for Turkey

637-671

Turgay POLAT-Oktay ORHANLI

Adıyaman Camilerinde Süsleme Unsuru Olarak “Bacini” Uygulamaları

“Bacini” Applications as Decoration Element in Adıyaman Mosques

672-701

Ümit YETİŞ-Tayfun SERVİ

Adıyaman Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin

İletişim Becerileri ve Duygusal Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi

Investigation of Communication Skills and Emotional

Intelligence Levels of Adıyaman

University Physical Education and Sports School Students

702-718

Yavuz ÖZEK-Tayfur BAYAT

Brics Ülkelerinde Etkinlik ve Telafi Edici Etki Hipotezlerinin Geçerliliğinin Test

Edilmesi

Testing the Validity of Effectiveness and Compensation Effects Hypothesis in Brics

Countries

719-741

Yeliz PEKERŞEN-Esma Ümran AYAZ

*Akademisyenlerin Yöresel Yemeklerin Sürdürülebilirliğinde İthal Gıda Ürünü
Kullanımı Konusundaki Görüşleri*

*Academicians' Views on The Use of Imported Food Products in The Sustainability Of
Local Dishes*

742-777

Yılmaz SEÇİM

*Şeb-i Arus Etkinliğine Katılan Turistlerin Mevlevi Mutfağı Yemek Taleplerinin
Tespit Edilmesi*

*Determination of Food Demand of The Mevlevi Cuisine of The Tourists Participated In
Şeb-i Arus*

778-796

DİNİ DANIŞMAN VE MANEVİ REHBER OLARAK İMAMLARIN MAHALLE YAŞAMINA SAĞLAYABİLECEĞİ KATKI ÜZERİNE

Nurullah AYDENİZ *

Öz

Osmanlı döneminde padişah beratı ile tayin edilen imamlar görev yaptıkları mahallenin ekonomik, kültürel, dini, ahlaki, hukuki ve eğitimsel tüm faaliyetlerinden sorumluydular. Çağımızda ise imamların cami içi dini hizmetler dışında neredeyse başka bir sorumluluğu yoktur. Oysaki imamlar günümüzde de mahalle yaşamına önemli katkılar sağlayabilirler. Örneğin vuku bulan bir ölüm sonucunda aileler hüzünlenirken engelli çocuk sahibi olma durumunda kederlenip kaygılanabilmektedir. Eşler arası ilişkilerde karşılaşılan problemlerin üstesinden gelmede yaşanan başarısızlık sonucu aile içi geçimsizlik boy gösterirken komşuluk ilişkilerini yürütememekten dolayı sosyal problemler cereyan edebilmektedir. Bu vb. değişik problemlerle birlikte toplumsal hayatın akıp gittiği mahallelerde insanların sıkıntılarını çözüm üretmek için imamların üstleneceği dini danışmanlık ve manevi sosyal hizmet bu makalenin konusunu teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İmam, Cami, Dini Danışmanlık, Manevi Rehberlik, Din Hizmetleri.

* Nurullah Aydeniz, Dr. Öğretim Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Din Eğitimi Bilim Dalı, Mail: naydenizsakarya@gmail.com

ON THE CONTRIBUTION IMAMS CAN MAKE TO THE LIFE OF THE NEIGHBORHOOD AS A RELIGIOUS ADVISOR AND SPIRITUAL GUIDE

Abstract

During the Ottoman period, imams, appointed by a sultanate certificate, were responsible for entire economic, cultural, religious, moral, legal and educational activities of their neighbourhood. However today, imams have almost no responsibility other than religious services within the mosque. Yet, imams can make a significant contribution to the life of the neighbourhood at the present time too. Because for many reasons that cannot be solved by security measures or by the help of another institution, people may experience sadness, grief, anguish and depression. For example, families may feel saddened because of a bereavement, occurred without intentional intervention and feel anxious about their children with disabilities. Moreover, due to the failure to overcome the problems that may arise in spousal relationships, domestic incompatibilities may emerge and social problems may occur by reason of the inability to maintain neighbourhood relations.

Keywords: *Imam, Mosque, Religious Counselling, Spiritual Guidance, Religious Services.*

1. GİRİŞ

Modern zamanlarda hayat her zamankinden çok daha hızlı bir değişim geçirmektedir. Bir tarafta artan bilgi ve gelişen teknolojiye bağlı olarak insan hayatına sağlanan kolaylıklar diğer tarafta ise insan hayatını tehdit eden ekonomik, sosyal ve manevi krizler bir arada görülebilmektedir. Değişen hayat koşulları neticesinde geniş aile çekirdek aileye dönüşmüş ve aile bağları zayıflamıştır. Toplumsal alanda ise işbölümü ve uzmanlaşma gelişmiş, hizmet alanları artmış, sosyal fonksiyonlar çeşitlenmiş, statüler farklılaşmış, yatay ve dikey sosyal hareketlilik kanalları sonuna kadar açılmış, geleneksel değerler esneklik kazanmıştır. Toplumsal yapı ve gündelik hayattaki değişim ve çeşitlenmeye bağlı olarak yeni hizmet alanları da ortaya çıkmıştır. Bütün bu değişimlerin sonucunda toplumda okuyan, çalışan, fakir, işsiz, çocuk, genç, kadın

gibi farklı gruplara ilave olarak bakıma, ilgi ve korunmaya muhtaç hasta, hasta yakını, engelli, yaşlı, mağdur, suçlu, suça eğilimli, şiddete maruz kalan vb. özel ilgi ve hizmet bekleyen gruplar da görülmektedir (Söylev, 2014: 2).

Değer veren, değerleri algılayan, değerleri taşıyan ve değer bilinci olan bir varlık olarak insan (Ilgaroğlu, 2019: 39), içinde bulunduğumuz zamanlarda değer ve anlam arayışında da bir takım problemler yaşayabilmektedir. Modernleşmenin kendi özel koşullarında insanların yaşadığı gelgitler ciddi varoluşsal sorunlara kapı aralamış, bunun sonucunda gündelik hayattaki içkin algı kalıpları geleneğe dâhil edilerek dönüştürülmüştür. Böylece birey, doğup büyüdüğü, katılım gösterdiği gündelik hayatta kendini yeniden ve yeni bir çevre içinde gerçekleştirme sorumluluğu ile karşı karşıya kalmıştır (Subaşı, 2004: 12-13). Bununla birlikte pozitif bilgi ve onun şekillendirdiği bilimsel veriye dayalı kurumlar insan hayatında daha etkili hale gelmiştir. Ancak buna rağmen insanın yaratıcıya olan inancı onun irrasyonel, metafizik ve ahlaki değerlerini, anlam arayışını ve kimlik inşasını etkilemeye devam etmektedir ki bu durum modern hayatın dayatmalarına ve pisko-sosyal bunalımlarına karşı adeta bir cevaptır (Uysal, 2006: 12-13). Zira dinin dünyayı anlamlandırmaya yönelik argümanları bulunmaktadır ve bu sayede dinler mensuplarına kuşatıcı bir dünya görüşü sunabilmektedir (Allport, 2004: 37). Zaten ilk aşamada da insan dünyayı anlama imkânına ancak din sayesinde sahip olmaktadır (Berger, 1993: 58). Dinin hayata anlam katan bu yönünün yanında bunalımlı dönemlerde insanı koruyan bir tarafı da vardır. Karşılaşılan problemlerle başa çıkmada din insana manevi ve moral destek sağlar. Bu nedenle toplumların ve bireylerin hayatlarında güçlük çekilen durumlarda dini inançlara ve değerlere başvurma ihtiyacı artmaktadır. Çünkü gündelik hayat içinde dinler güvenlik sağlayıcı roller üstlenerek bireysel ve toplumsal hayatın ahlaki ve pratik yollarını temin etmektedirler (Uysal, 2006: 13). Dolayısıyla değerleri, ihtiyaç ve beklentileri sürekli değişen çağımız insanının

yaşadığı sıkıntı ve manevi buhrandan kurtulması için dinin doğru anlaşılması ve anlatılması gerekir (Hökelekli, 2005: 95). İşte tam bu noktada, mahalle ölçeğinde, imamların bireylerin yaşadığı ve yaşayacağı dini yönü de bulunan problemlerin üstesinden gelmede sağlayacağı katkı makalenin konusunu teşkil etmektedir. Zaten Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmet ve faaliyetleri son yıllarda "cami odaklı" olmaktan uzaklaşarak "toplum odaklı" olmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak klasik irşat ve tebliğ anlayışı 2000'li yıllardan itibaren dini danışmanlık ve rehberlik işlevi ile de ilişkilendirilmeye başlanmıştır (Selçuk, 2003: 458-467).

Mahalle hayatında bir başka kurum ve kuruluşun marifetiyle değil de daha çok bir danışman ve rehberin gayretleriyle çözümlenebilecek nice problemler yaşanabilmektedir. Komşular arası anlaşmazlık, aile içi geçimsizlik, miras paylaşımından kaynaklı kardeş kavgaları ya da küskünlükleri, madde bağımlılığı, engelli bireylerin varlığı ve bunların meydana getirdiği kaygı gibi daha birçok müşkül mahalle ölçeğinde yaşanan ve çözümlenmeyi bekleyen sosyal, ailevi ve ruhsal problemler olarak zikredilebilir.

İstatistiklere göre Türkiye'de mahalle sayısı 32105, köy sayısı 18306'dır (www.e-icisleri.gov.tr). Buna karşılık 31 Aralık 2017 tarihli rakamlara göre cami sayısı 88021'dir (stratejigelistirme.diyenet.gov.tr). Camide görev yapan kişiler olarak imam ve müezzin sayısı Diyanet İşleri Başkanı Erbaş'ın yaptığı açıklamaya göre yaklaşık 100.000'dir (www.kamupersoneli.net, 2018). Rakamlar üzerinden bir değerlendirme yapacak olursak mahalle ve köy sayısının toplamının yaklaşık iki katı kadar cami ve imam-müezzin olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir ifade ile her mahalleye ve köye neredeyse iki cami ve imam-müezzin düşmektedir. Mevcut rakamlar göz önünde bulundurulduğunda kurum olarak Diyanet'in her mahalle ve köyde temsil edildiği görülmektedir. Aslında bu, ülke ve toplum adına önemli bir potansiyeli barındırmaktadır. Şöyle ki mabet olarak camiler çok amaçlı

kullanıma hazır hale getirilebileceği gibi camideki din görevlisi olan imamlar da üstlendikleri rol bağlamında buldukları köy ve mahallelere çok şey katabilirler. Ancak bunun için öncelikle din görevliliğinin sadece cami içi görevlerin yerine getirilmesinden ibaret olmadığı düşüncesinin benimsenmesi gerekir. Bir imamın tüm mahalleliyle tanışması, mahalledeki nüfusun yaş ve cinsiyet açısından dağılımının bilgisine vakıf olması, eğitim ve kültür seviyesi açısından mahallenin genel durumunu bilmesi sosyal hizmet ve dini danışmanlık gibi bu çağda daha fazla öne çıkan ya da ihtiyacı hissedilen görevleri yerine getirmesi için bir önkoşul olarak değerlendirilebilir. İmamların mahalleliyle daha yakın iletişim kurması, manevi bir rehber olarak da kendini düşünmesi bulunduğu çevrede ahalinin yaşayacağı maddi ya da manevi sıkıntılara dini açıdan çözüm üretmesi için gerekir. Zira yaşanan beldelerin sadece güvenlik tedbirleriyle huzur ve sükûna kavuşması beklenemez.

Literatüre bakıldığında imamlarla ilgili dini danışmanlık ve manevi rehberlik bağlamında bir çalışma olmadığı görülmektedir. İmamların yaptıkları görevlere yönelik bir takım çalışmalar olsa da bunlar daha çok başka kavramlarla ifade edilmektedir. Örneğin Ahmet Onay'ın yaptığı çalışmada imamların yerine getirdiği dini hizmetler cami içi ve cami dışı din hizmetleri olarak gruplandırılarak cami eksenli din hizmetlerinin bir tasnifi yapılmıştır. Söz konusu makalede imamların cami dışı hizmetlerinin bir kısmı dini danışma ve manevi rehberlik kapsamına giren hizmetler olsa da çalışma, imamlara dini danışmanlık ve manevi rehberlik vasıflarının yüklenmesi gerektiğine dair bir öneriyi değil de yapılan hizmetlerin tespitine yönelik bir alan araştırmasını ifade etmektedir (Onay, 2006: 149-175). Bir başka araştırma doktora tezi olarak Ömer Faruk Söylev tarafından hazırlanan "Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik - Alanları, İmkânları Ve Yöntemleri - (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)" adlı çalışmadır. Söz konusu çalışmada dini danışma ve manevi rehberlik hizmetlerinin

Türkiye'deki alanları, imkânları ve yöntemlerine yönelik kuramsal temelleri Diyanet İşleri Başkanlığı örneğinde din psikolojisi açısından incelemektir. Ayrıca bu araştırma, Türkiye'de dini danışma ve rehberlik hizmeti verdiği kabul edilen Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin dini danışma ve rehberlik ilişkileri bağlamındaki olgusal durumları, dini danışma ve rehberlik tutumları ile yenilikçilik(=inovasyon), genel mesleki memnuniyet ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin araştırılmasını da hedeflemiştir (Söylev, 2014: 2). Diğer taraftan dini danışmanlık ve manevi rehberlik hizmetleri ülkemizde yeni yeni uygulama alanı bulan faaliyetlerdir. Son dönemlerde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu kapsamda hastanelere ve hapishanelere yönelik hizmetleri olmaktadır. Ancak bunların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu çalışma, dini danışman ve manevi rehber olarak imamların mahalle yaşamına önemli katkılar sağlayabileceği düşüncesini işlemesi ve önerilerde bulunması bakımından ilgili alana destek olacağına inanmaktayız.

İmamlar, aslında yüz yıllar boyu mahalle ölçeğinde yaşanan toplumsal hayatın; dini, kültürel ve eğitimsel hatta ekonomik faaliyetlerin öncülüğünü yapmış; dini ya da dünyevi birçok konuda insanların çözüm merkezi olmuşlardır. Bu nedenle çalışmamızda, önce Osmanlı döneminde imamların mahalle yaşamında üstlendikleri rol ele alınacak, ardından günümüzde belki en çok ihtiyaç duyulan hususlardan biri olan dini danışman ve manevi rehber sorumluluğu üstlenerek mahallelerin yaşanılabilirlik seviyesinin yükselmesine ve huzur mekânları olmasına sağlayabilecekleri katkı irdelenecektir.

2. OSMANLI DÖNEMİNDE MAHALLE VE İMAM

Bir yere inmek, konmak, yerleşmek anlamlarına gelen hall (halel ve hulül) kökünden türetilen mahalle (Yel ve Küçükaşçı, 2003: 323-326), TDK tarafından bir şehrin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün bölündüğü parçalardan her

biri(www.tdk.gov.tr) şeklinde tanımlanmaktadır. Bir yerde mahalle, fiziksel anlamda ezan sesinin ulaşabildiği alanı; sosyal anlamda ise birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu olan, aynı mescitte ve camide ibadet eden cemaatin yaşadığı yeri ifade etmektedir (Ergenç, 1984: 69).

Osmanlı döneminde millet sistemi esas olduğu ve bu sistemde de ırk değil din belirleyici olduğu için ailelerin yaşadığı mahalle veya köy ile dini ve hukuki bir bağı vardı (Ortaylı, 2001: 3). Genellikle aynı dine mensup olanların bir arada yaşadığı Osmanlıda sınıfsal bir farklılık gözetilmediği için aynı mahallede paşa konağı ile aşiboyalı evi bir arada görmek mümkündü. Değişik meslek ve statüdeki insanların hemen her gün birbirleriyle görüşmesine imkân veren böylesi bir mahallede (Bozlağan ve Demirkaya, 2008: 133), ekonomik açıdan da bir homojenlik yoktu. Bu durum zengin ile fakiri bir araya getirmekte ve hali vakti yerinde olanların olmayanları gözetmesine vesile olmaktaydı (Kuban, 1994: 244-245).

Osmanlı döneminde camiler mahallelerin, kasabaların ve şehirlerin merkezinde bulunurdu. Her mahalleye bir mescit veya cami anlayışı hâkim olduğundan bir mekân yerleşime açılacaksa öncelikle oraya cami inşa edilir, sonrasında da mahalle onun etrafında şekillenirdi (Tanyeli, 1987: 159). Mahalleler de plansız değildi. Genellikle yerleşim bölgesinin en yüksek tepelerine inşa edilen caminin etrafına eğitim öğretim kurumları, hastaneler, imarethaneler, hamamlar, çarşılar ve diğer binalar yerleştirilirdi. Onların çevresine de planlı bir şekilde insanların yaşayacağı konutlar dikilirdi. Bu yapıların da edep gereği camiden daha yüksek olmamasına özen gösterilirdi (Hızlı, 2014: 43). Pazar yerlerinden ayrı tutulan ve iç içe olmamasına özen gösterilen Osmanlı mahallelerinde (Baykara, 1985: 43), sokaklar tıpkı ev gibi iç mekân olarak düşünülürdü (Alada, 2008: 147-148). Mahalle içindeki yolların bir kısmı çıkmaz sokak şeklindeyken bir kısmı da pek planlanmamış ve ticaret yapılmayan yollardı. Yol kenarlarında

bahçe duvarları yapılırdı ve evlere bu duvar ardındaki bahçeden geçilerek girilirdi. Evin harem ve mutfağı bahçeye açılırdı. Ayrıca selamlık için doğrudan sokaktan eve girilen bir başka giriş de yapılırdı. Diğer taraftan mahalleyi şehir merkezine bağlayan bir anayol da olurdu (Kuban, 1994: 244-245). Sokakların ancak insan ölçeğinde hafif yük taşımacılığına imkân verecek kadar olduğu mahallelerde konutlar genelde bir, iki en fazla üç katlı inşa edilirdi ve geniş aileye göre tasarlanırdı. Yaşlıların, kadınların, çocukların ve onlara hizmet edenlerin oluşturduğu nüfusun ekseriyeti zamanlarının büyük çoğunluğunu mahallelerde geçirirdi ve onların rahatsız edilmemesi esastı (Cansever, 2009: 120-122). Evin erkekleri ise sabah erkenden rızık temini için mahalleyi terk ederdi (Demirel, 1989: 59). Ahali mahallenin yönetiminden, emniyetinden, sokakların bakım ve temizliğinden ve çocukların gözetilmesinden sorumlu olurdu. Garip gurebanın, yaşlıların ve kimsesiz çocukların korunması mahalle halkının ibadet şuuruyla yerine getirdiği görevlerdi (Cansever, 2009: 120-122).

Güçlü bir mahallelilik anlayışının, bir başka ifade ile biz duygu ve düşüncesinin hâkim olduğu mahallelerde yetkili kişi imamlardı. İmamlar padişah beratı ile atanırdı ve beldenin mülki ve beledi amiri olan kadının mahalledeki temsilcisi kabul edilirdi (Ortaylı, 2000: 107). İmamların ataması da belli kriterler dâhilinde gerçekleşirdi. Her şeyden önce Kur'an ve ilim ehli olmalarına riayet edilirdi. Söz konusu niteliklere sahip olan kişi, belde kadısının arzı üzerine Padişah tarafından bir berat ile tayin olunurdu. Şayet dini, ilmi ve ahlaki açıdan yeterli görülüyor ve tasvip edilmiyorsa mahalleli tarafından azli istenebilirdi. Padişah beratı olmadan sadece mahallelinin isteği üzerine cami hizmetlerinde bulunan görevliler resmi yetkili değildi ve bunlara namazcı denirdi (Alada, 2008: 147-148).

İmamlar maaşlarını görev yaptıkları caminin vakfından alırdı. Ayrıca meşruta denilen ve onlara tahsis edilen gelirleri de mevcuttu (Açık, 2014: 31). İmamlar

en küçük idari birim olan mahallelerin aynı zamanda temsilcisiydi (Emecen, 2011: 275). Aslında bu çift taraflı bir temsildi. Yönetime karşı mahallelinin, mahalleye karşı devletin temsilcisi konumundaydılar. Öyle ki merkezden gelen herhangi bir hükmü mahalleliye duyurmak ve hükmün gereğini yapmak imamın sorumluluğundaydı (Açık, 2014: 1-39).

İmamlar bütün mahalleyi tanımalıydı. Neredeyse herkesin medeni, hukuki ve sosyal durumlarına vakıflardı. Mahallede kaç hane ve birey olduğu, kimlerin fakir kimlerin zengin olduğu, evli ve bekâr olanlar, ev sahibi olanlarla kiracı olanlar onun bilgisi dâhilindeydi. Dahası mahalleye gelip yerleşecek olanlar veya ayrılıp gidecek olanlar da yetkili bir temsilci olarak onu haberdar ederdi ve onayını alırdı. Ayrıca herkes birbirinin kefil olduğu için yeni gelenlerin kefalete bağlanması konusu da onun yetkisindeydi (Beydilli, 2001, 8).

Eğitim de onların sorumluluğundaydı. Camide ve kalabalık ortamlarda vaaz eder ve çocuklara ders verirdi. Evlenme, boşanma, doğum, ölüm ve nüfusa kayıt gibi durumlarda gerekli işlemler de onlara aitti (Kazıcı, 1982: 34).

İmamlar kadılarca teftiş edilirdi. Bu teftiş sadece dini görevleriyle sınırlı değildi. Mahallenin sorumlusu oldukları için kendi yetkisinde olan diğer faaliyetler açısından da denetlenir, görevini hakkıyla icra edemediği tespit edilenler görevden alınırdı. Diğer taraftan kadıların mahalle temsilcisi ve yardımcısı olan imamlar mahallenin düzeninden, asayişinden ve sosyal hayattaki ahenk ve barıştan sorumlu idi. Mahallede yaşanan ahlaka aykırı eylemlerin, adı fuşşa karışan kadınların ve kahvehane gibi yerlerde oynanan oyunların tespiti, takibi ve ilgili kişilerin cezaya tabi tutulmasında kadıya yardım imamların görevleri arasındaydı. Kimlerin mahallede kefilsiz bulunduğu, içki, kumar, zina gibi yasak şeylere tevessül edenlerin, alenen oruç yiyenlerin ve namaza iştirak

etmeyenlerin tespiti ve gerektiğinde bunların cezalandırılması ya da mahalleden gönderilmesi imamların görevleri kapsamındaydı (Kazıcı, 1982: 29-33).

Mahallede bakım ve onarım gerektiren hemen her şey imamın öncülüğünde elden geçirilirdi. Caminin, okulun, çeşmelerin onarımı; mahalleye gelen suyun gözden geçirilmesi, aydınlatma mumlarının temin edilmesi, sokakların temizlenmesi imamın sorumluluğundaydı. Bölgenin ileri gelenlerinden oluşan ve içinde tüccar, esnaf, zanaatkâr, müderris ve tarikat önde gelenlerinin de bulunduğu, bugünkü il genel meclisi veya belediye meclisine tekabül eden eşraf ve âyan meclisinde imamlar da bulunurdu. Bu meclisin görevleri arasında bölgenin idari, sosyal ve ticari ihtiyaçlarının belirlenmesi, bazı vergilerin tahsil edilmesi ve halka zulmeden yöneticilerin merkeze bildirilmesi gibi sorumluluklar da vardı. Yapılan ticari işlemlerde genelde şahit olarak imamlar yazılır, ahalinin vekâlet, vesayet ve kefalet gibi sorumluluk gerektiren durumlarına yardımcı olurlardı. Mahallenin en güvenilir kişisi olarak kendi sorumluluğuna verilen kimsesiz ve yetimlerle ilgilenir, mağdur ve mazlumları gözetirlerdi. Satılan malların fiyatlarını denetler, halkın ve özellikle fakirlerin ezilmesine müsaade etmez, haksızlığa tevessül edenlerin cezalandırılmasını talep edebilirlerdi (Hızlı, 2014: 45-48).

İmamlar, mahalleliye ilgili vergileri haber vermek ve toplamak, gerektiğinde mahallenin gece bekçilerini görevlendirmek, yatsı namazı sonrası sokağa çıkmamayı tembihlemek, Ramazan aylarında davulcu görevlendirmek gibi vazifeleri de yerine getirmekteydiler (Alada, 2008: 169-171).

Mahalleli arasında vuku bulan bazı problemleri çözüme kavuşturmak, resmi makamların talebi olan soruşturmalara yardımcı olmak ve merkezden gelen karar ve talimatları halka duyurmak dönemin imamlarının icraatları arasında sayılmaktadır (Hızlı, 2014: 48).

Özellikle avarız akçası denilen bir yardımlaşma sandığı vardı ki bununla ilgili sorumluluk da yine imamlara aitti. İmamlar bu kapsamda elde edilen geliri işletir ve onunla ihtiyaç sahiplerine yardım eder, onarım gerektiren yerlerle ilgili harcamaları buradan yaparlardı. Mahalleye yeni gelenlerin yerleşmeleri yönündeki harcamalarına destek olur, ziyarete gelip dönecek olanların yol masraflarına katkıda bulunurlardı (Kazıcı, 1982: 29-33; Hızlı, 2014: 48).

Osmanlı döneminde mahallelerde yüzlerce yıl imamın öncülüğünde ve sorumluluğunda süren hayat 19. Yüzyılın başlarından itibaren bir değişim sürecine girmiştir. II. Mahmut döneminde yeniçerilerin ortadan kaldırılması bu dönüşüm için adeta milat olmuştur. Daha önce yeniçeriler tarafından yerine getirilen güvenlik ve beledi kolluk hizmetlerinde ocağın ortadan kaldırılmasıyla meydana gelen aksaklıklar; işsizliğe bağlı olarak İstanbul nüfusundaki artış ve bunun oluşturduğu problemlerin çözümü için mürur tezkerelerinin daha sıkı kontrol edilmesi ihtiyacı çözülmesi gereken problemlerden bazılarıydı. Mürur tezkerelerinin tutulmasından sorumlu olan imamların bu konudaki başarısızlığı da söz konusu olunca yeni bir kurum olarak muhtarlık ihdas edildi ve her mahalleye evvel (birinci) ve sâni (ikinci) olmak üzere iki muhtarın yetkilendirilmesi hükmü benimsendi ki bunların ikincisi birincisinin yardımcısıydı (Eryılmaz, 1997: 202). Muhtarlığın İstanbul dışında da uygulamaya konulması, şikâyetçi olan halkın talebi üzerine görevden uzaklaştırılan ayanın yerine yeni bir ayanın belirlenmeyip muhtarlığın tesis edilmesiyle Kastamonu/Taşköprü'de söz konusu olmuştur (Ortaylı, 2000: 108-109). O tarihten itibaren de muhtarlık Osmanlı coğrafyasına yayılmaya başladı. Kuşkusuz bu durum, imamın resmi ve itibari olarak değer kaybettiği anlamına geliyordu.

Tüm bunlar göz önünde bulundurularak coğrafyamızda yüz yıllar boyu imamların dini, ilmi, hukuki, sosyal ve kültürel birçok faaliyetlere öncülük ettikleri, tabir yerindeyse mahallede yaşamın onların çevresinde ve

sorumluluğunda akıp gittiği söylenebilir. II. Mahmut döneminden sonra resmi olarak yetki ve sorumluluklarını büyük oranda kaybeden imamlar bugün neredeyse Osmanlı döneminde mahallelinin görevlendirdiği ve yetkiden yoksun, namazcı denilen hocalar vaziyetindedir. Oysaki günümüzde imamlar buldukları mahalle ve köylerde cami dışına çıkıp sadece dini ritüel anlamı taşıyan pratiklerden daha fazlasını yapabilirler. Özellikle çağımızda oldukça önemsenen dini danışmanlık ve manevi rehberlik imamların asli görevi olarak telakki edilebilir.

3. DİNİ DANIŞMANLIK VE MANEVİ REHBERLİK AÇISINDAN İMAMLIK

2000 yılı verilerine göre ABD'de bireysel sorunu olanların %39'unun din adamlarından yardım aldığı saptanmıştır. Bu oran psikiyatristlerden, psikologlardan, doktorlardan, evlilik danışmanlarından ve sosyal çalışma uzmanlarından alınan yardımların toplamından daha fazladır ki bir başka çalışmada da Hıristiyan din adamlarının zamanlarının yaklaşık yüzde onundan fazlasının danışmanlık hizmeti ile geçtiği tespit edilmiştir (Köylü, 2017, 91). Batı toplumlarında din adamlarının dini danışmanlık faaliyetleri oldukça yaygındır. Bizim toplumumuzda da insanların yaşadığı ve dini tarafı da olan problemleri din adamları aracılığıyla çözmeye eğiliminde olduğu söylenebilir. Bu nedenle artık imamlar sadece namaz gibi ibadetlerin topluca yapılmasını sağlayan, merasimlerde dua eden ve camiye gelip Kur'an okumayı öğrenmeyi ve temel düzeyde dini bilgileri edinmeyi talep edenlere yardımcı olan kişi olmaktan çıkmalıdır. Bir namazcı, bir duacı, bir öğretene olmanın dışında bir de danışman ve rehber olmalıdır.

Osmanlı döneminde olduğu gibi camii ve imam merkezli bir mahalle hayatı yeniden tesis edilebilir (Açık, 2014: 1-39; Hızlı, 2014: 1-43). Ancak bu, Osmanlı dönemindeki gibi imamın idari, adli ve beledi bir takım resmi görevlerle

donatılmasıyla (Beydilli, 2001: 8; Kazıcı, 1982: 34) değil de günümüzde gittikçe artan bir ihtiyaç olan dini danışmanlık ve manevi sosyal hizmetle sağlanabilir. Bugün manevi sosyal hizmet ve dini danışmanlık kavramıyla ele alınan tüm yardım faaliyetlerini imamın mahalle ölçeğinde dini, vicdani, ahlaki sorumluluğu ve görevi olarak görmek gerektiğini düşünüyoruz. Zira bireyselliğin ve bencilliğin arttığı, fedakârlığın, diğerkâmlığın, duyarlılığın ve yardımlaşmanın azaldığı modern zamanlarda insanların yalnızlıktan, terk edilmişlikten kurtulması ve problemleri ile başa çıkabilmesi için ihtiyaç duyulan destek imamların böylesi bir rolü üstlenmelerini gerekli kılmaktadır. Bu düşünce aşağıda çeşitli başlıklar halinde ele alınıp irdelenecektir.

3.1. Çocuk ve Ergenler ile Yaşlılara Yönelik Manevi Rehberlik

İmamların görev yaptıkları mahalde din eğitimi sorumluluğu da vardır. Özellikle yaz Kur'an Kursları vasıtasıyla buldukları mahallenin çocuklarına Kur'an'ı Arapçasından okumayı öğretmek ve temel dini bilgi ve becerileri kazandırmakla sorumludurlar. Bu hizmetlerine ilave olarak özellikle ergenlik dönemlerindeki bireylere dini danışmanlık ve manevi rehberlik yapmaları da beklenir. Soyut düşünme becerisi ile birlikte daha sorgulayıcı bir tavır içerisine giren ergenler kim oldukları ve hayatın anlamının ne olduğu sorularıyla yüzleşerek onlara cevap arama gayretinde oluyorlar ki bu dönem oldukça kritiktir. Ergenlerin inançlarını rasyonel bir temele oturtmaya çalıştığı, kendine ait değerler ve hayat tarzı oluşturmaya çabaladığı bu süreçte onların sorularına dini açıdan tatmin edici cevaplar verebilmek, duygu ve düşüncelerinin inşasında önemli rol oynayacaktır.

Günümüzde anne babaların çocuk yetiştirmede belki de en çok zorlandıkları dönem ergenlik dönemidir. Zaman zaman bir rehber de ihtiyaç duyabildikleri bu kritik geçiş döneminde imamlar en azından dini açıdan manevi rehberlik

yapmalıdır. Bunu sadece ergenlerle de sınırlı düşünmemek gerekir. Özellikle kırklı yaşlar, hayatın ikinci dönemi için önemli bir eşiktir. Orta yaş krizi de denen ve yaşamın geride kalan kısmının bir muhasebesinin yapıldığı bu dönemde insanlar sadece maddi ve dünyevi başarı-başarısızlığı değil hayat tarzını ve değerlerini de sorgulayabilmektedirler. Bu nedenle imamlar insan hayatının evreleri, gelişim süreçleri hakkında bilgi sahibi olmalı; mahallesindeki her yaş ve cinsiyetteki insana ihtiyaç duydukları alanlara yönelik katkı sağlayabilmelidir.

Yaşlılar da desteğe ihtiyaç duyan diğer bir kesimi oluşturmaktadır. Hayatı önemli oranda yaşamış, sağlıklı ve zinde olduğu günleri geride bırakmış bireyler olarak yaşlılar birçok problemle yüzleşmektedir. Kronik sağlık problemlerinin yanında bedensel fonksiyonların yitirilmesi, yeterliliğin ve rasyonelliğin kaybedilmesi kaygısı yaşlıyı strese sokabilmektedir. Diğer taraftan başkalarına artan bağımlılık, yakınların ve akranların bir kısmını kaybetme sonucunda yaşanan yalnızlık gibi sıkıntı ve depresyona neden olan durumlarla da başa çıkmak durumundadırlar. Özellikle uzun süre hayatı birlikte yaşadığı eşinin kaybı yaşlıları daha fazla zorlamaktadır. Bütün bunların hatırlattığı şey ise dünya hayatının faniliği ve yaklaşmakta olan ölümdür. Yaşadıklarını düşünmek, hayatı sorgulamak, sıkıntılara katlanmak, ölüm gerçeğiyle baş edebilmek için din ona yardımcı bir kaynak olabilir (Kılavuz ve Kılavuz, 2018: 18-38). Yaşlılık dönemlerini huzurevlerinde geçirmekte olanlara yönelik manevi sosyal hizmet ve dini danışmanlık bir yana mahalle veya köyde hayatını yaşamaya devam eden yaşlılara yönelik din görevlilerinin yardımı bizi ilgilendirmektedir. Yaşlıların terk edilmişlik duygusundan uzak bir hayat yaşamaları için ömrünün son demlerini çocuklarıyla ve komşularıyla bir arada geçirebilmesi onların yaşamlarına huzur katabilir. Anadolu'da var olan anlayış da bunu gerektirdiği gibi İslam dini de bunu emretmektedir. Anne babaya öf bile dememek, yaşlandıklarında onlara karşı anlayışlı ve merhametli olmak (İsrâ, 17/23-24), inanan bir müminin

vazifesidir. İmamlar yaşlıların problemlerinin farkında olmalıdır. Yaşlılık psikolojisi hakkında bilgi edinmek, onlara karşı en doğru yaklaşımı sergileyebilmek için bu alanla ilgili literatürden istifade etmelidirler. Çünkü yaşlıların hayatın muhasebesini yapmak, ölüm gerçeği ile daha derin yüzleşmek, bedensel ve ruhsal sağlık problemleri ile başa çıkmaya çalışmak, yalnızlığın getirdiği stresle cedelleşmek gibi meşakkatleri vardır. Yalnızlıktan, terk edilmişlikten ve bunun getirdiği stresten bir nebze uzaklaşmak için belki sadece onları dinlemek ve zaman zaman sohbet etmek bile yeterli olabilir. Diğer taraftan imamlar, evinde yaşlı anne babasına bakanları da göz ardı etmemelidir. Onlara anne babaya vefalı olmayı, onlardan gelebilecek sıkıntılara katlanmanın dünyada ve ahirette kendilerine sağlayacağı menfaati, empatiyi, yaşlılığın kaçınılmaz bir şekilde herkesi bir gün bulacağı bilincini, toplumsal huzur için küçük-büyük, yaşlı-genç, anne-baba ve evlat arasındaki ilişkilerin sevgi, saygı ve vefa değerleri eşliğinde düzenlenmesi gerektiğini bir bilinç ve tavır olarak onlara kazandırmalıdır.

3.2. Hasta ve Engelliler İle Onların Yakınlarına Yönelik Manevi Rehberlik

Dini danışmanlık ve manevi sosyal hizmet bağlamında yardım edilen insanların problemlerine bakıldığında bunların çok fazla değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Ancak her birinin ortak özelliği stres, kaygı ve huzursuzluğa sebep olmasıdır. Bunları bireye hüzün, keder ve ızdırap yaşatan durumlar olarak tanımlayabiliriz. İnsanları duygusal, zihinsel ve sosyal açıdan zorlayan böylesi durumlarda onların problemleriyle başa çıkmaları için dinden istifade etmek, yaşadıkları durumu kabullenmelerini kolaylaştıracak şekilde anlamlandırmak önemli bir hizmet olarak düşünülmelidir. Bu kapsama giren kimseler arasında ilk akla gelecek olanlar belki de hastalardır. Bakıldığında gerek Hıristiyan gerekse İslam geleneğinde hastalara dini bakım ifade eden uygulamalar olduğu görülmektedir. Ancak özellikle Hıristiyan geleneğinde hastalarla yapılan özel

sakramentler Katolik geleneğinin kurumsallaşmasını sağlayan önemli faktörlerden biri olmuştur. Bu gelenek günümüzde hastalara yönelik profesyonel bir hizmete dönüşerek batıda binlerce hastanede dini bakım bürosunun kurulmasına öncülük etmiştir (Altaş, 2017: 127-137). Bizde ise hastanelerde hastalara yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri oldukça yenidir. 2015 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı ile Sağlık Bakanlığı arasında imzalanan bir protokol ile hastanelerde hastalara, hasta yakınlarına ve hastane personeline yönelik manevi danışmanlık hizmeti verilmeye başlanmıştır. Gittikçe yaygınlaşan bu tür hizmetlerin ne denli faydalı olduğu yapılacak çalışmalarla daha iyi anlaşılacaktır. Fakat bizi ilgilendiren husus mahallede kendi evinde bulunan hastalara karşı imamın yapacağı manevi danışmanlıktır. İslam inancında hasta ziyareti müminin mümin üzerindeki haklarından biri olarak kabul edilmektedir (Buhârî, Cenâiz, 2; Müslim, Selâm, 4). Ancak manevi danışmanlık ziyaretten daha öte bir anlama sahiptir. Hastanın süreci nasıl değerlendirdiği, hastalığı ile inancı arasında nasıl bir bağ kurduğu, inancını moral ve motivasyon sağlamada ve iyileşebileceğine dair umudunu canlı tutmada bir güç olarak değerlendirip değerlendiremediği manevi danışmanlık açısından irdelenmesi gereken hususlardır. Ülkemizde hastanelerde manevi danışmanlık hizmeti sunanlarla yapılan görüşmelerde hastaların, özellikle kanser gibi ölümcül hastalığa yakalanmış olanların, “neden ben” diye düşündükleri, hastalığı bir ceza ve imtihan gibi düşünerek bir sorgulama içine girdikleri ifade edilmektedir (Özkan, 2017: 84). İşte tam da bu tür durumlar hastaların yaşadığı süreci anlamlandırması ve dini açıdan bir güç ve moral devşirmesi bakımından dini danışmanlığı gerekli kılmaktadır. Hz. Peygamber'den rivayet edilen hastalık ve tedavi ile ilgili hadisler bizi hastalığı da şifayı da verenin Allah olduğu, Allah'ın her hastalığın şifasını yarattığı, hastalanınca şifa aranması gerektiği ve şifa için başvurulabilecek çeşitli yollar olduğu gibi sonuçlara ulaştırır ki tüm bunların

hastalara yönelik dini danışma hizmetinin yerine getirilmesi ile bağlantılı esaslı ilkeler olduğu söylenebilir (Altaş, 2017: 134).

Cicero, hiçbir şey insanı Tanrı'ya yaklaşmaktan daha çok sağlığa ulaştıramaz (Köylü, 2017: 81), der. Yapılan yüzlerce çalışma da bu sözü adeta doğrulamaktadır ki Köening, daha önce yapılmış 700 çalışmanın 500'ünün dinle ruh ve beden sağlığı arasındaki olumlu ilişkiyi ortaya koyduğunu belirtmiştir (Köylü, 2017: 81-92). Diğer taraftan özellikle ağır hastaların ölümü merak ettikleri, dini danışmanlarla ölümü ve ölüm korkusunu konuşmak istedikleri ortaya çıkmıştır (Özkan, 2017: 86-87). Tüm insanlarda görülen ölüm korkusu ve ölümsüzlük arzusu ağır hastalık durumunda bireyin zihnini ve ruh dünyasını daha fazla işgal edebilmektedir. Aslında biraz düşünüldüğünde insana ölüm korkusu yaşatanın bizatihi ölüm değil ölüme yüklediği anlam olduğu görülebilir. Oysaki ölümü kabullenmek, beden ölse de hayatın devam edeceğini düşünmek insana güç verir (Tarhan, 2012,: 110).

Araştırmalar zor durumlarda sosyal desteğin, ziyaretin ve hasta için yapılan duanın birey üzerinde olumlu etkisi olduğunu, kendisini değerli hissederek moral bulmasına katkı sağladığını ortaya koymaktadır (Köylü, 2017: 94-95). Tüm bunlar imamın mahallenin manevi lideri olarak sorumlu olduğu sınırlar içerisinde bulunan hastalara karşı nasıl bir yol takip edebileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Sadece hastayı ziyaret edip geçmiş olsun temennisinde bulunmak herkes tarafından yapılabilir. Ama bir manevi danışman olarak hastanın psikolojisini göz önünde bulundurarak, durumunu nasıl değerlendirebileceğini tahmin ederek dini açıdan onu destekleyecek değerlendirmeler yapmasına yardımcı olmak, inancını iyileşmesine yardımcı bir kaynak haline getirmek imamların bilinçli faaliyetleri olmalıdır. Şayet tedavi edilemez bir hastalık söz konusuysa ölümün korkulacak bir durum olmadığını, sadece dünya hayatının sonu olup ebedi olan hayata yolculuk anlamı taşıdığını

hatırlatmak ve böylece hastanın İslam inancına uygun düşecek şekilde bir tevekkül ve teslimiyet içerisinde olmasına yardımcı olmak imamlığın bir gereği sayılmalıdır.

Manevi desteğin önem arz ettiği kimselerden biri de bakıma muhtaç olanlarla ilgilenen bireylerdir. Engelli çocuk sahibi aileler de bu gruba dâhil olmakla birlikte onların durumu biraz daha farklılık arz etmektedir. Burada söz konusu olan hasta veya yaşlı bireylerin de dâhil olduğu bakıma muhtaç tüm bireylerin bakımını üstlenenlerin yaşadıkları problemler ve bunların çözümünde dinin ve din görevlisi olarak imamın üstlenebileceği roldür. Çünkü bu şahıslar zamanlarından ve sosyal hayatlarından fedakârlık yaparak bakıma muhtaç olanların değişik ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. Bu esnada da hayatlarında kontrolün kendilerinde olmadığı duygusuna ilave olarak ruhsal ve bedensel sağlık sorunları, sosyal ve ekonomik problemler ve aile içi ilişkilerin bozulması gibi ailevi problemler yaşayabilmektedirler (Alpteker, 2008: 20-21). Üstlendikleri sorumluluk ve yaptıkları fedakârlık nedeniyle bu kimselerin hayatı önemli ölçüde değişmektedir. Diğer yakınları ile olan ilişkileri en aza inmekte, buna bağlı olarak yorgunluk ve bıkkınlık hissi yaşayabilmektedirler. Bu durumu yaşayanların karşılaştığı güçlükleri aşmada dini değerler önemli rol oynayabilir. Bakıma muhtaç olanın kendisine emanet olduğu düşüncesi, yaratılanı yaratandan ötürü sevmeye anlayışı, Allah'ın yardımına vesile olan sabrı düstur edinme yaklaşımı, yapılan hiçbir iyiliğin Allah katında zayi olmayacağı bilinci, rıza-i ilahiyi kazanma ve cennete girme arzusu engelli ve bakıma muhtaç kimselerle ilgilenenlerin tahammül gücünü artırabileceği gibi yaptıklarını ibadet şuuruyla yapmalarına da vesile olabilir (Kula, 2017: 140-151). İşte imam gerek bakıma muhtaç olan gerekse onunla ilgilenenlerin yaşadıklarını fark ederek onlara destek olabilmeli, hem bakıma muhtaç olana hem ailesine hem de mahalleliye böyle bir bilinç kazandırabilmelidir.

Engelli bireye sahip aileler de manevi danışmanlığın ve rehberliğin kapsadığı kesime dâhildir. Ülkemizde 2002 yılında yapılan bir çalışmaya göre yaklaşık 8,5 milyon engelli olduğu saptanmıştır(www.engelsiz.hacettepe.edu.tr). Engelli birey sahibi ailelerin yaşadığı problemler, hissettikleri, çevreyle olan ilişkileri, hangi konularda yardıma ihtiyaç duydukları bir imamın ilgi alanına girmelidir. Çocuklarının engelli olduğunu öğrendikleri ilk anda anne babaların genelde derin bir hayal kırıklığı yaşadığı, endişeye kapıldıkları bilinmektedir (Gökcan, 2005: 56). Yapılan bir çalışma, engelli çocuğu olan ailelerin çocuklarının engelli olduğunu öğrendikleri anı “dünyamız yıkıldı, o an ölmek istedim, kendimi değersiz hissettim, başımdan aşağı kaynar sular döküldü, çocuklardan belli bir müddet nefret ettim” gibi tepkilerle dile getirdiklerini ortaya koymaktadır (Kula, 2017: 215-216).

Genelde insanlar afet, hastalık, sakatlık veya herhangi bir zulümle karşılaştıklarında “neden bu başıma geldi? Şeklinde bir sorgulama ile yaşadıkları duruma açıklık getirme çabası içine girmektedirler (Yaran, 1997: 7-8). Engelli çocuğa sahip olan ailelerin ilk şoku atlattıktan sonra başlarının çaresine bakmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu süreçte bir takım zorluklarla da karşılaştıkları yapılan görüşmelere yansımaktadır. Çocuğun durumunu kabullenme, kardeşleriyle olan ilişkilerinde anne baba olarak denge kurma, çevrelerinde bulunanların bazılarının anlayışsız tavırları ve çocuklarının alaya alınıyor olmaları, sosyal hayatta yaşadıkları kısıtlılık, yorgunluk ve bitkinlik bu kapsamda dile getirdikleri hususlardır (Kula, 2017: 222-226). Engelli çocuk sahibi anne babaların yaşadığı önemli kaygılardan biri de çocuklarının geleceği kaygısıdır. Özellikle araya ekonomik ve ailevi problemlerin girmesiyle de kendilerinden sonra bu çocukların hayatlarını nasıl devam ettirecekleri, onlarla kimlerin ilgileneceği sorusu bazen içinden çıkılmaz bir hal almaktadır ki bu

durum bazen çocukların anne babaları tarafından öldürülmeleri ile sonuçlanabilmektedir (www.posta.com.tr/; <https://www.haberler.com/>).

Yapılan bir çalışma insanların her şeye gücü yeten, şifa veren, yol gösteren ve koruyan bir yaratıcıya inandığını göstermektedir (Yapıcı, 2007: 92). Çünkü inançlar ve manevi değerler insana güven duygusu vermekte ve hayatı anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır (Kula, 2017: 227). Engelli çocuk sahibi ailelerin durumlarını sorgularken, vaziyeti kabullenmekte problem yaşarken din onlara yardımcı olabilir. Bir manevi rehber olarak imam bu noktada devreye girerek dünya hayatının sevinç ve mutluluk kadar keder ve hüznü de barındırdığını, hayatın bir imtihan olduğunu, derdi verenin dermanı da yardımı da temin edebileceğini, sabrın mümine daha çok yakışan bir tavır olduğunu ailenin durumu kabullenip olumlu bir tutum ve tavır geliştirmesi açısından işleyebilmelidir. Eşlerin birbirlerine, kardeşlerin engelli kardeşe yardımına yine benzer yönlendirmelerle katkı sağlayabilir. Dahası mahallelinin bu konudaki dikkatini ve duyarlılığını artırarak ailenin daha anlayışlı ve duyarlı bir çevrede çocuklarıyla yaşamalarını temin edebilir. Çevrenin bilinçlenmesi sağlanarak aileye yardımcı olabilir ki zaten birçok engelli çocuk sahibi aile, çevrenin kabalığından ve anlayışsızlığından dolayı acı çekmektedir. İmam hem aileye hem de ailenin yaşadığı mahalleye bir rehber ve kılavuz olarak duygusal, zihinsel, sosyal, dini, vicdani ve ahlaki açıdan önemli katkılar sağlayabilir.

3.3. Suça Karışmış ve Hapis Cezası Almış Olanların Sosyal Hayata İntibaklarına Yönelik Manevi Rehberlik

Ülkemizde dini danışmanlık ve manevi rehberlik faaliyetleri kapsamında hizmet götürülen mekânlardan biri de hapisanelerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1950'li yıllardan beri ilgili bakanlıklar ve kurumlarla yaptığı yazışmalar ve imzaladığı protokollerle mahkûmların ıslahına ve yeniden topluma

kazandırılmasına yönelik irşad faaliyetlerini sürdürmektedir (Özdemir, 2017: 243-247). Suç işlemenin ve suçlardaki artışın elbette ki çok çeşitli sebepleri vardır. Araştırmalar suçun, suçu işleyenin genetik ve kişilik yapısı ile olduğu kadar çevresi ile de ilişkili olduğunu göstermektedir (Özdemir, 2017: 241) ki bu da yaşanan çevrenin suçu ortaya çıkaracak bir zemin olmaması gerektiğini bize hatırlatmaktadır. Asıl olan suçun işlenmesini engellemektir. Suça neden olan faktörleri bilip tedbir almaktır. Diğer taraftan bir şekilde suça karışmış insanların ıslahına yönelik olarak cezaevlerinde bir takım çalışmalar yapılmaktadır. Juan Howard iyi bir hapisane sisteminin özelliklerini sayarken ahlaki ve dini terbiye ile meslek öğretilmesini de saymıştır (Kurt, 2007: 29). Aslında bu iki önleyici tedbir mahiyeti taşıyan öğretim suçun ortaya çıkmasını da engelleyen faktörler olarak zikredilebilir. Meslek öğretimi olmasa da dini ve ahlaki eğitim mahalledeki imamı ilgilendirmektedir. Zira her suçlunun bir mahallesi ve ikametgâhı vardır. Önemli olan husus suça meyilli olanın tespiti ve suç ve sonuçları hakkında bilgilendirilmesidir. Çünkü her suçun zihinsel bir ön hazırlığı vardır. Fail, suç teşkil eden herhangi bir eyleme girişmeden önce onu kendi duygu ve düşünce dünyasında gerekçelendirir, meşrulaştırır. Burada dini danışmana düşen suca meyilli olanı zihinsel olarak dönüştürmektir. Bu da elbette ki insan, toplum, ahlak, din ve değerler konusunda bir bilinç kazandırmakla sağlanabilir.

Mahkumların eğitiminde klinik terapi, davranış değiştirme ve danışmanlık gibi yardım süreçlerine ilave olarak onun hayatını değiştirmek için dine de ihtiyaç duyulmaktadır (İçli, 1999:53). Bu nedenle bir din görevlisinin suçun öncesi ve sonuçları ile ilgili gerekli bilgiye ve öngörüye sahip olması gerekir. Suç sonrası gerekli cezayı alsa dahi suçlunun yeniden topluma kazandırılması ve toplumun onu bağrına basması kolay olmamaktadır. Kim suç işlemiş biriyle aynı mahallede komşuluk yapmak ya da yeniden güvene dayalı ilişkiler kurmak ister? Böylesi bir

kuşku suçluya karşı mesafeli durmaya neden olur. Benzer kaygılar suçlu için de geçerlidir. O da topluma yeniden karışmak, ailevi ve sosyal ilişkilerini saygıyı hak eden bir insan olarak sürdürmek isteyecektir. Yaşadığı çevrenin kendisine kuşkuyla yaklaştığını hisseden suçlu o bölgede ne kadar huzurlu ve mutlu olabilir? İşte böyle durumlarda imam birey ve toplum açısından vakiayı değerlendirip her iki tarafı yeniden sağlıklı ilişkiler kurmaya hazırlayabilir. Güveni tesis edebilir. Çıkması muhtemel istenmeyen durumları önceden bertaraf edebilir. Bizatihi suçun öncesi ve sonrasıyla suçluya neler düşündürdüğü ve yaşattığı onun dilinden anlattırılarak olumsuz deneyimlerin tecrübe olarak paylaşılması sağlanabilir. Böylece benzer durumların tekrar yaşanmasının önüne geçilebilir. Bütün bu süreçler imamın öncülüğünde ve onun aracılığıyla yapılabilir. Sonuçta suçlunun dönüp geleceği yer evi ve mahallesidir.

3.4. Kadına Şiddete Karşı Manevi Rehberlik

Kadına yönelik şiddetin önüne geçmek için de din önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Yapılan bir çalışma ülkemizdeki kadınların %38'inin hayatının herhangi bir döneminde fiziksel veya cinsel şiddete maruz kaldığını saptamıştır (Gülmez, 2018: 350). Bir başka husus ise aile içi geçimsizlik ve buna bağlı olarak boşanma oranlarındaki artışın toplumu kaygılandırarak aşamaya gelmiş olmasıdır(<https://www.haberturk.com/>). Ancak karşılıklı sevgi, saygı ve fedakârlıkla yürüyebilecek olan evliliğin sağlam temellere dayanması gerekmektedir. Evliliğin sürdürülebilmesinde birçok faktör rol oynamaktadır elbette. Ama bizi burada ilgilendiren husus yaşanacak problemlerin çözümünde, eşlerin birbirine sevgiyle bağlanmasında, birbirlerini destekleyecek bir anlayışı ve yaklaşımı tesis etmelerinde, sıkıntılara katlanmalarında dinden yararlanmaktır.

İnsanlarda genellikle ailevi problemlere müdahil olmamak gibi bir eğilim olsa da (Gülmez, 2018: 355) toplumumuzda itibar gören din adamlarından destek almak yaygındır. Fakat bu konularda iyi bir danışmanlık yapabilmek de önemlidir. Şayet iyi bir danışmanlık ve manevi rehberlik imamlar tarafından icra edilebilirse bunun, aile hayatına önemli katkılar sağlayacağı düşünülebilir. Bu nedenle boşanmaların arttığı, evlilik yaşının yükseldiği hatta evlilikten kaçınma eğilimlerinin baş gösterdiği günümüzde dinin hayata, aileye ve ailenin sürdürülebilirliğine katkısı sağlanmalıdır. Bunda da yine en önemli sorumluluk imamlara düşmektedir ki görev yaptıkları mahalde huzur ve sükûn temin edilebilsin.

3.5. Madde Bağımlılarına ve Madde Bağımlılığına Yönelik Manevi Rehberlik

Din görevlilerinin hassasiyetle üzerinde durması gereken kişilerden biri de madde bağımlılarıdır. Ülkemizde yapılan araştırmalarda hayatında en az bir kere sigara, pipo, nargile kullananların oranı %47; en az bir kere alkol kullananların oranı %22.1; en az bir kere uyuşturucu kullananların oranı %3.1 olduğu saptanmıştır(<https://www.haberturk.com/>). Özellikle bonzai olarak isimlendirilen maddeyi kullananların içler acısı hali zaman zaman medyaya yansımaktadır. Ülkemizin geleceği olan gençlerin hayatını karartan bu zararlı maddelere karşı bir bilinç geliştirmek, varsa kullananlar onların da bağımlı hale gelmeden gerekli tedbirlerin alınmasına öncülük etmek imamların manevi sosyal hizmet bağlamında görevi olmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı diğer kurumlarla birlikte son yıllarda madde bağımlılığına karşı bir takım faaliyetler yürütmektedir (Çoban, 2018: 135-137). Fakat asıl önemli olan Diyanet'in temsilcisi olarak imamların tüm mahalle ve köylerde göstereceği çabadır. Bu bağlamda imamlar, zararlı maddelerin dini açıdan haramlığı, sağlığa zararları ve sosyal hayata olumsuz yansımaları hakkında bilgi vererek hayatın kıymetini, sağlığın değerini fark etmede gençlere ve ailelerine yardımcı olabilmelidir.

3.6. Yakınlarını Kaybedenlere Yönelik Manevi Rehberlik

Yakınlarını kaybeden herkes ilgi ve destek beklemektedir. Özellikle acılı zamanlarda insanlar kimin hüznünü paylaştığı ve cenaze merasimlerine katıldığını hatırlamaktadır. Ölüm mutlak bir gerçek ve herkes de bunun farkındadır. Fakat ölümün kabullenilmesi kolay bir süreç değildir. Kişinin gerek kendisinin bir gün öleceğini gerekse yakınlarının ölümünü kolay kabullenememektedir. Bu kapsamda üzerinde durulması gereken hususlardan biri de bebeği ve çocuğu ölen ailelerdir. Çocuğunu kaybeden anne babaların iştahsızlık, uyku bozukluğu baş ağrısı, bitkinlik ve tükenmişlik gibi durumları yaşadıkları (Yılmaz, 2014: 41-48), daha önce bebeğini kaybeden anne adaylarının bir sonraki hamilelik dönemlerinde stres, depresyon ve anksiyeteye maruz kaldıkları saptanmıştır (Yıldırım, 2003: 37-38). Yapılan bir çalışmada yakınını kaybeden kişilerin ölümü Allah'ın takdiri olarak değerlendirdikleri, ahiret inancı sayesinde yaşadıkları kayıpları kabullenebildikleri tespit edilmiştir (Köse, 2006:141). Benzer şekilde bebeğini kaybedenlerin de durumu kabullenmelerinde ve teselli olmalarında kader ve ahiret inancının önemli rolü olduğu saptanmıştır (Işık, 2015: 268-282). Belki insanların çoğu yas dönemlerinde profesyonel bir desteğe ihtiyaç duymamaktadır. Ancak kederli ve hüznü olduğu ve yalnızlık hissettiği anlarda kendini dinleyecek samimi ve güvenilir bir dost aramaktadır. İşte böyle zamanlarda imamlar belki de samimiyetle o insanlarla muhabbet ederek, onları dinleyerek ve kendilerini ifade etmelerine fırsat vererek anlaşıldıklarını onlara hissettirerek rahatlamalarını sağlayabilir. İnançlarımızdan hareketle dünya hayatının faniliği, ahiretin ebediliği ve bir gün tekrar bir araya gelineceği hatırlatmasıyla yaşadıkları hüznü ve kederle başa çıkmalarına yardımcı olabilir.

3.7. Yakın Akriba ve Kardeşler Arası İlişkilerde Yaşanacak Problemlere Yönelik Manevi Rehberlik

Komşuluk ilişkileri ve eşler arası ilişkiler kadar önemli bir başka husus kardeş ve yakın akraba ilişkileridir. Özellikle miras paylaşımı nedeniyle kardeşler arası küskünlükler yaşanabilmektedir. Değişik nedenlerle anlaşmaya varılamadığı durumlarda imam, yakın akrabaların problemlerini çözecek bir arabulucu olmalıdır. İmamların bu tür vakialarda yapacakları danışmanlık ile belki binlerce davanın mahkemeye intikal etmesinin önüne geçilebileceği hatırlanmalıdır.

Bir mahallede güvenlik tedbirlerini değil de dini danışmanlığı ve manevi rehberliği gerektiren daha birçok problemler yaşanabilir. Bunların tespiti için Diyanet'e ait Aile İrşat ve Rehberlik Büroları iyi bir veri kaynağı olarak düşünülebilir. Bakıldığında bu bürolara gelen soruların daha çok a) eşler arası geçimsizlik, aile içi şiddet, boşanma, kürtaj, çocukların evliliğiyle ilgili anlaşmazlıklar, gelin kaynana ilişkilerinden kaynaklanan problemler vs gibi ailevi; b) vesvese, büyü, kısmetin kapanması veya açılması inancı, muska gibi psikolojik ve hurafeye dayalı; c) ölüm korkusu ve intihar etmeyi düşünme gibi genelde ağır problemlerle başa çıkamama gibi sorunlar olduğu anlaşılmaktadır (Peker, 2017: 275-279). Bunlar, mahalleye bekçi tayin etmekle ve güvenlik tedbirlerini artırmakla çözümlenecek problemler değildir. Daha çok imamı ilgilendiren, onun bilgi ve becerisiyle çözümlenecek meselelerdir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bugün manevi sosyal hizmet ve dini danışmanlık kavramıyla ele alınan tüm yardım faaliyetlerini imamın mahalle ölçeğinde dini, vicdani, ahlaki sorumluluğu ve görevi olarak görmek gerektiğini düşünüyoruz. Osmanlı dönemindeki resmi yetkilerden yoksun, sadece camideki ibadetlerin icrası ile sorumlu olan, mahallenin görevlendirdiği ve namazcı denilen kişiye benzemekten imamlar uzaklaşmalıdır. Bireyselliğin ve bencilliğin arttığı, fedakârlığın, diğerkâmlığın, duyarlılığın ve yardımlaşmanın azaldığı modern zamanlarda insanların

yalnızlıktan, terk edilmişlikten kurtarılması amacıyla imam rehberliğinde yaşanılabilir, güvenli ve birbirine kenetlenmiş bir mahalle ve mahalle kültürü oluşturulabilir.

Osmanlı döneminde olduğu gibi camii ve imam merkezli bir mahalle hayatı yeniden tesis edilebilir. Bunun için imamın idari yetkilerle mahalle sorumlusu olması gerekmez. Belki bu da düşünülebilir. Şayet gerçekleşirse muhtar/imam uygulaması ile hem imamı resmi olarak cami dışına çıkarmak hem mahallelinin din dışı konularda da imamla iletişime geçmesini kolaylaştırmak hem de ekonomik olarak devletin yükünü hafifletmek mümkün olabilir. Böylesi bir uygulama muhtar/imamlara her daim ulaşmayı sağlar ve camileri sadece ibadet edilen mekân ya da sadece ibadet ile hatırlanan yerler olmaktan da çıkarır. İmam odaları aynı zamanda muhtar odası ve danışmanlık bürosu haline gelebilir. Cami, mahalle özelinde bir sivil toplum kurumu olarak anlaşılabilir. Ancak asıl önemli olan mahallelerde biz duygusunun inşasıdır. Tanışmak ve kaynaşmaktır. Huzuru tesis ederek mahallelerin yaşanılabilirlik seviyesini yükseltmektir. Bunu gerçekleştirirken mahallede bir tek kişinin dahi ihmal edilmeyeceği şeklinde hedef belirlemektir. Hayata dair tüm soruların çözümlenmesinde dinin gücünden istifade etmektir.

Mahallelinin camii ve imam merkezli tanışma ve kaynaşmasının tüm mahalleye katkı sağlayacağı açıktır. Söz, nişan, düğün, sünnet ve doğum gibi mutlu anlara, asker uğurlaması gibi milli duyguların kabardığı törenlere, oradan da cenaze merasimi gibi hüznü anlara değin imamlar gerek bir mahalleli olarak gerekse bir din görevlisi olarak söz konusu merasimlerin zaten katılımıcısıdır. Konumuz gereği imamlara yönelik asıl öne çıkarmak istediğimiz husus başkasına yardımı ifade eden manevi sosyal hizmet ve dini danışmanlıktır. Bu amaçla bireyin ya da ailenin yaşadığı değişik problemlerin çözümüne yönelik yardım faaliyetlerinin

imamların resmi olmasa da dini ve vicdani sorumluluğu olduğu bilincini yeşertmek önem arz etmektedir.

Dini danışmanlık ve manevi sosyal hizmet faaliyetlerinin hedef kitlesinin sonuçta bir mahallenin sakini olduğu unutulmamalıdır. Söz konusu faaliyetler mahalleliye kendini değerli hissettirecek, bulunduğu çevre ile bağıni güçlendirecek, kendini güvende hissettirecek bir duyguyu da tesis edecektir. Mahallede hiç kimsenin göz ardı edilmediğini; gerektiğinde kendi özel ve ihtiyaç ifade eden durumlarıyla ilgilenileceği düşüncesinin ahalide güçlü bir şekilde yerleşik hal aldığıni düşündüğümüzde bunun insanların huzur ve mutluluğuna katkısının çok fazla olacağını tahmin etmek zor olmasa gerekir.

Mahalledeki “biz” duygu ve düşüncesinin aynı zamanda camii merkezli ve imam öncülüğünde şekillenen bir duygu, düşünce ve mahalle kültürü olduğu gerçeği çocuğundan yetişkinine varıncaya kadar insanların zihinlerine kazındığında bu bireylerin İslam, camii ve imam hakkındaki duygu ve düşünceleri de oldukça müspet hale gelecektir.

Her imam görev yaptığı mahalde bir manevi danışman olmalıdır. Ancak kendilerini aşan daha derinlikli problemler var ise o durumda problemi tespit edip ilgili kurum, kuruluş ve kişilere yönlendiren yol gösterici bir rehber rolünün ötesine geçmemelidirler.

KAYNAKÇA

- Açık, T. (2014). "Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mahalle Tipleri Hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme." OTAM, 35: 1-39.
- Allport, G. W. (2004). *Birey Ve Dini*. Çev., Bilal Sambur. Ankara: Elis Yayınları.
- Alpteker, H. (2008). *65 Yaş Üstü Bireylere Evde Bakım Verenlerin Yaşadıkları Güçlüklerin Belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Ayten, A. (2010). *Tanrıya sığınmak: Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Berger, P. L. (1993). *Dinin Sosyal Gerçekliği*, Çev., Ali Coşkun. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Beydilli, K. (2001). *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmanın Günlüğü*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- Çoban, M. (2018). "Uyuşturucu Madde Bağımlılığı İle Mücadelede Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarının Yeri Ve Önemi: İstanbul Örneği." Manevi Danışmanlık ve Rehberlik. (Ed). Ali Ayten - Mustafa Koç - Nuri Tınaz. İstanbul: Dem Yayınları. 2: 127-143.
- Ekşi, H. (2001). *Baş a Çıkma, Dini Baş a Çıkma ve Ruh Sağ lığı Arasındaki İliş ki Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Gökcan, K. (2005). "Öz ürlü Çocu ğ a Sahip Ailelerin Genel Özellikleri ve Öz ürlü Çocukların Yaşam Becerilerinin Geliştirilmesi." Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Hizmetlerine İhtiyaç Duyan Bireyler ve Aileleri. (Der.) Said Demirel-Kamil Alptekin. Ankara: Zihinsel Engelli Çocukları ve Aileleri Dayanış ma ve Yardımlaş ma Derne ğ i Yayınları.
- Gülmez, Ç. (2018). "Eş ine Ş iddet Uygulayan Erkeklerle Yönelik Biliş sel Davranış çı Yaklaş ım la Bütünleşt irilmiş Dini/Manevi Danış manlık Modeli." Manevi

- Danışmanlık ve Rehberlik. (Der.) Ali Ayten - Mustafa Koç - Nuri Tınaz.
İstanbul: Dem Yayınları. 2: 349-377.
- Hökelekli, H. (2005). "Din Hizmetlerinde Yöntemle İlgili Sorunlar." *Diyanet İlmî Dergi*, 12(3): 93-104.
- İlgaroğlu, M. C. (2019). *Ahlak Felsefesi Açısından Duygu-Değer İlişkisi*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Işık, Z. (2015). *Sen Ödün Ben Büyüdüm: Ebeveyni Ölen Yetişkinler Üzerine Psiko-sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- İçli, T. G. (1999). *Türkiye’de Cezaevlerindeki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz*. Ankara: T.C. Adalet Bakanlığı Yarı Açık Cezaevi Matbaası.
- Kazıcı, Z. (1982). "Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bazı Görevleri." *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, 5: 29-36.
- Kılavuz, M. A. - Kılavuz, E. (2018). "Yaşlanma Döneminde Kayıplarla Başa Çıkma Manevi Danışmanlık Hizmetlerinin Önemi." *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. (Der.) Ali Ayten - Mustafa Koç - Nuri Tınaz. İstanbul: Dem Yayınları. 2: 17-41.
- Köse, A. ve Küçükcan, T. (2006). *Deprem ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-sosyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Kula, N. (2017). "Bakıma Muhtaç Kişilere Yönelik Sosyal Hizmetler ve Dini Değerler." *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. (Der.) Nurullah Altaş - Mustafa Köylü. İstanbul: Dem Yayınları. 141-155.
- _____. "Engelli Çocuğa Sahip Ailelere Yönelik Manevi Destek Eğitimi." *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. (Der.) Nurullah Altaş - Mustafa Köylü. İstanbul: Dem Yayınları. 213-241.
- Kurt, M. (2007). *Cezaların İnfazı ve Ceza İnfaz Kurumlarının Sorunları*. Ankara: Adalet Yayınevi.

- Hızlı, M. (2014) "Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair." *Tesam Akademi Dergisi*, 1; 1-43.
- Köylü, M. (2017). "Ruh Sağlığı ve Din." *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. (Der.) Nurullah Altaş - Mustafa Köylü. İstanbul: Dem Yayınları. 81-100.
- Altaş, N. (2017). "Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri." *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. (Der.) Nurullah Altaş - Mustafa Köylü. İstanbul: Dem Yayınları. 127-141.
- Özdemir, Ş. (2017). "Cezaevlerinde Din Eğitimi ve Dini Danışmanlık." *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. (Der.) Nurullah Altaş - Mustafa Köylü. İstanbul: Dem Yayınları. 241-271.
- Özkan, A. (2017). "Hastanelerde Sunulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Üzerine Bir Araştırma." *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Teori ve Uygulama Alanları*. (Der.) Ali Ayten. İstanbul: Dem Yayınları. 61-103.
- Peker, H. (2017). "Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri." *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*. (Der.) Nurullah Altaş - Mustafa Köylü. İstanbul: Dem Yayınları. 271-285.
- Selçuk, M. (2003). "2000'li Yıllara Girerken İrşad Anlayışımız Üzerine Bazı İlk Denemeler", II. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri, 23-27 Kasım, Ankara.
- Söylev, Ö. F. (2014). *Türkiye'de Dini Danışma Ve Rehberlik - Alanları, İmkânları Ve Yöntemleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Subaşı, N. (2004). *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tarhan, N. (2012). *Mutluluk Psikolojisi Stresi Mutluluğa Dönüştürmek*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr>, 2019. 15 Mart 2019 tarihinde web sitesinden alınmıştır.

- Türüsel, M. (1974). "Ellinci Yılda İstanbul Bekçi Teşkilatı." *Polis Emeklileri Derneği Polis Dergisi*, 21(263): 45-65.
- Uysal, V. (2006). *Türkiye’de Dindarlık Ve Kadın: Geleneksellik Çağdaşlık Bağlamında*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh Sağlığı ve Din, Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları,
- Yaran, C. S. (1997). *Kötülük ve Teodise*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Yel, A. M.-Küçükaşçı M. S. (2003). "Mahalle." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27: 323-326.
- Yıldım, Ş. (2003). *Parental Grief Reactions After an İnfant Death*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, M. (2014). *Growth Through Traumaticloss: The Effect of Grief Related, Coping and Personality on Post Traumatic Growth*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In modern times, life is changing faster than ever. On the one hand, the facilities provided to human life due to increasing knowledge and developing technology can be seen together in economic, social and spiritual crises that threaten human life on the other. As a result of all these, different groups have emerged, whose social structure and situations are different from each other in every day life. Students, working, poor, unemployed, children, young, women, in addition to groups in need of care and protection, sick, disabled, elderly, victim, criminal, exposed to violence, etc. groups of special interest and waiting for services are also observed. However, the changes observed in our age are not limited to social structure and daily life. At the same time, people may experience a spiritual crisis. Can imams undertake important responsibilities as a religious counselor and spiritual guide in finding solutions to these economic, social, family, moral and spiritual problems? The subject of this article is to seek answers to the question from the literature.

According to statistics, the number of neighbourhoods in Turkey is 32105 and the number of villages is 18306. By comparison, the number of mosques is 88021 according to figures dated 31 December 2017. The number of imams and muezzins in the mosque is approximately 100,000 according to the statement made by Erbas, the head of Religious Affairs. If we make an assessment on the numbers, we can say that there are about twice as many mosques and imams as the total number of neighborhoods and villages. In other words, there are almost two mosques and imam-muezzin in each neighborhood and village. When the current figures are considered, it is seen that Diyanet is represented in every neighborhood and village. Infact, this holds significant potential for the country and society. That is, mosques as temples can be made ready for multi-purpose use, as well as imams who are clerics in the mosque can add alot the villages and neighbourhoods they are in the context of their role.

Infact, imams have performed important duties in the neighborhood life as competent and responsible persons for centuries. The imams appointed with the Sultan's Berat should have knownt he whole neighborhood as there presentative of the District of Kadi, who was the district's mülki and beledi supervisor. They were aware of the civil, legal and social status of almost every one. They knew how many households and individuals there were in the

neighborhood, who were poor and who were rich, who were married and single, who were homeowners and those who were tenants.

As the most trusted person in the neighborhood, they took care of the orphans and took care of the victims and the oppressed. They could control the prices of the goods sold, not allow the oppression of the people and especially the poor and demand the punishment of those who rely on injustice. In particular, there was a fund of aid called Avarız Akçası, which was also the responsibility of the imams. In this context, the imams would operate the income obtained and help the needy with it and they would pay for the places that needed repair.

With all these in mind, it can be said that imams have pioneered many religious, scientific, legal, social and cultural activities in our geography for hundreds of years, so to speak and that life in the neighborhood flows around the man under their responsibility. The imams who lost their authority and responsibilities after the period of Mahmud II were called Namazcı hodjas, who were appointed by the local people in almost Ottoman period and who lacked authority. Today, however, imams can go outside mosques in their neighborhoods and villages and do more than just practice religious ritual. Religious counseling and spiritual guidance, which is very important in our times, should be considered as the primary duty of imams. In many countries in the west there are spiritual guides, whose numbers are expressed in thousands. We can do the same through the imams.

Many problems can be solved with the efforts of a consultant and guide rather than by the ingenuity of another institution and organization in the life of the neighborhood. We can be referred to as social, family and spiritual problems that are on the scale of many more difficult neighborhoods and are waiting to be solved, such as conflict between neighbors, infighting within the family, sibling fights or resentments caused by inheritance sharing, substance abuse, the presence of disabled individuals and the anxiety they cause. On the other hand, these arch for identity and meaning of an adolescent, the need for the adult to reconsider and design life, and the depression and struggle to cope with the elderly, who are approaching death and losing relatives, are the situations that are re-experienced every day, all of which should fall under the responsibility of imams as religious advisors and spiritual guides.

It should be noted that the target group of religious counseling and spiritual social work activities is ultimately a resident of a neighborhood. These activities to be carried out by the Imam will also establish a feeling that will make the neighborhood feel valuable, strengthen its connection with the environment in which it is located, and make it feel safe. On the other hand, when the fact that

he “We” feeling and thought in the neighborhood is also a sense, thought and culture of the neighborhood, centered on the mosque and shaped by the imam, is etched in to people's minds from their children to their adults, these individuals' feelings and thoughts about Islam, the mosque and the imam will be very positive. It may be too optimistic to expect that every Imam will be an expert spiritual advisor. However, they are expected and should be expected to identify the problems and help a little bit. If there are deeper problems that exceed them, they can act as a guide to identify the problem and guide it to the relevant institutions, organizations and individuals.

ÜNİVERSİTELERDE SPOR EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN SPORDA LİDERLİK GÜCÜ ALGILARININ İNCELENMESİ

Ahmet İSLAM* Taner TUNÇ** Musa ÇON***

Öz

Bu araştırma, spor eğitimi alan öğrencilerin Sporda Liderlik Gücü algılarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Kesitsel tipteki bu araştırma, Üniversitelerin Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında 2017/2018 Eğitim-Öğretim yılında öğrenim gören öğrenciler arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 1433 öğrenci katılmıştır. Verilerin analizinde bağımlı (sürekli) değişkenlerin normal dağılım varsayımı karşılanmadığı için parametrik olmayan istatistiksel yöntemlerden; iki grup karşılaştırmalarında Mann Whitney U, ikiden çok grup karşılaştırmalarında ise Kruskal Wallis H testi uygulanarak sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmada, Üniversitelerin Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında öğrenim gören öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı alt boyutları açısından cinsiyet, yaş, sınıf, ailenin yaşadığı yer, kardeş sayısı, bölüm ve öğrenim görülen üniversiteye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bulgular önem derecesine göre tartışılmış ve yorumlanmıştır. Bu çalışmanın özelde; çok az olan Sporda Liderlik Gücü Algısı araştırmalarının geliştirilmesinde alana çok daha fazla katkı yapacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sporda Liderlik Gücü Algısı, Spor, Öğrenci

* Öğr.Gör, Ordu Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, mail:ahmetislam@odu.edu.tr

** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü mail: ttunc@omu.edu.tr

*** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, mail: musacon@omu.edu.tr

INVESTIGATION OF SPORTS EDUCATION STUDENTS' PERCEPTIONS OF SPORT LEADERSHIP POWER

Abstract

The aim of this study was to determine sports education students' perceptions of sport leadership power. This was a cross-sectional study. Study sample consisted of students of Faculties of Sports Sciences and those of Academies of Physical Education and Sports in the 2017/2018 academic year. 1433 students participated in the study. In data analysis, nonparametric statistical methods were used because the assumption of normal distribution of dependent (continuous) variables was not met. The Mann-Whitney U test was used to compare two groups while Kruskal-Wallis H was used to compare more than two groups. Participants' perceptions of sport leadership power differed significantly by gender, age, class, parents' place of residence, number of siblings, department and university. The findings were discussed and explicated according to their significance level. We believe that this study will contribute to the literature on perception of sport leadership power, which has been understudied.

Keywords: Perception of Leadership Power, Sports, Student

1. GİRİŞ

1.1. Liderlik

Lider kelimesi İngiliz dilinde ilk olarak 1300'lerde kullanılmıştır. Kelimenin kökeni seyahat etmek veya yol göstermek anlamına gelen "Leden" kelimesinden gelmektedir. Liderlik kelimesi sonraki yıllarda kullanılmaya başlanarak 20. yüzyılda Amerika'da Liderlik ile ilgili ilk bilimsel çalışmalar yapılmıştır (Donuk, 2007: 19-20). Lider, grubun amacın belirleyen, grup içi etkileşimi sağlayan, yaratıcı, örgütleyici ve düzenleyici kimsedir (Güney, 2015: 26). Liderlik ise, örgütün hedeflere ulaşabilmesi için izleyenlerin gönüllü katılımlarını destekleyen ve hedefleri gerçekleştirmek için bilgi ve tecrübelerinin aktarıldığı bir etkileme süreci olarak ifade edilebilir (Werner, 1993: 14). Liderlik bir problemin çözümünde etkileşim içerisinde olan bir gruba önderlik etmektir (Çoban ve Çoşkuner, 2006: 11). Liderlik ile ilgili literatürde pek çok kavramın olması yanı sıra genel olarak liderlik insanları etkileyebilme ve belirli amaçlara yönlendirme gücüdür (Genç ve Halis, 2006: 48). Liderler astları için belirledikleri hedefler yönündeki etkili olan en temel özellik güçtür. Güç, astların liderlerin emirlerini yerine getirip getirmediğinin belirleyicisidir. Güç; liderin diğer insanların tutum ve davranışlarını değiştirebilme gücü olarak ifade edilebilir (French ve Raven, 1959). Dolayısıyla, bunun spora katılım açısından değerlendirildiğinde; yönetim pozisyonunda olan kişilerin, antrenörlerin, sporcuların hatta taraftarların bile liderlik yaptıkları bireyler üzerinde onların davranışlarını değiştirmede etkin olduklarını söylemek mümkün olabilir (Chelladurai, 1984).

Yasal (Legitimate) Güç: "Astların, lider ya da yöneticilerin kendilerini etkileme hakkına sahip olduğunu kabul etmeleriyle ilgili yakından ilişkilidir. Örneğin, bir kurum ya da kuruluşa giren bir birey, yöneticisinin kendisinden bazı şeyleri

yapmasını istemesini kabul etmesi gibi. Bu tür bir güç, liderin yasal yetkisinden kaynaklanmaktadır (Güney, 2015: 65)”.

Ödüllendirme (Reward) Gücü: “Astların liderin isteklerine ödül alma, gruplandırma, tanıma ve kazanç elde etme beklentisi ile uymalarını ifade eder. Bir yöneticinin denetimi altında ücret artışı, yükseltme (terfi), önemli iş verme ek ödeme, takdir, tanıma vb. gibi ödüller bulunmaktadır (Ünal, 2012: 97)”.

Benzeşim ya da Karizmatik (Referent) Gücü: “Karizmatik güç doğrudan liderin kişiliği ile ilgilidir. Liderin kişiliğini izleyenlere ilham verebilmesi, onların arzu ve ümitlerini dile getirebilmesi bu kaynağın temelidir. Karizma çekiciliği ifade etmektedir. Liderin izleyenler için çekici olması astları lidere benzetmeye itecektir. Buda onları lider tarafından daha kolay etkilenir hale getirecektir (Ünal, 2012: 100)”.

Uzmanlık (Expert) Gücü: “Liderin göreve ilişkin belli bir bilgi ve becerisinin olması sonucunda ortaya çıkan güç türüdür. Burada astların lideri algılaması önemlidir. Lider, görev konusunda gerçek bir uzman (sorun çözücü, bilgi kaynağı) olması, astlarını etkileyebilmesini önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır. İşletmeler ve askeri kurumlardaki kurmay sınıfı bu güce en iyi örnektir (Güney, 2015: 66)”.

Zorlayıcı (Coercive) Güç: “Ödüllendirme gücünün karşıtı zorlayıcı güçtür. Zorlayıcı güç, liderin direktiflerine karşı astların itaatsizlik göstermesi durumunda kontrol etme ve cezalandırma gücünü yansıtmaktadır. Cezalandırmak liderin otoritesini ifade eder. Ceza, örgüt için zararlı davranışların önlenmesi için kullanılabilir. Bunlar, güvenlik kurallarına uymamak, yaşamı tehlikeye atan sorumsuz davranışlar, değerli aletlere zarar vermek, yasal isteklere doğrudan itaatsizlik gibidir (Ünal, 2012: 98)”.

Literatür incelendiğinde liderlik ile ilgili pek çok çalışmanın olmasına karşın özellikle sporda liderlik gücü ile yeterince çalışmanın olmadığını görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada spor eğitimi alan üniversite öğrencilerinin sporda liderlik gücü algı düzeylerini farklı bağımsız değişkenler açısından tespiti ile birlikte üniversite öğrencilerinin sporda liderlik gücü algılarını alt boyutları ile ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2. 1. Araştırmanın Tasarımı

Bu araştırma, kesitsel tipte tanımlayıcı bir çalışmadır. Kesitsel araştırmalar, çalışma verilerinin betimsel analizlerinin yapılmasında yardımcı olmasının yanı sıra, belirli değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde kullanılmaktadır.

2. 2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, spor eğitimi alan üniversite öğrencilerinin, Sporda Liderlik Gücü Ölçeği alt boyutları dahilinde Yasal Güç, Ödüllendirme Gücü, Benzeşim Gücü, Uzmanlık Gücü ve Zorlayıcı Güç algılarını ortaya çıkarmak amacı ile yapılmıştır.

2.3.Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki 14 üniversitesindeki Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulları öğrencileri, örneklemi ise basit tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen 528 kadın 905 erkek toplam 1433 öğrenci oluşturmakla birlikte analize tabi veriye ait sayılar ve yüzdeler aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 1. Ankete katılanların “Üniversite, Cinsiyetiniz, Bölüm ve Sınıf” analizine tabi veriye ilişkin tanıtıcı sayılar ve yüzdeler

Üniversiteler	Öğrenci Sayısı	Oran (%)
OMU Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi	275	19,2
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi BESYO	63	4,4
Atatürk Üniversitesi KKEF BESYO	49	3,4
Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi	69	4,8
Aksaray Spor Bilimleri Fakültesi	95	6,6
Hacı Bektaş Veli Üniversitesi BESYO	65	4,5
Kocaeli Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi	77	5,4
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi BESYO	62	4,3
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi BESYO	229	16,0
Karadeniz Teknik Üniversitesi BESYO	84	5,9
Selçuk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi	121	8,4
Ordu Üniversitesi BESYO	104	7,3
Çukurova Üniversitesi BESYO	64	4,5
Gedik Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi	76	5,3
Toplam	1433	100,0

Cinsiyet	Öğrenci Sayısı	Oran (%)
Kadın	528	36,8
Erkek	905	63,2
Toplam	1433	100,0

Bölümler	Öğrenci Sayısı	Oran (%)
Öğretmenlik	521	36,4
Spor Yöneticiliği	376	26,2
Antrenörlük	499	34,8
Rekreasyon	37	2,6
Toplam	1433	100,0

Sınıf	Öğrenci Sayısı	Oran (%)
1	455	31,8
2	267	18,6
3	440	30,7
4	271	18,9
Total	1433	100,0

Tablo 2. Ankete katılanların “Ailenin Yaşadığı Yer, Yaş ve Kardeş” analizine tabi verilere ilişkin tanıtıcı sayılar ve yüzdeler

Ailenin Yaşadığı Yer	Öğrenci	
	Sayısı	Oran (%)
Büyükşehir	706	49,3
Şehir	312	21,8
İlçe	299	20,9
Köy	116	8,1
Toplam	1433	100,0
Yaş	Öğrenci Sayısı	
	Sayısı	Oran (%)
18 ve altı	141	9,8
19-20	518	36,1
21-22	490	34,2
23-24	186	13,0
25 ve üstü	98	6,8
Toplam	1433	100,0
Kardeş Sayısı	Öğrenci Sayısı	
	Sayısı	Oran (%)
1	277	19,3
2	333	23,2
3	321	22,4
4	213	14,9
5 ve üzeri	289	20,2
Toplam	1433	100,0

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, “Konter, E. Yang, X. S. Chan, K. C. (2015) tarafından geliştirilen, 5’li faktöre ve her biri 1 ile 5 Likert ölçek formatına sahip toplam 19 maddeye sahip olan “Sporda Liderliği Algılama Gücü” (Sport Leadership Power Perception in Turkey: Scale Development and Initial Validation among Children, Adolescents, and Adults)” ölçeği kullanılmıştır. ISLPS-19 Likert tipi ölçeği 1’den 5’e kadar puanlanan ve 19 maddeden oluşmaktadır. Özdeşleşim Gücü: 1, 6, 11, 16, Yasal Güç: 2, 7, 12, 17, Uzmanlık

Gücü: 3, 8, 13, 18, Zorlayıcılık Gücü: 4, 9, 14, 19, Ödülün Gücü: 5, 10, 15 maddelerinden oluşmaktadır. Ölçekte ters puanlama yoktur. ISLPS-19'u Türkiye'ye uyarlamak ve geçerliğini denetlemek için bir dizi çalışma yapılmıştır (Konter, 2008, 2009a, 2015; Konter, Yang & Chan, 2015). Bu amaç doğrultusunda, ilk madde geliştirme, yapı geçerliliği (faktör analizlerine göre) ve kriter geçerliliğinin (Beden Eğitimi (BE) öğretmeni olarak ilk üç başarı ve BE Öğretmeni ve Antrenör olarak spor kariyeri) yanı sıra, Açıklayıcı Faktör Analizleri (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizleri (DFA) için ayrı örneklerle test-tekrar test güvenilirliği ölçülmüştür. Sonuçlar, ISLPS-19'un Türkiye'de uygulamak için sağlam bir psikometrik ölçüm aracı olduğunu göstermiştir ve eğitmenlerin spor liderliğini ve beden eğitimi öğretmenlerinin ve antrenörlerin spora dair güç algılarını değerlendirmede uygulanabilirliğini kanıtlamıştır (Konter, 2015). ISLPS-19'un 5'li faktörlü modelinin, örnekleme uyumu yüksektir ($SD=142$; $NOUİ=.957$; $KUİ=964$; $YHOK=.018-.047$; $SKOKA=055$). Ayrıca ISLPS-Türkiye'nin faktörlerinin Cronbach Güvenilirliği sonuçları şu şekildedir: Uzmanlık Gücü için $a=83$; Yasal Güç için $a=83$; Zorlayıcı Güç için $a=82$; Benzeşim Gücü için $a=76$ ve Ödüllendirme Gücü için $a=85$ ayrıca, ISLPP-19 için iki hafta arayla 56 spor öğretmeni ile gerçekleştirilen test-tekrar test de genel olarak iyi sonuçlar vermiştir. Uzmanlık Gücü için $r=612$ ve $p<001$, Yasal Güç için $r=73$ ve $p>001$, Zorlayıcı Güç için $r=79$ ve $p<001$, Benzeşim Gücü için $r=64$ ve $p<001$, Ödüllendirme Gücü için $r=62$ ve $p<001$ ve Toplam Ölçek için $r=76$ ve $p<001$ (Konter, E. Yang, X. S. Chan, K. C. 2015). Çalışmada araştırmacı tarafından geliştirilen öğrencilerin "kişisel bilgi formu" ile demografik bilgileri de araştırılmıştır. Böylece ölçek puanlarının demografik değişkenlere göre analiz edilmesi amaçlanmıştır.

2. 5. Verilerin Analizi

Verilerin frekans (f), yüzde (%), aritmetik ortalama (\bar{X}) ve standart sapma (S_X) değerleri hesaplanmıştır. Türkiye'de 14 üniversitede uygulanmış olan Sporda

Liderlik Gücü Algısı ölçeğinden elde edilen veri öncelikle uç değer temizliğine tabi tutulmuştur. Gözlem sayısının oldukça fazla olmasından dolayı eksik gözlemler analizlerden çıkarılmıştır. Ölçeğin alt boyut puanları hesaplanarak veri analize hazır hale getirilmiştir. Her bir alt boyuta ait toplam puanların normal dağılımlı olmadığı belirlenmiştir ($p < 0.05$). Bu bağlamda parametrik olmayan istatistiksel yöntemlerden; iki grup karşılaştırmalarında Mann Whitney U, ikiden çok grup karşılaştırmalarında ise Kruskal Wallis H testi uygulanarak sonuçlar elde edilmiştir. Hesaplamalarda ve sonuçlarının yorumlanmasında önemlilik düzeyi (α) %5 olarak dikkate alınmıştır. Tüm hesaplamalar SPSS 22 istatistik paket programı ile yapılmıştır.

3.BULGULAR

Ölçeğin; üniversiteler arasındaki karşılaştırma, sınıf, ailenin yaşadığı yer, yaş, kardeş sayısı ve bölüm değişkenleri arasındaki farklılığı belirlemek amacı ile yapılan Kruskal Wallis H Testi analizi Tablo 3, 6, 7, 8, 9, 10'da cinsiyet değişkeni sonuçları için Mann Whitney U Testi analizi de Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 3. Spor Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Sporda Liderlik Gücü Algısı Ölçeği Alt Boyut Puanlarına Göre “Üniversiteler” Arasındaki Farklılık

Liderlik Gücü Algısı Alt Boyutları (Üniversitelere Göre)	N	Ortalama	Medyan	IQR değerleri	Kruskal Wallis
					H p değeri
Özdeşleşim Gücü	1433	13,0928	13	2,5	0.003*
Yasal Güç	1433	11,8137	12	2,5	0.411
Uzmanlık Gücü	1433	14,3461	15	2	0.004*
Zorlayıcı Güç	1433	10,3810	10	2,5	0.012*
Ödül Gücü	1433	11,1465	11	1,5	0.000*

* $p < 0.05$

Araştırmada Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında eğitim alan öğrencilerin Üniversitelere göre sporda liderlik gücü algısı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi sonuçları Tablo 3'te verilmiştir. Yapılan Kruskal Wallis Testi sonuçlarına göre sporda liderlik gücü algısı ölçeği alt boyutu olan Özdeşleşim Gücü, Uzmanlık Gücü, Zorlayıcı Güç ve Ödül Gücü açısından istatistiksel olarak manidar bir farklılık vardır ($p<0.05$). Ölçeğin diğer alt boyutlardan olan Yasal Güç alt boyutunda üniversitelere göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p<0.05$).

Table 4. Liderlik Gücü Algısı Alt Boyutlarının Üniversitelere Göre Değerlendirilmesi

Üniversiteler	Özdeşleşim Gücü	Yasal Güç	Uzmanlık Gücü	Zorlayıcılık Gücü	Ödül Gücü
Gedik Üniversitesi, SBF	13,12	12,21	13,80	11,01	10,83
Çukurova Üniversitesi, BESYO	13,33	11,83	14,89	9,86	11,30
Ordu Üniversitesi, BESYO	13,71	12,14	15,49	10,58	11,95
Selçuk Üniversitesi, SBF	13,50	11,81	13,98	10,54	10,64
Karadeniz Teknik Üniversitesi, BESYO	14,44	11,70	14,74	10,12	12,21
Onsekiz Mart Üniversitesi, BESYO	12,44	11,39	14,04	9,80	10,91
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, BESYO	12,29	11,94	13,60	11,40	10,65
Kocaeli Üniversitesi, SBF	12,99	11,42	14,13	10,23	10,95
Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, BESYO	13,71	12,35	14,25	10,97	11,48
Aksaray Üniversitesi, SBF	12,97	11,48	14,46	10,85	11,07
Gaziantep Üniversitesi, SBF	13,25	12,54	14,48	11,38	10,97

Atatürk Üniversitesi KKEF BESYO	12,76	11,61	14,71	9,47	12,08
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, BESYO	12,46	11,57	13,78	10,41	10,97
Ondokuz Mayıs University, YDSBF	13,03	11,82	14,47	10,16	11,03

En yüksek Özdeşleşim Gücü algı puan ortalaması (14.44) KTÜ BESYO da öğrenim gören öğrencilerin, en düşük puan ortalaması ise (12.29) Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi BESYO öğrencilerindir. En yüksek Uzmanlık Gücü algı puanı ortalaması Ordu Üniversitesi BESYO öğrencilerinin iken, en düşük puana ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi BESYO öğrencileri sahiptir. En yüksek Zorlayıcı Güç algı puan ortalaması Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi BESYO öğrencileri; en düşük puan ortalaması ise Atatürk Üniversitesi BESYO öğrencileri sahiptir. En yüksek ödül gücü algı puan ortalaması KTÜ BESYO öğrencilerinin, en düşük puan ortalamasına ise Selçuk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri sahiptir.

Tablo 5. Spor Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerin Sporda Liderlik Gücü Algısı Ölçeği Alt Boyut Puanlarının “Cinsiyet” Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Liderlik Gücü Algısı Alt Boyutları	Cinsiyet	N	Mann Whitney U			p değeri
			Ortalama	Medyan	IQR Değerleri	
Özdeşleşim Gücü	Kadın	528	12,9432	13	3	0.262
	Erkek	905	13,1801	13	2,5	
Yasal güç	Kadın	528	11,5398	12	2,5	0.011*
	Erkek	905	11,9735	12	2,5	
Uzmanlık Gücü	Kadın	528	14,3314	15	2,5	0.725
	Erkek	905	14,3547	15	2	
Zorlayıcı Güç	Kadın	528	10,1818	10	3	0.054
	Erkek	905	10,4972	11	2,5	
Ödül Gücü	Kadın	528	11,2159	12	1,5	0.344
	Erkek	905	11,1061	11	2	

*p<0.05

Araştırmada Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında eğitim alan öğrencilerin Üniversiteler arasındaki sporda liderlik gücü algısı ölçeğinin cinsiyet değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Mann Whitney-U Testi Tablo 5'te verilmiştir. Yapılan Mann Whitney-U Testi sonuçlarına göre kız ve erkek öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinin alt boyutu olan yasal güç alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($p < 0.05$). Erkeklerin yasal güç algı puan ortalaması kızlardan daha yüksektir. Ölçeğin diğer alt boyutlarda ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 6. Spor Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerin Öğrenim Görülen Sporda Liderlik Gücü Algısı Ölçeği Alt Boyut Puanlarının “Sınıf” Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Liderlik gücü Algısı Alt Boyutları	Sınıf	N	Ortalama	Medyan	IQR Değerleri	Kruskal Wallis H p değeri
Özdeşleşim Gücü	1	455	13,3165	14	2,5	0.271
	2	267	12,9813	13	2,5	
	3	440	12,8727	13	2,5	
	4	271	13,1845	13	2,5	
Yasal Güç	1	455	12,0154	12	2,5	0.142
	2	267	11,9625	12	2	
	3	440	11,5591	11	2,5	
	4	271	11,7417	12	3	
Uzmanlık Gücü	1	455	14,9099	16	2	0.000*
	2	267	14,1948	15	2	
	3	440	13,9477	14	2	
	4	271	14,1956	15	2	
Zorlayıcı Güç	1	455	10,2989	10	3	0.472
	2	267	10,6292	11	2,5	
	3	440	10,2568	10	2,5	
	4	271	10,4760	11	3	
Ödül Gücü	1	455	11,4923	12	2	0.000*
	2	267	11,0899	11	1,5	

	3	440	11,0000	11	2
	4	271	10,8598	11	1,5

*p<0.05

Araştırmada Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında eğitim alan öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinin sınıf değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi Tablo 6'da verilmiştir. Yapılan Kruskal Wallis Testi sonuçlarına göre öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinde uzmanlık gücü ve ödül gücü alt boyutu puan ortalamaları sınıflara göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (p<0.05). Uzmanlık Gücü alt boyutunda en yüksek puan ortalaması I. Sınıf öğrencilerinin en düşük puan ortalaması ise III. Sınıf öğrencilerine aittir. Ödül gücü alt boyutunda en yüksek puan ortalaması I. Sınıf öğrencilerinin en düşük puan ortalaması ise IV. Sınıf öğrencilerine aittir. Diğer alt boyutlarda sınıflara göre manidar bir farklılık bulunamamıştır (p<0.05).

Tablo 7. Spor Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerin Sporda Liderlik Gücü Algısı Ölçeği Alt Boyut Puanlarının “Ailenin Yaşadığı Yer” Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Liderlik Gücü	Algısı Alt Boyutları	Ailenin Yaşadığı Yer	N	Ortalama	Medyan	IQR Değerleri	Kruskall
							Wallis H p değeri
Özdeşleşim Gücü		Büyükşehir	706	13,2819	14	2,5	0.065
		Şehir	312	12,9167	13	3	
		İlçe	299	13,0836	13	2,5	
		Köy	116	12,4397	12,5	2,5	
Yasal Güç		Büyükşehir	706	11,6686	12	2,5	0.548
		Şehir	312	12,0256	12	2,5	
		İlçe	299	11,9398	12	2,5	
		Köy	116	11,8017	11,5	2	
Uzmanlık Gücü		Büyükşehir	706	14,4377	15	2	0.009*
		Şehir	312	14,0032	14	2	
		İlçe	299	14,6622	15	2	

	Köy	116	13,8966	14	2,5	
Zorlayıcı Güç	Büyükşehir	706	10,1232	10	3	
	Şehir	312	10,6058	11	2,5	
	İlçe	299	10,7324	11	3	0.079
	Köy	116	10,4397	11	2,5	
Ödül Gücü	Büyükşehir	706	11,1955	11	1,5	
	Şehir	312	10,9712	11	2	
	İlçe	299	11,2843	12	1,5	0.278
	Köy	116	10,9655	11	2	

*p<0.05

Araştırmada Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında eğitim alan öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinin ailenin yaşadığı yer değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi Tablo 7 de verilmiştir. Yapılan Kruskal Wallis Testi sonuçlarına göre öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinde uzmanlık gücü alt boyutu puan ortalamaları ailenin yaşadığı yere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($p<0.05$). Ailesi büyükşehirde yaşayanların uzmanlık gücü algı puan ortalaması en yüksek, ailesi köyde yaşayanların puan ortalaması en düşüktür. Diğer alt boyutlarda ailenin yaşadığı yere göre manidar bir farklılık bulunamamıştır ($p<0.05$).

Tablo 8. Spor Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerin Sporda Liderlik Gücü Algısı Ölçeği Alt Boyut Puanlarının “Yaş” Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Liderlik Gücü Algısı Alt Boyutları	Yaş	N	Ortalama	Medyan	IQR Değerleri	Kruskall
						Wallis H p değeri
Özdeşleşim Gücü	18 ve altı	141	13,3050	14	2,5	
	19-20	518	13,1486	13	2,5	
	21-22	490	13,0306	14	2,625	0.714
	23-24	186	12,8118	13	2,625	
	25 ve üstü	98	13,3367	13,5	2,5	

	18 ve altı	141	12,0567	12	2,25	
Yasal Güç	19-20	518	11,8726	12	2	0.925
	21-22	490	11,7449	12	2,5	
	23-24	186	11,6774	12	3	
	25 ve üstü	98	11,7551	12	2,625	
	18 ve altı	141	15,0922	16	2	
Uzmanlık Gücü	19-20	518	14,3263	15	2,5	0.014*
	21-22	490	14,1224	14	2	
	23-24	186	14,3333	15	2	
	25 ve üstü	98	14,5204	15	2,125	
	18 ve altı	141	10,3617	10	2,5	
Zorlayıcı Güç	19-20	518	10,2471	10	2,625	0.838
	21-22	490	10,4796	10	2,5	
	23-24	186	10,4946	10	2,5	
	25 ve üstü	98	10,4082	10	2,5	
	18 ve altı	141	11,5887	12	2	
Ödül Gücü	19-20	518	11,1873	11,5	1,5	0.017*
	21-22	490	11,0878	11	1	
	23-24	186	10,8548	9	2	
	25 ve üstü	98	11,1429	11	3,25	

*p<0.05

Araştırmada Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında eğitim alan öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinin yaş değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi Tablo 8 de verilmiştir. Yapılan Kruskal Wallis Testi sonuçlarına göre öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinde uzmanlık gücü ve ödül gücü alt boyutu puan ortalamaları yaş gruplarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (p<0.05). Uzmanlık Gücü alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 18 yaş ve altındaki

öğrencilerin en düşük puan ortalaması ise 21-22 yaşındaki öğrencilerine aittir. Ödül gücü alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 18 yaş ve altındaki öğrencilere, en düşük puan ortalaması ise 23-24 yaşındaki öğrencilere aittir. Diğer alt boyutlarda yaş gruplarına göre manidar bir farklılık bulunamamıştır ($p<0.05$).

Tablo 9. Spor Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerin Sporda Liderlik Gücü Algısı Ölçeği Alt Boyut Puanlarının “Kardeş Sayısı” Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Liderlik Gücü Algısı Alt Boyutları	Kardeş sayısı	N	Ortalama	Medyan	IQR Değerleri	Kruskall Wallis H p değeri
Özdeşleşim Gücü	1	277	13,0325	13	3	0.992
	2	333	13,0721	13	2,5	
	3	321	13,1153	13	2,5	
	4	213	13,1878	14	2,5	
	5 ve üzeri	289	13,0796	13	2,5	
Yasal Güç	1	277	11,2347	11	2,5	0.005*
	2	333	11,9760	12	3	
	3	321	12,1558	12	2,5	
	4	213	12,1315	12	2,5	
	5 ve üzeri	289	11,5675	11	2,5	
Uzmanlık Gücü	1	277	14,3682	15	1,5	0.353
	2	333	14,3724	15	2,5	
	3	321	14,4704	15	1,5	
	4	213	14,4742	15	2,5	
	5 ve üzeri	289	14,0623	14	2	
Zorlayıcı Güç	1	277	9,7545	9	3	0.021*
	2	333	10,6757	11	2,5	
	3	321	10,4642	11	2,5	
	4	213	10,6479	11	2,5	
	5 ve üzeri	289	10,3529	10	3	
Ödül Gücü	1	277	11,1336	11	1,5	0.672
	2	333	11,3003	11	1,5	
	3	321	11,0405	11	2	
	4	213	11,2347	12	1,5	
	5 ve üzeri	289	11,0346	12	2	

*p<0.05

Araştırmada Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında eğitim alan öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinin kardeş sayısı değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi Tablo 9’da verilmiştir. Yapılan Kruskal Wallis Testi sonuçlarına göre öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinde Yasal Güç ve Zorlayıcı Güç alt boyutu puan ortalamaları kardeş sayısı gruplarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır (p<0.05). Yasal Güç alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 4 kardeşe sahip olan öğrencilerin, en düşük puan ortalaması ise 1 kardeşe sahip olan öğrencilere aittir. Zorlayıcı Güç alt boyutunda ise en yüksek puan ortalaması 2 kardeşe sahip olan öğrencilerin, en düşük puan ortalaması ise 1 kardeşe sahip olan öğrencilere aittir. Diğer alt boyutlarda kardeş sayısı gruplarına göre manidar bir farklılık bulunamamıştır (p<0.05).

Tablo 10. Spor Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerin Öğrenim Görülen Sporda Liderlik Gücü Algısı Ölçeği Alt Boyut Puanlarının “Bölüm” Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Liderlik Gücü Algısı	Alt Boyutları	Bölüm	N	Ortalama	Medyan	IQR Değerleri	Kruskall Wallis H p değeri
Özdeşleşim Gücü	Öğretmenlik	Öğretmenlik	521	13,0960	13	2,5	0.618
		Spor	376	13,1144	13,5	2,5	
	Yöneticiliği	Antrenörlük	499	13,0240	13	2,5	
		Rekreasyon	37	13,7568	14	2,25	
Yasal Güç	Öğretmenlik	Öğretmenlik	521	11,7716	12	2,5	0.350
		Spor	376	11,9973	12	2,5	
	Yöneticiliği	Antrenörlük	499	11,7916	12	2,5	
		Rekreasyon	37	10,8378	11	3,25	
Uzmanlık	Öğretmenlik	Öğretmenlik	521	14,1478	15	2	0.024*
		Spor	376	14,7846	15	2	
	Yöneticiliği	Yöneticiliği					

Gücü	Antrenörlük	499	14,1964	15	2	
	Rekreasyon	37	14,7027	16	1,75	
Zorlayıcı Güç	Öğretmenlik	521	10,3781	10	2,5	0.157
	Spor	376	10,2580	10	3	
	Yöneticiliği					
	Antrenörlük	499	10,5611	11	2,5	
Ödül Gücü	Rekreasyon	37	9,2432	10	3	0.364
	Öğretmenlik	521	11,2476	12	1,5	
	Spor	376	11,2021	12	1,5	
	Yöneticiliği					
	Antrenörlük	499	10,9840	11	2,5	
	Rekreasyon	37	11,3514	12	1,5	

*p<0.05

Araştırmada Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında eğitim alan öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinin bölüm değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi Tablo 10'da verilmiştir. Yapılan Kruskal Wallis Testi sonuçlarına göre sporda liderlik gücü algısı ölçeğinde uzmanlık gücü alt boyutu puan ortalamaları bölümlere göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($p<0.05$). Uzmanlık Gücü alt boyutunda en yüksek puan ortalaması spor yöneticiliği öğrencilerinin, en düşük puan ortalaması ise öğretmenlik bölümünde okuyan öğrencilere aittir. Diğer alt boyutlarda bölümlere göre manidar bir farklılık bulunamamıştır ($p<0.05$).

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Türkiye'deki 7 bölgeden 14 farklı Üniversitedeki Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında okuyan öğrenciler üzerinde yapılan bu geniş çaplı araştırmaya 528 kadın 905 erkek öğrenci olmak üzere toplamda 1433 öğrenci katılmış olup veriden elde edilen bulguların tartışma ve yorumları aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

Ulusal ve uluslararası araştırmaları incelediğimizde sporda liderlik ile ilgili olarak pek çok çalışma olmasına karşın özel olarak ise "Sporda Liderlik Gücü Algısı" ve

yaş gurupları ile ilgili çalışmaların oldukça yeni olduğunu görmekteyiz (Konter ve Karabulut, 2008). Sporda Liderlik Gücü Algısı araştırmaları sonuçları incelendiğinde; “ÖG ve UG ile ilgili alt boyutu ilişkili olarak, Konter’in (2005)’te yaptığı çalışmasında bağlılık göstermenin öne çıktığını, Frost ve Stahelski’nin (1988)’de yaptığı çalışmada ilişki ve konu yönelimli olmanın önemi, Stahelski, Frost ve Patch’in (1989)’da yaptığı çalışmada ise grup üyelerini yönlendirme sonucu ortaya çıktığını tespit ettiğini bildirmiştir. Yine Martin ve ark.’nın (1999) yaptığı çalışmada sporculara teknik öğretimde bulunma (UG) ve genç sporcuları karar verme süreçlerine katma (ÖG) bulgusu, Rainey ve ark.’nın (1992) yaptıkları çalışmada 14-17 ve 18-22 yaş grubu sporcuların Yasal Güç algılarında benzer olduklarına ilişkin çalışmalar çalışmamızı destekleyici gözükmemekte olduğu görülmektedir. Buna ilaveten, Weinberg ve Gould (2003) yaptıkları çalışmada daha ciddi ve olgun sporcuların daha çok Zorlayıcı Güç ve Yasal Güç eğilimli olacakları, Leith’in (2003) de yaptığı çalışmasında sporcuların çocuk ve genç yaşlardan profesyonelliğe doğru ilerlerken, liderlik rolünün ilişki yönelimli olmadan konu yönelimli olmaya doğru değişeceğini belirttiği, Lyle’nin (2002) yaptığı çalışmada ise antrenörlükte yaş ve şanstın çok Uzmanlık Gücü’nün önemli olacağına” ilişkin çalışmalar araştırmamıza benzer olduğunu görmekteyiz.

Araştırmamızdaki ilk bulgu olan Üniversitelerin Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulları arasında Sporda Liderlik Gücü Algısı arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla analiz yapılmıştır. Yapılan Kruskal Wallis Testi analizi sonuçlarına göre sporda liderlik gücü algısı ölçeği alt boyutu olan Özdeşleşim Gücü açısından istatistiksel olarak manidar bir farklılık vardır ($p < 0.05$). En yüksek Özdeşleşim Gücü algı puan ortalaması (14.44) KTÜ BESYO öğrencilerinde, en düşük puan ortalaması ise (12.29) Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi BESYO öğrencilerine ait olduğu görülmektedir. Sporda liderlik gücü algısı ölçeğinin KTÜ öğrencileri lehine belirleyici olduğu söylenebilir. Bu

sonuç KTU BESYO öğrencilerinin lider olarak gördükleri insanlarla aralarında iyi bir ilişki kurduklarına üst düzeyde bir uyarılma ve motivasyon ile birlikte amaçlarına yöneldikleri ve onlar ile iyi bir düzeyde özdeşim kurdukları şeklinde söylenebilir. Konter'in (2005) profesyonel futbolda yaptığı araştırmada, yaşları 16-20 arasında olan futbolcuların, yaşları 26-37 arasında olan futbolculara göre, daha yüksek bağlılık gösterme becerisine (özdeşleşim gücü algısına) sahip olduklarını bulmuştur. Bu sonuç çalışmamız ile benzerdir. Üniversiteler arasında Uzmanlık Gücü algısı açısından istatistiksel olarak manidar bir farklılık vardır ($p<0.05$). En yüksek Uzmanlık Gücü algı puanı ortalaması Ordu Üniversitesi BESYO öğrencilerinin iken, en düşük puana ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi BESYO öğrencileri sahiptir. Uzmanlık gücü açısından ise ölçeğin Ordu üniversitesi BESYO öğrencileri lehine belirleyici olduğunu görülmektedir. Bu sonuç bize öğrencilerin lider olarak gördükleri kişileri alanlarında deneyim ve donanımlı bir şekilde uzman olarak gördükleri ve bundan dolayı onlara saygı duymaları olarak belirtilebilir. Üniversiteler arasında Zorlayıcı Güç algısı açısından istatistiksel olarak manidar bir farklılık vardır ($p<0.05$). En yüksek Zorlayıcı Güç algı puan ortalaması Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi BESYO öğrencileri; en düşük puan ortalaması ise Atatürk Üniversitesi KKEF BESYO öğrencileri sahiptir. Zorlayıcı güç alt boyunda ise Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi BESYO öğrencileri lehine belirleyici olduğu görülmektedir. Burada öğrencilerin lider olarak gördükleri kişilerin ellerindeki yetkilerden dolayı otoriter olduklarını ve öğrencilerinde mecburen bu duruma uymaları şeklinde söylenebilir. Üniversiteler arasında Ödül Gücü algısı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık vardır ($p<0.05$). En yüksek ödül gücü algı puan ortalaması KTÜ BESYO öğrencilerinin, en düşük puan ortalamasına ise Selçuk Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri sahiptir. Üniversiteler arasında Yasal Güç algısı açısından istatistiksel olarak manidar bir farklılık yoktur ($p<0,05$). Bu sonuçta KTU BESYO 'da öğrencilerinin başarılı olması için ödül gücünü öne çıkarmaları ve Selçuk Üniversitesi Spor Bilimlerinde ise

ödül gücünü kullanmadıkları şeklinde belirtilebilir. “Lyle’nin (2002) yaptığı çalışmasında, antrenörlükte yaş ve şanstan çok Uzmanlık Gücü’nün önemli olacağına” ilişkin çalışmaları tarafından desteklendiğini tespit ettiğini belirtmişlerdir. Bu sonuç çalışmamız ile benzerdir. Yine “Konter, (2009b) yaptığı çalışmasında, antrenörlerin maç deneyim sayılarına göre ölçülen hiçbir liderlik gücü algısında (ZG, ÖZG, YG ve UG) anlamlı bir farklılığı göstermediğini” tespit ettiğini belirtmiştir. Bu sonuçta çalışmanın zıttı yönündedir.

Araştırmamızın bir diğer bulgusu olan Üniversitelerin Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarının Sporda Liderlik Gücü Algısı ölçeğinin cinsiyet değişkeni arasındaki farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla analiz yapılmıştır. Yapılan Mann Whitney-U Testi sonuçlarına göre kız ve erkek öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinin alt boyutu olan yasal güç alt boyutu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak manidar bir farklılık vardır ($p<0.05$). Erkeklerin yasal güç algı puan ortalaması kızlardan daha yüksektir. Dolayısıyla Sporda Liderlik Gücü ölçeği boyutunda cinsiyet erkek öğrenciler lehine belirleyici olmuştur. Bunun günümüzde liderlerin genelde erkek olması onların karar verme ve kişilik özellikleri ile erkek egemen toplumlarda sporun daha çok erkekler tarafından yürütülüyor olması, sporu bir meslek olarak erkeklerin yürütüyor olma düşüncesi etkili olabilir. Ölçeğin diğer alt boyutlarda ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p<0.05$). “Konter, (2007) de yaptığı çalışmada cinsiyet değişkeni açısından uzmanlık gücünde kadınların erkeklere göre anlamlı bir farklılık tespit ettiğini” belirtmiştir. Bu sonuç çalışmamız ile benzerdir. “Arslanoğlu, (2016) yaptığı çalışmasında, lise müdürlerinin liderlik düzeyleri öğretmenlerin cinsiyetlerine bağlı olarak anlamlı bir farklılık olmadığını belirlediğini”, buna ilaveten “Köksal (2007) ile, Eagly ve Johson’ nun (1992) de bireysel branş antrenörleri ile ilgili olarak yaptıkları çalışmalarda, cinsiyet değişkeni ile ilgili, tercih edilen liderlik davranışı alt

boyutları ortalamaları arasında manidar düzeyde bir farklılık olmadığı” tespit ettiklerini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar çalışmamızın zıttı yönündedir.

Araştırmamızdaki bir diğer bulgusu olan Üniversitelerin Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarının sınıf değişkeni arasında sporda liderlik gücü algısı arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla analiz yapılmıştır. Yapılan Kruskal Wallis Testi analizi sonuçlarına göre öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinde uzmanlık gücü ve ödül gücü alt boyutu puan ortalamaları sınıflara göre manidar bir şekilde farklılaşmaktadır ($p<0.05$). Uzmanlık Gücü alt boyutunda en yüksek puan ortalaması I. Sınıf öğrencilerinin en düşük puan ortalaması ise III. Sınıf öğrencilerine aittir. Ödül gücü alt boyutunda en yüksek puan ortalaması I. Sınıf öğrencilerinin en düşük puan ortalaması ise IV. Sınıf öğrencilerine aittir. “Martin, Jackson, Richardson ve Weiller (1999) da, 10-13 yaşları ile 14-17 yaşları arasındaki sporcuların antrenörlük tercihlerinin benzeştiğini, bu yaşlardaki sporcuların, karar verme süreçlerine katılma olanağı sağlayan (özdeşleşim gücü), olumlu geri bildirim veren (ödül gücü), birçok teknik ve taktik bilgilendirmede bulunan (uzmanlık gücü) antrenörleri tercih ettiklerini” bulmuşlardır. Bizim çalışmamızda bu sonuca benzer olduğunu görmekteyiz. Bizim çalışmamızın uzmanlık gücünde en yüksek olan 1. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin lider olarak gördükleri bireylerin her söylediklerini yapmaları, ödül gücünde yaş grubunda yine en yüksek olan 1. Sınıfta okuyan öğrencilerden oluştuğu ve bu yaş gurubunda olan öğrencilerin motivasyonları ile başarılarını üst düzeye çıkarmak için lider olan kişilerin ödül gücünü kullandıkları, karar verme ve oryantasyon süreçlerindeki uyum sürecini öne çıkarmaları olduğu söylenebilir. Sınıf yükseldikçe öğrencinin beklentisi arttığı için hak ettiği ödülü alamaması öğrencilerin sporda liderlik gücü algılarında düşmesine neden olabilir. Diğer alt boyutlarda sınıflara göre manidar bir farklılık bulunamamıştır ($p<0.05$). Konter (2009c) da yaptığı çalışmada, 14-18

yaş sonrası sporcuların Özdeşleşim Gücü algısında düşme meydana geldiğini tespit ettiğini belirtmiştir. Bu sonuç çalışmamız ile benzerdir.

Araştırmamızdaki bir diğer bulgusu olan Üniversitelerin Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarının ailenin yaşadığı yer değişkeni arasında sporda liderlik gücü algısı arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla analiz yapılmıştır. Yapılan Kruskal Wallis Testi analizi sonuçlarına göre öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinde uzmanlık gücü alt boyutu puan ortalamaları ailenin yaşadığı yere göre manidar bir şekilde farklılaşmaktadır ($p<0.05$). Ailesi Büyükşehirde yaşayanların uzmanlık gücü algı puan ortalaması en yüksek, ailesi köyde yaşayanların puan ortalaması en düşüktür. Diğer alt boyutlarda ailenin yaşadığı yere göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p<0.05$). Büyükşehirlerde sosyal ve kültürel çevrenin daha fazla olması, insan ilişkilerinin daha yoğun bir şekilde yaşanıyor olması, farklı alanlarda birçok benzer uzmanlar ile etkileşime girilmesi, ailesi köyde yaşayanlara göre daha çok uyarıcı ile karşılaşılması gençleri daha girişimci olmaya yönelmeleri ve bu etmenlerin onların gelişimlerinde etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmamızdaki bir diğer bulgusu olan Üniversitelerin Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarının yaş değişkeni arasında sporda liderlik gücü algısı arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla analiz yapılmıştır. Yapılan Kruskal Wallis Testi analizi sonuçlarına göre öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinde uzmanlık gücü ve ödül gücü alt boyutu puan ortalamaları yaş gruplarına göre manidar bir şekilde farklılaşmaktadır ($p<0.05$). Uzmanlık Gücü alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 18 yaş ve altındaki öğrencilerin en düşük puan ortalaması ise 21-22 yaşındaki öğrencilerine aittir. Ödül gücü alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 18 yaş ve altındaki öğrencilere, en düşük puan ortalaması ise 23-24

yaşındaki öğrencilere aittir. Diğer alt boyutlarda yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p<0.05$). Bireylerin bulunmuş oldukları gelişim dönemlerinde kendilerine olan özgüvenleri gelişmesi açısından, uzman olarak gördükleri bireylere itaat ve saygı duymaları, kişilik gelişimlerinde özdeşimde buldukları kişilere yönelim halinde oldukları söylenebilir. “Konter, (2009c) da yaptığı çalışmadaki yaşları 14-18 olan sporcuların, yaşları 19-23 ve 24-39 olanlara göre antrenörlerinin UG ve ÖG daha çok algıladıklarını” tespit ettiğini belirtmiştir. Bu sonuç çalışmamız ile benzerdir. Arslanoğlu, (2016) da yaptığı çalışmasında lise müdürlerinin liderlik düzeyleri öğretmenlerin yaş gruplarına bağlı olarak anlamlı bir şekilde değişmediğini tespit ettiklerini belirtmişlerdir. Bu sonuç çalışmamızın zıttı yönündedir.

Araştırmamızdaki bir diğer bulgusu olan Üniversitelerin Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarının kardeş sayısı değişkeni arasında sporda liderlik gücü algısı arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla analiz yapılmıştır. Yapılan Kruskal Wallis Testi analizi sonuçlarına göre öğrencilerin sporda liderlik gücü algısı ölçeğinde yasal güç ve zorlayıcı güç alt boyutu puan ortalamaları kardeş sayısı gruplarına göre manidar bir şekilde farklılaşmaktadır ($p<0.05$). Yasal güç alt boyutunda en yüksek puan ortalaması 4 kardeşe sahip olan öğrencilerin, en düşük puan ortalaması ise 1 kardeşe sahip olan öğrencilere aittir. Zorlayıcı güç alt boyutunda ise en yüksek puan ortalaması 2 kardeşe sahip olan öğrencilerin, en düşük puan ortalaması ise 1 kardeşe sahip olan öğrencilere aittir. Diğer alt boyutlarda kardeş sayısı gruplarına göre manidar bir farklılık bulunamamıştır ($p<0.05$). Liderlik için rekabetin olması gerekir, sonuç olarak 4 ve daha fazla kardeşe sahip olan ailelerde sporda liderlik gücü algısı daha fazla olduğu görülmekle birlikte bunun rekabeti getirdiği ve rekabet ortamında edinmiş olduğu bu davranışların yaşama transfer edip benzerlerini uygulayamaya çalıştığı söylenebilir. “Weinberg ve Gould’un (2003)’de yaptığı çalışmada, daha ciddi ve olgun sporcuların daha çok *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 35, Ağustos 2020*

Zorlayıcı Güç ve Yasal Güç eğilimli olacaklarını” tespit ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu sonuç çalışmamız ile benzerdir.

Araştırmamızdaki son bulgusu olan Üniversitelerin Spor Bilimleri Fakülteleri ile Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarının bölüm değişkeni arasında sporda liderlik gücü algısı arasında farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla analiz yapılmıştır. Yapılan Kruskal Wallis Testi analizi sonuçlarına göre sporda liderlik gücü algısı ölçeğinde uzmanlık gücü alt boyutu puan ortalamaları bölümlere göre manidar bir şekilde farklılaşmaktadır ($p<0.05$). Uzmanlık gücü alt boyutunda en yüksek puan ortalaması spor yöneticiliği öğrencilerinin, en düşük puan ortalaması ise öğretmenlik bölümünde okuyan öğrencilere aittir. Diğer alt boyutlarda bölümlere göre manidar bir farklılık bulunamamıştır ($p<0.05$). Burada spor eğitimi alan öğrencilerin alanlarında kendilerini tanıtmaya ve kabul ettirmeye yöneldikleri söylenebilir. “Konter’in (2009c) da yaptığı çalışmada antrenörlerin yaş ilerledikçe uzmanlık gücünün arttığını” tespit ettiğini belirtmişlerdir. Bu sonuç çalışmamız ile benzerdir.

Sonuç olarak öğrencilerin; üniversiteler arası karşılaştırılması, okunan sınıf, ailenin yaşadığı yer, yaş, kardeş sayısı, bölüm ve cinsiyet değişkenlerinde ölçeğin toplam ve alt boyutlarında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Erkek öğrencilerin liderliği algılama gücünü erkek egemen toplumlarda toplum tarafından onaylanan ve pekiştirilen bir meslek olarak görmeleri, öğrencileri içinde buldukları gelişim dönemlerine ait kişilik özelliklerinin etkisi ile lider olarak gördüğü bireylerin uzman olarak görmesi ve her söylediğini yaparak oryantasyon sürecinde uyum için ödülün öne çıkması, büyükşehirlerde sosyal ve kültürel çevrenin olumlu etkisi, farklı alanlarda birçok uzman ile etkileşime girerek bu kişilerin özellikleri benimseme ilişkisi, belli yaş gurubu özellikle üniversitelerin ilk yıllarında lider olarak gördükleri bireylerin kişilik özelliklerini özdeşleşim halinde bulunarak bu kişilere yönelim halinde olmaları, kardeş sayısı

artıkça liderliği algılama gücünün rekabet ile arttığı önemli bir arz ettiğini ve bunu da hayatın diğer alanlarına transferinin önemliliği ortaya çıkmıştır.

Özdeşleşim gücünde ilişki kurma ve motivasyon, uzmanlık gücünde saygı duyma ve benimseme, zorlayıcı güçte yetkilerinden dolayı otoriter bir tutum, ödül gücünde ise başarmaları için ödülü kullanmaları ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla onaylanma, pekiştirilme, saygı duyma, içinde buldukları döneme göre kişilik özelliklerinde benimseme, öğrencileri sosyal ve kültürel çevrenin destek ve pekiştirmesi ile birlikte sosyal ve kültürel çevrede alanındaki birçok uzmanla etkileşimde bulunma, önlerinde lider özellikte olan kişileri model almaları gibi etkenlerin sporda liderliği algılama gücüne neden olduğunu söyleyebiliriz.

Spor eğitimi veren okul ve kurumlardaki ders sayısında artırılması ile birlikte bu dersleri veren kişilerin model olma konusunda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin gelişim dönemlerindeki kişilik özelliklerini geliştirici, birlikte olma, yaratıcılık, empati ve yol gösterici ve yeteneklerinin geliştirilmesi göz önünde bulundurulmalıdır. Liderlik çalışmalarında sporda liderlik gücü algısının erken dönemlerde çok az olan araştırmaların geliştirilmesi gerekir. Çünkü daha genel bir kanıya ulaşılabilmesi için bu tür çalışmaların artırılması gerçeği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Arslanoğlu, Ş. (2016). *Lise Müdürlerinde Liderlik, Liderlik Düzeylerinin Öğretmenlerin Motivasyonuna Etkisi (Konya İli Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Chelladurai, P. (1984). Discrepancy between preference and perception of leadership behavior and satisfaction of athletes in varying sports, "Journal of Sport Psychology", 6, 27-41.
- Çoban, B. & Coşkun, Z. (2006). *Sporda Grup Dinamiği ve Liderlik*. (Ed: H. Cezayirlioğlu), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Donuk, B., (2007). *Liderlik ve Spor*. İstanbul:Ötüken Neşriyat A.Ş
- Eagly, A., & Johnson, B. (1990). Gender and leadership style. A Meta-Analysis. "Psychological Bulletin", 108(2), 233-256
- French, J., Raven, B. H. (1959). *The bases of social power*. In: D. Cartwright, (Ed.). Studies in social power (pp.150-167). Ann Arbor: Institute for Social Research, Michigan.
- Frost, D. E. & Stahelski, A. J. (1988). The systematic measurement of French and Raven's bases of social power in workgroups. "Journal of Applied Social Psychology", 18(5), 375-389.
- Genç, N. & Halis, M. (2006). *Kalite Liderliği*. İstanbul;TimaşYayınları
- Güney, S. (2015). *Liderlik*. Ankara;Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık A.Ş., 2. Basım
- Konter, E. (2005). Profesyonel Futbolcuların Yaş Gruplarına Göre Psikolojik Becerilerinin Araştırılması. "Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi", 10(1), 17-24.
- Konter, E. (2007). Antrenörlerin ve Sporcuların Cinsiyetlerine Göre Liderlik Gücü Algıları, "(Spormetre) Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi", 2, 85-90

- Konter, E. (2008). Towards Adaptation of Self and Other Versions of Leadership Power in Sport Questionnaires for Turkey. XIII. Personality, Motivation, Sport Sofia: National Sports Academy.
- Konter, E. & Karabulut, G. (2008). "Perceptions of leadership power of coaches and athletes according to their years of experience". June 23-25 International Conference on Educational Sciences. K.K.T.C
- Konter, E. (2009a). Towards adaptation of self and other versions of the revised power in soccer questionnaire for Turkey. "European Sport Management Quarterly", 9(3), 311-332.
- Konter, E. (2009b). Futbol Antrenörlerinin Maç Deneyim Sayılarına Göre Liderlik Gücü Algıları, "Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (Gazi BESBD)", 1, 17 – 24
- Konter, E. (2009c). Antrenörlerin ve Sporcuların Yaş Gruplarına Göre Liderlik Gücü Algıları, "Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi", 4(31), 61-68
- Konter, E. (2015). "Instructor Sport Leadership Power Perception in Turkey: Scale Development and Initial Validation II". International Euroasian Educational Research Congress (11. Avrasya Eğitim Araştırmaları Kongresi). 8-10 Haziran, Hacettepe Üniversitesi Beytepe Yerleşkesi, Ankara.
- Konter, E., Yang, X. S. & Chan, K. C. (2015). "Sport Leadership Power Perception in Turkey: Scale Development and Initial Validation among Children, Adolescents, and Adults". 23-25 Ekim, III. International Exercise and Sport Psychology Congress, İstanbul.
- Köksal, F. (2007). "Liderlik Tarzları ve Antrenörlük". Konya Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Semineri, s.26. Konya.
- Leith, L. M. (2003). *The Psychology of Coaching Team Sports, A Self-Help Guide*. Tronto. Sport Books Publisher,23.

- Lyle, J. (2002). Sports Coaching Concepts: A Framework For Coaches' Behaviour. "London: Routledge", 38- 40.
- Martin, S. Jackson., A. Richardson, P. & Weiller, K. (1999). Coaching Preferences of Adolescent Youths and Their Parents. "Journal of Applied Sport Psychology", 11, 247-262.
- Rainey, D.W., Santilli, N. R. & Fallon, K. (1992). Development of Athletes' Conception of Sport Officials Authority. "Journal of Sport and Exercise Psychology", 14, 392-404.
- Stehalski, A. J., Frost, D. E. & Patch, M. E. (1989). Use of socially dependent bases of power: French and Raven's theory applied to workgroup leadership. "Journal of Applied Social Psychology", 19, 283- 297.
- Ünal, M. (2012). *Stratejik Yönetim ve Liderlik*. İstanbul:Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Werner, I. (1993). *Liderlik ve Yönetim*. (Çev. V. Üner) İstanbul: Rota Yayınları. 1. Baskı.
- Weinberg, R. & Gould, D. (2003). Foundations of Sport and Exercise Psychology. Third Edition. Illinois: "Human Kinetics", p. 211, 480.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, leadership is one of the most studied areas within social research. The word leadership began to be used in the following centuries and the first scientific studies on leadership were conducted in the United States in the twentieth century (Donuk, 2007: 19-20). Leadership, on the other hand, is defined as a process through which knowledge and experience are transmitted to promote the voluntary participation of followers in order to reach organizational goals (Werner, 1993:14). The most effective feature of leaders is power. Power determines whether followers fulfill the orders of their leaders or not.

Referent Power; “It is directly related to the personality of the leader. The leader's charisma stems from his/her ability to inspire his/her followers, and to express their desires and hopes. Charisma means appeal. Followers charmed by the leader's charisma wish to be more like him/her, which, in turn, makes them more open to be influenced by him/her” (Ünal, 2012: 100).

The objective of this study is to reveal the perceptions of leadership power in sport, formed from of legal power, rewarding power, affinity power, expertise power and compulsive power sub-dimensions, of students studying sport education.

Method

The study was conducted cross-sectionally among students studying in the Faculties of Sport Sciences or Schools of Physical Education and Sports in Universities from different regions of Turkey in the academic year 2017-2018. 1433 students participated in the study. Data were collected using the Turkish Version of Sport Leadership Power Perception Scale (Sport Leadership Power Perception in Turkey: Scale Development and Initial Validation among Children, Adolescents, and Adults) developed by Konter, E., Yang, X. S. and Chan, K. C. (2015). Frequency (f), percentage (%), arithmetic mean (\bar{X}) and standard deviation (S_x) were calculated. Raw data were filtered from outliers. The number of observations was rather high, therefore, the missing observations were removed from the dataset. Subscale scores were calculated to prepare the data for analyses. It was determined that the total scores of the sub-scales were not normally distributed ($p < 0.05$). Therefore, nonparametric statistical methods were used for analyses. The Mann Whitney U was used for two group

comparisons while the Kruskal-Wallis H test was used for multiple group comparisons

Findings (Results)

We investigated whether there was a statistically significant difference in sport leadership power perception scores between the students of Faculties of Sports Sciences and those of Academies of Physical Education and Sports. KTU-SPES students had the highest referent power perception mean score (14.44) while YYU-SPES students had the lowest (12.29). This result indicates that KTU-SPES students establish a good relationship and identify with people they see as leaders and that they exhibit goal-directed behavior with a high level of motivation.

The participants' expert power and reward power perception scores differed significantly by grade ($p<0.05$). The first-grade students had the highest expert power perception mean score while the third-grade students had the lowest. The first-grade students had the highest reward power perception mean score while the fourth-grade students had the lowest.

The participants' expert power perception scores differed significantly by parents' place of residence ($p<0.05$). Participants whose parents live in metropolises had the highest expert power perception mean score while those whose parents live in villages had the lowest. Participants' scores on the other sub-scales did not differ significantly by parents' place of residence ($p>0.05$).

The participants' legitimate power and coercive power perception scores differed significantly by the number of siblings ($p<0.05$). Participants with 4 siblings had the highest legitimate power perception mean score while those with 1 sibling had the lowest. Participants with 2 siblings had the highest coercive power perception mean score while those with 1 sibling had the lowest. Participants' scores on the other sub-scales did not differ significantly by the number of siblings ($p>0.05$).

Conclusion and Discussion

The participants' legitimate power and coercive power perception scores differed significantly by the number of siblings ($p<0.05$). Participants with 4 siblings had the highest legitimate power perception mean score while those with 1 sibling had the lowest. Participants with 2 siblings had the highest coercive power perception mean score while those with 1 sibling had the

lowest. Participants' scores on the other sub-scales did not differ significantly by the number of siblings ($p>0.05$). Leadership requires competition. People with siblings grow up in a competitive environment. They develop certain behaviors and skills to survive in that environment and put those behaviors and skills into practice in life. It, therefore, makes sense that participants with 4 siblings had the highest legitimate power perception mean score

Therefore, students' sport leadership perception power is shaped by recognition, consolidation, respect, adoption, social and cultural support, interaction with experts and taking leaders as role models. With the increase in the number of courses in schools and institutions providing sports education, instructors who teach those courses should be informed about how to be role models for students to enable them to develop creativity and empathy skills. It is recommended that further studies be conducted on sport leadership power perception.

THE EFFECTS OF AGGLOMERATION EXTERNALITIES ON SECTORAL EMPLOYMENT GROWTH IN TURKEY

Ayşegül BAYKUL * Selen IŞIK MADEN **

Abstract

Agglomeration economies are considered as the driving force behind the development of mega cities and large cities/regions, which are the most successful regions in world economy. According to “New Economic Geography” stream, externalities are approached as static and dynamic externalities. Dynamic externalities are classified as “Marshall (1891) – Arrow (1962) – Romer (1986, 1990) (MAR), Porter (1990) and Jacobs (1969)” by Glaeser et al. (1992). Dynamic externalities come out by the emergence of local knowledge and by strengthening communication among economic actors in the long term. Knowledge spillover also accelerates via strengthening of communication. This paper investigates whether agglomeration externalities affected regional growth in Turkey at the NUTS 3 level during the period 2010 – 2016 by using sectoral employment growth. The results of the study show that effect of MAR (Marshall–Arrow– Romer) externalities is found to be negative as they are in the studies done through the data of most of the countries. It is concluded that unrelated variety (JACOBS) has no effect on employment growth. Coefficients in most of the sectors are seen to be positive in PORTER externalities.

Keywords: *Agglomeration externalities, MAR, Jacobs, Porter, Employment growth, Turkey*

* Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, aysegulbaykul@sdu.edu.tr.

** Doç, Dr. Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, selenmaden@sdu.edu.tr

TÜRKİYE’DE YIĞILMA DIŞSALLIKLARININ SEKTÖREL İSTİHDAM ARTIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Öz

Yığılma (Aglomerasyon) ekonomileri, dünya ekonomisinde en başarılı bölgeler olan mega şehirlerin ve büyük şehirlerin / bölgelerin gelişmesinin arkasındaki itici güç olarak kabul edilmektedir. Yeni Ekonomik Coğrafya akımına göre yığılma dışsallıkları statik ve dinamik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dinamik dışsallıklar, Glaeser et al. (1992) tarafından “Marshall (1891)- Arrow (1962)- Romer (1986, 1990) (MAR), Porter (1990) ve Jacobs (1969)” olarak sınıflandırılmıştır. Dinamik dışsallıklar yerel bilginin ortaya çıkması sonucu uzun vadede ekonomik aktörler arasındaki iletişimi güçlendirmesi ile ortaya çıkar. Bilgi yayılımı aynı zamanda iletişimi güçlendirerek de hızlanır. Bu çalışmada, yığılma dışsallıklarının Türkiye’de NUTS 3 düzeyinde bölgesel büyümeyi etkileyip etkilemediği araştırılmaktadır. 2010-2016 verilerinin kullanıldığı çalışmada, büyüme sektörel istihdam artışı kullanarak değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda, MAR (Marshall-Arrow-Romer) dışsallığının etkisinin, büyüme üzerinde negatif etkili olduğu ve sonucun literatürle uyumlu olduğu görülmüştür. İlişkili olmayan çeşitliliğin (JACOBS) istihdam artışı üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. PORTER dışsallıklarında sektörlerin çoğundaki katsayıların pozitif olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yığılma dışsallıkları, MAR, Jacobs, Porter, İstihdam artışı, Türkiye*

1. INTRODUCTION

Introduction of the concept of ‘space’ into the literature has promoted a new point of view for the researchers to evaluate the economic activities. Emergence of significant economic differences among spaces, particularly after the World War II, has been a concern for economists and policy makers. While concentration of economic activities in certain areas and agglomeration of them have not been taken into consideration in traditional approach, it has become an issue of analyses through this new perspective. This new approach, also named as agglomeration economies, can be defined as benefits obtained by spatial proximity of goods and service manufacturing in an intra-connected

economy. Although Marshall had first presented this concept in 1891, it was not a concern of developmental strategies taking place in regional studies until 1990s. Transformation occurred in manufacturing systems around the world in the 1980s became influential on the concept of space to come up again. Transition to flexible manufacturing system, which differs from traditional manufacturing system, caused some transformations in the spaces of manufacturing and in the organization of industry. This transformation has increased the emphasis on regional dynamics; industrial spaces and regional economies have been redefined within the framework of flexible manufacturing (Harvey, 2001). In this process, emergence of economic activities in a region and provision of economic development and regional/urban development have been attributed to local dynamics (Davis & Weinstein, 2002:1269). Concentration/agglomeration of economic activities in a specific region is seen as a result of “snowball effect” and basic centripetal force causing agglomeration leads to emergence of externality (Küçüker, 2000). Today, agglomeration economies are considered as the driving force behind the development of mega cities and large cities/regions, which are the most successful regions in world economy (Fujita et al., 1999; Scott, 2001; Rosenthal and Strange, 2004; Melo et al., 2009; Camagni et al., 2015).

This transformation process is built on two main streams. First one is regional economy led by Isard (1956) and the second one is New Economic Geography. According to Isard’s classification, agglomeration / external economies are classified into two as localisation economies and urbanisation economies. This classification frames agglomeration economies within the context of static externality. Externality mentioned in urbanisation economies focuses on the decrease of manufacturing costs as a result of clustering of firms in different industries. On the other hand, in localisation economies, production increase is the focus as a result of agglomeration of the firms operating in the same sector

(Marshall, 1891; Arrow, 1962; Romer, 1986). According to “New Economic Geography” stream, externalities are approached as static and dynamic externalities. New Economic Geography classifies the static externalities as localisation and urbanisation economies, similar to Isard’s classification. Dynamic externalities are classified as “Marshall (1891) – Arrow (1962) – Romer (1986, 1990) (MAR), Porter (1990) and Jacobs (1969)” by Glaeser et al. (1992). Dynamic externalities come out by the emergence of local knowledge and by strengthening communication among economic actors in the long term. Knowledge spillover also accelerates via strengthening of communication. Although there is reconciliation on the fact that dynamic externalities have an effect on economic growth there is no reconciliation on whether knowledge spillover stems from the firms operating in the same sector or the ones operating in different sector. It should be kept in mind that the most important factor that enables the externality to come out is spatial proximity. Dynamic external economies are classified into different sub-groups according to information source and market type.

Table 1: Typology of Externalities

		Type of Market	Low competition
		High competition	
Predominant source of knowledge	Intra-industry (specialization)	Porter externalities Porter (1990)	MAR externalities Marshall (1890) Arrow (1962) Romer (1986,1990)
	Inter-industry (diversity)	Jacobs externalities Jacobs (1969)	

Source: Lucio et al. (2002)

As seen in table 1, agglomeration externality occurs through information agglomeration among firms falling into the same industry. Moreover, they are named as Marshall-Arrow-Romer (MAR) externalities if they are compatible with monopolistic market. If agglomeration externalities come out by knowledge spillover among different industries and if they are compatible with competitive markets, they are named as Jacobs Externalities. On the other hand, while Porter externalities approach, as an intermediary condition, claims competitive markets are more appropriate to provide knowledge spillover and development, it puts forth that the most efficient knowledge spillover comes out among the companies within the same industry (Kıymalıoğlu & Ayoğlu, 2006: 200). While MAR and Porter externalities puts forward the significance of specialization in local economy, Jacobs externalities emphasizes the advantage of regional diversities. Jacobs (1969) believes knowledge spillover is in relation with the diversity of industries in the region in contrast to the MAR spillover focusing on the firms in a widespread industry (Carlino, 2001: 18).

Upon a general evaluation while statistical externalities explain the existing patterns of industrial location and formation of cities, dynamic externalities focus on explaining development inter-regional differences by knowledge spillover among the firms.

2. Literature

When the research done on regional development is examined, firms are seen to be located in densely populated cities and/or in such a way that is geographically close to each other. As a result of this, benefits provided by spatial proximity and knowledge spillovers for the firms are classified into two categories as static and dynamic agglomeration externalities (Glaeser et al., 1992; Henderson et al., 1995). Static externalities (urbanisation and localisation

economies) claim the benefit obtained will increase as long as the urban scale grows. Literature about static externalities examines productivity advantages related to urban growth through three factors: indivisibilities, synergies, and physical proximity (Capello, 2009). It is seen the studies done focus on the effect of agglomerations on productivity increase. Output and employment are used as a dependent variable in order to determine the productivity increase in the models. Studies using Cobb-Douglas production function for the measurement of agglomeration economies search the relationship between urban scale and technological development in productivity. Alonso (1971) finds out, in his study done for the USA, average labour productivity is higher in the cities with a population of more than 5 million. He asserts location costs are minimized for an urban size smaller than the one maximizing location advantages. Sveikauskas (1975) and Segal (1976) reveals urbanisation economies have a positive effect on manufacturing industry productivity for the USA, searching the relationship between urban scale and agglomeration through production function. They determine manufacturing productivity is 8% higher in metropolitan regions that have a population over 3 million when compared to other cities. Marelli (1981) finds out big cities are more productive compared to the small ones in his study he did for the USA and claims productivity is liable to decreasing return after a certain threshold. Nakamura (1985) studied on localisation economies for Japan and the effect of agglomeration on productivity. He concludes in his study done for manufacturing industry; productivity increases in light manufacturing industries are obtained in urban economies while localisation economies are significant to heavy manufacturing industry firms. He finds out a positive correlation between urban scale and labour productivity. Henderson (1986) analysed production function approach and agglomeration economies in his study he did for the USA and Brazil. He reveals the existence of localisation economies in manufacturing

industry and he finds out urban economies are in use only for the land-based industries. Henderson (1988) states in his study he did on sectoral basis that localisation and urbanisation economies have a significant and positive effect. He reveals the determining sectors in localisation and urbanisation economies. Beeson (1992) analyses the relationship between agglomeration economies and technological development. He claims in his study that the relationship between urban scale and technological level leads to productivity increase in agglomeration economies. Kanemoto, Ohkawara & Suzuki (1996) searched the relationship between agglomeration economies besides productivity increase and population growth. He reveals population has a positive oriented relationship with both variables. Doğan (2001) searched the relationship between agglomeration economies and productivity in Turkey. He determines on which sectors urbanisation and localisation economies are effective. He reveals industries benefiting from urbanisation economies condense in big cities while localisation economies are effective in relatively smaller cities in Turkey. Mukkala (2004) investigated the relationship between agglomeration economies and manufacturing industry productivity and he finds localisation economies are effective in sectors that manufacture capital intensively. According to Glaeser et al. (1992), static externalities explain the structure of existing concentration and urbanisation; however, they are unable to generate a process of economic growth. Main factor leading to the formation of dynamic agglomeration economies is the formation, use and spillover of knowledge. In empirical studies measuring dynamic externality, researchers use output level per person, employment level and manufacturing level as dependent variables. Growth of economic sectors in a region is derived from specialisation by externalities (MAR type externality), diversity (Jacobs type externality) and local competition (Porter type externality) according to Glaeser et al. (1992) and Henderson et al. (1995).

Externalities of specialisation or MAR effect are derived from knowledge spillovers among the firms in the same sector referring to Marshallian externalities. Based on this idea of Marshall's (1891), Arrow (1962) and Romer (1986, 1990), formulizing the externalities, asserts that knowledge spillovers are significant factors in explaining the economic development differences among regions. MAR type knowledge spillovers emerge as a result of facility of communication between firms within the same industry. Externalities of diversity or Jacobs effect is defined as an externality emerging as a result of interaction among firms in different industries/sectors in a certain region in Jacobs's study in 1969. According to Jacobs, sectoral diversity in local industry is more important in ensuring the local economic development than geographical specialization is. On contrary to Marshall Externality, he claims local competition has positive effects on growth.

Porter (1990) emphasizes externalities leading to regional growth advantage are based on the competition among local firms. Porter also claims the possibility of knowledge spillovers to occur is higher among geographically condensed industries, as MAR externalities do. However, Porter and MAR externalities dissociate in terms of competition types. MAR externalities assert local competition affect economic growth negatively. On the other hand, Porter (1990) and Jacobs (1969) are persistent that competition has a positive effect on growth. Jacobs (1969) differs from Porter externalities claiming externalities are derived from the competition among firms belonging to different industries.

Glaeser et al. (1992) MAR, Jacobs and Porter searched the effect of externalities on urban growth using the data between the years 1956-1987 in the USA. In their model established using production function approach, they concluded employment increase was derived from local competition and urban diversity. They emphasized spillovers among different industries were more important

than knowledge spillover within industry. Henderson et al. (1995) aimed at determining dynamic externalities for the mature and new high-tech industries using the data between 1970-1987. While Jacobs was observing MAR externalities in mature industries, he could not find evidence on externalities. Jacobs put an emphasis that externalities were significant for the development of high-tech industries. Ultimately Jacobs found out externalities were effective to attract new industries and MAR externalities were required for the continuity of the industry. Mano and Otsuka (2000) tested Henderson et al. (1995)'s study in three different periods within four industry zones and five sectors for Japan. Mano and Otsuka revealed sectoral diversity in the urban was not influential on mature manufacturing industries, just like Henderson did. Combes (2000) searched the effects of dynamic agglomeration externalities on 52 industrial sectors and 42 service sectors between the years 1984-1993 in France. He detected a negative specialization (MAR) effect and a positive diversity (Jacobs) effect on service sector. He claimed competition (Porter) had a negative effect on both service and industry sector. Lucio et al. (2002) searched the effect of externalities on industrial growth for 26 manufacturing industries through the years of 1978-1992 in Spain. In the end, they found some evidence on the existence of specialization (MAR) whereas they could not find any evidence related to diversity (Jacobs) and competition (Porter). Filiztekin (2002) searched the data of manufacturing industry and dynamic and static agglomeration within the years 1980-1995 in Turkey. He found out the short-term effect of localisation economies on employment growth was negative in manufacturing industry. He revealed positive effect of urbanisation economies was applicable for only high-tech industries. He found competition did not affect growth in heavy industries while it had a positive effect on growth within high-tech industries that considered innovation important and that had product range. Paci & Usai (2008) could not find a positive effect of MAR externalities on

employment increase in their study they did for manufacturing and service sectors in Italy. They determined both Jacobs and Porter externalities were positive and significant. Bishop & Gripaios (2010) found out MAR externality had a negative effect on growth and diversity had a positive effect on heterogenous industries and strong local competition in his study done on 23 industries in Great Britain. Dridi (2015) searched employment growth in 24 local areas and 8 industries between 2000-2009 in Tunisia. While he found out specialization (MAR) had positive effects on employment growth, he revealed diversity (Jacobs) did not have effect on it. He found local competition had positive and significant effects on employment growth. Döner (2016) searched agglomeration externalities in 43 sectors between 2001-2007 in Turkey. He ascertained MAR externalities affected employment increase negatively in 23 industries while Jacobs externalities were significant and positive in 4 industries. Porter externalities affected employment growth positively in 16 industries.

3. METHODOLOGY

3.1. Model and Variables

In this study, agglomeration externalities affecting sectoral growth between 2010-2016 in Turkey are searched. It is found out in the literature that main variables measuring the growth include employment increase, total factor productivity and labour productivity. However, it is seen that growth rate is often measured through employment growth due to the problems of collecting data (Glaeser et al.,1992; Henderson, 1995; Bishop & Gripaios, 2010; Döner, 2016). Regional and sectoral employment data used in the study is obtained from Republic of Turkey Social Security Institution considering all of the 81 cities. Starting year is determined as 2010 for all the explanatory variables used in the study. NACE Rev.1 was transferred to NACE Rev 2 in Turkey in 2009. The year 2016 was chosen because it is common in the variables used. The reason

to choose 2010 as the starting year is to provide unity in sectoral classification following this change. Economic model tested within this concept is indicated below:

$$Y_{ij} = \beta_1 MAR_{ij} + \beta_2 JACOB_{ij} + \beta_3 PORTER_{ij} + \beta_4 URBAN_j + \beta_5 EDU_j + \beta_6 EMP_j + \beta_7 START_j \quad (1)$$

Econometric study (1) is done separately for each sector according to equation (1). In the model repeated for each sector, cities whose employment levels are non-zero between the years 2010 and 2016 are included. Therefore, number of observation changes for each sector. Regression analysis is carried out taking naturel logarithms of variables in the model. Dependent variable Y_{ij} used in the model indicates the employment increase in a sector ($i = 1, 2, \dots, 99$), in a city ($j = 1, 2, \dots, 81$) between 2010 and 2016. In the equation EMP_{ijt} shows the employment level in the year of t , in the industry of i taking place in the city of j while EMP_{it} indicates the total employment in Turkey in the year of t .

$$Y_{ij} = \frac{EMP_{ij2016} / EMP_{ij2010}}{EMP_{i2016} / EMP_{i2010}} \quad (2)$$

MAR_{ij} , specialization index to measure MAR externalities, is calculated according to equation (3) for each sector and city. This index is the most popular measurement, also known as location quotient coefficient to measure specialization in agglomeration economies literature following Glaeser et al. (1992). Specialization index measured through this way enables to compare the concentration of industry of i in the city of j with the concentration of the same industry in national level. Therefore, coefficient belonging to this variable indicates the effect whether the concentration of this industry in the city of j is higher or lower than its concentration in Turkey.

$$MAR_{ij} = \frac{EMP_{ij}/EMP_j}{EMP_i/EMP_{total}} \quad (3)$$

As Beaudry & Schifffauerova (2009) state, the most frequently used method to measure Jacobs externalities is the version that is adapted by Herfindahl index to measure sectoral diversity in the regions. Similarly, it is aimed to measure the diversity that each industry of i in the city of j is exposed to using adverse Herfindahl index in this study. EMP_{ij} used to calculate the index expresses the employment level of each industry apart from the industry of i in the city of j ; EMP_j shows the total employment in the city of j and EMP_i indicates the employment level in the industry of i in the city of j . Therefore, for each i industry, diversity created by the sectors apart from this sector is attempted to be calculated. Moreover, diversity calculated for ij sector-city pair is proportioned again with the diversity that the aforesaid sector is confronted in the national level. Thus, this variable's coefficient will explain the effect of diversity in the sector of i in the city of j is either higher or lower than the level in Turkey.

$$JACOB_{ij} = \frac{1/\sum_{i' \neq i}^n \left(\frac{EMP_{i'j}}{EMP_j - EMP_{ij}} \right)^2}{1/\sum_{i' \neq i}^n \left(\frac{EMP_{i'}}{EMP_{total} - EMP_i} \right)^2} \quad (4)$$

Porter externalities are measured by a competition index calculated as Glaeser et al. (1992) suggested. This competition index, $PORTER_{ij}$, is calculated as below for each city and industry. While $FIRM_{ij}$ gives the number of firm for each ij industry-city pair, EMP_{ij} indicates employment level for each industry-city. Competition index figured through this way is calculated grounding on firm number per worker.

$$PORTER_{ij} = \frac{FIRM_{ij}/EMP_{ij}}{FIRM_i/EMP_i} \quad (5)$$

Urbanisation externalities that Glaeser et al. (1992) approached within the context of static externalities are included in the model as indicators of the fourth agglomeration externalities. Urbanisation externalities are calculated for each city in the form of population density as seen below. POP_j represents the population belonging to the city of j in 2010 while $AREA_j$ means the area (km^2) of the same city.

$$URBAN_j = \frac{POP_j}{AREA_j} \quad (6)$$

Regional control variables belonging to the city j are added into the model after four agglomeration externalities, three of which are dynamic and one of which is static, are inserted into it. These variables are compiled from the data related to employment and education levels of each city, which can affect the increase in employment directly. As Glaeser et al. (1992), De Vor & De Groot (2010), Caragliu et al. (2016) suggest, EMP_j added into the model so as not to ignore the effect of starting level of employment in the city indicates the total number of working people in that city. EDU_j variable showing the ratio of higher education graduates to the total population in the city j is added to measure the effect of human capital on employment increase in the region. Finally, number of recently opened firms is included in the study as $START_j$ by starting year data.

Industries analysed include four main groups such as Agriculture, Industry, Construction and Services. This sectoral classification used by Turkish Statistical Institute (TUIK) is shown below. Two-digit industry list figured in the divisions are presented in Attachment 6.

3.2. Research Method

Multiple regression analysis is used to examine the relationship between the dependent variable and more than one independent variables. Stepwise regression analysis, one of the multiple regression analysis types, is used to find the stepwise predictive power of the independent variables for dependent variables. Stepwise regression can be written as the following:

$$R_{0.123...p}^2 = r_{01}^2 + r_{0(2.1)}^2 + r_{p(3.12)}^2 + \dots$$

Only the predictor variable is included in the model in the first step of regression. Then, all the half-partial regressions in the form of $r_{0(i.1)}$, $i=2...p$ are calculated. Next the other variables go into the regression step by step. Significance level of the contribution of added variables is tested. In the study, it was examined whether the data was applicable to this analysis before starting the regression analysis, it was checked in terms of multilinear regression conditions and the analysis was carried out taking the natural logarithms (LN) of the values observed related to dependent and independent variables.

Multiple and stepwise linear regression analysis was applied to this new data set obtained. Analysis was done through SPSS 23 programme. Outlier data was observed in the analyses; thus, the value 2,5 was used for outliers instead of 3 (standard deviation).

3.3. Findings

Regression analysis results that are applied to all two-digit sub-industries within four main industries are seen in the tables attached (Attachment 2-5). Industries whose data could not be found or whose data found to be insignificant in regression analysis were excluded from the study. The value of N

indicates the number of cities analysed. R^2 represents the extent of variability explained by the predictor and F shows the significance of regression equation. With the help of this information, regression equation belonging to (01) sector can be written as in the following:

$$Y = -2,902 + 0,507\text{PORTER} + 0,208\text{EMP}$$

PORTER predictor is the common predictor estimating the growth in two (01 and 03) out of three sub-sectors in agricultural sector. In these sectors EMP and START are in the position of second predictor. In the sub-sector numbered as 02, MAR is the first predictor of growth regression and it goes into the equation with a negative sign while EDU is in the position of second predictor and it goes into the equation with a positive sign. It is seen that Porter externalities have a positive effect on employment increase for agricultural sector. Therefore, it can be said that competition creates positive effects on agricultural sector. Local competition rather than regional specialization encourages employment growth in agricultural sector. This indicator measures competitiveness in an industry by comparing firms per worker in the region to the national scale. The density of firms in a sector is more than the density of the country in general, the value of the indicator is more than one. This industry can be said to be locally competitive.

The fact that EMP variables in 01 and START variables in 03 have a positive value can be considered as an indicator of the importance attached to agricultural incentives in Turkey. Employment in agriculture (% of total employment) in Turkey was reported at 19.05 % in 2019, according to the World Bank collection of development indicators, compiled from officially recognized sources. According to the OECD (2018) Agricultural Policy Monitoring and Evaluation report, the share of the PSE (Producer Support

Estimate) in the GDP rates of some countries for 2017 are shown in the Figure 1. According to the Figure 1. rate in Turkey it appears to be higher than in many countries.

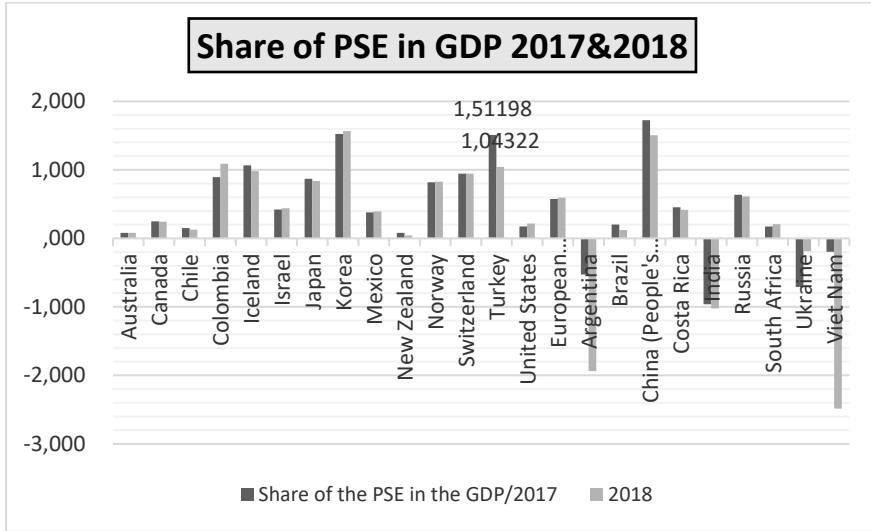

Figure 1: Share of PSE in GDP Rates of Some Countries

In all sectors in which MAR externalities, in other words specialization, are significant, the sign of the coefficients is negative in industry sector. This finding overlaps with the studies done by Glaeser et.al.,1992; Combes, 2000; Paci & Usai, 2008; Bishop & Gripiaios (2010). The fact that MAR externalities have a negative sign indicates the sectors in this field are above the country average. This is an exact opposite result of the one Marshall asserted. It seems possible to maintain employment increase in the sector through policies encouraging specialization.

Industry sector is transforming into a more capital-intensive structure and the rates of technology use increases whereas employment decreases, which can reduce the rate below the average in Turkey. In industry sector, the effect of JACOBS externalities on employment is significant in only five sectors. The

diversity here is unrelated variety mentioned by Frankenet.al (2007). In the literature it is emphasized that this kind of diversity does not promote employment increase. In this study it overlaps with the literature that the coefficient of JACOBS externalities is negative. Only the coefficient in manufacture of coke and refined petroleum products numbered as (19) is found to be significant and positive. The positive sign here can be associated with the advantages that the firms in the sector provide for different sectors around them. PORTER externalities can be evaluated as the effects of competition on employment increase in industry sector. The fact that positive and significant values are obtained in the majority of the sectors is an indicator of the positive effect of competition on employment increase. As from 2000s, Turkey has built its development strategy on industrialization and it has started to attach importance to industrial investments, which has accelerated the growth in the sector. Within this context, increasing and restructuring of public support given to industry and R&D firms has increased the number of start-ups and it has contributed to the employment significantly through this way. It is seen that urban externalities characterized as static externalities are seen to be found significant in only five sectors. This externality is found to have a positive sign in only three sectors among them. When sectors with negative signs are examined, these sectors are seen to be (07) Mining of metal ores and (35) Electricity, gas, steam and air conditioning supply. These sectors operate in the places distant from intensive population zones by its nature, which explains why its sign is negative.

The fact that MAR externalities have a negative coefficient in construction industry indicates specialization of a city in this sector is above the average in Turkey. This situation affects the growth of the sector negatively. Education (EDU) included in control variables, the most remarkable variable in construction sector, is positive and significant in all sub-sectors. It can be

claimed higher education train qualified labour force addressing the needs of the market in accordance with the real sector's need in construction sector. Growth rate of the sector increases in parallel with increasing population density in the cities.

In this study, MAR externalities are found to be negative and significant in 36 service sectors out of the 48 ones included in the study. When the size of coefficient is checked, it is striking that coefficients in service sector are higher than the ones in industry sector. The same finding overlaps with Döner (2016)'s study searching the externalities between 2001-2007 in Turkey, which means over representing of similar economic activities do not produce important localisation economies. Diversity (JACOBS) is seen to have negative and significant effects on employment increase in six sectors. These results are such as to promote the dominant view in the literature. Competition externalities (PORTER) have significant and positive effect in 14 sectors. Small-scaled firms in the sector can be said to promote employment increase.

4. CONCLUSION

Dynamic externalities derived from agglomeration economies are one of the issues frequently discussed in the literature related to regional development and growth. On contrary to the substantial literature around the world, number of studies on the effect of agglomeration externalities on regional growth is quite limited. Within this context, this study becomes important for Turkey. Moreover, it lays the groundwork for further studies. These kinds of studies have a directive qualification for decision makers on policy and economy during their policy making and resolution processes.

The results in the studies examining the effects of agglomeration economies on economic growth differ in terms of country, date, and sector choice. Another

factor leading to different results is the differences in the indicators representing externalities and the differences in the ways to calculate them. In this study, effects of dynamic externalities on employment increase are calculated by regression analysis for each sector separately. Upon evaluating the general results of the study, effect of MAR externalities is found to be negative as they are in the studies done through the data of other countries. That is, MAR externalities do not lead to an effect on employment increase in all sectors. MAR externalities are refused in this study like the majority of other studies do. The negative effect of specialization indicates that it is not a meaningful policy choice in short term to encourage local specialization to create employment. The fact that regional data is not published lastingly and constantly makes it difficult to carry out studies to analyse the long-term results.

In this study, it is concluded that unrelated variety has no effect on employment as Frenken (2007) and Content & Frenken (2016) stated. No findings supporting the view that unrelated variety is more resistant against sectoral shocks existing in the region can be found in the literature. It will not be appropriate to deduce about the effects of JACOBS externality on employment growth.

Coefficients in all sectors except from two sectors are seen to be positive in PORTER externalities. This result overlaps with the results of the researchers such as Glaeser et.al 1992, Dekle 2002, Bishoop and Gripaios 2010, de Vorand De Groot, Döner 2016. Positive effects of SMEs' shares on employment increase indicate that it can be a suitable policy choice to promote local competition. When compared to the policies promoting clusters, it can be said that it is a more easily applicable policy on employment growth to increase competition by promoting SMEs.

REFERENCES

- Alonso, W. (1971). The economics of urban size. *Papers in Regional Science*, 26(1), 66-83.
- Arrow KJ (1962). The economic implications of learning by doing. *Review of Economic Studies* 29: 155–172
- Beaudry, C., & Schiffauerova, A. (2009). Who's right, Marshall or Jacobs? The localization versus urbanization debate. *Research policy*, 38(2), 318-337.
- Beeson P. (1992), Agglomeration Economies and Productivity Growth, in Mills E. et McDonald F. (eds.), *Sources of Metropolitan Growth*, Center for Urban Policy Research, New Brunswick, New Jersey, pp. 19-35
- Bishop, P., & Gripiaios, P. (2010). Spatial externalities, relatedness and sector employment growth in Great Britain. *Regional Studies*, 44(4), 443-454.
- Camagni, R., Capello, R., & Caragliu, A. (2017). Static vs. dynamic agglomeration economies: Spatial context and structural evolution behind urban growth. In *Seminal Studies in Regional and Urban Economics* (pp. 227-259). Springer, Cham.
- Capello, R. (2009). Spatial spillovers and regional growth: a cognitive approach. *European Planning Studies*, 17(5), 639-658.
- Caragliu, A., & Nijkamp, P. (2016). Space and knowledge spillovers in European regions: the impact of different forms of proximity on spatial knowledge diffusion. *Journal of Economic Geography*, 16(3), 749-774.
- Carlino, G. A. (2001). Knowledge spillovers: cities' role in the new economy. *Business Review Q*, 4(1), 17-24.
- Combes, P. P. (2000). Economic structure and local growth: France, 1984–1993. *Journal of urban economics*, 47(3), 329-355.
- Content, J., & Frenken, K. (2016). Related variety and economic development: A literature review. *European Planning Studies*, 24(12), 2097-2112.

- Davis, D. R., & Weinstein, D. E. (2002). Bones, bombs, and break points: the geography of economic activity. *American Economic Review*, 92(5), 1269-1289.
- De Lucio, J. J., Herce, J. A., & Goicolea, A. (2002). The effects of externalities on productivity growth in Spanish industry. *Regional Science and Urban Economics*, 32(2), 241-258.
- De Vor, F., & De Groot, H. L. (2010). Agglomeration externalities and localized employment growth: the performance of industrial sites in Amsterdam. *The Annals of Regional Science*, 44(3), 409-431.
- Doğan, E. (2001) External scale economics in Turkish manufacturing industries, *International Review of Applied Economics*, 15 (14), 429-446.ss.
- Döner, A. S. (2016). Yığılma Dışsallıkları ve Şehirlerde Sektörel İstihdam Artışı; Türkiye Örneği (Agglomeration Externalities and Sectoral Employment Growth in Cities; Evidence From Turkey). *International Journal of Research In Business and Social Science*, 5(2), 1-15.
- Drıdı, M. (2015). *Dynamic Externalities and Regional Development: The case of Tunisia* (No. 66988). University Library of Munich, Germany.
- Filiztekin, A. (2002). Agglomeration and growth in Turkey, 1980-1995. *Sabancı Üniversitesi Tartışma Tebliğleri*, 201.
- Frenken, K., Van Oort, F., & Verburg, T. (2007). Related variety, unrelated variety and regional economic growth. *Regional studies*, 41(5), 685-697.
- Fujita M, Krugman P, Venables A (1999). The spatial economy: Cities, regions and international trade. MIT Press, Cambridge MA
- Glaeser, E. L., Kallal, H. D., Scheinkman, J. A., & Shleifer, A. (1992). Growth in cities. *Journal of political economy*, 100(6), 1126-1152.

- Harvey, D. (2001). Cartographic identities: Geographical knowledges under globalization. *Spaces of capital: Towards a critical geography*, 208-33.
- Henderson JV (1988). *Urban development: Theory, fact and illusion*. Oxford University Press, Oxford
- Henderson, J. V. (1986). Urbanization in a developing country: City size and population composition. *Journal of Development Economics*, 22(2), 269-293
- Henderson, V., Kuncoro, A., & Turner, M. (1995). Industrial development in cities. *Journal of political economy*, 103(5), 1067-1090.
- Isard, W. (1956). Regional science, the concept of region, and regional structure. *Papers in Regional Science*, 2(1), 13-26.
- Jacobs J (1969). *The economy of cities*. Random House, New York.
- Kanemoto, Y., Ohkawara, T., & Suzuki, T. (1996). Agglomeration economies and a test for optimal city sizes in Japan. *Journal of the Japanese and International Economies*, 10(4), 379-398.
- Kıymalıoğlu, Ü., & Ayoğlu, D. (2006). Türk İmalat Sanayinde Yığılma Ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (2), 198-209.
- Klenow, P. J., & Rodriguez-Clare, A. (2005). Externalities and growth. *Handbook of economic growth*, 1, 817-861.
- Küçükler, C. (2000). Yeni ekonomik coğrafya ve kalkınma. *Ekonomik Yaklaşım*, 11(38), 1-45.
- Lucio, I. F., Mas-Verdu, F., & Tortosa, E. (2010). Regional innovation policies: the persistence of the linear model in Spain. *The Service Industries Journal*, 30(5), 749-762.
- Mano, Y., & Otsuka, K. (2000). Agglomeration economies and geographical concentration of industries: a case study of manufacturing sectors in postwar Japan. *Journal of the Japanese and International Economies*, 14(3), 189-203.

- Marelli, E. (1981). Optimal city size, the productivity of cities and urban production functions. *Sistemi Urbani*, 1(2), 149-163.
- Marshall, A. (1891). *Principles of Economics*, 2nd edn, London: Macmillan.
- Melo PC, Graham DJ, Noland RB (2009). A meta-analysis of estimates of urban agglomeration economies. *Regional Science and Urban Economics* 39: 332–342
- Mukkala, K. (2004). Agglomeration economies in the Finnish manufacturing sector. *Applied Economics*, 36(21), 2419-2427.
- Nakamura, R. (1985). Agglomeration economies in urban manufacturing industries: a case of Japanese cities, *Journal of Urban Economics*, 17, 108–24.
- OECD (2018). *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2018*, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/agr_pol-2018-en.
- Paci, R., & Usai, S. (2008). Agglomeration economies, spatial dependence and local industry growth. *Revue d'économie industrielle*, (123), 87-109.
- Porter M (1990). *The competitive advantage of nations*. Free Press, NewYork
- Romer PM (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy* 94: 1002–1037
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of political Economy*, 98(5, Part 2), S71-S102.
- Rosenthal SS, Strange WC (2004). Evidence on the nature and sources of agglomeration economies. In: Henderson JV, Thisse JF (eds) *Handbook of regional and urban economics*, volume 4, chapter 49, pp 2119–2171
- Scott AJ (ed) (2001). *Global city-regions: Trends, theory, policies*. Oxford University Press, Oxford
- Segal, D. (1976). Are there returns to scale in city size?. *The Review of Economics and Statistics*, 339-350.

Sveikauskas, L. (1975). The productivity of cities. *The Quarterly Journal of Economics*, 89(3), 393-413.

The Effects of Agglomeration Externalities on Sectoral Employment Growth in Turkey

APPENDIX 1

SECTOR	SECTION	TITLE	DIVISION
AGRICULTURE	A	Agriculture, Forestry and Fishing	01 – 03
INDUSTRY	B	Mining and Quarrying	05 – 09
	C	Manufacturing	10 – 33
	D	Electricity, Gas, Steam and Air Conditioning Supply	35
	E	Water Supply; Sewerage, Waste Man. and Remediation Activities	36 – 39
CONSTRUCTION	F	Construction	41 – 43
SERVICES	G	Wholesale and Retail Trade; Repair Of Motor Vehicles and Motorcycles	45 – 47
	H	Transportation and Storage	49 – 53
	I	Accommodation and Food Service Activities	55 – 56
	J	Information and Communication	58 – 63
	K	Financial and Insurance Activities	64 – 66
	L	Real Estate Activities	68
	M	Professional, Scientific and Technical Activities	69 – 75
	N	Administrative and Support Service Activities	77 – 82
	O	Public Administration and Defence; Compulsory Social Security	84
	P	Education	85
	Q	Human Health and Social Work Activities	86 – 88
	R	Arts, Entertainment and Recreation	90 – 93
	S	Other Service Activities	94 – 96
	T	Activities of Households as Employers; Undifferentiated Goods- and Services-Producing Activities of Households For Own Use	97 – 98
U	Activities of Extraterritorial Organisations and Bodies	99	

Kaynak: www.tuik.gov.tr

APPENDIX 2

SECTOR	CONS	MAR	JACOB	PORTER	URBAN	EDU	EMP	START
01	-2,902			0,507			0,208	

	N=81	R²= 0,248	F=12,884*					
02	-0,224	-0,314				0,873		
	N=80	R²=0,249	F=12,790*					
03	-1,827			0,665				0,227
	N=61	R²= ,304	F=12,655*					

***, **, * indicates the 10%, 5% and 1% significance levels respectively.

APPENDIX 3

SECTOR	CONS	MAR	JACOB	PORTER	URBAN	EDU	EMP	START
05	3,084	-0,176				1,125		
	N=45	R²=0,287	F=8,453**					
07	-2,255	-0,075	-0,507	0,068	-0,458	-0,08	0,16	0,257
	N=58	R²=0,084	F=0,652***					
09	-12,898	-0,695					0,887	
	N=47	R²=0,443	F=17,467*					
10	-1,037	-0,106		-0,082				0,141
	N=81	R²=0,281	F=10,034*					
11	-0,148			0,536				
	N=62	R²=0,287	F=24,141*					
13	-0,23			0,19				
	N=77	R²=0,065	F=5,195**					
14	-3,425					-1,217		
	N=79	R²=0,297	F=32,600*					
15	-0,051			0,358				
	N=58	R²=0,082	F=4,996**					
17	-6,839	-1,334	-1,223				0,839	
	N=57	R²=0,888	F=139,855*					
18	-0,16	-0,111	-0,654	0,218				
	N=81	R²=0,229	F=7,629*					
19	1,754	-0,092	0,61	0,263	0,964	1,314	-0,905	0,045
	N=44	R²=0,41	F=3,575**					
20	0,06		-1,002	0,37				
	N=72	R²=0,186	F=7,871**					

The Effects of Agglomeration Externalities on Sectoral Employment Growth in Turkey

21	-0,574			0,601				
	N=19 R²=0,583 F=23,795*							
22	-0,049			0,645				
	N=81 R²=0,287 F=31,765*							
23	0,681			0,12		0,23		
	N=81 R²=0,208 F=10,220*							
24	-1,944	-0,158			0,365			
	N=77 R²=0,163 F=7,197**							
25	-0,049			0,645				
	N=81 R²=0,287 F=31,765*							
31	-1,203	-0,161		0,28				0,15
	N=80 R²=0,449 F=20,618*							
32	-0,039			0,736				
	N=73 R²=0,229 F=21,096*							
33	-7,932	-0,296					0,555	
	N=81 R²=0,286 F=15,624*							
35	-4,89	-0,432		-0,242	-0,162		0,39	
	N=81 R²=0,443 F=15,129*							
36	-9,322	-0,526			0,428		0,498	
	N=73 R²=0,381 F=14,153*							
39	-0,495	-0,542						
	N=46 R²=0,408 F=30,281*							

***, **, * indicates the 10%, 5% and 1% significance levels respectively.

APPENDIX 4

SECTOR	CONS	MAR	JACOB	PORTER	URBAN	EDU	EMP	START
41	-0,181	-0,113			0,209	0,316		
	N=81 R²=0,268 F=9,380*							
42	-1,617	-0,322			0,209	0,316		0,203
	N=81 R²=0,191 F= 9,202*							
43	-4,553	-0,249	-0,37			0,765	0,474	
	N=81 R²=0,431 F=14,387*							

APPENDIX 5

SECTOR	CONS	MAR	JACOB	PORTER	URBAN	EDU	EMP	START
46	-2,727	-0,331						0,361
	N=81	R²=0,444	F=31,187*					
49	-4,881	-0,213				-0,427	0,259	
	N=81	R²=0,587	F=36,416*					
50	-0,694			0,62				
	N=29	R²= 0,299	F=11,512**					
51	-5,396							0,594
	N=21	R²= 0,342	F=9,880**					
52	-5,203	-0,259			0,152		0,305	
	N=81	R²=0,266	F=9,294*					
53	-6,455	-0,773						0,826
	N=79	R²=0,662	F=74,467*					
55	N=-0,804	-0,295				0,568	0,167	
	N=81	R²=0,428	F=19,195*					
56	0,076		-0,178	0,272				
	N=81	R²=0,278	F=15,020*					
58	-5,621	-0,657						0,704
	N=71	R²=0,645	F=61,697*					
59	-0,171			0,455				
	N=63	R²=0,229	F=18,103*					
60	-9,152			0,648			0,583	
	N=59	R²=0,26	F=9,858*					
61	-16,855	-0,647					1,146	
	N=72	R²=0,522	F=37,686*					
62	-0,865	-0,752	-0,958					0,755
	N=79	R²=0,571	F=33,305*					
63	-9,173	-0,668					0,622	
	N=77	R²=0,527	F=41,151*					
64	-9,173	-0,668						
	N=80	R²=0,547	F=30,613*					

The Effects of Agglomeration Externalities on Sectoral Employment Growth in Turkey

65	-3,228	-0,333						0,418
	N=77	R²=0,373	F=22,045*					
66	-5,167	-0,554			0,287			0,482
	N=79	R²=0,594	F=36,561*					
68	-8,071	-0,941						1,04
	N=64	R²=0,761	F=96,886*					
69	-0,046			0,457				
	N=81	R²=0,117	F=10,515**					
70	-5,113	-0,242	-0,176	0,188	-0,062	0,081	0,312	0,123
	N=81	R²= 0,335	F=5,263*					
72	7,493	-0,753	-2,36			2,906		
	N=31	R²=0,668	F=18,126*					
73	-0,173		-1,064	0,602				
	N=70	R²=0,375	F=20,138*					
74	-10,619	-0,731	-0,547	0,269			0,503	0,421
	N=79	R²=0,614	F=23,271*					
75	-4,78	-0,402		0,794		-0,536		0,423
	N=76	R²=0,852	F=102,559*					
77	-5,887			1,512	0,878			
	N=30	R²=0,583	F=18,913*					
79	-4,511	-0,53						0,561
	N=76	R²=0,456	F=30,656*					
80	-0,671					-0,263		
	N=81	R²=0,13	F=11,816**					
81	-11,385	-0,846					0,794	
	N=81	R²=0,861	F=242,542*					
82	-10,101	-0,628				0,361	0,777	
	N=81	R²=0,54	F=30,149*					
84	-15,2	-0,98					1,056	
	N=66	R²=0,725	F=83,102*					
85	-0,952				0,163			

	N=81 R²=0,234 F=24,123*							
86	-14,828	-0,618		0,466			1,009	
	N=79 R²=0,507 F=25,675*							
87	-3,465	-0,541						0,453
	N=78 R²=0,424 F=27,644*							
88	-10,645	-0,718					0,745	
	N=80 R²=0,725 F=101,744*							
90	-0,297			0,442				
	N=51 R²=0,14 F=7,987***							
92	-7,666	-0,382		0,433			0,532	
	N=77 R²=0,673 F=50,174*							
93	-14,828	-0,618	0,466				1,009	
	N=79 R²=0,507 F=25,675*							
94	-0,9	-0,095				-0,284		
	N=81 R²=0,199 F=9,672*							
95	-5,954	-0,457				0,252	0,466	
	N=81 R²=0,632 F=43,989*							
96	-6,293	-0,721						0,801
	N=81 R²=0,619 F=63,407*							
97	-0,051			1,021				
	N=38 R²=0,149 F=6,289**							
98	1,548	-0,407	-2,157	0,674	0,233	-0,16	-0,485	0,691
	N=25 R²=0,710 F=5,939*							

APPENDIX 6

01	Crop and animal production, hunting and related service activities
02	Forestry and logging
03	Fishing and aquaculture
05	Mining of coal and lignite
06	Extraction of crude petroleum and natural gas
07	Mining of metal ores

The Effects of Agglomeration Externalities on Sectoral Employment Growth in Turkey

08	Other mining and quarrying
09	Mining support service activities
10	Manufacture of food products
11	Manufacture of beverages
12	Manufacture of tobacco products
13	Manufacture of textiles
14	Manufacture of wearing apparel
15	Manufacture of leather and related products
16	Manufacture of wood and cork, except furniture; manufacture of articles of straw and plaiting materials
17	Manufacture of paper and paper products
18	Printing and reproduction of recorded media
19	Manufacture of coke and refined petroleum products
20	Manufacture of chemicals and chemical products
21	Manufacture of basic pharmaceutical products and pharmaceutical preparations
22	Manufacture of rubber and plastic products
23	Manufacture of other non-metallic mineral products
24	Manufacture of basic metals
25	Manufacture of fabricated metal products, except machinery and equipment
26	Manufacture of computer, electronic and optical products
27	Manufacture of electrical equipment
28	Manufacture of machinery and equipment n.e.c.
29	Manufacture of motor vehicles, trailers and semi-trailers
30	Manufacture of other transport equipment
31	Manufacture of furniture
32	Other manufacturing
33	Repair and installation of machinery and equipment
35	Electricity, gas, steam and air conditioning supply
36	Water collection, treatment and supply
37	Sewerage
38	Waste collection, treatment and disposal activities; materials recovery
39	Remediation activities and other waste management services

41	Construction of buildings
42	Civil engineering
43	Specialised construction activities
45	Wholesale and retail trade and repair of motor vehicles and motorcycles
46	Wholesale trade, except of motor vehicles and motorcycles
47	Retail trade, except of motor vehicles and motorcycles
49	Land transport and transport via pipelines
50	Water transport
51	Air transport
52	Warehousing and support activities for transportation
53	Postal and courier activities
55	Accommodation
56	Food and beverage service activities
58	Publishing activities
59	Motion picture, video and television prog. production, sound recording and music publishing activities
60	Programming and broadcasting activities
61	Telecommunications
62	Computer programming, consultancy and related activities
63	Information service activities
64	Financial service activities, except insurance and pension funding
65	Insurance, reinsurance and pension funding, except compulsory social security
66	Activities auxiliary to financial services and insurance activities
68	Real estate activities
69	Legal and accounting activities
70	Activities of head offices; management consultancy activities
71	Architectural and engineering activities; technical testing and analysis
72	Scientific research and development
73	Advertising and market research
74	Other professional, scientific and technical activities
75	Veterinary activities
77	Rental and leasing activities

The Effects of Agglomeration Externalities on Sectoral Employment Growth in Turkey

78	Employment activities
79	Travel agency, tour operator reservation service and related activities
80	Security and investigation activities
81	Services to buildings and landscape activities
82	Office administrative, office support and other business support activities
84	Public administration and defence; compulsory social security
85	Education
86	Human health activities
87	Residential care activities
88	Social work activities without accommodation
90	Creative, arts and entertainment activities
91	Libraries, archives, museums and other cultural activities
92	Gambling and betting activities
93	Sports activities and amusement and recreation activities
94	Activities of membership organisations
95	Repair of computers and personal and household goods
96	Other personal service activities
97	Activities of households as employers of domestic personnel
98	Undifferentiated goods-and services-producing activities of private householdsfor own use
99	Activities of extraterritorial organisations and bodies

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrasında mekânlar arasında önemli ekonomik farklılıkların ortaya çıkması, iktisatçıları ve politika yapıcıları yakından ilgilendirmeye başlamıştır. Ekonomik faaliyetlerin belirli alanlarda toplanması ve hatta yığılımlar (**aglomerasyon**) göstermesi geleneksel yaklaşımda dikkate alınmazken bu yeni bakış açısıyla birlikte analizlere konu olmaya başlamıştır. Yığılma ekonomileri olarak da adlandırılan bu yeni yaklaşım, içsel (**intra**) bağlantılı bir ekonomide mal ve hizmet üretimlerinin mekânsal yakınlığından sağlanan yararlar olarak tanımlanabilir. Bu kavram ilk kez Marshall tarafından 1891’de ortaya konmasına karşın 1990’lı yıllara dek bölgesel çalışmalar içinde yer alan gelişme stratejilerinin konusu olamamıştır. Günümüzde yığılma ekonomileri dünya ekonomisindeki en başarılı bölgeler olan mega kentler ve büyük kent/bölgelerin büyümesinin arkasındaki itici güç olarak görülmektedir. Yeni Ekonomik Coğrafya akımına göre dışsallıklar, statik (durağan) ve dinamik dışsallıklar olarak ele alınmaktadır. Statik dışsallıkları yerelleşme ve kentleşme ekonomileri olarak sınıflamıştır. Kentleşme ekonomilerinde bahsi geçen dışsallık, farklı endüstrilerdeki firmaların kümelenmesi sonucu üretim maliyetlerinin düşmesine odaklanır. Yerelleşme ekonomilerinde ise aynı sektörde faaliyet gösteren firmaların yığılması sonucu üretim artışına odaklanılmaktadır. Dinamik dışsallıklar ise Glaeser et al. (1992) tarafından Marshall (1891) – Arrow (1962) – Romer (1986,1990) (MAR), Porter (1990) ve Jacobs (1969) olarak sınıflandırılmıştır. Dinamik dışsallıklar, uzun dönemde yerel bilgi birikimlerinin oluşması ve ekonomik aktörler arasındaki iletişimin kuvvetlenmesiyle ortaya çıkmaktadır. İletişimin güçlenmesiyle bilgi yayılımı da hız kazanmaktadır. Literatürde dinamik dışsallıkların ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğuna dair bir uzlaşma olmasına karşın; bilgi yayılımının aynı sektörde faaliyet gösteren firmalardan mı yoksa farklı sektörde faaliyette bulunan firmalardan mı kaynaklandığı konusunda bir uzlaşma yoktur. Bu noktada dışsallığın ortaya çıkmasındaki en önemli faktörün coğrafi yakınlık olduğu unutulmamalıdır. Dünya genelindeki bu zengin literatüre karşın Türkiye’de yığılma dışsallıklarının bölgesel büyümeye etkisi konusundaki çalışma sayısı son derece sınırlıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu çalışma Türkiye için önem arz etmektedir. Aynı zamanda bundan sonra yapılacak çalışmalara da bir zemin hazırlamaktadır. Bu tür çalışmalar aynı zamanda politika ve ekonomik karar alıcılara da politika üretme ve karar alma süreçlerine yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Çalışmada, yığılma dışsallıklarının Türkiye’de NUTS 3 düzeyinde bölgesel büyümeyi etkileyip etkilemediği araştırmaktadır. 2010-20107 verilerinin kullanıldığı çalışmada, büyüme sektörel istihdam artışı kullanarak değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda, MAR (Marshall-Arrow-Romer) dışsallığının etkisinin, büyüme üzerinde negative etkili olduğu ve sonucun

literatürle uyumlu olduğu görülmüştür. İlişkili olmayan çeşitliliğin (JACOBS) istihdam artışı üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. PORTER dışsallıklarında sektörlerin çoğundaki katsayıların pozitif olduğu görülmektedir.

Metot

Test edilen ekonomik model denklemleri aşağıdaki gösterilmiştir:

$$Y_{ij} = \beta_1 MAR_{ij} + \beta_2 JACOB_{ij} + \beta_3 PORTER_{ij} + \beta_4 URBAN_j + \beta_5 EDU_j + \beta_6 EMP_j + \beta_7 START_j$$

Ekonometrik çalışma (1) nolu denkleme göre her sektör için ayrı ayrı koşullu olmuştur. Her sektör için tekrarlanan modelde 2010 ve 2016 yıllarında istihdam seviyesi 0'dan farklı iller dâhil edilmiştir. Bu sebeple her sektör için gözlem sayısı değişmektedir. Regresyon analizi modeldeki değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişken ile birden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi için çoklu regresyon analizi kullanılmaktadır. Çoklu regresyon analizi türlerinden biri olan stepwise regresyon analizi ise bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni adimsal olarak yordama gücünü bulmak amacıyla kullanılmaktadır. Regresyonun ilk adımında sadece birinci tahmin değişkeni modelde yer alır. Daha sonra ise bütün yarı kısmi regresyonlar hesaplanır, diğer değişkenler adım adım regresyona girer. Eklenen değişkenlerin modele yaptığı katkının manidarlık düzeyi test edilir. Çalışmada regresyon analizine başlamadan önce verilerin bu analize uygun olup olmadığına bakılmış, çoklu lineer regresyon şartları yönünden kontrol edilmiş, bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait gözlenen değerlerin doğal logaritmaları (LN) alınarak analiz yapılmıştır. Elde edilen bu yeni veri kümesine çoklu (multiple) adimsal (stepwise) lineer regresyon analizi uygulanmıştır, analiz SPSS 23 programıyla gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Tarım sektörüne ait üç alt sektörden ikisinde (01 ve 03), PORTER kestirici, büyümeyi yordayan ortak kestirici olmaktadır. Bu sektörlerde EMP ve START (sırasıyla 01 ve 03 numaralı alt sektörlerde) ikinci kestirici durumundadır. 02 numaralı alt sektörde, MAR büyümeyi yordamada ilk yordayıcı olup denkleme negatif, EDU ikinci yordayıcı durumunda olup denkleme pozitif işaretlemekte. Tarım sektörü için Porter dışsallığının istihdam artışı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda rekabetin tarım sektörü üzerinde olumlu etkiler yarattığı söylenebilir.

Sanayi sektöründe, MAR ya da bir diğer ifadeyle uzmanlaşma dışsallıklarının anlamlı olduğu tüm sektörlerde katsayıların işareti negatiftir. Sanayi sektöründe JACOBS dışsallıklarının istihdama etkisi sadece 5 sektörde anlamlı düzeydedir. PORTER dışsallıkları sanayi sektöründe rekabetin istihdam artışına etkileri olarak değerlendirilebilir. Sektörlerin büyük çoğunluğunda pozitif ve anlamlı değerlere ulaşılması rekabetin istihdam artışı üzerindeki olumlu etkisinin bir göstergesidir.

İnşaat sektöründe de MAR dışsallıklarının negatif katsayıya sahip olması, bir şehrin bu sektördeki uzmanlaşmasının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğunu göstermektedir. İnşaat sektöründe en dikkat çekici değişken kontrol değişkenleri içinde yer alan eğitimin (EDU) istihdam artışında tüm alt sektörlerde pozitif ve anlamlı olmasıdır.

Bu çalışmada MAR dışsallıkları çalışmaya dâhil edilen 48 hizmet sektöründen 36 tanesinde negatif ve anlamlı bulunmuştur. Çeşitliliğin (JACOBS) istihdam artışına 6 sektörde negatif ve anlamlı etkileri olduğu görülmektedir. Rekabet dışsallıkları (PORTER) 14 sektörde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmanın genel olarak sonuçları değerlendirildiğinde MAR dışsallıklarının etkisi farklı ülkelerin verileriyle yapılmış çalışmalardaki gibi negatif çıkmıştır. Yani MAR dışsallıkları tüm sektörlerde istihdam artışı üzerinde etki yaratmamaktadır. Bu çalışmada MAR dışsallıkları literatürün büyük çoğunluğu gibi reddedilmektedir. Uzmanlaşmanın negatif etkisi, yerel uzmanlaşmayı teşvik etmenin, istihdam yaratma açısından kısa vadede anlamlı bir politika seçeneği olmadığını göstermektedir. Bölgesel verilerin uzun soluklu ve sürekli yayınlanmaması uzun dönemli sonuçları analiz edecek çalışmaların yapılmasını zorlaştırmaktadır. JACOB dışsallıkları açısından da bu çalışmada ilişkisiz çeşitliliğin istihdam üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürdeki ilişkisiz çeşitliliğin bölgede yaşanan sektörel şoklara karşın daha dirençli olduğu görüşünü destekler bir bulgu elde edilememiştir. Bu çalışmada jacobs dışsallığının istihdam büyümesi üzerindeki etkileri konusunda bir çıkarım yapmak doğru olmayacaktır. PORTER dışsallıklarında 2 sektör hariç tüm sektörlerde katsayıların pozitif olduğu görülmektedir. KOBİ'lerin paylarının istihdam artışı üzerindeki olumlu etkisi, yerel rekabeti teşvik etmek için uygun bir politika seçeneği olabileceğini göstermektedir. Kümelenmeyi teşvik eden politikalarla kıyaslandığında, KOBİ'lerin desteklemesi yoluyla rekabetin arttırılmasının istihdam büyümesi üzerinde daha kolay uygulanabilir bir politika olduğu söylenebilir.

FİNANSAL DAVRANIŞLAR, FİNANSAL GERGINLİK ve YAŞAM MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Ayşegül YILDIRIM KUTBAY* Haşim BAĞCI**

Öz

Bu araştırmada, bireylerin finansal kararlarına etki eden faktörlerin ortaya konulması ve bireylerin aldığı kararlar doğrultusunda yaşadıkları finansal gerginlik tespit edilmek istenmiştir. Ayrıca finansal gerginliğin yaşam memnuniyetini hangi ölçüde etkilediğinin test edilmesi de amaçlanmıştır. Bu bağlamda, araştırmanın değişkenlerini ölçmeye yönelik ifadelerden oluşan ve online ortamda hazırlanan anket formu Aksaray üniversitesinde eğitim gören öğrencilere mail aracılığı ile dağıtılmış ve 371 gönüllü cevaplayıcı tarafından doldurulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, hesap kontrolü yapan bireylerin kendilerini finansal açıdan gergin hissetmediği ve yaşam memnuniyetlerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca gider yönetiminin finansal gerginlik üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gider yönetimi, hesap kontrolü, finansal gerginlik, yaşam memnuniyeti

* Öğr. Gör., Balıkesir Üniversitesi, Burhaniye Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, aysegulyildirim@balikesir.edu.tr, Balıkesir/Türkiye

** Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, hasimbagci1907@hotmail.com, Aksaray/Türkiye

RELATIONS BETWEEN FINANCIAL BEHAVIORS, FINANCIAL STRAIN AND LIFE SATISFACTION: A STUDY ON UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

In this research, it was aimed to exhibit the factors affecting the financial decisions of individuals and to determine the financial strain experienced by the individuals according to their decisions. It was also purposed to test the extent to which financial strain affect life satisfaction. In this context, a questionnaire form which consists of expressions intended to measure the variables of the research and prepared online, it was distributed to the students studying at Aksaray University via e-mail and filled out by 371 volunteer respondents. According to the results, it was determined that the individuals who made the account control did not feel themselves financially strain and their life satisfaction was high. Moreover, there is no effect of expense management on financially strain.

Keywords: *Expense management, balance control, financial strain, life satisfaction*

1. GİRİŞ

Günümüzde üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğu finansal ve ekonomik anlamda ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. 18 ile 25 yaş arasındaki bu kitle, diğer gelişim dönemlerinden farklı bir yaşam döngüsü aşamasındadır (Arnett, 2000). Ergenlik çağında başlayan kimlik araştırması, bu yaş gurubundaki bireyler için birincil bir görev haline gelmekte ve kişisel olarak anlamlı bir benlik duygusu olan bu arayış, birden çok kimlik yönünün değerlendirilmesini içermektedir. Bunlar; inançlar, değerler, ilgi alanları, yetenekler ve emellerdir. Bireyin bu

geçişini nasıl yönettiği, sahip olduğu finansal kaynakların yanı sıra finansal inançlarının, alışkanlıklarının ve tutumlarının da etkisiyle açıklanabilmektedir.

Finansal gerginlik, hayatın her alanında yaşanan maddi sıkıntılar sonucu bireylerin içine düştüğü stres halini ifade etmektedir. Bu stres genellikle parasal problemlerden kaynaklanmaktadır. Finansal gerginliğin seviyesi kişiden kişiye değişebilir. Çünkü insanların bir kısmı finansal gerginlikle başa çıkabilirken diğerleri bu sorunun üstesinden gelemeyebilir ve sağlık sorunları bile yaşayabilirler. Ailesinden ayrılıp kendi finansal kararlarını almakla yüz yüze kalan üniversite öğrencilerinin ciddi finansal sıkıntılar yaşadığı ön görülmektedir. Bunun en büyük sebebinin de eksik finansal bilgi, düşük tasarruf eğilimi (Sabri, MacDonald, Hira ve Masud, 2010), mali kayıt tutmamak, aşırı kredi kartı kullanımı ve borçlanma olduğu (Norvilitis vd., 2006) söylenebilir. Nitekim olumsuz finansal davranışlar, akademik performansı, zihinsel ve fiziksel sağlığı ve hatta mezun olduktan sonra iş bulamama gibi öğrencilerin finansmanından daha fazlasını etkilemektedir (Lyons, 2004; 2007). Bu nedenle finansal gerginlik akademik literatür için sorunları ve çözüm önerileri araştırılması gereken önemli konulardan biridir.

Gider yönetimi ile ilgili uygulamalar (örneğin aylık harcamaları azaltmak, bütçe dâhilinde harcama yapmak, faturaları gözden geçirmek), hesap kontrolü (örneğin, bütçe harcamalarını incelemek gibi) gibi bireylerin finansal davranışları, olumlu veya arzu edilen davranışlar olarak ifade edilmektedir. Xiao vd. (2009) tarafından yapılan bir çalışmaya göre olumlu mali davranışların (düzenli para tasarrufu, acil durumlar için para ayırma, bir yatırım veya emeklilik hesabına katkıda bulunma, bütçe ile harcama gibi uygulamalar) finansal memnuniyete önemli ölçüde katkıda bulunduğu ve finansal memnuniyetin de yaşam memnuniyetini olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, finansal gerginliğin nedenleri ve ortaya çıkış şekli ve gider yönetimi ile hesap kontrolünün finansal gerginlik üzerine olası etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Finansal gerginliğin ortaya çıkmasında bu iki değişkenin rolü tespit edilmeye çalışılmıştır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bu bölümde finansal gerginlik, yaşam memnuniyeti, gider yönetimi ve hesap kontrolünü kapsayan finansal davranış değişkenlerine yönelik yürütülen literatür araştırması anlatılmaktadır.

2.1. Finansal Gerginlik

Finansal gerginlik; yaşanan ekonomik zorlukların psikolojik boyutunu açıklayan bir kavramdır (Kahn ve Pearlin, 2006). Finansal gerginlik; bireyin algıladığı finansal yetersizlik, finansal kaygılar ve endişeler, finansal değişime uyum ve öngörülen finansal bütçe gibi yaklaşmakta olan durumları değerlendirmesinden edildiği stres düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Bu stres düzeyine etki eden etmenler arasında, bireyin sahip olduğu ailenin boyutu, ailedeki evlenme veya boşanma kararları, ailedeki çalışmayan kişi sayısına karşın çalışan kişi başına düşen çalışma saati miktarı ve aile kaynakları yönetimine verilen önem sonucunda aile yapısındaki değişimin göstergeleri temel olarak kabul edilebilmektedir (Voydanoff, 1990).

Finansal gerginliğin, öznel ölçüsünün değerlendirilmesi metodolojik olarak zordur: Çünkü aynı gelir ve gidere sahip bir birey finansal gerginlik yaşadığını beyan ederken, bir başka birey ise maddi durumunu iyi olarak tanımlayabilmektedir (Kahn ve Pearlin, 2006). Bireylerin gündelik hayatta karşılaştığı olağandışı durumlar, onların psikolojisinde yıkım oluşturmaktadır. Boşanma ve iflas gibi güçlü psikolojik olaylarda kişinin hızlı karar alarak davranış

biçimini değiştirmesi gerekmektedir: Aksi takdirde finansal gerginlik süreklilik kazanmaktadır. Nitekim Kahn ve Pearlin (2006) 65 yaş üstü bireyleri kapsayan araştırmalarında, hayatın tüm evresinde yaşanan uzun vadeli finansal gerginliklerin, mevcut koşullar iyileşse bile yaşam memnuniyetini olumsuz etkilediğini tespit edilmiştir. Olağandışı durumlarda bireylerin finansal gerginliğini hızla atlatmaları için özgüven ve ustalık özelliklerinin olması gerekmektedir. “Ustalık” kavramından kastedilen bireyin kendine ilişkin değer yargıları, benliği ve kendini kontrol edebilme gücüdür (Gutman, McLoyd, ve Tokoyawa, 2005: 428). Mendes de Leon, Rapp, ve Kasl (1994) araştırmalarında; yaşlı erkek ve kadınlarda finansal gerginlik ve depresyonun belirtilerini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, yaşlı Amerikalıların bütçe yönetimi yapmaya çalıştığı ama başarısız olduklarında bu durumun kronik finansal gerginliği doğurduğunu ortaya koymuşlardır.

Literatürde finansal gerginlikle ilgili genel olarak yaşlı bireyler üzerinde çalışmalara rastlansa da genç üniversite öğrencilerinin finansal gerginlikleri üzerinde yapılmış bazı çalışmalar bulunmaktadır. Nitekim Hibbert, Beutler ve Martin (2004) yaptıkları çalışmada finansal ihtiyat (tedbir) ve finansal gerginlik kavramını araştırmışlardır. Araştırma kapsamında finansal ihtiyatlı (tedbirli) olmanın finansal gerginliği azaltma üzerindeki doğrudan ve borçtan kaçınma ile kredi kartının kötüye kullanılması üzerindeki dolaylı etkileri araştırılmıştır. Çalışma sonucunda, finansal ihtiyatın finansal gerginliği, borçtan kaçınmayı ve kredi kartını kötüye kullanma davranışını azalttığı tespit edilmiştir.

2.2. Yaşam Memnuniyeti

Yaşam memnuniyeti, bir insanın yaşamına ilişkin değerlendirmelerin toplamını ifade etmektedir (Vittersø, Biswas-Diener ve Diener, 2005). Yaşam memnuniyeti, mutluluğun terminolojik eşdeğeri olan öznel iyi oluşun üç bileşeni

arasındadır. Yaşam memnuniyeti, bireylerin yaşamlarının bilişsel değerlendirmesi ile ilgilidir. Ayrıca algılanan yaşam memnuniyeti; sağlık, finansal durum, özgürlük, eğlence gibi yaşamın nesnel kalitesinin göstergelerinden oluşan bileşik bir endeks ile de büyük ölçüde ilişkilidir (Diener ve Suh, 1997). Sonuç olarak, algılanan yaşam memnuniyeti, bireylerin kendi yaşamlarıyla ilgili kalıcı değerlendirmelere dayanmakta ve bireylerin yaşamlarının kalitesiyle ilgili önemli ipuçları sunmaktadır. Bu doğrultuda hazırlanmış olan Yaşam Memnuniyet Ölçeği (Diener, Emmons, Larsen ve Gri, 1985) bilişsel-yargılayıcı bir süreç olarak yaşam doyumunun ölçülmesi için kısa ve çok maddeli bir ölçektir. Yaşam doyumundaki bireysel farklılıklar farklı değişkenlerle açıklanmış ve iki temel teorik yapı oluşturulmuştur. Bu yapılar; kişisel değişkenlerin rolünü vurgulayan yukarıdan aşağıya yaklaşımlar ve durumların, olayların rolüne odaklanan aşağıdan yukarıya yaklaşımlar olarak tanımlanmaktadır (Heller, Watson ve Iles, 2004).

2.3. Finansal Davranış

1970'li yıllardan buyana bireylerin finansal davranışlarına etki eden faktörlerin neler olduğu pek çok araştırmacı tarafından açıklanmaya çalışılmıştır (Fitzsimmons, Hira, Bauer ve Hafst, 1993; Hilgert, Hogarth ve Beverly 2003). Fitzsimmons vd. (1993) yaptıkları çalışmada finansal davranışın iki temel boyutu olduğu, birincisinin iyi finansal davranışlar (good financial behaviours) diğ erinin de kötü finansal davranışlar (bad financial behaviours) olduğu ifade edilmiştir. İyi finansal davranışın 4 alt etmeni olduğu savunulmuş ve bunlar; "paranın nasıl kullanılacağına ilişkin planların yapılması", "paranın harcandığı yerin belirlenmesi (gider yönetimi)", "harcamaların düzenli olarak değerlendirilmesi (hesap kontrolü)" ve "yazılı bir bütçe kullanımı" olarak ifade etmiştir. Bununla birlikte Hilgert, Hogarth ve Beverly (2003) yaptıkları çalışmada finansal davranışın beş boyutu olduğunu ve ilk boyutun nakit yönetimi olduğunu ifade

etmişlerdir. Araştırmacılara göre nakit yönetimi olarak tanımlanan kavram daha sonraki araştırmacılar tarafından para yönetimi (Öztürk ve Demir, 2015) ve gider yönetimi (Xiao, Tang ve Shim, 2009) olarak adlandırılmıştır. Literatüre göre; insanların faturalarını nasıl ödeyeceği, paralarını nasıl idare edeceği, paralarını kullanmak için nasıl bütçe ve plan yaptığıyla ilgili her konu gider yönetimi olarak adlandırılmaktadır.

Bir diğer iyi finansal davranış boyutu olan hesap kontrolü, az sayıda yabancı kaynakta geçmektedir ve yapılan literatür çalışması esnasında ülkemizde bu alanda yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Düzenli bir şekilde hesaplarını kontrol altında tutan bireylerin aşırı harcama yapmayacakları kaçınılmaz bir gerçektir. Başka bir ifadeyle, kazancını hesaplamadan istekleri doğrultusunda harcama yapan bireylerin finansal açıdan daha fazla strese maruz kalacakları beklenebilir.

Araştırmanın özelinde olumlu finansal davranışlardan ikisi (gider yönetimi ve hesap kontrolü) kullanılmıştır. Bireyler yaşamlarını sürdürebilmek için sahip olduğu sınırlı kaynakları tutumlu tüketmek ve ihtiyaçlarını karşılarken gelir ve giderleri arasındaki dengeyi sağlamak zorundadırlar (Onur ve Nazik, 2014). Bireyler bu olumlu finansal davranışları neticesinde, yaşam boyu finansal kaynak elde etmede, kullanmada ve korumada etkili olurlar. Aşırı borçlanmadan kaçınarak finansal faaliyetlerin kontrolünü artırırılar. İyi planlanmış ve etkili finansal kararlar almayı ve böylece geleceğe finansal endişelerden uzak bir şekilde bakmayı başarırlar (Nazik ve Ersoy, 2006).

3. YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi bölümünde araştırmanın amacı, modeli, hipotezleri, ölçekler ve veri toplama süreci anlatılmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, bireylerin gider yönetimi ve hesap kontrolü gibi finansal davranış düzeylerinin finansal gerginlik; finansal gerginliğin ise yaşam memnuniyeti üzerindeki olası etkilerini ortaya koymaktır.

3.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Nakit parasını ve borcunu akıllıca yöneten bireyler, finansal açıdan kendilerini daha iyi hissetmektedirler. Yapılan çalışmalar finansal davranışın gider yönetimi boyutunun finansal memnuniyeti pozitif etkilediğini ortaya koymaktadır (Shim, Xiao, Barber ve Lyons, 2009). Birey, harcamalarını yönetebildiği sürece kendini finansal açıdan daha iyi hissederken, yönetemediği zaman gergin hissetmektedir. Buradan hareketle kurulacak hipotez aşağıdaki gibidir.

H1: Finansal davranışın gider yönetimi boyutunun finansal gerginlik üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi vardır.

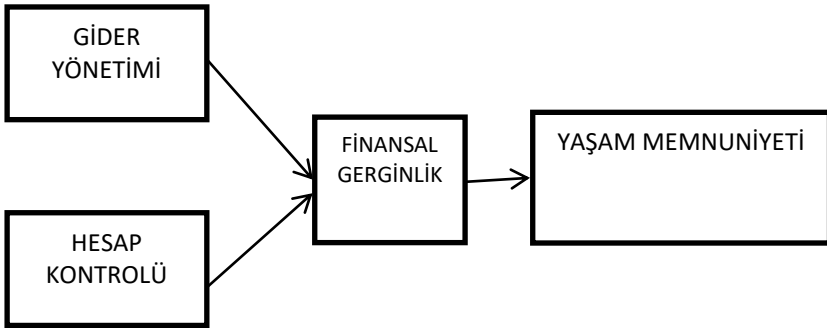
Günümüzde üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğu finansal ve ekonomik anlamda ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Tüketici ekonomisi, onları para harcamaya teşvik ederken, internette alışveriş yapmak için kolay bir yol sunan kredi kartlarını kullanan öğrenciler kolayca para harcama ve neticesinde kontrolsüz borçlanma durumuyla karşı karşıya kalmaktadır (Shim, Xiao, Barber ve Lyons, 2009). Nitekim Lyons (2008) yaptığı çalışmada, giderek artan sayıda üniversite öğrencisinin kendilerini finansal açıdan gergin hissettiğini, bu durumun sebebinin; kredi kartının kontrolsüz kullanımı ve kart aidatlarının düzensiz ödenmesi sonucunda borçların artışı olarak tespit etmiştir. Bu bulgudan hareketle; düzenli hesap kontrolü yapmayan bireylerin, finansal yönden gergin hissetmesi beklenebilir. Buradan hareketle geliştirilen hipotez aşağıdaki gibi olacaktır.

H2: Finansal davranışın hesap kontrolü boyutunun finansal gerginlik üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi vardır.

Bireylerin yaşamış oldukları finansal gerginliğin, yaşam memnuniyetlerini olumsuz etkilemeleri beklenmektedir. Birey ne kadar finansal sıkıntı çekerse hayatının ilerleyen evrelerinde bu durum düzelse bile birey her an finansal sıkıntı çekebileceği endişesiyle yaşam memnuniyeti düşebilecektir. Nitekim Kahn ve Pearlin (2006) 65 yaş üstü bireyleri kapsayan ve yaşlanma, stres ve sağlık konularına duyarlı yaşlı yetişkinlerde finansal gerginliğin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmada, hayatın tüm evresinde yaşanan uzun vadeli finansal gerginliklerin, mevcut koşullar iyileşse bile yaşam memnuniyetini olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir. Bu sonuç değerlendirildiğinde: Yaşayan hatta finansal gerginlikleri azalan bireylerin dahi yaşam memnuniyetlerinin bu durumdan olumsuz etkileneceği düşünülebilir. Bu bağlamda geliştirilen hipotez şu şekilde olacaktır:

H3: Finansal gerginliğin yaşam memnuniyeti üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi vardır.

Araştırma hipotezlerinden yola çıkarak geliştirilen araştırma modeli Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

3.3. Değişkenlere Ait Ölçekler

Araştırma kapsamında veri toplama amacıyla anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde cevaplayıcıların demografik yapısını belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise, araştırmanın ana değişkenleri olan gider yönetimi, hesap kontrolü, finansal gerginlik ve yaşam memnuniyetini ölçmeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçekler 5'li Likert tipi ölçeğe göre düzenlenmiştir (1- Kesinlikle katılmıyorum, 2- Katılmıyorum, 3- Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4- Katılıyorum, 5- Kesinlikle Katılıyorum). Aşağıdaki tabloda araştırmada kullanılan ölçekler, kaynakları ve soru sayıları yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

ÖLÇEK	YAZAR	SORU SAYISI
Gider Yönetimi	Xiao, Tang ve Shim, (2009)	3
Hesap Kontrolü		3
Finansal Gerginlik	Krause, Jay ve Liang, (1991)	3
Yaşam Memnuniyeti	Diener, Emmons, Larsen ve Gri (1985)	5

3.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma değişkenlerini ölçmeye yönelik ifadelerden oluşan ve online ortamda hazırlanan anket formu Aksaray Üniversitesinde eğitim gören öğrencilere mail aracılığı ile dağıtılmış ve 371 gönüllü cevaplayıcı tarafından doldurulmuştur. Araştırmada likert ölçeğiyle sorulmuş 14 soru bulunmaktadır. Veri toplama yöntemi olarak online anket yönteminin tercih edilmesinin nedenleri; ankette yer alan bulunan ifadelerin genel ifadelerden oluşması nedeniyle herkes tarafından cevaplanabilir olması, online anketin gönüllülük esasına dayanması ve geri dönüş hızının daha yüksek olması şeklinde ifade edilebilir.

4. BULGULAR

Verilerin analizinde, tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Bu analizlerde SPSS 18.0 ve AMOS 18.0 paket programları kullanılmıştır.

4.1. Demografik Bulgular

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, katılımcıların %66,6 (247)'si kadın, %33,4 (124)'ü erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %86,8 (322)'si bekar, %13,2 (49)'ü evlidir. Katılımcıların %10,7'si ortaöğretim, %8,1'i ön lisans, %77,4'ü lisans, %3,8'i lisansüstü eğitim düzeyindedir. Araştırmaya katılanların ortalama hane halkı sayısı 4 ve katılımcıların %68,7'sinin aylık gelirin 1500 TL ve altında olduğu tespit edilmiştir.

4.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi

Çalışmada kullanılan değişkenlerin faktör yapılarını ve ölçek güvenilirliklerini belirlemek amacıyla Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır.

Tablo 2. Araştırma Kullanılan Değişkenlerin DFA Analizi

		Faktör Yükleri	t- Değeri	p- Değeri	CR	AVE
Gider Yönetimi						
Gy2	Bütçem dâhilinde harcamalarımı yaparım.	,602				
Gy3	Hassas bir biçimde her ay faturalarımı gözden geçiririm.	,785	8,651	,001	0.653	0.489
Hesap Kontrolü						

Hk1	Banka hesabımda her ay yeterli bakiye olur.	,692	8,514			
Hk2	Faturalarımı her ay zamanında öderim.	,833	11,568	,001	0.725	0.477
Hk3	Kredi kartımın bakiyesini her ay tam olarak öderim.	,508				

Yaşam Memnuniyeti

Yasmem1	Birçok yönden hayatım idealimdeki gibidir.	,721				
Yasmem2	Hayatımın koşulları mükemmeldir.	,806	12,001			
Yasmem4	Şimdiye kadar hayatta istediğim önemli şeyleri elde ettim.	,678	11,279	,001	0.790	0.488
Yasmem5	Hayatımı yeniden yaşayabilseydim, neredeyse hiçbir şeyi değiştirmezdim.	,568	9,114			

Finansal Gerginlik

Finger1	Şu anki finansal durumunuzdan ne kadar memnunsunuz?	,785	10,517			
Finger2	Faturalarınızdaki aylık ödemeleri karşılamak sizin için ne kadar zor?	,655	10,436	,001	0.772	0.531
Finger3	Kendi finansal durumunla seninle aynı yaştaki diğer insanları karşılaştığında kendi finansal durumuna hangi notu verirsin?	,740				

Gy= Gider Yönetimi
Hk=Hesap Kontrolü
Yasmem= Yaşam Memnuniyeti
Finger= Finansal Gerginlik

Tablo 2’de araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin DFA ve güvenilirlik analizi sonuçları görülmektedir. Hair ve arkadaşlarına göre; iyi bir yapı için Birleşik Güvenilirlik (CR) katsayısının 0,70 ve üzeri olması gerekir. Ayrıca, faktör yükleri için 0,70 eşliği önemli bir eşik olarak değerlendirilirken 0,50’nin ve altı değerlerin uygun olmadığı belirtilmektedir (Hair, Lukas, Roberts ve Lee-Luka, 2014). AVE değeri “Ortalama Açıklanan Varyans (Average Variance Extracted)’ın kısaltması olup, faktöre ilişkin ifadelerin kovaryanslarının (yüklerinin) karelerinin toplamının ifade sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir (Yaşlıoğlu, 2017). AVE değeri 0,5’i aşmalıdır ancak eğer CR değeri 0,6’dan büyük ise bu koşulda 0,5’ten küçük değerler kabul edilebilir (Fornell ve Larcker, 1981; Huang, Wang, Wu ve Wang, 2013). Tablo2’de görüldüğü gibi; finansal gerginlik, yaşam memnuniyeti ve hesap kontrolü değişkenleri için CR değerleri 0,70’in üzerinde iken gider yönetiminin CR değerleri 0,50’nin üzerindedir. AVE değeri ise bir değişken için (finansal gerginlik = 0,531) kabul edilebilir düzeydedir. Faktör yükleri açısından sonuçlar değerlendirildiğinde ise ideal yapının üzerinde ya da ideal yapıya yakın değerlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Yapılan DFA sonucunda faktör eşliğini geçmeyen gider yönetiminin bir sorusu ve yaşam memnuniyetinin bir sorusu analiz dışı bırakılmıştır.

Tablo 3. Modelin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İyilik İndeksi	Araştırmada Ortaya Çıkan Değer	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2/sd (CMIN/DF)	2,472	$0 \leq \chi^2/df \leq 2$	$2 < \chi^2/df \leq 3$
SRMR	,0635	$0 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$
GFI	,949	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$0,90 \leq GFI < 0,95$
AGFI	,917	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,85 \leq AGFI < 0,90$

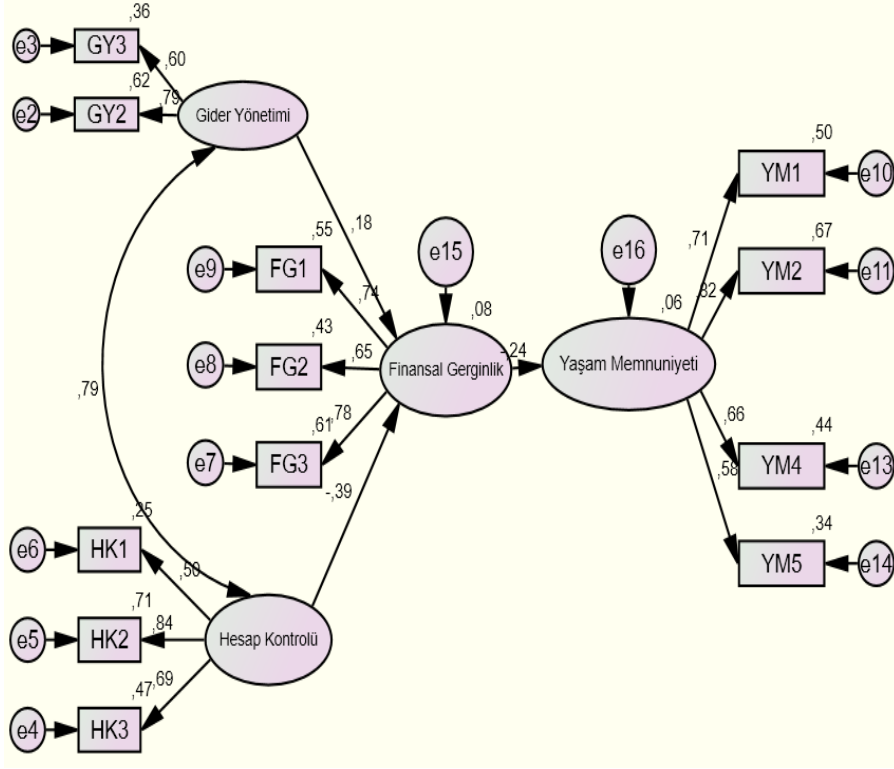
NFI	,911	$0,95 \leq \text{NFI} \leq 1,00$	$0,90 \leq \text{NFI} < 0,95$
CFI	,944	$0,97 \leq \text{CFI} \leq 1,00$	$0,95 \leq \text{CFI} < 0,97$
RMSEA	,063	$0 \leq \text{RMSEA} \leq 0,05$	$0,05 < \text{RMSEA} \leq 0,08$

DFA sonucunda ortaya çıkan model uyum değerleri ve eşik değerler Tablo 3'te sunulmuştur. Buna göre, DFA sonucunda ortaya çıkan model değerlerinin çoğu (X^2/df , RMSEA, SRMR, CFI ve GFI) kabul edilebilir uyum değerlerine sahipken, AGFI'nın İyi Uyum gösterdiği tespit edilmiştir.

4.3. Hipotezlerin Testi

Araştırma hipotezlerinin testi, AMOS 18 paket programı kullanılarak yapısal eşitlik modellemesi tekniğiyle yapılmıştır. Araştırma modelinin program çıktısı Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2'de araştırma modelinin test edilmiş hali ve değişkenler arasındaki etki düzeyleri görülmektedir.

Şekil 2. Araştırma Modelinin Yapısal Eşitlik Modeli ile Test Edilmesi

Şekil 2’de görülen araştırma modelinin yapısal eşitlik modeli analiz sonuçları yüzeysel olarak incelendiğinde, gider yönetimi değişkeninin finansal gerginlik üzerindeki etkisinin standardize edilmiş β değerinin oldukça düşük kaldığı; öte yandan diğer tüm yollara ilişkin standardize edilmiş β değerlerinin görece yüksek olduğu gözlenmektedir. Bu yolların anlamlı olup olmadığı Tablo 5’te gösterilmiştir.

Araştırma hipotezlerini oluşturan bu modelin, bir yapı olarak kabul edilip edilmediği Tablo 4’te yer alan uyum iyiliği endeksi değerlerinde görülmektedir.

Tablo 4. Modelin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İyilik İndeksi	Araştırmada Ortaya Çıkan Değer	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2/sd	2,542		
SRMR	,0791	$0 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$
GFI	,946	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$0,90 \leq GFI < 0,95$
AGFI	,916	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,85 \leq AGFI < 0,90$
NFI	,905	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$	$0,90 \leq NFI < 0,95$
CFI	,939	$0,97 \leq CFI \leq 1,00$	$0,95 \leq CFI < 0,97$
RMSEA	,065	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 < RMSEA \leq 0,08$

Kaynak: Bayram, N. (2010).

Araştırma modelinin uyum ölçüleri Tablo 4'te görüldüğü gibi hesaplanmıştır. Elde edilen uyum indeksleri incelendiğinde modelin bazı indeks değerlerinin iyi, bazılarının kabul edilebilir uyum gösterdiği görülmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak bu modelin yapısal olarak sınımadan geçtiği ve uygun bir araştırma modeli olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Etki Hipotezlerinin Sonuçları

Hipotez	Bağımsız Değişken		Bağımlı Değişken	Standardize β	t	p	Skor
H1	Gider Yönetimi	→	Finansal Gerginlik	0,184	1,151	0,250	Red
H2	Hesap Kontrolü	→	Finansal Gerginlik	-0,394	-2,512	0,012*	Kabul
H3	Finansal Gerginlik	→	Yaşam Memnuniyeti	-0,238	-3,457	0,001**	Kabul

Tablo 5'de yer alan bulgular, hesap kontrolü ($\beta=-0,394$) değişkeninin finansal gerginlik üzerinde negatif (sırasıyla $t=-2,512$ ve $p=0,012$) ve anlamlı ($p<0,05$ düzeyinde) bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca finansal gerginlik ($\beta=-0,238$) değişkeninin yaşam memnuniyeti üzerinde negatif (sırasıyla $t=-3,457$ ve $p=0,001$) ve anlamlı ($p<0,01$ düzeyinde) bir etkisi tespit edilmiştir. Diğer taraftan, gider yönetimi değişkeninin finansal gerginlik üzerinde olması beklenen etkisi,

araştırma sonucuna göre tespit edilememiştir ($\beta= 0,184$; $t= 1,151$; $p=0,250$). Bu sonuçlara göre H1 hipotezi reddedilirken, H2 ve H3 hipotezleri kabul edilmiştir.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Son yıllarda dünyada yaşanan ekonomik krizler sonucunda gençlerin karşı karşıya kaldığı borç ve para yönetimi sorunlarının yaygınlığı göz önüne alındığında, üniversite dönemindeki gençlerin finansal kararlarını nasıl aldığı ve bu kararların olası sonuçları merak konusu olmuştur. Bu bağlamda belirlenen araştırmanın amacı doğrultusunda, finansal davranışların finansal gerginlik üzerindeki etkilerinin incelendiği iki hipotez, finansal gerginliğin yaşam memnuniyeti üzerindeki etkisinin incelendiği bir hipotez geliştirilmiştir.

Bireylerin hesap kontrolü gibi tedbirli davranışlarının kendilerindeki finansal gerginliği azaltması beklenmektedir. Bu doğrultuda, benzer bir çalışma yapmış olan Hibbert, Beutler ve Martin (2004) finansal ihtiyat (tedbir) ve finansal gerginlik kavramını araştırmışlardır. Finansal ihtiyata sahip olmanın finansal gerginliği azaltma üzerindeki doğrudan ve borçtan kaçınma ile kredi kartının kötüye kullanılması üzerindeki dolaylı etkilerinin incelendiği bu çalışma sonucunda, finansal tedbirin finansal gerginliği, borçtan kaçınmayı ve kredi kartını kötüye kullanma davranışını azalttığı tespit edilmiştir. Yapılan bazı araştırmalarda, tedbirli borçlanma davranışları dahil olmak üzere, iyi finansal davranışlarda bulunmanın akademik başarı, fiziksel sağlık ve zihinsel sağlık gibi çeşitli yaşam alanlarında yaşam memnuniyetini ve bireyin finansal refahını artırdığı tespit edilmiştir (Shim vd., 2009; Xiao, Tang ve Shim 2009). Bazı çalışmalarda ise, bunun aksine bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin, üniversite öğrencileri arasındaki yüksek kredi kartı borcunun ve kötü finansal davranışların sonucu olarak finansal stres (Grable ve Joo, 2006), zorunlu satın alma (Roberts ve Tanner, 2000), düşük akademik başarı (Pinto, Parente ve Palmer, 2001) ve

hatta bazı aşırı durumlarda intihar vakalarının yaşandığı (Manning, 2000) bazı çalışmalarla tespit edilmiştir. Bu araştırma özelinde ise “finansal davranışın hesap kontrolü boyutunun finansal gerginlik üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi vardır” (H2) hipotezi desteklenmiştir.

Araştırmanın destelenen hipotezlerinden diğeri (H3) finansal gerginliğin yaşam memnuniyeti üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu şeklinde kurgulanmıştır. Hipotezin test sonucuna göre; finansal gerginlik artıca yaşam memnuniyetinin düştüğü tespit edilmiştir. Literatür taramasında bu sonuca benzer paralellikte bulgulara rastlanmıştır. Örneğin; Witherspoon (2017) finansal gerginliğin sağlık, moral ve sosyal fonksiyonlar üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, finansal gerginliğin sağlık, moral ve sosyal fonksiyonlar üzerinde olumsuz etki yarattığını tespit etmiştir. Bir başka çalışmada da; Xiao, Tang ve Shim (2009) bu çalışmaya benzer biçimde; üniversite öğrencilerinin finansal davranışları ve yaşam memnuniyetinin mutluluğa etkisini incelemişlerdir. Yapılan analiz sonucunda; pozitif finansal kararların finansal doyumu ve yaşam memnuniyetini arttırdığı ayrıca bu sonuca ilave olarak örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin akademik performans ve akademik memnuniyetini yükselttiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, bazı araştırma bulgularının bu araştırma sonuçları ile paralellik gösterdiği söylenebilir.

İlk defa aile denetimi olmadan bağımsız olarak parayı yönetmek durumunda kalan üniversite öğrencilerinin birçoğu, ücret için çalışmaya ve kendi adlarına verilen kredi kartlarını kullanmaya başlamaktadır. Birçoğu ilk kez büyük miktarda ödünç para almakta ve borçlarını yönetmekle karşı karşıya kalmaktadır (Lyons, 2008). Üniversite öğrencilerinin kredi kartı kullanımı üzerine yapılan bir araştırmaya göre; olumlu finansal davranışların finansal gerginliği azalttığı tespit edilmiştir (Hayhoe, Leach, Turner, Bruin ve Lawrence, 2000). Bu bağlamda geliştirilen ve araştırmanın özelinde desteklenmeyen hipotez; “(H1) finansal

davranışın gider yönetimi boyutunun finansal gerginlik üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi” olduğu üzerine kurgulanmıştır. Bu durum gider yönetimi yapamayan bireylerin kendilerini finansal yönden gergin hissetmeleri varsayımını desteklememiştir.

Finansal gerginliğin nedenlerini anlamak, bireylerde finansal gerginlik duygusunu azaltmak ve yaşam kalitesini arttırmak için programlar ve politikalar geliştirilmelidir. Üniversite dönemindeki gençlere okuduğu bölümlere bakılmaksızın iyi finansal davranışların ["paranın nasıl kullanılacağına ilişkin planların yapılması", "paranın harcandığı yerin belirlenmesi (gider yönetimi)", "harcamaların düzenli olarak değerlendirilmesi (hesap kontrolü)"] kazandırılabilceği sürdürülebilir derslerin müfredatlara eklenmesi, finansal yönetimle ilgili seminerlerin ve panellerin düzenlenmesi önerilebilir.

Bu araştırmanın sonuçları incelenen örnekleme sınırlıdır. Bununla birlikte, farklı kitleler üzerinde yapılacak araştırmalar, bu araştırmada ortaya çıkan bulguların geçerliliği için yeni kanıtlar ortaya koyabilir.

KAYNAKÇA

- Arnett, J. (2000). "Emerging Adulthood: A Theory Of Development From The Late Teens Through The Twenties". *American Psychologist*, 55(5): 469-480.
- Bayram, N. (2010). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Amos Uygulamaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Diener, E., Emmons, R., Larsen, R. & Gri, S. (1985). "The Satisfaction With Life Scale". *Journal of Personality Assessment*, 49(1): 71-75.
- Diener, E. & Suh, E. (1997). "Measuring Quality Of Life: Economic, Social, and Subjective Indicators". *Social Indicators Research*, 40(1-2): 189-216.
- Fitzsimmons, V., Hira, T., Bauer, J. & Hafst, J. (1993). "Financial Management: Development Of Scales". *Journal of Family and Economic Issues*, 14: 257-273.
- Fornell, C. & Larcker, D. (1981). "Evaluating Structural Equation Models With Unobservable Variables and Measurement Error". *Journal of Marketing Research*, 18(1): 39-50.
- Grable, J. & Joo, S.-H. (2006). "Student Racial Differences in Credit Card Debt and Financial Behaviors and Stress". *College Student Journal*, 40(2): 400-408.
- Gutman, L., McLoyd, V. & Tokoyawa, T. (2005). "Financial Strain, Neighborhood Stress, Parenting Behaviors and Adolescent Adjustment in Urban African American Families". *Journal of Research on Adolescence*, 15(4): 425-449.
- Hair, J., Lukas, B., Roberts, K. & Lee-Luka, S. (2014). *Marketing Research*. Australia: McGraw-Hill.
- Hayhoe, C., Leach, L., Turner, P., Bruin, M., & Lawrence, F. (2000). "Differences in Spending Habits and Credit Card Use Of College Students". *The Journal of Consumer Affairs*, 34(1): 113-133.

- Heller, D., Watson, D. & Ilies, R. (2004). "The Role Of Person Versus Situation in Life Satisfaction: A Critical Examination". *Psychological Bulletin*, 130: 574-600.
- Hibbert, J., Beutler, I. & Martin, T. (2004). "Financial Prudence and Next Generation Financial Strain". *Journal of Financial Counseling and Planning*, 15(2): 51-59.
- Hilgert, M., Hogarth, J. & Beverly, S. (2003). "Household Financial Management: The Connection Between Knowledge and Behavior". *Federal Reserve Bulletin*, 89: 309–322.
- Huang, C., Wang, Y., Wu, T. & Wang, P. (2013). "An Empirical Analysis Of The Antecedents and Performance Consequences Of Using The Moodle Platform". *International Journal of Information and Education Technology*, 3(2): 217-221.
- Kahn, J. & Pearlin, L. (2006). "Financial Strain Over The Life Course and Health Among Older Adults". *Journal of Health and Social Behavior*, 47(1): 17-31.
- Krause, N., Jay, G. & Liang, J. (1991). "Financial Strain and Psychological Well-Being Among The American and Japanese Elderly". *Psychology and Aging*, 6(2): 170-181.
- Lyons, A. (2004). "A Profile Of Financially At-Risk College Students". *Journal of Consumer Affairs*, 38(1): 56-80.
- Lyons, A. (2007). *Credit Practices and Financial Education Needs Of Midwest College Students*. Networks Financial Institute Working Paper, 23: 1-42.
- Lyons, A. (2008). *Risky Credit Card Behavior Of College Students*. Germany: Springer, Handbook of consumer finance research, 185-207.
- Manning, R. (2000). *Credit Card Nation: The Consequences of America's Addiction to Credit*. New York: Basic Books.

- Mendes de Leon, C., Rapp, S. & Kasl, S. (1994). "Financial Strain and Symptoms of Depression in a Community Sample of Elderly Men and Women. A Longitudinal Study". *Journal of Aging and Health*, 6(4): 448-468.
- Nazik, M. ve Ersoy, S. (2006). *Aile Ekonomisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Norvilitis, J., Merwin, M., Osberg, T., Roehling, P., Young, P. & Kamas, M. (2006). "Personality Factors, Money Attitudes, Financial Knowledge, and Credit-Card Debt in College Students". *Journal Of Applied Social Psychology*, 36(6): 1395-1413.
- Onur, N. ve Nazik, M. (2014). "Öğretmenler İçin Bireysel Finans Alanında Finansal Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi (Ftö): Geçerlik Ve Güvenilirlik Çalışması". *NWSA-Vocational Sciences*, 90-99.
- Öztürk, E. & Demir, Y. (2015). "Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama". *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 68: 113-134.
- Pinto, M., Parente, D. & Palmer, T. (2001). College Student Performance and Credit Card Usage. *Journal of College Student Development*, 42(1): 49–58.
- Roberts, J. & Tanner Jr, J. (2000). "Compulsive Buying and Risky Behavior Among Adolescents". *Psychological Reports*, 86(3): 763-770.
- Sabri, M., MacDonald, M., Hira, T. & Masud, J. (2010). "Childhood Consumer Experience and The Financial Literacy Of College Students in Malaysia". *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 38(4): 455-467.
- Shim, S., Xiao, J., Barber, B. & Lyons, A. (2009). "Pathways To Life Success: A Conceptual Model Of Financial Well-Being For Young Adults". *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(6): 708-723.
- Vittersø, J., Biswas-Diener, R. & Diener, E. (2005). "The Divergent Meanings Of Life Satisfaction: Item Response Modeling Of The Satisfaction With Life

Scale in Greenland and Norway". *Social Indicators Research*, 74(2): 327-348.

Voydanoff, P. (1990). "Economic Distress and Family Relations: A Review Of The Eighties". *Journal of Marriage and the Family*, 52(4): 1099-1115.

Xiao, J., Tang, C. & Shim, S. (2009). "Acting For Happiness: Financial Behavior and Life Satisfaction Of College Students". *Social Indicators Research*, 92(1): 53-68.

Yaşlıoğlu, M. (2017). "Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması". *İstanbul Business Research*, 46: 74-85.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Financial strain refers to the stress faced by individuals due to financial problems in every field of life. This stress is usually caused by monetary problems. The level of financial strain may vary among individuals since some people are able to cope with financial strain and others are not and even may experience health problems. University students who leave their families and start to take their own financial decisions are observed to have serious financial problems. The biggest reason of this may be associated to incomplete financial knowledge, tendency of low savings, not keeping financial records, excessive use of credit cards and borrowings. Likewise, negative financial behaviours affect more than finance of students including academic performance, mental and physical health and even unemployment after graduation. Therefore, financial strain is one of the important matters for the academic literature with regards to studying its complications and solution recommendations.

Method

The purpose of this study is to reveal the possible effects of the financial behaviour levels of individuals including expense management and account control on financial strain and the effects of financial strain on life satisfaction. Individuals who have rational management of their cash money and debts feel better from financial point of view. Studies reveal that the expense management dimension of financial behaviour has a positive effect on financial satisfaction. Individuals feel better from financial perspective as long as they are able to manage their spending while they feel nervous if they cannot. A survey form consisting of statements to measure the variables of the study was prepared in the online media and was distributed to the students of the Aksaray University by e-mail. It was filled in by 371 voluntary responders. The study consists of 14 questions with the Likert scale. The reasons of preferring the online survey as the data collection method are the facts that the statements in the survey are general and can be responded by everyone, that the online survey is based on voluntary participation and that the return is much quicker.

Findings (Results)

Upon evaluation of the findings of the study, it was determined that the 66,6% of the participants (247) were female and 33,4% (124) were male. 86,8% of them (322) are single and 13,2% (49) are married. 10,7% of the participants have secondary school education, 8,1% two-year degree, 77,4% undergraduate

and 3,8% postgraduate. The average household number of the participants of the survey is 4 and 68,7% of them have a monthly income of 1500 TL and below.

Confirmatory factor analysis (CFA) was conducted to determine the factor structures and scale reliabilities of the variables used in the study.

The CR values for the variables including financial strain, life satisfaction and account control are above 0,70 while the CR values of the expense management are above 0,50. AVE value is on an acceptable level for a variable (financial strain = 0,531). When the results are evaluated with regards to factor loads, it is observed that there are values above or near the ideal structure. As a result of the CFA, one question of expense management and one question of life satisfaction were excluded from the analysis as they didn't exceed the factor threshold.

It was determined that the variable of account control has a negative and significant effect on financial strain. In addition, a negative and significant effect of the variable of financial strain was determined on life satisfaction. On the other hand, the expected effect of the variable of expense management on financial strain could not be determined according to the result of the study. According to these results, H1 hypothesis was rejected while the hypotheses H2 and H3 were accepted.

Conclusion and Discussion

Considering the prevalent issues of debt and money management faced by the young people as a result of the recent financial crises in the world, the way the young people at the university ages take their financial decisions and the possible outcomes of these decisions have always been a matter of curiosity. In line with the objective of the study which was determined in the context, two hypotheses were developed on the effects of financial behaviours on financial strain and one hypothesis was developed on the effect of financial strain on life satisfaction.

In particular to this study, the hypothesis that "account control dimension of financial behaviour has a negative and significant effect on financial strain" (H2) was supported. The other supported hypothesis (H3) of the study is structured as "financial strain has a negative and significant effect on life satisfaction". According to the test result of the hypothesis, it was determined that life satisfaction decreases as financial strain increases. As a result of the analysis in the study, it was determined that positive financial decisions increase financial and life satisfactions and also increase the academic performance and academic satisfaction of the students, who are the sample group of the study. It can be said under this that the findings of some studies are parallel to the results of the present study. The hypothesis which is not supported in particular to the

present study is structured as “the expense management of financial behaviour has a negative and significant effect on financial strain”. This result doesn’t support the assumption that the individuals who are unable to have an expense management feel stressed from financial point of view.

Programs and policies need to be developed to understand the causes of financial strain, to reduce the feeling of financial strain in individuals and to increase life quality. It may be recommended to include sustainable courses in the syllabus of the departments where young people at the university age can acquire good financial behaviours [“planning on how to use money”, “determining the place to spend the money (expense management)”, “regular evaluation of spending (account control)"] and to organize seminars and panels on financial management.

THE EFFECT OF STRUCTURAL TRANSFORMATION ON TURKISH ECONOMY: FEMINIZATION OF LABOUR

Barış AYTEKİN* **Gülşah ÖZŞAHİN****

Abstract

In Turkish economy after the 2000s there has been a rapid transformation in the sectoral structure. Especially in the service sector, a rapid growth rate has emerged and the total production and employment share of the agricultural sector has decreased significantly. The transformation in the sectoral structure has also affected macroeconomic variables. The structure of economic growth stands out related to the aspects of the structure of the labour market, foreign trade balance and income distribution. The phenomenon of feminization of the labour highlights some of the qualitative disadvantages that arise, despite the increased employment opportunities for women. While low wage problem, concentration in low value-added sectors, informal work, etc problems arise, income inequality also increases. The aim of this study is to determine the effects of the sectoral transformation in Turkish economy on the process of the feminization of the labour. According to the observations, it can be said that after the 2000s, although female employment has increased rapidly in the service sector, the qualitative improvement in the labour market has been insufficient and has not contributed to the relieving of the income distribution problem in particular.

Keywords: Sectoral Structure, Feminization of Labour, Income Distribution.

* Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, baris.aytekin@klu.edu.tr

** Arş.Gör.Dr. Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, gulsah.ozsahin@klu.edu.tr

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SEKTÖREL DÖNÜŞÜMÜN ETKİSİ: İŞGÜCÜNÜN FEMİNİZASYONU

Öz

Türkiye ekonomisinde 2000'li yıllardan sonra sektörel yapıda hızlı bir dönüşüm ortaya çıkmıştır. Özellikle hizmet sektöründe hızlı bir büyüme oranı ortaya çıkmış, tarım sektörünün toplam üretim ve istihdam payı dikkate değer biçimde azalmıştır. Sektörel yapıda ortaya çıkan dönüşüm makroekonomik değişkenleri de etkilemiştir. İktisadi büyümenin niteliği, işgücü piyasasının yapısı, dış ticaret dengesi, gelir dağılımı vb. bu açıdan öne çıkmaktadır. İşgücünün feminizasyonu olgusu, kadınların istihdam olanaklarının artmasına rağmen, niteliksel olarak ortaya çıkan bazı olumsuzlukları vurgulamaktadır. Düşük ücret sorunu, katma değeri düşük sektörlerde yoğunlaşma, kayıtdışı çalışma vb. problemler ortaya çıkarken gelir eşitsizlikleri de artmaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye ekonomisinde sektörel yapıda ortaya çıkan dönüşümün, işgücünün feminizasyonu sürecine etkilerini ortaya çıkarmaktır. Elde edilen bulgulara göre, 2000'li yıllardan sonra hizmetler sektöründe kadın istihdamı hızlı bir şekilde artmasına rağmen, işgücü piyasasında niteliksel iyileşmenin yetersiz kaldığı ve özellikle gelir dağılımı sorununun çözülmesine katkı sağlamadığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sektörel Yapı, İşgücünün Feminizasyonu, Gelir Dağılımı

1. INTRODUCTION

In Turkey, the policies implemented in the face of the crises in the early 2000s caused an acceleration in the sectoral transformation and also had a significant impact on the change in the employment structure. In the face of macroeconomic and financial problems (public sector imbalances, inflation problem etc.) which are important causes of the 2001 national crisis, the

realization of structural reforms led to a resolution of employment in the agricultural sector, while also increasing the speed of development of the service sector.

Supported by the changes in sectoral production dynamics in Turkish economy, the trend of employment of female labour, discharged from agriculture sector, has increased in the sectors with low capital intensity (especially services, textile etc.) in recent years. However, despite the increase in the relative rate of female labour in non-agricultural sectors, this situation does not seem to contribute much to the relieving of the income distribution and poverty problems in general.

The term "feminization of labor" is basically used to denote two different characteristics. The first is used to express the sharp increase in women's labor force participation, especially in the transition from agriculture to the industrial sector. Second, the term "feminization of labor" is used to describe increased flexibility in male and female labor (Hossain, 2013:199).

In developed economies, the impact of strong supply-driven growth driven by technology and innovation is seen. In this respect, while the producers of developing countries produce basic goods with women's labor, post-war industrialization has been realized as female-led as well as export-led (Öztürk, 2010: 106).

Turkish economy is noteworthy due to high growth rates after the crises it experienced in the early 2000s. The phenomenon of economic growth, which represents, in its shortest sense, the increase in the total amount of goods and services in an economy, refers to the society's becoming rich or getting more revenues. However, it can not be said that all segments of the society get an equal share from economic growth.

In İlkaracan's study (2012) calculating each 100 new jobs that emerged in Turkish economy in the 1988-2009 period, depending on sub-sectors and gender, 70% of the employment distribution of these new areas is concentrated in trade, accommodation, restaurant, banking and finance, community and personal services. In these sectors, the share of women's labor in every 100 new jobs is approximately 80%. The findings show that women's labor is employed in the service sector or in the labor-intensive low-wage sectors in the manufacturing industry. In addition, the relative proportion of women's labor predominates in terms of informal work.

In Turkey, the emergence of the non-agricultural sector employment growth of women's labor, along with economic growth process illustrate this transformation. The fact that this increase was realized at a decreasing rate indicates that the substitution of employment in the agricultural field is not very rapid. The only study that tests the U hypothesis for Turkey is made by Tansel (2002).

Due to the aggregated cross-sectional data and pooled LSM method, the findings supporting the U hypothesis in this study have become controversial. Güçlü's (2018: 204) econometric analysis of the relationship between per capita real GDP (Gross Domestic Product) in Turkey's 26 NUTS-2 regions and the labor force participation rate of women is directed to an "inverted U" shape relationship between these two variables.

The analysis conducted by Güçlü (2018) is important in terms of the of the selected period as high level of weight of the industry / service sector in total production. Findings show that after a certain level of income, economic, cultural and social factors that reduce female labor force participation come to the fore (Güçlü, 2018: 209).

2. METHOD

In this study, the change in the dynamics in the sectoral structure of the Turkish economy is discussed mainly focusing on the labour market. The research addresses the gender differences emerging in the labour market with the development of the service sector and the effects on some indicators such as employment opportunities of the labour force and income distribution etc. In the study, a formal analysis was made using the relational method. Relative ratios in the non-agricultural sector have been calculated in order to measure the change in the labour market in terms of gender. The relation of these calculated data set with the indicators related to the phenomenon feminization of labour such as income distribution, poverty and gender inequality is discussed. Index data set were handled in 2002-18, by dividing into sub-periods. The reason is to make an assessment in terms of the effect of the transformation emerging in the sectoral structure.

Income distribution problem in Turkey maintains its importance. Since this problem comes to the forefront with the aspects of income sharing of total production, there are important reasons why it is at the focal point of the labor market and that women's labor is emphasized in this respect. Wage opportunities in the labor market are determined by many factors such as productivity, supply and demand conditions, specialization in foreign trade, etc.

The emergence of labor intensive production structure and the similarity of specialization in terms of production factors of goods and services in foreign trade have negative consequences in terms of wage level. In this study, first of all, is made descriptive analysis of the relationship between the process of sectoral structural change and gender related inequalities. Later, relational models are used in order to understand the income distribution problem in the

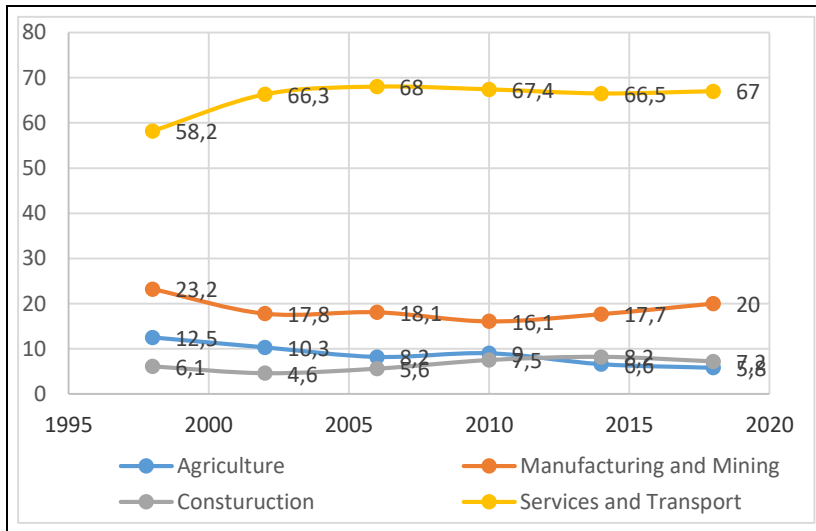
labor market in Turkish economy and the process of feminization of the workforce.

3. FINDINGS

In Turkish economy, as a result of the impact of structural programs implemented in the 2000s, there has been a decrease in the shares of agriculture and industry sectors in total production and employment, while the importance of the service sector has been increasing. In this process, there has been an important change in the participation of female labor to employment. The share of women's labor in total employment which was in the long-term downward trend in Turkey has been increasing since the early 2000s. While the share of female labour in total employment decreases, non-agricultural employment rate (TDKE) increases.

Analysis of the sectoral distribution of production in Turkish economy in the period discussed, will contribute to obtainin some results in terms of the phenpmenon of feminization of labour. Sectoral job opportunities affec employment of the labour force in terms of gender.

The share of the industry in total production at current prices has decreased from nearly 24% to 20% between 2000 and 2020. In the same period, while the construction sector has been developing, its share in total production converged to the agricultural sector. The service sector, on the other hand, increased with a slower upward trend compared to the increase in employment. In this respect, it can be said that the decreasing shares of the industry and agriculture sectors in total production is replaced by the construction and service sectors (Graph 1).

Graph 1: Sectoral Distribution of Production at Current Prices

Source: Turkstat Dataset

Rodrik's (2008) explanation of "the rise in unemployment as a result of structural reforms to sectoral technological differences" should be taken into consideration in order to explain also Turkish economy. In a developing economy, growth opportunities are realized only by shifting labour from low-productivity activities to high-productivity activities. Therefore, it is important to create a labour market that is adapting to technological developments, which is important in increasing productivity as a result of structural reforms.

On the other hand, in the process of transformation of the sectoral structure, the level of development of the qualification and skill structure of the labour force is also important for sustainable employment. The problem of lack of qualifications and skills or adaptation is a reason that negatively affects the

performance of the Turkish labour market. Therefore, education policies are important for the adaptation process of the workforce.

This process of structural transformation expressed as deindustrialization problem draws attention for Turkish economy also in recent years. This problem expresses a decreasing trend in industry sector share of employment and output and points out loss of industrial capacity as well as the economic and social consequences related to this loss (Meçik and Avşar, 2015: 89).

According to the calculations of İlkaracan (2012), the average distribution of every 100 new jobs that emerged in the 2000-2012 period by sub-sectors and gender was as follows (Table 1).

Table 1: Distribution of Every 100 New Jobs by Sectors and Gender

	Distribution of Every 100 New Jobs	Distribution of Every 100 New Female Jobs
Trade, Hotels, Restaurant	39	29
Manufacturing	21	19
Community and Personal Services	19	37
Banking, Finance	14	13
Transportation	5	2
Construction	4	1

Source: İlkaracan, 2012

According to Table 1, in recent years, female labour force has been mostly employed in the service sector and they have obtained more employment

opportunities in the community and personal services, trade, hotels and restaurant sub-sectors compared to the male labour force.

In Turkish economy employment trend of female labour which has been discharged from the agricultural sector after the 2000s, have increased in sectors with low capital intensity (especially services, textile, etc.) in recent years. However, the relative rate of female labour in non-agricultural sectors (although increasing) seems to have not contributed much to the solution of the problems of income distribution and poverty in general.

The Global Gender Gap Index was first introduced by the World Economic Forum (WEF) in 2006 as a framework for capturing the magnitude of gender-based disparities and tracking their progress over time. According to the WEF's "Global Gender gap" report for 2018, the gender inequality gap in Turkey is very high. In 2018, in 149 countries, the gap is higher especially in the areas of political and economic participation, with respect to the main areas of the index (Table 2).

Table 2: Global Gender Gap Score of Turkey

	Rank	Score
Global Gender Gap score	130	0,628
Economic Participation and Opportunity	131	0,466
Educational attainment	106	0,968
Health and survival	67	0,976
Political empowerment	113	0,101
Rank out of	149	

Source: WEF, 2019:277

Gender inequality affect the competitiveness of countries by lowering female wages thereby influencing income distribution. Gender inequalities restrict women's participation in productive employment and thereby lower the potential economic growth dividend. Unequal pay weakens economic bargaining power of women with the other members of her family and prevents investment in their education and skill formation, therefore, they work in low-skilled service sector and agriculture which are low paid (Baloch, 2018:2).

In economic literature, GINI index and P80 / P20 ratio are used in terms of income inequality in general. Although there are difficulties in measuring these indices, they contribute to the explanation of income distribution. P80 / P20 ratio is defined as the ratio of the share of lower income group and upper income group from total income. Expressing it as a ratio allows one to establish a connection between inequality and justice in one aspect (Oz, 2019: 603).

Calculating the ratio of female employment participation rate to male labor in non-agricultural sectors (TDKEO ratio) will have the feature of better explanation of the relative employment participation rate of female labor in Turkey. This ratio, which is calculated for the period of 2002-18 based on TUIK data, generally tends to increase. It increased from 21% in 2002 to 37% in 2018. This result shows an improvement in the economic participation of women's labor in the non-agricultural sector. For the same period the indicators of social gender inequality together with the changes in women's poverty rate (YOK), gini coefficient and P80 / P20 ratio are shown in Table 3 and Graph 2

	TDKEO	TCE	YOK	Gini (%)	P80/P20
2002	21		27,2	44	9,45
2003	22		28,3	42	8,05
2004	22		26	40	7,70
2005	23		21	38	7,28
2006	24	59	18,3	43	9,49
2007	25	58	18,2	41	8,09
2008	25	59	17,5	41	8,05
2009	28	58	19,3	42	8,50
2010	28	59	18	40	8,00
2011	30	60	16,7	40	8,05
2012	31	60	16,6	40	7,90
2013	32	61	16,3	40	7,64
2014	33	62	16,1	39	7,40
2015	34	62	16,1	39,7	7,62
2016	35	63	15,8	40,4	7,70
2017	36	63	15,1	40,5	7,72
2018	37	63		40,4	7,71

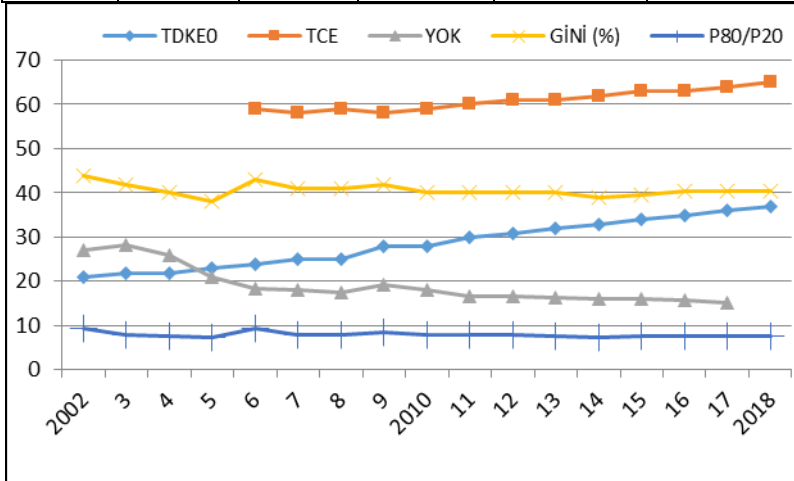

Table 3 and Graph 2: The Participation Rate In Labor Force Of Female/Male in The Nonagricultural Sector , Gender And Income Inequality Indicators , 2002-2018, Turkey

Source: TUIK, WEF

According to Table 3 and Graph 2, despite the increase in female labor employment participation rate (TDKEO) compared to male labor in non-agricultural sectors in 2002-18 period, the improvement in income distribution (GINI) was very limited. In terms of the poverty indicator (YOK), the improvement in 2002-10 period was not very strong in the following period. According to this result, it shows that although the ratio of TDKEO increases, it does not have much effect on income opportunities.

On the other hand, in the 2002-18 period, the level of gender-related inequality (TCE) declined, albeit limited (the increase in the index value). The improvement in the rate of economic participation which is one of the sub-components of TCE index and which is low in Turkey can be considered to be effective in this result.

In order to measure the effect of the phenomenon of the feminization of labor on income distribution and poverty in Turkey quantitatively, it is necessary to take into account the percentage change of the main variables depending on the sub-periods. The average values calculated for the four sub-periods in the 2002-18 period are shown in Table 3 and Graph 2.

Period	2002-06	2006-10	2010-14	2014-18
TCE Index (%)	0	1,5	5	5
YOK Index (%)	25	-5	20	6
GINI Index (%)	2	7	2,5	-2,5
TDKEO Index (%)	15	18	17	12

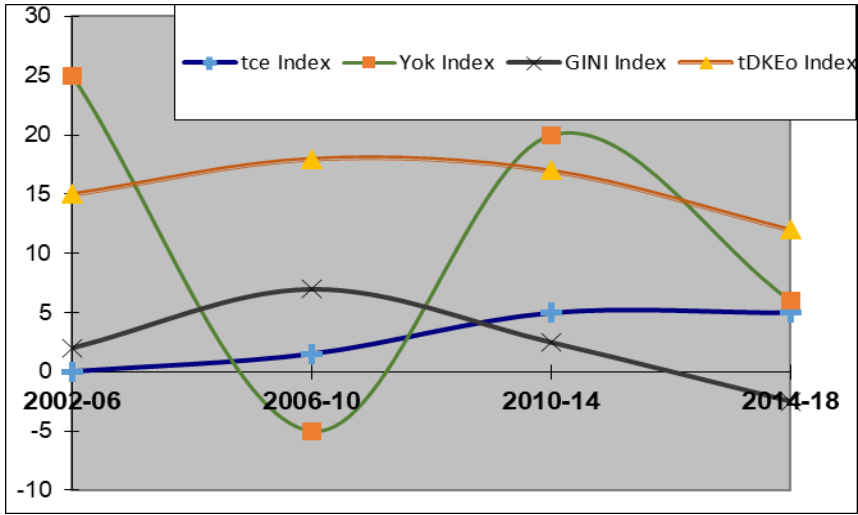

Table 4 and Graph 3: Percentage Changes in Index Values in Sub-periods (As Improvement Trend)

When Table 4 and Graphic 3 are analyzed, it is seen that the average values of TDKEO index for all sub-periods have an increasing tendency. While the GINI index improved at a smaller rate, there has been a negative trend in recent years. YOK index value fluctuates. The most regular upward trend was observed in the TCE index. When these results are evaluated together, there is a positive relationship between the increase in economic participation of women's labor and decrease in income inequality, but its effect remains low.

On the other hand, the effect of gender inequality index on indicators is more positive. In addition, it is important for the U-shaped curve emphasized by Boserup that the trend of decreasing rate appears to increase after the period of 2006-10. Boserup explains with the U-shaped curve that as a result of the women's labor concentrated in the agricultural sector orientation towards other sectors along with the economic growth process, the labor force participation rate will decrease first and then increase.

4. CONCLISIONS AND RECOMMENDATIONS

In recent years sectoral structure of Turkish economy has experienced a rapid transformation with respect to both production and employment. While the share of agriculture in total production and employment declined rapidly, the increase in services was high. While the national income increased rapidly after the crisis in the early 2000s, per capita income also increased.

Women in the labor market in Turkey is generally regarded as the low-skilled and unregistered jobs. In particular, women trained in finance, education and health services is one of the most important occupations. Manufacturing, information considered as more technical works. The presence of women in such sectors as communication and public administration is very limited (KEİG, 2019:6)

In some sectors in Turkey (apparel, leather, furniture, chemicals, machinery, plastic products, mineral products, iron, steel, etc.) growth and investment were found to be much more effective than the low wage policy in increasing employment, and in some sectors (paper, printing, rubber, transportation equipment) low real wages were found to have a higher impact (Onaran and Aydınar, 2006: 19). According to this result, employment policies have a significant impact on the process of the feminization of labor.

In the econometric study conducted by Aytakin (2014: 126) to determine the relationship between GNP level and TDKEO, the increase in GNP by 1% increases the TDKEO rate by approximately 0.022%. The positive coefficient shows that as a result of GDP growth in Turkey, non-agricultural employment rate of women increased faster than the male employment.

In Table 5 in terms of income inequality compared to OECD average it is observed that Gini index is high in Turkey (ie greater income inequality). In terms of P80 / P20 ratio the gap is higher.

While the deviation from the OECD average is high also in terms of poverty rate, this indicator deviates significantly, especially in child poverty and working population. Turkey faces a kind of poverty problem which is especially caused by the broken structure of income distribution. Although, extreme poverty, which is generally measured by hunger limit, is generally at low rates in Turkey, the poverty level is quite high according to food and non-food poverty limit (Aktan, 2202).

Table 5: Key Indicators On The Distribution of Household Disposable Income and Poverty, 2007 and 2014 or Most Recent Year

	Gini Coefficient		S80/S20 income Share Ratio income		Poverty Rate-Total- (Relative Threshold)		Poverty Rate- By Age Group, 2014		
	2007	2014	2007	2014	2007	2014	Children (< 18)	Elderly (> 65)	Working Poor
Turkey	0,41	0,39	7,9	7,6	17	17,2	25,3	12,9	15,6
OECD	0,32	0,32	5,4	5,5	11,4	11,5	13,3	10	8,8

Source: OECD, 2016

On the other hand, according to the study of Öz (2019: 603) which was done using 17 years of data after 2000 in Turkey, P80 / P20 percentages were found to have a linear relationship with Gini coefficient. According to the results after

2000 in Turkey the income inequality and the gap between the lowest income group and the highest income group were determined to be in the same direction.

However, the positive effect of this improvement in the macroeconomic aggregates on income distribution was very limited. In 2012-2018 period, the Gini index ranged between 0.4 to 0.44 level, Turkey has continued to be among the worst countries in OECD economies in terms of income distribution.

Although there are different reasons for the emergence of this situation, the effects of sectoral transformation taking place in Turkey should be emphasized with feminization of women's work process. Despite the relative increase in female labor employment participation rate in the non-agricultural area, the improvement in income distribution is limited. This result is also important for the problem of gender inequality.

In the same period, it was observed an improvement in gender-related inequalities. This is the result of significant reduction of the high gap for economic participation of female labor to some extent in Turkey. However, in addition to remaining gender-related income gaps the reflection of the overall economic growth in Turkish economy to low-income groups remains weak.

The rate of change of the sectoral structure is also high in developing economies. As a result of the dissolution in the agricultural sector, labor mobility to other sectors is also expected to be more intense than developed countries. However, historically, the labor force, which was separated from agriculture in the period of industrialization, had the opportunity to work in labor-intensive sectors at the time, but these substitution possibilities are weaker in terms of today's industrialization structure. Therefore, the process of change of the sectoral structure adversely affects peripheral economies.

The need for capital accumulation for economic growth and development in developing economies, has put more emphasis on female labor especially with low labor force participation rates. In the economies where the agricultural sector is intense, the trend of development of non-agricultural sectors has led to an increase in the labor movement towards these sectors. Especially after the 1980s, the demand for women's labor increased by the capitalists, who were concerned about lowering costs. This situation has been conceptualized as "feminization of the labor force" by some researchers (Çakır, 2015: 64).

For the capitalists, certain qualitative features of "female" work in the traditional sectors have become more desirable and have transformed women into a strategic pool of labor (Morini 2007).

As Öztürk (2010: 106) emphasizes, behind the development of 'Asian tigers', cheap female labor that is rendered invisible comes to the fore. Women were massively withdrawn from the agricultural sector to factories and, for example, in South Korea, the 'unlimited army of labor' was brought to industrial production. The industrialization process that accelerated in the East and South East Asian countries after 1970 was an outward oriented accumulation process and was generally referred to as export-oriented production. However, in this process, low-wage problem as well as informal work and the sectoral structure that emphasizes labor-intensive specialization in foreign trade has become prominent in these economies.

In this process, economies seeking economic growth and development have become more dependent on the female labor force and this have led to more visible/ emphasized gender-related inequalities.

As the employment participation rate of women's labor in non-agricultural sectors increased, the problems of education and health opportunities, political

participation, wage gaps etc. were also expressed more. In this respect, the problem of defining and measuring gender inequality has come to the fore.

According to Moghadam (2005: 20), 'neoliberal' policies aggravated their obligations by causing a decrease in the real income of women's labor. The loss of men's jobs and/or reduced wages also supported this process and accelerated the pulling of female labor to the labor market. As a result of this the phenomenon of 'feminization of labor' emerges based on low wages in industry and service sector. Women's labor has become more preferred because they are more adaptable to the flexible working environment and work with lower wages and can accept temporary layoffs (Çakır, 2015: 64).

In some countries, the male employment has decreased in return. Flexibility and deregulation in the labor markets have manifested itself as informalization of employment in developed and developing countries.

"Flexible labor" refers to temporary employment patterns that are constituted by part-time and casual workers. Employers with flexible workforces employ more workers when they have higher production volumes and reduce the workforce when they have small volumes of production. Limited job opportunities for women combined with urgent family needs often force women to work in these global industries even though employment is on a temporary basis. Thus, a flexible workforce is mostly constituted by poor women (Standing, 1989).

Two contested arguments persist in explaining the causes of feminization and labor vulnerability. Some scholars argue that global industries are dominated by female workers as a result of the search for cheap labor. On the other hand, some scholars claim that the primary cause of feminization and labor

vulnerability is the gendered discourses of work Feminization and Labor Vulnerability in Global (Hossain, 2013:197).

On the other hand, the direct and indirect effect of financial liberalization on the gender / finance relationship is also emphasized. The indirect effect is revealed when liberalization is combined with economic growth, and in this process growth can increase the demand for female employment. This will allow women to participate in household decisions; because financial liberalization leads to an increase in the borrowed purchasing power of the household, while credit-financed expenditures increase the financial fragility and credit risk of the household (Öztürk, 2010: 111).

The employment participation rate of women's labor has also been in a long term downward trend in Turkey and this situation has ended up since the early 2000s. The feminization of non-agricultural employment, which started with EDG, has reversed. In this process, despite the decrease in the share of women's labor in total employment, the rise in the non-agricultural employment rate (NAFM) accelerated after the EDG and liberalization period (İlkkaracan, 2011).

Womens' invisible labor is higher in proportion in Turkey. Labor such as housework in the home, which is called informal sector, unpaid work especially in the agricultural sector or home-based piecemeal work that is not properly paid is referred to as invisible employment. Besides this, jobs in the formal or registered sector are important in that women receive an income and thus they become more visible in economy. However, the rate of employment, in the registered sector, where women can get more equal wages, is rather low and has been gradually decreasing through the years.

The employment participation rate of women's labor has also been in a long term downward trend in Turkey and this situation has ended up since the early 2000s. The feminization of non-agricultural employment, which started with EDG, has reversed. In this process, despite the decrease in the share of women's labor in total employment, the rise in the non-agricultural employment rate (NAFM) accelerated after the EDG and liberalization period (İlkkaracan, 2011).

Womens' invisible labor is higher in proportion in Turkey. Labor such as housework in the home, which is called informal sector, unpaid work especially in the agricultural sector or home-based piecemeal work that is not properly paid is referred to as invisible employment. Besides this, jobs in the formal or registered sector are important in that women receive an income and thus they become more visible in economy. However, the rate of employment, in the registered sector, where women can get more equal wages, is rather low and has been gradually decreasing through the years.

KAYNAKÇA

- Akorsu, A. (2016). "Feminization of Labor", The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies, First Edition. Edited by Nancy A. Naples.
- Aytekin, B., (2018). "İktisat Politikaları ve Kadın Emeği", R&S - Research Studies Anatolia Journal, Vol:1, Issue:3; pp:503-510
- Baloch, N. (2018) "The Effect of the Gender Equality on Income Inequality: A Dynamic Panel Approach", Jurnal Ekonomi Malaysia 52(2).
- Çakır, N. (2015). *Türkiye’de Esnek İstihdam Politikalarının Kadın Emeği Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Güçlü, M. (2018). "Ekonomik Kalkınma ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Türkiye İçin U Hipotezinin Yeniden Test Edilmesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 32, s. 203-210.
- Hossain I. (2013), "Manufacturing Industries: Does Gendered Discourse Matter?", Asian Social Work and Policy Review 7 (2013) 197–212
- İlkkaracan, İ. (2011). "Türkiye’de Kadın İstihdam Sorununa Arz-Talep Açısından Bir Yaklaşım", TEPAV Kadın Emeği Konferansı, Ankara.
- IMF (2016). "Inequality, Gender Gaps and Economic Growth: Comparative Evidence for Sub-Saharan Africa" IMF Working Paper, June 2016, WP/16/111
- Joyce P. (2011) "Gender Inequality A Key Global Challenge: Reducing Losses due to Gender Inequality", Consensus on Human Challenges 2011, Assessment Paper, Jacobsen Wesleyan University Middletown CT USA
- KEİG (2019), Kriz, Kadınlar ve Kadın Emeği Forumu Raporu, (10.04.2019).
- Meçik, O. and Avşar, M (2015), "Ekonomide Sanayisizleşme ve OECD Ülkeleri" Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 33, Sayı 2

- Morini, C. (2007). "The Feminisation of Labour in Cognitive Capitalism." *Feminist Review*, 87: 40–59.
- OECD (2016). "Centre for Opportunity and Equality, <http://oe.cd/idd>. (10.04.2019).
- Öztürk, M. (2010). "Kapitalist Gelişme ve Kriz Sürecinde Kadın Emeği: Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler" *Çalışma ve Toplum*, 2010/1
- Öz, S. (2019). "Gelir Dağılımında Gını Katsayısı ve P80/P20 Oranı Arasındaki İlişkiler: 2000-2016 Dönemi Türkiye Örneği", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:18 Sayı:35 Bahar 2019/1 S.587-605*
- Önder, N. (2013). "Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü" *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi / Cilt: 1 / Sayı: 1 / Temmuz-Eylül 2013 / Sayfa: 35-61*
- SİS, (2010), Sosyal-İş Labor Union, "8 Mart’ın 100. Yıldönümünde Türkiye’de Ve Dünyada Kadın Emeği ve İstihdamı Raporu", Sosyal-İş Sendikası, Mart 2010
- Standing, G. (1989). "Global Feminization Through Flexible Labor". *World Development*, 17(7), 1077–95.
- Tamko, M. (2019) "Cross Sectional Facts for Macroeconomists: Wage, Income and Consumption Inequality in Turkey", First Version: February 25th, 2018 This Version: July 19th, 2019: 2-3, Arizona State University
- Uyanık, Y. and M. Güler (2015). "Türkiye’de Emeğin Feminizasyonu ve Demografik Değişim". *Karatahta İş Yazıları Dergisi Sayı: 3, S: 27-46*.
- WEF, 2019, The Global Gender Gap Report World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2011.pdf, (10.04.2019).

GENİŞ ÖZET

Giriş

Geç sanayileşen ekonomilerde sektörel yapının değişim sürecinin bazı makroekonomik etkileri olmaktadır. Bu etkiler sektörel üretim olanakları yanında işgücü piyasasını da etkilemekte ve bu ekonomilerde dış ticarete uzmanlaşma yapısı, istihdamın sektörel dağılımı, gelir dağılımı vb. birçok makroekonomik değişkeni etkileyebilmektedir. Kadın emeği işgücü piyasasında bu süreçte anahtar bir üretim faktörü olarak dikkat çekmektedir. Çünkü iktisadi büyüme dinamikleri sonucunda tarımsal sektörün toplam üretim içinde üretim payı azalırken, sanayi ve hizmetler sektörleri ise öne çıkmaktadır. Ağırlıklı olarak tarım sektöründe istihdam edilen ve/veya işgücü piyasasında kayıtdışı alanın bir öznesi olan kadın emeğinin, iktisadi yapının değişim süreciyle birlikte “görünür” konuma gelmesi, gelişmekte olan ekonomilerin karşılaştığı bir olgu olmaktadır. Bu süreçte kadın emeğinin hem istihdama katılım olanaklarının iyileşmesi sözkonusu olurken hem de tarım sektöründen diğer sektörlere geçiş olanakları artmaktadır. Bu süreç neoliberal politikalar tarafından da güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Uluslararası uzmanlaşma yapısına bağlı olarak özellikle emek-yoğun sektörlerin kalkınma olanakları açısından öne çıkması, bu sektörlerde çoğunlukla karşılaşılan düşük ücret, kayıtdışı çalışma olanakları vb. olumsuz sonuçlar ağırlıklı olarak kadın emeğini etkilemektedir. Kadın emeğinin bu açıdan işgücü piyasasında daha çok yer alması, iktisadi büyüme dinamikleri hedeflerinin gerçekleşmesinde arzu edilen boyutta olmayacaktır. Katma değeri düşük bir uzmanlaşma yapısının dış ticaret hadlerine olumlu katkısı zayıf kalırken, gelir dağılımı boşlukları devam edecektir. Türkiye ekonomisinin kalkınma arayışında da benzer sürecin yaşandığı anlaşılmaktadır. Tarım sektöründe ortaya çıkan çözümler özellikle hizmet sektörü kanalıyla istihdamın ikame edilebilmesine olanak tanımaktadır. İstihdamın sektörel yapısında ortaya çıkan bu dönüşüm, cinsiyete bağlı işgücünün de kendi içinde değişim yaşanmasına neden olmuştur. Kadın emeğinin toplam istihdam içinde nispi oranı yükselirken, ağırlıklı olarak hizmet sektöründe görünür olmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin alt bileşenlerinden iktisadi katılım olanaklarında ortaya çıkan bu olumlu durum rağmen gelir dağılımı göstergelerinde güçlü bir iyileşme olarak yansımamaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde sektörel yapıda ortaya çıkan değişim dinamikleri ağırlıklı olarak işgücü piyasası odaklı ele alınmıştır. Araştırma,

hizmetler sektörünün gelişmesiyle işgücü piyasasında cinsiyete bağlı olarak bir farklılaşmanın ortaya çıkacağı ve bu durumun da işgücünün çalışma olanakları, gelir dağılımı vb. bazı değişkenlere etkisini ele almaktadır. Çalışmada bağıntısal yöntem kullanılarak formel bir analiz yapılmıştır. Çalışma verisinin az olması nedeniyle ekonometrik analiz yöntemi kullanılamamıştır. İşgücü piyasasında cinsiyet bağlı olarak ortaya çıkan değişimin ölçülebilmesi için tarımdışı alanda bağıl oranlar hesaplanmıştır. Hesaplanan bu veri setinin, aynı döneme ait işgücünün feminizasyonu olgusuyla ilişkili gelir dağılımı, yoksulluk ve cinsiyet eşitsizliği göstergeleriyle ilişkisi ele alınmıştır. İndeks verileri 2002-18 yılları içinde bazı alt dönemlere ayrılarak ele alınmıştır. Bunun nedeni sektörel yapıda ortaya çıkan dönüşümün etkisi açısından bir değerlendirme yapılabilmesi olmaktadır.

Bulgular

Türkiye ekonomisinde 2000'li yıllardan sonra sektörel üretim ve istihdam yapısında değişim süreci hızlanmıştır. Bu süreçte tarım sektöründe istihdamın sektörel oranı hızlı bir şekilde azalırken, hizmet sektöründe istihdam oranı artarak bu iki sektör arasında işgücünün ikame süreci ortaya çıkmıştır. Aynı süreçte tarımdışı alanda kadın emeği istihdamının erkek emeğine nispi oranı (TDKEO) da yükselme eğilimi sözkonusudur. Bunun anlamı sektörel dönüşüm sürecinde tarım kesiminde bir anlamda "gizli" işgücü olarak yer alan kadın emeği, üretim yapısında ortaya çıkan dönüşüm dinamikleriyle birlikte hizmetler sektöründe görünür olmaktadır. Ancak ilk bakışta kadın emeğinin işgücü piyasasında ağırlığı artıyor gibi bir sonuç ortaya çıkmasına rağmen, aslında kadın emeğinin sermaye yoğunluğu düşük bir sektörel yapının öznesi olma olgusu söz konusudur. Bunun sonucunda katma değeri düşük sektörel uzmanlaşmanın ortaya çıkması düşük ücret sorununa neden olmakta ve gelir dağılımı sorunu açısından kadın emeği odak noktasında yer almaktadır. Emeğin feminizasyonu olgusu olarak vurgulanan sorun Türkiye ekonomisinde son yıllarda olumsuz bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Türkiye işgücü piyasasında kadın emeğinin çalışma olanakları 2000'li yıllardan erkek istihdamına göre daha yüksek düzeyde bir artış eğilimine sahip olduğu görülmektedir. Cinsiyete bağlı istihdam oranını ifade eden TDKEO değişkeninin 2002-18 dönemindeki yükseliş eğiliminden bu sonuç ortaya çıkmıştır. Diğer yandan aynı dönemde gelir dağılımı eşitsizliğini göstermesi açısından önemli olan GINI indeksi ile birlikte P80/P20 katsayısı ele alındığında, bu değişkenler gelir eşitsizliğinin azalması yönünde önemli düzeyde bir iyileşmenin ortaya çıkmadığını ortaya koymaktadır. Bunun yanında yoksulluk göstergesindeki

iyileşme özellikle 2010 yılından sonra zayıflamaya başlamıştır. Elde edilen gelir eşitsizliği göstergeleri verileri, kadın emeğinin iktisadi katılımcılık düzeyindeki değişme katsayısı olarak nitelendirilebilecek TDKEO düzeyi verileriyle birlikte değerlendirildiği zaman, kadın emeğinin katılımcılık düzeyinde ortaya çıkan iyileşmenin birinci grup göstergelere etkisinin zayıf düzeyde kaldığı görülmektedir. Bu sonuç, emeğin feminizasyonu olgusunun Türkiye ekonomisi için özellikle 2000’li yıllardan sonra geçerli olduğunun ipuçlarını yansıtmaktadır. Katma değeri düşük emek-yoğun bir uzmanlaşmayı vurgulayan ve dış ticarete rekabetsizlik düzeyinin zayıf kalmasına da neden “emeğin feminizasyonu” olgusu kalkınma sorununun da odak noktasında yer alır. Gelişmiş ekonomiler grubu ile karşılaştırıldığında kalkınma arayışında olan ülkelerde kadın emeğinin işgücü piyasasında daha az yer alması iktisadi etkinlik sorununa neden olmaktadır. Ancak tarımsal yapıda çözülmeye birlikte, işgücü piyasasında kadın emeğinin daha fazla yer almaya başlaması niceliksel olarak olumlu bir durum olarak görünse de iktisadi büyüme ve kalkınma hedefleri açısından katkısı zayıf kalmaktadır. Ağırlıklı olarak hizmet sektöründe ve/veya katma değeri düşük sanayi alt sektörlerine yönelen kadın emeği, gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir büyümenin amacıyla uyumlu olmamaktadır. Bunun sonucunda toplam üretim artışının yetersiz kalması yanında gelir dağılımı sorunu da çözülememektedir.

PAZARLAMA HARCAMALARI İLE TABLO BAZLI FİNANSAL GÖSTERGELER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Melik ERTUĞRUL* **Cem DURAN****

Öz

Pazarlama harcamalarını belirleyen unsurların literatürde genellikle finansal tablo kalemleri perspektifinden ele alınmadığı görülmektedir. Bu çalışmada, 2013-2018 yılları arasında Borsa İstanbul'a kote şirketlere ilişkin bir veri seti kullanılarak pazarlama harcamalarını belirleyen faktörler hem finansal tablolar temelli hem de piyasa verileri kullanılarak incelenmektedir. Çalışma sonuçlarına göre; şirket büyüklüğünün, finansal kaldıracın, brüt kâr marjının, net kâr marjının, maddi duran varlık yoğunluğunun ve cari oranın pazarlama harcamaları üzerinde istatistiki olarak anlamlı herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Pazarlama harcamaları üzerinde istatistiki olarak anlamlı olan finansal tablo bazlı tek unsur ARGE harcamalarıdır. Piyasa verileri temelli hesaplanan Tobin'in Q oranı ise bütün örneklem ve imalat sanayi örnekleme için pazarlama harcamaları üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip değilken imalat sanayi harici örneklem için istatistiki olarak anlamlı bir pozitif etkiye sahiptir. Yapılan ek analizler ile de bu sonuçlar birkaç istisna ile teyit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama harcamaları, Tobin'in Q oranı, ARGE, Oran analizi.

* Dr. Öğretim Üyesi, İstinye Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri, melik.ertugrul@istinye.edu.tr

** Dr. Öğretim Üyesi, İstinye Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi, cduran@istinye.edu.tr

THE ASSOCIATION BETWEEN FINANCIAL STATEMENT BASED INDICATORS AND MARKETING EXPENDITURES

Abstract

Factors influencing marketing expenditures are not considered from the perspective of financial statement items by the literature. In this study, based on a sample of listed firms on Borsa Istanbul over 2013-2018, we analyse these factors by considering financial statement items, as well as capital market data, and document the following outcomes. First, size, financial leverage, gross profit margin, net profit margin, tangible intensity and current ratio do not significantly affect marketing expenditures at conventional levels. R&D expenses are the only financial statement item that significantly influence marketing expenditures. Second, Tobin's Q which is calculated based on the financial market data does not have a statistically significant impact on marketing expenditures for the whole sample, as well as the sample comprising manufacturing firms. However, marketing expenditures are significantly and positively influenced by Tobin's Q figures of non-manufacturing firms. All these findings, with minor exceptions, are confirmed by several robustness checks.

Keywords: Marketing expenditures, Tobin's Q, R&D, Ratio analysis.

1. Giriş

Pazarlama harcamalarının, mevcut pazarlama literatürü tarafından, değişen ve dönüşen ekonomi göz önünde tutularak derinlemesine ele alındığı bilinmektedir. Yang vd. (2015) günümüzde pazarlama hesap verebilirliğinin önem kazandığının ve bu nedenle yöneticilerin pazarlama faaliyetleri ile pazarlama harcamalarının etkinliğini ortaya koyma baskısı altında kaldığının altı çizilmektedir. Bu baskının tatminkâr bir finansal performans ile bertaraf edilmesi gerekmektedir (Henningsen vd., 2011). Bu sebeple, pazarlama profesyonelleri,

satış ve pazar payındaki artışla ve dolayısıyla kârlılık artışıyla ilgilenmektedir. Pazarlama harcamaları, pazarlama literatürüne ek olarak, finans ve ekonomi ile ilgili literatür tarafından da farklı perspektiflerden ele alınmaktadır (Shah ve Akbar, 2008). Her ne kadar yakın bir geçmişe kadar finansal piyasa verileri pazarlama alanı dışında tutulsa da piyasanın pazarlama faaliyetlerine ve harcamalarına verdiği tepkinin incelenmeye başladığı görülmektedir (Mizik ve Jakobson, 2009).

Özellikle son 30 yıldır teknolojik değişimlerin önderliğinde değişen ve dönüşen ekonomik düzende maddi (fiziksel) varlıkların önemini yitirerek maddi olmayan varlıkların baskın hale geldiği görülmektedir (Ertuğrul, 2020). Mevcut finansal raporlama sistemlerinin bu dönüşüm karşısında yetersiz kalmalarından dolayı maddi olmayan duran varlık olarak ölçülerek finansal durum tablosunda maddi olmayan duran varlık gösterilmesi gereken birçok unsurun gider kaydedilerek finansal tabloların işlevsizleştiğinin Lev ve Zarowin (1999) altı çizilmektedir. Bu bağlamda hem güçlü bir marka inşa etmek hem de ürün/hizmet farkındalığı yaratmada faydalı bir enstrüman olan pazarlama harcamalarının finansal durum tablosunda muhasebeleştirilmesi konusu, mevcut finansal raporlama literatüründe (örneğin, Barth ve Kasznik, 1999; Chauvin ve Hirschey, 1993) tartışıla gelmektedir.*

ARGE harcamaları temelli şekillenen teknolojik dönüşümlerin başını çektiği ekonomik düzenden ötürü yukarıdaki paragrafta bahsi geçen tartışmaların ekseriyetle ARGE giderlerinin finansal durum tablosunda gösterilmesine yönelik olduğu anlaşılmaktadır (Shah ve Akbar, 2008). Bu bağlamda ARGE

* Örneğin, Ewens vd. (2019) tarafından pazarlama harcamalarının da içinde bulunduğu bazı kalemler organizasyonel sermaye olarak tespit edilerek maddi olmayan duran varlık olarak nitelendirilmektedir. Bu harcamaların muhasebeleştirilmesi, çalışmamızın konusunun dışında olduğu için uygulamalı örneklerle konunun anlatımı için okuyucuya Peles (1970) önerilmektedir.

harcamalarının ve bu harcamaların belirleyici unsurlarının mevcut literatürün ilgisini çekmeye başladığı söylenebilir. Örneğin, Xu ve Sim (2019) iki teknoloji devi gelişmekte ülke olan Çin ve Kore firmalarına ilişkin bir örneklem ile ARGE harcamalarının belirleyici unsurlarını göstermekte iken Marszałek (2018) benzer bir analizi Polonya firmalarına ilişkin gerçekleştirmektedir. Bir diğer tartışma konusu olan pazarlama harcamalarının belirleyici unsurlarının tespitine yönelik çalışmalar literatürde -bildiğimiz kadarıyla- yaygın olarak bulunmamaktadır. Pazarlama harcamalarının belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalarda genellikle satışların ile satış projeksiyonlarının (Lischka vd., 2014), sektördeki rekabet yoğunluğunun (Lee, 2002; Delorme vd., 2002), ürün tipinin (Pagoulatos ve Sorensen, 1981; Resende, 2006) ve ithalat yoğunluğunun (Martin, 1979; Pagoulatos ve Sorensen, 1981) dominant faktörler olarak ön plana çıktıkları anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada pazarlama harcamalarını belirleyen faktörler hem finansal tablo kalemleri hem de Mizik ve Jakobson (2009) tarafından altı çizildiği üzere finansal piyasa verileri göz önünde tutularak incelenmektedir. Pazarlama harcaması verisi olarak pazarlama, satış ve dağıtım giderleri baz alınmakta ve 2013-2018 yılları arasında Borsa İstanbul'a kote şirketlere ilişkin yapılan analiz ile bulgulara ulaşılmaktadır. Birinci bulgu, yalnızca bir finansal tablo kaleminin pazarlama harcamalarını etkilediğine işaret etmektedir. Firma büyüklüğü, brüt kâr marjı, finansal kaldıraç ve net kâr marjının pazarlama harcamaları üzerinde istatistiki olarak anlamlı düzeyde herhangi bir etkisinin bulunmadığı ve ARGE harcamalarının pazarlama harcamalarını istatistiki olarak anlamlı bir şekilde artırıcı etkisi olduğu görülmektedir. Bu istatistiki olarak anlamlı sonuç, Chauvin ve Hirschey (1993) tarafından altı çizilen tipik bir firmanın ARGE harcaması ya da pazarlama harcaması arasında bir tercihte bulunacağı argümanını desteklememektedir. Yapılan ek analizler dahilinde regresyonlara dahil edilen maddi duran varlıklar yoğunluğu ile cari oranın da pazarlama harcamaları

üzerinde istatistiki olarak herhangi anlamlı bir etkilerinin bulunmadığı ortaya konulmaktadır. İkinci bulgu, piyasa değerinin aktiflere oranı olan Tobin'in Q oranının pazarlama harcamaları üzerinde istatistiki olarak herhangi bir anlamlılık düzeyinde etkisinin bulunmamasıdır. Tüm örneklem için geçerli olan bu sonuçlar, örneklemler sektörel bazda ikiye ayrılarak tekrarlanmaktadır. İmalat sektörü hariç tüm sektörler için bu sonuçlar tamamen teyit edilmektedir. Her ne kadar imalat sektörü için finansal tablo kalemlerine ilişkin raporlanan sonuçlar tüm örneklem için raporlanan sonuçlar ile aynı doğrultuda olsa da bu sektör için Tobin'in Q oranının pazarlama harcamalarını istatistiki olarak anlamlı bir şekilde artırdığı sonucuna ulaşılmaktadır. Yapılan çeşitli ek analizlerle de bu sonuçlar birkaç istisna ile teyit edilmektedir.

Çalışma takip eden sıralamada devam etmektedir. İkinci kısımda literatür taraması ve hipotez geliştirmeyi içeren teorik tartışma yer almaktadır. Üçüncü kısımda örneklem, model ve yöntem bulunmaktadır. Dördüncü kısımda betimleyici istatistikler, korelasyon matrisi ve regresyon sonuçlarını içeren bulgular sunulmaktadır. Beşinci kısımda ise çalışmaya ilişkin kısıtlar tartışılarak ve gelecek araştırmalara öneriler sunularak çalışma sonlandırılmaktadır.

2. TEORİK TARTIŞMA

Pazarlama harcamalarının belirleyici unsurlarının finansal tablo verileri temelli incelenmesinin literatürde genel-yaygın bir uygulama olarak bulunmadığı anlaşılmaktadır. Pazarlama harcamalarının finansal tablo verileri temelli değerlendirildiği çalışmaların satışlar (örneğin, Duffy, 1999; Peles, 1970; Yiannaka vd., 2002; Lischka vd., 2014) ve kârlılık (Sougiannis, 1994; Husain ve Sharma, 2015; Riaz vd., 2015) odaklı oldukları anlaşılmakta iken finansal piyasa verileri temelli değerlendirildiği çalışmaların hisse senedi değeri ya da getirileri (Hirschey, 1982; Han ve Manry, 2004; Gu ve Li, 2010; Shah ve Akbar, 2010) konularına odaklandığı görülmektedir.

Özellikle son grupta yer alan çalışmaların pazarlama verilerini bağımsız değişken ve hisse senedi değerini (getirilerini) bağımsız değişken olarak değerlendirdikleri ve pazarlama harcamalarının fiziksel olmayan varlıklar olarak addedilmesi gerektiğini tartışa gelen literatüre katkı sunduklarının altı çizilmelidir. Bu çalışmalar dahilinde, pazarlama faaliyetlerinin (satış, tutundurma ve ürün geliştirme) bir hisse senedinin fiyatının belirlenmesinde temel maddi olmayan kaynaklar (Cook, 2003) olduğundan hareketle pazarlama harcamalarının marka değerini olumlu yönde etkileyerek firmanın getirilerini artırması ve hisse senedine olan talebin artmasıyla da firma değerini olumlu etkilemesi beklentisi (Simon ve Sullivan, 1993) incelenmektedir.

Pazarlama harcamalarının doğrudan belirlenmesine yönelik çalışmalarda ise finansal tablolar temelli verilerin hesaba katılmasının literatürce pek yaygın olarak kullanılan bir uygulama olmadığı bilinmektedir. Bu çalışmalarda sektördeki rekabet yoğunluğu (Lee, 2002; Delorme vd., 2002), ürün tipinin (Pagoulatos ve Sorensen, 1981; Resende, 2006) ve ithalat yoğunluğu (Martin, 1979; Pagoulatos ve Sorensen, 1981) gibi finansal tablo verilerine dayalı olmayan ölçütler kullanılarak pazarlama harcamalarının belirlendiği anlaşılmaktadır.

Ölçek ekonomisi kavramı gereği büyük şirketlerin pazarlama harcamalarının satışlara oranı, küçük firmaların bu oranına göre daha düşük olmaktadır (Comanor ve Wilson, 1979). Ölçek ekonomisi kavramı göz ardı edildiğinde dahi büyük şirketler diğerlerine göre daha fazla finansal kaynaklara ve daha geniş bir vizyona sahip oldukları için (Greer, 1971) daha fazla pazarlama harcaması yaptıkları görülmektedir. Bu iki kavram, ilk izlenim olarak birbirleri ile çelişen iki ifade gibi görünse de aslında temellerinde yatan mantık gereği birbirlerini doğrular mahiyettedir. Zira daha fazla pazarlama harcaması, daha fazla satış anlamına geldiği için bu muhtemel döngüde pazarlama harcamalarının satışa

oranı, paydaki artış paydaki artışı telafi edeceğinden dolayı düşecektir. Ayrıca Greer (1971) tarafından altı çizilen bir diğer husus da pazarlama harcamalarının sektör rekabetini düşüreceği ve böylelikle pazar payı fazla olan şirketlerin (yani büyük şirketlerin) bu durumu devam ettirmek için daha fazla pazarlama harcaması yapacaklarıdır. Bu tartışmalar ışığında, şirket büyüklüğünün pazarlama harcamaları üzerindeki etkisinin pozitif yönde olduğu düşüncesiyle aşağıdaki hipotez test edilmektedir:

H1: Şirket büyüklüğü ile pazarlama harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Tobin'in Q oranı, bir şirketin mevcut varlıklarının yenilenme ya da yerine konma maliyeti ile şirketin piyasa değeri arasındaki ilişkiyi sunan (Chung ve Pruitt, 1994) ve kullanım alanının yalnızca finans literatürü ile sınırlı kalmadığı anlaşılan bir göstergedir. Piyasa değerinin mevcut varlıkların yerine konma maliyetine oranını ifade eden Tobin'in Q oranının yüksek olması, Lee ve Tompkins (1999) tarafından altı çizildiği üzere varlıkların hissedarlara değer yaratacak bir şekilde kullanıldığı ve piyasa tarafından bunun fiyatlara yansıtıldığı bir göstergesi olması açısından son derece yüksek öneme sahiptir. Diğer bir deyişle, Tobin'in Q oranının artması, şirketin gelecekteki büyüme fırsatlarının ve nakit yaratma kapasitesinin piyasa tarafından algılanarak fiyatlandığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca bu oranın artması şirketlerin finansman bulma kabiliyetlerinin artması şeklinde ifade edilebilir (Çayır ve Altay, 2019). Bunlara ek olarak, Tobin'in Q oranının yüksek olması şirketin rekabetçi avantajının da yüksek olduğuna işaret etmektedir (Canbaş vd., 2005).

Özetle, finansman bulma noktasında yüksek kabiliyet, yatırımların daha kolay finansmanı anlamına geleceği için Tobin'in Q oranının artmasının pazarlama

harcamaları üzerindeki etkisinin pozitif yönde olduğu düşüncesiyle aşağıdaki hipotez test edilmektedir:[†]

H2: Tobin'in Q oranı ile pazarlama harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Fiyat-Maliyet marjı, bir ürünün fiyatı ile toplam maliyeti arasındaki ilişkiyi sunan bir göstergedir. Ekonomi perspektifinden bu marj, genellikle piyasadaki rekabet eksikliğinden kaynaklı bir kusura işaret etmektedir (Çulha ve Yalçın, 2005). Diğer bir deyişle, bu marj kârlılığı ifade etmektedir ve ekonomik kârın tam rekabetçi piyasalarda bulunmaması gerekmektedir (Mankiw, 2011). Bu marj, tersten düşünüldüğünde, bir ürünün bir şirket için yarattığı artık değerleri sembolize ettiği için bir şirket için istenen bir durumu ifade etmektedir. Bu artık değerler, finansal performans tablosunda kâr olarak nitelendirilmektedir. Finansal performans tablosunda yer alan çeşitli kârlardan ilk kâr kalemi brüt kâr satışlar ile yalnızca satışlara yönelik katlanılan giderler arasındaki farkı göstermekte iken son kâr kalemi olan dönem net kârı satışlar ile dönem içinde katlanılan bütün giderler arasındaki farkı ifade etmektedir. Bu sebeple, bu çalışmada tek bir kâr kaleminin incelenmesinden, farklı anlamlara gelmesinden ötürü iki farklı kâr kaleminin değerlendirilmesi uygun görülmektedir. Brüt kâr, bir şirketin doğrudan doğruya satışları ve satışlarının maliyetleri arasındaki ilişkiyi sunduğu için brüt kâr marjı yüksek olan şirketlerin kârlılıklarını devam ettirebilmek (kapasite sorunları olmadığı varsayımıyla) için daha fazla satmak isteyecekleri, dolayısıyla da daha yüksek pazarlama harcaması yapacakları beklenmelidir. Bu

[†] Değişen ve dönüşen ekonomide fiziksel varlıkların önemini yitirmesi ve ARGE harcamaları ile pazarlama harcamaları gibi fiziksel olmayan yatırımların önemli bir kısmının mevcut finansal raporlama sistemlerince varlık olarak muhasebeleştirilmesine imkan tanınmadığı için Tobin'in Q oranı için kritik eşik olan 1'in geçerli olamayabileceği düşünülmelidir. Bu sebeple çalışmamızda Tobin'in Q oranının pazarlama harcamaları üzerindeki etkisi kritik eşik düşünülmeksizin değerlendirilmektedir

beklenti dahilinde üçüncü hipotezi test edilmektedir. Benzer bir şekilde, brüt kâr marjı yüksek olan şirketlerin (operasyonel giderleri üzerinde düzgün kontrol sağladıkları varsayımıyla) net kârlarının da yüksek olacağı, dolayısıyla net kâr marjı yüksek olan şirketlerin bu durumu devam ettirebilmek için daha yüksek pazarlama harcamasında bulunmaları beklenmelidir. Bu beklenti dahilinde, literatürde pazarlama harcamaları ile net kâr arasında güçlü bir bağlantı raporlayan çeşitli çalışmalar (örneğin, Graham ve Frankenberger, 2000; Paton ve Williams, 1999; Sougiannis, 1994) ile de tutarlı bir şekilde, dördüncü hipotez test edilmektedir.

H3: Brüt kâr marjı ile pazarlama harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

H4: Net kâr marjı ile pazarlama harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Finansal kaldıraç, bir işletmenin finansal sağlığının en önemli göstergelerinden birisi olması (Marquardt ve Wiedman, 2004) açısından analizlere dahil edilmektedir. Yüksek kaldıraçlı şirketlerin yatırım yaparak satışlarını artırmaları ve satış yapabilmek için de pazarlama harcamalarını artırmaları beklentisi, borç almanın doğasıyla doğrusallık göstermektedir. Bu sebeple hipotez 5a test edilmektedir. Fakat, yüksek kaldıraçlı firmaların kazançlar odaklı çeşitli borçlanma koşulları bulunmaktadır. Chava ve Roberts (2008) tarafından altı çizildiği üzere birçok borçlanma koşulu, minimum faizleri karşılama oranı ve borcun FVAÖK'e oranı gibi unsurları içermektedir. Bu tarz koşulların da net kârı azaltıcı kalemler ile negatif yönlü bir ilişkisinin olması beklenmelidir. Bu bağlamda, Cazavan-Jeny vd. (2011) tarafından ARGE harcamalarının aktifleştirilerek net kârın azalmasına müsaade edilmeyen şirketlerin kaldıraçlı şirketler olduğu raporlanmaktadır. Ayrıca, pazarlama harcamalarının bir nevi yatırım olmalarından hareketle, Kalemli-Özcan vd. (2018) tarafından da

gösterildiği üzere kaldıraçın yatırımlar üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmaktadır. Hem Cazavan-Jeny vd. (2011) hem de Kalemlı-Özcan vd. (2018) ile aynı doğrultuda, pazarlama harcamalarının kaldıraçlı firmalarda daha az olacağı beklentisiyle, hipotez 5b test edilmektedir.

H5a: Kaldıraç ile pazarlama harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

H5b: Kaldıraç ile pazarlama harcamaları arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Finansal raporlama standartlarınca finansal durum tablosunda gösterilmesi tartışıla gelen kalemlerden biri olan ARGE giderlerinin (Shah ve Akbar, 2008) bir nevi raporlanamayan bir yatırım türü olmasından ötürü ARGE giderleri analizlere dahil edilmekte ve bu sebeple ARGE giderleri yüksek olan firmaların ürünlerinin satışına yönelik olarak pazarlama harcamalarını artıracığı beklentisiyle hipotez 6a test edilmektedir. Diğer taraftan, Doukas vd. (1999) tarafından da altı çizildiği üzere ARGE giderleri, pazarlama harcamalarına kıyasla uzun vadeli ve riskli yatırımlardır. Yatırım bütçesinde yer almaları bakımından ikame olan ARGE ve pazarlama harcamaları hisse değerine katkı perspektifinden de ARGE harcamaları ve pazarlama harcamaları alternatif yatırım kalemleridir (Chauvin ve Hirschey, 1993). Örneğin, finansal kriz anında, ARGE harcamalarını azaltıp pazarlama harcamalarını artıran firmaların hisse senedi getirisi ARGE harcamalarını artırıp pazarlama harcamalarını azaltan firmaların hisse senedi getirisinden daha fazla olarak raporlanmaktadır (Tikoo ve Ebrahim, 2010). Bu noktadan hareketle, ARGE harcamaları ile pazarlama harcamaları arasında bir ödüleşim olduğu beklentisiyle hipotez 6b test edilmektedir.

H6a: ARGE harcamaları ile pazarlama harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

H6b: ARGE harcamaları ile pazarlama harcamaları arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur.

3. ÖRNEKLEM, MODEL VE YÖNTEM

3.1. Örneklem

Yapılan çalışmada, 2013-2018 yılları arası her yılın son kapanış günü itibarıyla Borsa İstanbul'da piyasa değeri olan şirketlere ilişkin bir örneklem kullanılmaktadır. İlgili finansal piyasa değişkeni olan piyasa değeri Borsa İstanbul Veri Tabanı tarafından sağlanmakta olup finansal tablo verileri Kamuyu Aydınlatma Platformu tarafından sunulan web sayfasında yer alan finansal raporlardan manuel olarak toplanarak elde edilmektedir.

Örneklemdeki finansal raporlama regülasyonlarındaki farklılıklardan kaynaklanabilecek çok türülden ötürü holdingler, finansal kurumlar ile enerji şirketleri ve diğer kamu hizmeti veren şirketler örneklem dışı tutulmaktadır. Ayrıca, gelişen işletmeler piyasası ile serbest işlem platformunda bulunan şirketler de örneklem dışı tutularak örneklemdeki listelenme homojenliği korunmaktadır. Öte yandan, çoklu hisse senedi tipi bulunması durumunda yalnızca likiditesi en yüksek olan hisse tipi örneklemde tutulmaktadır. Örneklemdeki raporlama homojenliğinin korunması adına finansal yıl kapanışı Aralık ayının son günü olmayan şirketler de örnekleme dahil edilmemektedir. Bunlara ek olarak, işletmenin sürekliliği varsayımı ile örtüşmedikleri için defter değeri negatif olan şirketler (Gordon vd., 2010) ile hasılat değeri bulunmayan şirketler de örnekleme dahil edilmemektedir.

Bütün bu eliminasyon işlemleri sonunda elek üstünde kalan 279 şirkete ilişkin 1.412 gözlem ile analizler yapılmaktadır.

3.2. Model ve Yöntem

Hipotezlerin test edilebilmesi adına aşağıda gösterilen eşitlik kullanılmaktadır. Bu eşitlikte yer alan sembollerin nelere tanımları, hesaplamaları ve veri kaynakları Tablo 1’de gösterilmektedir. Bu eşitlikte yer alan β_1 , β_2 , β_3 ve β_4 katsayılarının istatistiki olarak anlamlı bir şekilde pozitif olarak raporlanması ilk dört hipotezi teyit edecektir. β_5 ve β_6 katsayılarının istatistiki olarak anlamlı bir şekilde pozitif (negatif) olarak raporlanması ise H5a (H5b) ile H6a (H6b) hipotezlerini teyit etmektedir.

$$PH_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 AKT_{i,t} + \beta_2 Q_{i,t} + \beta_3 BKM_{i,t} + \beta_4 NKM_{i,t} + \beta_5 FK_{i,t} + \beta_6 ARGE_{i,t}$$

Yukarıdaki eşitlikte yer alan aktifler hariç bütün değişkenler bir finansal tablo kalemi ile bölünerek oran cinsinden ifade edilmektedir. Böylelikle ölçek etkisinin regresyon sonuçlarımızı domine etmesinin önüne geçilmektedir. Bu eşitlikte yer alan her değişken, en üst ve en alt %1’lik seviyelerde bastırılarak uç gözlemlerin regresyon sonuçları üzerindeki muhtemel etkileri elimine edilmektedir. Çoklu doğrusallık sorunu, Varyans Genişlik Faktörü (VGF) analizi ile kontrol edilmektedir. Bu analiz dahilinde hem ortalama hem de bireysel düzeyde elde edilen bütün VGF değerlerinden en büyüğünün 1,19 olduğu görülmekte olup bu oranın kritik VGF eşiği olan 10’un çok altında bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu VGF değerleri, çoklu doğrusallık sorununun regresyon sonuçları üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Doğru regresyon yönteminin belirlenmesi adına öncelikle Hausman Testi uygulanmaktadır. Hausman Testi sonucu sabit etkiler regresyon yönteminin kullanımının uygunluğuna işaret etmektedir. Bu yöntem, şirket düzeyinde heterojenlik sorununun eliminasyonunu sağlamaktadır. Bir diğer heterojenlik sorununun da zaman düzeyinde olduğunun Ertuğrul ve Demir (2018) tarafından altı çizilmektedir. Bu sebeple regresyon sonuçları hem şirket düzeyinde sabit

etkiler hem de yıl düzeyinde sabit etkiler kontrol edilerek sunulmaktadır. Böylelikle yansız regresyon sonuçları elde edilmektedir (Allison, 2006).

Tablo 1. Değişkenler ve Tanımları

Değişken	Tanım	Hesaplama	Veri Kaynağı
i	Şirket	-	BİST ve KAP
t	Yıl	-	BİST ve KAP
PH	Pazarlama Harcamaları	Pazarlama, Satış ve Dağıtım Giderleri / Satışlar	KAP
AKT	Aktif Büyüklüğü	ln (Aktifler)	KAP
Q	Tobin'in Q Değeri	(Piyasa Değeri + Toplam Net Borç) / Aktifler	BİST ve KAP
BKM	Brüt Kâr Marjı	Brüt Kâr / Satışlar	KAP
NKM	Net Kâr Marjı	Dönem Net Kârı / Satışlar	KAP
FK	Finansal Kaldıraç	Toplam Net Borç / Aktifler	KAP
ARGE	ARGE Giderleri	Araştırma Geliştirme Giderleri / Satışlar	KAP

Petersen (2009) ve Gow vd. (2010) tarafından vurgulandığı ve örneklerle açıklandığı üzere standart hatalardaki hem şirket bağımlılığının hem de zaman bağımlılığının elimine edilmesi regresyon sonuçlarından doğru çıkarımlar yapılabilmesi adına yüksek öneme sahiptir. Bu bağlamda, Petersen (2009) ve Gow vd. (2010) tarafından da önerildiği üzere standart hatalar hem şirket hem de yıl düzeyinde kümelenerek elde edilmekte ve bu çift bağımlılık sorunsalının regresyon sonuçları üzerindeki olumsuz etkileri bertaraf edilmektedir.

4. BULGULAR

4.1. Betimleyici İstatistikler ve Korelasyon Matrisi

Tablo 2'nin Panel A kısmı, betimleyici istatistikleri göstermektedir. Öncelikle, aktifler hariç bütün değişkenlerin oransal olarak ifade edildiğinin vurgulanmasında fayda görülmektedir. Pazarlama harcamalarının medyan değeri, örneklemedeki firmaların pazarlama, satış ve dağıtım giderlerinin

satışlarının yaklaşık %5'i kadar olduğuna işaret etmektedir. Tobin'in Q oranının minimum değerinin eksi olması, toplam borcun net olarak ifade edilmesinden, diğer bir deyişle nakit ve nakit benzerlerinin etkisinden arındırılmış borç toplamının kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Tobin'in Q oranına ilişkin her ortalama değer ne kadar kritik eşik olan 1'den büyükse de medyan değer hatırı sayılır ölçüde 1'den küçüktür. Bu düşük değer, Canbaş vd. (2005) tarafından sunulan betimleyici istatistikler ile tutarlı bir şekilde kaynakların efektif kullanılmadığına işaret etmektedir. Brüt kâr marjının ortalama ve medyan değerlerinin %20 civarında olması, şirketlerin satışların maliyeti hariç giderlerini karşılamak için satışlarının yaklaşık 5'te 1'lik kadar bir meblağ ile yetinmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Öte yandan, net kâr marjına ilişkin medyan değer ise yaklaşık olarak %3,6 ya tekabül etmektedir. Örneklemdeki gözlemler 100 TL'lik satışlarının 3,6 TL'sini net kâr olarak elde etmektedir.

Finansal kaldıraç oranına ilişkin ortalama ve medyan değerlerin %14 civarında çıktığı görülmektedir. Bu orana ilişkin raporlanan değer minimum olmasının, bu oranın hesabında -tıpkı Tobin'in Q oranında olduğu gibi- nakit ve nakit benzerlerinin etkisinden arındırılmış borç toplamının kullanılmasından kaynaklandığının altı çizilmelidir. Örneklemimizdeki ARGE harcaması değerlerine ilişkin medyan değer 0 çıkmış olması, ARGE harcamalarının yeterince yapılmadığının en güzel göstergesidir ve mevcut literatürle de (örneğin, Jiang ve Stark, 2013) tutarlıdır. Raporlanmayan istatistiklerimize göre ARGE harcaması yapan gözlem sayısı toplam gözlemlerin %40'ı kadardır.

Tablo 2'nin Panel B kısmı, korelasyon matrisini göstermektedir. Bu matriste raporlanan bütün korelasyon katsayılarının -birkaç istisna ile- istatistiki olarak anlamlı olduğunun altı çizilmelidir. Pazarlama harcamaları ile Tobin'in Q oranı, brüt kâr marjı, finansal kaldıraç ve ARGE harcamaları arasındaki regresyon katsayıları istatistiki olarak anlamlı bir şekilde pozitif olarak raporlanmakta iken

pazarlama harcamaları ile net kâr marjı arasındaki korelasyon katsayısının istatistiki olarak anlamlı bir şekilde negatif olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, pazarlama harcamaları ile şirket büyüklüğü arasındaki korelasyon katsayısı istatistiki olarak anlamlı bulunmamaktadır. Korelasyon matrisi, diğer bütün değişkenleri göz ardı ederek iki değişken arasındaki doğrudan ilişkiyi gösterdiği için yüksek korelasyon katsayıları çoklu doğrusallığa işaret edebilmektedir. Korelasyon matrisinde raporlanan herhangi bir değer 0,50'den büyük olmaması çoklu doğrusallığın bulunmadığının göstergesidir. Önceki bölümde de tartışıldığı üzere çoklu doğrusallığın tespiti için yapılan VGF analizleri bu sorunun istatistiki olarak bulunmadığını göstermektedir.

Tablo 2. Betimleyici İstatistikler ve Korelasyon Matrisi

PANEL A							
	N	ORT	P50	STSP	MİN	MAKS	
PH	1412	0.072	0.046	0.079	0.000	0.381	
AKT	1412	19.690	19.590	1.745	16.160	24.160	
Q	1412	1.021	0.779	0.866	-0.005	5.462	
BKM	1412	0.233	0.204	0.190	-0.234	1.000	
NKM	1412	0.018	0.036	0.579	-3.775	2.598	
FK	1412	0.142	0.141	0.239	-0.562	0.656	
ARGE	1412	0.005	0.000	0.017	0.000	0.136	
PANEL B							
	PH	AKT	Q	BKM	FK	NKM	ARGE
PH	1						
AKT	0.0480	1					
Q	0.0590*	-0.1224*	1				
BKM	0.2998*	0.0321	0.1484*	1			
FK	0.0788*	0.0818*	-0.1207*	-0.1962*	1		
NKM	-0.0565*	0.1138*	0.0474	0.1822*	-0.1994*	1	
ARGE	0.2096*	-0.0619*	0.1041*	0.3405*	-0.1874*	0.0633*	1

Açıklamalar: Panel A'da betimleyici istatistikler ve Panel B'de korelasyon matrisi yer almaktadır. İlgili değişkenler ve nasıl hesaplandıkları Tablo 1'de detaylıca sunulmaktadır. N, ORT, P50, STSP, MİN ve MAKS sırasıyla toplam gözlem sayısını, ortalamayı, medyayı, standart sapmayı, minimum ve maksimumu ifade etmektedir. * %5 istatistiki anlamlılık düzeyine işaret etmektedir.

4.2. Regresyon Sonuçları

Regresyon sonuçları Tablo 3'te sunulmaktadır. Bu Tablonun ilk kolonu bütün örnekleme ilişkin sonuçları ortaya koymakta iken ikinci ve üçüncü kolonları sırasıyla imalat sanayi harici örnekleme ile imalat sanayi örnekleme ilişkin bulguları göstermektedir.

Tablo 3. Regresyon Sonuçları

	Bütün Örnekleme	Diğerleri	İmalat Sanayi
AKT	-0.0057 (0.0060)	-0.0005 (0.0078)	-0.0115 (0.0092)
Q	0.0049 (0.0029)	0.0128* (0.0050)	-0.0022 (0.0024)
BKM	-0.0141 (0.0190)	-0.0405 (0.0288)	0.0022 (0.0385)
NKM	-0.0032 (0.0071)	0.0022 (0.0099)	-0.0123 (0.0125)
FK	0.0265 (0.0174)	0.0202 (0.0258)	0.0320 (0.0255)
ARGE	0.8702** (0.3326)	0.3740* (0.1754)	1.0044** (0.3622)
Sabit Terim	0.1757 (0.1183)	0.0643 (0.1568)	0.2955 (0.1816)
Şirket Sabit Etkiler	EVET	EVET	EVET
Yıl Sabit Etkiler	EVET	EVET	EVET
Gözlem Sayısı	1,412	425	987
R²	0.906	0.897	0.915

Açıklamalar: Her kolonun başlığında regresyon sonuçlarının elde edildiği örnekleme yer almaktadır. İlgili değişkenler ve nasıl hesaplandıkları Tablo 1'de detaylıca sunulmaktadır. Parantezler içindeki standart hatalar hem firma hem de yıl bazında kümelenecek elde edilmektedir. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

Şirket büyüklüğüne ilişkin raporlanan regresyon katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olmaması (p-değeri: 0.386), pazarlama harcamalarının şirket büyüklüğüne bağlı olmadığını göstermektedir ve Comanor ve Wilson (1979) ile Greer (1971) tarafından ileri sürülen argümanlarla örtüşmemektedir. Bu bulgu,

şirket büyüklüğü ile pazarlama harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu iddia eden ilk hipotezi teyit etmemektedir.

Tobin'in Q oranına ilişkin raporlanan regresyon katsayısının istatistiki olarak anlamlı olmaması (p-değeri: 0.150), pazarlama harcamalarının Tobin'in Q oranından bağımsız olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Çayır ve Altay (2019) tarafından altı çizilen Tobin'in Q oranının finansman bulma kabiliyetinin bir göstergesi olması hususundan hareketle ileri sürdüğümüz Tobin'in Q oranı ile pazarlama harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu iddia eden ikinci hipotezi teyit etmemektedir.

Brüt kâr marjına ilişkin raporlanan regresyon katsayısının istatistiki olarak anlamlı olmaması (p-değeri: 0.491), pazarlama harcamalarının brüt kâr marjına bağlı olmadığını göstermektedir. Ayrıca, net kâr marjına ilişkin raporlanan regresyon katsayısının da istatistiki olarak anlamlı olmadığı (p-değeri: 0.669) anlaşılmaktadır. Net kâr marjında yer alan dönem net kârı, pazarlama giderlerinden arındırılarak yeniden hesaplandığında tekrarlanan regresyonlar da bu sonuçları herhangi bir şekilde değiştirmemektedir. Bu kârlar regresyonlara ayrı ayrı dahil edildiğinde de istatistiki olarak anlamsız regresyon katsayılarına ulaşılmaktadır. Özetle, bu bulgularımız, tam rekabetçi olmayan bir piyasada mevcut kârını artırmak isteyecek şirketlerin daha çok satmak için daha fazla pazarlama harcaması yapacağını iddia eden üçüncü ve dördüncü hipotezleri teyit etmemektedir.

Finansal kaldırıca ilişkin raporlanan regresyon katsayısının istatistiki olarak anlamlı olmaması (p-değeri: 0.187), pazarlama harcamalarının finansal kaldırıca bağlı olmadığını göstermektedir. Bu bulgu, ne kaldıraçlı şirketlerin daha fazla finansman yaratmak için daha çok satış yapmaya yönelik pazarlama harcamalarını artıracığı hipotezini (5a) ne de Cazavan-Jeny vd.'nin (2011) sonuçlarına paralel bir şekilde ortaya koyulan kaldıraçlı şirketlerin net kârın

azalmaması için pazarlama harcamalarını kısacağı hipotezini (5b) teyit etmektedir.

ARGE harcamalarına ilişkin raporlanan regresyon katsayısının istatistiki olarak anlamlı olması (p-değeri: 0.047), pazarlama harcamalarının ARGE harcamalarına bağılı olduğuna işaret etmektedir. Bu bulgu, ARGE harcamalarının bir yatırım olarak addedilerek bu firmaların geliştirdikleri ürünlerinin satışına yönelik pazarlama harcamalarını artıracacağını iddia eden hipotezi (6a) teyit etmektedir. Ekonomik olarak da ARGE harcamalarındaki artış pazarlama harcamalarında önemli bir artışa sebebiyet vermektedir; zira ARGE harcamalarında meydana gelen 1 TL'lik artış pazarlama harcamalarında 0.87 TL'lik bir artış olarak sonuçlanmaktadır. Öte yandan bu bulgu, pazarlama harcamaları ile ARGE harcamalarının alternatif yatırım kalemi olduğunu ifade eden Chauvin ve Hirschey (1993) ve bu iki harcama arasında özellikle kriz dönemlerinde önemli bir ödüleşim olduğunu gösteren Tikoo ve Ebrahim (2010) ile örtüşmemektedir.

Özetle, bütün örnekleme ilişkin sonuçlar, ARGE harcamaları haricinde herhangi bir değişkenin pazarlama harcamaları üzerinde istatistiki olarak anlamlı düzeylerde etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Analizler imalat sanayi harici örnekleme ile imalat sanayi örnekleme için tekrarlandığında da Tobin'in Q oranına ilişkin bulgular hariç bütün bulgular tamamen teyit edilmektedir. Tobin'in Q oranı, imalat sanayi harici örnekleme için istatistiki olarak anlamlı (p-değeri: 0.052) bir şekilde pazarlama harcamaları üzerinde etkilidir. Bu bulgu, Tobin'in Q oranı ile pazarlama harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusu olduğunu iddia eden ikinci hipotezi teyit etmektedir. Fakat imalat sanayi örnekleme için Tobin'in Q oranına ilişkin raporlanan regresyon katsayısının istatistiki olarak anlamlı olmaması (p-değeri: 0.404) bütün örnekleme için raporlanan sonuçlar ile aynı doğrultudadır. Son olarak, ARGE harcamalarının imalat sanayi örnekleme için raporlanan regresyon katsayısının imalat harici

örneklem için raporlanan regresyon katsayısının 2,5 katından fazla olması, ARGE harcamalarının pazarlama harcamalarını artırıcı etkisinin imalat sanayi için daha belirgin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Ek Analiz Sonuçları-I

	Bütün Örneklem	Diğerleri	İmalat Sanayi
AKT	-0.0050 (0.0059)	-0.0014 (0.0072)	-0.0102 (0.0080)
Q	0.0051 (0.0028)	0.0135** (0.0051)	-0.0018 (0.0022)
BKM	-0.0138 (0.0181)	-0.0429 (0.0301)	0.0040 (0.0343)
NKM	-0.0026 (0.0074)	0.0033 (0.0108)	-0.0129 (0.0117)
FK	0.0154 (0.0153)	0.0196 (0.0275)	0.0100 (0.0146)
ARGE	0.9015** (0.3258)	0.3997* (0.1872)	1.0356** (0.3619)
MDVY	-0.0057 (0.0084)	0.0332 (0.0208)	-0.0209 (0.0158)
CARİ	-0.0028 (0.0019)	-0.0020 (0.0023)	-0.0050 (0.0032)
Sabit Terim	0.1722 (0.1171)	0.0700 (0.1519)	0.3000 (0.1637)
Şirket Sabit Etkiler	EVET	EVET	EVET
Yıl Sabit Etkiler	EVET	EVET	EVET
Gözlem Sayısı	1,412	425	987
R²	0.907	0.899	0.919

Açıklamalar: Her kolonun başlığında regresyon sonuçlarının elde edildiği örneklem yer almaktadır. İlgili değişkenler ve nasıl hesaplandıkları Tablo 1’de detaylıca sunulmaktadır. MDVY maddi duran varlıkların aktiflere oranını ve CARİ dönen varlıkların kısa vadeli yabancı kaynaklara oranını göstermektedir. Parantezler içindeki standart hatalar hem firma hem de yıl bazında kümelenerek elde edilmektedir. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

Yukarıda sunulan sonuçlar, iki ek analiz daha yapılarak teyit edilmektedir. Poghosyan ve Cihak (2011) ile Baselga-Pascual vd. (2015) tarafından da altı çizildiği üzere ekstra kontrol değişkenlerinin modele dahil edilmesi sonuçların sağlamlığını ve güvenilirliğini artırır. Bu sebeple, maddi duran varlık

yoğunluğunu temsil eden maddi duran varlıkların aktiflere oranı ile kısa vadeli likiditeyi temsil eden cari oran da regresyonlara dahil edilerek analizler yinelenmektedir. Tablo 4'te sunulan sonuçlar Tablo 3'te sunulan sonuçları tamamıyla teyit etmektedir.

Tablo 5. Ek Analiz Sonuçları-II

	Bütün Örneklem	Diğerleri	İmalat Sanayi
Gecikmeli PAZ	0.5867*** (0.2222)	0.4635** (0.2298)	0.6170*** (0.1947)
AKT	-0.0029 (0.0049)	0.0004 (0.0064)	-0.0056 (0.0064)
Q	-0.0025 (0.0051)	0.0015 (0.0062)	0.0050 (0.0036)
BKM	-0.0137 (0.0298)	0.0002 (0.0281)	-0.0390 (0.0532)
NKM	-0.0013 (0.0231)	-0.0124 (0.0579)	-0.0180 (0.0240)
FK	-0.0008 (0.0040)	0.0031 (0.0053)	-0.0002 (0.0138)
ARGE	0.8342 (0.6825)	0.7213** (0.3555)	0.6414 (0.5463)
Yıl Sabit Etkiler	EVET	EVET	EVET
Gözlem Sayısı	1,126	336	790
AR(1)	0.097*	0.166	0.05**
AR(2)	0.377	0.172	0.233
Sargan	0.210	0.165	0.562

Açıklamalar: Her kolonun başlığında regresyon sonuçlarının elde edildiği örneklem yer almaktadır. İlgili değişkenler ve nasıl hesaplandıkları Tablo 1'de detaylıca sunulmaktadır. Bu tablo, iki aşamalı GMM yöntemi kullanılarak elde edilmiş olup, Gecikmeli ibaresi bir önceki döneme ilişkin değeri ifade etmektedir. Parantezler içinde standart hatalar gösterilmekte olup AR(1), AR(2) ve Sargan Testine ilişkin verilenler p-değerleridir. * p<0.10, ** p<0.05, *** p<0.01

İkinci ek analiz ise bağımlı değişkenin sürekliliği göz önünde tutularak yapılmaktadır. Bu analiz için kurulan modele bir önceki dönem raporlanan bağımlı değişken bağımsız değişken olarak dahil edilmektedir. Bu değişkenin eklenmesi ile model dinamik bir panel modeline dönüşmektedir. Bu bağlamda, klasik regresyon yöntemlerinin kullanımı uygun olmayacağı için, genelleştirilmiş

momentler metodu ile model analize tabi tutulmaktadır. Bu analiz, Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilen ve etkinliği önemli ölçüde artıran (Roodman, 2009b) iki aşamalı sistem GMM yöntemi kullanılarak yapılmaktadır. Bu modele bir önceki döneme ait bir değişken dahil edildiği için Tablo 5'te raporlanan gözlem sayıları Tablo 3 ve 4'te raporlanan gözlem sayılarından daha küçüktür. Bu analiz uyarınca, bütün örneklem ve imalat sanayi örnekleme için AR(1) değerlerinin istatistiki olarak anlamlı olarak raporlanmaları birinci dereceden otokorelasyon sorununun varlığına işaret etmekte iken AR(2) değerlerinin istatistiki olarak anlamlı olarak raporlanmaması bu örneklemler için ikinci dereceden otokorelasyonun bulunmadığını göstermektedir. İmalat sanayi harici şirketlere ilişkin örnekleme ilişkin raporlanan AR(1) ve AR(2) istatistikleri birinci ve ikinci dereceden otokorelasyon sorununun bulunmadığını ifade etmektedir. Bütün Sargan Testi sonuçları araç değişkenlerin geçerliliğini göstermektedir. Bu analizler uyarınca, bütün örneklemler için gecikmeli pazarlama harcamalarına ilişkin regresyon katsayılarının istatistiki olarak anlamlı seviyelerde pozitif olarak tespit edilmesi, pazarlama harcamalarının sürekliliğine yönelik kanıt teşkil etmektedir. Öte yandan hem bütün örneklem için hem de imalat sanayi örnekleme için başka hiçbir değişkenin istatistiki olarak anlamlı olarak raporlanmaması, bir istisna ile Tablo 3'te sunulan sonuçları teyit etmektedir: GMM analizi sonuçları, ARGE harcamalarının pazarlama harcamalarını istatistiki olarak herhangi bir anlamlılık düzeyinde etkilemediğini ortaya koymaktadır. İmalat sanayii hariç örneklem için ise Tablo 3'teki istatistiki olarak anlamlı olan Tobin'in Q oranı GMM analizince teyit edilmese de ARGE harcamalarına ilişkin raporlanan istatistiki olarak anlamlı ARGE harcamaları sonucu teyit edilmektedir.

GMM analizi her ne kadar farklı perspektiflerden eleştirilse de (Roodman, 2009a), özellikle şirket büyüklüğü, Tobin'in Q oranı, brüt kar marjı, finansal kaldıraç ve net kar marjına ilişkin Tablo 3'te sunulan sonuçları doğrulaması

açısından GMM analizinin bu çalışma için faydalı bir ek analiz olduğu düşünülmektedir. Barge-Gil ve López (2014) tarafından imalat sanayisinin ARGE faaliyetlerinin diğer sektörlerden farklı olduğunun altı çizilmektedir. Bu perspektiften, GMM analizinin ARGE harcamalarının pazarlama harcamaları üzerindeki etkisine yönelik imalat sanayi örnekleme ve imalat sanayi harici örneklem için farklı sonuçlar sunması çelişkili olarak değerlendirilmemelidir.

5. SONUÇLAR

Bu çalışmada Borsa İstanbul'a 2013-2018 yılları arasında kote olan şirketlere ilişkin bir örneklem kullanılarak pazarlama harcamalarını belirleyen finansal tablolar temelli ve piyasa verileri çeşitli faktörler incelenmektedir. Birinci bulgu, finansal tablo temelli faktörlerden yalnızca ARGE harcamalarının pazarlama harcamaları üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir şekilde pozitif bir etkisinin bulunmasıdır. Diğer finansal tablo temelli unsurlar olan şirket büyüklüğü, finansal kaldıraç, brüt kâr marjı ile net kâr marjının pazarlama harcamaları üzerinde istatistiki anlamlılık mertebelerinde herhangi bir etkileri bulunmamaktadır. Ayrıca, ek analizler dahilinde modele dahil edilen maddi duran varlıklar yoğunluğu ile cari oran için de bu istatistiki etkisizlik gösterilmektedir. ARGE harcamalarının pazarlama harcamalarını artırıcı etkisi, bu iki harcama arasında ikame yatırımlar olduğunu söyleyen Chauvin ve Hirschey (1993) ve özellikle finansal darboğazlarda bu iki harcama arasında ciddi bir ödünleşim bulunduğu sonucuna ulaşan Tikoo ve Ebrahim'i (2010) teyit etmemektedir. ARGE harcamalarının pazarlama harcamalarını artırıyor olması, bütçenin ARGE ve pazarlama arasında paylaştırılmadığını göstermektedir. Bu sonuç, bu iki kalemin ikame yatırım kalemleri yerine tamamlayıcı yatırım kalemleri olarak değerlendirildiğine işaret etmektedir. Bu bulgumuz GMM analizince yalnızca imalat sanayi harici örneklem için teyit edilmektedir. İkinci bulgu, piyasa değerinin aktiflere oranı olan Tobin'in Q oranından istatistiki

olarak anlamlı bir şekilde pazarlama harcamalarını etkilememesidir. Bütün örneklem için raporlanan Tobin'in Q oranının istatistiki etkinsizliğinin, her ne kadar imalat sanayi örneklemleri için geçerli olsa da imalat sanayi harici örneklem için geçerli olmadığı sonucu da ortaya konulmaktadır. İmalat sanayi harici örneklem için Tobin'in Q oranının pazarlama harcamalarını istatistiki olarak anlamlı bir şekilde artırdığı görülmektedir. GMM analizi sonuçları bu bulguyu teyit etmemektedir.

Çalışma gelecek araştırmalar için şu iki noktayı işaret etmektedir. Bu çalışmada finansal tablo kalemlerinin bir istisna ile pazarlama harcamaları üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkilerinin bulunmadığı gösterilmektedir. Gelecek araştırmalar şirketlerin yapısal ve yönetsel özelliklerinin pazarlama harcamaları üzerindeki etkilerini inceleyebilir ve finansal tablo kalemlerini de analizlerine dahil ederek daha kapsamlı bulgular sunabilir. Ayrıca çalışma, Türkiye'ye ilişkin bir örneklem ile yapıldığı için sonuçların genellenebilirliği kısıtlıdır. Gelecek araştırmalar birden çok ülkeye ilişkin şirketlerin içinde yer aldığı örneklemler ile genellenebilirliği yüksek sonuçlara ulaşabilir. Bu kısıtlara rağmen bu çalışmanın araştırmacıların ilgisini çekmesi umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Allison, P. D. (2006). Fixed Effects Regression Methods In SAS®. *SUGI 31 Proceedings*, 1–20.
- Barge-Gil, A., & López, A. (2014). R&D determinants: Accounting for the differences between research and development. *Research Policy*, 43(9), 1634–1648.
- Barth, M. E., & Kaznsnik, R. (1999). Share repurchases and intangible assets. *Journal of Accounting and Economics*, 28(2), 211–241.
- Baselga-Pascual, L., Trujillo-Ponce, A., & Cardone-Riportella, C. (2015). Factors influencing bank risk in Europe: Evidence from the financial crisis. *The North American Journal of Economics and Finance*, 34, 138–166.
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115–143.
- Canbaş, S., Doğukanlı, H., Düzakın, H., & İskenderoğlu, Ö. (2005). Performans Ölçümünde Tobin Q Oranının Kullanılması: Hisse Senetleri İMKB’de İşlem Gören Sanayi İşletmeleri Üzerinde Bir Deneme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (28), 24–36.
- Çayır, M., & Altay, N. O. (2019). Nakit Temettü Politikaları ve Sermaye Birikimi: Seçilmiş Piyasalar Genelı İçin Firmalar Bazında Ampirik Bir Analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 455–476.
- Cazavan-Jeny, A., Jeanjean, T., & Joos, P. (2011). Accounting choice and future performance: The case of R&D accounting in France. *Journal of Accounting and Public Policy*, 30(2), 145–165.
- Chauvin, K. W., & Hirschey, M. (1993). Advertising, R&D Expenditures and the Market Value of the Firm. *Financial Management*, 22(4), 128–140.
- Chava, S., & Roberts, M. R. (2008). How Does Financing Impact Investment? The Role of Debt Covenants. *The Journal of Finance*, 63(5), 2085–2121.
- Chung, K. H., & Pruitt, S. W. (1994). A Simple Approximation of Tobin’s q. *Financial Management*, 23(3), 70–74.
- Comanor, W. S., & Wilson, T. A. (1979). The effect of advertising on competition: a survey. *Journal of Economic Literature*, 17(2), 453–476.

- Cook, V. J. (2003). Marketing's Impact on Firm Value: The Value-Sales Differential. *Marketing Science Institute Working Paper* (No. 03-109).
- Çulha, A., & Yalçın, C. (2005). The Determinants of the Price-Cost Margins of the Manufacturing Firms in Turkey. *TCMB Working Paper* (No. 05/15).
- Delorme, C. D., Kamerschen, D. R., Klein, P. G., & Voeks, L. F. (2002). Structure, conduct and performance: A simultaneous equations approach. *Applied Economics*, *34*(17), 2135–2141.
- Doukas, J., Pantzalis, C., & Kim, S. (1999). Intangible Assets and the Network Structure of MNCs. *Journal of International Financial Management and Accounting*, *10*(1), 1–23.
- Duffy, M. (1999). The influence of advertising on the pattern of food consumption in the UK. *International Journal of Advertising*, *18*(2), 131–168.
- Ertuğrul, M. (2020). Maddi Olmayan Duran Varlıkların Değer İlişkisi. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, *59*, 213–233.
- Ertuğrul, M., & Demir, V. (2018). How Does Unobserved Heterogeneity Affect Value Relevance? *Australian Accounting Review*, *28*(2), 288–301.
- Ewens, M., Peters, R. H., & Wang, S. (2019). Measuring Intangible Capital with Market Prices. *NBER Working Paper* (No. 25960).
- Gordon, L. A., Loeb, M. P., & Sohail, T. (2010). Market Value of Voluntary Disclosure Concerning Information Security. *MIS Quarterly*, *34*(3), 567–594.
- Gow, I. D., Ormazabal, G., & Taylor, D. J. (2010). Correcting for Cross-Sectional and Time-Series Dependence in Accounting Research. *Accounting Review*, *85*(2), 483–512.
- Graham, R. C., & Frankenberger, K. D. (2000). The contribution of changes in advertising expenditures to earnings and market values. *Journal of Business Research*, *50*(2), 149–155.
- Greer, D. F. (1971). Advertising and Market Concentration. *Southern Economic Journal*, *38*(1), 19–32.
- Gu, F., & Li, J. Q. (2010). The value-relevance of advertising: evidence from pharmaceutical industry. *Journal of Accounting, Auditing and Finance*, *25*(1), 85–120.
- Han, B. H., & Manry, D. (2004). The value-relevance of R&D and advertising

- expenditures: Evidence from Korea. *International Journal of Accounting*, 39(2), 155–173.
- Henningsen, S., Heuke, R., Clement, M., & Management, M. (2011). Determinants of Advertising Effectiveness: The Development of an International Advertising Elasticity Database and a Meta-Analysis. *BuR - Business Research Official Open Access Journal of VHB*, 4(2), 193–239.
- Hirschey, M. (1982). Intangible Capital Aspects of Advertising and R&D Expenditures. *The Journal of Industrial Economics*, 30(4), 375–390.
- Husain, S., & Sharma, J. K. (2015). Marketing Expenses & Profitability: Evidence from Telecom Sector in Kingdom of Saudi Arabia. *European Journal of Business and Management*, 7(35), 66–70.
- Jiang, W., & Stark, A. W. (2013). Dividends, research and development expenditures, and the value relevance of book value for UK loss-making firms. *British Accounting Review*, 45(2), 112–124.
- Kalemlı-Özcan, S., Laeven, L., & Moreno, D. (2018). Debt Overhang, Rollover Risk, and Corporate Investment: Evidence from the European Crisis (NBER Working Paper No. 24555). National Bureau of Economic Research.
- Lee, C. (2002). Advertising, Its Determinants, and Market Structure. *Review of Industrial Organization*, 21(1), 89–101.
- Lee, D. E., & Tompkins, J. G. (1999). A Modified Version of the Lewellen and Badrinath Measure of Tobin's Q. *Financial Management*, 28(1), 20–31.
- Lev, B., & Zarowin, P. (1999). The Boundaries of Financial Reporting and How to Extend Them. *Journal of Accounting Research*, 37(2), 353–385.
- Lischka, J. A., Kienzler, S., & Mellmann, U. (2014). Sales Drive Advertising Expenditures: Evidence for Consumer Packaged and Durable Goods in Germany. *International Journal of Marketing Studies*, 6(1), 31–44.
- Mankiw, G. (2011). *Principles of Economics* (6th ed.). South Western Cengage Learning.
- Marquardt, C. A., & Wiedman, C. I. (2004). The Effect of Earnings Management on the Value Relevance of Accounting Information. *Journal of Business Finance & Accounting*, 31(3–4), 297–332.
- Marszałek, J. (2018). Determinants of R&D Activity - Analysis of the Polish Logistics Sector. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*, 3(62), 62–86.

- Martin, S. (1979). Advertising, concentration, and profitability: the simultaneity problem. *The Bell Journal of Economics*, 10(2), 639–647.
- Mizik, N., & Jacobson, R. (2009). Financial Markets Research in Marketing. *Journal of Marketing Research*, 46(3), 320–324.
- Pagoulatos, E., & Sorensen, R. (1981). A Simultaneous Equation Analysis of Advertising, Concentration and Profitability. *Southern Economic Journal*, 47(3), 728–741.
- Paton, D., & Williamsr, L. V. (1999). Advertising and Firm Performance: Some New Evidence from UK Firms. *Economic Issues*, 4(2), 89–105.
- Peles, Y. (1970). Amortization of Advertising Expenditures in the Financial Statements. *Journal of Accounting Research*, 8(1), 128–137.
- Petersen, M. A. (2009). Estimating standard errors in finance panel data sets: Comparing approaches. *Review of Financial Studies*, 22(1), 435–480.
- Poghosyan, T., & Čihak, M. (2011). Determinants of Bank Distress in Europe: Evidence from a New Data Set. *Journal of Financial Services Research*, 40(3), 163–184.
- Resende, M. (2006). The determinants of advertising intensity in the Brazilian manufacturing industry. *Nova Economia*, 16(3), 407–422.
- Riaz, S., Furqan, M., & Siddique, S. S. (2015). The Impact of Advertising on the Profitability of Public & Private Sector Commercial Banks. *European Journal of Business and Management*, 7(28), 117–124.
- Roodman, D. (2009a). Practitioners' corner: A note on the theme of too many instruments. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 71(1), 135–158.
- Roodman, D. (2009b). How to do xtabond2: An introduction to difference and system GMM in Stata. *The Stata Journal*, 9(1), 86–136.
- Shah, S. Z. A., & Akbar, S. (2010). Deflator choice effects in the valuation of advertising expenditures. *Journal for Global Business Advancement*, 3(4), 348–357.
- Shah, S. Z. A., & Akbar, S. (2008). Value relevance of advertising expenditure: A review of the literature. *International Journal of Management Reviews*, 10(4), 301–325.
- Simon, C. J. & Sullivan, M. W. (1993). The Measurement and Determination of Brand Equity: A Financial Approach. *Marketing Science*, 12(1), 28–52.
- Sougiannis, T. (1994). The Accounting Based Valuation of Corporate R&D. *Accounting Review*, 69(1), 44–68.
- Tikoo, S., & Ebrahim, A. (2010). Financial Markets and Marketing The Tradeoff between

- R&D and Advertising During an Economic Downturn. *Journal of Advertising Research*, 50(1), 50–56.
- Xu, J., & Sim, J.-W. (2018). Characteristics of Corporate R&D Investment in Emerging Markets: Evidence from Manufacturing Industry in China and South Korea. *Sustainability*, 10(3002).
- Yang, J., Brashear, T. G., & Asare, A. (2015). The value relevance of brand equity , intellectual capital and intellectual capital management capability. *Journal of Strategic Marketing*, 23(6), 543–559.
- Yiannaka, A., Giannakas, K., & Tran, K. C. (2002). Medium, message and advertising effectiveness in the Greek processed meats industry. *Applied Economics*, 34(14), 1757–1763.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Yang et al. (2015) underline that marketing accountability has gained great significance and managers are under the pressure of revealing the efficiency of marketing expenditures and activities. Although factors influencing marketing expenditures are considered and from different perspectives in the light of economic transformations, they are not analysed by taking financial statement items by the literature to our knowledge.

As the functioning of financial tables has declined as a result of incapability and insufficiency of extant financial reporting regulations in recording several (majorly innovative) items under intangible assets. Although most of these discussions are focused on the capitalization of R&D expenditures (Shah and Akbar, 2008), there is also certain research (among others, see Barth and Kasznik, 1999; Chauvin and Hirschey, 1993) on recording marketing expenditures, which are beneficial tools in creating a strong brand and creating the product/service differentiation, in the financial performance statement.

Studies analysing the determinants of marketing expenditures are generally centred on sales and sales projections (Lischka et al., 2014), sectoral competition intensity (Lee, 2002; Delorme et al., 2002), product type (Pagoulatos and Sorensen, 1981; Resende, 2006), as well as export intensity (Martin, 1979; Pagoulatos and Sorensen, 1981).

Method

We retrieve the data of listed firms from the database provided by Borsa Istanbul. After obtaining all listed firms which has available market value of equity data as of the end of each year over 2013 and 2018, we manually collect necessary financial reporting information from the database provided by Public Disclosure Platform. Afterward, we perform the following filters to keep homogeneity in the sample. First, we exclude all financial institutions, as well as utilities and holding companies. Second, we exclude all observations listed on either developing market and free trading platform due to their differential trading and listing requirements. Third, all observations with the fiscal year end of December, 31 are included. Last, as per the going concern related problems, all observations with non-positive book value of equity figures are further excluded. After all, analyses are performed to a sample including 1.412 firm-year observations belonging to 279 firms.

We document all outcomes by performing the fixed effects regression method. We further take year fixed effects into account. Finally, we cluster standard errors both at the firm level and the year level in order to mitigate the serial and cross-sectional correlations in regression standard errors as suggested by Gow et al. (2010) and Petersen (2009)

Findings (Results)

We document the following outcomes by performing the aforementioned regression method. First, size, financial leverage, gross profit margin, net profit margin, tangible intensity, and current ratio do not significantly affect marketing expenditures at conventional levels. In other words, there is no significant association between these financial statement items and marketing expenditures. Second, R&D expenses are the only financial statement item that significantly influences marketing expenditures and this impact is reported as positive and economically meaningful. To explain, a 1 TL increase in R&D expenditures leads a 0.87 TL increase in marketing expenditures. This outcome is not in line with i) Chauvin and Hirschey (1993) stating that these items are alternative investments for firms, and ii) Tikoo and Ebrahim (2010) documenting outcomes for the trade-off between these items especially in periods of crises. Third, Tobin's Q which is calculated based on the financial market data does not have a statistically significant impact on marketing expenditures for the whole sample, as well as the sample comprising manufacturing firms. However, marketing expenditures are significantly and positively influenced by Tobin's Q figures of non-manufacturing firms. All these findings, with minor exceptions, are confirmed by several robustness checks.

Conclusion and Discussion

To our knowledge, our study is the first one shedding light on the determinants of marketing expenditures from the perspective of financial statement information, as well as the market data. Among all financial statement data, the only significant determinant of marketing expenditures is reported as R&D expenditures. Furthermore, Tobin's Q significantly influences marketing expenditures of only non-manufacturing firms while it has insignificantly related to the marketing expenditures of manufacturing firms. The latter is valid for the whole sample. Several robustness analyses confirm most of these findings.

Our study provides fruitful directions for future research. First, future research may take managerial and structural characteristics of firms into account in addition to financial statement information and analyse the impact of those traits on marketing expenditures. Second, as we provide outcomes by employing a sample of a single country, Turkey, the generalizability of our

outcomes may be limited to some degree. Future research may document outcomes by analysing a sample consisting of firms from different countries.

DİJİTAL KÜLTÜRÜN YÜKSELİŞİNE DOĞRU: RİSKLER VE FIRSATLAR

Cem Koray OLGUN*

Öz

Kitle iletişim araçlarının baş döndürücü gelişimi özellikle soğuk savaş sonrası dönemden beri içinde yaşadığımız çağın basitçe dijital çağ olarak adlandırılmasına neden olmuştur. O zamandan beri insanlık bu adlandırılmaya uygun olabilecek birçok gelişmeye tanıklık etmiştir. Bu zamana kadar adım adım topluma entegre olmayı başaran yeni kitle iletişim araçları sosyal yaşamın merkezine yerleşmeyi başarmıştır. Artık bireyler bu araçlar ile sosyalleşmektedirler. Ancak bu sosyalleşme süreci düşünüldüğünden daha kapsamlı bir değişimin eşiğinde durmaktadır. Toplumsal yaşama ait her şey sayısallaşmakta ve dijitalleşmektedir. Tüm dünya dijital bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Dijital dönüşüm beraberinde yeni bir kamusallık biçimini getirmekte ve bu yeni kamusallık küresel ölçekte dijital bir kültürün oluşmasında alan vazifesi görmektedir. Böylece bu makalenin amacı dijital dönüşümün etkilerini, bu dönüşümün ortaya çıkaracağı riskleri ve fırsatları, toplumda oluşan dijital kamusallık biçimi ve giderek yükselmekte olan dijital kültür üzerinden analiz etmektir. Bu doğrultuda, Herbert Marcuse, Paul Virilio ve Manuel Castells'in görüşlerinden hareketle çeşitli istatistiklerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dijital dönüşüm, dijital kültür, dijital kamusallık, ağ toplumu.*

TOWARDS THE RISE OF DIGITAL CULTURE: RISKS AND OPPORTUNITIES

Abstract

The dazzling development of mass media has caused the era we live in to be simply called the digital age, especially since the post-cold war era. Since then, humanity has witnessed many developments that might be suitable for this naming. By this time, the new mass media that managed to integrate step by step to the society have managed to settle in the center of social life. Individuals are now socializing with these tools. However, since this socialization process is thought, it stands on the verge of a more comprehensive change. Everything about social life is digitized and digitalized. The whole world is going through a digital transformation process. Digital transformation brings with it a new form of publicity and this new publicity serves as a space for the formation of a digital culture on a global scale. Thus, the purpose of this article is to analyze the effects of digital transformation, the risks and opportunities that this transformation will create, through the form of digital publicity in the society and the increasing digital culture. Accordingly, various statistics have been used based on the views of Herbert Marcuse, Paul Virilio and Manuel Castells.

Keywords: *Digital transformation, digital culture, digital publicity, network society.*

1. GİRİŞ

Günümüz kitle iletişim araçlarının gelişiminin ve kullanımının hızla yaygınlaştığı bir dönem olmaktan ziyade dijital dönüşümün yaşandığı bir dönem olarak görülebilir. Öyle ki kitle iletişim aracılığıyla gerçekleştirilen iletişim, yüz yüze iletişimi ortadan kaldıramayacak olsa bile onu her geçen gün daha da fazla oranda etkilemeyi sürdürmektedir. Bu açıdan sosyalleşme giderek kitle iletişim araçları ile dijitalleşmekte ve bu dijitallik, kültür ile iç içe geçmektedir. Charlie Gere'in deyiimiyle "dijitallik, kültürün bir belirteci olarak düşünülebilir, çünkü

çağdaş yaşam biçimimizi başkalarından açıkça farklı bir biçimde gösteren hem insan yapımı eserleri hem de anlam ve iletişim sistemlerini kapsar” (Gere, 2008: s.16). Dolayısıyla bireylerin gündelik hayatında olan her şeyin giderek dijitalleştiği söylenebilir. John Thompson (2008: 18) “günümüzün modern dünyasındaki karmaşık karşılıklı bağımlılıkları yansıtacak, yüz yüze olmayan iletişim ve etkileşim formlarının artan önemini kabul edecek bir kamusal idealini yeniden keşfetmek zorundayız” derken bu duruma işaret etmektedir. Çünkü günümüzde iletişim giderek onun deyimiyile dolayimli iletişime- yani mekân, zaman veya her ikisi bağlamında uzakta olan bireylere enformasyon veya sembolik içeriğin aktarılması imkanını sağlayan teknik medyanın kullanımını içeren” (Thompson, 2008: 132) bir biçime dönüşmüştür. Dolayimli iletişim ile birlikte oluşan sosyalleşme ise Jose van Dijck’in deyimiyile toplumun kurumsal dokusunun bir parçası haline gelmiştir (Dijck, 2013: 5-6).

Teknolojik gelişmelerin hızı ve ortaya çıkan yeni ürünlerin toplumsal hayata görece bir çabuklukla entegre olması kısa sayılabilecek bir süre içinde dijital kültürün kaynağını oluşturan kompleks yapının temellerini atmıştır. Öyle ki Apple tarafından üretilen ilk bilgisayar Apple 1 1976 yılında piyasaya sürülmüştür (Gere, 2008: 138). 1980’lerin ortalarına gelindiğinde IBM’in kişisel bilgisayarı (PC) ofislerde kullanılmaya başlamış; şimdiki kullanılan tasarıma en yakın sayılabilecek Apple Macintosh modeli ise klavye ve faresi (mouse) ile 1985 yılında kullanılmaya başlanmıştır (Gere, 2008: 140). Görüldüğü üzere kişisel bilgisayarların ortaya çıkışından itibaren henüz elli yıl bile geçmemiştir. Ancak bilgisayarlar bilim kurgu filmlerinin senaryolarını aratmayacak bir biçimde hızla gelişmekte ve toplumsal yaşamın önemli bir parçası olmaktadır.

Bununla birlikte kitle iletişim araçlarına bireylerin ulaşımı giderek kolaylaşsa da hala dünya genelinde bu erişime ve kolaylığa sahip olmayan bir kesim mevcuttur. Çünkü dijital sosyal yaşam, öncelikle bireylerin bu yaşamın içine

girmesini sağlayacak bir araca sahip olmayı, -telefon, tablet bilgisayar vb.- bu araçları kullanmayı gerektirecek asgari düzeyde bilgiyi ve tabii ki telekomünikasyon ve internet hizmeti sağlayan bir şirkete aboneliği gerektirmektedir. Dolayısıyla dijitalleşme küresel ölçekte henüz tamamen yaygınlaşmamasına rağmen sosyal hayatı giderek etkilemekte ve bireyleri dijital olarak sosyalleşmeye zorlamaktadır. Örneğin kamu hizmetinden yararlanmak için bireylerin en azından bir mobil telefona sahip olması gerekmektedir. Ayrıca her bireyin en az bir elektronik posta hesabı bulunması neredeyse zorunlu hale gelmiştir. Bunlara sahip olmayanların e-devlet uygulamalarına erişmesine imkân yoktur. Anlaşılacağı gibi, önce bireylere ait veriler dijital olarak sisteme kaydedilmekte ve böylece depolanıp kayıt altına alınmakta, sonrasında ise bu kaynaktan kullanılmaktadır. Bu süreç OECD'nin 2019 yılında yayınladığı Dijitale Giderken (Going Digital) raporunda şöyle anlatılmaktadır: "Sayısallaştırma, analog verilerin ve işlemlerin makine tarafından okunabilir bir biçime dönüştürülmesidir. Dijitalleşme ise dijital teknolojilerin ve verilerin kullanılması ile mevcut faaliyetlerde yeni veya değişikliklerle sonuçlanan ara bağlantıdır. Dijital dönüşüm, sayısallaştırma ve dijitalleşmenin ekonomik ve toplumsal etkilerini ifade eder" (OECD, 2019a: 18). Anlaşılacağı gibi, dijital dönüşüm bir bütün olarak dijitalleşme sürecine ve bu sürecin etkilerine odaklanmaktadır. Bu anlamda dijital dönüşüm kavramı toplumsal değişmeyi işaret etmektedir. Bu nedenle dijital dönüşüm ile yeni kamu politikaları da belirlenmelidir. Raporda belirtildiği gibi, birçok kamu politikası dijital öncesi dönemin mirası olarak kalmıştır ve devam eden dijital dönüşüm sürecinde gözden geçirilmesi ve uyarlanması gerekmektedir. "Dijital çağın gerekliliklerinin faydalarını görmek ve/veya zorluklarıyla yüzleşmek teknolojik gelişmeler ile kamu politikaları arasındaki boşluğu daraltmayı gerektirir...Dijital dönüşüm tüm ekonomiyi ve toplumu etkilediğinden böyle bir anlayış zorunludur" (OECD, 2019a: 18).

Dijital dönüşümün sosyo-ekonomik etkileri yakın ve uzak gelecekte toplumlar için hem fırsatlar hem de riskler barındırmaktadır. Dijital dönüşüm yakın gelecekte neredeyse zorunlu ve faydalı gelişmeleri vaat ediyor olsa da daha uzak gelecekte ortaya çıkabilecek risklerin de olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu doğrultuda, bu makalede dijital dönüşümün söz konusu etkilerinin özellikle iki kavram üzerinden analiz edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Öncelikle dijital dönüşüm, insanlığın sahip olduğu kültürü dijital olarak kopyalayarak kaydetmekte ve depolamaktadır. Burada kültür kavramını özellikle belirli bir kapsamda Raymond Williams'ın Long Revolution'da tanımladığı biçimlerden biri olan toplumsal bağlamda kullanıyorum. Buna göre kültür belirli bir yaşam biçiminin tanımıdır ve kurumsal ya da sıradan davranışlarda/pratiklerde belirli anlam ve değerleri ifade eder (Williams, 1965: 57). Dolayısıyla dijital kültür kavramıyla belirli bir yaşam biçiminin dönüştüğünü, anlamların, değerlerin ve sembollerin değiştiğini anlatmaya çalışıyorum. Bununla birlikte, dijital kültürü bir bütün olarak insanlığın sahip olduğu kültürün dijitalleşerek yeni bir forma dönüşeceği yeni bir kültür biçimi olarak tanımlıyorum. Bu tanım yukarıda alıntılıdığım Gere'in (2008) yaklaşımıyla da örtüşüyor. Onun da belirttiği gibi dijital olan, anlam ve iletişim biçimlerimizi etkiliyor.

Burada giderek sanal hale gelen, yüz yüze olmayan iletişim ve etkileşimi vurgulamak için Thompson'dan hareketle dijital kamusal kavramını kullanıyorum. Dijital kamusal alanı, dijital teknolojilerin sağladığı iletişim kanallarının kullanıldığı alan olarak, dahası dijital kültürün geliştiği alan olarak ele alıyorum. Sosyal medya üzerinden yapılan kamusal alan tartışmalarının ötesinde, bireylerin zorunlu olarak var olmaları gereken sosyal medya dışında sanal alanlar olduğu için bu kavramı kullanıyorum. Elektronik imzalar, elektronik sözleşmeler gibi uygulamalar ile dijitalleşen ve resmileşen toplumsal yaşama dikkat çekmek istiyorum.

Bu doğrultuda bu makalenin amacı, dijital dđnüşümün etkilerini, bu dđnüşümün ortaya çıkaracağı riskleri ve fırsatları, dijital kamusalık biçimi ve dijital kùltürün yükselişini üzerinden analiz ederek eleştirel bir değerlendirme sunmaktır. Bu değerlendirmeyi, kuramsal olarak Herbert Marcuse, Paul Virilio ve Manuel Castells'in yaklaşımlarından hareketle, mevcut dijital dđnüşüm istatistikleri üzerinden sunmaya çalışacağım.

2. ENFORMASYON TOPLUMUNDAN DİJİTAL TOPLUMA: DİJİTAL KÜLTÜR TARTIŞMASININ KURAMSAL TEMELLERİ

Dijital kùltür üzerine yapılacak bir tartışmanın kuramsal temelleri sanayi toplumu tartışmalarının başlangıcına kadar götürülebilir. Zira teknolojik gelişmeler ile kapitalist üretim biçimi arasındaki yadsınamaz bir ilişki söz konusudur. Peter Drucker'ın belirttiği gibi (1993: 33) "1750'den 1900'e kadar, kapitalizmle teknoloji dünyayı fethetmiş, bir dünya uygarlığı yaratmışlardır". Dolayısıyla kapitalizm ve teknoloji arasındaki ilişkiyi anlama çabasında olan herhangi bir çalışma için 250 yıldan fazla bir zamanı kapsayan ciddi bir literatürün olduğu aşıkardır. Ancak bu makalenin odaklandığı zaman dilimi soğuk savaş dönemi sonrası ile günümüz arasını kapsamaktadır. Bu dönem, yaşanan toplumsal bilimsel ve teknolojik gelişmeler göz önüne alınarak enformasyon toplumu olarak adlandırılmaktadır. Enformasyon toplumu, "bilginin en değerli kaynak, üretim aracı, aynı zamanda da temel ürün olduğu, işgücün çoğunluğunun enformasyon endüstrisinin işçilerinden olduğu ve enformasyonun diğer göstergelere göre ekonomik ve toplumsal olarak da baskın olduğu toplum" olarak tanımlanabilir (Mutlu,2008: 94). Birçok düşünür enformasyon toplumu kavramından farklı tanımlamalar da geliştirmiştir. Özellikle enformasyon toplumu ve sanayi sonrası ya da post -endüstriyel toplum arasında anlamsal bir yakınlık vardır ve bu iki kavram birbiri yerine kullanılmaktadır (Mutlu, 2008). Örneğin Daniel Bell'in *post endüstriyel toplumu*,

Peter Drucker'ın *post-kapitalist toplumu* gibi. Bu kavramlarla birlikte her ne kadar benzer bir adı taşımasa da benzer yönde eleştiriler sunan Herbert Marcuse'nin tek boyutlu toplumu ve nihayet Manuel Castells'in ağ toplumu kavramları da enformasyon toplumu tartışmalarının en önemli yaklaşımları arasındadır. Şüphesiz bu kavramların her biri tek başına ya da başka bir kavramla burada yapılacak analiz için kullanılabilir. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi, dijital dönüşüm ve dijital kültürü analiz etmek için Marcuse, Virilio ve Castells'in görüşleri üzerinden verilecek yanıtların bu tartışma için daha yararlı olduğu düşünülmektedir. Dahası Marcuse'den başlayıp, Virilio ve Castells ile devam eden kuramsal hattın kronolojik bir perspektif içerdiğini vurgulamak gerekir. Dolayısıyla bu perspektif dijital dönüşümü açıklamak için tarihsel bir bağlam da sunmaktadır.

Buna ek olarak, söz konusu üç düşünürün yaklaşımlarının da dijital kültürün yükselişinin getireceği riskler ve fırsatları analiz ederken birbirinden farklı kuramsal konular içerdiği de belirtilmelidir. Öncelikle Herbert Marcuse'nin tek boyutlu toplum kavramı, hem ileri endüstri toplumlarında teknoloji ve kapitalizm ilişkisinin temellerini açıklamakta hem de bu ilişkinin ortaya çıkardığı olumsuzlukların günümüzde dijital kültürün beraberinde getireceği riskleri anlamakta yararlı olduğu düşünülmektedir. Paul Virilio'nun bir düşünür olarak konumu her ne kadar buradaki düşünürlerden farklı olsa da¹, özellikle teknolojinin getirdiği hız ve toplum arasındaki ilişki üzerine eleştirileri ve küresel bir tekno-kültür vurgusu, yine burada sözü edilen dijital dönüşümün nasıl gerçekleştiğini ve adım adım dijital bir kültürün nasıl oluştuğunu açıklamada yararlı olacaktır. Son olarak dijital dönüşümün ve dijital kültürün etkilerini doğrudan gözlemleyebilme imkanına sahip çağdaş bir düşünür olarak Manuel

¹Paul Virilio bu düşünürlerden farklı olarak bir iletişim bilimci ya da bir sosyolog değildir. Ancak enformasyon toplumu üzerine yaptığı tartışmalar ve eserleri ile enformasyon toplumu tartışmalarında önemli bir yeri vardır (Olgun, 2020:201).

Castells'in ağ toplumu ve akışlar uzamı yaklaşımı ise, bu açıdan burada çizilen kuramsal hattı tamamlayıcı bir işleve sahiptir. Castells'in yaklaşımı çalışmamız için sadece günümüze ilişkin güncel veriler sunmakla kalmamakta ayrıca görece iyimser bir konumda bulunduğundan, dijital dönüşüm ve dijital kültürün fırsatlarını analiz etmede diğer iki düşünürü göre daha farklı bir perspektif sağlamaktadır.

2.1. Herbert Marcuse ve Tek Boyutlu Toplum

Frankfurt Okulu'nun önde gelen düşünürlerinden biri olan Herbert Marcuse'nin ileri endüstri toplumları üzerine yaptığı çözümlemesi, teknoloji-toplum-kapitalizm ilişkisini anlamak için oldukça önemlidir. Marcuse'nin tek boyutlu toplum düşüncesi sadece kendi zamanındaki toplumsal değişimi anlamak için değil, aynı zamanda günümüz toplumunu anlamak için de oldukça aydınlatıcıdır. Ancak Marcuse'nin tek boyutlu toplum düşüncesine ve dolayısıyla çığır açıcı eseri *Tek Boyutlu İnsan* kitabına geçmeden önce onun teknoloji, toplum ve kapitalizm ilişkisi üzerine yazdığı başka bir metinden söz etmek gerekir. Marcuse Tek boyutlu İnsan'dan yirmi üç yıl önce 1941'de yazdığı *Some Social Implications of Modern Technology*'de, bu eserinde geliştireceği fikirlerin temellerini atar. Marcuse (2004: 41) burada teknolojiyi şöyle tanımlar: "Teknoloji, bir üretim tarzı olarak, makine çağını karakterize eden aletlerin, cihazların ve çelişkilerin toplamı, aynı zamanda sosyal ilişkileri organize etme ve sürdürme (ya da değiştirme) tarzı, yaygın düşünce ve davranış kalıplarının bir tezahürü, kontrol ve tahakküm için bir araçtır". Marcuse bu tanımla teknolojiyi bir yandan üretim tarzını belirleyen teknik araçların bir toplamı olarak görürken diğer yandan da toplumsal ilişkileri organize eden, sürdüren bir kontrol aracı olarak görmektedir. Teknolojinin toplumsal olan üzerindeki etkisine dikkat çeken Marcuse'ye göre (2004: 43) teknolojik süreç boyunca, yeni bir rasyonalite ve yeni bireysellik standartları toplumun geneline yayılmıştır. Daha sonra teknik

rasyonalite olarak ifade edeceği bu yeni rasyonalite biçimi, ileri endüstri toplumunun rasyonalite biçimidir. Teknolojik rasyonalitenin en temel ilkelerinden biri ise verimliliktir. Ona göre verimlilik burada rekabetçi bir özellik gösterir. Rekabetçi verimlilik ilkesinin, mekanizasyon ve rasyonalizasyon sürecine uyum sağlamış endüstrileri desteklemesi ile teknolojik güç ekonomik güce yoğunlaşma eğilimine girmiştir. Yani daha “büyük üretim birimlerine, büyük miktarlarda ve çoğunlukla çarpıcı bir çeşitlilikte mal üreten büyük kurumsal işletmelere, hammaddelerin çıkarılmasından malzeme, ekipman ve süreçlere sahip olan ve kontrol eden endüstriyel imparatorluklara”. (Marcuse, 2004: 43). Nihayetinde teknoloji “yeni araçlar, süreçler ve ürünler yaratarak dev işletmelerin komutasındaki gücünü sürekli arttırmaktadır” (akt.Marcuse, 2004: 44).

Marcuse bu gücü kontrol eden yapıyı aygıt (apparatus) kavramı ile adlandırmaktadır. Ona göre aygıt “mevcut toplumsal düzenlemede endüstrinin kurumlarını, cihazlarını ve organizasyonlarını ifade etmektedir” (Marcuse, 2004: 44). Marcuse’ye göre; aygıtın etkisi altında, bireysel rasyonalite teknolojik rasyonelliğe dönüştürülmüştür. “Bu rasyonalite, yargılama standartlarını belirler ve insanları, aygıtın dikte ettiklerine karşı olsalar bile onları kabul etmeye hazır hale getiren tutumları teşvik eder” (Marcuse, 2004:44). Ancak Marcuse’ye göre bu bireyselliğin ortadan kalktığı anlamına gelmez. Bireysel başarı standart verime dönüşmüştür (Marcuse, 2004: 44-45). Bu verimlilik, bireyler ne kadar bu rasyonalite içinde aynı rasyonellikle davranırlarsa o derece verimli olacağı bir biçimdedir. “İnsan davranışı makine sürecinin rasyonalitesiyle donatılmıştır ve bu rasyonalite belirli bir sosyal içeriğe sahiptir” (Marcuse, 2004: 46). Marcuse bu durumu ironik biçimde şöyle betimler (2004: 47); “Birey ne kadar rasyonel davranırsa ve rasyonelleştirilmiş çalışmasına ne kadar sevgiyle katılırsa, bu rasyonelliğin sinir bozucu yönlerinde o kadar başarılı olur”.

Anlaşılacağı gibi teknik rasyonalite toplumun her tarafına yayılmış ve toplumsal ilişkileri belirler hale gelmiştir. Bu haliyle teknik rasyonalite gündelik hayatı kolaylaştırıcı ve rahatlatıcı işleviyle içinden çıkılması imkânsız olan bir yaşam sistemi inşa etmiştir. Akıl, bu yaşam sistemi içinde biçimselleşir. Marcuse şöyle der;

Mesele şu, bireyin kendini ayarlaması ve uyarlaması için kullanılan aygıt o kadar rasyoneldir ki, bireysel protesto ve kurtuluş sadece umutsuz değil, tamamen mantıksız görünmektedir. Modern endüstri tarafından yaratılan yaşam sistemi, en yüksek uygunluk, kolaylık ve verimliliğin birleştiği yerdir. Bu terimlerle tanımlandığında akıl, bu dünyayı sürdüren bir faaliyete eşdeğer hale gelir. Rasyonel davranış, makul itaatkârlığı öğreten ve böylece hâkim sırayla anlaşmayı garanti eden bir olguyla özdeşleşir (Marcuse, 2004: 48).

Görüldüğü gibi, teknolojik rasyonalite uygunluk, kolaylık ve verimliliğin en yüksek düzeye çıkartıldığı modern endüstrinin akıl biçimi haline gelmiştir. Verimliliğin teknolojik rasyonelliğin yapısının en temel göstergesi haline geldiği yerde akıl da özerkliğini yitirir.

Akılın özerkliği, insanların düşünceleri, duyguları ve eylemleriyle aynı ölçütte anlamını yitirir, kendi yarattıkları aygıtın (apparatus) teknik gereklilikleriyle şekillenir. Akıl dinlenme yerini standart kontrol, üretim ve tüketim sisteminde bulmuştur. Orada, bu sistemin verimliliğini, uygunluğunu ve tutarlılığını garanti eden yasal ve mekanizmalar aracılığıyla hüküm sürmektedir (Marcuse, 2004: 49).

Marcuse'nin buradaki akıl tasviri onun daha sonra ileri süreceği teknik akıl kavramının kökenlerini oluşturmaktadır. Akıl, aygıtın teknik gereklilikleriyle birleşerek teknolojik rasyonalite ile biçimselleşmiş ve tahakküm aracı haline gelmiştir. Bu durumda bireyselliğin kendisi de bir çıkış imkânı sağlayamamakta aksine teknolojik rasyonaliteye uygun kitleler oluşmaktadır. Marcuse'nin belirttiği gibi (2004: 55) “modern kitlelerin ortaya çıkışı ile aygıtın verimliliği ve tutarlılığını tehlikeye atmaktan çok, toplumun ilerleyen koordinasyonunu ve otoriter bürokrasinin büyümesini kolaylaştırmıştır”. Böylece toplum teknolojik

rasyonalite etrafında örgütlenen bir yapıya -sonrasında Marcuse'nin tek boyutlu toplum olarak tanımlayacağı yapıya doğru ilerlemektedir.

Marcuse'nin *Tek Boyutlu İnsan* kitabında, *Some Social Implications of Modern Technology*'de ileri sürdüğü fikirleri daha da geliştirir. Marcuse burada da teknolojinin toplumu kontrol etmek adına üretici aygıtın totaliter eğiliminden, teknolojinin toplumsal kontrol ve toplumsal uyumlaştırma aracı olarak hizmet ettiğinden bahseder (Marcuse, 2007: xlv-xlvi). Dahası, Marcuse aygıtın, savunma ve genişleme için ekonomik ve politik gereksinimlerini emek zamanı ve boş zaman, maddi ve entelektüel kültür üzerine dayatmakta olduğunu ortaya koyar. Ona göre teknolojik temelini organize etme biçimi sayesinde, çağdaş sanayi toplumu totaliter olma eğilimindedir (Marcuse, 2007:5). Marcuse'nin ileri sanayi toplumunu totaliter eğilimli görmesinin nedeni, onun bu toplumu salt refah toplumu olarak görmemesinden kaynaklanır. Marcuse'ye göre, ileri sanayi toplumu refah devleti ile savaş devleti'nin birlikteliğinden oluşmuştur ve 19. Yüzyılın rekabetçi kapitalizmi içsel olarak yerini, devletin, şirketlerin ve sendikaların ekonomik büyümeyi arttırmak için faaliyetlerini eşgüdümledikleri örgütlü bir sanai/endüstriyel ekonomiye bırakmıştı (Giddens, 2008: 227-228).

Marcuse (2007: 149) bu toplum içinde bireylerin konumu hakkında ironik bir biçimde şöyle yazmıştır. "Rasyonel ve üretici/verimli yaşıyor ve ölüyoruz". Dolayısıyla tek boyutlu toplumun olmazsa olmaz özellikleri rasyonellik ve verimlilikti. Çünkü Marcuse'ye göre toplum, "insanın teknik kullanımını da içeren şeylerin ve ilişkilerin büyüyen teknik bir topluluğunda kendini yeniden üretmişti" (Marcuse, 2007: 149). Bu toplumun teknik bir akıl yoluyla yönetilmesi ve kontrol edilmesi anlamına gelmekteydi. Yani teknik gelişmeler toplumsal hayatı giderek daha kolay kontrol etmenin yollarını belirliyordu. Marcuse bu pasajın devamında şöyle yazıyordu.

Bilimsel yönetim ve bilimsel iş bölümü, ekonomik, politik ve kültürel girişimin verimliliğini büyük ölçüde artırdı. Sonuç: daha yüksek yaşam standardı. Aynı zamanda ve aynı zeminde, bu rasyonel girişim, işletmenin en yıkıcı ve baskıcı özelliklerini bile haklı kılan ve ortadan kaldıran bir zihin ve davranış modeli üretti. Bilimsel-teknik rasyonellik ve manipülasyon, sosyal kontrolün yeni biçimlerinin içinde birbirlerine karışır. (2007: 149-150)

Anlaşılabileceği gibi daha yüksek yaşam standardı beraberinde sosyal kontrolün artmasına da sebep olmaktadır. Bu toplumun dolaylı bir teknolojik gözetim altında olduğunu işaret etmektedir. Marcuse'ye göre "işgücünün gittikçe teknolojinin bütün tasarımının bir parçası haline gelmesine yol açan üretimdeki mekanikleşme hala yabancılaşmanın odak noktasıydı. Ancak acımasızlığı, sertliği ayan beyan ortada olan çalışma ortamlarının tedricen ortadan kalkması, insanın makineye köle olmasının üzerini örtüyordu" (Giddens, 2008: 228). Dolayısıyla daha yüksek yaşam standardı beraberinde aygıtla kurulan bağımlılık ilişkisini getiriyordu. Bu standartlara sahip olarak yaşamak daha fazla uyumluluk ve verimlilik ile mümkündü. Bu açıdan Marcuse'nin burada bilimsel rasyonellik ile manipülasyonun birbirine karıştığı tespiti teknolojik rasyonalitenin iki farklı yüzünü de göstermektedir. Bu yüzün bir tarafı da irrasyonelliğe işaret eder. Zira Marcuse'ye göre gittikçe gelişen ve ilerleyen "tek boyutlu toplum rasyonel ve irrasyonel arasındaki ilişkiyi değiştirir. Rasyonalitesinin fantastik ve çılgın yönleriyle çelişen mantıksızlık alanı, gerçekten rasyonel olanın, "yaşam sanatını teşvik edebilecek" fikirlerin evi haline gelir" (Marcuse, 2007: 251). Dolayısıyla irrasyonel olarak görünen herhangi bir şey, rasyonel olarak görülebilir.

Sonuç olarak Marcuse'nin tek boyutlu toplum kavramı, bireysel rasyonalitenin teknolojik rasyonaliteye dönüşmesiyle ortaya çıkan teknik aklın nasıl bir tahakküm aracına dönüştüğünü ve böyle oluşan ileri endüstri toplumunun giderek totaliter eğilimli tek boyutlu topluma dönüştüğünü gösterir. Marcuse'ye göre ileri endüstriyel toplumun verimlilik kaynaklı refah vaadi beraberinde getirdiği bedelleri düşünülürken gerçekleşmemiştir. Bu anlamda *Tek Boyutlu*

İnsan, “görünürdeki endüstriyel refah ortamında gerçekleşmemiş imkanların kapsamını değerlendirmeye çalışan bir toplum analizi olarak sunuluyordu” (Giddens, 2008: 226-227).

Kuşkusuz Marcuse’nin tek boyutlu toplum eleştirisi burada anlatıldığından çok daha geniş bir şekilde ve farklı bağlı bağlamlarda tartışılmayı gerektirir. Ancak bu çalışmanın kapsamı nedeniyle daha sınırlı bir şekilde ele alınmıştır. Marcuse’den sonra başka bir teorik uğrağımız ise Paul Virilio’dur.

2.2. Paul Virilio, Hız, Enformasyon

Paul Virilio’nun düşüncelerine enformasyon toplumu ya da kapitalist ötesi toplum tartışmalarında sıklıkla referans verilir. Virilio, bu makalede ele alınan diğer düşünürlere kıyasla bir sosyal teorisyen olarak görülmebilir. Kendisinin deyimiyle bir teknoloji eleştirmenidir (Armitage, 2017: 323). Virilio, yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi ile “hiper hızda gelişen modernitenin insan ve teknoloji arasındaki ilişkinin insanın etkinliğini giderek ortadan kaldırdığını savunan kötümser bir düşünceye bağlıdır” (Olgun, 2020: 197). Virilio’nun bu kötümser bakışı içinde en dikkat çekici noktalardan biri de asıl tehlikeyi metalaşma yerine teknolojik aklın hakimiyetini ilan edişinde görmesidir (Stevenson, 2008: 322). Bu düşünce hemen akla Marcuse’nin teknik akıl kavramını getirir. Virilio’nun düşünceleri ve eleştirileri birçok açıdan Marcuse’nin tek boyutlu toplumunu anımsatır. Ancak Virilio daha çok bir eleştirmen gibi yazdığından, yazılarının karamsarlık dozunun Marcuse’nin felsefi diline göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte Virilio’nun ilgisi kitle iletişim araçları teknolojisinin gelişmesiyle birlikte giderek toplumda yaygınlaşması üzerine odaklanır. Virilio’ya göre bu durum tekno-bilim ve hatta kitlesel bir tekno-kültür oluşmaktadır. Bu biçimiyle de artık tarihin ilerlemesinin öznesi değil, hakikatin hızlanmasının yarattığı baş

dönmesinin öznesidir” (Virilio, 2003: 10). Virilio da Marcuse’ye benzer bir şekilde, teknolojinin gelişiminin sosyal kontrolü arttıracaklarını vurgular. Ona göre küresel tekno-kültür gözetim işlevine de sahiptir. Virilio bu tekno-kültürün yeni medya aracı² televizyon sayesinde bir ev-içi tele gözetim oluşturduğunu savunur ve bu gözetimin zamanla kapsamını genişleteceğini ileri sürer (Virilio, 2003: 17-18). Günümüzde ev içinde kullanılan akıllı teknolojiler düşünüldüğünde Virilio’nun tespitinde haklı çıktığı görülmektedir.

Virilio’nun vurguladığı önemli noktalardan biri gelişen teknoloji ile iletişimin hızının gittikçe artmasıdır. Bu doğrultuda modern iletişimin hızının sonuçlarını beş başlık altında toplayan Virilio’ya göre hızın artmasının birçok olumsuz etkisi vardır (Stevenson, 2008: 328-329). Öncelikle hız düşüncüyü ve demokratik müzakere olanağını ortadan kaldırdığından demokrasi için kullanım fikri kusurludur. İkinci olarak kitle iletişim araçlarının teknolojisi küresel ölçüde yayılması ile zaman ve mekân ortadan kalkmış ve bireyler “terminal yurttaş”larına dönüşmüşlerdir. Bununla bağlantılı üçüncü bir husus, terminal yurttaş haline gelen bireylerin zaman ve mekânın ortadan kalkmasıyla hareket etmelerine gerek kalmaması ve böylece enformasyonun hızlanmasına rağmen fiziksel davranışın azalmasıdır Dördüncü olarak enformasyonun benlik üzerine odaklanmasıyla bireyselleşme artmakta, bireyler kendileri dışındaki fiziki ve toplumsal çevreyi daha az önemsemektedir-ki bu noktada Virilio gerçekliğin telegörselleşmesinin *cosmopolis* yerine *omnipolis* yarattığını vurgular (Stevenson, 2008: 329; Olgun, 2020: 200). *Omnipolis* burada sınırlı bir görüş anlamında kullanılmıştır ve bu bağlamda Virilio’nun bireyi Marcuse’nin Tek Boyutlu İnsan kavramıyla işaret ettiği birey ile örtüşür. Beşinci olarak bu

² Virilio’nun bu fikirleri yazdığı dönemde televizyon yeni medya araçlarından biriydi. Yeni medya kavramı her dönem de farklı kitle iletişim araçlarını nitelemek için kullanılır. Dolayısıyla, telgraf ya da televizyonun kendi dönemleri içinde yeni medya olarak kabul edildiği gibi, günümüzün yeni medyası ise sosyal medyadır. Bu vurgu yazar tarafından şu yazıda da farklı örnekler üzerinden yapılmıştır (Olgun, 2020: 188).

teknolojilerin yayılması ile bireyler sürekli küresel bir gözetim altında olma durumu ile karşı karşıya kalacaklardır. Virilio'ya göre bu durum Marcuse'nin anlayışıyla uyumlu bir biçimde teknolojiye dayanan totalitarizmin ortaya çıkmasına neden olabilecektir (Stevenson, 2008: 329) (Olgun, 2020: 200).

Görüleceği gibi Virilio'nun düşünceleri, birçok yönden Marcuse'nin düşünceleriyle benzerlik gösterir³. Her ne kadar Virilio hiçbir eserinde Marcuse'ye referans vermese de Marcuse'nin tek boyutlu toplum olarak kavramsallaştırdığı ileri endüstri toplumları hakkındaki karamsar düşünceleri, Virilio'nun da benzer karamsar bakış açısında yankı bulur. Öte yandan Virilio'nun bu alanda en bilinen yazılarının kabaca 1970'lerin sonlarından 2000'lerin başına kadar olan dönemi kapsadığını düşünülürse, yaptığı tespitlerin günümüze ilişkin analizlerle daha çok örtüştüğü de söylenebilir. Tabii bu örtüşme açıkça Virilio'nun daha çağdaş olmasından kaynaklanmaktadır. Televizyonun yükselişine ve internetin gelişimine tanık olmuştur. Bu açıdan Virilio'nun buradaki en dikkat çekici kavramlarından biri olan terminal yurttaş telaffuz edildiğinde akıllara hava alanında kişisel bilgisayarıyla kahvesini yudumlarken uçağını bekleyen bir kişinin gelmesi şaşırtıcı değildir. Virilio'nun görüşlerine kısaca değindikten sonra günümüz dijital toplumu hakkında daha fazla söz söylemiş ve halen söylemekte olan Manuel Castells'in düşünceleri son teorik uğraşımız olacaktır.

2.3. Manuel Castells-Ağ Toplum

Manuel Castells'in görüşleri şimdiye kadar anlatılan endüstri sonrası toplum ya da enformasyon toplumu tartışmaları için hem tamamlayıcı niteliktedir hem de

³ Hatta Virilio'nun (1998) Dromolojik toplum kavramı ve Marcuse'nin tek boyutlu toplum kavramı da benzer bir ilişki içinde okunabilir. Virilio'nun dromolojik toplumu askeri düzene benzetmesi ile Marcuse'nin ileri endüstri toplumlarının refah toplumu ve savaş toplumunun birlikte oluşumunda kaynaklandığı fikri arasında bu bağlamda ilişki kurulabilir.

güncelliği itibariyle önceki tartışmaların ötesine geçmeyi başarır. Hatta Castells'in üç ciltlik *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* eserinde geliştirdiği *ağ toplumu* kavramı, enformasyon toplumu ya da kapitalist ötesi toplum kavramlarının yerine kullanılabilir kadar kapsamlıdır. Castells ağ toplumu kavramı ile enformasyon, teknoloji ve kapitalizmi ilişkisini gösteren bir toplum tasvir eder. O bu bağlamda teknoloji ve toplum ilişkisini şöyle anlatır:

Teknoloji, Kapitalizmin küresel olarak yeniden yapılandığı bir tarihsel dönemde doğdu ve yayıldı; bu bir tesadüf değildi; bugünün teknoloji devrimi kapitalizm için temel önemde bir araçtı. Dolayısıyla bu değişim sürecinde ortaya çıkan yeni toplum da tarihlerine, kültürlerine, kurumlarına, küresel kapitalizm ve enformasyon teknolojisiyle özgül ilişkilerine bağlı olarak farklı ülkelerde kayda değer bir tarihsel çeşitlilik gösterse de hem kapitalist hem de enformasyoneldir (Castells, 2005: 15).

Görüldüğü gibi Castells'in düşünceleri, daha önce yukarıda tartışılan Marcuse ve Virilio'nun düşüncelerini yadsımaz. Castells'in buradaki en önemli katkısı teknoloji ve verimliliği de içine alan enformasyonel tanımlamasıdır. Enformasyonel ya da daha sonra Castells'in vurguladığı haliyle enformasyonizm bir kalkınma biçimine gönderme yapar. Castells'e göre bu kalkınma biçiminde "üretkenliğin kaynağı, bilgi üretme, bilgi işleme ve sembollerle iletişim teknolojilerindedir... Ancak enformasyonel kalkınma biçimine özgü olan şey, bilginin üzerine bilgi gelmesi eyleminin bizzat üretkenliğin ana kaynağı olmasıdır" (Castells, 2005: 20). Böylece, Castells'in analizinde üretkenlik ve verimlilik vurgusunun öne çıktığı görülebilir. Castells'in de belirttiği gibi, esnek ve uygulanabilir olan teknolojik yenilikler verimliliğin artırılmasında çok önemliydi ve ona göre eğer yeni enformasyon teknolojisi olmasaydı şimdiki anlamıyla küresel kapitalizmden söz etmek çok da mümkün değildir. Dolayısıyla enformasyonizm ile kapitalizmin gelişmesi ve yenilenmesi arasında çok sıkı bir ilişki söz konusudur (Castells, 2005: 23).

Bu doğrultuda Castells'in kullandığı başka bir kavram ise akışlar uzamıdır (space of flows). Castells akışlar uzamını, "akış üzerinden işleyen, aynı zamanda gerçekleşen toplumsal pratiklerin maddi örgütlenmesi" olarak tanımlar (Castells,2005:548). Akışlar uzamı, Marcuse ve Virilio'nun da düşüncelerindeki toplumsal işleyişin daha somut bir analizini gösterir. Marcuse'nin teknolojik rasyonalitesinde olduğu gibi akışlar uzamının mantığı da kaçınılmaz şekilde rasyoneldir. Castells'e göre akışların uzamı, "enformasyonel toplumdaki hakîm süreçlerin ve işlevlerin maddi biçimdeki desteği olarak, akışların uzamını oluşturan en azından üç maddî destek katmanının bir araya gelmesiyle tarif edilebilir" (Castells, 2005: 548). Bu katmanların ilkinin, ağların maddi olarak oluşmasına imkân veren elektronik bağlantılar oluşturur. İkinci katmanı ise ağ merkezleri, düğüm noktaları ve limanlar olarak tanımlanabilecek yapılar oluşturur (Castells, 2005:549). Castells'e göre akışlar uzamının kendisi mekânsız olmasa da yapısal olarak mekânsızdır. Castells'in belirttiği gibi "bir düğümdeki konum, o konumu bütün ağla bağlantılandırır. Merkezler de limanlar da ağ içindeki görelî ağırlıkları itibarıyla hiyerarşik olarak örgütlenmişlerdir. Ancak bu hiyerarşi, ağ tarafından işlenen faaliyetlerin gelişimine bağlı olarak değişebilir" (2005: 549).

Buradaki mekânsızlık vurgusu da Virilio'nun düşüncesiyle benzerlik gösterir. Ancak Castells mekânsız bir hiyerarşinin de olabileceği görüşüyle Virilio'nun analizinin ötesine geçebilmiştir. Bu hiyerarşinin bir sonucu olarak bazı ağlar küresel ekonomide karar alma merkezleri olarak öne çıkarlar. Castells'e göre bu merkezi ağlar akışlar uzamının en net örneklerinden biridir (2005: 549-550). Örneğin güçlü ekonomilere sahip ülkelerin borsalarındaki yükseliş veya düşüşler- New York ve Hong Kong borsası gibi küresel bir etki yaratarak diğer ülkelerin ekonomik yapılarını da etkileyebilmektedir (Olgun, 2020: 205).

Castells'e göre (2005: 550) akışlar uzamının üçüncü katmanını ise akışlar uzamının çevresinde örgütlendiği "yönetmel işlevleri icra eden yönetici seçkinlerin uzamsal örgütlenmesi" oluşturur. Bu katmanın önemli bir noktası, sosyal aktörlerin işlevini vurgulamasıdır. Castells'e göre;

Akışların uzamı teorisi, toplumların asimetrik olarak her sosyal yapıya özgü hâkim çıkarların etrafında örgütlendiği yönündeki örtülü varsayımdan hareketle başlar. Akışların uzamı, toplumlarımızda tek hâkim mantık değildir. Ancak, baskın uzamsal mantıktır, çünkü toplumlarımızdaki hâkim çıkarların/işlevlerin uzamsal mantığıdır. Ancak bu yalnızca yapısal bir hakimiyet değildir. Sosyal aktörler tarafından hayata geçirilir, algılanır, kararlaştırılır, icra edilir. Dolayısıyla toplumlarımızda başlıca konumları işgal eden teknokrat-finansal-idari seçkinlerin de kendi çıkarları ve pratiklerinin maddi/uzamsal desteği konusunda özgül uzamsal koşulları olacaktır (Castells, 2005: 552).

Anlaşılabacağı gibi akışların uzamı kavramı günümüz ağ toplumunun yapısını göstermektedir. Bu yapı, mikro bağlantılar ile birbirine bağlı, zaman ve uzamdan bağımsız ama aynı zamanda hiyerarşik bir örgütlenmenin olduğu ve hatta yeniden düzenlendiği, teknolojik rasyonalite temelinde kurulan, her geçen gün bağlı bulunduğu ağları sağlamlaştıran ve geliştiren bir yapıdır.

Castells bu yeni toplumsal yapı içinde oluşan gerçek sanallık kültüründen bahseder. Ona göre bu kültür elektronik ya da dijital medyanın bir sonucu değildir. Fakat elektronik medya yeni oluşan bu kültürde "vazgeçilmez ifade araçlarını" oluşturur (Castells, 2007: 504). Castells'e göre "gerçek sanallığın insanların hayal gücünü ve temsil sistemlerini neden ele geçirebildiğini açıklayan maddi temel, insanların akışlar uzamında ve zamansız zamanda sürdürdükleri hayattır" (2007: 504). Dolayısıyla gerçek sanallık kültürü, elektronik/dijital medya araçlarının gelişmesiyle birlikte daha da güçlenmektedir. Castells daha sonra *İletişim Gücü* kitabında bu durumu net bir şekilde açıklar. Ona göre "internet ve kablosuz iletişimin yayılması iletişim ağlarını merkezsizleştirmiştir" (Castells, 2016: 108). Merkezsizleşen iletişim ağları, günümüz ağ toplumunun yukarıda anlatılan, akışlar uzamının mikro yapısını kuvvetlendirdiği gibi, sosyal

ağların yükselişiyile birlikte bütün bir iletişim sürecini küresel ölçekte yenilemektedir. Dolayısıyla Castells de burada ağ toplumu kavramının kapsamını geliştirir. Ona göre tarihsel olarak özgün olan bu yapı, “enformasyon ve iletişim teknolojilerine dayalı yeni teknolojik paradigma ile bazı önemli sosyo-kültürel değişimler arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkmıştır. Bu değişimlerin en başta gelen boyutlarından biri de (...) bireyleşmedir” (Castells, 2016: 9).

Görüldüğü gibi bireyleşme sonucu oldukça önemlidir. Çünkü bireyleşme bu yeni kültürün bir parçası olarak iletişimin kendisini de değiştirmiştir. Bu doğrultuda Castells günümüzde sosyal medya üzerinden kurulan iletişimi en net açıklayan kavramlardan biri olan kitlesel öz iletişim kavramını geliştirir⁴. Castells bu kavramı şöyle açıklar:

Kitlesel iletişimdir çünkü bir mesaj ya da ileti hacimli bir e-posta gibi küresel bir takipçi kitlesine ulaşma potansiyeline sahiptir. Aynı zamanda öz iletişimdir, çünkü mesajı kişinin kendisi üretir, oysa alıcıları kişinin kendisi tanımlar..Üç iletişim biçimi (kişiler arası iletişim, kitlesel iletişim ve kitlesel öz iletişim) birbirinin yerini almak yerine bir arada var olur, etkileşim içindedir ve birbirini tamamlar (Castells, 2016: 92).

Anlaşılabacağı gibi, Castells’in kitlesel öz-iletişim kavramı bireyin de aktif olarak ağ toplumunun içinde yer aldığı açık bir göstergesidir. Castells yine de kitlesel öz iletişimle birlikte gerçek toplulukların sona ermeyeceğini, sosyalleşmenin azalmayacağını ileri sürer. Hatta ona göre internet ile sosyalleşme daha da artmıştır. Çünkü internet üzerinden bağlantı haline olmak kolaydır. Ayrıca Castells, internet ve sosyal ağlar üzerinde bireylerin aynı fiziksel yaşamlarında olduğu gibi davrandıklarını ve fakat çok bağlantı kurduklarını belirtir. Bu nedenle Castells’in belirttiği gibi “fiziksel hayattan daha sosyaldir. Ama insanlar sanal gerçekliği yaşamaz: Gerçek bir sanallık söz konusudur, çünkü toplumsal

⁴ Kitlesel öz iletişim kavramının kullanıldığı bir nicel çalışma örneği olarak Olgun ve Öztürk’ün (2020) Sosyal Medya ve Dolayimli Gündelik Yaşam: Goffman ve Castells Ekseninde Sosyal Medya Kullanımının Gençler Üzerindeki Etkisi (Adıyaman Üniversitesi Örneği) çalışmasına bakılabilir.

pratikler, paylaşma, topluma karışma ve toplumda yaşanan sanallıkta akışlar uzamında (...) kolaylaştırır” (Castells, 2016: 13).

Buraya kadar, Marcuse, Virilio ve Castells’in görüşleri üzerinden günümüzde dijital dönüşüm ve dijital kültürün hem tarihsel hem de teorik arka planını açıklama amacıyla bir hat oluşturulmuştur. Şimdi bu perspektif üzerinden dijital kültürün yükselişi tartışılacaktır.

3. DİJİTAL KÜLTÜR: RİSKLER VE FIRSATLAR

Dijital dönüşümün günümüzde geldiği noktayı anlamak için öncelikle kullanılmaya başlanan yeni teknolojilerden kısaca söz etmek gerekir. OECD'nin Going Digital raporunda (2019a: 18-19) bu teknolojileri gösteren bir grafik yer alır. Birbirine bağlı dijital teknolojilerin ekosistemi olarak adlandırılan grafikte; Nesnelerin interneti (internet of things), 5G ağlar, bulut programlama (cloud computing), büyük veri (big data), yapay zekâ, blok zinciri teknolojisi (blockchain) ve programlama gücü (computing power) dijital dönüşümün temelindeki teknolojiler olarak gösterilmektedir. Bu teknolojilerin önemi, önümüzdeki birkaç on yıl içinde küresel ölçekte sosyo-ekonomik yapıda meydana getirebilecekleri değişimlerdir. Örneğin Nesnelerin interneti, makinelerin akıllı cihaz ve nesnelere topladıkları verilerle başka makineler ile bağlantıyı tanımlamaktadır. Akıllı telefonlar, tabletler, akıllı televizyonlar, giyilebilir akıllı cihazlar (saat vb.), akıllı evler ve hatta yeni model otomobillerin internete bağlanabilmesi Nesnelerin internetinin en görünen örnekleridir (OECD, 2019a: 19). Bu türden akıllı cihazlar sadece bireylerin internete ulaşması işlevi görmemekte, aynı zamanda internet aracılığıyla birbirlerine de bağlı kalmaktadır. Telefon, tablet ve televizyon arasında kablosuz bağlantı üzerinden böyle bir bağlantı söz konusudur. Dolayısıyla bu cihazlar birbirleriyle senkronize olarak elde ettikleri verileri paylaşmaktadır. Makine-makine iletişimi olarak adlandırılan bu biçimin bireysel kullanım dışındaki örneği olarak akıllı şehirler,

tarım ve manifatura alanında kullanılan uygulamalar verilebilir (OECD, 2019a: 19). Nesnelerin interneti ile ilişkili olarak 5G ağların gelişiminin de oldukça önemli etkileri olacaktır. 5G ya da yeni jenerasyon kablosuz ağlar sadece daha hızlı veri transferine olanak sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda sürücüsüz otomobil gibi makine-makine iletişimini de geliştirecektir (OECD, 2019a: 19).

OECD raporunda bahsedilen diğer önemli teknolojilerden biri de bulut depolama programlarıdır. Bu teknoloji Apple, Google, Microsoft gibi sektörün önemli şirketleri tarafından kullanıcılarına sunulmaktadır. Bulut depolama sayesinde kullanıcılara fiziksel olarak var olmayan sanal bir depolama alanı verilmektedir. Bu alana sahip olan birey herhangi bir akıllı cihaz ile çevrimiçi olarak kişisel dosya, resim, video ve e-kitap gibi verilerini saklayabilmektedir. Bulut depolama programları sadece sanal depolama alanı olmanın ötesinde bir işleve sahiptir. Bu programlar, “yapay zekâ, otonom makineler, büyük veri ve üç boyutlu baskı gibi diğer dijital teknolojileri kolaylaştıracak şekilde bilgi işlem kaynaklarının uygunluğunu, kullanılabilirliğini, kapasitesini, çeşitliliğini ve yaygınlığını artırarak dijital dönüşümü yaygınlaştırır” (OECD, 2019a: 19). Anlaşılabacağı gibi bulut programlama pek çok alanda kullanılabilen çok işlevli bir veri bankası işlevi görmektedir. Youtube, Netflix ve Spotify gibi uygulamalar da temel olarak bulut programlama mantığı üzerinden işlemektedir.

Bununla birlikte dijital dönüşümün etkileri henüz dünyanın her yerinden aynı oranda hissedilmemektedir. Yukarıda anlatılan mevcut teknolojik gelişmelerin bazıları hakkında kamuoyunun fikri olmadığı gibi, bazılarından ise haberdar olmasına rağmen gündelik hayat pratiğine yerleşmemiştir. Ancak bu teknolojiler yavaş fakat emin adımlarla sosyo-ekonomik yapı içine yerleşmektedir. Bunun en önemli göstergesi internet ve bilgisayar teknolojilerinin kullanımının (ICT) “ülkeler, şirketler ve bireyler arasında eşitsiz bir şekilde dağılmasına rağmen büyümesidir” (OECD, 2017: 10). Marcuse’nin teknolojik rasyonalitenin mantığı

olarak gösterdiği verimlilik günümüz dijital toplumunun da olmazsa olmazı haline gelmiştir. Verimliliğin artması sadece üretilen herhangi bir ürünün daha hızlı bir şekilde üretilmesine ve dağıtılmasıyla sağlanamaz aynı zamanda dağıtımı yapılan ürünün mümkün olan en hızlı biçimde tüketiciye ulaşması ile gerçekleştirilir. Dolayısıyla verimlilik bu geniş kapsamıyla kapitalist üretim biçiminin de en temel ilkesi haline gelmiştir. Ancak verimliliğin artmasına, hizmetlerin kolaylaşmasına odaklanan Marcuseci teknik akıl sunduğu hizmeti alabilecek olanlar dışında kalanları göz ardı eder. Nesnelerin internetinin bir örneği olan kasiyersiz kasa ve hava alanlarında bulunan ekspres bagaj uygulamaları, bir yandan tüketici bireylerin işlerini kolaylaştırırken diğer yandan bu sektörde çalışan bireylerin işsiz kalmasına yol açabilecektir.

Elbette otomasyonun işyerlerindeki kullanımının artmasıyla istihdamın birçok sektörde azalması sadece günümüzde değil Sanayi Devriminden bu yana karşılaşılan sorunlardan biridir. Hatta teknoloji yüzünden birlikte işsiz kalma korkusu olarak teknofobi üzerine çalışmalar da bunu göstermektedir (McClure, 2018). Ancak buradaki risk tarihsel olarak benzer risklerin ötesinde yeni bir ekonomik yapıya gönderme yapmaktadır. OECD'nin (2019a: 84) raporuna göre Dijital dönüşüm ile hem bazı işler kaybolacak hem de yeni işler oluşturulabilecektir. Ancak tahminler mevcut bazı işlerin %14'ünün yüksek bir otomasyon olasılığı ile karşı karşıya olduğunu ve %32'sinin önümüzdeki 10 ila 20 yıl içinde önemli değişikliklerle karşılaşacağını göstermektedir. Burada değişmesi muhtemel işlerin yukarıda örneğini verdiğimiz kasiyerlik ya da havaalanı yer hizmetlisi gibi işlerin olduğu görülebilir. Dolayısıyla bu tür işler düşük veya orta vasıflı işçilere yönelik işlerdir. OECD raporunda dijital dönüşüm ile son yıllarda özellikle dijital yoğunluk gerektiren sektörlerde yeni işlerin ortaya çıktığı vurgulansa da bu sektörlerde yüksek vasıflı iş fırsatlarından yararlanma olasılığı en yüksek olan işçiler, teknolojiyi tamamlayan ve rutin olmayan görevleri yerine getirebilecek becerilere sahip işçilerdir (2019a: 88). Ancak raporda dijitalleşme

ile artan otomasyon nedeniyle yukarıdaki belirtilen benzer sektörlerde hem düşük hem de orta vasıflı işçilerin düşük istihdam nedeniyle rekabetinin artacağı hem de bu işçilerin yeni beceri gereksinimlerine uyum sağlama da güçlük çekebileceklerinin muhtemel olduğu da vurgulanmaktadır (2019a: 88-89). OECD'nin aynı yıl yayınladığı diğer bir rapor olan *Measuring the Digital Transformation: A Roadmap for the Future'* da ki tespitlerde de yeni beceriler edinme gereksinimine vurgu yapılmaktadır. Dahası bu beceriler "problem çözme becerileriyle birlikte katı bilişsel becerilerin (matematik ve okuryazarlık) ve bilişsel olmayan ve sosyal becerilerin (örn. iletişim ve yaratıcılık) bir kombinasyonunu gerektirmektedir (...) Eğitim ve kendini geliştirme, dijital dönüşümde başarılı olmak için bir zorunluluktur" (OECD, 2019b: 15). Dolayısıyla dijital dönüşümün yakın gelecekte getireceği en önemli risklerden biri özellikle düşük ve orta vasıflı işçilerin -ki kendi yeteneklerini geliştirmek için çaba sarf etmezlerse- istihdam sorunu olacaktır.

Dijital dönüşümün getirdiği risklerden biri de toplumsal hayatın tamamen dijitalleşmesiyle toplumun giderek dijital gözetim toplumuna dönüşmesidir. Marcuse teknolojik rasyonalitenin sosyal kontrol aracı olarak işlediğini söylerken ya da Virilio televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte tele gözetimden bahsederken aslında bu durumu öngörmüşlerdir. Günümüzde Nesnelerin interneti ile evimizde kullandığımız bütün akıllı araçlar birbirine bağlanmakta ve aralarındaki veri paylaşımı nedeniyle bireylerin yaşantılarının neredeyse her anını kaydetmektedir. Örneğin, Google üzerinden arama yapıldığında arama geçmişini kayıt altına alınır. İnternette girilen her site ve orada geçirilen süre kaydedilir. Bireylerin ilgi alanları yapay zekâ tarafından tahmin edilerek onu tüketime yönlendirecek algoritmalar oluşturur ve ilgili reklamlar bireylerin karşısına çıkarılır. Dolayısıyla akıllı araçlar bireylerin beğeni ve ilgilerini, neye tepki verip neye tepki vermeyeceğini tahmin edebilecek kadar veriye sahiptirler ancak bu verilerin kimlerle paylaşılacağı ise hayli şüphelidir. Bireylerin interneti,

kablosuz iletişim teknolojisini ve akıllı araçları imkânı varsa kullanmaması irrasyonel gözükmemektedir. Marcuse'nin belirttiği gibi yüksek yaşam standardına sahip olmanın bedeli sosyal kontrol olarak ödenmektedir. Ancak Goulden ve arkadaşlarının çalışmalarında belirttikleri gibi bireylerin bu teknolojilerin uzaktan izlenmeyi mümkün kılan teknolojiler olduklarını biliyor olmaları uzaktan izlemenin kabul edileceği anlamına gelmez (Goulden v.d,2018: 1596-1597). Onlara göre bu durum yakın gelecekte bu tür sistemlerin (Nesnelerin interneti) benimsenmemesini sağlayabilir (Goulden v.d,2018: 1597).

Bununla birlikte dijital dönüşümün en önemli kaynaklardan biri de oluşan büyük ölçekteki veridir (Big data). Boyd ve Crawford büyük veri kavramının zayıf bir kavram olduğunu ileri sürerler. Onlara göre (2012: 663) Şu anda mevcut olan veri miktarlarının genellikle oldukça büyük olduğundan şüphe yoktur, ancak bu yeni veri ekosisteminin belirleyici özelliği değildir. Bu nedenle kendi çalışmalarında büyük veriyi teknoloji, analiz ve mitolojinin etkileşimine dayanan kültürel, teknolojik ve bilimsel bir olgu olarak tanımlarlar (2012: 663). Onların kavramsallaştırmalarıyla büyük veri halihazırda bilgi nesnelereni değiştiren bir bilgi sistemi olarak ortaya çıkarken, aynı zamanda insan ağlarını ve toplumu nasıl anladığımızı bilgilendirme gücüne de sahiptir (Boyd & Crawford, 2012: 663). Büyük verinin oluşumundaki en önemli nokta, verilerin herkes tarafından üretilebilmesi ve mevcut verilerin sürekli güncellenmesini içermektedir. Johannsen'in de belirttiği gibi (2019: 142) büyük veriler yalnızca mevcut verilerin gerçek olarak işlenmesini değil, aynı zamanda ilk etapta veri oluşturmaya yönelik bir dönüşü de ifade etmektedir. Örneğin, sosyal medyada kullanıcı davranışını yakalayıp veriye dönüştürmeye veya giyilebilir bir cihazdan kaç adım atıldığını izlemeye ve böylece bedensel hareketleri dijital ölçütlere dönüştürmeye çalışır. Dolayısıyla bireylerin dijital olarak bıraktığı her iz aynı zamanda bir veri olarak saklanmaktadır. Bireyler sadece sosyal medya araçlarında ileti, fotoğraf, video ve vb. şeyleri paylaşarak değil aynı zamanda

kullandıkları her uygulama ile kendileri hakkında veri oluşturmaktadır. Nesnelerin interneti ile birbirinden ayrı gibi gözükse bütünü bu uygulamalar, örneğin Facebook, Instagram, Netflix, Spotify, gibi uygulamalar ve sağlık/egzersiz uygulamaları ya da giderek yaygınlaşan giyilebilir teknolojiler, bireylerin sanal bir profilini oluşturmaktadır. Bu durum bireylerin kişisel verilerinin güvenliği hakkında endişe duymalarına neden olmaktadır. OECD 2017 raporunda bireylerin duyduğu güvenlik endişelerinin onları çevrimiçi davranışlarını değiştirmeye teşvik edebileceğini ve dijital hizmet benimsenmesi üzerinde potansiyel olumsuz etkiler yaratabileceğini belirtmiştir (2017: 251). Yine aynı raporda hem birey hem de işletmeler için güven artırıcı teknolojilerin gerekliliği fakat henüz yetersiz olduğu vurgulanmıştır (2017: 270). Ayrıca kişisel verilerin güvenliği konusunda beceriler ve uzmanlıklar giderek önem kazanmakta ve hem bireyler hem de işletmeler tarafından talep edilmektedir (OECD, 2017: 275). Avrupa Birliği (AB) bölgesinde 2016 yılında yapılan survey çalışmasında “her on kişiden yedisinden fazlası (%72) e-postalarının ve çevrimiçi anlık mesajlaşmanın gizliliğinin garanti edildiğinin çok önemli olduğunu” ve “katılımcıların yaklaşık üçte ikisinin de (%65) mesajlarını ve çağrılarını şifreleyebilmeleri gerektiğine tamamen katıldıkları görülmüştür (OECD,2017:252). Eurostat’ın *Digital Economy and Society in EU* raporuna göre (2018:19) AB bölgesindeki tüm internet kullanıcılarının neredeyse yarısı (%46) kişisel bilgilerin reklam amaçlı kullanılmasına izin vermediklerini ve %40’ı ise sosyal ağ sitelerindeki profillerine veya içeriklerine erişimi kısıtladıklarını belirtmektedirler. Bunlarla birlikte Kullanıcıların sadece %37’si kişisel bilgi vermeden önce gizlilik politikası bildirimlerini okuduklarını, yine %37’si tıklamadan önce web sitesinin güvenli olup olmadığını kontrol ettiklerini, %31’i uygulamaların coğrafi konumlarına erişimini kısıtladıklarını ve sadece %10’u web sitelerinden çevrimiçi saklanan kişisel bilgileri güncellemelerini veya silmelerini istediklerini bildirmiştir. Görüldüğü üzere bu oranlar dijitalleşmenin giderek

yükselişinin karşısında oldukça düşük kalmaktadır. Bireyler henüz kişisel verilerinin ne kadar değerli olduğunun farkına varamamakta ve dijital kamusal alanda haklarının ne olduğunu bilmemektedirler.

4. SONUÇ

Dijital dönüşüm henüz tamamlanmamış devam etmekte olan bir süreçtir. Bu dönüşümün tarihteki diğer teknolojik dönüşümlerden en önemli farkı, bireylerin en azından bir parçasına zorunlu olarak katılımlarıdır. Günümüzde hiçbir birey internet olmadan modern toplumun imkanlarından yararlanamayacaktır. Bireyler şimdiye dek hiç olmadıkları kadar teknolojiye bağımlı hale gelmiştir. Marcuse'nin bahsettiği anlamda teknolojik rasyonalite toplumun her tarafına yayılmıştır. Verimlilik her geçen gün daha da önem kazanmakta ve bireysel başarının verimlilik istatistikleriyle ölçüldüğü ve çalışanlar arasında rekabetin arttığı neoliberal politikayla örölmüş bilgi temelli dijital bir ekonomi oluşmuştur. Banet-Weiser ve Castells'in (2020: 34) belirttiği gibi bu haliyle "dijital ekonomi her zamankinden daha fazla kültürel olarak üretilmiş bir ekonomidir". Dolayısıyla dijital ekonominin kendisi de dijital kültürden bağımsız düşünülemez.

Dijital dönüşümün özellikle önümüzdeki on yıl içinde sosyo ekonomik etkilerinin olacağını makalenin başında OECD raporuna referans vererek belirtmiş ve bu etkilerin biçimselleşmiş bir hali olarak kültürün de dijitalleşerek yeni bir forma dönüşeceğini öne sürmüştüm. Kuramsal olarak hem Marcuse'nin hem de Virilio'nun görüşlerinden hareket edildiğinde bu savın bir yere kadar destekler görüldüğünü söylemek gerekir. Daha kesin bir yargıda bulunmak için uygulamalı bir çalışmanın yapılması şarttır. Ancak hem Marcuse hem de Virilio'nun kendi dönemlerindeki toplumsal değişmeyi anlatırken yaptıkları gözlemlerin günümüz toplumunda gözlemlendiğini hatta bazı açılardan daha da somutlaştığını görmek mümkündür. Teknolojik rasyonalitenin topluma yayılması sadece bu mantığa sahip profesyonellerin artışında değil, yapay zekanın ve akıllı

araçların işleyişinde de görülebilir. Özellikle akıllı araçların topladıkları veriler üzerinden kurduğu algoritmalar ile bireyler hakkında birçok şeyi öğrenebilmeleri bunun açık bir göstergesidir. Nesnelerin interneti ile ev içinde kullanılan telefon, tablet ve TV gibi akıllı araçların ya da daha büyük makinelerin birbirleriyle insansız ya da öznesiz bir bağlantı kurabilmesini sağlamıştır. Böyle dijitalleşme sürecinde birey giderek dışarıda kalmaktadır. Aslında dışarıda kalma durumu bir dışlanma değil bir içe kapanma durumudur. Castells'in ifade ettiği bireyselleşmenin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda yine Castells'in kişisel öz iletişim kavramını açıklarken kullandığı elektronik içe kapanma (elektronik autism) ifadesi ile de anlatılabilir. O'na göre kişisel öz iletişim biçimin önemli bir bölümü gerçek iletişimden ziyade "elektronik içe kapanma"ya yakındır (2016: 104). Ancak Castells'in içe kapanma durumunu olumsuz bir anlamda kullanmadığını belirtmek gerekir. Çünkü birey internet aracılığıyla mesajını fiziksel olarak ulaşamayacağı kişilere de iletebilmektedir. Dolayısıyla Castells'in dediği gibi bir gerçek sanallık söz konusudur. İşte bu gerçek sanallık, dijital kamusal kavramından bahsederken dayandığım temel noktadır. Bireylerin hayatlarını fiziksel ortamdaki olabildiğince uzak yaşayabildikleri dijital kamusal alanları oluşturmuştur. Dijital kamusal alan sadece sosyal medyadan ibaret değildir. Birey internet kullanımı ile vatandaş olarak e-devlet uygulamalarından yararlanır, maaşını alır, ödemelerini yapar, dijital sözleşmeler imzalar, hemen hemen her alanda eğitim alabilir, haber alır, kendi kişisel haberlerini başkalarıyla paylaşır, içerik üretip yayımlayabilir, toplu görüşmeler vb. yapabilir. Üstelik burada sayılan bazı uygulamaları kullanmak örneğin e-devlet gibi giderek zorunlu hale gelmektedir. Kısaca bireyler fiziksel hayatta yapabildikleri hemen her şeyi internet üzerinden gerçekleştirebilirler. Dolayısıyla dijital kamusal alan, dijital teknolojilerin gelişimi ile gün geçtikçe kapsamını genişletir. Dijital kültür, dijital kamusal alan içinde, bireylerin iletişim biçimlerinin değişmesiyle (dolaylı iletişim) küresel olarak çok boyutlu gözükür

fakat giderek tek boyutlu hale dönüşen bir nitelik gösterir. Çünkü dijital kültürün temeli, teknolojik rasyonalitenin mantığına dayalı olacaktır. Bu mantığın bireylere vaadi ise çok kültürlülük yerine onları sanki öyleymiş gibi görünen nesnelere tüketimine yönlendirmek olacaktır. Dijital kültür ne olursa olsun kapitalist üretim mantığından sıyrılamayacaktır.

Sonuç olarak, dijital kültürün yükselişinin getireceği risklerin vaat ettiği fırsatlara göre daha fazla olduğu söylenebilir. Dijital dönüşüm her ne kadar heyecan verici olsa da burada Marcuse ve Virilio'ya göre çok daha iyimser sayılabilecek Castells'in, Ağ Toplumunun Yükselişinin sonunda yazdıkları ile cevap vermek yerinde olacaktır. "Ne var ki heyecan verici bir an olmayabilir. Çünkü, sonunda insani dünyamızda- yapayalnızken, tarihsel gerçekliğin aynasında kendimize bakmamız gerekecek. Gördüğümüzü beğenmeyebiliriz" (Castells ,2005: 632). Dolayısıyla dijital kültürün yükselişinin, teknolojik rasyonaliteyle birlikte mevcut kültürü dijitalleştirip köklerinden koparacağını söylemek ve böylece bireylerin dijital kamusal alan içinde yeniden biçimlendirilerek tek boyutlu insana dönüşecekleri bir dijital kapanmaya sebep olabileceği sonucuna varmak olasılık dışı olmayacaktır. Yine de bunu savı çeşitli verilerle tartışmak için henüz geç değildir.

KAYNAKÇA

- Armitage, John (2017). Paul Virilio, *Çağdaş Toplum Kuramından Portreler* (iç) Der. Bryan S. Turner & Anthony Elliot, Çev: Barış Özkul, İstanbul: İletişim.313-326.
- Banet-Weiser, Sarah ve Castells, Manuel (2020). Ekonomi Kültürdür. *Başka bir Ekonomi Mümkün* (iç). Ed. Manuel Castells. Çev. Onur Orhangazi. Ankara: Ütopya. 13-56.
- Boyd, Daniel & Crawford Kate (2012). Critical Questions For Big Data: Provocations for a Cultural, Technological, and Scholarly Phenomenon. *Information, Communication & Society*. Vol. 15, No. 5, 662–679.
- Castells, Manuel (2005). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Birinci Cilt: Ağ Toplumunun Yükselişi. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, Manuel (2007). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Üçüncü Cilt: Binyılın Sonu. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, Manuel (2016). İletişim Gücü. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dijck, Jose van (2013). The Culture Of Connectivity: A Critical History of Social Media, New York: Oxford University Press
- Drucker, Peter J. (1993). Kapitalist Ötesi Toplum. Çev. Belkis Çorakçı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Eurostat (2018). Digital Economy & Society in EU. <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/ict/images/pdf/pdf-digital-eurostat-2018.pdf>
- Gere, Charlie (2008). Digital Culture. Expanded Second Edition. London: Reaktion Books.

- Giddens, Anthony (2008). *Siyaset, Sosyoloji ve Toplumsal Teori*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul:Metis.
- Goulden, Murray v.d. (2018). Living with Interpersonal Data: Observability and Accountability in The Age of Pervasive ICT. *New Media & Society*. Vol. 20(4) 1580–1599.
- Johanssen, Jacob (2019). *Psychoanalysis and Digital Culture: Audiences, Social Media, and Big Data*. New York: Routledge.
- Marcuse, Herbert, (2004). *Some Implications of Modern Technology*. *Technology, War and Fascism* (iç). Ed. Douglas Kellner. New York: Routledge. 41-65.
- Marcuse, Herbert, (2007). *One Dimensional Man*. New York: Routledge.
- McClure, Paul K. (2018). “You’re Fired,” Says the Robot: The Rise of Automation in the Workplace, Technophobes, and Fears of Unemployment. *Social Science Computer Review*. Vol. 36(2) 139-156.
- Mutlu, Erol (2008). *İletişim Sözlüğü*, Ankara: Ayraç.
- OECD (2017). *OECD Digital Economy Outlook 2017*. ECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264276284-en>.
- OECD (2019a). *Going Digital: Shaping Policies, Improving Lives*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264312012-en>.
- OECD (2019b), *Measuring the Digital Transformation: A Roadmap for the Future*, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264311992-en>.
- Olgun, Cem Koray (2020). *Yeni Medya ve Enformasyon Toplumu*. *İletişim Sosyolojisi* (iç). Ed. Gürcan Şevket Avcioğlu ve Cem Koray Olgun. İstanbul. Lisans yayıncılık. 187-210.
- Olgun, Cem Koray ve Öztürk, Emre. (2020) *Sosyal Medya ve Dolayımli Gündelik Yaşam: Goffman ve Castells Ekseninde Sosyal Medya Kullanımının Gençler Üzerindeki Etkisi* (Adıyaman Üniversitesi Örneği). *Gençlik ve*

Dijital Çağ (iç). Ed. Aylin Görgün Baran, Oya Hazer ve Serhat Öztürk.
Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. 139-154.

Thompson, John B. (2008). *Medya ve Modernite*. Çev. Serdar Öztürk. İstanbul:
Kırmızı Yayınları.

Virilio, Paul (1998) *Hız ve Politika: Dromoloji Üzerine Bir Deneme*. Çev: Meltem
Cansever. İstanbul: Metis.

Virilio, Paul (2003) *Enformasyon Bombası*. Çev: Kaya Şahin. İstanbul: Metis.

Williams, Raymond (1965) *Long Revolution*. Great Britain: Pelican Books.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Advances in mass media technology are causing the modernization of today's society. In fact, even though indirect communication through mass media cannot eliminate face-to-face communication, it continues to affect it more and more. This situation causes individualization to increase in society but does not eliminate socialization. In this respect, socialization is increasingly digitalized by mass media, and thus individuals face digitalization more in their daily lives. Even if this encounter takes place over the internet with the smart tools they often use at their own will, individuals need to keep up with the minimum level of digital transformation for their daily lives to function smoothly. For example, in order to benefit from public service, individuals must have at least one mobile phone. In addition, it has become almost mandatory for each individual to have at least one e-mail account. It is not possible for those who do not have access to e-government applications. Therefore, the data of individuals are first recorded digitally in the system, and thus stored and recorded, and then used from this source.

The concept of digital transformation, which is used to explain the socio-economic effects of digitalization, indicates social change in this sense. The purpose of this article is to analyse the effects of digital transformation, the risks and opportunities it will create, through the form of digital publicity and the rise of digital culture. Accordingly, a critical assessment is presented over the existing digital transformation statistics based on the approaches of Herbert Marcuse, Paul Virilio and Manuel Castells.

Theoretical Framework

It should be noted that the approaches of Herbert Marcuse, Paul Virilio and Manuel Castells include different theoretical positions when analysing the risks and opportunities of the rise of digital culture. First of all, the concept of one-dimensional society of Herbert Marcuse is thought to be useful both in explaining the fundamentals of the relationship between technology and capitalism in advanced industrial societies, and in understanding the risks of digital culture today. Although Paul Virilio's position as a thinker is different from the thinkers here, especially his criticism on the relationship between technology's speed and the relationship between society and a global techno-culture emphasis, how the digital transformation mentioned here is realized and how a digital culture step by step. useful in explaining that it occurs. Finally, as a contemporary thinker with the opportunity to directly observe the effects of digital transformation and digital culture, Manuel Castells' network society and flow space concepts have a function to complement the theoretical line acting in this respect. Castells' approach not only provides up-to-date data for our study. Castells' optimism towards technological developments compared to Marcuse and Virilio provided a different perspective than the other two thoughts while analyzing the opportunities of digital transformation and digital culture.

Results

As a result of this theoretical discussion, the following can be said. First of all, digital transformation is an ongoing process that has not been completed yet. The most important difference of this transformation from other technological transformations in history is that individuals participate in at least part of it. Today, no individual will be able to benefit from the opportunities of the

modern society without the Internet. Individuals have become more technology dependent than ever before. Technological rationality has spread all over the society in the sense that Marcuse mentioned. Productivity is gaining more importance day by day, and a knowledge-based digital economy has been created with neoliberal policy, where individual success is measured by productivity statistics and competition among employees has increased.

The socio-economic impacts of digital transformation, especially in the next decade, will be seen globally. As a formalized form of these effects, culture will also be digitalized and transformed into a new form. Both Marcuse and Virilio's views seem to support and explain this argument theoretically. A practical study is essential to make a more precise judgment. However, it is possible to see that the observations made by both Marcuse and Virilio in describing the social change in their own period are observed today. The spread of technological rationality to society can be seen not only in the increase of professionals with this logic, but also in the functioning of artificial intelligence and smart tools. The fact that smart tools can learn many things about individuals with the algorithms built on the data they collect is a clear indication of this. It has enabled the internet of things to connect smart vehicles such as phones, tablets and TVs used in the home, or larger machines, to establish an unmanned or subject-free connection with each other. In such a digitization process, the individual is increasingly left out. In fact, being out is not an exclusion but an introversion.

As a result, it will not be impossible to say that the rise of digital culture will digitize the existing culture along with technological rationality, and thus conclude that individuals may be reshaped into a one-dimensional human being by reshaping within the digital public space and turning into a one-dimensional person.

BİLİMSEL GERÇEKÇİLİĞİ ÖZNEL YAKLAŞIMLAR KARŞISINDA BİLİMSEL OLARAK DAHA GÜÇLÜ YAPAN NEDİR?

Cem ŞEN* **İbrahim Sani MERT****

Öz

Yönetim ve organizasyon araştırmaları yıllardır pozitivism ile postmodernist tartışmaların gölgesinde yürütölmektedir. Pozitivizmin yalın nedensellik anlayışı ve metafiziğe karşı duruşu ile postmodernizmin ontolojik ve epistemolojik sorunları, yönetim ve organizasyon alanının bilimsel meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Söz konusu sorunların aşılmasında ve alanın araştırma programının özelliklerine ilişkin bir başvuru çerçevesi oluşturulmasında bilimsel gerçekçilikten yararlanılabilir. Bilimsel gerçekçiliğin, hem postmodernizm hem de pozitivism sorunlarını giderme olanaklarını sunduğu iddia edilebilir. Ontolojik ve epistemolojik sorunların sağlam bir zeminde tartışılması ve çözölmesinde, bilinç-beyin ikiliği tartışmalarında ortaya çıkan ussal nitelik sorunlarının fizikselci yaklaşımlarla aşılmasında, belirlenim tartışmasının solipsizme savrulmadan ve bilimsel meşruiyet içinde çözölmesinde bilimsel gerçekçiliğin tutarlı bir bilim felsefesi çerçevesi sunduğu ileri sürölebilir.

Anahtar Kelimeler: *Bilimsel Gerçekçilik, Postmodernizm, Ontoloji, Epistemoloji, İkilikler, Belirlenimcilik.*

* Dr., Milli Savunma Bakanlığı, csen@gamil.com, Ankara/Türkiye.

** Prof. Dr., Antalya Bilim Üniversitesi, İİSB Fakölte, İşletme Bölümü, ibrahim.mert@antalya.edu.tr, Antalya/Türkiye.

WHAT MAKES SCIENTIFIC REALISM SCIENTIFICALLY MUCH MORE POWERFUL AGAINST SUBJECTIVE APPROACHES?

Abstract

Organizational and management researches have been conducted for many years in the shadow of positivism and postmodernist debates. It is seen that positivism's plain sense of causality and its stance against metaphysics and postmodernism's ontological and epistemological problems lead to the question of scientific legitimacy of the organizational and management field. Scientific realism can be exploited in overcoming these problems and creating a reference framework for the characteristics of the field's research program. It can be asserted that scientific realism offers opportunities to address the problems of postmodernism and positivism. Scientific realism offers consistent framework of philosophy of science and the adoption of scientific realism can be beneficial in discussing and resolving ontological and epistemological problems on a solid ground, in overcoming the problems of rationality emerged in the discussions of consciousness-brain duality with physicalist approaches, and in resolving the debate on determinism without heading to solipsism within scientific legitimacy.

Keywords: *Scientific Realism, Postmodernism, Ontology, Epistemology, Dualism, Determinism.*

1. GİRİŞ

Her kavramın farklı bakış açılarıyla derinlemesine ele alındığı günümüzde, disiplinler arası bir niteliğe sahip yönetim ve örgüt araştırmalarının sosyal bilim olarak tanınması ve bağımsız bir yönetim ve örgüt araştırmaları bilimine dönüşmesinin (Sargut, 2012b:1) kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. Bunu sağlama yolunda atılması gereken en önemli adımın, yönetim ve örgüt

araştırmalarının bilimsel meşruiyetinin sorgulanmasına neden olan öznel yaklaşımların nesnel olarak ortaya konulması olabileceği değerlendirilmektedir.

Tam bu noktada akla gelen önemli soruları şu şekilde sıralamanın, bu çalışmanın sınırlarını belirlemeye yardımcı olacağını düşünülebilir. Yönetim ve örgüt araştırmalarının sosyal bilim olarak tanınması yolunda; öznel yaklaşımlardan eleştirel gerçekçilik ve postmodern yaklaşımlar ile nesnel yaklaşım olan pozitivizmin zayıf tarafları dikkate alınarak yeni bir çözüm önerisi sunulabilir mi? Cevabımız evet ise, öne süreceğimiz çözüm önerisini, öznel yaklaşımlar ile pozitivizm karşısında bilimsel olarak daha güçlü yapan nedir? Söz konusu çözüm önerisi, diğer paradigmaları ve öne sürdükleri savları bütünleştirici ve ikna edici bir tavır sergileyebilir mi?

Bu çalışmaya başlarken yapılan tespitlerden en önemlisi, yerli yazında pozitivizm ve eleştirel gerçekçilik konularının çok sık ele alınıp incelendiğine rastlanmakla birlikte, bilimsel gerçekçilik konusuna sıklıkla yabancı yazında rast gelinmekte, yerli yazında ise yeterince ele alınmadığı göze çarpmakta olduğudur. Bu makalenin özellikle bilimsel gerçekçilik konusundaki yerli yazın eksikliğine bir nebze katkıda bulunması ve bilimsel gerçekçilik konusuna farklı açılardan yaklaşılması hedeflenmiştir. Ayrıca yapılan bu çalışmanın, sosyal bilimlere tümünden kapsayacak Büyük Kuram/Grand Theory (Parsons, 2005:xxv; Skinner, 1990:3; Wiarda, 2010:x; Mills, 2000:26) oluşturma çabalarında bir kilometre taşı rolü üstlenebileceği ileri sürülebilir.

2. SOSYAL BİLİMLERDE ÖZNEL-NESNEL YAKLAŞIMLAR VE DIŞAVURUMLARI

Yönetim ve örgüt araştırmaları ile ilgilenen bilim insanları; örgütlerin neler yapması gerektiğini (içerik) çok iyi bilmelerine rağmen bilgilerini uygulamaya başladıklarında (süreç) çeşitli zorluklar ile karşılaştıklarını ifade etmektedirler (Pfeffer, 1997:202-203). Bu bağlamda, bilimsel gerçekliğin ne olduğunun ortaya

konulması yeterli olmamakta; içerik ve süreç (eylem), bilgi ve eyleme geçme, teori ve pratik arasında ilişkiyi anlamının yollarının bulunmasına çalıŐılmasının, kuramsal gücün uygulamada fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir. Tüm bu gayretler, kuram üretme ve srelemeye dayanmakta, söz konusu gelişim kapsamında paradigma ve bilimsellik kavramları dikkat çekmektedir. Bu nedenle paradigma kavramı ve kapsamının gözden geçirilmesinin yararlı olacaktır.

Paradigma kavramının babası olarak bilinen Kuhn'a (1970) göre belli bir zaman periyodunda bilimsel bir grubun ya da topluluğun düşünme biçimi ve davranışlarını belirleyen bir dünya görüşü, bir model, bir fikir birliği olarak tanımlanan paradigma, yalnızca o topluluktaki üyelerin paylaŐmıŐ olduğu bir Şeydir (Kuhn, 1970:10-11). Herhangi bir alanda ortaya çıkmış olan sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla ortaya atılan paradigma; sorunları çözmeye baŐladıėıca dikkatleri üzerine toplamakta ve daha çok kişi tarafından kullanılır hale gelmektedir. Bu süreç sonunda alana hkim olan paradigmanın, alternatif bir paradigmanın olmaması durumunda her soruna çözüm olduğuna inanılmaya baŐlanmakta ve sorgulanamaz bir konuma gelmektedir. Sonuç olarak bilim insanları tüm gerçekliği, bu paradigma çerçevesinde anlamaya çalışmaktadırlar.

Kuhn'a (1970) göre doğa bilimleri ve özel olarak da sosyal bilimlerde bilim insanları; nasıl bilim yapılması gerektiği, neleri araŐtırmmanın geçerli bilim olarak kabul edilebileceği, kuram geliştirerek elde edilen verilerin nasıl değerlendirileceğine dair ortak anlayıŐa sahip bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak hangi yolun tutulması ve hangi düşüncenin takip edilmesi hususunda anlaşmazlıklar doğmaktadır. Benzer Şekilde bilimin neden elde edildiği, özellikle de bilimsel bilginin nasıl elde edildiği (Chalmers, 1999:17) hususunda çeşitli zorluklar bulunmaktadır. Bu zorluklara değinmeden önce her türlü bilimsel bilginin kuramsal olduğunu, kuramsal olmayan anlayış diye bir Şey olmadığını (Churchland, 1986:1) belirtmek faydalı olacaktır.

Bu çalışmada ilgi alanın yönetim ve örgüt araştırmaları, bir başka ifadeyle sosyal bilimler olması nedeniyle sosyal bilimlerdeki felsefi yaklaşımları, örgüt paradigmaları konusunda en önemli katkılardan birisini yapan Burrell ve Morgan'ın "Sociological Paradigms and Organizational Analysis (1979)" adlı kitabında belirttikleri felsefi varsayımlardan hareketle ele alınan uygun olacağı değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, takip edilecek metodolojinin ya da yaklaşımın bulunmasında söz konusu felsefi varsayımlar bilim insanına yardımcı olabilecektir. Bu felsefi varsayımlar; ontolojik varsayım, epistemolojik varsayım ve insan doğasına ilişkin varsayım olarak sıralanabilir (Burrell ve Morgan, 1979:1-2).

Yukarıda sıralanan üç varsayımın cevap aradığı sorular birbirinden kesikli matematiksel ifadelerle ayrılmadığı, iki yönlü bir skalada (continuum) devam ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Söz konusu varsayımlar ışığında seçilecek metodoloji (ki bu dördüncü varsayım olmaktadır) ile sosyal dünya ya doğal bilimlerin yer aldığı bireyin dışında bir gerçeklik olarak tanımlanacak, buradaki belirlenimci ve evrensel yasa koyucu mantıkla ele alınacak; ya da sosyal dünya daha öznel, serbest irade ürünü olarak bulunulan ortamı algılayan, açıklayan ve yorumlamacı bir mantıkla ele alınacaktır (Burrell ve Morgan, 1979:2-4). Öznel-nesnel boyuta ilişkin görüşler Tablo-1'de sunulmuştur. Bu iki yaklaşımın seçilmesinde temel motivasyon karşıt kavramların birbirlerini açıklamadaki gücünden kaynaklanmaktadır.

Tablo 1. Sosyal Bilimin Doğasıyla İlgili Kabullerin Analizi, Öznel ve Nesnel Yaklaşımlar

Sosyal Bilimlere Öznel Yaklaşım	Varsayımlar	Sosyal Bilimlere Nesnel Yaklaşım
Nominalizm (Adçılık)	← Ontoloji →	Realizm (Gerçekçilik)
Anti-Pozitivizm	← Epistemoloji →	Pozitivizm
İradecilik (İstençlilik)	← İnsan Doğası →	Determinizm (Belirlenimcilik)
İdeografik (Simgecilik)	← Metodoloji →	Nomotetik (Genel yasa koyuculuk)

Kaynak: Burrell ve Morgan (1979: 3)

Seçilecek metodoloji ya da yaklaşımın bizi, iki yönlü bir skalanın uçlarında yer alan pozitivizm ya da Alman İdealizmi/eleştirel gerçekçiliğe doğru götüreceği ifade edilebilir.

3. ONTOLOJİ, EPİSTEMOLOJİ, BELİRLENİMCİLİK VE METAFİZİK KAVRAMLARI

Ontolojik varsayım; “incelenecek olan gerçekliğin bireyin dışında mı, yoksa bireyin bilincinin bir ürünü mü” olduğunu, epistemolojik varsayım ise; “bilginin temeli ve kaynağı somut, nesnel, tanımlanabilir mi, yoksa öznel, ruhsal hatta doğaüstü mü” olduğunu tartışmaktadır (Burrell ve Morgan, 1979:1). İnsan doğasına ilişkin varsayım; “birey ve deneyimleri dışsal çevrenin belirlenimci bir ürünü mü, yoksa serbest iradesinin bir ürünü mü” olduğunu (Burrell ve Morgan, 1979:2), metafizik ise “dışarıda ne var ve var olanlar neye benziyor” sorularının cevaplarının ne olduğunu (Sargut, 2012b:6) araştırmaktadır.

Ontolojik varsayımın diğer bir ifadeyle hem bilinen nesne ile bilen özne arasındaki ilişkinin uç noktalarından nominalist (adçı) konuma göre, sosyal dünya bireyin bilinci dışında yer alan sosyal yapı için kullanılan etiketler, kavramlar ve adlardır;

karşıt taraftaki gerçekçi pozisyon ise, bireyin bilinci dışındaki sosyal dünyanın göreli olarak değişmez, somut yapılar olduğunu kabul etmektedir (Burrell ve Morgan, 1979:4). Nominalist yaklaşım ile dışsal dünyaya anlam verilmekte ve onu tanımlamak mümkün olmaktadır. Gerçekçi yaklaşımda ise yapılar, biz algılasak da algılamasak da varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler. Bu bağlamda ontoloji, yönetim ve örgüt araştırmaları işlevlerinin daha etkili anlaşılmasına yardımcı olmaktadır (Chia, 2003a:109).

Epistemolojik varsayım, sosyal dünyada bütünü oluşturan parçalar arasındaki nedensel ilişkileri ve düzenlilikleri aramaktadır. Mevcut düzene göre oluşturulmuş hipotezler, bunlara uygun görgül araştırma programları ile doğrulanmakta ya da yanlışlanabilmektedir (Donaldson, 2003:119; Burrell ve Morgan, 1979:5). Pozitivizmin kuramsal olarak öne sürdüğü iddiaların tamamen karşısında olan anti-pozitivizm ise sosyal dünyadaki düzenliliklerin yasalarını arayıp bulmanın yararına karşı çıkmaktadır, çünkü sosyal dünya temelde görelidir ve ancak eylemde yer alan öznenin bakış açısı ile bilgiye ulaşılabilir (Wicks ve Freeman, 1998:128-129; Burrell ve Morgan, 1979:5). Bu nedenle, pozitivist epistemolojinin insan eylemlerini anlamak için gerekli gördüğü nesnel, nesnel gözlemci duruşunu kabul etmemekte, genel olarak bilimin nesnel bilgi oluşturabileceği düşüncesini de reddetmektedir.

İnsan doğasına ilişkin varsayım; sosyal bilimlere içine çeken aktör ile yapı ya da özgür seçim ile toplumsal belirlenim ikilik tartışmalarının temelini oluşturmaktadır (Sargut, 2012b:11). Belirlenimcilik bakış açısı insanın ve eylemlerinin, tamamen içinde bulunulan çevre veya durum tarafından belirlendiği anlayışını savunmaktadır; iradecilik bakış açısı ise, insanı tamamen otonom ve serbest irade ile tanımlamaktadır.

Metodoloji boyutunda idiografik yaklařım ise sosyal dűnya hakkındaki bilginin, ancak inceleme nesnesinin birinci elden bilgisi ile elde edilebileceęi dűřűncesi űzerine temellenmiřtir (Case, 2003:169; Burrell ve Morgan, 1979: 6). Bu kapsamda inceleme nesnesi yakından deęerlendirmeye alınarak, arka planı ve tarihçesi ayrıntıları ile ortaya çıkarılmaktadır. Buna gűrűřler, gűnlűkler, biyografiler ve gazete kayıtları yardımcı olmaktadır. Nomotetik yaklařım ise doęa bilimlerinde kullanılan, bilimsel ilkelere uygun olarak hazırlanmıř hipotezlerin test edilmesi metodunu kullanmaktadır (Case, 2003:163; Burrell ve Morgan, 1979:6). Verilerin analizi için niceliksel tekniklerin kullanımı ve bilimsel testlerin oluřturulması önemlidir, bu maksatla anket, alan arařtırması, kiřilik testleri ve standartlařtırılmıř arařtırma araçları kullanılmaktadır.

Burrell ve Morgan'a (1979) göre sosyal bilimlerin doğası hakkındaki bu dört varsayım, sosyal teoriyi analiz etme açısından elverişli bir araç olmaktadır. Bu dört varsayım içerisindeki uç pozisyonlardan birincisi sosyolojik pozitivizm diğeri ise birinci geleneğe karşıt bir duruşu olan Alman İdealizmidir. Bu bağlamda; sosyolojik pozitivizm insani ilişkiler alanına, doęa bilimlerinde kullanıla gelen metot ve modellerin uygulanmasını içermekte, sosyal dűnyayı tıpkı doęa dűnyası gibi ele almakta, ontolojik olarak gerçekçi, epistemolojisi pozitivist, insan doğası açısından belirlemci, metodolojisi ise nomotetik bir yaklaşım sergilemektedir. Alman İdealizmi ise evrenin nihai gerçekliğinin, duyuusal algılamalardan elde edilen verilerden ziyade, ruh, dűřűncede temellendiğini kabul etmekte, sosyal gerçekliğe bakışında nominalist, doęa bilimlerine karşıt olarak insani ilişkilerin öznel doğasına odaklanmakta, epistemolojik olarak anti-pozitivist, insan doğasına bakışında ise iradenin önemini vurgulamakta, metodolojisi ise idiografik bir yaklaşımı vurgulamaktadır.

Metafizik'in meřgul olduęu alan çoęunlukla kapsamı açısından pozitivistlerce kűűk grűlműřtűr. űnkű metafizik; var olduęu bilinen ancak grgűl olmayan

varlıkların varoluşlarıyla ilgilenmekte ve konuya felsefi bir açıdan yaklaşmaktadır (Donaldson, 2003:116; Chia, 2003a:101). Kuramların doğrulanabilmesinin ancak görgül sınamalarla mümkün olduğuna inanan pozitivistlere göre, felsefe kapsamında yer alan metafizik; nasıl ki felsefe bilimin dışında bırakılıyorsa, metafizik de bilim dışı bırakılmak zorundadır (Boyd, 1999a:14).

4. POZİTİVİZMİN YADSINAMAZ TARİHSEL ÜSTÜNLÜĞÜ

Pozitivizmin tanımına bakıldığında bilimin dışsal dünyaya ilişkin kestirimci ve açıklayıcı bilgi elde etme girişimi olduğu, bunu yapmak için dışsal dünyada bulunan düzenli ilişkileri ifade eden, oldukça genel önermelerden oluşan kuramlar inşa etmeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir (Keat ve Urry, 1982:9). Aslında bir şeyi açıklamak, o şeyin bu düzenliliklerin bir örneği olduğunu göstermek olarak tanımlanabilir. Aynı kapsamda, kestirimin de benzer esaslar üzerinde yapıldığı vurgulanabilir.

Pozitivist görüşe göre, tek bir bilim mantığı, bir başka ifadeyle bilimin birliği anlayışı vardır ve bilim adını taşıyan her entelektüel etkinliğin bu mantığa uyması gerekmektedir. Sözü edilen bu mantık, doğa bilimi mantığıdır; tümevarımcı nedensellik ve görgül kanıt bulmaya dayalı (Sargut, 2012a:4) başka bir ifadeyle nesnel, gerçekçi, belirlenimci, genel yasa koyucu (Sargut, 2006:102; Esade ve Mckelvey, 2010:415) ve özellikle de metafiziği dışlayan (Boyd, 1999a:14) bir yapı sergilemektedir.

Pozitivist paradigma, toplumsal olanın doğal olandan farklı olmadığını, dolayısıyla doğa bilimlerinde uygulanan açıklama yönteminin sosyal alanlarda da başarıyla uygulanabileceğini ileri sürmektedir (Giddens, 1993: 138-139). Bu paradigma bağlamında ister doğa bilimleri, isterse sosyal bilimler olsun, tüm bilimlerin amacının görgül gözlemlerle kanıtlanabilir ilke, yasa ve genellemeler üretmek

olduđu, sınanamayan ve dođrulanamayan her tűrlű dűŐűncenin bilim dıŐı olarak kabul edildiđi ifade edilebilir.

Pozitivizme gűre gerçek bir dűzen içindedir ve nesnel olarak belirlenip bilinebilir. Bu bađlamda pozitivist bilim insanı, gerçeđin dođasında bir dűzenliliđin var olduđu ve bu gerçeđin nesnel olarak űlçűlebileceđi biçimindeki iki temel varsayımdan hareket etmektedir (Wicks ve Freeman, 1998:124). Pozitivist paradigmaya gűre, dođal yaŐamı ve insan yaŐamını dűzenleyen bir takımı yasalar vardır ve bu yasalar araŐtırmalarla keŐfedilebilir niteliktedir.

Gűrűldűđu űzere pozitivism; tűm bilimleri kapsayan, bilim yaptığını iddia eden tűm disiplinlerdeki bilgi űretimini bilimsel yűntem olarak űneren bir yaklaŐım sergilemektedir. Bu yaklaŐıma bađlı kalarak bilgi űreten bilim insanları, daha çok nesnel bilgiye űnem vermekte, evrensel yasaları yűceltirken, bilginin űznel boyutunu yadsımaktadırlar. Çűnkű pozitivism, bilimsel çalıŐmaları kesin bilgi veren bir etkinlik olarak gűrmekte, űzne olarak bilim insanının araŐtırılan nesne karŐısında tamamen tarafsız olduđunu ifade etmektedir.

5. ELEŞTİREL GERÇEKÇİLİK VE ÇIKMAZLARI

Sosyal bilimlerin, bilim felsefesi açısından bilim olarak kabul edilmesi amacıyla pozitivist mantıđa uymak zorunda kaldığı ifade edilebilir. Dolayısıyla, bilimin geliŐmesindeki baŐat yaklaŐım olarak pozitivism, sosyal bilimlerin tarihsel geliŐiminde de hâkimiyetini sűrdűrműŐtűr denilebilir. Bunun nedeni aydınlanma dűŐűncesinin akılı merkeze alan anlayıŐı ile yakından ilintilidir (West, 2008). Ancak sűz konusu paradigma sosyal bilimlerde egemen bir paradigma durumuna geldiđi sıralarda, dođa bilimlerindeki geçerliliđi izafiyet ve kuantum paradigmaları nedeniyle sorgulanmaya ve tartıŐılmaya baŐlanmıŐtır. Daha sonra bu tartıŐmalar sosyal bilimlere de yansımıŐ, giderek ona alternatif paradigma ve araŐtırma yűntemlerine olan ilgi artmaya baŐlamıŐtır. űzellikle sosyal bilimlerde 1960'lı

yıllardan başlayarak pozitivistlere karşı çok çeşitli tepkiler gelişmiş, yönetim ve örgüt araştırmaları alanıyla uğraşan akademisyenler kendilerini sosyal bilimci olarak tanımlamaya başlamaları (Sargut, 2012b:1) üzerine yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde örgüt araştırmalarının temelde durağan ve katı olmayan, sürekli değişim ve gelişimi öngören, öznel yapısı (Chia, 2003b:114); pozitivistlerin araçsal akılcılığı yerine eleştirel bilimin özgürleştirici akılcılığı yeni yaklaşımları tetikleyen en önemli unsur olmuştur.

Söz konusu yeni yaklaşımların en önemlilerinden birisi olarak eleştirel gerçekçilik göze çarpmaktadır. Eleştirel gerçekçilik, sosyal bilimlerin fen bilimleri karşısında doğası gereği daha az bilimsel olduğu yargısına karşı geliştirdiği savları ile öne çıkmıştır (Türk, 2012:190). Pozitivistlerin evrensel, nesnel, değerden bağımsız, belirlenimci, indirgemeci bilim anlayışına karşıt olarak alternatif paradigma ve yaklaşımlarda genellenemezlik, durumsallık, öznellik, değer yüklü olma, görecelilik gibi hususlar öne çıkmaktadır. Çünkü temelinde değişkenlik gösteren bireyler/insanlardan meydana gelen toplumun incelenmesi söz konusudur. Farklı şekillerde düşünen insanlar, dünyayı kendi kapasiteleri nispetinde algılayacaklarından olgu, nesne ve olaylar arasında tüm insanların aynı şekilde algılayacakları kendiliğinden bir düzenin olmadığı; başka bir ifadeyle teorilerin eleştirilebileceği, bağımsız ve genel kabul görmüş ortak bir deneysel temel ve gözlem dilinin olmadığı, bu nedenle hangi tür bilginin başarılı olacağına garantisinin bulunmadığını vurgulayan Feyerabend (1981:104-108); birbirine alternatif tüm bilgilerin, birbirleri ile yarışmasına imkân tanıyan çoğalma ilkesini geliştirmiştir. Bu görüş, çok sayıda yeni yaklaşım ve metodolojileri gündeme getirmiştir.

Eleştirel gerçekçilerin üzerinde durdukları ana nokta var olan güç yapılarına meydan okuyarak bireyi söz konusu güç yapılarından koruyabilmektir (Kilduff, Mehra, ve Dunn, 2011:308). Eleştirel gerçekçiler ontolojik ve epistemolojik

varsayımlar bağlamında nesnelden öznele geniş bir yelpazeyi içermekte, özneliğin uç noktalarında ise postmodernist ve solipsist (tekbenci) eğilimler görölmektedir (Sargut, 2012a:7).

Postmodernizm toplumsal ilişkilere yüklenen anlamın nesnel bir gerçeklik değil, insanların oluşturduğu bir yapı olduğunu savunmakta (Rosenau, 1992:51), bu bağlamda postmodernizimin söz konusu yapıdaki istikrarsızlık ve değişkenliklerin araştırılması olarak tanımlanabileceğini (Cooper ve Burrell, 1988:98) belirtmektedirler. Doğa bilimlerinin uyguladığı yöntem ve esaslardan esinlenerek gelişen modern sosyal bilimler, bağımsız ve nesnel bir gerçeklik olduğunu ve teorisinin sınanmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Postmodernistler ise, bunun tam tersine, bilgiyi öznel, sezgisel ve epistemolojik kaygılar etrafında organize etmenin gereklerine inanmışlardır. Çünkü bilginin bilenden bağımsız olarak ortaya çıktığı görüşüne karşı çıkmaktadırlar.

Modern sosyal bilimler dış gerçeklik adını verdiği nesneyi keşfetmeye ve tasvir etmeye yönelirken; postmodernistler dış gerçekliği temsil etmeye yeterli araçlar olmadığını ileri sürmektedirler (Rosenau, 1992:110). Bu bağlamda örgüt araştırmalarında örgütlerin somut varlıklar olarak görülmesi postmodernistlerce kabul edilmemektedir (Sargut, 2012b:3). Aynı kapsamda postmodernist örgüt araştırmacıları, örgütlerin kompleks problemlerinin çözümünde pozitivist analitik yaklaşımların yeterli olmadığını öne sürmektedirler (Esade ve Mckelvey, 2010:430).

6. BİLİMSEL GERÇEKÇİLİK VE ALBENİSİ

Pozitivizmi temellerinden sarsmaya ve yerini almaya çalışan postmodernizm, sosyal bilim alanında yer alan yönetim ve örgüt araştırmalarının bilim olarak tanınmasına zarar vermeye başlaması, özellikle de Sokal'ın postmodernizmi küçük düşüren girişimi ve bunu bütün dünya ile paylaşması (Sokal, 1996a; 1996b),

kaybedilen prestijin geri kazanılmasını gerektirmiştir. İşte tam da burada yeni bir yaklaşımın sahneye çıkması, öncelikle postmodernizmin sosyal bilimleri içerisine düşürdüğü kötü durumdan kurtarması, buna ilave olarak pozitivistlere yapılan eleştirileri ontolojik ve epistemolojik olarak doğrulukla cevaplayabilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Söz konusu yeni yaklaşımın pozitivistlerin yaptığı gibi ontolojik ve epistemolojik olarak metafiziği dışarıda bırakmadan bilime nesnel olarak yaklaşması, dışımızdaki dünyanın ne olursa olsun her şeyden bağımsız olarak varlığını sürdürmeye devam edeceğine inanması (Searle, 1995:153), postmodernistlerin aşırı öznel ve göreceli yaklaşımlarından uzak durması gerekmektedir. Bahse konu yeni yaklaşımın bilimsel gerçekçilik olabileceği değerlendirilmektedir.

Boyd (1999b:196) bilimsel gerçekçiliği tanımlarken görüşlerini dört adet teze dayandırmaktadır, bunlar;

- Bilimsel teoriler gerçekçi bir biçimde yorumlanmalı,
- Bilimsel çaba ve ispatın hiçbir zaman kesin/mutlak olarak değil de büyük bir olasılıkla doğru olduğu kabul edilmeli,
- Yeni kuramların eski kuramlarca elde edilen gözlemlenebilir ve gözlemlenemeyen olgulardan elde edilen bilgilere dayandığı ve
- Bireylerden bağımsız gerçeğin görgül olarak saptanmasındaki güçlükler nedeniyle metafiziğe ihtiyaç duyulduğu yadsınmamalı tezlerinden oluşmaktadır.

Benzer şekilde Lakatos (1965:92) da mutlak doğru yerine, imkanlar dâhilinde doğruya yaklaşmayı yeterli görmektedir.

Psillos (2005) bilimsel gerçekçiliğin kavranması için iki temel bakış açısını ortaya koymaktadır; bu bakış açılarından birincisi bilimsel kuramlara, ikincisi ise dünyaya

nasıl bakıldığıdır. Bazı filozoflar, ikinci bakış açısını benimsemekte ve bilimsel gerçekçiliği metafizik bir tez olarak ele almaktadırlar. Psillos, metafiziği kabullenmekle birlikte bakış aıların oluşturduğu çerçevede bilimsel gerçekçiliğe ilişkin üç temel savı ne surmektedir. Bunlar;

- Metafizik Sav: Bu sava göre bilimsel kuramlar tarafından tanımlanan tüm varlıkların içerisinde yer aldığı dünyanın ustan bağımsız belirgin bir yapısı vardır ve burada ontolojik gerçek metafiziği dışlamamaktadır,
- Anlambilimsel (Semantik) Sav: Bu sava göre bilimsel kuramlar göründüğü gibi (face-value) değerlendirilmelidir,
- Epistemolojik Sav: Bu sava göre epistemolojik anlamda olgunlaşmış ve kestirim başarısı olan kuramlar, yaklaşık olarak doğru olarak kabul edilmektedir (Psillos, 2005:385-386).

Yukarıda sıralanan tezler bilimsel gerçekçiliğin kavranmasında; bilimsel kuramlara ve dünyaya nasıl bakıldığı konularını beraber ele almakta ve aralarında derin bir ayrışma tespit etmemektedirler. Ancak pozitivistler bu savlara metafiziğin bilim dışı olduğu noktasından hareketle katılmamaktadırlar (Sargut, 2012b:6).

Bilimsel gerçekçilik pozitivizm ve postmodernizmden bazı hususlarda ayrılmaktadır. Bilimdeki nesnellik amacına katılmakla birlikte, pozitivizme egemen yalın nedensellik (Hume'cu) anlayışı ve metafizik kavramından uzak durması (Psillos, 2005:395,400) sebebiyle pozitivizmden ayrılmaktadır. Aşırı görecelik anlayışının, yönetim ve örgüt araştırmalarının bilimsel meşruyetini büyük ölçüde zedeleyebileceği gerekçesiyle postmodernizmden uzak durmaktadır (Sargut, 2012b:13). Bilimsel gerçekçilik, pozitivizmin yalın nedensellik anlayışına oranla, daha derin bir nedensellik anlayışı ve açıklayıcı bir yöntem önermektedir (Demetriou, 2009). Bilimsel gerçekçiler nedensellik

ilişkileri ortaya konulurken sürecin ayrıntılı bir şekilde tanımlanması, bağlama koşullara ilişkin tüm değişkenlerin dikkate alınması ve düşünülmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Sargut, 2012a:4).

Pfeffer'e (1993) göre yaklaşımlar arasındaki bu uzlaşmazlık çok sayıda yeni yaklaşım ve metodolojileri gündeme getirmekte, ancak söz konusu bolluk yönetim ve örgüt araştırmalarının sosyal bilim olarak meşruiyetini sorgulanır hale getirmektedir (Pfeffer, 1993:618). Benzer şekilde McKelvey'e (2003) göre günümüzde örgüt alanındaki paradigma bolluğu/savaşı özünde bir pozitivist ve postmodernist epistemoloji savaşıdır ve postmodernistler tarihsel göreceliliğin doğal sonucu olarak kuram bolluğu ve çeşitlenmeden yana tavır sergilemektedir (McKelvey, 2003:49,55,56). Böylece ortaya konulan eleştirel bakış ile sosyal bilimlerde alana hâkim pozitivist paradigmaya takılı kalmanın negatif etkilerinden kurtularak, çok sesli yaklaşımlar sergilenmesinin yolu açılabilmiştir. McKelvey, paradigma bolluğu nedeniyle yönetim ve örgüt araştırmalarının sosyal bilim olarak meşruiyetinin sorgulanır hale gelmesi konusunda Pfeffer'in görüşlerine katılmaktadır (McKelvey, 2003:66)

Söz konusu paradigma bolluğu kapsamında, daha detaylı görgül araştırma yöntemlerinin ve olumlu katkılarının ortaya konulabileceği vurgulanmıştır. Ancak, sözü edilen olumlu katkıların ne derece başarılılabildiği tartışılması gereken bir konudur. Ayrıca paradigma bolluğu genellikle o alanın bilim öncesi durumunu ifade ettiğinden (Kuhn, 1970:10-22) daha en başından itibaren yönetim ve örgüt araştırmalarının henüz bilim olmadığını kabullenmek anlamına da gelebilir. Özellikle paradigma bolluğu, epistemolojinin görecelileşmesine sebebiyet vererek yapılan araştırmaların kalitesini düşürebilir. Oysaki alana hâkim bir paradigmanın varlığı; yapılan bilimsel araştırmaların geçerliliklerinin test edilmesi ve etkililiklerinin belirlenmesinde önemli bir rolün yerine getirilmesine imkân

tanıyabilecektir. Bu sonuç ise alana olan itibar ve elde edilen sonuçların uygulanabilirliğine meşruiyet kazandırabilecektir.

7. BİLİMSEL GERÇEKÇİLİK YÖNETİM VE ÖRGÜT ARAŞTIRMALARI İÇİN BİR ÇÖZÜM ÖNERİSİ SUNULABİLİR Mİ?

Tartışılan konular ışığı altında “yönetim ve örgüt araştırmalarının sosyal bilim olarak tanınması yolunda, pozitivism ve eleştirel gerçekçiliğin zayıf taraflarını dikkate alarak bir çözüm önerisi sunulabilir mi” ve “söz konusu çözüm önerisi diğer paradigmaları ve öne sürdükleri savları bütünleştirici, ikna edici ve birçok kuramı tek bir teori ile açıklamaya çalışan (Büyük Kuram/Grand Theory) bir tavır sergileyebilir mi” soruları akla gelebilir.

Büyük Kuram ifadesi, ilk defa Mills’in Parsons’ın “The Social System” kitabını eleştirdiği, “The Sociological Imagination” adlı kitabında kullanılmıştır (Mills, 2000:25). Büyük Kuram, Wiarda’nın (2010) sosyal bilimlerdeki rolü ve geçerliliğini tartıştığı kitabında; toplumu, düzeni ve hatta yaşamı düşünmek için kavramsal çerçeve sunan, varlığa anlam veren, sosyal hayatın tüm yönlerini bilimsel yetkinlikte açıklayabileceği varsayımına dayanan bir teori olarak tanımlamaktadır (Wiarda, 2010:227). Söz konusu kuramın, diğer paradigmaları ve öne sürdükleri savları bütünleştirici ve ikna edici bir tavır sergileyebilmesi beklenir.

Öznel yaklaşımların kendi içerisindeki ontolojik ve epistemolojik problemleri dolayısıyla yönetim ve örgüt araştırmalarının bilimsel meşruiyetini sorgulanır hale getirdiği tespiti ile pozitivismin yalın nedenselliğe dayanan ve metafiziği dışlayan anlayışı; sağlam ontolojik, epistemolojik duruşu ve sosyal bilim felsefesi ile kuvvetli bağları olan bir yaklaşım arayışlarına neden olmuştur.

İşte tam da bu noktada yukarıda cevapları aranan sorulara; ontolojik ve epistemolojik varsayımları, bilim felsefesi ve metafizik ile ilişkileri nedeniyle “bilimsel gerçeklik” cevap olarak verilebilir. Çünkü bilimsel gerçeklik bilim içerisinde kalarak, dünyadaki olgu ve olayların her ne olursa olsun, her şeyden ve herkesten bağımsız olarak varlıklarını sürdürmeye devam edecekleri (Rust, 2006:143, Searle, 1995:153) noktasından hareket etmekte ve fizikselliği kabul etmektedir.

Bu bağlamda bilimsel gerçekçilik ile ilgili yapılan öncel çalışmalarda (Boyd, 1999b; Lakatos, 1965; Psillos, 2005; Sargut, 2012b) yer aldığı şekilde; bilimsel gerçekçilik yönetim ve örgüt araştırma alanlarının kompleks ontolojik ve epistemolojik problemlerinin çözülmesine; pozitivism ve öznel yaklaşımlar arasında kalan alanın doğru bir bakış açısı ile yeniden düzenlenmesine katkı verebilecektir.

8. ÇIKARIMLAR VE SONUÇ

Yönetim ve örgüt araştırmaları, sosyal bilimlerin bir parçası olarak meşruiyetinin sağlamlaştırılmak, bilimsel varlığını sürdürebilmek ve pozitivism ile postmodernizm arasında kalmamak için çare aramaktadır. Söz konusu çarenin; ontolojik ve epistemolojik zafiyete düşmeyen, metafiziği dışlamayan, bilinç-beyin ikiliği tartışmalarında ortaya çıkan ussal nitelik sorunlarını fizikselci yaklaşımlarla aşan, belirlenim tartışmasını solipsizme savrulmadan, bilimsel meşruiyet içinde çözülmesinde bilimsel gerçekçiliğin tutarlı bir bilim felsefesi çerçevesi sunan, derin bir nedensellik anlayışına sahip olan bilimsel gerçekçilik olduğu ileri sürülebilir.

Bilimsel gerçekçiliği öznel yaklaşımlar karşısında bilimsel olarak daha güçlü kılan özellikler kapsamında, yukarıdaki tartışmalar ışığı altında bazı çıkarımlar yapılabilir.

- Bilimsel gerçekçiliğin ortaya koyduğu niteliklerin ontolojik olarak geçerliliği, yönetim ve örgüt araştırmalarının sosyal bilim olarak tanınması ve bilimsel meşruiyetinin tanınması açısından önemlidir.
- Bilimsel gerçekçiliğin ortaya koyduğu niteliklerin epistemolojik olarak bilimsel çaba ve ispatın, hiçbir zaman kesin/mutlak olarak değil de büyük bir olasılıkla doğru olduğu kabul edilmelidir.
- Bilimsel gerçekçiliğin pozitivizmle ontolojik ve epistemolojik anlamada herhangi bir problemi yoktur, çünkü her ikisi de bireyden bağımsız bir dünya ve bu dünyaya ilişkin ulaşılabilir bilgiden söz etmektedirler. Aralarındaki temel problem metafiziğe ilişkindir. Metafiziğin meşgul olduğu alan çoğunlukla kapsamı açısından pozitivistlerce küçük görülmüştür. Bilimsel gerçekçilik ontolojik ve epistemolojik olarak metafiziği dışarıda bırakmadan bilime nesnel olarak yaklaşmakta, dışımızdaki dünyanın ne olursa olsun her Şeyden bağımsız olarak varlığını sürdürmeye devam edeceğine inanmaktadır. Çünkü metafizik; var olduğu bilinen ancak görgül olmayan varlıkların varoluşlarıyla ilgilenmekte ve konuya felsefi bir açıdan yaklaşmaktadır.
- Bilimsel gerçekçilik, pozitivizmin yalın nedensellik anlayışına oranla daha derin bir nedensellik anlayışı ve açıklayıcı bir yöntem önermektedir.
- Bilimsel gerçekçilik; postmodernizmin aşırı greceliki ve öznel yönelimlerinin içine düştüğü çıkmazdan kurtarılmasına (zellikle de Sokal'ın postmodernizmi küçük düşüren girişimi ve bunu bütün dünya ile paylaşması) kendi ontolojik ve epistemolojik yaklaşımları ile yardımcı olabilir.

Sonuç olarak bilimsel gerçekçiliğin; yönetim ve örgüt araştırmaları alanının kompleks ontolojik ve epistemolojik problemlerinin çözülmesine katkı verip, pozitivizm ve öznel yaklaşımların zayıf taraflarını dikkate alarak, diğer paradigmaları ve ne sürdükleri savları bütünleştirici ve ikna edici bir tavır sergileyebileceği sosyal bilimleri tümden kapsayacak Büyük Kuram/Grand Theory

(Parsons, 2005:xxv; Skinner, 1990:3; Wiarda, 2010:x; Mills, 2000:26) oluşturma çabalarında bir kilometre taşı rolü üstlenebileceği değerlendirilmektedir. Sosyal bilimlerin, spesifik olarak da çalışma alanımız olan yönetim ve örgüt araştırmalarının bilimsel meşruiyetinin, pozitivizm tarafından haksız eleştirilerine maruz bırakılmasının önlenmesi ve aynı zamanda da gelişimine katkı sağlanması noktasından hareketle, bilimsel gerçekçilik ile ilgili araştırma ve çalışmaların hem nitelik hem de nicelik olarak artmasının okyanusta en gelişmiş navigasyon sistemlerine sahip olarak yeni ufuklara yelken açılması misali büyük faydalar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Boyd, R. (1999a). "Confirmation, Semantics, and the Interpretation of Scientific Theories", s. 3-35, (Ed.) Boyd, R., Gasper, P. ve Trout, J.D., The Philosophy of Science, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Boyd, R. (1999b). "On the Current Status of Scientific Realism, the Philosophy of Science", s. 195-222, (Ed.) Boyd, R., Gasper, P. ve Trout, J.D., The Philosophy of Science, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Burrell, G. ve Morgan, G. (1979). Sociological Paradigms and Organizational Analysis, Heinemann Educational Books Ltd., London.
- Case, P. (2003). "From Objectivity to Subjectivity: Pursuing Subjective Authenticity in Organizational Research", s. 156-179, (Ed.) Westwood, R. ve Clegg, S., Debating Organization: Point-Counterpoint in Organization Studies, Blackwell Publishing, London.
- Chalmers, A.E. (1999). What is This Thing Called Science? 3rd Ed., Hackett Publishing Company Inc., Indianapolis.
- Chia, R. (2003a). "Ontology: Organization as World-Making", s. 98-113, (Ed.) Westwood, R. ve Clegg, S., Debating Organization: Point-Counterpoint in Organization Studies, Blackwell Publishing, London.
- Chia, R. (2003b). "Organization Theory as a Postmodern Science", s. 113-140, (Ed.) Tsoukas, H. ve Knudsen, C., The Oxford Handbook of Organization Theory, Oxford University Press, Oxford.
- Churchland, P.M. (1986). Scientific Realism and the Plasticity of Mind, University of Cambridge, Cambridge.

- Cooper, R. ve Burrell, G. (1988). Modernism, "Postmodernism and Organizational Analysis", *Organization Studies*, 9 (1): 91-112.
- Demetriou, C. (2009). "The Realist Approach to Explanatory Mechanisms in Social Sciences: More Than a Heuristic?", *Philosophy of the Social Sciences*, 39 (3): 440-462.
- Donaldson, L. (2003). "Epistemology: Position Statement for Positivism", s. 114-127, (Ed.) Westwood, R. ve CLEGG, S., *Debating Organization: Point-Counterpoint in Organization Studies*, Blackwell Publishing, London.
- Esade, M.B ve Mckelvey, B. (2010). "Integrating Modernist and Postmodernist Perspectives on Organizations: A Complexity Science Bridge", *Academy of Management Review*, 35 (3): 415-433.
- Feyerabend, P.K. (1981). *Realism, Rationalism and Scientific Method*, *Philosophical Papers Volume 1*, Cambridge University Press, New York.
- Giddens, A. (1993). *New Rules of Sociological Methods, a Positive Critique of Interpretative Sociologies*, 2nd Ed., Stanford University Press, Stanford, California.
- Keat, R. ve Urry, J. (1982). *Social Theory as Science*, 2nd Ed., Routledge and Kegan Paul, London.
- Kilduff, M., Mehra, A. ve Dunn M. B. (2011). "From Blue Sky Research to Problem Solving: A Philosophy of Science Theory of New Knowledge Production", *Academy of Management Review*, 36 (2): 297-317.
- Kuhn, T.S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Lakatos, I. (1965). "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programs", (Ed.) Lakatos, I. ve Musgrave, A., *Criticism and the Growth of Knowledge*, *Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science*, The Cambridge University Press, London.

- Mckelvey B. (2003). "From Fields to Science: Can Organization Studies Make The Transition?", s. 47-73, (Ed.) WESTWOOD, R. ve CLEGG, S., Debating Organization: Point-Counterpoint in Organization Studies, Blackwell Publishing, London.
- Mills, C.W. (2000). The Sociological Imagination; with a New Afterword by Todd Gitlin, 2nd Ed., Oxford University Press Inc., New York.
- Parsons, T. (2005). The Social System, with a New Preface by Bryan S.Turner, The Taylor & Francis e-Library, UK.
- Pfeffer, J. (1993). "Barriers to the Advance of Organizational Science: Paradigm Development as a Dependent Variable", Academy of Management Review, 18 (4): 599-620.
- Pfeffer, J. (1997). New Directions for Organization Theory, Problems and Prospects. Oxford University Press, New York.
- Psillos, S. (2005). "Scientific Realism and Metaphysics", Ratio, 18 (4): 385-404.
- Rosenau, P.M. (1992). Post-Modernism and the Social Sciences Insights, Inroads, and Intrusions, Princeton University Press, New Jersey.
- Rust, J. (2006). John Searle and the Construction of Social Reality, Continuum Studies in American Philosophy, New York.
- Sargut, S. (2006). "Buluşsal Arayış ya da Sav: Bilimsel Makale Niteliği Üzerine Düşünceler", Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık, I. Ulusal Kurultay Bildirileri: 101-112.
- Sargut, S. (2012a). "Kuramın Önceliği: Bilimsel Tavrı Araşsalcılıkla Niye Uzlaşmaz?", s. 1-11, (Ed.) Sözen, H.C. ve Basım, H.N., Örgüt Kuramları, Beta Basım A.Ş., Ankara.
- Sargut, S. (2012b). "Sosyal Bilim Olarak Örgüt ve Yönetim Araştırma Alanları: Bilimsel Meşruiyet Sorunları Nasıl Aşılır?", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Davetli Yazı: 1-15.

- Schlick, M. (1999). "Positivism and Realism", s. 37-55, (Ed.) BOYD, R., GASPER, P. ve TROUT, J.D., The Philosophy of Science, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Searle, J.R. (1995). The Construction of Social Reality, The Free Press, New York.
- Sokal, A. (1996a). "Transgressing the Boundaries: Toward a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity", Social Text, 46/47: 217-252.
- Sokal, A. (1996b). "A Physicist Experiments with Cultural Studies", Lingua Franca, 6 (4): 62-64.
- Skinner, Q. (1990). "Introduction: The Return of Grand Theory", (Ed.) SKINNER, Q., The Return of Grand Theory in the Human Sciences, Cambridge University Press, Cambridge.
- Türk, D. (2012). "Eleştirel Gerçekçilik Üzerine", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67 (3): 189-217.
- Yıldırım, E. (2010). "Örgüt Kuramında Yeni Gelişmeler: Postmodern ve Eleştirel Bakış", (Ed.) SARGUT S. ve ÖZEN, Ş., Örgüt Kuramları, İmge Kitabevi, Ankara.
- West, D. (2008). Kıta Avrupası Felsefesine Giriş Rousseau, Kant ve Hegel'den Foucault ve Derrida'ya, (1995), (Çev. Ahmet Cevizci), Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Wiarda, H.J. (2010). Grand Theories and Ideologies in the Social Sciences, Palgrave Macmillan, New York.
- Wicks, A.C. ve Freeman, R.E. (1998). "Organization Studies and the New Pragmatism: Positivism, Anti-Positivism and the Search for Ethics", Organization Science, 9 (2):123-140.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Today, as acceleratingly increasing of specialization in every discipline including management and organization studies, it is very crucial to see and understand the holistic view of interaction among the disciplines and subdisciplines by using interdisciplinary approach to social science. It is considered that the most important step that can be taken in order to achieve and gain this holistic as well as interdisciplinary approach may be to present the subjective approaches that lead to questioning the scientific legitimacy of management and organization research in an objective way.

The most important of the findings of this study is that while positivism and critical realism are discussed and examined in the domestic literature, scientific realism is frequently encountered in foreign literature and it is not adequately addressed in the native literature. The aim of this article is to contribute to fill this gap. In addition, this study is considered to be a milestone in the efforts of forming the Grand Theory.

Organizational and management researches have been conducted for many years in the shadow of positivism and postmodernist debates. The acceptance of such research as a social science basically depends on its proof of its scientific legitimacy. It is seen that positivism's plain sense of causality and its stance against meta-physics and postmodernism's ontological and epistemological problems lead to the question of scientific legitimacy of the organizational and management field. Scientific realism can be exploited in overcoming these problems and creating a reference framework for the characteristics of the field's research program. Scientific realism offers opportunities to address the problems of both postmodernism and positivism. It can be argued that scientific realism offers a consistent framework of philosophy of science and the adoption of scientific realism can be beneficial in discussing and resolving ontological and epistemological problems on a solid ground, in overcoming the problems of rationality emerged in the discussions of consciousness-brain duality with physicalist approaches, and in resolving the debate on determinism without heading to solipsism in scientific legitimacy.

Method

This study was conducted through a systematic literature review. The research was undertaken using a deductive approach with rigorous and systematic

analysis of scientific realism, postmodernism, ontology, epistemology, dualism, determinism.

In this content, sorting the following important questions helps to frame the current study. In the way of recognition of management and organization research as social science, is it possible to propose a new solution by taking into consideration the weaknesses of subjective approaches, critical realism and postmodern approaches and objective approach positivism? If the answer is yes, what makes the proposed solution scientifically stronger in the face of subjective approaches and positivism? Can this solution offer an integrative and convincing approach to other paradigms and arguments?

Conclusion and Discussion

As a part of the social sciences, management and organization research seeks a solution to consolidate its legitimacy, to survive its scientific existence power and not to remain between positivism and postmodernism. By doing so, escaping from ontological and epistemological weaknesses, not excluding metaphysics, overcoming the problems of rational quality with the physicalist approaches, presents a consistent framework of scientific philosophy in solving scientific debates, emerge as an important effort by management and organization studies.

In brief, the current study focused the question of “What makes scientific realism scientifically much more powerful against subjective approaches?”. And as result, the below inferences can be made in terms of the power of scientific realism against subjective approaches:

- The ontological validity of the scientific realism is important for the recognition of management and organizational research as social.
- Epistemologically scientific effort and proof of the qualities revealed by scientific realism should never be accepted as absolute, but most likely to be true.
- Scientific realism does not have any problems in understanding ontology and epistemology with positivism. Scientific realism objectively approaches science without leaving metaphysics ontologically and epistemologically, believing that the world outside of us will continue to exist regardless of effect. Because metaphysics deals with the existence of known but not empirically approaches the issue from a philosophical perspective.

- Scientific realism proposes a deeper understanding of causality and offers an explanatory method than the positivism which claims a lean causality.
- Scientific realism may help the liberation of postmodernism from its extreme relativism and subjective orientation by its own ontological and epistemological approaches.

As claimed in some previous studies on scientific realism (Boyd, 1999b; Lakatos, 1965; Psillos, 2005; Sargut, 2012b); scientific realism contributes both to solve the complex ontological and epistemological problems of management and organization researches and also contributes to the reorganization of the gap between positivism and subjective approaches.

In the light of the above discussions, some inferences can be made within the scope of the features that make scientific realism scientifically stronger in the face of subjective approaches.

TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KOORDİNASYON AJANSI BAŞKANLIĞI (TİKA)'NIN ULUSLARARASI GÜVENLİĞE KATKILARI

Doğan Şafak POLAT*

Öz

Türkiye, mevcut askeri kapasitesi, dış politikası, ekonomisi yanında yumuşak güç kaynakları olan tarihi, coğrafyası, kültürü, değerleri ve kurumları ile bölgesel ve uluslararası güvenliğe katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda kendi jandarma ve polis teşkilatını yeniden düzenleyen Türkiye, tecrübelerini diğer ülkelere aktarmaktadır. Bu çalışmanın hipotezi; yumuşak güç kullanımı kapsamında, Türkiye'nin bir dış politika aracı olarak kullandığı TİKA'nın çeşitli ülkelerde asayiş ve düzeni sağlamak amacıyla birçok faaliyet geliştirdiği ve böylece dolaylı da olsa uluslararası güvenliğe katkı sağladığıdır. Çalışmanın teorik alt yapısını Konstrüktivizm teorisi oluşturmaktadır. Konstrüktivizm, uluslararası kuralları, normları, kurumları, bilişsel faktörleri, düşünsel unsurları, toplumsal beklentileri, dış politikayı ve ekonomik gelişmeleri hedef almaktadır. Bu faktörlerdeki değişim Türk dış politikasının, dolayısı ile TİKA tarafından gerçekleştirilen kalkınma programları ve yardımların da değişmesine yol açmaktadır. TİKA'nın faaliyetleri bir bakıma Türkiye'nin her alanda artan kapasitesiyle küresel sorunlar karşısında uygulamakta olduğu dış politikasının bir göstergesi olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: TİKA, Türk Dış Politikası, Uluslararası Güvenlik, Yumuşak Güç, Konstrüktivizm.

TURKISH COOPERATION AND COORDINATION AGENCY (TIKA)'S CONTRIBUTION TO INTERNATIONAL SECURITY

Abstract

Turkey, in addition to its military capacity, foreign policy and economy contributes to international security with its soft power resources such as its history, geography, culture, values and institutions. In this context, reorganizing its gendarmerie and the police, Turkey is transferring its experience to other countries. The hypothesis of this study; in the context of use of soft power, Turkey's foreign policy tool TİKA has many activities developed to ensure law and order in a variety of countries and also TİKA contributes to international security, albeit indirectly. The theoretical approach of the work is the theory of constructivism. Constructivism aims at international rules, norms, institutions, cognitive factors, intellectual elements, social expectations, foreign policy and economic developments. The change in these factors leads to a change in the Turkish foreign policy, and hence in the development programs and aid realized by TİKA. TİKA's activities, in a way, is an indicator that Turkey's foreign policy to implement in the face of global challenges with increased capacity in all areas.

Keywords: TİKA, Turkish Foreign Policy, International Security, Soft Power, Constructivism

1. GİRİş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin 25 Aralık 1991 tarihinde dağılmasıyla birlikte uluslararası sistemde Yeni Dünya Düzeni'nden sıkça bahsedilir olmuştur. Uluslararası İlişkiler disiplini kapsamında söz konusu düzeni açıklamak amacıyla Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) gibi teoriler geliştirilmiştir. Bir devletin, arzuladığı davranışı karşı tarafa, zor veya sert güç kullanmadan, çekicilik ve cazibe gibi unsurları kullanarak, rızası ile yaptırabilme

becerisi olarak ifade edilen yumuşak güç kavramı da böyle bir ortamda, Soğuk Savaş sonrasında Joseph Nye tarafından ortaya atılmıştır (Nye, 2004: 1-33).

SSCB'nin dağılması sonrasında Türkiye, Soğuk Savaş süresince izlediği statükocu dış politikasını ve bekle gör anlayışını terk etmiş; bölgesel bir güç olduğunun farkına vararak daha proaktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Türkiye, öncelikle Orta Asya ve Kafkasya'da bağımsızlığını kazanan birçok devleti tanımış; siyasi hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla, yumuşak güç stratejisini geliştirmeye ve etkin araçlar üretmeye başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlıklarını ilan eden, ortak bir dile ve kültüre sahip olduğu Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Kırgızistan gibi ülkelerle gerek ikili gerekse bölgesel ilişkilerini güçlendirmeye başlamıştır. Dış politikasındaki imkânlarını kullanmak isteyen Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren bağımsızlığını ilan eden devletlere ve gelişmekte olan ülkelere teknik yardım hizmeti sağlamaya başlamıştır. Başlangıçta Türkiye'nin yapmış olduğu yardımlar giderek uzun süreli projelere ve kalkınmaya yönelik iş birliği faaliyetlerine dönüşmüştür. Bu çalışmalar neticesinde, bölgede yapılması planlanan faaliyetleri ve dış politika önceliklerini tespit ederek uygulayacak ve bunları koordine edecek bir organizasyona ihtiyaç duyulmuştur. Bu maksatla 1992 yılında yayımlanan 480 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Dışişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermek üzere Türk İşbirliği ve Kalkınma Dairesi Başkanlığı (TİKA) kurulmuştur (Resmi Gazete, 1992). Daha sonra 24 Ekim 2011 tarihinde yayımlanan 656 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile TİKA'nın, görev ve yetkilerine ilişkin düzenlemeler yapılmış; daha esnek ve hızlı karar alabilen bir yapıya dönüştürülmüştür. Başlangıçta TİKA'nın amacı Türk Cumhuriyetleri'nin kendi toplumsal yapılarının ortaya konması, kendi kimliklerinin doğru bir biçimde oluşması ve bu ülkelerdeki kültürel ve siyasal hakların geliştirilmesi ve teknik alt yapı eksikliklerinin giderilmesi olarak belirlenmiştir. Geçen süreçte Türkiye hem faaliyet alanını hem de iş birliği yaptığı ülke sayısını artırmıştır.

Türkiye, mevcut yumuşak güç kaynakları olan tarih, coğrafya ve kültür yanında potansiyel güç kaynakları olarak değerlendirilebilecek iç politikası ve değerleri, ekonomik ve askeri kapasitesi, dış politikası ve kurumları ile bölgesel ve uluslararası güvenliğe katkı sağlamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda kendi jandarma ve polis teşkilatını yeniden düzenleyen Türkiye, tecrübelerini diğer ülkelere de aktarmaktadır. TİKA, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı ile birlikte gerçekleştirdiği çeşitli eğitim projeleri ile birçok ülkede asayiş, düzen ve istikrarın devam etmesine yardımcı olmaktadır. Böylece TİKA'nın dolaylı da olsa uluslararası güvenliğe katkı sağlamakta olduğundan hareketle, bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına da cevap aranacaktır:

1. TİKA faaliyetleri Uluslararası İlişkiler teorileri açısından Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) teorisi ile açıklanabilir mi?
2. TİKA'nın faaliyetleri yumuşak güç kullanımı kapsamında değerlendirilebilir mi?
3. TİKA mevcut teşkilat yapısıyla görev tanımında belirtilen görevlerini yerine getirmede yeterli midir?
4. TİKA diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla iş birliği içinde gerçekleştirmekte olduğu eğitim projeleri ile uluslararası güvenliğe katkı sağlıyor mu?

Bu bağlamda bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde uluslararası sistemde hala en etkin aktör olan ulus-devletlerin yanında küreselleşme ile birlikte toplumlar arasında iletişim ve etkileşimin arttığı, Sivil Toplum Kuruluşları (STK) gibi başka aktörlerin de uluslararası siyaseti etkilediğine vurgu yapılacaktır. Ayrıca bu bölümde yumuşak güç kullanımı kapsamında Türkiye'nin klasik Uluslararası İlişkiler teorilerinin çizgisinin dışına

çıkarak sosyal ve kültürel bağlamda yürüttüğü çalışmalarının teorik alt yapısını oluşturan konstrüktivizm teorisine de yer verilecektir. İkinci bölümde, Türk dış politikasında yumuşak güç aracı olan TİKA'nın tarihsel süreç içinde kuruluşu, görevleri ve amaçları ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise TİKA'nın asayiş, düzen ve istikrarı sağlamak; böylece uluslararası güvenliğe katkı yapmak amacıyla birçok ülke ile iş birliği içinde gerçekleştirdiği faaliyetlere değinilerek çalışma sonlandırılacaktır.

2. DIŞ POLİTİKA VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KONSTRÜKTİVİZM (SOSYAL İNŞACILIK) TEORİSİ

“Dış politika” kavramı, bir devletin diğer bir devlete veya devletlere ya da daha geniş anlamıyla uluslararası alana karşı izlediği politika ya da bir ülkenin diğer ülkelere yönelik siyasi, ekonomik, hukuki, sosyal vb. tutumları olarak ifade edilmektedir (Kürkçüoğlu, 1980: 311). Bu kavram dış politikanın kapsamına ilişkin bilgiler içerse de mevcut durumu açıklamada yetersiz kalmıştır. Soğuk Savaş sonrasında küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılığa dayalı bir yapı ortaya çıkarmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte dünya tek kutupluluk dönemini yaşamaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin uluslararası politikada tek süper güç olarak kalması, hegemonya, üstünlük, tek kutupluluk ve emperyalizm gibi kavramlar kullanılarak tanımlanmaya çalışılmıştır (Krahmann, 2005: 533). Ancak geçen süreçte tek bir egemen gücün (hegemon) veya ittifakın, diğer devletlerin davranışlarını kontrol ederek veya hareket alanlarını kısıtlayarak istikrarı sağladığını veya kaosu önlediğini anlatan Hegemonik İstikrar Teorisi küreselleşme ve karşılıklı bağımlılıkla birlikte yeni sistemi açıklamada yetersiz kalmıştır (Layne, 1995: 132-138). Teknolojik gelişmeler ve ideolojik engellerin ortadan kalkmasıyla birlikte iç-dış politika ayrımı ortadan kalkmış ve ülkeler arasında ilişkilerin yürütüldüğü düzeyler eskiye oranla daha fazla çeşitlenmiştir. Devletlerin bazı işlevlerini

yerine getirmekte başarısız ya da yetersiz olmaları, yeni bir takım ulus-üstü ve ulus-altı örgütlenmelerin oluşumuna yol açmıştır. Küreselleşme sürecinde sınırların daha fazla geçirgen olması ile birlikte uluslararası düzeyde toplumlar arası etkileşim artmış ve uluslararası ilişkilerde devletlerin dışında yeni aktörler ortaya çıkmıştır (Daoudov, 2013: 21). Küreselleşme ile birlikte söz konusu aktörlerin sayılarının ve faaliyetlerinin giderek artması daha önce devletler tarafından yürütülen politikalara alternatif oluşturmuştur. Böylece devletler düzeyinde yürütülen klasik diplomatik ilişkiler yanında devletlerin dışında şirket, örgüt ve hatta bireyler düzeyinde yürütülen uluslararası ilişkiler ortamı ortaya çıkmıştır. Bu durum STK'ların gelişebilmesi için uygun bir ortam yaratmış (Turan, 1998: 12-13) ve böylece STK'ların uluslararası siyasetteki etkileri giderek artmıştır. Günümüzde STK'lar ulusal ve uluslararası siyasetin vazgeçilmez odakları haline gelmiştir (Çarkçı, 2007). Bu durumun farkında olan devletler, Türkiye örneğinde olduğu gibi STK'lar ile iş birliği içinde kalkınma ve yardım faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. TİKA, Türkiye'nin bu faaliyetlerinde merkezi bir koordinasyon kurumu olarak görev yapmaktadır. TİKA, kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, STK'lar ve özel sektör gibi çeşitli aktörler arasında iş birliği sağlama aracı vazifesi yapmaktadır. Ayrıca TİKA, tüm bu aktörleri ortak paydada bir araya getirmekte ve Türkiye'nin yapmış olduğu kalkınma yardımlarının kayıtlarını tutmaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplinde Konstrüktivizm (Sosyal İnşacılık) teorisi farklı yaklaşımlarla ve tanımlarla dış politika analizlerinde kullanılmak üzere yerini almıştır. 1980'lerin ikinci yarısında ortaya çıkan yaklaşımlardan birisi de konstrüktivizm ya da sosyal inşacılık'tır. Konstrüktivizm; devletler, çıkarlar, beşeri aktörler, kimlikler, norm ve kurumlar gibi sosyal olguların da tarihsel süreç içerisinde devamlı olarak değişim ve yeniden biçimlenmeye maruz kaldığını savunmaktadır (Tandoğan 2015: 635). Konstrüktivizm kelimesini uluslararası ilişkiler teorilerinde ilk kullanan Nicholas Onuf'dur. Konstrüktivizm

teorisini uluslararası ilişkiler disiplinine tanıttıran ise Alexander Wendt olmuştur. Wendt 1992 yılında yayımladığı “*Anarşi devletlerin onu nasıl anladığıdır: güç siyasetinin sosyal inşası*” adlı makalesinde konstrüktivizm teorisinin temellerini ortaya koymuştur (Wendt, 1992: 395). Wendt, Realistlerin düşündüğü gibi uluslararası sistemin anarşik olduğunu kabul etmekle birlikte, yapının nasıl oluştuğu konusunda ayrılmaktadır. Neo-Realistler yapının sadece malzeme kapasitesinin dağıtılmasından oluştuğunu düşünürken, Konstrüktivistler yapının ayrıca sosyal ilişkilerden de oluştuğunu düşünürler. “Sosyal yapıların üç ögesi vardır: paylaşılan bilgi, malzeme kaynakları ve eylemler” (Wendt, 1995: 73). Sosyal yapıyı oluşturan anlayış, fikir ve beklentiler aktörlerin eylemlerini belirler. Wendt realistlerin iddia ettiği gibi materyal unsurların önemini kabul etmekle birlikte uluslararası sistemin ve ilişkilerin belirlenmesinde sosyal yapıların da önemine işaret etmektedir. Fikirleri ve dolayısıyla yapıları sosyal yapan ise özneler arası kaliteleridir (Wendt, 1995: 73). Wendt, konstrüktivizmin üç temel özelliğini: (i) uluslararası ilişkiler teorisinin devleti konu aldığını, (ii) devletler sisteminin temel özelliğinin materyal değil, özneler arası olduğunu, (iii) devlet kimlik ve çıkarlarının bireyin kendisi ya da içsel siyasi gelişmelerle değil sosyal yapılarla belirlendiği şeklinde özetlemektedir (Wendt, 1994: 385). Toplum ise sosyal ilişkilerden oluşur ve maksatlı aktörler arasındaki ilişkiler toplumun yapısını belirler (Wendt, 1987: 338). Konstrüktivizm kimliklerin politikayı nasıl etkilediğini araştırır. Konstrüktivizm açısından kimliklerin nasıl oluştuğu, normların ve eylemlerin birbirini nasıl inşa ettiği ve kimliklerin politikayı nasıl etkilediği çok önemlidir. Wendt’e göre sosyal teoriler uluslararası teorilerin içinde yer almamaktadır. Bu nedenle Wendt konstrüktivizmi bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak kabul etmektedir. Sosyal teoriler uluslararası [dış] politikayı anlamaya yarayan ve bu teorilerin neyi savduklarını açıklamaya çalışan yaklaşımlardır. Be nedenle bu teorilerin uluslararası ilişkilere katkısı dolaylıdır (Wendt, 1999: 6-7). Konstrüktivizm ise aktörlerin nasıl “sosyal olarak” inşa

edildiğini gösterir ancak hangi aktörlerin ya da onların nerede inŖa edildiğini söylemez (Wendt, 1999: 7).

Konstrüktivizm devlet merkezli, politik çıkar ve kaygıların ön planda olduğu ve çıkarların maksimize edilmeye alıŖıldıđı anarŖik bir sistemin aksine normlar, kültür ve sosyal yapılar gibi unsurların belirleyici olduğu *yapısalcı* bir düzen iddiasındadır. nk anarŖik yapılar uluslararası sistemi gç ve ıkara bağlı hale getirmekte ve sosyal yapıların sorunların kurumsalcı zlemelerine imkn vermemektedir (Wendt, 2001: 1019). Toplumlar arasındaki iliŖkilerin geliŖtirilmesinde hi kuŖkusuz devlet destekli ya da desteksiz eŖitli kurumların etkisi olacaktır. "Sosyal İnŖacı YaklaŖım" olarak adlandırılan Konstrüktivizm teorisine göre devletler sosyal bir varlık olarak kabul edilmekte, uluslararası iliŖkiler alanının ise sosyal iliŖkilerden olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca söz konusu teori kimliğin, uluslararası normların, kurumların, dŖnsel ve biliŖsel unsurların siyasi etkisine vurgu yapmaktadır (Sarı Ertem, 2012: 184). Bu kapsamda devletler, uluslararası alanda hem prestij ve saygınlık kazanmak hem de etki sahasını geniŖletmek maksadıyla oluŖturdukları kurum ve kuruluŖlar üzerinden politikalarını uygulamaktadırlar.

DıŖ politikalar artık dŖman kazanmak yerine kalıcı dostluklar kurmak, güçlendirmek ve sürdürmek amacıyla farklı kültürler arasında ortak noktalar ile temellenen kültür diplomasisi ile Ŗekillenmektedir (Bayraktar, 2012: 184). Türkiye'nin miras edindiği Müslüman-Osmanlı tarihi müktesebatı, bunun temin ettiği kültürel derinlik ve kapladığı coğrafi alan stratejik bir gç ve kıymet olarak yeniden üretilmekte ve Türkiye'nin hem i siyasetine hem de dıŖ siyasetine yeni olanaklar sağlamaktadır (Kalın, 2011a: 10). Türkiye'nin dolayısı ile TİKA'nın faaliyetleri konstrüktivizm teorisi bağlamında ele alınabilir. YumuŖak gç bir ülkenin dıŖ politikada hareket edebilme kabiliyetini etkileyen en önemli unsurdur (iek, 2015). Türkiye, uluslararası alanda yumuŖak gç kullanmakta

ve başta Türk ve Müslüman dünyası olmak üzere tüm dünyada etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Bu amaçla Türkiye zaman zaman dış politikasında gerekli değişiklikleri yapmaktadır. Türk dış politikasında yapılan değişiklikler TİKA tarafından yapılan kalkınma programları ve yardımların da değişmesine yol açmaktadır. Kısacası yumuşak güç ile konstrüktivizm teorisinin kesişim noktasında TİKA'nın faaliyetleri (Keskin, 2017) bir bakıma her alanda artan yetenekleri ile Türkiye'nin küresel ve bölgesel sorunlar karşısında uygulamakta olduğu dış politikasının bir göstergesi olmaktadır.

3. TÜRKİYE'NİN YUMUŞAK GÜÇ ARACI TİKA

Güvenlik, toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumudur (www.tdk.gov.tr, 2018). Devletler, bir yandan kendi çıkarlarını en üst seviyeye çıkarmak, bölgesel ve küresel bir güç olmak, diğer yandan kendisinin ve vatandaşlarının güvenliğini sağlamak için çok çeşitli araç ve yöntemler kullanırlar. Bu yöntemlere diplomasi ve diplomatik yöntemler, propaganda, ekonomik araçlar, iç işlerine karışma, güç kullanma tehdidinde bulunma veya silahlı güç kullanımı (Arı, 1997) örnek olarak verilebilir. Güç, istenen bir sonuç elde etmek için diğerlerinin davranışlarını etkileme becerisidir. Baskı ve tehditle, teşvik ve ödemeler teklif ederek ve istediğiniz şeyi başkalarının istemesini sağlayarak temelde üç şekilde kullanılabilir (Nye, 2004: 1-33). Sert güç, teşviklere veya tehditlere dayanırken yumuşak güç başkalarının tercihlerini şekillendirme becerisine dayanmaktadır (Nye, 2004: 1-33). Akıllı güç ise, sert güç ve yumuşak gücün etkin bir şekilde beraber kullanımını içerir. Devletler tarafından başlangıçta güvenliği sağlamaya yönelik ana strateji olarak uzun süre sert güç kullanılmış ve fakat sadece sert gücün güvenliği sağlamada etkisiz olduğu saptanmıştır. Ardından devletler, kendilerinin ve vatandaşlarının güvenliği için sert güçle birlikte veya sert güce alternatif bir yaklaşım olarak yumuşak gücü kullanmaya başlamışlardır (Payam, 2018: 17).

1990'lı yıllarda Amerikalı ünlü siyaset bilimci Joseph Nye tarafından tanımlanan ve literatüre giren “yumuşak güç” kavramı birçok akademisyenin ve dış politika yapıcısının dikkatini çekmiştir. Gücün diğer boyutunu ifade eden yumuşak güç kavramı, gücün soyut bir yüzünü göstermesi açısından tanımlanması, ifade edilmesi, ölçülmesi ve değerlendirilmesi daha zor olan bir güç çeŐsidir. Günümüz dünyasında ise uluslararası yapının değişimi ve Őartların bu yönde geliŐimiyle beraber yumuşak güç kullanımının uluslararası aktörler tarafından en çok baŐvurulan yöntem olduğu iddia edilebilir (Çavuş, 2012: 34).

Nye, yumuşak gücü “bir devletin uluslararası politikada arzu ettiği neticelere, onun değerlerine hayran olan, onu örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin kendisini izlemesiyle ulaşması” Şeklinde tanımlamıştır (Nye, 2004: 1-33). Nye'e göre yumuşak güç, “istenilen Şeyin baskı ve herhangi bir ödeme yerine çekici ve cazip hale getirilerek elde edilmesidir” (Nye, 2005: 6). Bir ülkenin yumuşak gücü başlıca üç kaynaktan oluşmaktadır: ülkenin kendi kültürü (bu kültür diğerlerine cazip gelmesi durumunda), ülkenin siyasi değerleri (ülke bu değerlere yurtiçinde ve yurtdışında sadık kalıp yaŐarsa) ve ülkenin dış politikaları (ahlaki otoriteye sahip ve meşru olarak görülürse – başkalarının bu politikaları meşru görmeleri Şartıyla (Nye, 2004). Diğer yandan McClory (2011) ülkelerin yumuşak güç bileŐenlerini beş kategoriye ayırır: Hükümet (ülkenin siyasi değerleri), Kültür (toplum için bir mana ifade eden uygulamalar dizisi), Diplomasi (dış politika), Eğitim ve Eğitim ve İŞletme/İnovasyon. Yumuşak güç, askeri güç gibi sert kaynakları değeril, düşünceler, ülkenin imajı, teoriler, söylemler, eğitim, kültür, gelenekler, ulusal ya da küresel semboller gibi yumuşak kaynakları kullanır (Lee, 2009: 209). Yumuşak güç, daha çok itibar ve güven gibi kazanımlar ile ilişkili olarak görünmektedir. Bu bağlamda kültürel değerlerin devletlerin yumuşak güçlerini oluşturduğu bilinmektedir (Purtaş, 2013: 6). Dolayısıyla kültürel mirası zengin olan devletler uyguladıkları dış politikalarında bu yumuşak güçlerini kullanarak gücünü ve saygınlığını artırmaya

çalışırlar. Devletlerin dış politikasında yumuşak güç en önemli sermaye olarak kabul edilmektedir. Türkiye'nin yumuşak güç potansiyeli, askeri ya da teknolojik olarak üstünlüğünden çok, miras kalan tarih ve kültür derinliğinden kaynaklanmaktadır (Bayraktar, 2012: 181-189). Türkiye de dâhil dünyada çok sayıda ülke dış yardımları bir diplomasi aracı olarak kullanmakta, tanınmış sivil toplum kuruluşları yoluyla faaliyetlerini yürütmektedir (Akçay, 2002: 1). Türkiye'nin yumuşak gücünü, sabit kaynaklar olarak değerlendirilen, yani kısa vadede değişmeyen; kültür, tarih ve coğrafya; potansiyel kaynaklar ise kısa vadede değiştirilmesi mümkün olan; İç politika ve değerler, ekonomik kapasite, askeri kapasite, dış politika, kurumsal kaynaklar oluşturmaktadır (Hava, 2016: 33). Türkiye, dış yardımlar konusunda son yıllarda büyük atılım yapmıştır. Her yıl dünyada yapılan insani yardımları ortaya koyan İngiltere merkezli Kalkınma İnisiyatiflerinin yayımladığı 17. Küresel İnsani Yardım Raporu'na göre Türkiye, 2016 yılında 6 milyar dolarlık insani yardım yapmıştır. Türkiye bu yardımı ile 6,3 milyar dolarlık yardım yapan ABD'den sonra en çok yardım yapan ikinci ülke olmuştur (Development Initiatives, 2017). Bu yardımlarda Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'nın Suriye için yaptığı yardımlar büyük bir rol oynamıştır (AFAD, 2017).

Türkiye'nin yardımları devam etmiş; 2015 yılında Türkiye mili gelirinin 0,75'ini insani yardım için ayırmış ve "Dünya'nın En Cömert Ülkesi" olmuştur. 2016 yılında 6,48 milyar dolar olan yardımlar 2017 yılında ise 8.07 milyar dolara yükselmiş ve Türkiye dünyada en fazla insani yardım yapan ülke olmuştur. İnsani yardımlarda milli gelire oran bakımından %0,85 ile BM'nin kalkınma yardımı hedefi olan % 0,7'lik oranı geçerek birçok gelişmiş ülkeyi geride bırakmıştır (TİKA, 2018). Böylece Afrika'dan Asya'ya, Latin Amerika'dan Ortadoğu'ya dünyanın dört bir yanında yardım elini uzatan Türkiye'nin yardımları 2017 yılında % 25 artmıştır.

Her ne kadar dış yardımlar Soğuk Savaş öncesinde de müttefik kazanmak amacıyla başvuru olan bir diplomasi yöntemi olarak kullanılmış olsa da değişen dünyada dış yardımlar bir prestij ve imaj yaratma aracı olarak kullanılmaktadır. Demokratikleşme yolunda ilerleyen Türkiye yaptığı yardımlarla bölgesinde imajını giderek parlatmaktadır. Ancak Türkiye’de açık bir şekilde tartışılması ve daha fazla ilerleme sağlanması gereken; kimlik, din, devlet, Kürt sorunu, Alevilik, gayrimüslim vatandaşlar, demokrasi, birey, öteki, insan hakları, şeffaflık, eşitlik gibi konular ve sorunlar da bulunmaktadır (Kalın, 2011b: 20). Bu sorunların çözülmesi Türkiye’ye yumuşak güc alanında büyük fırsatlar sunacaktır.

SSCB’nin ve Yugoslavya’nın parçalanması ile Orta Asya’da ve Balkanlarda yeni devletler ortaya çıkmış, Türkiye ise yüzünü uzun yıllardır ihmal ettiği Türk dünyasına çevirmiştir. Türkiye’nin belirtilen coğrafyada etkin güc haline gelmesinin kurumsallaşmış yumuşak güc araçları ile desteklenen istikrarlı bir dış politika ile mümkün olabileceği düşünölmüştür (Karagöl, 2013: 81). Türkiye’nin Kafkasya-Orta Asya bölgesi üzerinde siyasi nüfuz elde etme politikaları kendisini bölgede ekonomik temelli işbirliğine öncelik veren bir yumuşak güc olarak sunmuştur (Denizhan, 2010: 21). Başlangıçta 1988 yılında Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Başkanlığı bünyesinde teknik iş birliği çerçevesinde gelişmekte olan ölkelere yardım sağlamak amacıyla, Türk işbirliği Ajansı (TİA) kurulmuştur (Parlak, 2007: 130-131). Daha sonra Bakanlar Kurulu’nun 24 Ocak 1992 tarihli kararı ile resmi adı Ekonomik, Kültürel, Teknik işbirliği Başkanlığı (EKETİB) olarak değiştirilerek Dışişleri Bakanlığı’na bağlanmıştır (Resmi Gazete, 1992). EKETİB 1995 yılına kadar iş birliği içinde olduğu Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler yürötmüştür. 1995’ten itibaren ise bu ölkelerle eğitim ve kültürel iş birliği çalışmalarına ağırlık vererek okullar, kütüphaneler, laboratuvarlar inşa etmiş ve üniversiteler için teknik malzeme yardımları yapmıştır. Daha sonra bu kurum 28 Mayıs 1999 tarihinde Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile Başbakanlığa bağlanmıştır (Resmi Gazete, 1999).

Her ne kadar kurumun adı resmi olarak EKETİB kısaltması ile açıklanmış olsa da, “zamanla diğer ülkelerdeki benzer kuruluşlarla özdeşleştirilmesi ve daha rahat bir iletişim sağlanabilmesi amacıyla” Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) adı kullanılmaya başlanmış ve kamuoyunda bu isimle tanınmıştır (TİKA, 1997: 1). 2000 yılından itibaren dünyada doğudan batıya birçok coğrafyada küreselleşmenin etkisi hissedilmeye başlanmıştır. Türkçenin konuşulduğu ülkelerde kalkınma konusunda bir ivme kazanılmış, bunun yanında TİKA da bölgedeki projelerin sayısını artırmıştır. Kurum, 12 Mayıs 2001 tarihinde yayımlanan 24400 sayılı Resmi Gazete’de 4668 sayılı “Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında” kanunla, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı adı ve TİKA kısaltmasıyla tekrar inşa edilmiştir (Resmi Gazete, 2011). TİKA; öncelikle Türkçenin konuşulduğu ülkeler ile Türkiye’ye komşu olan ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak amacıyla. TİKA söz konusu ülkelerle; ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel, eğitim alanlarında iş birliğini geliştirebilmek için çeşitli projeler ve programlar yürütmektedir. Böylece Türkiye daha aktif bir dış politika sergilemeye başlamış ve TİKA, ortak değerlere sahip olunan çeşitli bölge ve ülkelerde Türk dış politikasının bir uygulama aracına dönüşmüştür. Diğer yandan, Türkiye’deki resmi kurumlar ve gayri-resmi kuruluşlar tarafından yapılacak tüm dış yardım envanterinin tutulması ve kurumlar arası iş birliğinin sağlanması, görevleri bu kanunla TİKA’ya verilmiştir (Kardaş ve Erdağ, 2012: 170).

2005 yılında yayımlanan 11 sayılı Başbakanlık Genelgesi; TİKA’nın kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilen bütün “Teknik iş birliği” çalışmalarında “Koordinatör Kuruluş” olma yükümlülüğünü getirmiştir. Söz konusu genelge çerçevesinde TİKA bir yandan Teknik iş birliği çalışmalarının koordinasyonunu sağlarken diğer yandan “Kalkınma Yardımları Envanterinin Tutulması” ve “Kalkınma Yardımları Raporlarının Hazırlanması” görevini de yerine getirmektedir. 2008 yılında 15 sayılı Başbakanlık Genelgesi yayımlanmış ve bu

Genelge ile yurt dışında bulunan taŐınmaz kültür varlıkları ile ilgili olarak yapılacak çalışmalarda kamu kurum ve kuruluşları ile STK'lar arasında iş birliğini sağlamak maksadıyla Yurt Dışındaki Kültür Varlıkları EŞgüdüm ve Yönlendirme Kurulu oluşturulmuştur. Yeni oluşturulan bu Kurul'un sekretarya görevi TİKA'ya verilmiştir. Bu görevlerle birlikte TİKA, vizyonunu "kalkınma iş birliği gerektiren tüm alanlarda gerekli görülen her çeşit vasıtayı etkili bir Şekilde kullanarak, bölgemizdeki ve uluslararası alandaki sorunlara, derin köklerimizden beslenen adalet ve vicdanla, ayırım yapmadan, süratli ve etkin çözümler ortaya koyabilen lider bir teşkilat olmak" olarak belirlemiŐtir (TİKA, 2017). TİKA'nın misyonu ise "lkemizin uluslararası iş birliği ve kalkınma yardımları kapsamında, faaliyet alanındaki ülkelerde, ilgili kuruluşlarla iş birliği içerisinde, insan merkezli bir yaklaşımla, ekonomik ve sosyal kalkınma süreçlerine destek sağlayacak, müŐterek tarihi mirasımızın muhafaza edilmesini ve kültürel iş birliğini geliŐtirecek sürdürülebilir proje ve faaliyetler gerçekleştirmek" Şeklinde ifade edilmiştir (TİKA, 2017).

Geçen süreçte küresel ve bölgesel düzeyde büyük değişimlerin yaşanması, Türkiye'nin aktif bir dış politika izlemesi, bir bakıma kalkınma iş birliği sürecinin etkinliğinin artırılmasını zorunlu kılmıŐtır. Bu nedenle TİKA'nın faaliyetlerinin sağlıklı olarak yerine getirilebilmesi için organizasyon yapısı gözden geçirilerek yeniden yapılandırılmıŐtır. Kurumun Türk işbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı olan ismi, 24 Ekim 2011 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan 656 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin, 2 Kasım 2011 tarihinde 28103 sayılı resmi gazetede yayınlanması ile Türk işbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı Şeklinde deđiŐtirilmıŐtir. TİKA'nın teşkilat yapısı bir BaŐkan,  BaŐkan Yardımcısı ve 7 daire başkanlığı ile Hukuk MüŐavirliđi birimlerinden oluşmaktadır. Böylece kavuŐtuđu esnek ve hızlı karar alabilen yapısıyla TİKA, yasa ile kendisine verilen faaliyetlerini daha güçlü bir biçimde yapabilecek hale gelmiştir (TİKA, 2017). TİKA'nın görev ve sorumlulukları arasında başta iş birliği içine girilmesi

amaçlanan ülke ve topluluklarla iktisadi, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki ilişkileri geliştirmek bulunmaktadır. Bu maksatla ülkelerin karşılıklı olarak kalkınmalarına katkı sağlayacak iş birliği programları ile proje ve faaliyetlerin geliştirilmesi maksadıyla TİKA ilgili ülke ve toplulukların ekonomik olarak gelişme sürecinde ihtiyaç duyabilecekleri iktisadi altyapı araçlarını ve gerekli destek programlarını hazırlar. Bu görevlerin dışında ekonomik büyümenin sağlanması, yatırım alanlarının oluşturulması ve geliştirilmesi, işsizlik ve yoksulluğun azaltılması, eğitim düzeyinin yükseltilmesi gibi konular da TİKA'nın görevleri arasındadır. Bunun yanında kadın ve ailenin toplumsal yaşamda ve kalkınmadaki rolü, bilgi teknolojileri transferi, çevre ve doğal kaynakların yönetimi gibi alanlarda katkı sağlamak da TİKA'nın görev ve sorumlulukları içerisinde yer almaktadır. TİKA, gerektiği zaman yabancı ülke ve topluluklar için insani yardım ve teknik desteklerin koordinasyonunu da sağlar. Bunun dışında TİKA, ülkelerin kamu kurumları, üniversiteleri, sivil toplum ve özel sektör kuruluşları ile eşgüdüm halinde program, proje ve faaliyetler de gerçekleştirir. Eğitim alanında ise TİKA, iş birliği öngörülen ülke ve topluluklarda kamu yönetimi, hukuk, eğitim, kültür ve diğer sosyal alanlarda iş birliğini artırmak maksadıyla çeşitli proje ve programlar hazırlar ve uygular. TİKA'nın görevleri arasında Türk kültürüyle ilgili faaliyet gösteren merkezlerle işbirliği yapmak ve kültürel işbirliği programlarını yürütmek de bulunmaktadır. TİKA, Yurt dışında bulunan ortak tarihi, kültürel ve toplumsal mirasın ve değerlerin korunması maksadıyla çeşitli çalışmalar yürütür. Ayrıca TİKA, toplumlar arası önyargıların giderilebilmesi için çeşitli sosyal ve kültürel çalışmalar da yürütür.

TİKA kuruluşundan itibaren ihtiyaçlar çerçevesinde yapılandırılarak, işlevselliği artırılmaya çalışılmış ve günümüzdeki yapısına kavuşmuştur. TİKA ile en önemli uluslararası yardım kuruluşu olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı arasında işbirliğini sağlamak maksadıyla 11 Mart 2011 tarihinde ortaklık çerçeve anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile birlikte Birleşmiş Milletler'in Binyıl

kalkınma hedefleri dâhil olmak üzere uluslararası alanda üzerinde uzlaşmış kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için tüm kalkınma aktörleri arasında güçlü bir ortaklık oluşturulmuştur (Resmi Gazete, 2012).

Geçen süreçte TİKA çalışma sahasını daha da genişletmiş ve 2002 yılı itibarıyla 12 olan Program Koordinasyon Ofisi sayısını artırmıştır. TİKA, izlediği aktif ve ilkeli dış politikaya bağlı olarak Program Koordinasyon Ofisi sayısını 2011 yılında 25'e çıkarmıştır. 2012 yılında ise bu sayı 33'e yükselmiştir. TİKA, 2017 yılı itibarı ile 5 kıtada, 170'e yakın ülkede kalkınma odaklı işbirliği faaliyetleri yürütmektedir. Bu kapsamda Türkiye, TİKA aracılığı ile 5 kıtada birçok bölge ve ülke ile bilgi ve tecrübesini paylaşmaktadır. TİKA bugün Türkçenin konuşulduğu ülkelerle en çok işbirliği yapan kuruluşların başında gelmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik mücadele koşullarına rağmen dış yardımlarını % 25 artırması insan odaklı siyaset anlayışı ve uluslararası etkinliğinin önemli bir göstergesi olmuştur. TİKA'nın yurtdışında gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler Türkiye'nin birçok ülkede tanınırlılığını artırmış ve minnet duygusu oluşturmuştur. Yoğun olarak faaliyet gösterilen Orta Asya, Balkan ülkeleri ve Kafkasya'da Türkiye önemli bir dost ve müttefik olarak görölmektedir.

4. TİKA'NIN ULUSLARARASI GÜVENLİĞE KATKILARI

Güvenlik kavramının ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bu nedenle güvenlik tanımı yapılırken birçok değişkenin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bunun bir nedeni de değişen şartlara göre kavramın çerçevesinin yeniden belirlenmesinin gerekli oluşudur. Bu durum ise herkesin üzerinde uzlaşmaya vardığı, her zaman geçerli olacak bir tanımın ortaya çıkamamasına yol açmaktadır. Ancak güvenlikle ilgili olarak tehlikelerden ve korkulardan uzak kalma ya da herhangi bir tehdidin bulunmaması gibi ifadeler çeşitli tanımlarda yer almakta ve giderek söz konusu kavramla ilgili olarak ortak bir anlayış

oluşmaktadır (Özcan, 2011: 447-448). Bu tanımlarda da görüldüğü üzere güvenlik ile tehdit arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Güvensizlik durumu ise bir tehdidin mevcut olduğunu göstermektedir. Söz konusu tehdit bir yandan gerçek olgulara ve olaylara dayanırken diğer yandan da algı ve tahminlere dayanmaktadır (Dedeoğlu, 2008: 22).

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte güvenlik algılamasına ilişkin yeni tartışmalar ortaya atılmıştır. Bu dönemde “medeniyetler çatışması, dini motifli terörizm tehdidi, başarısız devletler ve haydut devletler” gibi yeni kavramlar/mitler ortaya atılmıştır. Ancak bu mitlerin (Arıboğan, 2003: 113-134) gerçeğe dönüşerek meşru hale gelmesi 11 Eylül terör eylemleri sonrasında gerçekleşmiştir. Bu saldırılar sonrasında güvenlik anlayışında büyük değişim ve dönüşüm olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte devlet kaynaklı simetrik tehdit algısı önemini yitirmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, devletin dışındaki unsurlar tarafından gerçekleştirilen “saldırganın, muhatabı karşısındaki zayıflığına karşılık göreceli biçimde üstünlüklere sahip olması” (Büyükanıt, 2003: XVIII) şeklinde ifade edilebilecek olan asimetrik tehdit kavramı ön plana çıkmıştır. Küreselleşme ile birlikte ulaşım ve iletişim alanındaki hızlı gelişme neticesinde devletler birçok alanda daha fazla birbirlerine yaklaşmışlardır. Bunun neticesinde devletler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkileri artmıştır. Bu durum uluslararası güvenlik alanında da kendisini hissettirmiştir. Sınırların daha geçirgen olmasıyla birlikte ulusal güvenlik ile uluslararası güvenlik arasındaki keskin ayrım ortadan kalkmıştır. Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında değişen ve çeşitlenen tehditler uluslararası güvenlik kavramının içeriğini değiştirmiş ve genişletmiştir. Örneğin çevre sorunları, insan hakları, toplu göçler, mikro milliyetçilik, etnik çatışmalar, köktendincilik, uluslararası terörizm, ekonomik sorunlar, uyuşturucu ve silâh kaçakçılığı, bulaşıcı hastalıklar, insan ticareti gibi yeni tehditler de uluslararası güvenliğin kapsamına girmiştir (Koçer, 2005: 289). Devletlerin ortaya çıkan asimetrik tehditlerle tek

başlarına m¼cadele ederek ozemeyeceği dikkate alındığında kolektif g¼venliđe daha fazla önem verilmeye ve işbirliği içinde hareket edilmeye başlanılmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında T¼rkiye, TİKA aracılığı ile uluslararası barış ve g¼venliđe katkı sağlamak maksadıyla çeşitli projeler gerçekleştirmektedir. T¼rkiye, TİKA'nın koordinasyonunda Emniyet Genel M¼d¼rl¼đ¼ ve Jandarma Genel Komutanlığı ile koordineli olarak birçok ¼lkede çeşitli eğitim programları gerçekleştirerek; o ¼lkelerde asayiş, d¼zen ve istikrarın sağlanmasına katkı yapmaktadır.

Emniyet Genel M¼d¼rl¼đ¼ Uluslararası Interpol Eğitim Semineri, TİKA ve İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel M¼d¼rl¼đ¼ işbirliği ile d¼zenlenmektedir. 2001 yılından bu yana d¼zenlenen seminerlere Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya ¼lkelerinden yetkililer katılmaktadır. 31 Mayıs-4 Haziran 2004 tarihleri arasında gerçekleştirilen seminere Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Makedonya, G¼rcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Moğolistan, Bosna-Hersek, T¼rkmenistan, Tacikistan, Kuzey Kıbrıs T¼rk Cumhuriyeti ve Suriye'den uzmanlar katılmıştır (TİKA, 2004).

2005 yılında ise Kırgız Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Polis Akademisi, T¼rkiye Emniyet Genel M¼d¼rl¼đ¼ Suç Araştırma ve Soruşturma Eğitim Merkezi (SASEM) işbirliğinde, soruşturma ve kriminalistik konularında Kırgız uzmanlara eğitim programı d¼zenlenmiřtir (TİKA, 2005).

2007 yılından itibaren TİKA, Emniyet Genel M¼d¼rl¼đ¼ ve Jandarma Genel Komutanlığı ile işbirliği içinde hareket etmekte ve T¼rkiye ile g¼venlik alanında işbirliği içerisinde olan ¼lkelerin emniyet teşkilatları (polis ve jandarma) arasında ‘‘Uluslararası Polis Eğitimi İşbirliği Projesi’’ y¼r¼tmektedir. Proje ile T¼rkiye'nin g¼venlik alanında işbirliği yaptığı ¼lkelerin polis amirlerinin ve uzmanlığın gerekli olduğu b¼l¼mlerinde g¼rev yapanların yeni gelişmeler hakkında bilgi edinmeleri

hedeflenmiştir. Ayrıca ihtiyaç halinde eğiticilerin de eğitilerek temel eğitim formasyonu kazandırılması ve eğitmenliklerini etkili bir şekilde ülkelerinde gerçekleştirebilmeleri için gerekenlerin yapılması da Proje kapsamındadır. İşbirliği yapılacak ülkelerin emniyet teşkilatları arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi, gelecekteki ortak çalışmalara zemin hazırlanması ve polislik uygulamalarındaki uluslararası standartların yaygınlaştırılması Projenin amaçları arasındadır. Söz konusu Proje yürürlüğe girmiş ve bu kapsamında Türkiye ile güvenlik işbirliği içerisinde olan ülkelerin kolluk kuvvetleri arasında karşılıklı işbirliğini güçlendirmek, ortak tarihsel ve kültürel yakınlığı pekiştirmek ve özellikle jandarma eğitim kurumları arasında iş birliğinin sağlamak maksadıyla çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Proje kapsamında güvenlik işbirliği alanlarında çeşitli eğitim programlarının gerçekleştirilmesine başlanılmıştır. Proje ile polislik uygulamalarındaki uluslararası standartların yaygın hale getirilmesi yanında bölgesel güvenlik sorunlarına karşı koordineli ve eş güdüm içerisinde mücadele anlayışının getirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu Proje ile Türkiye'nin güvenlik alanında iş birliği içinde olduğu ülkelerdeki üst düzey polis yöneticileri ile uzmanlık gerektiren birimlerde görev yapanlar Türk polisleri tarafından verilecek eğitimlerle polislik alanında yaşanan gelişmelerden haberdar olabileceklerdir. Polis Akademisi bünyesinde hizmet içi eğitim verebilecek unsurların oluşturulması neticesinde 2007 yılında uygulanmaya hazır hale getirilen programda, Kırgızistan, Tacikistan ve Arnavutluk Cumhuriyetleri pilot ülke olarak seçilmiştir. 2007 yılında Kırgızca Polis Eğitimi Kitabı Basımı ve Polis Akademisi Öğrencilerinin İstihbarat Konusunda Eğitimi gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından "Tacik Emniyet Teşkilatı Uyuşturucu ile Mücadele Ekibinin Eğitimi" gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında Arnavutluk Emniyet Genel Müdürlüğü Personelinin "Terörle Mücadele Konusunda Eğitimi" gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Bosna-Hersek Emniyet Genel Müdürlüğü Personelinin "Oto Hırsızlığı ile Mücadele Konusunda Eğitimi" gerçekleştirilmiştir.

Afganistan’da 2007 yılında yoğunluklu olarak Vardak vilayeti idari ve sivil altyapılarının iyileştirmesi konusunda çeşitli projeler üretilmiştir. Örneğin Vardak Meydan-ı şehir ilinde bir polis eğitim merkezi ile örnek polis karakolu inşa edilmiş; valilik binasına ise teknik malzeme yardımı sağlanmıştır. Ayrıca söz konusu eğitimler kapsamında 2007 yılında Gine’de Operasyonel Polis Teknikleri Eğitimi de verilmiştir (TİKA, 2007).

2008 yılında Kırgızistan İçişleri Bakanlığı ile güvenlik işbirliğinin artırılması ve Kırgızistan’ın güvenlik sorunlarına karşı modern çözüm yolları bulunması, polislik alanındaki güncel gelişmeler çerçevesinde Kırgız emniyet mensuplarına eğitim verilmiştir. Bu kapsamda 2007-2008 yılları arasında Kırgızistan’a yönelik olarak 5’i Türkiye’de, 3’ü Kırgızistan’da olmak üzere toplam 8 eğitim programı düzenlenmiştir. Ayrıca 2008 yılı içerisinde Boşnak Polis Memurlarına “Suç İstihbarat Analizi Eğitimi”; Karadağ Polisi’ne Türkiye’de “Sahte Pasaportla Mücadele Eğitimi”; Makedonyalı polislere “Olay Yeri İnceleme Eğitimi”; Makedonyalı polislere “Kan İzlerinin Yorumlanması Eğitimi”; Ukrayna polisine “Oto Hırsızlığıyla Mücadele Eğitimi” de gerçekteştirilmiştir. Ayrıca 2008 sonrasında Türkiye tarafından Filistin Ulusal Yönetimi’ne yönelik olarak emniyet ve polis teşkilatını ilgilendiren projeler belirlenmiş ve Filistin Polisi’ne yönelik olarak öncelikle 27 alanda eğitim verilmesi hususu karara bağlanmıştır (TİKA, 2008). Arnavutluk’a yönelik olarak ise 2’si Türkiye’de, 4’ü Arnavutluk’ta olmak üzere toplam 6 eğitim programı düzenlenmiştir (TİKA, 2009). Söz konusu Projeye, 2008 –2009 yıllarında Kazakistan, Türkmenistan, Moğolistan ve Filistin; 2010 yılında Bosna-Hersek; 2011 yılında Azerbaycan ve Özbekistan; 2012 yılında Makedonya ve Tunus; 2013 yılında Karadağ, Maldivler, Güney Sudan ve Libya; 2014 yılında da Moldova’nın dâhil edilmesiyle Proje başarılı bir şekilde yürütölmektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü Azerbaycan İçişleri Bakanlığı’ndan 10 uzmana, 12-16 Mayıs 2014 tarihleri arasında “Dış Balistik Eğitimi” verilmiştir. Kırgızistan Ulusal Güvenlik Devlet Komitesi’nin talebi doğrultusunda Türkiye

Emniyet Müdürlüğü'nden 5 uzman tarafından 09-13 Haziran 2014 tarihleri arasında Bişkek'te 40 Kırgız uzmana yönelik olarak "Toplumsal Eylem ve Düzensizliklerin Önlenmesi" konulu eğitim programı TİKA desteğiyle düzenlenmiştir. 08-19 Eylül 2014 tarihleri arasında Türkmenistan'da "Trafığın Denetlenmesi Eğitim Programı" düzenlenmiştir. 2014 yılı içerisinde Türkiye ve Karadağ'da 4 eğitim programı düzenlenmiştir. Ayrıca Türkiye tarafından Adalet Bakanlığı Adalet Akademisi Başkanlığı işbirliğiyle Afganistan Başsavcılığı ve Yüksek Mahkemesi'ne bağlı 30 hâkim ve savcıya 22-26 Eylül 2014 tarihleri arasında hâkim ve savcılara yönelik "Terörizm ve Organize Suçlarla Mücadele Eğitimi" verilmiştir. Moğolistan Emniyet Genel Müdürlüğüne bağlı 32 polise Ulan Batur'da "Polis Savunma Taktikleri Temel Eğitimi" verilmiştir. 20-30 Mayıs 2014 tarihleri arasında Arnavutluk'ta "Patlama Sonrası İnceleme Kursu" ve 08-15 Haziran 2014 tarihleri arasında Türkiye'de "Terörle Mücadelede Kullanılan Yöntemler Kursu" düzenlenmiştir. Bosna-Hersek polisine yönelik olarak 2014 yılında Türkiye'de 19 ve Bosna-Hersek'te 15 kişi olmak üzere toplam 34 kişinin eğitim gördüğü 2 kurs düzenlenmiştir. 2014 yılında Azerbaycan'a yönelik olarak ise Azerbaycan'da 43 ve Türkiye'de 23 olmak üzere toplam 66 kişinin eğitim gördüğü muhtelif kurslar düzenlenmiştir. Filistin polisine yönelik olarak 07-18 Nisan arasında Türkiye'de 20 kişinin katıldığı "Özel Harekât Operasyonel Atış Teknikleri Kursu" düzenlenmiştir. Haiti Polis Teşkilatına yönelik olarak 23 Eylül-4 Ekim 2013 tarihleri arasında Türkiye'de "Polis Liderliği Semineri Kursu" düzenlenmiştir. 2014 yılında Karadağ'da 36, Türkiye'de 35 kişi olmak üzere toplam 71 kişinin eğitim gördüğü kurslar düzenlenmiştir. 22 Eylül-01 Ekim 2014 tarihleri arasında Türkiye'de 19 Makedon polisin faydalandığı "VIP Önemli Kişileri Koruma Kursu" ile 03-07 Kasım 2014 tarihleri arasında Makedonya'da 24 Makedon polisin faydalandığı "Hırsızlık Suçu Soruşturma Teknikleri Kursu" düzenlenmiştir. Maldivler polisine yönelik olarak Türkiye'de 11 ve Maldivler'de 60 kişi olmak üzere toplam 71 kişinin faydalandığı muhtelif kurslar

düzenlenmiştir. 2014 yılında Moğolistan'da 40, Türkiye'de 20 kişi olmak üzere toplam 60 kişinin faydalandığı 3 kurs düzenlenmiştir. Ayrıca Moldova'da 21 kişinin katıldığı "Yönetim ve Liderlik Kursu" düzenlenmiştir. 2014 yılında Özbekistan'da düzenlenen kurslarda toplam 111 kişiye eğitim verilmiştir. 2014 yılında Tunus polisine yönelik olarak Türkiye'de 50 ve Tunus'ta 79 kişi olmak üzere toplam 129 kişinin faydalandığı toplam 8 kurs düzenlenmiştir. 2014 yılında Türkiye'de 27 ve Türkmenistan'da 35 olmak üzere toplam 62 kişiye yönelik muhtelif eğitim programları düzenlenmiştir. Nijerya, Kamerun ve Gambiya kolluk kuvvetleri personeline yönelik olarak 23 Haziran-04 Temmuz 2014 tarihleri arasında Türkiye'de toplam 12 kişinin faydalandığı "Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerle Mücadele Eğitimi" düzenlenmiştir. Ayrıca söz konusu Proje çerçevesinde, Bangladeş, Senegal ve Moldova Jandarma Teşkilatına yönelik olarak Türkiye'de Jandarma Genel Komutanlığı tarafından İzmir/Foça'da "Toplumsal Olaylara Müdahale Kursu" düzenlenmiştir. Bu kapsamda Bangladeş Jandarma Teşkilatından 20, Senegal 10 ve Moldova'dan 10 kişi olmak üzere toplamda 40 Jandarma Teşkilatı personeline; Jandarma Genel Komutanlığı Foça Jandarma Kom. Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı tarafından, Toplumsal olaylara müdahalede kullanılan düzenler ve esaslar, öldürücü olmayan silahların taktik ve teknik kullanımı ile terör görünömlü toplumsal olaylara müdahalede hareket tarzı konusunda eğitim verilmiştir (TİKA, 2014).

Proje kapsamında 2015 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında, Moldova, Kazakistan, Kırgızistan, Arnavutluk, Karadağ, FildiŐi Sahil'i'nden toplam 143 emniyet mensubuna eğitim programı düzenlenmiştir (TİKA, 2015). 2016 yılı Nisan-Aralık döneminde ise düzenlenen 27 eğitim programına farklı ölkelerden 431 kursiyerin katılımı sağlanmıştır. "Terörle Mücadele Güven Artırıcı Önlemler Etkinliği" projesi çerçevesinde, Ankara'da düzenlenen "Kritik Altyapının Terör Saldırılarından Korunması Kursu"na Afganistan, Azerbaycan, Birleşik Arap Emirlikleri, Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan,

Pakistan, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın terörle mücadele alanında faaliyet gösteren kurumlarından 12 yetkilinin katılımı TİKA desteğiyle sağlanmıştır. Ayrıca, yine Ankara'da gerçekleştirilen "Radikalleşme, Terör ve Üniversiteler" konulu sempozyuma Afganistan, Pakistan, Azerbaycan ve Kırgızistan'dan 7 kişinin katılımı sağlanmıştır (TİKA, 2016).

Proje kapsamında Türkiye'de Kasım 2017 tarihinde 4 Guatemala polisinin katılımıyla tabanca ve makinalı tabanca ile çeşitli atış teknikleri, atış eğitimleri ile genel emniyet kuralları hakkında temel bilgiler ve uygulamalı eğitimleri içeren Polis Temel Atış Eğitimi Kursu düzenlenmiştir. Ayrıca TİKA, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı işbirliğinde Temmuz 2017'de Senegal Millî Jandarma Yüksek Komutanlığından 12 personele Türkiye'de "Olay Yeri İnceleme Eğitimi Kursu" düzenlenmiştir. Bunun yanında yine Türkiye'de Kazakistan Jandarma Teşkilatına yönelik Hassas Nokta ve Tesislerin Korunması Eğitimi Kursu düzenlendi. Söz konusu kursa Kazakistan Jandarma Teşkilatından 10 kişinin katılımı sağlandı. Ankara Jandarma Komando Asayiş ve Kurtarma Tugay Komutanlığı tarafından koruma ekibinin teşkilat ve görevleri, koruma prensipleri, silahsız müdahale teknikleri, ileri atış teknikleri vb. gibi konularda ders ortamı ve uygulamalı olarak anlatılmıştır.

Proje kapsamında, 2018 yılı eğitim programları çerçevesinde, Kırgızistan Devlet Başkanı başta olmak üzere üst düzey Kırgızistan yetkililerinin yakın koruma hizmetlerinde görevli polisler için yönelik Kırgızistan'da korumanın amacı ve temel prensipleri, yaya ve araçlı koruma, bombalı saldırılara karşı harekât tarzı, araç tahliye, yakın koruma görevlisine yönelik atış uygulamaları gibi konuların yer aldığı "Önemli Kişileri Koruma Kursu" verilmiştir. Azerbaycan Emniyet Teşkilatı personeline yönelik teknik takip ve izleme tedbirlerinin geliştirilmesi, uygulamada geliştirilen yenilikler ile teknik cihazların kullanımı, iletişimin

denetlenmesindeki mevzuat bilgisi, teknik takip ve benzeri alanların verildiği “Teknik Takip ve İzleme Temel Eđitimi Kursu” Azerbaycan’da dūzenlenmiřtir. Bosna-Hersek Emniyet Teşkilatına yōnelik siber suę soruşturmaları ve uluslararası iř birliği, temel kavramlar ile temel internet bilgileri, internet ūzerinde yapılan araştırma teknikleri, Siber Suęlarla Mūcadele Daire Başkanlığının gōrev alanları, çocuk istismarı ve bilişim suğları alanlarının yer aldığı “Siber Suęlar Soruřturma Eđitimi Kursu” Bosna-Hersek’te verilmiştir. Tunus Emniyet ve Jandarma Teşkilatı personeline yōnelik polis temel atış eğitiminde teorik ve uygulamalı alanların gōsterildiđi tabanca ile atış teknikleri ve kullanımı, tabanca ve tūfekte ęeřitli atış alanları gibi bōlūmlerin yer aldığı “Atış Eđitici Yetiřtirme Kursu” Tunus’ta yapılmıştır. Karadađ Emniyet Teşkilatı personeline yōnelik olarak “Gōçmen Kağakçılığı ve İnsan Ticareti ile Mūcadele Eđitimi Kursu” Tūrkiye’de dūzenlenmiřtir. Sırbistan Emniyet Teşkilatı personeline yōnelik olarak “Uyuřturucu Suę Soruşturmaları Eđitimi Kursu” 30 Nisan-04 Mayıs 2018 tarihleri arasında Sırbistan’da dūzenlenmiřtir. Daha sonra Proje kapsamında, Temmuz 2018’de Sırbistan’ın başkenti Belgrat’ta, Sırbistan hudut kapılarında gōrevli 16 personelin katılımıyla “Seyahat Belgeleri Sahteciliđi Uzmanlık Eđitimi” geręekleřtirilmiřtir. Meksika Emniyet Teşkilatı personeline yōnelik olarak da “Uluslararası Suęlarla Mūcadele işbirliği Kanalları Eđitimi Kursu” Tūrkiye’de verilmiştir. Őzbekistan Emniyet Teşkilatı personeline yōnelik olarak ise “Polis Eđiticilerinin Eđitimi Kursu” Őzbekistan’da geręekleřtirilmiřtir. Yemen gūvenlik gūçlerine yōnelik operasyonel atış teknikleri, terōr ūrgūtleriyle mūcadele, istihbarat, intihar saldırıları, analiz ęalıřmaları gibi konularda iki hafta sūren uzmanlık eğitimi yapılmıştır. Őte yandan, Kenya İğişleri Bakanlığı ile eğitim işbirliği ięin gerekli ęalıřmalara başlanmıştır. 2018 yılında Cibuti’de bulunan Ambouli Uluslararası Havalimanı Jandarma Komutanlığına yōnelik modernizasyon ęalıřmalarını tamamlayan TİKA, Cibuti nezdinde teknik destek ve kalkınma projelerine devam etmektedir. TİKA, Kolluk Kuvvetleri arasında

karşılıklı iş birliğini güçlendirmek, ortak tarihsel ve kültürel yakınlığın pekiştirilmesi amacıyla Türkiye'de, Senegal, Bangladeş, Moldova ve Kazakistan jandarma personeline yönelik çeşitli alanlarda eğitim programları düzenlemiş ve düzenlenen eğitimlere 62 jandarma personeli katılmıştır.

TİKA, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı ile işbirliği içinde kuruluşundan günümüze, Arnavutluk'tan Kırgızistan'a, Moğolistan'dan Filistin'e yaklaşık 30 ülkenin güvenlik güçlerine yönelik terörle mücadele, radikalleşme süreci ve önleme yöntemleri, polis liderliği, toplumsal olaylarda müzakere, zirve güvenliği ile uyuşturucu arama teknikleri konularında eğitim programları düzenlemektedir. TİKA'nın 2018-2022 Stratejik planında da Türkiye'nin uzmanlık birikimine sahip olduğu belli alanlarda "Bilgi ve Tecrübe Paylaşım Programları" na devam edileceği ifade edilmiştir (TİKA, 2018).

TİKA, Türkiye'nin yumuşak güç kullanımı kapsamında gerçekleştirdiği faaliyetlerinde merkezi konuma sahip olmasına rağmen TİKA dışında birçok Türk yardım kuruluşu yurt dışında faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşlar da TİKA ile benzer proje ve yardım faaliyetlerini yürütmektedirler. TİKA'nın merkezi konumunu koruyarak etkinliğini ve verimliliğini artırmak amacıyla geçmişte olduğu gibi günümüzde de TİKA'nın yapısı ihtiyaçları karşılayacak şekilde gözden geçirilmeli ve Ajansın kalkınma faaliyetleri için bir "şemsiye organizasyon" olması sağlanmalıdır (Erguvan, 2010: 148). Böylece projeler ve yardım faaliyetleri tek elden planlanacak ve kullanılacak bütçe daha iyi yönetilebilecektir.

5. SONUÇ

Türkiye, coğrafi konumu, bölge ülkeleriyle tarihsel bağları ve çok kültürlülük deneyimi sayesinde ilişki kurduğu ülkeleri etkileme kapasitesine sahiptir. Soğuk savaş sonrası dönemde Türkiye, bölgesel ve uluslararası düzeyde faaliyet

göstermek amacıyla statükocu dış politikasından vaz geçerek proaktif bir politika izlemeye başlamıştır. Diğer ülkelerle yumuşak güç kullanımı kapsamında dış politikasında sosyal inşa unsurunu ön plana çıkarmış, ilişkileri geliştirmiştir. Konstrüktivizm ya da Sosyal İnşacılık teorisine göre devletler sosyal bir varlık olarak kabul edilmekte, uluslararası ilişkiler alanının ise sosyal ilişkilerden oluştuğu öne sürölmektedir. Ayrıca söz konusu teori kimliğin, uluslararası normların, kurumların, düşünsel ve bilişsel unsurların siyasi etkisine vurgu yapmaktadır. Bu kapsamda devletler, uluslararası alanda hem prestij ve saygınlık kazanmak hem de etki sahasını genişletmek maksadıyla oluşturdukları kurum ve kuruluşlar üzerinden politikalarını uygulamaktadırlar.

Türkiye, orta büyüklükte bir devlet olarak yumuşak güce başvurmaktadır. Yumuşak gücüne vurgu yapan etmenler arasında, Türkiye'nin, Müslüman, laik ve demokratik bir ülke olarak diğer Ortadoğu ülkeleri üzerinde çekici olma özelliği kazandıran niteliklere sahip olmasıdır (Çavuş, 2012: 34). Türkiye, uluslararası alanda yumuşak güç kullanarak başta Türk ve Müslüman dünyası olmak üzere tüm dünyada etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Türkiye, 1992 yılında gelişmekte olan ülkelere teknik yardım desteği sağlamak ve uluslararası yardım kuruluşları ile ortak proje ve faaliyet gerçekleştirebilmek amacıyla TİKA'yı kurmuştur. Türkiye, yumuşak güç aracı olan TİKA'nın yapmış ve yapmakta olduğu kalkınma programları ve yardımlar sayesinde dünyadaki etkinliğini her geçen gün artırmaktadır. TİKA, dünyanın değişik bölge ve ülkelerinde destekleyicisi ve yürütücüsü olduğu projeler, faaliyetler ve yardımlarla Türkiye'nin uluslararası düzeyde daha etkin ve tanınır bir ülke olmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Türkiye, TİKA aracılığı ile yapmış olduğu yardımların miktarını giderek artırmış ve 2017 yılında yapmış olduğu 8,14 milyar dolar kalkınma yardımları ile Afrika'dan Asya'ya, Latin Amerika'dan Ortadoğu'ya dünyanın dört bir yanında yardım elini uzatmıştır. TİKA, halen 5 kıtada 170'e yakın ülkede kalkınma merkezli işbirliği çalışmaları yapmaktadır. TİKA'nın

yurtdışında gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler Türkiye'nin birçok ülkede tanınırlığını artırmış ve minnet duygusu oluşturmuştur. Yoğun olarak faaliyet gösterilen Orta Asya, Balkan ülkeleri ve Kafkasya'da Türkiye önemli bir dost ve müttefik olarak görülmektedir

TİKA, çeşitli projelerle birçok ülkede alt yapı geliştirme faaliyetlerinde bulunmanın yanı sıra bu ülkelerdeki kolluk kuvvetlerine çeşitli eğitimler vererek bu ülkelerin emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda TİKA, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı ile koordineli olarak yürüttüğü "Uluslararası Polis Eğitimi İşbirliği Projesi" ile ilişkili olduğu ülkelerin polis ve kolluk kuvvetlerine emniyet ve asayişin sağlanmasına yönelik olarak çeşitli eğitimler vermektedir. Türkiye, yumuşak güç aracı olan TİKA'nın kuruluşundan günümüze faaliyet alanını genişletmekte; kendi birikimlerini ve tecrübelerini faaliyet gösterdiği ülkelere aktarmaktadır.

Uluslararası güvenliğe katkı sağlamak amacıyla TİKA, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı ile iş birliği içinde çeşitli ülkelerde asayiş ve güvenlikle ilgili eğitim faaliyetlerine devam etmelidir. Bu durum yumuşak güç kapsamında Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası etkinliğini artıracaktır.

KAYNAKÇA

- AFAD, (2017). <https://www.afad.gov.tr/tr/19319/En-Comert-Ulke-Yine-Turkiye>
Erişim Tarihi: 01.08.2018)
- Akçay, E. (2012). *Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Türk Dış Yardımları*. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Arı, T. (1997). *Uluslararası İlişkiler*. 2. Baskı. İstanbul: ALFA Yayınları.
- Arıboğan, D. Ü. (2003). *Tarihin Sonundan Barışın Sonuna*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bayraktar, Z. (2012). "Türkiye'nin Balkanlardaki Yumuşak Gücü Türk Kültürü", *Karadeniz Araştırmaları*, 35, s. 181-189.
- Bayraktar, Z. (2013). "Balkanlar'da Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi". *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 36.
- Büyükanıt, Y. (2003). "Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Sempozyumu Açış Konuşması". *Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Çarkçı, A. (2007). "Üç Açıdan Kentsel/Yerel Politika Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları". *Sivil Toplum Dergisi*. Sayı 17-18.
- Çavuş, T. (2012). "Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye'nin Yumuşak Güç Kullanımı", *KSU İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Sayı 2.
- Çiçek, Ali (2015). *Kamu Diplomasisi ve TİKA Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

- Daoudov, M. (2013). *Yerel Dış Politikanın Temelleri*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği.
- Dedeoğlu, B. (2008). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları.
- Denizhan, E. (2010). "Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*. Cilt 2. Sayı 1.
- Development Initiatives (2017). "Global Humanitarian Assistance Report". <http://devinit.org/wp-content/uploads/2017/06/GHA-Report-2017-Executive-summary.pdf> (Erişim Tarihi: 16.07.2018).
- Erguvan, E. (2010). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç: TİKA Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hava, Y. F. (2016). *Türk Dış Politikasında TİKA Bağlamında Yumuşak Güç Kullanımı ve Balkanlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Kalın, İ. (2011a). *2000'li Yıllar Türkiye'de Dış Politika*. İstanbul: Meydan Yayıncılık.
- Kalın, İ. (2011b). "Soft Power and Public Diplomacy in Turkey". *Perceptions*. Vol.: XIV. No: 3.
- Karagül, S. (2013). "Türkiye'nin Balkanlardaki "Yumuşak Güç" Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8: 1.

- Kardaş, T. ve Ramazan Erdağ (2012). "Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA", *Akademik İncelemeler Dergisi*. Cilt: 7. Sayı: 1.
- Keskin, H. (2017). *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın (TİKA) Türk Dış Politikasındaki Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik.
- Koçer, G. (2005). "Soğuk savaş Sonrasında Uluslararası Güvenlik Ortamı ve Türkiye'nin Ulusal Güvenliği". *Stratejik Araştırmalar Dergisi*. C. 3. S. 5.
- Krahmann, E. (2005). "American Hegemony or Global Governance? Competing Visions of International Security". *International Studies Review*. C. 7. S. 4.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). "Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü Bugünü". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. C. 35. S. 1.
- Layne, Christopher (1995). "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise". *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security*. Michael E. Brown vd. (Ed.). Massachusetts: MIT Press.
- McClory, J. (2011). "The New Persuaders II. A 2011 Global Ranking of Soft Power", Institute for Government. https://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/The%20New%20PersuadersII_0.pdf (Erişim Tarihi: 01.06.2019).
- Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. Public Affairs, New York.
- Nye, J. S. (2005). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, Elips Kitap, Ankara.

Özcan, A. B. (2011). "Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri". *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. S. 22.

Parlak, N. (2007). *Orta Asya - Kafkasya- Balkan Ülkeleriyle İlişkiler ve Türk Dış Yardımları 1992-2003*. Ankara: TİKA Yayınları.

Payam, M. M. (2018). "Güvenlik Bağlamında Güç Kullanımı ve Algı(ama) Yönetimi". *Mecmua*, (5), 15-25. DOI: 10.32579/mecmua.420610.

Purtaş, F. (2013). "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi". *Akademik Bakış Dergisi*. C.7. S. 13.

Sarı E. H. (2012). "Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: Kimliğin Güvenliği ve Güvenliğin Kimliği". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. C. 8. S. 16.

T.C. Resmi Gazete. 27 Ocak 1992 Tarih ve 21124 Sayılı Karar.

T.C. Resmi Gazete. 28 Mayıs 1999 Tarih ve 23708 Sayılı Karar.

T.C. Resmi Gazete. 24 Şubat 2004 Tarih ve 25383 Sayılı Karar.

T.C. Resmi Gazete. 24 Ekim 2011 Tarih ve 28103 Sayılı Karar.

T.C. Resmi Gazete. 10 Mayıs 2012 Tarih ve 28288 Sayılı Karar.

Tandoğan, M. (2015). "Konstrüktivizm Kuramı Bağlamında Afrika Birliği". *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. C. 4. S.3.

TDK (Türk Dil Kurumu) (2019). <http://tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.06.2019).

- TİKA (2018). “Tarihçe”. Ankara: TİKA Yayınları.
<http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222> (Erişim Tarihi: 02.08.2018).
- TİKA (2018). “Hakkımızda”. Ankara: TİKA Yayınları.
<http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649> (Erişim Tarihi: 02.08.2018).
- TİKA (2018). “TİKA Organizasyon şeması”. Ankara: TİKA Yayınları.
http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/teskilat_semasi-14645 (Erişim Tarihi: 03.08.2018).
- TİKA (2005). “2005 Faaliyet Raporu”. Ankara: TİKA Yayınları.
http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2004/2004%20TIKA_Faaliyet.pdf (Erişim Tarihi: 16.07.2018).
- TİKA (2007). “2006 Faaliyet Raporu”. Ankara: TİKA Yayınları.
http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2005/TIKA_Faaliyet2005.pdf (Erişim Tarihi: 12.07.2018).
- TİKA (2008). “2007 Faaliyet Raporu”. Ankara: TİKA Yayınları.
<http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2007/rapor2007.pdf> (Erişim Tarihi: 10.07.2018).
- TİKA (2009). “2008 Faaliyet Raporu”. Ankara: TİKA Yayınları.
<http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2008/2008FAALİYETRAPORU.pdf> (Erişim Tarihi: 02.08.2018).
- TİKA (2014). “2013 Faaliyet Raporu”. Ankara: TİKA Yayınları.
<http://www.tika.gov.tr/upload/2016/Prestij%20Eserler/Faaliyet%20Raporu%202014.pdf> (Erişim Tarihi: 02.08.2018).

- TİKA (2016). “2015 Faaliyet Raporu”. Ankara: TİKA Yayınları.
<http://www.tika.gov.tr/upload/2017/05/Faaliyet%20Raporu%202015/2015%20Faaliyet%20Raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 13.07.2018).
- TİKA (2017). “2016 Faaliyet Raporu”. Ankara: TİKA Yayınları.
<http://www.tika.gov.tr/upload/2018/2017%20Faaliyet%20Raporu/T%C4%B0KA%20Faaliyet%20Raporu%202017.pdf> (Erişim Tarihi: 01.08.2018).
- TİKA (2018). “2017 Faaliyet Raporu”. Ankara: TİKA Yayınları.
<http://www.tika.gov.tr/upload/2018/2017%20Faaliyet%20Raporu/T%C4%B0KA%20Faaliyet%20Raporu%202017.pdf> (Erişim Tarihi: 07.07.2018).
- TİKA (2018). “Stratejik Plan (2018-2022)”. Ankara: TİKA Yayınları.
<http://www.tika.gov.tr/upload/2018/T%C4%B0KA%20Stratejik%20Plan%202018-2022/T%C4%B0KA%20Stratejik%20Plan%202018-2022.pdf> (Erişim Tarihi: 02.08.2018).
- Turan, İ. (1998). “Dünyada ve Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişimi”,
Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, İstanbul: 8-13.
- Wendt, A. (2001). “Driving with the Rearview Mirror: On the Rational Science of
Institutional Design”. *International Organization*. Vol. 55. No. 4.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge
University Press,
- Wendt, A. (1995). “Constructing International Politics”. *International Security*,
Vol. 20. No. 1.

Wendt, A. (1994). "Collective Identity Formation and International State". *American Political Science Review*. Vol. 88. No. 2.

Wendt, A. (1992). "Anarchy is what States of it: The Social Construction of Power Politics". *International Organization*. Vol. 46. No. 2.

Wendt, A. (1987). "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory". *International Organization*. Vol. 41. No. 3.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The hypothesis of this study is to suggest that in the context of use of soft power, Turkey's foreign policy tool Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA) has many activities developed to ensure law and order in a variety of countries. TIKA also contributes to international securities, albeit indirectly. With the disintegration of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) on 25 December 1991, the Cold War ended and the New World Order appeared in the international system. In the context of International Relations discipline, theories such as Constructivism (Social Constructivism) have been developed in order to explain this New World Order.

The theoretical approach of this study is the theory of constructivism. Constructivism sees the world, and what it can be known about the world, as socially constructed. The concept of soft power, expressed as the ability of a state to conduct its behaviour with the consent of the opposite side, without the use of force or force, using elements such as charm and attraction, has also been proposed by Joseph Nye in the post-Cold War period (Nye 2004: 1- 33). Constructivism aims at international rules, norms, institutions, cognitive factors, intellectual elements, social expectations, foreign policy and economic developments. The change in these factors leads to a change in the Turkish foreign policy, and hence in the development programs and aid realized by TIKA. TIKA's activities, in a way, is an indicator that Turkey's foreign policy to implement in the face of global challenges with increased capacity in all areas.

Turkey, in addition to its military capacity, foreign policy and economy contributes to international security with its soft power resources such as its history, geography, culture, values and institutions. In this context, reorganizing its gendarmerie and the police, Turkey is transferring its experience to other countries. After the collapse of the USSR, Turkey abandoned the "wait and see" approach policy. Recognizing that it is a regional power, Turkey started to follow a more proactive foreign policy. At first Turkey recognized many states gaining independence in Central Asia and the Caucasus; In order to realize its political goals, Turkey has begun to develop soft power strategy and to produce effective tools. Kazakhstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Azerbaijan and Turkey have a common language, culture and memory to have paved the way for the strengthening of bilateral and regional relations. By using the opportunities in its foreign policy since the 1990s, Turkey has begun to provide services and technical assistance to the states declared their independence. In the beginning, the aids have turned into long-term projects and development-

centered cooperation. The need for an organization to co-ordinate and coordinate the activities and foreign policy priorities in the region has arisen and in this direction, the Turkish Cooperation and Development Department (TIKA) was established in 1992 under the Decree Law No. 480 and the Ministry of Foreign Affairs (Official Gazette, 1992). In order to increase its effectiveness, the organizational structure of Turkish Cooperation and Development Administration Directorate was revised and then TIKA was restructured. TIKA continued its institutional growth, opened Offices in more and more countries each year, and produced high-quality projects on all issues concerning human life from the birth until the death, in an extensive geography from Central Asia and the Balkans to Africa, Latin America, and the Pacific Islands. Within the Article 521 titled "Establishment and Organization" of the Section 37 titled "Turkish Cooperation and Coordination Agency" in the "Presidential Decree Law on the Organization of Institutions and Organizations Under, affiliated with, Linked to the Ministries, and Other Institutions and Organizations" published in the Official Gazette dated July 15, 2018, and numbered 30479. TIKA was described as having a public legal entity and a private budget and it carries out its activities under the Ministry of Culture and Tourism. Today, TIKA implements projects in 150 countries with 61 Program Coordination Offices in 59 countries. Through TIKA, with its efforts, Turkey aims to establish a generation of peace.

Conclusion and Discussion

Turkey, with its geographic location, historical ties with countries in the region and its multicultural experience, has established relationships which affect various countries. Turkey, through giving up the status quo foreign policy activities in the regional and international levels, has begun to show a proactive policy since the beginning of Post-Cold War era. In the context of the use of soft power with other countries, it has emphasized the social construction element in its foreign policy and developed relations. In this period, the number and activities of internationally supported organizations, which were supported by states under the influence of globalization, increased. Turkey has also been providing technical assistance to developing countries in 1992 and established a TIKA order to realize joint projects and activities with international aid organizations. TIKA, the world is supportive of the project and players in different regions and countries, providing activities and significant contribution to the international level in Turkey is a country with aid more effective and recognized. Turkey has increased the amount of aid to be made by TIKA through and it has made in 2017, 8.14 billion dollars in development aid to Africa to Asia. Turkey has extended its hand by helping around the world from the Middle East to Latin America. As a Turkey's soft power tool, TIKA is currently conducting development-centric cooperation activities in nearly 170 countries on 5 continents.

Turkey, with its current soft power resources, geography, culture and values, economic and military capacity, is trying to contribute to regional and international security. In this context, Turkey reorganizes its gendarmerie and the police, it is also transfer their experiences to other countries. TİKA, in cooperation with the General Directorate of Security and General Command of Gendarmerie, helps the public order, order and stability in many countries to continue with various educational projects.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL

CİNSİYET ALGILARI (İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)

Emine Meliha KURTDAŞ* Mehmet TUNCER**

Öz

Toplumsal yaşamda kadın ve erkek arasında var olan eşitsizlik ve ayrımcılığın temeli, genellikle toplumsal cinsiyet kavramı ile açıklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet, toplumun kadın ve erkek olmaya verdiği ve değer biçtiği rolleri anlatan bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet rolleri sosyalleşme sürecinde öğrenilmektedir. Bu süreçte eğitim kurumunun önemli bir yeri vardır. Okullar toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algı ve tutumların öğrenildiği yerlerin başında gelmektedir. Ortaokulda okutulan Sosyal bilgiler dersi ise toplumda kadın ve erkek rollerine ilişkin önemli içeriklere sahip bir derstir. Bu bakımdan Sosyal Bilgiler Öğretmenliği'nde öğrenim gören öğrencilerin sahip oldukları toplumsal cinsiyet algısı, gelecekte yetiştirecekleri öğrenciler üzerinde etkisi olması bakımından özel bir öneme sahiptir. Cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılığı probleminden yola çıkan bu çalışma, "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği" ile toplanacak veriler ışığında Sosyal Bilgiler Öğretmenliği'nde öğrenimi gören öğrencilerin toplumsal cinsiyet algısını ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın evrenini İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan Sosyal Bilgiler Öğretmenliği öğrencileri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, eşitsizlik, ayrımcılık, eğitim

* Dr.Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, Mail: emine.kurdas@inonu.edu.tr

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı Mail: Mehmettuncer044@gmail.com

GENDER PERCEPTIONS OF SOCIAL STUDIES TEACHER STUDENTS (INONU UNIVERSITY CASE)

Abstract

The basis of inequality and discrimination between men and women in social life is explained by the concept of gender. Gender is a concept that describes the values and the roles that society attaches to being men and women. Gender roles are learned in the process of socialization. The educational institution also has an important role in this process. Schools are where some of the perceptions and attitudes about gender roles are learned. Social studies course has a special importance at secondary school level as it provides important information about male and female roles. In this sense, gender perception of social studies teacher candidates has a special importance in terms of having an impact on the students they will educate in the future. The problem of this study is gender inequality and discrimination. With the data to be collected "Gender Roles Attitude Scale", it aims to measure the gender perception of prospective social studies teachers. The population of the study consists of social studies teacher students studying at Inonu University Faculty of Education.

Keywords: Gender, inequality, discrimination, education.

GİRİŞ

Toplumsal yapıda var olan pek çok ayırım içinde, cinsiyet temelli ayırım olgusu özellikle 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Kadın ve erkek arasında var olan farklılıklar, kimi zaman eşitsizliklere yol açmaktadır. Bu eşitsizlikler, çok uzun bir dönem biyolojik durumun bir yansıması olarak kabul edilmiş ve toplumsal alanda önemli bir sorun olarak görülmemiştir. Ancak özellikle kadının çalışma yaşamına katılımı ile kamusal alanda daha fazla yer almaları, kadın ve erkek arasında var olan eşitsizliğin daha görünür bir hale gelmesine neden olmuştur. Kadın ve erkek arasındaki

eşitsizliğin ve ayrımcılığın görünür hale gelmesinin yarattığı tartışmalar ise bilimsel literatürde toplumsal cinsiyet kavramı etrafında devam etmektedir.

Toplumsal cinsiyet, toplumun kadın ve erkek olmaya atfettiği değer ve anlamı ifade eden bir kavramdır. Bu bağlamda toplum, kadın ve erkeğe belli roller ve sorumluluklar yüklemektedir. Ancak bu durum birtakım eşitsizliklere ve toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Sorunların çözümünde temel referans noktası ise zihniyet ve değerler olmalıdır.

Toplumsal cinsiyet ayrımcılığının kaynağı, ailede başlayarak yaşam boyu devam eden sosyalleşme sürecinde yapılan kültürel aktarımlardır. Dolayısıyla ayrımcılığın ve eşitsizliğin önüne geçilmesinde, sosyalleşme sürecinde etkili olan kurumlara önemli roller düşmektedir. Eğitim kurumu ise bu konuda önemli bir işleve sahiptir. Eğitim sürecinin bir parçası olan okullar, akademik bilgi aktarımını yansırı, çocukların toplumsal yaşama katıldıkları ve bu yaşama dair çeşitli bilgileri öğrendikleri önemli bir kurumdur. Bu süreçte cinsiyet rollerine ilişkin önemli tutum ve davranışlar da edinilmektedir. Bu bakımdan okullarda gerek öğretmenlerin gerekse de ders içeriklerinin çocukların toplumsal cinsiyet rollerini edinmelerinde önemli bir etkisi vardır. Özellikle ortaokulda okutulan Sosyal Bilgiler dersi, toplumsal yaşama ve dolayısıyla kadın ve erkek rollerine ilişkin çeşitli içeriklere sahip bir ders olarak ayrı bir öneme sahiptir. Bu bakımdan, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının sahip oldukları toplumsal cinsiyet algısı büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü öğrenciler için önemli bir rol model olan öğretmenlerin, öğrenciler üzerinde bu konuda olumlu davranış değişikliği yaratabilmeleri, kendilerinin sahip oldukları toplumsal cinsiyet algısı ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla henüz üniversite eğitimi gören ve Sosyal Bilgiler öğretmen adayı olan üniversite öğrencilerinin sahip oldukları toplumsal cinsiyet algısı, cinsiyet eşitsizliklerinin ve ayrımcılığının giderilmesi hususunda oldukça önemli bir role sahiptir.

Kadına yönelik ayrımcılık ve eşitsizlik probleminden yola çıkan bu çalışmanın amacı; çocukların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılarının oluşmasında önemli bir yere sahip olan öğretmenlerin ve özelinde de Sosyal Bilgiler dersi öğretmen adaylarının sahip oldukları toplumsal cinsiyet algısını ölçmektir. Bu amaçla 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliğinde öğrenim gören öğrencilere, Simge Zeyneloğlu tarafından 2008 yılında geliştirilen “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği” ve “Sosyo – Demografik Bilgi Formu” uygulanmıştır. Verilerin analizinde; frekans dağılımları, T testi, ortalama değer ve çapraz tablolama kullanılmıştır.

TOPLUMSAL CİNSİYET

Cinsiyet, öznel kimlik olarak da adlandırılabilen (Scot, 1986: 1068), bedeninde kadın ya da erkek olarak tanımlanmasına olanak veren anatomik ya da fizyolojik farklılıkları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Giddens, 2008: 505). Biyolojik yapıya bağlı olarak kadın ve erkek arasında birtakım özelliklerde görülen farklılaşmalar cinsiyet farklılaşmaları olarak adlandırılmaktadır. Bu farklılaşma demografik bir kategori olarak değerlendirilebilir. Cinsiyet, ikili bir sınıflamaya karşılık gelirken (Dökmen, 2009: 21, 24), toplumsal cinsiyet kadın ve erkek arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş olan yönlerine dikkat çekmektedir (Marshall, 1999: 98). Bu bağlamda toplumsal cinsiyet kavramının kültürel ve psikolojik yönünü vurgulayan Ann Oakley’e göre cinsiyet, yalnızca biyolojik olarak değerlendirilebilecek bir farklılık değildir. Ortaya çıktığı zemin her ne kadar biyolojik farklılıklara dayansa da cinsiyet, kültürler arasındaki farklılıklarla anlam kazanmaktadır. Nitekim kültür, cinsiyeti şekillendirmede temel belirleyici bir role sahiptir (1972: 159). Dolayısıyla kavram biyolojik farklılıktan çok daha öte toplumsal bir anlam ifade etmektedir.

Biyolojik farklılıklar “kadın” ve “erkek” cinsiyetini meydana getirirken, toplumsal farklılıklar “kadınlık” ve “erkeklik” adı verilen ve toplum tarafından kadına ve erkeğe verilmiş olan statü ve rolleri ifade etmektedir. Buna göre her toplum, kadına ve erkeğe belirli bir değer biçmekte ve onu konumlandırmaktadır. Toplumun kadına ve erkeğe biçtiği bu rollerin temel referans kaynağı biyolojik farklılıklardır. Bu bağlamda, erkekliğin ve kadınlığın toplumsal bir inşası olan toplumsal cinsiyet, aynı zamanda eşitsiz bir bölünmenin de ifadesidir. Toplumda kadının ve erkeğin; yeri, sorumlulukları ve sınırları belirlenmiştir. Bu bağlamda toplum kadın ve erkekten bu sorumlulukları yerine getirmelerini talep eder. Ancak bu konumlandırmada temel sorun, kadının konumunun erkeğe göre düşük olması ve kadının daha çok doğurganlık özelliğinden dolayı özel alan olan ev ve çevresi ile ilişkilendirilirken, erkeğin kamusal alanda yer almasıdır. Bu durum aynı zamanda kadının sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi pek çok haktan mahrum edilmesine veya yeterince yararlanamamasına neden olmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet daha çok kadınların yaşadığı eşitsizliğe vurgu yapan bir kavramdır.

Toplum kadını ve erkeği yalnızca doğuştan farklı görmemektedir. Aynı zamanda erkek doğuştan kadından üstün görülmektedir. Akılcılık, bağımsızlık ve liderlik gibi özellikler kültürün değer verdiği en önemli özelliklerdir. Kültüre bağlı olarak bunlar erkekte doğuştan mevcuttur. Kadın ise duyarlılık ve duygusallık gibi zayıf niteliklerle dünyaya gelmiştir. Bu durum kadını edilgen bir konuma sürüklemekte ve kadının benlik saygısının düşük olmasına neden olmaktadır. Kadının toplumun kendisinden beklediği rolleri yerine getirebilmek için sürekli bir çaba harcar hale gelmesi ile birlikte kendisini değersiz görmesi de kaçınılmazdır. Bu süreçte kadının, kendisini erkek ile sürekli olarak kıyaslamak durumunda kalması, kendisine dair değersizlik hissini öğrenmesine yol açmıştır (Sanford ve Donovan, 1999: 15-16). Toplumun kadını ve erkeği bu

konumlandırma biçimi, aralarındaki ayrımı daha da keskinleştirmiş ve yaşam alanlarını birbirinden belirgin bir şekilde ayırarak kadını erkeğe bağımlı hale getirmiştir. Üstelik kadın kendisine ilişkin olumsuz bir tutumu öğrenerek bu ayrıma katkıda bulunmuştur. Kadın, erkeğe güdümlü özel alanın bir nesnesi olarak görülmektedir. Erkeğin kadına nazaran bu ayrıcalıklı konumu, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin temel dayanağını oluşturmaktadır. Erkeği bu ayrıcalıklı konuma yükselten, kadını ise erkekten daha aşağıda bir konuma sürükleyen şey, toplumun sahip olduğu ve tek tek bireylerin zihin sahalarına yansıyan kalıp yargılardır.

Toplumsal alanda kalıp yargıların en güçlü şekilde görüldüğü kategorilerden biri cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılardır. Bu yargılar toplumun kadından ve erkekten sahip olmasını istediği tutum ve davranış biçimlerinin bir toplamıdır. Bu istek aynı zamanda birinin diğerine olan niteliğini belirleyen bir ölçüt olarak görülmektedir (Dökmen, 2009: 32). Öte yandan kalıp yargıların daha çok çevre tarafından önem kazandığında ya da bireyi kadın ve erkek olarak kategorize ettiğimiz zamanlarda ortaya çıktığı görülmektedir (Fine, 2010: 30). Bu kategorize etme eğilimi çoğunlukla erkeğin kadından üstün olduğu düşüncesinin altını çizmektedir. Kadını erkekten daha aşağı bir konumda gören ve bu düşünceye dair geliştirilen kalıp yargılar, aynı zamanda ataerkil sistemin bir parçasıdır.

Ataerkillik kadınların erkekler tarafından sömürüye maruz kaldığı bir sistemdir (Walby, 1991). Nitekim Beauvoir'a göre tarihsel süreçte her alanda somut gücü elinde bulunduran erkekler, kadını kendilerine bağımlı olarak yaşatmak için yasalar ortaya çıkarmışlardır. Böylece kadın ataerkil sistemde her zaman ikinci cins olarak ötekileştirilmiştir (1993: 153). Ataerkillik gücünü fiziksel güçten değil, kurumsal anlamda kontrol edebilme yetisinden almaktadır. Bu sistemde, erkeğin egemenliğine karşı kadının ikincil konumu doğal karşılanması gereken bir durumdur. Ancak doğal olmayan ve sapkın olarak değerlendirilmesi gereken,

kadının egemen ve saldırgan olma çabasıdır. Kadına bu çabanın normal olmadığını ifade eden ise yaygın bir ideolojik güçtür (Slattery, 2010: 141). Kontrol edebilme gücüne sahip olan bu ideolojik sistem, aynı zamanda bireysel ve toplumsal anlamda cinsiyet eşitsizliğini ve ayrımcılığını da ortaya çıkaran gücün kendisidir.

Ataerkil sistemde cinsiyetçilik ya da cinsiyet eşitsizliği; erkek cinsine üstünlük atfeden, maskulin toplumsal cinsiyet rol ve davranışları temelinde ayrımcılık yapan bir inançlar sistemi olarak tanımlanmaktadır. Ataerkil sistemde ayrımcılık, bireylerin gündelik yaşamları içerisinde toplumsal etkileşim biçimlerinde somut bir biçimde kendini göstermektedir. Değerli kaynaklara ulaşmada; siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda alınan kararlarda erkeğe önemli ayrıcalıklar sunmaktadır (Newman, 2013: 198). Dolayısıyla toplumun sahip olduğu kalıp yargılar eşitsizlik ve ayrımcılığın hem nedeni hem de sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ataerkil sistemde yer alan kalıp yargılar gerek medya yolu ile gerekse sosyalleşme süreci ile desteklenmektedir. Kadın ve erkeğe ilişkin nitelendirmelerin ve söylemlerin farklılaşması bunun en açık kanıtıdır. Öte yandan gerek medyada gerek ders kitaplarında ve birçok alanda “tarih” ve “insanlık” gibi önemli kelimeler dahi erkek egemenliğini yansıtmaktadır. Nitekim bu kavramların kullanımın kadınları da içermekte olduğu düşüncesi, varsayım olmaktan öteye gidememektedir (Slattery, 2010: 141). Erkek olmak evrenselliğe ulaşmak; kadın olmak ise evrensellikten nasibini alamamak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kadın aynı zamanda eksik olmaktır. Öyle ki kamusal alana dâhil olan kadının dişiliği evde kalmalıdır. Kadının kamusal alanda edindiği otorite, sorumluluk ve iktidar dahi, eril olarak nitelendirilmektedir (Héritier vd., 2014: 198). Çalışma yaşamında yer alan kadının toplum tarafından erillığe meyilli olarak nitelendirilmesi, ona ayrıca bir değer ve statü kazandırmaktadır.

Nitekim “erkek gibi kadın” tarzı söylemler bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu söylemler kadının da çoğu zaman kabullendiği, kimi zaman hoşuna giden ve güvende olduğunu hissettiren söylemlerdir. Toplum bu gibi kodlarla kadında içten bir kabulleniş duygusu yaratmaktadır.

Toplumsal cinsiyet konusunda yapılan tartışmaların temelinde, ayrımın temelini biyolojik mi yoksa kültürel mi olduğu sorusu yer almaktadır. Pek çok düşünürü göre kadın ve erkek arasından var olan ve toplumsal cinsiyet olarak adlandırılan ayrım, biyolojik farklılıklara dayanmaktadır. Bu nedenle doğal karşılanmalıdır. Buna karşın ayrımın temelini biyolojik unsurun aksine kültürel olduğunu ifade eden yaklaşıma göre ise birey, kadın veya erkek olmayı sosyalleşme sürecinde öğrenmektedir. Kadınlık ve erkekliği belirleyen ise kültürel kodlardır.

Biyolojik Temelli Yaklaşımlar

Biyolojik temelli kuramlara göre; toplumsallaşma sürecinde aktarılan rol ve davranışlar, biyolojik farklılıklara dayanmaktadır. Kadın ve erkek arasında var olan evrensel eşitsizlik ve bunun sürmesini sağlayan faktörler fizyolojik ve doğal faktörler olduğu için de tam anlamıyla eşit bir topluma ulaşmak pratikte mümkün değildir. Çünkü cinsiyet farklılaşmasının temelinde belirleyici olan unsur biyolojik farklılıklar olduğu için erkek ve dişi arasında var olan farklılık da sorunsuz görülmektedir (Pilcher, 2010: 109 - 111). Farklılığın “doğal” olduğunu savunan bu görüşe göre sosyal farklılık, doğrudan biyolojik farklılığın bir yansımasıdır. Erkeklerin fiziksel olarak güçlü olması onlara toplumu organize etme görevini verirken, kadınlar çocuk doğurdıkları için pasif, çocuk bakımıyla ilgili ve bağımlı olma yönünde doğal bir annelik içgüdüğü taşırlar. Bu yüzden, erkeklerin işte, kadınların evde olduğu toplumsal işbölümü, doğal ve toplum açısından verimlidir. Freud’un “anatomi kaderdir” tezinin bir yansıması olan bu

görüŖ, kadının ve erkeğin iyi oldukları alanda uzmanlaştıklarını ifade etmektedir (Slattery, 2010: 342 - 344). Öyle ki kadınların, erkeklerin yapabildikleri her işi yapabileceklerine dair iddiaları, bir saplantıdan öteye gidemeyecektir. Böyle bir saplantı aynı zamanda kadınların, biyolojik sınırlarına dair mantıklı bir yaklaşıma da gözlerini kapamaları anlamına gelmektedir (Fine, 2010: 243). Çünkü bu yaklaşım, toplumsal yaşamda kadının ve erkeğin fiziksel, sosyal ve ruhsal yaşam alanları arasına belli sınırlar koymaktadır. Bu durum kadının hareket alanını da giderek daraltmakta ve toplum içerisinde onu ikincil konuma itmektedir. Böylece kadını kısıtlayan bu süreç, erkin lehine işlemeye ve erkin gücüne hizmet etmeye devam etmektedir.

Biyolojik temelli kuramlara en iyi örnek işlevselci yaklaşımdır. İşlevselci yaklaşım, cinsiyetin toplumsallaşmasının; kız ve erkek çocuklarının “cinsiyet rollerini” ve bu rollere eşlik eden erkek ve diŖi kimliklerini öğrenmeleri neticesinde gerçekleştiğini savunur (Giddens, 2008: 506). Cinsiyet rolleri, bireylerin, grupların ve toplumların sahip olduğu farklı beklentilere dayanmaktadır. Cinsiyet, roller arasındaki etkileşimlerin ürünüdür. Bireylerin, hangi tür davranışların hangi cinsiyet için uygun olduğuna inanıldığına dair ipuçları verir (Blackstone, 2003: 335). İşlevselci yaklaşım da cinsiyet rollerini belirlerken kadın ve erkeğin biyolojik farklılıklarını esas almaktadır.

İşlevselci yaklaşıma göre istikrarlı ve destekleyici aile yapısı, başarılı bir toplumsallaşmanın aracıdır. Bu nedenle aile içinde cinsiyet ayırımına dayalı bir işbölümü olmalıdır. Kadınlar, çocuklara baktıkları, güvenliklerini sağladıkları ve onlara duygusal destek verdikleri dışavurumsal roller üstlenmelidir. Erkekler ise evin geçimini sağlayan araçsal roller üstlenmelidir. Böylece kadının ve erkeğin birbirini tamamladığı biyolojik temelli bir işbölümü ortaya çıkmaktadır (Giddens, 2008:515). Parsons ve Bales’e göre cinsiyet rollerinin farklılaşması, yalnızca aile yapısının temel eksenini oluşturmaz. Bu farklılaşma aynı zamanda toplumsal

yapının da temel itici güçlerinden biridir (1956: 22). Dolayısıyla kadın ve erkek arasında var olan biyolojik farklılıklar ve onun sonucunda ortaya çıkan toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal düzenin varlığı ve devamı için oldukça önemli bir işleve sahiptir.

İşlevselci yaklaşım ortaya konulduğu dönem olan ve günümüze nazaran kadınların daha çok ev kadını olduğu 1950'li yılların Amerika'sı için faydalı bir analiz olsa da, gerek farklı toplumlardaki cinsiyet rollerindeki farklılaşmaları gerekse de toplumsal değişim süreci ile birlikte farklılaşan kadın ve erkek rollerini açıklamakta tek başına yetersiz kalmaktadır. Bu bakımdan yapısal işlevselci yaklaşımın toplumsal cinsiyete dair açıklamaları farklı bakış açılarından desteklenmeye muhtaç görünmektedir.

Kültürel İnşa Kuramları

Giddens'a göre bireylerin doğuştan getirdikleri bir eğilime göre hareket ettiğini savunan biyolojik kuramlar, bireylerin tutum ve davranışlarında belirleyici bir unsur olan toplumsal etkileşimin rolünü hafife almaktadır (2008: 506). Cinsiyet rollerinin biyolojik değil, kültürel olarak belirlendiğini ve sosyal olarak inşa edildiğini savunan görüşe göre ise; insan davranışı büyük ölçüde, çocuğun içerisinde yetiştiği toplumsal ve kültürel çevrenin bir yansımasıdır (Slattery, 2010: 342).

Bir yandan cinsler arasındaki ilişki biçimlerini düzenleyerek diğer yandan ise bu ilişkilerin çeşitli şekillerde örgütlenme biçimlerini belirleyen toplumsal cinsiyet (Scott, 2007: 5-9), birtakım delillerden yola çıkarak kadın ve erkeği toplumsal bir inşa olarak tanımlamaktadır (Touraine, 2007: 86). Bu bağlamda toplumsal cinsiyetin hem kadın hem de erkek için uygun rollerin varlığı konusundaki inançlarımızdan ziyade, sosyal ve tarihi bağlamda üretilmiş olduğuna dair bir

kanı mevcuttur (Baber and Tucker, 2006). Kadınlar ile erkeklerin ayrı bir tarihi olduğu gerçeği, bu düşünceyi desteklemektedir (Scott, 2007: 7). Nitekim toplumsal cinsiyeti yalnızca toplum tarafından cinslere verilmiş gündelik roller olarak değerlendirmek, kavrama toplumsal alanda dar bir çerçeve çizmek ve kadınlık ile erkeklik rollerini tarihi bağlamından koparmak ile eş anlamlıdır. Kültürün toplumsal hafıza olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, tarihi bağlamda bir değerlendirme yapmak, aynı zamanda kültürel inşa sürecinin bir sağlamasını yapmak anlamına gelmektedir.

Toplumsal cinsiyeti kültürel inşa süreci bağlamında açıklayan kuramlar; kadınların birçok alanda tahakküm altına alınmasının nedeni olarak kadının doğurganlığa sahip oluşu ve erkeğin fiziksel olarak daha güçlü oluşu gibi biyolojik temelli açıklamaları reddeder. Çünkü bu yaklaşıma göre toplumsal cinsiyet, cinsiyeti olan bir bedene zorla kabul ettirilmiş toplumsal bir kategoridir. O halde cinsler arasındaki toplumsal ilişkileri düzenlemek için kullanılan toplumsal cinsiyet, kadının ve erkeğin öznel kimliğinin sadece toplumsal kökenlerini belirgin kılmanın bir yolu olarak görülmelidir (Scott, 2007: 11). Bazı yazarlara göre biyoloji, temel bir insan doğası üzerine inşa edilebilecek bir alt tabaka olarak değerlendirilemez. Onlara göre biyolojinin, bütünüyle sosyal olmayan bir yanını ortaya çıkarmak mümkün değildir. Çünkü kadının kültürel benliği, kişiliğini tamamen inşa edecek kadar derinlere nüfuz etmiştir. Buna göre biyolojik olgular da anlamlarını yalnızca kültürden almaktadır (Hekman, 2016: 236). Bu düşünceler ise en iyi ifadesini feminist yaklaşımda bulmuştur. Kadının ve erkeğin kaderinin değişmez ve evrensel olduğu fikrini savunan biyolojik temelli yaklaşımlara karşı bir duruş olarak ortaya çıkan feminist kuram, aynı zamanda ataerkil sistemin en önemli eleştirisidir.

Feminizm, 18. yüzyılda cinsler arasındaki birtakım eşitsizlikleri kadın haklarının genişletilmesi ile sağlamaya çalışan toplumsal bir hareket olarak ortaya

çıkıştır. Bu yıllarda kadınların birtakım haklar elde etmeye başlaması ile devam eden bu hareket, 1969'dan itibaren ikinci feminizm dalgasının ortaya çıkışı ile birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan feminist kuramlar; ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rolleri gibi eşitsizlik üreten kavramlar üzerinde yoğunlaşmışlardır (Marshall, 1999: 240). Özellikle ataerkilliği ortadan kaldırarak toplumsal cinsiyet gibi sosyal bölünmelerin doğal olmadığını, aksine kadınlar üzerindeki baskıyı sürdürülebilmek amacıyla erkekler tarafından kültürel olarak yaratıldığını göstererek, kadınları sosyal, politik ve ideolojik açıdan özgürleştirmeyi amaçlayan toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkmaktadır (Slattery, 2010: 137). Kadınların toplumda bireye güç kazandıran konumlar içerisinde alt düzeyde temsil edildiklerini ileri süren (Demirbilek, 2007: 13) bu hareketin amacı, ataerkilliğin kadınlar üzerinde doğrudan bir tahakküm sistemi olduğunu ortaya koymaktır (Walby, 1991: 3). Nitekim özellikle köktenci feministlere göre ataerkillik kadın üzerindeki maddi tahakkümün bir aracı ve bu tahakkümü sürdüren bir ideoloji iken aynı zamanda bu tahakkümün ilk nedeni haline gelmektedir (Pelizzon, 2009: 20). Böylece kadını ikinci sınıf vatandaş konumuna iten de yine ataerkil sistemin kendisi olmaktadır.

Feministlere göre ataerkil toplumlarda kadının yaşadığı cinsiyet ayrımcılığı, toplumsal yapının bütün kurumlarında ve gündelik yaşamın birçok alanında farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Toplumsal yaşamda cinsiyetler arasında ilk olarak ailede karşımıza çıkan ve kimi zaman da sorgulanmadan kabullenilen ayrımcılık; ırk, renk, cinsiyet, din ve siyaset temelinde yapılan ayrımcılık biçimleri ile de paralellik göstermektedir. Nitekim karşı taraf için dışlanma, tercihi geçersiz kılma, sosyal köken, istihdam veya meslekte fırsat ve muamele eşitsizliği gibi ayrımcılığa zemin oluşturacak öğeler bu duruma örnek oluşturmaktadır (Busse and Spielmann, 2003: 39). Kimi yazarlara göre feminist yaklaşım bu bağlamda; sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet merkezli üçlü ilişkiye

büyük önem vermektedir. Feminist yaklaşıma göre sınıf ve ırk farklılığının yanı sıra cinsiyet farklılığı da bireysel ve toplumsal yaşamda farklılıklar yaratmaktadır. Dolayısıyla ezilenlerin ve geride kalanların tarihinde sınıf, ırk ve toplumsal cinsiyet belirleyicidir (Şentürk, 2019: 66). Ancak Touraine'in savına göre; dünyanın yeniden oluşumunda egemen eyleyenlerin değil egemenlik altında bulunanların rol oynadığı düşünüldüğünde, yeniden oluşturulmuş bir yaşam modelini de daha fazlasıyla kadınların hazırlayabilmiş olmaları aşikârdır. Bu bağlamda kadınlar, yalnızca eşitsizlikleri yıkarak kendi haklarını almaya çalışmamışlardır. Kadının kendi üzerine düşünmesi ve bu düzlemde fikirler geliştirmesi aynı zamanda diğer toplumsal davranış alanlarına da temel teşkil etmiştir. Nitekim günümüz düşünceleri de modern dünyayı tanımlarken kadınların (ezilen eyleyen olarak) kendi üzerlerinde düşünerek yaptıklarını ve söylediklerini temel almıştır (2002: 247 - 278). Bu bağlamda, daha fazla kültürel inşa düşüncesine ağırlık veren feminist yaklaşımların ezilen (eyleyen) olarak kadınların yaşadıkları sorunlara ve bu sorunların çözüm yollarına dair katkıları tartışılmazdır. Ancak feminizm gibi kültürel inşacı yaklaşımların da, biyoloji temelli yaklaşımlar gibi tek yönlü açıklamaları toplumsal cinsiyet kavramı üzerinde uzlaşmaz bir tablonun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Toplumsal cinsiyetin kültürel bir inşa olduğunu savunan feminist yaklaşımların, inşa süreci ile ilgili açıklamalar noktasında biyolojik temelli yaklaşımın düştüğü çıkmaza saplandığı ifade edilebilir. Toplumsal cinsiyetin inşasının nerede ve ne zaman oluştuğu ve bu inşaya ilişkin evrensel bir cinsel farklılık ekseninin farklılıkları ürettiğine dair birtakım sorular, feminist yaklaşımların temel tartışma alanını oluşturmaktadır. Öte yandan toplumsal cinsiyetin kültürel bir inşa olduğunu ileri süren bütün değerlendirmeler, kadın ve erkek bedenlerini amansız bir kültürel yasanın edilgen alıcıları olarak kavramaktadır. Ancak toplumsal cinsiyeti inşa eden kültürün bir yasa ya da yasalar dizisi olarak

kavranması da sorun teşkil etmektedir. Nitekim “biyoloji kaderdir” yargısı bu şekilde “kültür kaderdir” yargısına dönüşmektedir (Butler, 2008: 53). Bu durumda toplumsal cinsiyete ilişkin biyoloji temelli açıklamaların tek yönlü açıklamaların içerisine düştüğü yanılığının, kültürel inşa temelli yaklaşımları için de geçerli olduğu öne sürülebilir.

Cinsiyet eşitsizliğine ve ayrımcılığına ilişkin kalıp yargıların, biyolojik faktörün verilerini kullanarak kadını konumlandığı yer ikinci sınıf vatandaş statüsüdür. Nitekim toplumda kadının doğurganlık, emzirme gibi biyolojik özellikleri, kültürel inşa sürecine rehberlik rolünü üstlenmektedir. Başka bir ifade ile ataerkil sistemin kadını ikincil konuma iten kalıp yargılarının da referans kaynağı, kadının biyolojik zorunlulukları ve sınırlılıklarıdır. Ancak yine de biyolojik unsur, kültürel inşa sürecinin olmazsa olmazı değildir. Ataerkil sistemi bu eşitsiz boyuta taşıyan temel aktör ise çoğunlukla erk olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu sistemin devamlılığından nemalanan; siyasi, ekonomik ve sosyal kaynakların paylaşımından pay alan, bu nedenle sistemin devamlılığını isteyen bir erk unsurunun varlığı söz konusudur.

Toplumsal alanda kadının ve erkeğin bu eşitsiz konumlanma biçimi, kadını birçok haktan da mahrum bırakmaktadır. Kadın hareketi ve feminizm, kadınların birtakım haklarını ve özsayıgılarını geliştirmede önemli bir başarı sağlamıştır. Bu yaklaşım kadının yaşam amacının yalnızca annelik ve ev kadınlığı olmadığı aynı zamanda kendi yaşamı ile ilgili birtakım hakların da sahibi olduğu konusunda farkındalık sağlamıştır. Eğitim hakkı bu alanların başında gelmektedir. Bu konuda yapılan sosyolojik çalışmalar eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması konusunun vurgulanmasına ve bu konu üzerine dikkat çekilmesine neden olmuştur. Bu çabaların süreç içerisinde değişimin yaşanmasına neden olduğu görülmüştür. Nitekim çalışmalar “aşk, evlilik, koca, çocuk, iş ve kariyer” sıralamasının zamanla “iş, kariyer ve kendi ayakları üzerinde durmak” şeklinde değiştiğini ortaya

çıkarmıştır (Mitsos and Browne, 2010: 428). Toplumsal cinsiyet algısına dair bu değişimde, okullarda verilen eğitim önemli bir paya sahiptir. Özellikle ilkokul ve ortaokul döneminde, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açılarının şekillendiği ve bu doğrultuda cinsiyet gruplarının belirginleştiği görülmektedir. İlkokul 3. sınıftan itibaren 9-14 yaş aralığındaki çocukların zihinsel ve fiziksel gelişim süreçleri hızlanarak devam etmektedir. Bireylerin gelecekteki yaşantısını şekillendiren bu süreç, Sosyal Bilgiler dersinin verildiği kritik döneme denk gelmektedir. Bu dönemde verilen Sosyal Bilgiler dersi, toplumsal yaşama ve cinsiyet kalıplarına dair oldukça önemli bir içeriğe sahiptir. Bu yaş aralığındaki bireylere verilen Sosyal Bilgiler eğitimi, aynı zamanda olumlu bir toplumsal cinsiyet algısının oluşmasına da büyük katkı sağlayacaktır.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın amaçları incelendiğinde toplumsal yaşama uyum sağlayan, empati yeteneği gelişmiş, hem ulusal hem de küresel değerlere sahip yurttaş yetiştirme gayesinde olduğu görülmektedir. Bu gaye doğrultusunda yetiştirilen bireylerden, her bireyin biricik olduğu, bireysel ve biyolojik farklılıkların birer zenginlik olduğu anlayışını benimsemesi beklenmektedir. Biyolojik farklılığın bir göstergesi olan cinsiyet, toplumsal yaşamda saygı duyulması ve ayrımcılığa yol açmaması gereken farklılardan biridir. Mevcut programda cinsiyet ayrımcılığına yönelik kalıp yargı ve önyargıları fark etme ile empati gibi becerilerin yanı sıra; saygı, eşitlik ve duyarlılık gibi değerler yer almaktadır. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar, değer ve beceriler incelendiğinde cinsiyet ayrımcılığına karşı çıkan, kadın-erkek eşitliğini savunan içeriğe yer verildiği görülmektedir. Özellikle 6. sınıfın "Etkin Vatandaşlık" ünitesinde yer alan "Türk tarihinden ve güncel örneklerden yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder" ve "Pozitif ayrımcılık, ekonomik, siyasal ve toplumsal temsil gibi olumlu; kadına şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı gibi olumsuz konular üzerinde

durulması gerekliliği” kazanımları toplumsal cinsiyet konusunun işlenişine dair önemli bilgiler vermektedir (MEB, 2018: 22).

Sosyal Bilgiler dersinin içeriği kadar, bu dersi verecek olan öğretmenlerin de toplumsal cinsiyete ilişkin tutumları son derece önemlidir. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersi verecek olan öğretmen adaylarının, sağlıklı bir cinsiyet algısına sahip olup olmadıklarının analiz edilmesi önem taşımaktadır. Nitekim bu eğitimi verecek olan ve sağlıklı bir cinsiyet algısına sahip olmayan öğretmenlerin tutum ve davranışlarının da öğrencilerin cinsiyet algısını olumsuz yönde etkileyebileceği bilinmelidir.

Öğretmenlerin toplumsal cinsiyete ilişkin kavramların anlamı ve günlük yaşamdaki önemi konusunda farkındalıklarının artması önemlidir. Toplumsal cinsiyet kavramı konusunda farkındalığı artan öğretmenin, kendi tutum ve davranışlarını daha gerçekçi bir gözle değerlendirerek sınıf ve okul ortamında toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreten söz ve davranışlardan kaçınacağı düşünülmektedir (Ünal vd., 2017:229). Nitekim toplumsal cinsiyet eğitiminde etkili olabilmek için eğitimciler, öncelikli olarak kız ve erkek çocukları ile etkileşimlerinde kendi cinsiyet kalıp yargılarını tanımalıdır. Bu etkileşim esnasında özellikle kullandıkları dilin ve öğretim yöntemlerinin de toplumsal cinsiyet kalıp yargısı taşıyıp taşımadığı konusunda farkındalığa sahip olmalıdır (Flowers, 2009:240). Bu bakımdan çalışma, öğretmen adaylarının henüz üniversite eğitimleri esnasında, mevcut toplumsal cinsiyet algılarının ölçülmesi, değerlendirilmesi ve önerilerin yapılması açısından önemli bir yere sahiptir.

YÖNTEM

Nicel araştırma özelliği taşıyan ve tarama modeline uygun olarak tasarlanan bu çalışmada veri toplama tekniklerinden anket yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmamızın evreni İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. 2019 - 2020 eğitim öğretim yılında Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı'nda öğrenim görmekte olan öğrenci sayısı 205'dir. Araştırma, uygulama anında mevcut olan evrenin tamamına uygulanmıştır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği, üniversite öğrenimi gören öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla 2008 yılında Zeyneloğlu tarafından geliştirilmiştir. Toplam 38 maddeden oluşan Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği 0-5 arası puanlanmaktadır. Ölçek, öğrenciler toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutum cümlelerine; tamamen katılıyorsa "5" puan, katılıyorsa "4" puan, kararsızsa "3" puan, katılmıyorsa "2" puan, kesinlikle katılmıyorsa "1" puan alacak şekilde puanlandırılmıştır. Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutum cümleleri ise; yukarıda belirtilen puanlamanın tam tersi olarak, öğrenciler tamamen katılıyorsa "1" puan, katılıyorsa "2" puan, kararsızsa "3" puan, katılmıyorsa "4" puan, kesinlikle katılmıyorsa "5" puan alacak şekilde puanlandırılmıştır. Bu puanlama şekli ile ölçekten alınabilecek en yüksek puan 190; en düşük puan ise, 38 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan en yüksek değer öğrencinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutuma sahip olduğunu, en düşük değer ise öğrencinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeğinin Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayısı 38 madde için "0.92" olarak bulunmuştur. Bu sonuç, ölçek maddelerinin birbiriyle yüksek iç tutarlılığa ve yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Zeyneloğlu & Terzioğlu, 2011). Araştırmada verilerin analizinde; frekans dağılımları, T testi, ortalama

değer ve çapraz tablolama kullanılarak, değişkenlerle örneklemin toplumsal cinsiyet tutumları arasında ilişki olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BULGULAR ve YORUMLAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin %65,1'i kız, %34,9'u erkektir. %65.1 ile en fazla 20-22 yaş arasında katılımcı mevcuttur. Anne öğrenim durumunda %38.6 ile en fazla ilkokul, baba öğrenim durumunda ise %37,6 ile lise ve üstü öğrenim durumu gözlenmektedir. Katılımcıların yaşamlarının büyük kısmını geçirdikleri yerleşim yeri oranlarında ise nispeten homojen bir dağılım mevcuttur.

Tablo 1:Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişkenler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	66	34.9
	Kız	123	65.1
Yaş	17-19 Yaş	35	18.5
	20-22 Yaş	123	65.1
	23 yaş ve üzeri	31	16.4
Sınıf	1.Sınıf	46	24.3
	2.Sınıf	53	28.0
	3.Sınıf	46	24.3
	4.sınıf	44	23.3
Anne Öğrenim Durumu	Okuryazar değil	31	16.4
	Sadece okuryazar	16	8.5
	İlkokul	73	38.6
	Ortaokul	37	19.6
	Lise ve üstü	32	16.9
Baba Öğrenim Durumu	Okuryazar değil	7	3.7
	Sadece okuryazar	9	4.8
	İlkokul	58	30.7
	Ortaokul	44	23.3
	Lise ve üstü	71	37.6
Yaşamının büyük kısmını geçirdiği yerleşim yeri	Köy-Mezra	30	15.9
	Kasaba	48	25.4
	İlçe	51	27.0
	Şehir	60	31.7

Tablo2 : T-testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	Mean	Std. Sapma	t	p
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	Erkek	67	33,49	6,29	-3,635	,017
	Kız	124	36,43	4,74	-3,348	
Kadın Cinsiyet Rolü	Erkek	67	24,43	3,71	1,906	,825
	Kız	124	23,39	3,51	1,875	
Evlilikte Cinsiyet Rolü	Erkek	67	16,37	5,04	4,174	,000
	Kız	124	13,89	3,14	3,654	
Geleneksel Cinsiyet Rolü	Erkek	67	24,29	5,57	9,079	,960
	Kız	124	16,67	5,51	9,047	
Erkek Cinsiyet Rolü	Erkek	67	12,71	4,43	3,979	,878
	Kız	124	10,14	4,16	3,907	

T testi sonuçlarına göre erkek ve kız öğrenciler arasında eşitlikçi cinsiyet rolü ve evlilikte cinsiyet rolü boyutlarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir sonuca rastlanmıştır.

Tablo 3: Alt Boyutlara Göre Ortalama Düzey Değerlendirmesi

Boyut	\bar{X}	Düzey
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	4,42	Tamamen Katılıyorum
Kadın Cinsiyet Rolü	2,96	Orta Düzeyde Katılıyorum
Evlilikte Cinsiyet Rolü	1,84	Katılmıyorum
Geleneksel Cinsiyet Rolü	2,41	Katılmıyorum
Erkek Cinsiyet Rolü	1,84	Katılmıyorum
Genel Toplam	2,69	Orta Düzeyde Katılıyorum

Ölçekte düzeyler şu şekilde puanlanmıştır: Kesinlikle Katılmıyorum (1.00-1.79), Katılmıyorum (1.80-2.59), Orta Düzeyde Katılıyorum (2.60-3.39), Katılıyorum (3.40-4.19), Tamamen Katılıyorum (4.20-5.00). Buna göre ölçeğin ortalama puanı 2.69'dur.

Araştırmaya katılan öğrencilerin toplumsal cinsiyet algısının T testi sonuçlarına göre erkek ve kız öğrenciler arasında eşitlikçi cinsiyet rolü ve evlilikte cinsiyet rolü boyutlarında anlamlı bir sonuca rastlanmıştır. Ancak bu anlamlı sonucun hangi boyutta olduğunu ve diğer boyutlarda var olan durumu ortaya koyabilmek amacı ile cinsiyet değişkenine bağlı olarak çapraz tabloların yapılması gerektiği düşünülmektedir. Bu bakımdan cinsiyet değişkenine göre ölçekte ortaya konan boyutların ilişkisi şu şekilde ortaya çıkmaktadır;

Eşitlikçi Cinsiyet Rolü

Tablo 4: Eşitlikçi Cinsiyet Rolü

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
4. Evlilikte çocuk sahibi olma kararını eşler birlikte vermelidir	1,6%	3,0%	3,3%	4,5%	1,6%	0,0%	7,3%	18,2%	86,2%	72,7%
8. Ailede ev işleri, eşler arasında eşit paylaşılmalıdır	5,7%	6,1%	1,6%	10,6%	2,4%	16,7%	17,9%	28,8%	72,4%	37,9%
12. Ailenin maddi olanaklarında kız ve erkek çocuk eşit yararlanmalıdır	1,6%	6,1%	3,3%	1,5%	0,8%	6,1%	13,0%	18,2%	79,7%	68,2%
13. Çalışma yaşamında kadınlara ve erkeklere eşit ücret ödenmelidir.	4,9%	7,6%	3,3%	6,1%	4,1%	7,6%	14,6%	18,2%	72,4%	59,1%
18. Dul kadın da dul erkek gibi yalnız başına yaşayabilmelidir	5,7%	3,0%	4,9%	9,1%	4,9%	12,1%	31,7%	42,4%	52,8%	33,3%
20. Ailede kararları eşler birlikte almalıdır.	1,6%	4,5%	0,8%	1,5%	1,6%	3,0%	10,6%	21,2%	82,9%	68,2%
22. Eşler boşandığında mallar eşit paylaşılmalıdır.	4,9%	13,6%	0,8%	4,5%	4,9%	13,6%	14,6%	19,7%	72,4%	48,5%
27. Mesleki gelişme fırsatlarında kadınlara ve erkeklere eşit haklarıtanmalıdır.	2,4%	4,5%	0,8%	4,5%	2,4%	6,1%	13,8%	22,7%	80,5%	62,1%

Toplumsal alanda kültürün inşa ettiği kadınlık ve erkeklik rollerinin farklılaşması, birtakım eşitsizlik biçimlerini de beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreç içerisinde ataerkil ideolojinin temel dinamiği haline gelen eşitsizliklerin, haklar ve mahrumiyetler noktasında kadını konumlandığı yer ise her zaman ikinci sınıf vatandaş statüsü olmuştur. Erkeğin lehine işleyen bu sürecin, günümüz modern toplumlarının da temel sorunlarından biri olduğu görülmektedir. Bu eşitsizlik biçimlerini aşmanın en etkili yolu ise doğru bir eğitim sürecinin gerçekleştirilmesinden geçmektedir. Bu anlamda üniversite eğitimi ve yaşantısının, bireylerin toplumsal cinsiyete ilişkin değer algılarının farklılaşmasında önemli bir etkiye sahip olduğu aşikârdır. Sosyal Bilgiler eğitiminde doğru bir cinsiyet algısının oluşmasında önemli bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle örneklemin aldığı sosyal bilgiler eğitimi ile birlikte ataerkil ideolojinin eşitsiz ve cinsiyetçi kalıp yargılarından da önemli oranda kurtulması beklenmektedir. Nitekim elde edilen veriler değerlendirildiğinde örneklemin büyük oranda eşitlikçi bir eğiliminin olduğu görülmektedir. Ancak tüm bunlara karşın cinsiyetçi tutumun belirgin oranda geçerliliğini koruduğu da gözlenmektedir. Bu bağlamda en anlamlı sonuç cinsiyet değişkenine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Tablo: 4’de eşitlikçi cinsiyet rollerini ölçmeyi amaçlayan ifadeler verilen cevaplar değerlendirildiğinde, kız öğrencilerin daha fazla oranda eşitlikçi cinsiyet tutumuna sahip olduğu gözlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlar aynı zamanda ayrımcı uygulamalara maruz kalan kadının hak ve eşitlik arzusu olarak da değerlendirilebilir. Kız öğrencilerin, “kesinlikle katılmıyorum” ve “tamamen katılıyorum” oranlarının yüksek oluşu bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Nitekim kız öğrenciler erkek öğrencilere nazaran daha net bir eşitlikçi tutuma sahiptir.

Ataerkil toplumsal düzen içerisinde, üretim araçlarının kontrolünün erkeklerin tekelinde olması, kadınların daha fazla ev içi sürece maruz bırakılmasına yol

açmıştır. Bu nedenle erkeğin statü alanı sosyal, ekonomik ve ideolojik alan ile genişlerken kadının statüsü daha çok ev ve ev ile ilgili işler olarak belirlenmiştir (Can, 2018: 37). Kadın ile erkek arasında faaliyet alanlarına ilişkin sınırların belirgin biçimde çizilmiş olması, kadının erkeğe oranla daha fazla eşitlikçi söylemler içerisinde olmasına yol açmıştır. Bu varsayımın Tablo:4’de de doğrulandığı gözlenmektedir.

Geleneksel toplumlarda, erkek çocuklara verilen değer ve önemin kız çocuklarına verilen değerden fazla olması, erkek çocukların her türlü olanaktan daha fazla yararlanmalarına ve öncelikli olmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla eğitim, sağlık ve sosyo – kültürel haklar gibi konularda da erkekler kızlardan daha öncelikli konumlandırılmaktadır. Özellikle maddi alanda miras paylaşımı veya boşanma durumlarında kadınlara yönelik eşitsiz ve ayrımcı tutumlara rastlanabilmektedir. Bu düşüncenin temelinde gelenekçi toplumsal cinsiyet rolleri yer almaktadır. Çünkü evi geçindirmesi gerekenin erkek olduğu düşüncesi, kadın çalışsa da emeğinin göz ardı edilmesine ya da önemsenmemesine yol açmaktadır. Bu nedenle miras ya da evlilikte edinilen mallarda erkeğin kontrolü ve önceliği söz konusu olduğunda, kadın ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre de erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre bu konuda daha az eşitlikçi olduğu görülmektedir. Bir diğer farklılık da “dul kadın da dul erkek gibi yalnız başına yaşayabilmelidir” sorusunda ortaya çıkmaktadır. Kız öğrencilerin %52,8’i bu yargıya “kesinlikle katılıyorum”, %31,7’si ise “katılıyorum” cevabını verirken, erkek öğrencilerin %33,3’ü “kesinlikle katılıyorum”, %42,4’ü ise “katılıyorum” cevabını vermiştir. Kadının bir erkek olmadan yalnız başına yaşayabilmesi ülkemizde hoş karşılanmayan ve arzu edilmeyen bir durumdur. Nitekim geleneksel toplumlarda ahlâk anlayışının daha çok kadının namusu üzerinden anlam kazandığı düşünülduğünde elde edilen verilerin bu varsayımı desteklediği gözlenmiştir. Araştırmada toplumsal

cinsiyet rollerinin eşitliğine ilişkin elde edilen bu sonuçların birçok araştırma sonucu ile (Daşlı, 2019; Elgöl, 2017; Vefikuluçay, 2007; Yılmaz, 2009; Önder, 2013) de örtüştüğü gözlenmiştir.

Kadın Cinsiyet Rolü

Kadın, yeniden üretim sürecinde temel belirleyici olarak algılandığı soy ideolojisinde “yaratıcı” tohumu saklayan ve onu besleyen bir konumdadır. Bu değerli yükün taşıyıcısı olması ve namusun kadın bedeni üzerinden tanımlanması dolayısıyla kadınlık, sıkı bir korunma ve kontrol duvarı ile çevrilmiştir. Bu nedenle ataerkil toplumlarda namus kavramı, çoğunlukla kadının cinselliği ile bağdaştırılmakta ve kadın üzerinden temsil edilmektedir. Erkek için değerlendirildiğinde ise kadının kontrol altında tutulması, kendi namusunun belirlenmesinde oldukça büyük bir öneme sahiptir. Namus bağlamında değerlendirilen davranışların geniş bir çerçevede ve bir o kadar muğlâk olması, kadının özgürlüğünü daraltmaktadır (Ökten, 2009: 307). Toplum, cinsiyet rolleri gereği erkeğe kadını sahiplenici, koruyucu ve denetleyici roller biçerken, kadını ise tehlikelere açık ve korunmaya muhtaç olarak nitelirmektedir. Başka bir deyişle kadının mahremiyeti erkeğin tekelindedir. Bu yüzden erkeğin temel görevi kadını korumak, kollamak ve denetlemektir. Araştırmada elde edilen verilere göre cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarda erkek öğrencilerin, kız öğrencilere nazaran daha az eşitlikçi bir tutuma sahip oldukları, kadının cinsel kimliğinin söz konusu olduğu yargılarda da korumacı bir tutum izledikleri görülmektedir. Nitekim Tablo: 5’de “genç bir kızın evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü babanın söylemesi”, “bir kadının cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşaması” ve “erkeğin evleneceği kadının bakire olması” gerektiği gibi yargılara “kesinlikle katılmıyorum” cevabını veren örneklem içerisinde kız öğrencilerin oranının erkek öğrencilerin oranına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan Tablo: 6’da “kadının yaşamıyla ilgili kararları kocası vermelidir”

ifadesine kız öğrencilerin katılmama oranının, erkek öğrencilere oranla daha yüksek oluşu da bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Kadın dünyaya geldiği ilk andan itibaren bir köle gibi efendilik tahtında bulunan eril gücün hizmetinde çalışmakta ve kendini gerçekleştirmeye çabalamaktadır. Kadının sarf ettiği bu çaba özbiçinç olma yolundaki adımlardır. Erkeğin özbiçinç olma çabası ise ancak kadına hükmetme yolu ile gerçekleşmektedir. Kadın nesnelere dönüştürmekle yükümlüdür. Gündelik yaşamında çocuk bakımı da bu dönüştürmeye dâhildir. Bu anlamda çocuk da nesnel bir nitelik kazanmaktadır. Bu durumun kadının maduniyetinin doğası gereği olduğu ifade edilebilir (Civelek, 2019: 99). Çünkü gündelik yaşamının bir parçası olan çocuk yetiştirmek, aynı zamanda kadının doğasının bir gereği ve erkeğin tahakküm etme gücünün de bir aracıdır. Nitekim “kadının temel görevinin annelik olduğu” ifadesine erkek öğrencilerin tamamen katılma oranının kız öğrencilere göre daha yüksek oluşu bu düşünceyi desteklemektedir.

Tablo 5: Kadın Cinsiyet Rolü

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
1. Kızlar, ekonomik bağımsızlıklarını kazandıklarında ailelerinden ayrı yaşayabilmelidir.	4,9%	12,1%	15,4%	13,6%	11,4%	22,7%	31,7%	31,8%	36,6%	18,2%
5. Bir genç kızın evleneceği kişiyi seçmesinde son sözü baba söylemelidir.	60,2%	40,9%	20,3%	25,8%	7,3%	21,2%	7,3%	7,6%	3,3%	4,5%
16. Kadının temel görevi anneliktir.	39,8%	21,2%	30,1%	24,2%	8,1%	15,2%	14,6%	16,7%	7,3%	22,7%
19. Bir genç kızın, flört etmesine ailesi izin vermemelidir.	8,9%	21,2%	8,9%	21,2%	35,0%	36,4%	32,5%	9,1%	13,0%	10,6%
21. Bir kadın akşamları tek başına sokağa çıkabilmelidir.	2,4%	19,7%	10,6%	16,7%	11,4%	15,2%	22,8%	21,2%	52,8%	27,3%
29. Bir kadın cinsel ilişkiyi evlendikten sonra yaşmalıdır.	9,8%	3,0%	5,7%	6,1%	8,9%	16,7%	28,5%	25,8%	45,5%	48,5%
31. Erkeğin evleneceği kadın bakire olmalıdır.	29,3%	9,1%	22,8%	7,6%	13,0%	19,7%	17,1%	24,2%	15,4%	36,4%
37. Bir kadın hastaneye gittiğinde kadın doktora muayene	63,4%	30,3%	20,3%	33,3%	8,9%	16,7%	3,3%	7,6%	4,1%	12,1%

olmalıdır.										
------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Evlilikte Cinsiyet Rolü

Tablo 6: Evlilikte Cinsiyet Rolü

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
2. Erkeğin evde her dediği yapılmalıdır.	74,8 %	37,9 %	19,5 %	47,0 %	3,3 %	6,1 %	1,6 %	3,0 %	0,8 %	6,1 %
6. Kadının erkek çocuk doğurması onun değerini artırır.	82,1 %	68,2 %	9,8 %	16,7 %	1,6 %	6,1 %	3,3 %	6,1 %	2,4 %	3,0 %
9. Kadının yaşamıyla ilgili kararları kocası vermelidir.	74,0 %	40,9 %	14,6 %	28,8 %	2,4 %	21,2 %	4,1 %	4,5 %	3,3 %	3,0 %
10. Kadınlar kocalarıyla anlaşamadıkları konularda tartışmak yerine susmayı tercih etmelidir.	58,5 %	39,4 %	27,6 %	28,8 %	7,3 %	10,6 %	2,4 %	9,1 %	3,3 %	12,1 %
14. Bir erkeğin karısını aldatması normal karşılanmalıdır.	91,1 %	77,3 %	5,7 %	10,6 %	1,6 %	1,5 %	0,8 %	4,5 %	0,0 %	6,1 %
15. Kadının çocuğu olmayorsa erkek tekrar evlenmelidir.	86,2 %	68,2 %	7,3 %	15,2 %	3,3 %	4,5 %	2,4 %	6,1 %	0,8 %	6,1 %
26. Evlilikte, kadın istemediği zaman cinsel ilişkiyi reddetmelidir.	5,7 %	15,2 %	1,6 %	7,6 %	4,9 %	16,7 %	23,6 %	18,2 %	61,1 %	40,9 %
36. Evlilikte gebelikten korunmak sadece kadının sorumluluğudur.	74,0 %	56,1 %	17,1 %	24,2 %	4,1 %	12,1 %	2,4 %	3,0 %	1,6 %	3,0 %

Modernizm, geleneksel değerleri dönüştürerek kendi değerlerini üretmiştir. Eşitlik ve bireysel özgürlüklere karşı hoşgörü ise modernizmin değerleri arasındadır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet eşitliği, geleneksel toplumlarda kabul gören bir değer değildir. Öte yandan modernizmin sahip olduğu değerlere paralel olarak yeniden yapılandırılan üniversitelerde, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yüksek oranda kabul görmesi kaçınılmazdır. Nitekim Tablo:6' da evlilikte cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar değerlendirildiğinde, kız ve erkek öğrencilerin büyük oranda eşitlikçi bir yaklaşıma sahip olmalarına karşılık; erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha geleneksel bir tutum sergiledikleri gözlenmektedir. Özellikle erkek çocuk

doğuran kadının değerinin artması, evde erkeğin sözünün geçmesi ve erkeğin karısını aldatması gibi konularda kız öğrencilerin daha eşitlikçi oldukları gözlenmektedir. Araştırmada elde edilen bu veriler, Öngen (2013) ve Vefikuluçay (2009)'ın bu konuda yaptığı araştırma sonuçları ile örtüşmektedir.

Geleneksel Cinsiyet Rolü

Sanayileşme ile başlayan kadının iş yaşamına katılma süreci, bilgi toplumunun ortaya çıkışı ile birlikte büyük bir ivme kazanmıştır. Böylece kadının istihdama yoğun bir şekilde katılması ile birlikte çift hane modeline geçilmiştir. Bu durum hem ev içerisinde kadının daha fazla söz sahibi olmasını hem de sosyal yaşamda bir arada var olma durumunu güçlendirmiştir. Öte yandan kadının eğitim alanında da belirgin bir şekilde var olması, ona bilgi ve becerilerini ortaya çıkarma imkânı tanımıştır (Karabıyık, 2012: 240). Kadının bilgi ve becerilerini geliştirmesindeki en önemli avantajı ise eğitimidir. Toplumsal yaşamda giderek artan işbölümü ve beraberinde getirdiği mesleki farklılaşmalar ile birlikte, kadının eğitim kademelerindeki etkinliği de artmaktadır. Ortaya çıkan bu sonuç gerek aile içerisinde gerekse toplumsal yaşamda kadına dair birtakım hakları beraberinde getirirse de, geleneksel algının etkisini yitirmediği görülmektedir. Cinsler arasında kamusal ve özel alan bağlamında görülen mekânsal ayrışmaların ve özellikle haklar ve sorumluluklar dağılımında yaşanan eşitsizliklerin görülmesi bu durumun göstergesidir. Buna paralel olarak toplum, cinslere farklı cinsiyet rolleri biçmekte ve bu rollere uygun davranmalarını istemektedir. Nitekim araştırmaya katılan öğrencilerin önemli bir bölümünün de bu rolleri içselleştirdiği gözlenmektedir. Özellikle evin geçimini erkeğin sağlaması gerektiği sorusuna erkek öğrencilerin yüksek oranda (%48,5) “tamamen katılıyorum” cevabını vermesi, toplumun vermiş olduğu cinsiyet rollerini kabullendiklerinin bir göstergesidir. Örneklemin üniversite eğitimi ve özelde farklılıklara saygı, eşitlik ve empati gibi değerlere vurgu yapan Sosyal

Bilgiler eğitimini almasının da geleneksel algıyı büyük oranda değiştirmedığı gözlenmektedir. Bu verilerin Tablo:8’de elde edilen verilerle de örtüştüğü görülmektedir.

Tablo 7: Geleneksel Cinsiyet Rolü

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Karasızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
3. Kadının yapacağı meslekler ile erkeğin yapacağı meslekler ayrı olmalıdır.	41,5 %	27,3%	26,0%	28,8 %	20,3 %	10,6 %	9,8%	19,9%	1,6 %	13,6%
7. Kadının doğurganlık özelliği nedeniyle, iş başvurularında erkekler tercih edilmelidir.	81,3 %	43,9 %	13,0 %	24,2 %	3,3 %	13,6 %	1,6 %	15,2 %	0,8 %	3,0%
11. Bir genç kız, evlenene kadar babasının sözünü dinlemelidir.	25,2 %	12,1 %	26,8 %	16,7 %	15,4 %	22,7 %	23,6 %	30,3 %	7,3 %	18,2%
17. Evin reisi erkektir.	55,3 %	16,7 %	22,8 %	19,7 %	7,3 %	21,2 %	13,8 %	18,2 %	0,0 %	24,2%
23. Kız bebeğe pembe, erkek bebeğe mavi renkli giysiler giydirilmelidir.	46,3 %	27,3 %	31,7 %	19,7 %	10,6 %	24,2 %	10,6 %	16,7 %	0,8 %	12,1%
24. Erkeğin en önemli görevi evini geçindirmektir.	20,3 %	4,5 %	26,8 %	9,1 %	12,2 %	7,6 %	25,2 %	28,8 %	15,4 %	48,5%
25. Erkeğin maddi gücü yeterliyse kadın çalışmamalıdır.	51,2 %	16,7 %	25,2 %	21,2 %	12,2 %	18,2 %	7,3 %	16,7 %	3,3 %	25,8%
32. Alışveriş yapma, fatura ödeme gibi ev dışı işlerle erkek uğraşmalıdır.	36,6 %	12,1%	26,0%	19,7 %	15,4 %	21,2 %	13,0 %	19,7 %	8,9 %	27,3%

Erkek Cinsiyet Rolü

Tablo 8: Erkek Cinsiyet Rolü

	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Karasızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
28. Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır.	68,3 %	33,3 %	18,7 %	37,9 %	4,1 %	12,1 %	5,7 %	4,5 %	1,6 %	9,1 %
30. Ailede erkek çocuğun öğrenim görmesine öncelik tanınmalıdır.	73,2 %	56,1 %	14,6 %	24,2 %	0,8 %	7,6 %	4,9 %	4,5 %	4,1 %	6,1 %
33. Erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır.	43,9 %	18,2 %	28,5 %	28,5 %	13,0 %	30,3 %	9,8 %	12,1 %	4,1 %	10,6 %
34. Ailede kazancın nasıl kullanılacağına erkek karar vermelidir.	58,5 %	27,3 %	30,1 %	34,8 %	5,7 %	16,7 %	2,4 %	6,1 %	2,4 %	15,2 %
35. Bir erkek gerektiğinde karısını dövmelidir.	93,5 %	81,8 %	3,3 %	13,6 %	2,4 %	1,5 %	0,0 %	1,5 %	0,8 %	1,5 %
38. Evlilikte erkeğin yaşı kadından büyük olmalıdır.	42,3 %	37,9 %	15,4 %	25,8 %	12,2 %	18,2 %	20,3 %	6,1 %	9,8 %	12,1 %

Genç bireyler, üniversite yaşamında geçirdikleri süre boyunca belirli bir gerçeklik ve hayat algısına erişirler. İçerisine girdikleri bu yenedünyada çok çeşitli kaynaklar onların yaşam algılarını beslemektedir (Bilgin, 2009: 20). Üniversite yaşamı boyunca farklılıklarla bir arada bulunmaları, onlarda eşitlik fikrinin gelişmesine yol açmaktadır. Diğer yandan örneklemin Sosyal Bilgiler öğretimi kapsamında aldığı değerler eğitimi ise toplumsal cinsiyet eşitliği düşüncesinin gelişmesine ve pekiştirilmesine neden olmaktadır. Nitekim Tablo: 8'de de diğer tablolarda görüldüğü gibi eşitlikçi bir eğilimin olduğu gözlenmektedir. Ancak tüm bunlara karşın kız ve erkek öğrenciler açısından değerlendirildiğinde birtakım farklılıklar da mevcuttur.

Tablo: 8'de göre kız öğrenciler erkek öğrencilere göre daha net bir tutum sergilemektedirler. Erkek öğrenciler ise geleneksel cinsiyet rolü kategorisinde

olduğu gibi, erkek cinsiyet rolüne ilişkin eşitlikçi olmayan yargılara kız öğrencilere oranla daha çok katılmaktadır. Örneğin “erkekler statüsü yüksek olan mesleklerde çalışmalıdır” yargısına erkek öğrenciler en fazla “kararsızım” (%30,3) cevabını vermiştir. “Evlilikte erkeğin öğrenim düzeyi kadından yüksek olmalıdır” yargısına ise kız öğrencilerin %68,3’ü “kesinlikle katılmıyorum” derken erkeklerde bu oran % 33,3’te kalmıştır. “Ailede kazancın nasıl kullanılacağına erkek karar vermelidir” yargısına da benzer şekilde kız öğrenciler yüksek oranda “kesinlikle katılmıyorum” cevabını vermiştir. Görülmektedir ki erkek öğrenciler özellikle kadın ve erkeğin hiyerarşik sıralanmasına etki eden meslek, gelir ve karar verme mekanizması gibi konularda kız öğrencilere oranla daha az eşitlikçidir. Bu durumun temelinde bu rollerin erkeğe sağladığı avantajın yer aldığı ifade edilebilir.

SONUÇ

Toplumsal alan, geçmişten günümüze çeşitli eşitsizlik biçimlerine sahne olmuştur. Kültürün tarihsel süreçte inşa ettiği en temel eşitsizliklerden biri de cinsiyet ayrımcılığıdır. Biyolojik temelli farklılıkların kültür tarafından yeniden inşa edilme biçimi, cinsiyet temelli eşitsizlik biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak kadının kamusal alana girişi ile daha görünür hale gelen bu eşitsizlikler, toplumsal cinsiyet kavramının ortaya çıkışı ile birlikte sosyolojik bir bağlam kazanmıştır. Kültürel inşa süreci olarak nitelendirilen toplumsal cinsiyet kavramının analizinin yapılması, aynı zamanda eşitsizlikleri yok etme gereğini de ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda, toplumsal cinsiyetin eğitim boyutu ile birlikte değerlendirmesini yapmak önem arz etmektedir. Nitekim toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımında ortaya çıkan eşitsizlikler, sosyalleşme vasıtasıyla önce ailede öğrenilmektedir. Sürecin sağlıklı bir şekilde gelişmesi ve doğru bir toplumsal cinsiyet algısının oluşması ise sosyalleşme sürecinin devam ettiği okul açısından büyük öneme sahiptir. Bu süreçte öğrencilerin gerek aldıkları eğitimin

niteliği gerekse eğitici pozisyonunda olan öğretmenlerin tutumu, sağlıklı bir cinsiyet algısının oluşmasında temel belirleyiciler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üniversite eğitimi ve yaşantısı, toplumsal cinsiyet alanına ilişkin değer, tutum ve davranışların değiştirildiği ya da pekiştirildiği en önemli eğitim kurumlarından biridir. Bu süreç içerisinde önemli olan, genç bireylerin yaşamları boyunca edindikleri toplumsal cinsiyet algısının ve cinsiyet eşitsizliklerine dair öğrendikleri birtakım tutumların sağlıklı bir sürece doğru yönlendirilmesidir. Bu bağlamda alınan eğitimin niteliği, belirleyici bir role sahiptir. Bu bağlamda bir öğretim programı olarak Sosyal Bilgiler eğitiminin, toplumsal cinsiyete dair eşitsiz algılama biçimlerini aşma noktasında yeterli bir donanıma sahip olması beklenmektedir. Hedef kitle olarak belirli bir yaş aralığına hitap eden Sosyal Bilgiler eğitimiyle, bireysel farklılıklara hoşgörü ile bakabilen ve empati yeteneği gelişmiş bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Ataerkil ideoloji, cinsiyet rollerinin farklılaşması bağlamında birtakım eşitsizlik biçimleri yaratmıştır. Bu eşitsizlikler, toplumsal yaşamın kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarında “haklardan mahrum olma” biçiminde ortaya çıkmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ataerkil ideolojinin yarattığı cinsiyet rollerine ilişkin eşitsizlikler ve hak mahrumiyetleri, belirgin bir biçimde gözlenmektedir. Ancak bu durumun, bir yandan toplumsal yapıda meydana gelen değişimlere uyum sağlayabilecek diğer yandan da birtakım değişimleri etkileyebilecek donanıma sahip gençler yetiştirmeyi amaçlayan üniversite eğitimi ile birlikte görülmesi oldukça dikkat çekicidir. Özellikle günümüzde modernizmin amaçları doğrultusunda bireyler yetiştirmeyi hedefleyen üniversitelerde ataerkil ideolojinin eşitsiz kalıp yargıların ve tutumların belirgin bir biçimde aşılmış olması beklenmektedir. Özelde Sosyal Bilgiler eğitimi açısından değerlendirildiğinde de daha fazla eşitlikçi bir tablonun ortaya çıkması beklenen bir durumdur. Nitekim araştırma örnekleminin büyük oranda eşitlikçi

bir tutum içerisinde olduğu görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, öğrencilerin gerek farklılıkları içerisinde barındıran üniversite yaşantısının gerekse aldıkları akademik eğitimin etkileri aşıkârdır. Bu bağlamda öğrencilerin aldıkları Sosyal Bilgiler eğitiminin, amacına ulaştığı ifade edilebilir. Ancak toplumsal yaşama ilişkin oldukça fazla veri barındıran ve geniş bir toplumsal alan yelpazesine sahip olan Sosyal Bilgiler eğitimini alan öğretmen adaylarının da ataerkil ideolojinin birtakım eşitsiz kalıp yargılarından ve tutumlarından nasibini aldığı da gözlenmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre tüm değişkenler içerisinde en anlamlı sonucun cinsiyet değişkenine bağlı olarak ortaya çıktığı gözlenmiştir. T testi sonuçlarına göre erkek ve kız öğrenciler arasında, eşitlikçi cinsiyet rolü ve evlilikte cinsiyet rolü boyutlarında istatistiksel bakımdan anlamlı bir sonuca ulaşılmıştır. Ölçeğin ortalama puanı ise 2,69 ile “orta düzeyde katılıyorum” seçeneğidir. Bunun yanında araştırmada kullanılan toplumsal cinsiyet ölçeğinin bütün alt boyutlarında, kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha eşitlikçi bir tutum içerisinde oldukları gözlenmiştir. Öte yandan erkek öğrenciler kısmen eşitlikçi bir tutum sergilese de özellikle erkek cinsiyet rolü ve geleneksel cinsiyet rolü boyutlarında, toplumun kendilerine biçtiği tutumları daha fazla benimsemektedir. Bu bakımdan erkek öğrencilerin kendilerine verilen haklar kadar sorumlulukları da benimseyip içselleştirdikleri gözlenmiştir. Örneğin gelir, meslek ve karar verme gibi ayrıcalıkların yanında, toplumun kendilerine dayatmış olduğu evin geçimini sağlama gibi geleneksel algının çok fazla değişmediği görülmektedir.

Sonuç olarak Sosyal Bilgiler öğretim müfredatında, daha fazla toplumsal cinsiyet eşitliği algısının oluşturulmasına yönelik konulara ağırlık verilmesi yerinde bir tutum olacaktır. Çünkü bireysel farklılıklara saygı, hoşgörü, empati kurabilme ve eşitlik değerlerine ilişkin konulara oldukça geniş bir biçimde yer verilmesine

karşılık, bu konularda toplumsal cinsiyet vurgusunun yapılması noktasında yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Bu anlamda Sosyal Bilgiler eğitim ve öğretim müfredatının yeniden gözden geçirilerek birtakım eksikliklerin giderilmesi ve bu yönde gerekli değişikliklerin yapılması önerilmektedir. Özellikle ders kitaplarındaki içerik ve metinlerde, cinsiyet eşitliği konusunun doğrudan yer almasının, öğrencilerde belirgin tutum ve davranış değişikliğine yol açacağı bilinmelidir. Ancak öğretim müfredatında yer alan kazanım ve beceriler doğrultusunda ders kitaplarında gerçekleştirilecek birtakım değişikliklerle birlikte öğretmen adaylarına yönelik gerekli akademik kazanımların gerçekleştirilmesi de son derece önemlidir. İlk olarak üniversitelerin Sosyal Bilgiler Programlarında öğretmen adaylarına, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve ayrımcılığının giderilmesine yönelik olarak zorunlu ya da seçmeli dersler verilmelidir. Bunun yanında verilen derslerde öğretim tekniklerinden drama, rol oynama ve münazara gibi etkinliklerle de öğretmen adaylarının empati yeteneklerinin geliştirilmesi amaçlanmalıdır. Özellikle sosyal sorunların çözümlenmesinde kullanılan sosyodrama tekniği, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dair farkındalığın oluşturulması açısından önemli bir role sahiptir. Bu zeminde verilecek olan eğitimin aynı zamanda, toplumsal yaşamda gerçekleşen ve kadına karşı uygulanan mobbing ve şiddet gibi önemli sorunların giderilmesine de doğrudan destek olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Baber, M.K. and Tucker, C.J. (2006). "The Social Roles Questionnaire: A New Approach to Measuring Attitudes Toward Gender". *Sex Roles*. Volume: 54. Issue: 7-8: 459-467.
- Beauvoir, S. D. (1993). *Kadın İkinci Cins I: Genç Kızlık Çağı* (7.Baskı). Çev., Bertan Onaran. İstanbul: Payel Yayınları.
- Bilgin, V. (2009), "Türkiye'de Üniversite Sorunu ve Üniversite Çalışanları", Türk Eğitim-Sen Üniversite Araştırması, Ankara.
- Blackstone, A. M. (2003). "Gender Roles and Society." In *Human Ecology: An Encyclopedia of Children, Families, Communities and Environments*: 335-338.
- Busse, M. And Spielmann, C. (2003). "Gender Discrimination and The International Division of Labour." *Hamburg Institute of International Economics Discussion*, Hamburg: 245.
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. Çev., Başak Ertür. İstanbul: Metis Yayınları.
- Can, Y. (2018). "Ataerkil İdeoloji Tartışmaları", *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Edt: Dolunay Şenol vd., İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Civelek, H, Y. (2019). "Kırmızı Kuşağın Kuramsallığı: Ataerkil Söylem ve Anadolu Kırsalında Kadın", *Ankara: Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S.64.
- Daşlı, Y. (2019). "Öğrencilerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumların Belirlenmesi Üzerine Bir Alan Araştırması" *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1).
- Demirbilek, S. (2007). "Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açından İncelenmesi." *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 44(511).
- Dökmen, Z. (2009). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, İstanbul Remzi Kitabevi.

- Elgöl, A. ve Alemdar Y. M. (2017). "Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutumlarına Yönelik Bir Araştırma: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği", *International Journal of Social Sciences and Education Research*. 3(3).
- Fine, C. (2010). *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması* (1.baskı). Çev., Kıvanç Tanrıyar. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Flowers, N. (2009). *Compassio Manual on Human Rights Education for Children*. 2nd Edition, Published by the Directorate of Youth and Sport of the Council of Europe.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. Yay.haz., Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Hekman, J.S. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve Bilgi* (1.baskı). Çev., Bekir Balkız ve Ümit Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları.
- Héritier, F. vd. (2014). *Kadınların En Güzel Tarihi* (2.baskı). Çev., Yonca Aşçı Dalar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karabıyık, İ. (2012). "Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı", *Ekonomi Bilimleri Dergisi, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, XXXII (1): 231-260*.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (1.baskı). Çev., Osman Akinhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MEB, (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar)*, Ankara.
- Mitsos, E. Ve Ken B. (2010). "Eğitimde Cinsiyet Farklılıkları: Erkek Çocukların Başarısızlığı". *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, Ed.,Anthony Giddens. Çev., Günseli Altaylar. İstanbul: Say Yayınları.
- Newman, D. M. (2013). *Sosyoloji Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*. Çev., Ali Arslan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Oakley, A. (1972). *Sex, Gender and Society*. London: Temple Smith.

- Ökten, Ş. (2009). "Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Düzeni", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8).
- Önder, Ö., Yalçın, A , Göktaş, B . (2013). "Sağlık Kurumları Yöneticiliği Bölümü Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları". *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2 (1) , 55-78
- Öngen B. ve Serpil A. (2013). "Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları ve Yaşam Değerleri İlişkisi", *Sosyoloji Konferansları No: 48 (2013-2) / 1-18*.
- Parsons, T.and Bales R. F. (1956). "Family Socialization and Interaction Process." *The International Library of Sociology*.
- Pelizzon, S. M. (2009). *Kadının Konumu Nasıl Değişti Feodalizmde Kapitalizme* (1.baskı). Çev., İ. Ercan Sadi ve Cem Somel. Ankara: İmge Kitabevi.
- Pilcher, J. (2010). "Cinsiyet ve Cinsiyet Eşitsizlikleri Üzerine Açıklamalar". *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*, Ed.,Anthony Giddens. Çev., Günseli Altaylar. İstanbul: Say Yayınları.
- Sanford, L. T. and Donovan, M. E. (1999). *Kadınlar ve Benlik Saygısı (Kendimiz Hakkındaki Duygu ve Düşüncelerimizi Anlamak ve Geliştirmek)*. Çev., Semra Kunt. Ankara: HYB Yayıncılık.
- Scott, W, J. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. Çev., Aytunç Tunç Kılıç. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Slattery, M. (2010). *Sosyolojide Temel Fikirler* (3.baskı). Çev., Özlem Balkız vd. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Şentürk, Ü. (2019). *Aile Sosyolojisine Bir Katkı* (1.basım). Bursa: Dora Yayınları.
- Touraine, A. (2002). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?* (2.baskı). Çev., Olcay Kunal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Touraine, A. (2007). *Kadınların Dünyası*. Çev., Mehmet Morali. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Ünal, F., Sinem T. ve Köksal Ç. E. (2017). "Toplumsal Cinsiyet Algısını Yordamada Cinsiyet, Sınıf, Bölüm ve Toplumsal Cinsiyet Oluşumunun Rolü", Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 6 (1): 227-236.
- Vefikuluçay, A , Zeyneloğlu, A , Eroğlu, P , Taşkın, P . (2007). "Kafkas Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Bakış Açıları". Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 14 (2).
- Walby, S. (1991). *Theorizing Patriarchy*. Wiley-Blackwell. USA.
- Yılmaz, D. V., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L., Eroğlu, K., (2009). "Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri". Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi. 6(1).
- Zeyneloğlu, S. ve Terzioğlu, F. (2011). "Development and Psychometric Properties Gender Roles Attitude Scale". Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40 (40) : 409-420.

EXTEND ABSTRACT

Gender-based discrimination has become an important topic of debate, especially in the second half of the 20th century, among many distinctions in society. The distinctions and inequalities between men and women for a very long time were considered as a reflection of the biological state. These distinctions and inequalities have not been seen as an important problem in society. However, especially the participation of women in the working life and their greater participation in the public caused the inequality between men and women to become more visible. The controversy created by inequality and discrimination between men and women continues around the concept of gender in the scientific literature.

Gender is a concept that expresses the value, role and roles society places on being male and female. Society places certain roles and responsibilities on women and men. Some approaches make sense of being male and female based on biological differences. Some approaches say that these differences are not biologically based but shaped by culture. Therefore, he says that it is not natural and usual. In this respect, discussions continue on these two main axes. These discussions are increasing day by day. The reason for this is that the distinctions and inequalities between men and women are more pronounced and this leads to important social problems. These problems cannot be solved only by legal measures. Because the source and solution of the problem are mentality and values. In this regard, socialization processes in which gender roles are transferred to individuals have a special importance.

The source of gender discrimination is the cultural transfers made in the socialization process that started in the family and continued throughout the life. In this regard, institutions that are effective in the socialization process have important roles in preventing discrimination and inequality. The educational institution, which is one of these institutions, has an important function in this regard. Educational institutions are an important institution where children participate in social life after the family and learn about social life and all kinds of norms, values and cultures related to society. In this regard, schools are one of the places where important behaviors regarding gender discrimination are gained. Because teachers working in educational institutions have a big impact on children. In particular, the social studies course is a course with various contents about secondary school students' total life and the roles of women and men. In this respect, it has a separate importance. Therefore, the gender perception of social studies teachers and prospective teachers is of particular importance at this point.

The problematic of this study is the problem of discrimination and inequality against women. The purpose of the study is; social studies lesson is to measure the gender perception of pre-service teachers. For this purpose, the "Gender Roles Attitude Scale" and "socio - demographic information form" developed by Simge Zeyneloğlu in 2008 were applied to students studying in Inonu University Faculty of Education Social Studies Teaching in 2019. In the analysis of the data; frequency distributions, T test, mean value and cross tabulation were used.

This study, which has the feature of quantitative research, is a cross-sectional study. The universe of the research is the students who are studying in the Social Studies teacher education program of the Faculty of Education of İnönü

University. The number of students studying in the Social Studies teaching program in the 2019-2020 academic year is 200. The research was applied to the whole universe. In the research, "Gender Roles Attitude Scale" was used as a data collection tool.

According to the research, it is seen that the sample has a largely egalitarian attitude. University education that students receive is effective in this situation. In this context, it can be stated that the Social Studies education received by students has reached its purpose. However, students who receive Social Studies education also have some unequal gender stereotypes.

According to the results of the research, it was observed that the most meaningful result among all variables occurred depending on the gender variable. According to the results of the T test, a statistically meaningful result was reached between male and female students in terms of the role of egalitarian gender and gender role in marriage. The average score of the scale is "I agree at a medium level" with 2.69. In all sub-dimensions of the gender scale used in the study, it was observed that female students have a more egalitarian attitude compared to male students. In addition to this, although male students show an egalitarian attitude, it is seen that they adopt the attitudes that society has given to them especially in terms of male gender role and traditional gender role dimensions. In this respect, it is observed that male students adopt responsibilities as much as the rights given to them. For example, besides the privileges such as income, profession and decision making, it is seen that the traditional perception such as providing a living for the house has not changed much.

As a result, in the Social Studies course, it is necessary to focus on the issues related to creating more gender equality perception. Because, although the issues related to respect for individual differences, tolerance, empathy and equality values are widely covered, it is thought to be insufficient in terms of gender emphasis on these issues. In this sense, it is recommended to review some of the shortcomings by reviewing the Social Studies curriculum.

(NEO)PRAGMATİZM VE (FELSEFİ) HERMENEUTİK: AVANT-GARDE BİR ORTAKLIK

Emre ÖZTÜRK*

Öz

Pragmatizm ve hermeneutik sosyal bilimler felsefesi ve metodolojisine hâkim olan kısır ve düalistik kavrayışı eleştiren, geleneksel (pozitivist) görüşün “yöntem fetişizmine” ve “kesinlik arayışına” karşı duran yaklaşımlardır. Hermeneutik, insanı içinde yer aldığı ufuk ekseninde değerlendirir ve insanî tecrübe ediş alanlarında “en doğru yöntem”in tahakkümünün yarattığı hakikat tekelciliğine savaş açar. Pragmatizm ise, araştırma ve soruşturmayı, problem odaklı pratik insan düşüncesinin her zerresine uyarlayan bir yaklaşımdan hareket eder. İnsan doğasına tanımlar üreten, onu “kabuller”e göre tasnif eden, salt refleksiyona indirgenmiş ve yaşamdan kopuk bir “bilimcilik”e bulanmış sosyal bilim kavrayışlarını eleştiri konusu edinir. Her iki “yol ayrımı” sosyal bilimler metodolojisinde çığır açıcı yönelim ve fraksiyonlar üretmiştir. Hem pragmatizm hem de hermeneutik, hakikatin verili dünyasından, dünyaların açık uçlu hakikatlerine geçişin “öncü” ve “yenilikçi” ekolleri, kısacası kendi çağlarının avant-garde’ları olagelmıştır. Makalemizde, her iki eğilimin öne çıkan argümanları ışığında, uzlaştıkları ve ayrıştıkları hususlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Pragmatizm, Neopragmatizm, Felsefî Hermeneutik, Richard Rorty, Hans-Georg Gadamer.

(NEO)PRAGMATISM AND (PHILOSOPHICAL) HERMENEUTICS: AN AVANT-GARDE PARTNERSHIP

Abstract

Pragmatism and hermeneutics are approaches that oppose the “method fetishism” and “quest for certainty” of the traditional (positivist) view, which criticizes the vicious and dualistic conception that prevails in the philosophy and methodology of social sciences. Hermeneutic evaluates man on the axis of the horizon in which he is involved and fights against the monopoly of truth created by the domination of the “most correct method” in the fields of human experience. It criticizes the social science insights that producing definitions to human nature and classify it according to some “acceptances” reduced to reflection immersed in a “scienticism” which disconnected from life. Both “parting of the ways” produced groundbreaking orientations and fractions in the social sciences methodology. Both views have been the “leading” and “innovative” schools of the transition from the given world of truth to the open-ended truths of the worlds, in short, the avant-garde of their age. In this article, in the light of the prominent arguments of both trends, the issues that they agree and diverge are discussed.

Keywords: *Classical Pragmatism, Neopragmatism, Philosophical Hermeneutics, Richard Rorty, Hans-Georg Gadamer.*

1. GİRİŞ

İlk bakışta, pragmatizm ve hermeneutiği bir arada düşünmek (özellikle de klasik pragmatistler söz konusu olduğunda), olabildiğince farklı iki felsefe geleneği arasında tuhaf bir eşleşme yapmak gibi duruyor. Bir nebze karikatürize edilecek olduğunda, hermeneutik ağırbaşlı ve heybetli, tarihsel olarak teolojiyle ittifak halinde olan, metin yorumu ve tefsirinin yüksek düzeyde uzmanlaşmış disiplinine odaklanan bir alan. Pragmatizm ise, diğer yanda, canlı ve put kırıcı, yüzü büyük ölçüde (deneysel) bilimlere dönük, insanın ve kapasitelerinin bütünüyle doğalcı bir resmini geliştirme arayışında olan bir alan (Begby, 2015:

612). Bu birlikteliğin zorluğu hakkında ipucu veren tarihsel temeller de az değil. Charles Sanders Peirce, William James, George Herbert Mead ve John Dewey gibi klasik pragmatistlerin, Friedrich Schleiermacher ve Wilhelm Dilthey gibi hermeneutikçiler hakkında bir görüş bildirmedikleri gerçeği söz konusudur. Klasik pragmatistlerin sonucusu ve günümüze daha yakın olan Dewey bile çağdaşı Martin Heidegger hakkında kayda değer bir şeyler yazmadı. Bu anlamda, Amerika'daki klasik pragmatist filozoflar ve Kıta Avrupası'ndaki hermeneutik filozoflar arasında önemli bir etkileşim olduğu söylenemez, ancak Kartezyen karşıtı düşünceye olan ortak bağlılıkları nedeniyle görüşleri bazen örtüşüyordu (Vessey, 2016: 505). Pragmatistler, kendi çalışmalarını deneysel bilimlerin felsefi alana genişletilmesi olarak okumaktaydılar. Kendi dönemlerinde bilimsel düşünce üzerinde belirleyici izler bırakmış aynı düşünürün (Charles Darwin'in) derin etkisi altında kalmışlardı. Bazen (Dewey ve Mead'te olduğu gibi) yeni yeni filizlenmeye başlayan sosyal bilimlerle de yakından meşgul oluyorlardı. Yine de hiçbiri (modern hermeneutikçilerde olduğu gibi) doğa bilimleri ile tin bilimleri arasında keskin bir ayırım görmüyordu. Bunun yerine üzerinde durdukları husus (iki alan arasındaki) süreklilikti. Dahası, kendi misyonlarını deneysel bilimlerin pratiklerini sosyal, politik ve etik meseleleri ele alacak şekilde yaymak olarak kabul etmişlerdi. Elbette pozitivistimin, materyalizmin ve determinizmin katı eleştirmenleri arasındaydılar. Fakat onların bu hâkim felsefi doktrinlere yönelik eleştirileri, temelde deneysel bilimlerin ayırıcı özelliklerinin bir yanlış anlaşılması kabulüne dayanıyordu. Felsefi hermeneutiği oluşturan köşe taşları ise farklı kaynaklardan ve gerekçelerden yola çıkıyordu. Heidegger ve Gadamer'in fikirlerini şekillendiren ve yön veren entelektüel çevre bu konuda tamamen farklı bir yaklaşıma sahipti. Doğrusu her iki isimde de klasik pragmatistleri okuduklarını veya onları büyük felsefe geleneği içinde yerleştirmeye değer bulduklarını gösteren bir iz bulunmaz. Büyük oranda hem Heidegger hem de Gadamer, onların açılımları konusunda, dar kafalı pozitivistimin çakma bir türevi

ve en kaba Amerikan pragmatizminin ideolojik bir ifadesi olduğu yönündeki, pek çok Avrupalı – özellikle de Alman – düşünür arasında yaygın olan önyargıyı paylaşıyorlardı. Bu nedenle, ilk etapta bu iki felsefi yönelimi karşılaştırmayı düşünmek “kategorik bir hata” (nafile bir çaba) gibi görünebilir (Bernstein, 2005: 19-20). Ancak her iki geleneğin çalışmalarının temel argümanlarına yakından eğildiğimizde aksini düşünmek için yeterince veri olduğu görülecektir. Özellikle de Kıta Avrupa’sı ile Amerika arasındaki çift yönlü okuma ve yorumlama teşebbüsü içerisinde yer alan Richard Rorty’nin neopragmatizminde, hermeneutiğin yöntem, tecrübe, anlam, hakikat ve objektiflik gibi bilim incelemeleri konusunda öne çıkan temellendirmelerinin kimi yönlerden pragmatizmin klasik kökleriyle de örtüşen nitelikler gösterdiği anlaşılmaktadır. İki görüş arasındaki ortaklıklar Rorty’nin neopragmatizmi ve Gadamer’in felsefi hermeneutiğinde daha belirgindir. Felsefi hermeneutik, büyük oranda, bağlamsallığın ve perspektivizmin öne çıktığı, anlamın ardında yatan dilsel ve toplumsal zemine göndermede bulunan bir tür “dilsel dönüş”e (Lafont, 1999: 3) işaret ederken, neopragmatizm ise insanın değişebilen yaşamsal ideallerinden beslenerek etkinlik sergilediği bir “pragmatik dönüş”e (Bogusz, 2012: 32) temas eder. Pragmatizm ile felsefi hermeneutik arasında yapılacak bir mukayesede, pragmatizmin klasik köklerinden neopragmatist uzanımına kadar hangi yönlerden hermeneutikle örtüştüğünü ve ayrıştığını tespit etmek mümkündür.

2. KLASİK PRAGMATİZM VE FELSEFİ HERMENEUTİK

Peirce’ün, felsefenin “Kartezyan ruh”una ilişkin eleştirileri göz önüne alındığında, klasik pragmatistlerin erken dönemlerinde dahi modern hermeneutik düşünümün bazı izdüşümlerini yansıtan kökler ve paralellikler bulmak mümkündür. Heidegger’in *Varlık ve Zaman*’ı ile Gadamer’in *Hakikat ve Yöntem*’i, temelde Kartezyanizme ilişkin etraflı eleştiri girişimleri olup, kendilerini felsefeyi anlamanın yeni (fakat aslında eski) bir yolu olarak sunarlar

(Bernstein, 2005: 21). Onlar, tüm önyargılarımızı ve ön anlamalarımızı iskartaya çıkarabildiğimiz yönündeki Kartezyen fikrin kendisinde radikal anlamda hatalı bir şeyler bulunduğu konusunda ısrarcı olan Peirce'le aynı safta yer alırlar. Her iki taraf da bizi biçimlendiren geleneklerden devralınmış ön anlamaları, bir "soruşturma içine dâhil olmayı" (Peirce) veya "hermeneutik tecrübede bulunmayı" (Gadamer) sağlayan unsurlar olarak ele alır. Bunlar bilme imkânının koşullarını oluşturur. Elbette hem Peirce hem de Gadamer iyi ve kötü, imkân verici ve köreltici önyargılar arasındaki ayırımın yapılması yönündeki gerekliliği de dile getirmişlerdir. Önyargılar veya ön anlamalar arasında ayırım yapmak, daha fazla sayıda araştırma ve deneyimin sonucu olarak açığa çıkan bir başarıdır (Bernstein, 2005: s. 22). Bu bakımdan, pragmatistlerin araştırma sürecini değerlendirme tarzının, hermeneutiğin tecrübeyi ele aldığı tarza oldukça benzer olduğu görülür. Hem hermeneutik hem de pragmatizmde, soruşturma ve deneyimde mutlak bir ilk başlangıç veya nihai varış noktası fikri tahrif edici bir yanılısma olarak reddedilir. Bunun yerine, her zaman her şeyin ortasında, yolculuğun orta yerinde bulunuruz (Bernstein, 2005: s. 21). Pragmatizm, bir hipotez veya yargının hakikatini davranıştan bağımsız test edemeyeceğinizi iddia eder. Bir fikrin veya planın hakikatinden bahsedebilmek, yönlendirildiği prosedürler ışığında test edilmesine bağlıdır (Boodin, 1909: 627). Bu bakımdan pratikte test edilebilirlik, her iki taraf için de belirleyici durumdadır; önyargıların test edilmesi, fikirlerin test edilmesi kadar "pratiğe" müracaatla gerçekleştirilen bir işlemdir. Ne var ki, Gadamer, pratiği anlamlandırma konusunda farklı bir tutum alır, zira pratiğin kendisinin salt "eylem demek olmadığı" (Gadamer, 2010: 213) konusunda ikazda bulunur. Aslında pragmatistlerde pratiğin doğrudan eylemle ilişkilendirilmesi onun daha çok Jamesçi bir yorumuna aittir. Bu tarz bir kullanıma ilişkin ilk ciddi itirazların da yine pragmatistlerin kendisinden (Peirce'ten) yükseldiğini hatırla tutmakta fayda var. Yine de monolojik bir hakikat anlayışının hermeneutiğin dialogik ruhuyla çelişki içinde

olacağı göz önüne alındığında, pragmatizmin içinde barındırdığı hakikat kavrayışının sosyal unsurlarıyla önemli ölçüde örtüştüğü de görülür. Zira hem James hem de Dewey için hakikat bir araştırmacılar topluluğu içinden doğar (Fairfield, 2011: 68). Değişen, biçimlenen ve yeni tecrübeler ışığında sürekli kendini “açan” bir hakikatin, bir yerde anlama içinde vuku bulan geçerlilik talebi, bir yerde de geleceği şekillendirmede insanî etkinliğin problem çözmeye odaklanan deneysel düşünme ışığında uygulanma talebi başattır.

Burada onları ortak bir eleştirel tutum içerisine yerleştiren dinamikler arasında, insanın bir bilme yetisi olarak bilimsel düşüncü, her türlü alışkanlıktan sıyrılarak, (içine doğduğumuz gelenekler de dâhil) her şeyden şüphe etmeyi istediği anda başlatabilen boşlukta salınan bir “bilici” kafası taşıdığına ilişkin inanç öncelikli bir yer tutar. Ne Peirce ne de Gadamer bu tip bir Kartezyen özenin, felsefe metinleri dışında gerçek dünyada bir karşılığı olabileceğine inanmaz. Peirce nazarında insan hiçbir zaman durduk yere bir şeylerden şüphe etmeye başlamaz. Çünkü insan şüphe ettiği anda zihin durumu önceden biçimlendirilmiş bir biliş yığını ile doludur ve istesek de bu biliş yığından kurtulamayız. Bu nedenle, bir parça kâğıdın üzerine şüphe ettiğimizi yazmak, asla şüphe ettiğimiz anlamına gelmez (Peirce, 2004: 107). Peirce, Gadamer’in Dasein’in önyargı ve gelenek ile olan ilişkisini tasvir etmede kullandığı temel savununun ana teziyle paralelik içinde, “her daim Dünya içinde belirli bir inanç ağı dahilinde bulunuyor olmamızdan ötürü, her şeyden şüphe edemeyeceğimizi düşünür” (Rockmore, 2017: 104). Zira, “şuan şüphe etmeye başlayacağım” cümlesi, yaşamsal içerikten yoksun bırakıldığı ölçüde, boş bir cümledir; eşyanın seyri ve yaşamsal pratiğin rutin silsilesinde şüphe edilecek bir aksaklık yaşanması müstesna. Buradaki eleştirinin arka planı, Gadamer’in Kartezyen düşüncünün tarih dışı öznesinin, istediği anda kendisine tüm tarihsel etkilenmişliklerin dışından bakabilecek bir “objektif bilinç” haline dönüşebildiği yönündeki kabulüne ilişkin itirazıyla şaşırtıcı biçimde benzerdir. Gadamer’in,

Aydınlanmaya yönelttiği “geleneğin gücünü reddettiği” (Gadamer, 2009: 11) şeklindeki eleştirisi, Peirce’ün Kartezyen bilinç eleştirisiyle önemli ölçüde uzlaşır.

Dewey’in Batı felsefesinde hâkim olan “kesinlik arayışı”na ilişkin eleştirel tavrında, bunun karşısında şekillendirdiği anti-özcü, dikotomik yaklaşımları terk eden ilişkisel pragmatist eğiliminde yine Gadamerci hermeneutikle belli yönlerden uzlaşan bazı vurgularla karşılaşmak mümkündür. Dewey ve Gadamer birbirinden farklı ama birbiriyle örtüşen sorular yöneltmiş ve zaman zaman ilginç biçimde benzer görüşleri savunmuşlardır. Yine de onların görüşlerini birbiriyle tutarlı hale getirmek çok kolay değildir. Dewey için, pragmatik soruşturma doğa bilimlerinden felsefeye ve siyasete kadar uygulanabiliyordu. Örneğin, liberal demokrasiyi, adil bir toplumun gereklilikleri ve çeşitli sosyal sorunlara çözüm bulmak için iş birliğine dayalı bir araştırmanın deneysel sorgulama *ethos*’u olarak tasarlayabiliyordu. Gadamer ise kendi evrensellik talebinde bulunuyordu. Hermeneutik fenomen, genel olarak, dünya deneyimimiz için temel ve ontolojik karakterdedir. Sadece yaptığımız şey değil, aynı zamanda olduğumuz şeydir (Fairfield, 2011: 92). Bir tarafta pragmatizmin tüm insanî sorun alanlarına uyarlanan bir soruşturma tarzı olarak yaygınlaştırılması, diğer yanda hermeneutiğin tüm insanî tecrübe ediş tarzlarını kuşatan aslî ontolojik kuşatıcılığı söz konusudur.

Deweyci pragmatizm her şeyin ötesinde “bilimsel” bir etkinlik olarak öne çıkmaktadır. Onun, toplumların deneysel düşünüş tarzının yaygınlık kazanmasıyla inşa edilmesini kararlılıkla savunduğunu belirtmek gerekir. Dewey’in kendisi, “sosyal dünyamızın hedeflerimizle uyum içinde biçimlenmesine katkı sunabileceği düşüncesiyle, toplum çalışmalarında bilimsel yöntemin değerini her fırsatta vurgulamış” (Cochran, 2002: 327) ancak toplum araştırmalarında hakikatten, hiçbir durumda bir “kesinlik” kategorisi içinde söz edilmesini tasvip etmemiştir. Bu vurgu, kör bir yöntem savunusu olmaktan çok,

problem çözüme eksenli, geleceğe ilişkin iyileştirme ve geliştirmeye açık bir düşünüşü temele alan “soruşturma” odaklı bir yapılandırma girişimidir. Gadamer ise beşerî bilimlerde (veya Dewey’in adlandırdığı türden toplum çalışmalarında) doğa bilimsel araştırmanın garanti edemeyeceği türden bir hakikat iddiasının, hermeneutik tecrübe içinde yakalanabileceğini düşünür, ancak anlam bilimlerindeki “hakiki oluş” a ilişkin ontolojik-dünyasal “açıklık” ile yine bir “kesinlik” talep etmez.

Bu bakımdan hem hermeneutik hem de pragmatizmin hakikati kavrayış biçimi özünde diyalojiktir; sadece diyalog ve deneysel araştırma esnasında açığa çıkar. Yorum, başlangıçta verili olmadığı gibi sonuçta da tamamlanmayan, açık-uçlu bir süreçtir. Hakikat, onu belirli kategorilerde doğru bir şekilde temsil ettiğimiz zaman değil, yorumlayıcı nesne tarafından ele geçirildiğimizde ortaya çıkar. O, sabit bir ilişkiden ziyade katıldığımız bir olaydır. Her iki gelenek içinde de hakikat, uzlaşa ve varlığın kendisi tamamlanmamış halde ve sonraki araştırmalara tabi durumdadır (Fairfield, 2011: 69). Ancak bu bağlantı noktalarının varlığı klasik pragmatist düşünürlerce kurgulanmaz; onlar ne epistemolojik ne de ontolojik temelli hermeneutiğe ilişkin kapsamlı bir incelemede bulunmuşlardır.

3. NEOPRAGMATİZM VE FELSEFİ HERMENEUTİK

Her iki alan arasındaki uzlaşaların taraflarca fark edilmesi, Rorty’nin pragmatizmi öne çıkan akımlarla diyalog içinde “güncele uyarlama” veya “diriltme” teşebbüsü sayesinde mümkün olmuştur. Dolayısıyla, günümüzde hermeneutik ve pragmatizm arasındaki çapraz okumalar, büyük oranda Rorty’nin neo-pragmatist versiyonunun felsefi düşünüşe açtığı bir sayfanın eseridir. Bu okumalar, her iki geleneğin birlikte “ne olduklarını” ve birlikte “ne olamayacaklarını” gösteren verimli bir tartışma dizisi içerir. Bize, hermeneutiğin

pragmatizmle ortak yönlerini vermenin yanında, onları birbirinden oldukça belirgin hatlarla ayırıştırın sınırları daha iyi değerlendirmek imkânı sunar.

Hermeneutik, Anglo-Amerikan felsefesinin dikkatini, ilk defa pragmatist düşünür Rorty'nin yazıları aracılığıyla çekmiştir. Gadamer'in katı bir takipçisi olmamasına rağmen, Rorty, modern felsefenin temel varsayımlarının bir eleştirisi mahiyetindeki çığır açıcı metni olan *Felsefe ve Doğanın Aynası*'nda ona yönelik devasa borcunu kabul eder. Hermeneutiği bir tür savaş sloganı olarak kullanmak suretiyle, onu Descartes'tan Kant'a uzanan temelciliğin reddiyesinde kullanılan bir fikir olarak uyarlamıştı. Bu uyarlama Rorty'nin felsefe kavrayışı kapsamında elini güçlendiren bir metafor ve sohbet olarak hizmet etmekle beraber, burada gevşek ve tematik bir Gadamer okumasından çekip çıkarılan fikirler olduğu da belirtilmelidir. Rorty, (hakikatin doğası hakkında geniş çapta farklı anlayışlara sahip oldukları için) Gadamer'i asla tam olarak destekleyen bir pozisyon almasa da, yorumlamanın, neopragmatizmin gelişiminde önemli halkalardan biri olduğu açıktır (Keane ve Lawn, 2016: 5). Özellikle de, "bilimsel yöntemi rasyonaliteye indirgemenin reddi, felsefede dilsel merkezliğe ilişkin inanç ve insanî pratiklerin olumsuzluğuna yönelik kabul" (Piercey, 2016: 446) bağlamında söz konusu yararlanma kendisini daha baskın bir biçimde hissettirmektedir.

Hem Gadamer hem Rorty, düşünmek için yeni bir yöntem ve kural dayatmadan, farklı düşünme biçimlerini mümkün kılmak istemişlerdir (Prado, 2010: 151). Her iki düşünür de Aydınlanma düşüncesinin tarihte hiç olmamış olduğu yeni bir felsefe yazını yaratmak, farklı bir "vokabüler" geliştirmek derdinde olmuşlardır. Hem pragmatizm hem hermeneutik mevcut felsefe içerisindeki bilimsel kültürü ve bilimselciliği eleştirmek üzerine odaklanmıştır. (Heelan ve Schulkin, 1998: 287). Rorty nazarında Gadamer de, pragmatistler gibi "objektivite ideali"nin sosyal bilimlere sinmiş tuzakları karşısında tetiktir. Bu nedenle, Gadamer'in felsefi hermeneutiğini "*Geisteswissenschaften* içindeki 'objektivite' arzusunu

defetme teşebbüsü” olarak oldukça önemser (Rorty, 2006: 370). Zira pragmatizmde de, her türden nesnel bir gerçeklik, bu nesnel gerçekliğe tekabül eden bir hakikat kavramı ve nesnel gerçekliği en doğru şekilde ele alan metodoloji arayışı reddedilmiştir (Pleasant, 2003: 79). Gadamer için olduğu kadar, Rorty için de, hakikate ilişkin olarak, “bir yöntemin kesin uygulamasının açığa çıkaracağı [türden] bir şeyin var olduğu” (Rorty, 2008: 122) kabulü oldukça kötü bir fikirdir. Bu kabul, okuyucu veya araştırmacının, metin veya nesnesi hakkındaki yorumlamalarından bağımsız bir “öz” ve verili “aslı” bir hakikat iddiasını barındırır. Aslında Gadamer’in, metni, “yazarın maksadından” bağımsızlaştırarak okuyucu ile karşı karşıya getirme çabasının da benzer saiklerce yönlendirildiğini görürüz. Eğer amaç metinde verili maksadı açığa çıkarmaksa, “ufukların kaynaşması” değil, her ufukun aynı gömüyü bulmak yönünde arayışı söz konusu olurdu. Tarihsel varlıkların, kendi geleneklerinin gücünden yararlanarak girdiği diyalog içinde, farklı ufuklarla karşılaşmaları oranında, kendi önyargılarını sınama ve riske etme imkânı bulunabilir. İşte bu nedenle diyalog, Gadamer için “teleolojik” değil, “Sen-Ben diyalektiği” içinde spontan’dır (Gadamer, 2009: 135, 138, 152). Bu bakımdan hermeneutik, anlama ile olan ilişkisinde metodoloji tartışmalarının ötesinde konumlandırılır.

Rorty’nin kavrayışı dahilindeki hermeneutik de benzer bir misyon yüklenir. Ona göre (2006: 321-322), “‘hermeneutik’ ne bir disiplinin, ne epistemolojinin ulaşmayı başaramadığı türden sonuçlara ulaşmanın yöntemi, ne de bir araştırma programının adıdır.” Olağan epistemoloji belli bir söyleme yapılan her katkının aynı kriterlerle ölçülebilir/mukayese edilebilir olduğu varsayımı üstünde ilerlerken, hermeneutik büyük ölçüde bu varsayıma karşı mücadele eder (Rorty, 2006: 322). Sözelimi, Rorty’e göre, Gadamer’in “anlaşılabilen varlık dildir” (Gadamer, 2009: 297) söylemi, anlayışımızın hiçbir zaman dilin ve şeyleri ifade etme tarzımızın ötesine geçemeyeceği anlamına gelir. Bu, dilbilimsel anlayışımızın bir şekilde dışarıdaki bir gerçekliğe karşılık geleceği fikrinin önüne

gececektir. Üstelik birçok dilbilimsel çerçeve ve bakış açısı olduğu için, hermeneutik ideal şeyleri görmenin farklı tarzlarına karşı hoşgörülü ve çoğulcu bir açıklık kazandırmaya yardımcı olabilir (Grondin, 2016: 402). Onun gözünde, hermeneutik de epistemoloji merkezli Batı felsefesinin hâkim dili dışında bir felsefe yapma açılımı sunar. Hermeneutiğin epistemoloji temelli felsefe dili karşısındaki karşıtlığı o denli provokatiftir ki, hermeneutik “artık epistemolojik olmadığımızda ulaşacağımız şey” (Rorty, 2006: 322) olarak görülür. Bu nedenle, Gadamer’in felsefî hermeneutiğini, yaygın analitik ve sistematik felsefe yapma tarzının dışında “ötekiliğin, perspektifsel çoklukluğun ve üretici yeniden tasvirin kabülüne” (Prado, 2010: 157) ilişkin bir manifesto olarak değerlendirir. Yine de hermeneutiğin sosyal bilimlerdeki kullanımı aynı radikalliği sergilemez. Rorty, özellikle de toplum bilimcilerin hâlâ “objektif hakikati, gerçekliğe tekabülîyeti, yöntem ve kriterleri çağrıştıran anlamıyla rasyonalite özlemi içinde” (Rorty, 2002: 42) oluşuna dikkat çeker. Rorty için bunda şaşılacak bir şey olmamalıdır, çünkü aynı toplum bilimciler, bu özlemden uzaklaştıkları ölçüde rölativizm ile tehdit edilmektedir (Rorty, 2002: 43). Temel sorun “şu ya da bu” şeklinde belirgin tarafların içerisinde yer almak zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Yapılması gereken şey pragmatik bir tavır sergileyerek, “hem şu hem bu” deyip, “zora dayalı olmayan bir uzlaşma” (Rorty, 2002: 43) yolunu tercih etmektir. Hermeneutik anlama ile bilimin anlaması arasındaki fark dahi özünde sadece pragmatik bir derece farkıdır (Bernstein, 1984: 363). Rorty’e göre, pragmatik düşünürler bunun farkındadır. Çünkü onlar “hiçbir zaman insan ırkının arkasına yaslanarak, ‘ne güzel, nihayet artık huzur bulabileceğimiz bir hakikat’e ulaştık’ diyebileceği bir an bulunmayacağını” (Rorty, 2002: 47) bilirler. O, Gadamer’in felsefî hermeneutiğinde de benzer bir eğilimin varlığını çıkarsamıştır. Onun hermeneutiğini, nihai son veya mutlak hakikat arayışından çok, sadece “daha iyi, daha ilgi çekici ve daha yararlı konuşma yolları bulma” (Rorty, 2006: 367)

yönündeki “edifikasyonun” (eğitici/geliştirici/olgunlaştırıcı eğilimin) bir uzantısı olarak okumuştur.

Rorty’ye göre (2006: 367), “(kendimizi ya da başkalarını) edifiye etme teşebbüsü, kendi kültürümüz ile egzotik kültürler ya da tarihsel dönemler arasında veya kendi disiplinimiz ile mukayese edilemez bir vokabüler içinde mukayese edilemez amaçlar peşinde koşan bir başka disiplin arasında hermeneutik ilişkiler kurma aktivitesinden ibarettir.” Başka bir deyişle, edifiye edici felsefe, sürekli olarak fikirler ve perspektifler arasında bağlantı kurmaya çalışarak felsefe yapar; entelektüel gelişme uğruna sürekli olarak meydan okur ve konusunu sorunsallaştırır (Prado, 2010: 155). Rorty, Gadamer’in felsefi hermeneutiğini bu edifiye edici felsefe yapma tarzı içerisinde, farklı akımlar içerisinde sıralanan ancak aynı misyonu üstlendiğini düşündüğü (Goethe, Kierkegaard, Santayana, James, Dewey, Wittgenstein ve Heidegger gibi) geniş bir düşünür grubu arasında konumlandırmıştır. Hermeneutiği, zihinlere kazınmış düalistik ve metafizik bilgi teorilerinin tasfiye edilmesinde, pragmatizmle ortak bir ideale hizmet eden bir başka “vokabüler” olarak ele almıştır. O kadar ki, hermeneutiğin içinde Dewey’de karşılaştığı aynı bütüncül ve anti-temelci görüşlerin çoğunun bir tür açıklanışını görmüş (Piercey, 2016: 447), hermeneutiğin savunduğu konumun (kendi pragmatizm versiyonunda olduğu gibi) anti-temelcilik olarak adlandırılmasının daha uygun olacağını düşünmüştür (Fairfield, 2016: 186). Kısacası, Rorty, hermeneutiğin, bir disiplinin ya da epistemolojinin başaramadığı türden sonuçları elde etmenin veyahut da bir araştırma programının adı olmadığını iddia etmiş, epistemolojinin çöküşünden kalan kültürel alanın, kısıtlama ve yüzleşme talebinin artık hissedilmediği bir alan haline gelmesi umudunun bir ifadesi olduğunu öne sürmüştür (Bernstein, 1984: 345). Bu nedenle, Rorty’in bu yöndeki gayretini, kasıtlı bir biçimde felsefi hermeneutiğin “yeni bir tahkiye”sini oluşturma çabası olarak yorumlamak mümkündür.

Buraya kadar Gadamer'in felsefi hermeneutiğinin, klasik pragmatizmle olduğu kadar neo-pragmatizmle de uyuşan yönleri sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha derinlere inildiğinde, yüzeydeki huzurlu birlikteliğin çatırdayacağını gösteren pek çok emare de vardır. Pragmatizm, her şeyden önce, bir yanda Hegelciliğin ve Neo-Kantçılığın felsefi idealizmine, öte yanda dünyanın aşkın ya da doğaüstü bir kaynaktan gelen üstün bilgisine sahip olduğunu iddia eden ve çoğunlukla din temelli dogmatik bir otorite halindeki elitlere karşı bir reaksiyondur (Heelan ve Schulkin, 1998: 271). Gadamer'in geleneğin ve otoritenin gücü konusundaki olumsuz tavrı düşünüldüğünde, pragmatistlerin fikirlerin mevcuda uyarlanarak tercih edilmesi yönündeki salt "aracılık"ından ziyade, belirli türden bir tarihsel etkilenmişliğin özellikle yaşatılmasını öncelikli kılan ve bunun içinden doğan hakikatin varlığını ifşa etmeye yönelik bir yaklaşım sezilenir. Bu çatlak, Rorty'nin hermeneutikten anladığıyla aslında Gadamer'in hermeneutik kavrayışının aynı alanın türevleri olduklarını değil, farklı kaynaktan beslenen ve ayrı kollara bölünen ırmaklar olduğu anlamına gelir. Gadamer için hermeneutik, gelenek vasıtasıyla geçmiş bir dünyaya yerleştirmenin bir yoluken, Rorty için hermeneutik, aynaların olmadığı bir dünyada şimdi ile baş etmenin bir yoludur. Gadamer'e göre, iyi konuşmacı öz-farkındalığa sahip kültürlü hümanistken, Rorty için iyi konuşmacı bilgili meraklıdır. Gadamer'e göre konuşma pratik felsefenin bir formu olan Aristotelesçi *phronesis*'i içerirken, Rorty için konuşma Sofist bir retorik formu olmayı sürdüren Sokratesçi erdemleri içerir. Gadamer, metafizikten arınmış ancak hala hakikat arayışı içinde bir Platon iken, Rorty, metafizik ve epistemolojiden yoksun, sivil bir konuşma arayışında olan bir Platon'du (Bouma-Prediger, 1989: 322-323). Rorty, bu ayrışmanın uzlaşmaz tarafları olduğunu duyumsuyordu. Yine de, bir metni veya bir ifadeyi yazarından farklı ve daha "işe yarar" bir "context" içinde hikâye eden, "romantik" bir hermeneutikçiye dönüşerek Gadamer'in ifadelerine eğilme

hevesi galip çıkmış görünür. Ancak benzerliklere farklılıklardan daha çok vurgu yapması, temel ayrılıkların farkında olmadığı anlamına gelmez.

Rorty'e göre pragmatizm, hakikat, bilgi, dil, ahlak ve felsefi argümantasyonun benzer nesnelere uygulanan bir anti-temelcilikti (Rorty, 1994: 162). Pragmatistler arasında bu konuda belirgin bir mutabakat vardı. Neredeyse tümü "doğrulama" konusunda anti-temelci bir tutuma sahiplerdi, kuramsal düşünmenin ancak dünyayla pratik bir meşguliyetin sonucunda açığa çıkabileceğini savunuyor ve dolayısıyla da kuramsal bir ilginin, onu açığa çıkararak pratik meseleye kazandırdığı çözümlerle belirlendiğini düşünüyorlardı (Vessey, 2016: 506). Gadamer'de ise herhangi bir yöntem fikrinin kendisine yönelik bir karşıtlıktan ziyade, Kartezyen bilimsel bilgi geleneğinde hüküm süren belirli türde bir yönetime ilişkin karşıtlık daha başattı. Onun hedefinde, bilimsel metodolojinin yaşamın tarihselliğini ve dolayısıyla da kendi bakış açısını aşabileceği yönündeki kanaati vardı. Başka bir deyişle, eleştirinin kalbi, her türlü yönetime değil, modern mutlak bilgi yanılışına karşı yöneltilmiştir (Romer, 2016: 88). Hem Rorty hem de Gadamer, anti-objektivist tarihselcilik biçimlerini benimsese de Rorty'nin tutumu çok daha radikaldi (Bouma-Prediger, 1989: 320). Gadamer'e oldukça garip gelen bir tarzda, Rorty, bir şeyi yorumlamanın, onu bilmenin veya onun içine nüfuz etmenin, yalnızca ondan yararlanma sürecini betimlemenin farklı yolları olduğunu düşünüyordu (Rorty, 2008: 112). Rorty, Gadamer'in güçlü Kartezyen eleştiriciliğini takdirle alkışlıyor ancak, hakikat ve yöntem konusundaki "temkinli" kavrayışına çok yanaşmıyor; Gadamer'de insanî tecrübe ediş tarzını korkusuzca "tahkiyeye" dönüştürme cüreti yönünde köklü bir karşıtlık göremiyordu. Rorty için hakikat denilen şey, gerçekle başa çıkmamıza yardımcı oldukları için kendilerine hakikat demeyi tercih ettiğimiz bazı ifadelerle verilen bir isimden ibaretken, Gadamer'in bakışından hakikat, gerçeği dışı vuran bir şeyin özelliği, dil ve gelenek yoluyla kazanılmış gerçekliğin özgün bir ifşasıydı (Bouma-Prediger, 1989: 321). Bu

nedence Rorty, Gadamer'deki temel sıkıntının zayıf bir anti-temelci olmasından ziyade "yarı-gönüllü bir pragmatist" (Bernstein, 1983: 199) olmasında yattığını düşünürken, Gadamer onun hermeneutik yapma tarzını "bilgi ve hakikat iddiası bulunmadığı için sakatlanmış veya hadım edilmiş bir hermeneutik" (Bernstein, 1984: 345) olarak değerlendirir

Neticede, soruşturmanın imkân ve açıklığı ile tecrübenin tüketilemeyen anlam ve kuşatılmayan tarihselliği, iki düşün geleneğini aynı çekim alını içinde benzer yörüngelere yerleştirir. Yine de dönüş hızları, yörünge periyodları ve kavuşum süreleri arasındaki farklar oldukça belirgindir. Bu karşıtlıklar, özellikle de yöntem, hakikat, nesnellik vb. gibi konular gündeme geldiğinde, aynı ismin (postmodern siperlerde güvende olan neopragmatist Rorty'nin), ortaklığın sağladığı ateşkesi sonlandıran karşı ateşlerle hermeneutiği abluka altına almasına da neden oluyor. Buna rağmen, Rorty'nin Gadamerci hermeneutikten pragmatist bir açılım yaratma çabalarının üzerini temelsiz ve yersiz diye çizmek pek anlamlı olmayacaktır. Felsefi hermeneutik de, Rorty'nin "vokabüler"inde, postyapısalcılık ve postmodernizmde olduğu gibi, pragmatizmin yumurtalarını bırakabileceği oyuklarla doluydu. Gerçekten de Gadamer, felsefi hermeneutiğin temel kabulleri düşünüldüğünde, Rorty'e zorlanmadan giriş yapabileceği açık bir kapı bırakmış görünüyor.

4. SONUÇ

Pragmatizm ve hermeneutiği bir arada düşünmek, bilim felsefesi ve metodoloji tartışmaları söz konusu olduğunda yaygın bir eğilimdir. Her iki akım da kendi düşünce gelenekleri içinde, "idealizme", "monizme", "objektivizme" ve "bilimciliğe" karşı eleştirel bir duruş sergilemişlerdir. Pragmatistler insanı belirli tözler çerçevesinde nihai olarak tayin edilmiş verili hakikatler ışığında ele almayı kabul etmezken, hermeneutik (özellikle de felsefi hermeneutik) insanî tecrübe

ediş tarzının her alanı için anlamının ontolojik temellerini göz ardı eden bakış açılarına mesafeli bir tavır alır. Kartezyen düşüncenin eleştirilmesi bakımından her iki eğilimin de insanın biliş ve düşünme sürecinin yeni bir bakış açısıyla felsefede yeniden reforma tabi tutulması gerektiği konusunda uzlaştıklarını görürüz. Pragmatistler, insanı sosyal ve fiziksel çevresi içerisinde, mevcut şartlara göre alışkanlıklar kazanan, belirli inanç ve eylem stratejileri rehberliğinde tecrübe içinde sınamaya dayalı bir soruşturma eğilimi bulunan bir varlık olarak ele alırken, felsefi hermeneutik için insan önkavrayış ve öngörmeye sahip, önyargı ve geleneğin gücünü hermeneutik tecrübe içinde “üzerinden söküp atamayan” dünya-içindeki-varlıktır. Her iki düşünce geleneği de Batı felsefesini, yoğunluklu olarak epistemoloji merkezli sorunlarla uğraşan, bunların oluşturduğu yapay gündemlerle meşgul olan ve sahte düalizmler yaratıp insanî oluş tarzını çeşitli biçimlerde ayrıştıran bir alan olarak görmüşlerdir. Pragmatistler yine de bilimin problem çözme odaklı düşünüş tarzının bölünmelerden ve yapay gündemlerden ayrılmış daha yaygın bir kullanımını uygun görür. Ancak buradaki kullanım deneme ve tecrübe ile değişebilen ve belirli durumlar için, farklı türde çözümler isteyen ayrı sorun öbekleri vuku buluncaya dek geçerli, yaşamdan kopuk olmayan idealler üretir. Hermeneutik ise bilimsel veya deneysel bir düşünüş tarzını sosyal dünyaya yaygınlaştırmak yerine, ontolojik açıdan hermeneutiğe açılan dünya içindeki insanî bulunuş tarzını, insanî tecrübe ediş biçimlerinin bütününde yakalamaya çalışır. Bilim adamının tecrübesi de bu ontolojik aidiyetten azade tutulmaz. Hem pragmatizm hem de hermeneutik için insan, dünya veya genel anlamda mana belirlenmiş değildir. Yeni tecrübelerle şekillendirilmeye ve yeniden inşa edilmeye açık bir alandır. Böylesi bir değerlendirme, her iki ekolün belli açılardan rölativizmle itham edilmesi sonucunu da doğurmuştur. İki ekolün temsilcilerinin, hayatlarının büyük çoğunluğunda, bir yandan bu tip eleştirilere yanıt getirmekle meşgul edildikleri görülür. Bu eleştiriler, ortak bir anlam zemininin ayaklarını

altından kayıp gittiği bir dünya korkusuyla yönlendirilir. Ne pragmatizm ne de hermeneutik belirli değişmez hakikatlerin ışığında insanı açıklamayı kabule yanaşmaz. Bunun yerine insanların doğrudan yaşamsal fiilî tecrübelerinden doğan hakikatleri önemserler. Ya da en azından hakikat diye putlaştırılan, dokunulmaz ve “yanışlanamaz” kabullerin mevcudiyetinden hoşnutluk duymazlar. Onların nazarından hakikatin, başka tecrübelerle birlikte, bir topluluk içinde inşa edilen, açık uçlu ve “yanışlanabilen” niteliği vardır. Bunu onaylamak, biliş dünyamızda, dünyamızı değiştirebilmek ve yeni hedefler doğrultusunda elbirliği ile inşa etmek için yeni ufuklar açar. Bilen özne ve bilinen nesne arasındaki şaşmaz bölünmeyi yıkmaktan başka kaybedecek bir şeyimiz yok. Kesinlik arayışı veya yöntem fetişizmi içinde, dış dünyayı “en doğru ve kati zaruretle” açıklama eğilimleri, anlamaya açılan pencerelerden sadece bir tanesidir. Hatta hermeneutik için, insanı anlama söz konusu olduğunda en zayıf olanı belki de. Bu bakımdan klasik pragmatistler ile hermeneutik gelenek arasında önemli ortaklıklar olduğu görülür. Rorty’nin neopragmatizmi ise hermeneutik ile kurulan bağa yeni açılımlar kazandırdığı gibi kimi yönlerden ayrışan unsurları da belirginleştirir. Özellikle de felsefi hermeneutik pragmatizmin sınırlarına dâhil edildikçe, Gadamer, hermeneutiğin evrensellik talebini bir tür “edifikasyon” veya “tahkiye”ye düşürülme talebi karşısında korumaya alır. Ancak ne anlamının ontolojik-linguistik zemini, ne geleneğin ve önyargıların sınıranabilir karakteri, ne de tarihsel ufukların belirleyiciliği tezi, Gadamer’i sosyal *context*’e gömülü bir kavrayışa düşmekten kurtaramaz. Bu anlamda, Gadamer’in ellerinde, Rorty’in hermeneutiği “yorumlama” edimini, bütünüyle tutarsız veya temelsiz olarak nitelendirmeye yetecek kadar veri bulunmadığı da belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

- Begby, E. (2015). Hermeneutics and Pragmatism. *The Routledge Companion to Hermeneutics*, (Ed. Jeff Malpas, Hans-Helmuth Gander). Abingdon: Routledge. 612-622.
- Bernstein, R. J. (1983). *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics and Praxis*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Bernstein, R. J. (1984). What is the Difference that Makes a Difference? Gadamer, Habermas, and Rorty. *Hermeneutics: Questions and Prospects*. (Ed. by Gary Shapiro, Alan Sica). Amherst: The University of Massachusetts Press. 343-377.
- Bernstein, R. J. (2005). Pragmatism and Hermeneutics. *Reason and Reasonableness*. (Ed. Riccardo Dottori). Münster: LIT Verlag. 19-33.
- Bogusz, T. (2012). Experiencing Practical Knowledge: Emerging Convergences of Pragmatism and Sociological Practice Theory. *European Journal of Pragmatism and American Philosophy*. 4(1): 32-55
- Boodin, J. E. (1909). What Pragmatism is and is Not. *The Journal of Philosophy, Psychology and Scientific Methods*. 6(23): 627-635.
- Bouma-Prediger, S. (1989). Rorty's Pragmatism and Gadamer's Hermeneutics. *Journal of the American Academy of Religion*. 57(2): 313-324.
- Cochran, M. (2002). Deweyan Pragmatism and Post-Positivist Social Science in IR. *Millennium – Journal of International Studies*. 31(2): 325-348.
- Fairfield, P. (2011). *Philosophical Hermeneutics Reinterpreted*. London: Continuum.
- Fairfield, P. (2016). Rationality, Knowledge, and Relativism. *The Blackwell*

- Companion to Hermeneutics*. (Ed. Niall Keane, Chris Lawn). Malden: Wiley Blackwell. 180-187.
- Gadamer, H.-G. (2009). *Hakikat ve Yöntem (II. Cilt)*. Çev. Hüsametdin Arslan ve İsmail Yavuzcan. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Gadamer, H.-G. (2010). Metin Sorunları. Çev. Hüsametdin Arslan. *Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler*. (Haz. Richard Kearney). İstanbul: Paradigma Yayıncılık. 195-223.
- Grondin, J. (2016). Hans-Georg Gadamer. *The Blackwell Companion to Hermeneutics*. (Ed. Niall Keane, Chris Lawn). Malden: Wiley Blackwell. 397-403.
- Heelan, P. A., Schulkin, J. (1998). Hermeneutical Philosophy and Pragmatism: A Philosophy of Science. *Synthese*. 115(3): 269-302.
- Keane, N., Lawn, C. (2016). Introduction. *The Blackwell Companion to Hermeneutics*. (Ed. Niall Keane, Chris Lawn). Malden: Wiley Blackwell. 1-7.
- Lafont, C. (1999). *The Linguistic Turn in Hermeneutic Philosophy*. Çev. José Medina. Cambridge: The MIT Press.
- Peirce, C. S. (2004). Pragmatizm Nedir. Çev. Bilal Genç. *Felsefi Metinler: Pragmatizm*. (Ed. H. S. Thayer), İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları. 101-119.
- Piercey, R. (2016). Richard Rorty. *The Blackwell Companion to Hermeneutics*. (Ed. Niall Keane, Chris Lawn). Malden: Wiley Blackwell. 446-450.
- Pleasants, N. (2003). A Philosophy for the Social Science: Realism, Pragmatism, or Neither?. *Foundations of Science*. 8(1): 69-78.
- Prado, C. G. (2010). Gadamer and Rorty: From Interpretation to Conversation. *Consequences of Hermeneutics: Fifty Years After Gadamer's Truth and Method*. (Ed. Jeff Malpas, Santiago Zabala). Illinois: Northwestern University Press. 147-160.

- Rockmore, T. (2017). Is Kant a Confused Pragmatist?. *Pragmatism and Objectivity*. (Ed. Sami Pihlström) Abingdon: Routledge. 98-112.
- Romer, I. (2016). Method. *The Blackwell Companion to Hermeneutics*. (Ed. Niall Keane, Chris Lawn). Malden: Wiley Blackwell. 86-95.
- Rorty, R. (1994). *Consequences of Pragmatism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rorty, R. (2002). Dayanışma Olarak Bilim. *Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler: İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş*. Çev. ve Der. Hüsamettin Arslan. İstanbul: Paradigma Yayıncılık. 39-57.
- Rorty, R. (2006). *Felsefe ve Doğanın Aynası*. Çev. Funda Günsoy Kaya, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Rorty, R. (2008). Pragmatistin Yolculuğu. Çeviren: Kemal Atakay. *Yorum ve Aşırı Yorum*. (Haz. Umberto Eco). İstanbul: Can Yayınları: 107-128.
- Vessey, D. (2016). Hermeneutics and Pragmatism. *The Blackwell Companion to Hermeneutics*, (Ed. Niall Keane, Chris Lawn) Malden: Wiley Blackwell. 34-44.

EXTENDED ABSTRACT

Thinking of pragmatism and hermeneutics together is a common trend when it comes to discussions of philosophy of science and methodology. In this context, in the light of the prominent arguments of both trends, the issues that they agree and diverge are discussed here. Both streams have taken a critical stance against “idealism”, “monism”, “objectivism” and “scientism” within their own traditions of thought. While pragmatists do not agree to treat man in the light of certain truths, given in the light of certain essences, hermeneutical thinkers like Heidegger and Gadamer takes a distant attitude to perspectives that ignore the ontological foundations of understanding for each area of human experience. In terms of criticizing Cartesian thought, we see that both tendencies agree that the cognition and thinking process of man should be reformed in philosophy with a new perspective. While Pragmatists treat man as an entity within his social and physical environment, who acquires habits according to the current conditions, has a tendency to investigate based on experience, guided by a particular belief and action strategies, for philosophical hermeneutics, human (or *Dasein*) is the being in the world that has fore-understanding and fore-sight and cannot “dismantle” the power of prejudice and tradition in hermeneutic experience. Both traditions of thought saw Western philosophy as a field that dealt mainly with epistemology-centered problems, engaged in artificial agendas created by them, creating false dualisms and separating the human form of being in various ways. However, classic pragmatists (especially Dewey) still find it appropriate to use a problem solving-oriented way of thinking separated from such divisions and artificial agendas. However, this usage produces ideals that are not detached from life and can vary with trial and experience for specific situations that they can stay valid until appears other separate clusters of trouble asking for different (or new) types of solutions. Hermeneutics, on the other hand, instead of spreading a scientific or experimental way of thinking to the social world, it tries to capture the ontologically human existence that opens to hermeneutic comprehend in all of human experiences style. The experience of the scientist is not excluded from this ontological belonging. For both pragmatism and hermeneutics, human, world and meaning are not determined. It is an area open to shaping and rebuilding with new experiences. Such an evaluation also led to the accusation of both schools with relativism in certain respects. It is seen that the prominent names of the two schools were engaged in responding to such criticisms in the majority of their lives. These criticisms are guided by a fear of the world where a common ground of meaning disappears under the feet. Neither pragmatism nor hermeneutics is willing to explain humanity in the light of certain immutable truths. Instead, they care about the truths that arise from people’s direct actual experience or encounter. Or at least they are unhappy with the existence of

untouchable and “unfalsifiable” assumptions idolized as truth. Truth is, in their view, has an open-ended and “falsifiable” feature built in a community with other experiences. To confirm this, opens new horizons in our world of cognition to change our world and to build it in line with new goals. We have nothing to lose, except to break the unswerving division between the knowing subject and the known object. The tendency to explain the outside world with the most accurate and absolute necessity, which is in the quest for certainty or method fetishism, is only one of the windows opening to understanding. Even for hermeneutics, perhaps the weakest when it comes to understanding people. In this respect, it is seen that there are important partnerships between classical pragmatists and hermeneutic tradition. Rorty's neopragmatism, on the other hand, adds new expansions to the bond established with hermeneutics, as well as distinguishes the elements that diverge in some ways. Especially as philosophical hermeneutics are included within the boundaries of pragmatism, Gadamer protects the demand of universalism of hermeneutic against Rorty's request to transform it into a kind of “edification” or “narration”. However, neither the ontological-linguistic ground of understanding, nor the testable character of tradition and prejudices, nor the determination of historical horizons cannot save Gadamer's main argument from falling into understanding that embedded some *context*. In this sense, it should be noted that there is not enough data in Gadamer's hands to describe Rorty's act of “interpreting” hermeneutics as completely inconsistent or groundless. In Rorty's “vocabulary”, philosophical hermeneutics was filled with cavities where pragmatism could lay eggs, as in poststructuralism and postmodernism. So, Gadamer seems to have left an open door for Rorty to enter without difficulty, when considering the basic assumptions of philosophical hermeneutics. This partnerships should not surprise. After all, both views have been the “leading” and “innovative” schools of the transition from the given world of truth to the open-ended truths of the worlds, in short, the *avant-garde* of their age.

KIBRIS MESELESİ, “DAVA” DAN “SORUN” A: BİR DIŞ POLİTİKA SORUNUNUN SÖYLEMSEL VE ANLATIBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Evrım ŞENCAN GÜRTUNCA *

Öz

Bu çalışma, anlatıbilim yönteminden yararlanılarak, Kıbrıs meselesinin doğuşunu, davadan soruna dönüşüm sürecini ve durumun kamuoyuna yansımalarını çözümlenmektedir. Çalışma, Ada yönetiminin İngiltere'ye geçici devri (1878) ve Kıbrıs Barış Harekâtı (1974) arası dönemi kapsamaktadır. Bir yeniden yapılandırma olan bu çalışmanın özgün tarafı, Kıbrıs konusunun, söylemlerin analiziyle değerlendirilmesidir.

Anlatıbilim, belli bir mekân ve zamanda geçen bir olay örgüsünün, dönemin aktörlerinin söylemleri üzerinden analiz edilmesidir. Yönteme uygun olarak, dönemin Kıbrıs gazeteleri, basın bültenleri ve raporları, Girne Millî Arşivi ve Lefkoşa Millî Kütüphanesi arşivinden taranmış ve kendi dönemlerine damga vuran siyasî aktörlerinin söylemleri tespit edilmiştir. Bu verilerle, Ada'da yaşayan iki halk (Türkler ve Rumlar) arasında cereyan eden olaylar ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin duruma müdahale süreçleri değerlendirmeye alınmıştır.

Sonuçta, ülkelerin Kıbrıs meselesini farklı değerlendirdiği; konunun, Kıbrıs Türkleri için bir mücadele olduğu, Yunanistan ve Rumlar için bir mesele olduğu, Türkiye için millî bir dava olduğu, uluslararası platformda ise sorun olarak görüldüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anlatıbilim, Kıbrıs, Dava, Sorun, Dış Politika.

**CYPRUS DISPUTE, FROM A “CONFLICT” TO AN
“ISSUE”:
DISCURSIVE AND NARRATOLOGIC ANALYSIS OF A
FOREIGN POLICY ISSUE**

Abstract

The present study analyses the posing of the Cyprus issue, its transformation from being a case to an issue and reflection on public opinion by way of narratology method. The study covers the period between the temporary transfer of the administration of the island to United Kingdom (1878) and Cyprus Peace Operation (1974). The authenticity of this reconstructing study stems from evaluation of the Cyprus issue by way of analyzing the discourses.

In accordance with narratology, Cyprus newspapers, press bulletins and releases of the time which are available in Kyrenia National Archives and Nicosia National Library have been reviewed and discourses of the political actors who left their marks on their period have been identified. Basing on the data obtained from archives, the events that took place between the two communities living on the island (Turkish and Greek Cypriots), and processes and ways of intervention of Turkey, Greece and United Kingdom are assessed by way of discourse analysis.

Consequently, it is observed that each intervening country has addressed the Cyprus issue differently. In other words, it is observed that this issue is regarded as a struggle by Turkish Cypriots, an issue by Greece and Greek Cypriots, a national cause by Turkey and a problem at international platform.

Keywords: Narratology, Cyprus, Cause, Issue, Foreign Policy.

1. GİRİŞ

Bu alıŐma, farklı bilim dallarının, bir araya getirilmesiyle Kıbrıs meselesinin yeniden yapılandırılması temeline dayanmaktadır. Kıbrıs meselesi, birçok araştırmacı, gazeteci ve akademisyen tarafından analiz edilmiş ve her dönemde dinamik kalmış bir dış politika konusudur. Bu çalışmanın benzerlerinden farkı, meselenin ve sürecinin daha önce hiç kullanılmamış bir yöntemle analiz edilmesidir. Böylece, disiplinler arası bir çalışma sağlanmış, sosyal bilimlerin iki önemli dalı olan tarih ve edebiyat i içe geçirilerek meseleye yeni bir yöntemle yaklaŐılmıŐtır.

Evans tarihsel bir olguyu, *geçmişte meydana gelen, günümüzde tarihinin onu yeniden kurması için belgelerde iz bırakan Şey* olarak tanımlamaktadır (Evans, 1999:81). Tarihi çalışmalarda ilk başvurulması gereken belge ise birinci el kaynaklardır. Bu tanım iŐıėında, tarafımızdan KKTC'ye gidilerek Lefkoşa Millî Kütüphanesi ve Girne Millî Arşivi taranmıŐtır.

Diğer yandan Tosh, *matbu birincil kaynaklar içinde en önemlisi basındır ve gazeteler, resmî yayınlar ve parlamento konuşmaları, çoğunlukla dönemin düşüncesini etkileme amacına yöneliktir* demektedir (Tosh, 1997: 38, 39). Hem Tosh'un bu söylemi hem de istifade edilen ve aşağıda ayrıntıları anlatılan yöntemin layıkıyla uygulanması için dönemin Kıbrıs gazeteleri, basın bültenleri ve basın raporları, adı geçen arŐivlerden taranmıŐtır. Taramaların sonucunda toplamda on bir gazetenin, kırk sayısında bizim çalıştığımız sürece ışık tutabilecek söylemlere rastlanmıştır. Diğer yandan, taranan basın raporlarından dokuzunda, yine çalışmamıza faydalanabileceğimiz söylemlere rastlanmıştır. Elde edilen bütün belgeler bizi ENOSIS, TAKSİM, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Anayasası, Akritas Planı, Birleşmiş Milletler gibi anahtar kelimelere; Rauf

Denktaş, Dr. Fazıl Küçük ve Makarios gibi anahtar isimlere yönlendirmiştir. Böylece adı geçen kavramlar, adı geçen aktörlerin söylemleriyle birlikte değerlendirmeye alınmıştır.

Değerlendirmeden elde edilen veri ve bilgiler, konuyla ilgili yapılan diğer basılı çalışmalarla zenginleştirilmiştir. İlaveten, KKTC Eski Ankara Büyükelçisi Dr. Ahmet Zeki Bulunç’la görüşülmüş ve röportaj yapılmıştır. Bu röportajın yanı sıra bu çalışmada kullanılan kavramlarla ilgili kendisinin fikirleri alınmış ve önerileri çalışmaya dahil edilmiştir.

Bu bilgilerin ışığında tarihi bir olgu yeniden yapılandırılmış, gazeteler ve basın bültenleri birinci el kaynak olarak kullanılmıştır. Kaynaklar kullanılırken, disiplinler arası çalışma yapılmış ve konusu *metinlerin yorumu olan ilim* (Halkın, 2000: 35) şeklinde tanımlanan filolojinin kapsamına giren ve bu *metinlerin analizi olarak* (Jahn, 2010: 11) tanımlanan anlatıbilimden istifade edilmiştir. Aşağıda anlatıbilim yöntemi ayrıntılarıyla değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede çizilen çerçevenin sınırlarından çıkılmayarak, arşivlerde tespit edilen gazete başlıkları veya basın bültenleri ışığında Kıbrıs konusunun dava, mücadele ve soruna evrilme süreçleri, dönemin aktörlerinin söylemleri üzerinden incelenecektir.

2. YÖNTEM

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu çalışma, *anlatıbilim*, diğer bir ifadeyle söylem analizi yönteminden istifade edilerek hazırlanmıştır. Bu yöntem; neyin, nasıl ve kimler tarafından anlatıldığını, verici-alıcı ilişkisi içinde çözümler (Ezzerelli, 2012: 53-86; Phelan, 2009: 309-321; Kindt ve Müller, 2008: 130-135; Bal, 2009). Tarihte başrolü insanın oynadığı (Carr ve Fontana, 1992: 32) nazarı dikkate alındığında, yazarlar (verici) ve okurlar (alıcı) birer kişi (Jahn, 2012: 53) olarak çözümlemede ana rolü oynarlar. Bu çalışma kapsamında istifade edilen

söylemler, yaşadıkları dönemlere damgasını vurmuş kişilerin demeçleri ya da röportajlarından oluşmaktadır.

Anlatıbilim şu aşamalardan oluşur (Jahn, 2012):

- *Anlatma*: Metin çözümlemesi yapılırken kimin konuştuğunu bulma aşamasıdır. Anlatılan, konuşan kişiye göre anlam bulur. Anlatı esnasında yapılan vurgular, kişinin söyleminde hangi hususlara önem verdiğini belirler.
- *Odaklanma*: Anlatılanın kime hitap ettiğinin bulunması aşamasıdır. Konuya kimin odaklandığı ve söylemlerde kimin kastedildiği bu aşamada tespit edilir.
- *Anlatı Durumu*: Anlatı durumunun bulunmasına, odaklanmanın tespiti yardımcı olur. Bu aşamada, *ben*, *biz* ve *siz* kullanımları gibi şahıs zamirleri işin içine girer. Bu çalışma kapsamında, özellikle *biz* kullanımı öne çıkmakta; olayı yaşayan kişinin, söylemini bir grupta beraber tecrübe ettiği görölmektedir. Diğer bir ifadeyle, Kıbrıs meselesinin davadan soruna geçişi ve serencamı, bu aşamada tespit edilmiştir.
- *Eylem*: Olayların nerede ve ne zaman vuku bulduğunun tespitini içeren hareket bütünlüğüdür.
- *Analiz*: Anlatının hangi olayla başlayıp hangi olayla bittiği; buna bağlı olarak bir olayın sonuçlarının hangi olaya sebep olduğu ortaya çıkarılır. Bütün bu tespitler, olayların nerede cereyan ettiğinin, mekân tespitinin yapılmasını zorunlu kılar. Bu aşama tamamlandığında anlatan ne anlatıyor, nasıl anlatıyor, kime hitap ediyor ve bütün bunlar nerede vuku buluyor soruları yanıtlanmış olur.
- *Söylemler*: Anlatıbilimin temel taşıdır. Olay örgüsü, söylemler aracılığıyla birbirine bağlanır.

Bu bilgiler ışığında anlatıbilim; şahit ve belgelerin kullanımı, yazarın kimliğinin sorgulanması, yazarın dolaylı ya da dolaysız şahitliği, tarihi olayların kişiler ve yer bazında incelenmesi ve anlatılanların nasıl anlatıldığının belirlenmesi şeklinde özetlenebilir (Ezzerelli, 2012: 54, 55). Bu kapsamda, bir metnin anlatılabilmesi için bir öyküsü olmalı, o öykünün içinde karakterler olmalı ve o karakterlerin yer aldığı bir olaylar dizisi olmalıdır (Jahn, 2012: 12). Bu çalışma, bir öyküyü (Kıbrıs meselesi), belli bir mekânda (Kıbrıs adası), belli aktörler etrafında (Kıbrıs Rum ve Türk halkı, İngiltere, Türkiye, Yunanistan) ve belli bir tarihe (1974) kadar analiz etmektedir.

Çalışmamız kapsamında Kıbrıs tarihi, Osmanlı öncesi dönem (1571’e kadar); Osmanlı’dan İngiliz hakimiyetine kadar olan dönem (1571-1878); İngiliz Sömürge Dönemi (1878-1960); Kıbrıs Cumhuriyeti (1960-1963); Buhanlı Dönem (1964-1974) ve Kıbrıs Barış Harekâtı Sonrası Dönem (1974 ve sonrası) olarak altı ana bölüme ayrılabilir. Bu çalışma 1878 ile 1974 yılları arasındaki süreci ve bu süreçte cereyan eden olayları içermektedir.

3. KIBRIS MESELESİ: DAVADAN SORUNA...

“Rumlar Adamıza Sonradan Gelme.” (Kıbrıs, 31.10.1991)

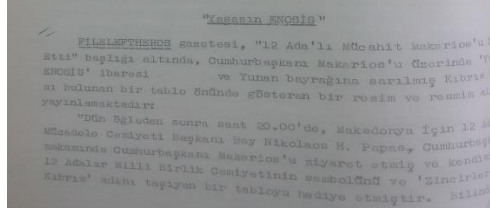
Osmanlı’nın fethi öncesi Kıbrıs adası, Lüzinyan ve Venediklilerin egemenliğindedir (Hakeri, 1993: 91-137; Özkul, 2010: 34-36). Fakat, 16. yüzyılda Akdeniz’de kurulmaya başlayan Türk egemenliği, Kıbrıs’ın Osmanlıların eline geçmesiyle taçlanmıştır. 1571 yılında, II. Selim döneminde, Ada Türk egemenliğine girmiş ve bu egemenlik 307 yıl sürmüştür (Çevikel, 2006: 112-139). Fetihle birlikte toplam 5720 hane Osmanlı coğrafyasından Ada’ya nakledilmiş (İnalçık, 2005: 22); 1572 yılında, sürgün fermanı çıkarılmış (Hakeri, 1993: 238) ve gayrimüslimlere, özellikle Ortodoks kilisesine geniş haklar tanınmıştır (Özkul, 2010: 48, 97). Kısacası Türkler Ada’yı Ortodoks Rumlardan

değil, Katolik Venediklilerden almıştır. Yukarıda işaret edilen manşetin temelleri buna dayandırılmaktadır. Manşet (söylem) anlatıbilim çerçevesinde analiz edildiğinde; *adamıza* diyerek *biz* birinci çoğul şahsın kullanıldığı, Ada'nın Türklere ait olduğu vurgusunun yapıldığı ve ortak kaderin paylaşıldığı dikkati çekmektedir. Anlatan Türk'tür ve bir grubun ait olduğu coğrafyaya, başkasının sonradan girdiği vurgulanmaktadır. Bu söylemde kimin ne söylediği, mesajın nereye gittiği ve altında yatan olay örgüsü açıktır. Söylemde *sonradan* kelimesine vurgu yapılmasıyla bir sıralama yapılmaktadır. Mesajı ileten Kıbrıslı Türkler, Ada'ya kendilerinden sonra gelen bir toplum olduğunun altını çizmektedirler. Tarih sürecinde Rumlara ılımlı yaklaşımlarının (İngiliz yönetim ve egemenliğinin bitişinden, Annan Planı dahil olmak üzere geçen sürede) sebebi bu olabilir. Hali hazırda kendisinin olan coğrafyada diğerinin varlığını eşit şartlarda kabul etmenin bir sakıncası yoktur.

Kıbrıs tarihinin hem siyasî hem kültürel açıdan kırılma noktalarından biri, Osmanlı'nın çözülme dönemi olarak adlandırılan 19. yüzyılda İngiltere'yle yaptığı antlaşmalar ile gerçekleşen geçici yönetim devridir. Bu yıl 93 Harbinin (1877-1878) sonuna denk gelir (Akçora, 2009: 4). 1878 *Ayastefanos* ve akabinde imzalanan 1 Haziran ve 4 Temmuz 1878 *Osmanlı-İngiliz Antlaşmaları* çerçevesinde İngiltere Kıbrıs'a yerleşmiş ve Ada'nın yönetimi geçici olarak İngiltere'ye devredilmiştir. Böylece İngiltere Ada'da yeni idari düzenlemelere gitmiştir (Uçarol, 1998: 61-65). Bu sebeple 1878 yılı, Kıbrıs adasında İngiltere'nin varlığı ve yönetimine bağlı olarak "Kıbrıs uyuşmazlığının" başladığı yıl olarak kabul edilir (Buluç, 2018: 27, 28). Anlatıbilim çerçevesinde incelendiğinde öyküye, Türkler ve Rumlara haricinde yeni karakterler girdiği tespit edilmektedir.

"Long Live Annexation and ENOSIS!" (*Mir'at-ı Zaman*, 24 Eylül 1906, akt. İsmail, 1994: 96).

"Yaşasın ENOSİS!" (*Basın Raporu*, c. 5, sayı. 269, 4 Ekim 1962).

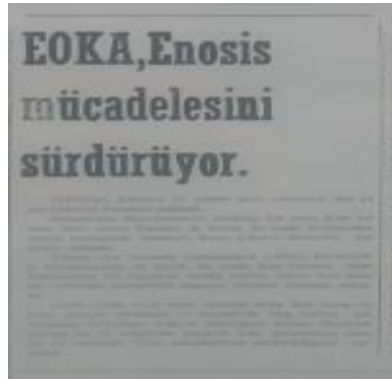
Bilindiği gibi Yunanistan 1790'lı yıllardan başlayarak *Megali Idea* (Yılmaz, 2010: 40; Mercan 1994: 105) adını verdiği Büyük Bizans'ı yeniden kurma hayali ve amacıyla yaşamaktadır. İnalçık bu hedefi, Kıbrıs sorununun tarihi kaynağı olarak tanımlar (İnalçık, 2005: 13). Yunan gizli örgütü Filiki Etheria'nın (sonrasında Etniki Etheria) kuruluşu ve örgütlenişi bu hayalin eyleme dönüştürülmesinin önemli aşamalarındandır. İngiltere'nin Ada'ya yerleşimi, Rumların bu hedefi gerçekleştirmesi için umut olmuştur. ENOSİS yani, Kıbrıs adasının Megali Idea kapsamında Yunanistan'a dahil edilme fikri, yukarıdaki söylemlerin gerçekleşmesi için ortam sağlamıştır. İngilizce başlıktaki *Yaşasın İlhak ve ENOSİS!* hedeflenen kitleye fikrin uzun zaman yaşatılacağını göstermektedir. Bu demeçle, Fileleftheros Gazetesindeki *Yaşasın ENOSİS!* söylemi arasında altmış yedi yıl vardır ve hedeften, uzun zaman diliminde vazgeçilmeyeceği kanıtlanmıştır. Bu söylemin, Yunan bayrağına sarılmış Kıbrıs haritası bulunan bir tablonun önünde yayına çıkmış olması (*Basın Raporu*, c. 5, sayı. 269, 4 Ekim 1962: 9) ise ısrarın sembolik gösterimidir. Söylem sahibi Rumlar ve Yunanistan halkıdır ve mesaj önce Kıbrıslı Türklere sonra dünyaya verilmek istenmiştir. Kıbrıslı Türklerin mücadelesi ENOSİS'e karşı doğan ve gelişen bir dava olup bu fikre karşı ilk mücadeleleri de devir antlaşmasının imzalandığı 1878 yılıdır. Bu yıla kadar

(1571-1878) Ada halkı Osmanlı idaresindeki Rumlar ve Türkler olarak adlandırılırken; bu tarihten sonra, Kıbrıs Rumları ve Kıbrıs Türkleri olarak adlandırılmaya başlanır. ENOSİS ve buna karşı doğan mücadeleler, o dönemde Ada'daki yönetimin sahibi İngiltere'nin iç meselesidir (Bulunç, 2018: 29).

“Her Halde Uzak Olmayan Bir Günde Kıbrıs İşinin Belki de Milletlerarası Bir Mesele Olması İhtimali Kuvvetlidir.” (*En Son Dakika*, 1.9.1949).

1878 geçici devrinden sonra Yunanistan ve Rumların ENOSİS için hareketlenmeleri gözle görülür şekilde artmaya başlar. Yukarıdaki manşet, ileride vuku bulacak birçok olayın sinyalini vermektedir. Söylemde, Kıbrıs'a iş vasfı yüklenmiştir. Kıbrıs adasının Yunanistan ve Türkiye anavatanlarına bağlı Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin arasındaki *meseleden, uyumsuzluk* öyküsüne döneceğinin öngörüsü yapılmaktadır. Böylece durum, milletlerarası bir boyuta gelecektir. Anlatan Türk'tür ve söylemde bir endişe sezilmektedir. Ancak kullanılan *belki* ve *ihtimal* kelimeleri, bir ümit olduğunu da sezdirmektedir. Bu söylemden bir yıl sonra, 1950 yılında, Rum lideri Makarios, bir halk oylamasına gider (Önsoy, 1994: 232; Örek 2010: 10).

“EOKA, ENOSİS Mücadelesini Sürdürüyor.” (*Halkın Sesi*, 2.4.1978).

1947 yılında Yunanistan’ın İtalya’dan On iki Adayı almasının ardından, 1948’de Rumların *ENOSİS’ten başka şey kabul etmeyiz* söylemi artmaya başlamıştır (Örek, 2010: 5; Yılmaz 2010: 44). Böylece, 1952 yılında kurulan ve 1955 yılı itibariyle aktif faaliyete geçen, Kıbrıslı Rumların silahlı örgütü EOKA’nın* temelleri atılmış olur. Aynı yıl EOKA, Ada’nın birçok yerinde *ENOSİS, Katkısız ENOSİS!* sloganıyla eylemlerine başlar (Tayhani, 2011: 100).

“Kıbrıs Meselesi Diye Bir Mesele Yoktur. Çünkü Kıbrıs Bugün İngiltere’nin Hâkimiyeti ve İdaresi Altındadır.” (akt. Sarıkoyuncu Değerli, 2012).

“Biz Kıbrıs Meselesi Diye Bir Sorun Tanımıyoruz.” (*Kıbrıs Postası*, 31.10.1986.)

Yukarıdaki demeçler dönemin Türkiye dışişleri bakanı Necmettin Sadak’a aittir ve söylemde hissedilen tavır kesin ve nettir. Bunun en önemli sebebi Lozan Antlaşması (1923) gereği Türkiye’nin, Kıbrıs üzerindeki egemenlik haklarından İngiltere yararına vazgeçmiş olmasıdır (Soysal, 2000: 81). Söylemde odaklanılan yani gönderme yapılan yer Yunanistan da Türkiye de olabilir. Mesaj kime gidiyor olursa olsun, Ada’nın İngiltere’nin hakimiyetinde olduğu vurgulanmış; Türkiye’nin de Yunanistan’ın da Ada’nın iç işlerine karışamayacağı mesajı verilmiştir. Konunun, yönetim sahibi İngiltere’nin iç meselesi olduğu; Türkiye’nin mevcut hukuki statüyü koruyacağı ve Yunanistan’ın Ada üzerinde siyasi otoritesinin olmadığı anlatılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye statükonun devamını istemektedir. Bu durum gazeteye *Türkiye statükodan hoşnuttu. Ama eğer durumda bir değişiklik yapılmak isteniyorsa, o zaman en doğru yol, adanın Türkiye’ye verilmesidir* şeklinde yansımıştır (*Kıbrıs Postası*, 14.11.1986). Özetle, anavatanların Ada’ya müdahale etmemesi gerektiğine, dışarıdan bir müdahalenin adanın iç işlerine karışmak demek olduğuna dikkat çekilmektedir. *Kıbrıs meselesi diye bir sorun tanımıyoruz* söylemiyle ifade edilmek istenen budur. Fakat olası bir yönetim değişikliğinde Ada *Türkiye’ye verilmelidir* mesajı

* Ethniki Organosis Kypriou Agoniston.

iletildiği için, Türkiye’de halk Kıbrıs meselesiyle ilgili mitingler düzenlemeye başlamış; anavatanın Kıbrıs’a karışmayacağı fakat Ada’daki Türklerin mücadelesinde onları yalnız bırakmadığı kamuoyuna duyurulmuştur.

“Kıbrıs Türk’tür.” (*Kıbrıs Postası*, 8.11.1986).

“Emaneti Geri İstemek Zamanı Gelmiştir.” (*Zafer*, 17.1.1950).

“Kıbrıs El Değişecekse Türkiye’ye İadesi Şarttır.” (*Kıbrıs Postası*, 8.11.1986).

Bahsi geçen mitingleri, yukarıdaki söylemler ve pankartlar süslemiştir. Söylemlerde Yunanistan’a ve Rumlara, açıkça Ada’nın Kıbrıs Türklerine ve Türkiye’ye ait olduğu, İngiltere’ye ödünç verildiği, şimdi ise geri istedikleri empoze edilmektedir. Söylemlerdeki anahtar kelime olan *emanet*, geçici olarak bırakılan anlamına gelmekte olup, bu kelimenin kullanımıyla adanın artık korunmaya muhtaç olmadığına altı çizilmektedir. Görüldüğü gibi, 1954 yılına kadar duruma üç aktör şekil vermektedir. Diğer bir ifadeyle, bu yıla kadar Kıbrıs konusu İngiltere, Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs Rumlarının iç meselesidir. *Kıbrıs Türk’tür* sloganı ise 1954’te yaygınlaşan bir slogandır. Zira 1954, konunun iç meseleden başka bir boyuta döndüğü yıldır. Konunun boyut değiştirme sebebini gazete, 1954: *Rumlar İlk Kez Birleşmiş Milletlerde* manşetiyle duyurmuştur

(*Kıbrıs Postası*, 1.11.1986). Rumların Birleşmiş Milletlere başvurması, öyküye farklı aktörlerin girmesine sebep olacaktır. Rum basını, yukarıdaki manşetlere, *Türk basını Kıbrıs Türk'tür gibi tehlikeli ve sorumsuz parolalar ortaya atmaktadır... Fanatik Türkler Kıbrıs'ta kan dökmek tehditlerinden vazgeçmezlerse Kıbrıs Birleşmiş Milletlere müracaat edecektir* şeklinde cevap vermiştir (*Basın Raporu*, c.5, sayı.7, 1.10.1962). Söylemde kullanılan *tehlikeli ve sorumsuz* kelimeleri tehdit ve önemsememe içermektedir. *Kıbrıs Türk'tür* parolasının önemsenmediği fakat kullanıma devam edilmesinin tehlike arz ettiği anlatılmaktadır. Söylemde uyarma ve tehdit sezilmekte, bu parolanın kullanımının bırakılması gerektiği mesajı verilmektedir.

"Onlar ENOSIS İçin Ölüyoruz Diyorduk, Biz ise ENOSIS Olursa Zaten Öleceğiz Diyorduk." (Tayhani, 2011: 58).

Kıbrıs Türklerinin dava adamı Rauf Denктаş'ın bu sözü, her iki toplumun amaçlarını ortaya koyan bir söylemdir. İfadede kişi zamirlerine vurgu yapılmaktadır. *Onlar* ve *biz* kullanımları, biri ve öteki kavramlarını desteklemekte ve konuşan kişinin Türk olması sebebiyle, *onlar* Rumları, *biz* Kıbrıs Türklerini ifade etmektedir. Rumlar hayatlarına devam etmek için ENOSİS istemekte; oysa Kıbrıslı Türkler, sahip oldukları hakkın devamını istemektedir. Şöyle ki Rumlar son bulan Bizans'ı yeniden dirilterek (Megali Idea) yaşamlarına devam etmek isterken, Kıbrıslı Türkler bu durumun gerçekleşmesi durumunda kendi yaşam haklarının yok olacağını anlatmaya çalışmaktadır. ENOSİS bu söylemde ortak paydadır. Bu kavramın yokluğunda her iki milletin de *ölmek* durumunda kalmayacağı yorumu yapılabilir. Zira Denктаş anılarında, ENOSİS'in Ada'ya hürriyet değil esaret getireceğini belirtmiştir (Denктаş, 2017: 79).

1952-1954 yıllarında Yunanistan, Ada'nın kendisine verilmesi konusunda İngiltere'yle görüşmüş, ancak olumlu bir yanıt alamamıştır. Bu sebeple, 1954

yılında Birleşmiş Milletlere başvurarak ada halkına, Rumları kastederek, tek taraflı self-determinasyon hakkı verilmesini talep etmiştir (*Kıbrıs Postası*, 1.11.1986). Zira daha sonraki yıllarda, Rum Cemaat Meclis Başkanı Dr. Spiridakis bu konuyu hatırlatacak ve *Kıbrıslılara[†] self-determinasyon hakkı tanınsaydı ve şimdiki durum empoze edilmemiş olsaydı Kıbrıs'ın nüfusunun %80'inden fazlasını teşkil eden Kıbrıs Rumları, Yunanistan'la birleşmek için rey vermiş olacaktı (Basın Bülteni, c.1, sayı. 28, 21.4.1962) diyecektir.*

Yunanistan'ın konuyu Birleşmiş Milletlere intikal ettirmesi ve ENOSİS'in gerçekleşmesi için gerekli gördükleri self-determinasyonun uygulanmasını istemesi, durumu uluslararası platforma taşımıştır (Armaoğlu, 2012: 640, 641). Böylece, yeni aktör olarak Türkiye de öyküye dahil olmuş ve durum gazeteye *Tek taraflı self-determinasyon olamaz! (Nacak, 1.6.1962) şeklinde yansımıştır.*

[†] Rumlar kastedilmektedir.

"Dava, Davayı Anlatma Davasıdır." (*Halkın Sesi*, 31.10.1991).

*"Dava diyorduk, davamız
diyorduk!..*

Bizden sonra gelecek nesillere kalacak olan büyük dava!..

Kıbrıs'ta Rum'un Yunan'ın esiri olmamak davası!" (Tayhani, 2011: 58).

1954 yılı itibariyle Kıbrıs meselesi uluslararası platformda sorun niteliğine dönüşmüştür. Osman Örek'in *Biz bu mücadeleyi haklarımızı korumak için yaptık. Biz varlığımızı, benliğimizi ve şuurumuzu devam ettirmek istedik. Biz egemen toplum olduğumuzu kanıtlamak ve 1571'den bu yana hiçbir Türkün Rum egemenliğine girmediğini belirterek, bu saatten sonra gerçeklerin değişmeyeceğini kötü niyetlilere anlatmak için başladık* (Örek, 2010: 8) ve Denктаş'ın *Bizden egemenliğimizi istiyorlar. Vermeyeceğiz* (*Birlik*, 12.10.1991) sözleri, Kıbrıslı Türklerin mücadelesini çok net ifade etmektedir. Söylemlerde *biz* zamiri kullanılmaktadır. Böylece aynı amaç uğruna mücadele eden bir topluluk oldukları ifade edilmektedir. *Varlığımızı ve benliğimizi devam ettirmek istedik* vurgusu *kendilerine ait olanın* başkaları tarafından ele geçirilmesine izin vermeyeceklerine işaret etmektedir. Aynı coğrafyada *egemen bir toplum* olduklarını, temel çıkarlarının, sahip olduklarından yoksun kalmamak olduğunu ve bu özelliğin kendilerinden alınmasına izin vermeyeceklerini dile

getirmektedir. Söylemde tarih olarak 1571 yılı seçilmiş; diğer bir ifadeyle Ada'daki Rumların bağımsızlığını zaten Osmanlı'dan aldığı vurgulanmıştır. Zira Osmanlı, Ada'yı Katolik Venediklilerden almış; Ortodokslara özgürlük vermiştir (İnalçık, 2005: 22). *Gerçekliği değiştirmeye* çalışanlara, başarılı olamayacaklarını anlatmak istedikleri için bu mücadeleye başladıkları dile getirilmektedir. Bunu değiştirmeye çalışanların ise kötü niyetli olduklarına işaret edilmektedir. Türkler için bu durum dava, eşitlik ve hak mücadelesinden başka bir şey değildir. Bu söylemin analiziyle Denktaş'ın neden *davayı anlatma davasına* baş koyduğu netleşmektedir.

“Kıbrıs'ı İstemekten Hiçbir Zaman Vazgeçecek Değiliz.” (*Hürriyet*, 25.2.1951).

Yunanistan başbakanına ait bu ifadede *istemek* fiili anahtar kelimedir. Zira Ada'yı vazgeçmeden isteyen tek ülke Yunanistan'dır. *Hiçbir zaman* vurgulaması, ENOSİS uğruna ellerinden gelenin yapılacağı anlamını içermektedir. Konuşan kararlı, emin ve isteğinden vazgeçmeyeceğine dair bir vurgulama yapmaktadır.

1955 yılında Yunanistan baskılarını artırmaya başlayınca, İngiltere Londra'da bir konferans düzenlemiş, Türkiye *sorunun* içine çekilmiştir (Armaoğlu, 2012: 641). Osman Örek, bu konferans ile Türkiye'nin Kıbrıs konusunun içine çekildiğini onaylamıştır (*Kıbrıs Postası*, 15.11.1986). Bu konferans Türkiye açısından bir dönüm noktasıdır ve Kıbrıs meselesi, Türkiye nezdinde bir dış politika sorunu ve millî bir dava olmaya başlamıştır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye için ülkenin Londra Konferansına çağrıldığı gün; diğer aktörler içinse durumun Birleşmiş Milletlere taşındığı gün Kıbrıs, milletlerarası bir *sorun* haline gelmiştir. Konferansın ardından Türkiye, adanın yönetiminin olduğu şekilde kalmasında ısrarcı olurken, Yunanistan tek taraflı self-determinasyonda ısrar etmiştir (Armaoğlu, 2012: 642).

1959 yılına kadar Rumların tedhişi artmaya devam etmiştir (Copeaux, 2009: 43). Özellikle EOKA'nın çalışmaları tahrip edici olacaktır. Osman Örek, EOKA'nın Türklere saldırılarından bahsetmiş, köylülere moral vermek için hükümetten birkaç kişinin (kendisi de dahildir) bu köylere gittiğini anlatmıştır (*Kıbrıs Postası*, 15.11.1986). Aynı yıl bir Muhtariyet Anayasası Raporu hazırlanır ve bu raporla, İngiltere Ada'da iki ayrı toplumun varlığını kabul ederken, self-determinasyonun her iki toplum için de olması gerektiğini bildirir (Armaoğlu, 2012: 643).

“Sayısı Binleri Aşan Muazzam Kalabalık On İki Saat Girne Caddesinde Taksim Lehine Tezahürat Yaptı.” (*Halkın Sesi*, 26.1.1958).

“Dün Leymosun'da Taksim Lehinde Yürüyüş Yapıldı.” (*Halkın Sesi*, 26.1.1958).

“Taksim Lehine Lefke'de Büyük Bir Nümayiş Yapıldı.” (*Bozkurt*, 29.1.1958).

1956 yılında hazırlanan yukarıdaki rapora Türkiye olumlu yaklaşmıştır. Çünkü Kıbrıslı Türkler, üstün duruma geçme değil, Ada'da iki toplumun eşitliğinden yanadır. Durum, *İlk Federal Çözüm Önerimiz* (*Kıbrıs Postası*, 18.11.1986) ve *Denктаş Eşitlik İstedi* (*Kıbrıs Postası*, 20.11.1986) başlıklarıyla gazeteye yansımıştır. Bütün bunlara rağmen ENOSİS'ten vazgeçilmeyince Türkler yeni tezler geliştirirler. İşte Rumların ENOSİS'ine karşı Kıbrıslı Türklerin TAKSİM tezi burada doğmuş ve gazete *TAKSİM tezi ENOSİS'e “dur” demek için ortaya atılmıştır* (*Kıbrıs Postası*, 18.10.1986) haberini yapmıştır. Söylemde kullanılan *dur* kelimesi, emir kipiyle yazılmış ve Rumların hedefine ulaşmasının kesin olarak engelleneceği mesajı verilmiştir. Türkiye hükümeti de 1956 yılı sonunda TAKSİM fikrini kabul etmiştir (Armaoğlu, 2012: 643). Yukarıdaki haberde kullanılan kelimelere bakıldığında; kim, nerede, ne yaptı sorularının yanıtları, ayrıntıda gizli olanı ortaya çıkaracaktır. Birinci söylemde, olayın geçtiği mekânın Girne Caddesi olması önem arz etmektedir. Cadde, Lefkoşa'da olup Türk bölgesinin merkezi olması sebebiyle önemlidir. *Kalabalık* kelimesiyle belli bir amaç uğruna bir araya gelen bir kitle, bir yığından söz edilmektedir. Kalabalık, çok sayıda insanın bir

araya gelmesi olarak tanımlanabileceği gibi; karışık bir topluluk olarak da tanımlanabilir. Söylemde önemsememe, küçük görme sezilebilir. Dolayısıyla bu *kalabalık* öyle bir şey yapmalıdır ki bu nitelikten kurtulmalı, aşağılanma fikrinden okuyucuyu uzaklaştırmalıdır. Topluluk, gösterinin sonunda, Dr. Fazıl Küçük'ün evine gelmiş ve *Ya TAKSİM Ya Ölüm!* sloganını atarak tarih sahnesine yeni bir siyasi terim katarak akıllara yer etmiştir. Gazete, bu sözün gür bir sesle söylendiğini ve gençleri coşturduğunu vurgulamıştır (*Halkın Sesi*, 28.1.1958). Böylece grup, *kalabalık* olmaktan çıkmış, *Yaşasın ENOSİS'in* karşısında Ada'daki halkların eşitliğini vurgulamak için ortaya atılan *Ya TAKSİM Ya Ölüm!* hedefine yönelmiştir (*Kıbrıs Postası*, 19.11.1986). Bu durumda, Kıbrıslı Türklerin bu sloganının odaklandığı yer bellidir; hedef Rumlardır ve ENOSİS'in karşılığında TAKSİM için ant içen bir Kıbrıs Türk'ünün portresini çizmektedir. Sloganı atan ses, karardır ve emindir. İki toplumun siyasi terimleri (ENOSİS ve TAKSİM) karşılaştırıldığında Rumların mücadelesi ile Kıbrıslı Türklerin mücadelesinin farkı ortaya çıkmaktadır. Rumların ENOSİS'i Ada'yı anavatana bağlama amacı taşır; Türklerin TAKSİM'i ise Ada'nın Yunanistan'a bağlanma tezine karşılık, Yunanistan ve Türkiye ile bölüştürülmesi anlamına gelir (A. Z. Bulunç, görüşme, 27-28 Ocak 2020). İkinci söylemdeki Leymosun (Limasol) günümüzde güneyde kalan bir bölgedir ve bu coğrafyada da TAKSİM adına eylem yapılmış olması çok önemlidir. Aynı haberde, eylem sırasında üç Kıbrıs Türk'ünün yaralandığı ve Kıbrıs'ın Taksiminden başka hiçbir çare kalmadığı belirtilmiştir (*Halkın Sesi*, 26.1.1958).

Tarihler 1959 yılını gösterdiğinde, bir yıl sonra kurulacak, antlaşmalarda ifade edilen şekliyle, iki toplumlu devlet olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temelleri atılmaya başlayacaktır. Bu temeller, *Zürih*, *Londra* ve *Lefkoşa Antlaşmalarıdır* (Kuran, 1994: 227; Armaoğlu 2012: 644). Türkiye ve Yunanistan başbakanları arasında yapılan yirmi yedi maddelik *Zürih*; Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri arasında imzalanan *Londra Antlaşmaları*, iki

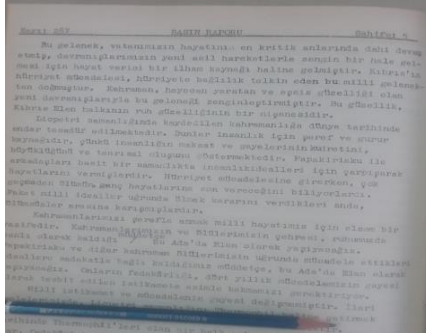
halkın eşit kurucu ortaklığında, siyasi eşitliğinde, ortak egemenliğinde ve ortak yönetiminde bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurmayı temellendirmekte; bunun yanında da hem ENOSİS’i hem TAKSİM’i yasaklamaktadır (Toluner, 1977: 79-85). 16 Ağustos 1960’ta Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulur. Bu anayasa, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan’ın çıkarlarını uzlaştıran özel bir statüdür (Toluner, 1977: 17). Fakat Rumlar, Türk ve Rum halkının ortaklaşa kurduğu Kıbrıs Cumhuriyeti devleti anayasasına uymayacaklarını beyan etmişlerdir.[‡]

“Milletlerarası Gelişmeler Çabuk Değişir, Binaenaleyh Onlarla Beraber Antlaşmalar da Değişebilir.” (*Eleftheria*, 4.11.1961).

Bu söylem bir Rum gazetesinde, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ilanından bir sene sonra yayınlanmıştır. Denктаş, bu sözle dünyaya, Kıbrıs’ın Yunan idaresine geçtiği mesajının verildiğini söylemiştir (Denктаş, 2017: 127). Antlaşma maddelerinin değişme ihtimalinin sinyalini veren bu söylemden bir sene sonra Cumhurbaşkanı Makarios, *Gayemiz, değişmememiz ve mücadelemizin hedefi aynıdır* (*Basın Bülteni*, c.1, sayı.41, 16.11.1962) ve *Milli istikamet ve mücadelenin gayesi değişmemiştir* (*Basın Raporu*, c. 5, sayı. 287, 22.10.1962) diyerek, hedeflerinin anayasaya rağmen ENOSİS olduğunu vurgulamakta ve ENOSİS’i gerçekleştirmek için ölüncüye dek mücadele edeceğini açıklamaktadır (Denктаş, 2017: 113). *Makarios’a göre mücadelenin gayeleri değişmediğine* (*Basın Raporu*, c. 5, sayı. 287, 22.10.1962) göre, amacı (ENOSİS) yasaklayan bazı maddelerin, yani anayasanın değişmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Nitekim Makarios, kısa bir zaman sonra Türklerin haklarını çignemeye ve anayasayı yok saymaya başlamış

[‡] Kıbrıs Devleti Başkanlık rejimine dayandırılmakta; Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı ise Türk olmakta ve bu kişiler Rum ve Türk toplumlarının oylarıyla seçilmektedir. Resmi dil Rumca ve Türkçedir. Tarafsız renklerde bir bayrak kabul edilmiştir. Zürih ve Londra Antlaşmaları ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası; Kıbrıs Türklerinin Türk kimliğini, devlet işlerinde eşit kurucu ortak olma hakkını, bu bağlamda self-determinasyon hakkını ve Türkiye’nin Kıbrıs üzerindeki garantörlük haklarını tescil etmiştir (Bulunç, 2004: 184; Tamkoç, 1985).

(Armaoğlu, 2012: 937) ve on üç maddenin değişmesini talep etmiştir (Buluñç, 2004: 157). Durum gazeteye, *Cumhuriyet'in İlanına Yol Açan Resmi Antlaşmaları Bile Geçersiz Saydılar* şeklinde yansımıştır (*Kıbrıs Postası*, 1.12.1986). Söylem sahibi Türk'tür ve demecde çaresizlik ve endişe hissedilmektedir.

“Kıbrıslı Türklerin Endişeye Kapılmasına Mahal Yoktur. Onların Âtisi Türk Hükümetinin Garantisi Altındadır.” (Akin, 1.2.1962).

Makarios'un anayasal hakları yok saymaya başlaması Türk hükümetini alarma geçirmiştir. Yukarıdaki demec, dönemin Türk dışişleri bakanı tarafından verilmiştir ve odaklanılan her iki taraftır. Diğer bir ifadeyle hem Kıbrıslı Türklerin hem de Rumların bu demece odaklanması beklenmektedir. Söylem Türkler içinse inandırıcı, güven verici ve rahatlatıcıdır. Kıbrıslı Türklerle “endişe etmeyin”, “biz yanınızdayız”, “yalnız değilsiniz” mesajı verilmektedir. *Âtisi (geleceği) güvence altındadır* sözüyle, yasa ile sahip olunan haklarının korunmasında destek olunacağı vurgulanmaktadır. Eğer Rumlar içinse, söylem daha tehditkâr ve uyarıcıdır. Rumlara, “Kıbrıslı Türkleri yalnız ve güçsüz sanmayın”, “Türkiye onların arkasında”, “gerektiğinde Türkiye müdahale eder”, “Kıbrıslı Türklerin geleceğini başkalarının eline teslim etmeyiz” mesajı verilmektedir. Bu söyleme cevap gecikmemiş; Kıbrıslı Türklerin *Evet, haklarımız, menfaatlerimiz ve varlığımız anavatanın garantisi altındadır. Geleceğe güvenle bakışımız esasen*

bundandır (*Basın Raporu*, c. 5, sayı. 107, 21.4.1962) söylemi basına yansımıştır. Anlatıcının kullandığı kelimeler artık kendilerini güvende hissettiklerini göstermektedir.

Makarios ise anayasada değişiklikler yapma talebini ortaya koymuş ve Kıbrıs Cumhuriyeti’ni ENOSİS için *bir sıçrama tahtası* olarak kullandığını beyan etmiştir (*Basın Bülteni*, 9.1.1962, c.1, sayı.15). Bu değişikliklere Kıbrıslı Türklerin de Türkiye’nin de olumlu yaklaşması mümkün değildir. Zira Makarios Türkleri adada azınlık statüsüne düşürmeye çalışmaktadır (Armaoğlu, 2012: 938).

“Türk Azınlığını Korumak İçin Onlara Lüzumundan Fazla Hak Bahşettik.” (*Basın Bülteni*, 9.1.1962, c.1, sayı.15).

Makarios bu demeçle Kıbrıslı Türkleri azınlık statüsüne koymuş ve *korumak* kelimesini kullanarak hakları kendisi vermiş gibi göstermeye çalışmıştır. Bu demeçte kilit kelimeler *azınlık*, *onlar* ve *bahşetmek* kavramlarıdır. Olayın uluslararası camiaya intikal etmesi sebebiyle bu demeci, tüm dünyaya yapmaktadır. Kısacası söylemle odaklandırılan, tüm dünyadır. Dolayısıyla adadaki Türklerin bu coğrafyada azınlık statüsünde olduğunu tüm dünyanın bilinçaltına yerleştirmeye çalışmıştır. *Onlara* diyerek durum pekiştirilmiştir; *bahşetmek* fiiliyle de karşı taraf küçümsenmiştir. Türk basını, *Makarios’un Türk cemaatine azınlık diye hitap etmesinden şikâyet edildiğine, anayasada azınlık veya çoğunluk maddelerinin bulunmadığına* (*Basın Raporu*, c.5, sayı.7, 1.10.1962) dikkat çekmiştir.

“Rum Dostlarımız Őunu İdrak Etsinler ki Zürih ve Londra Antlaşmalarında Elde Ettiğimiz, Sadece Haklarımıza Karşı Verilen Bir Tavizdir ve Bu Hakların Bir Santiminden Bile Vazgeçecek Değiliz!” (*Basın Bülteni*, c.1, sayı.5, 23.10.1962; *Nacak*, 20.10.1961).

Dönemin Cumhurbaşkanı yardımcısı Dr. Küçük’ün verdiği bu demeçte Rumlara *dostlarımız* dediği göze çarpmaktadır. Bu hitap şekli iki şekilde yorumlanabilir. Birincisi, iki halkı düşman olarak görmediğini ifade ediyor olabilir. Diğer taraftan, temkinli bir yaklaşım ile bu kelimenin kullanımının ileriki yıllarda, düşmanlığı ilan edenin Türkler olduğu şeklinde yorumlanmasının önünü kesmek adına alınan bir önlem olduğu düşünülebilir. *İdrak etmek* fiilinin kullanımı ile Türklerin, Rumların ENOSİS’ine karşı duracağını göstermektedir. Dr. Küçük, *taviz* kelimesi ile Makarios’un *bahşetmesine* gönderme yapmakta ve *haklarımıza karşı* söylemini eklemektedir. Halihazırda Türklere ait olandan vazgeçilmesinin mümkün olmadığına dair kesin bir söylem gerçekteşmiştir. Bu söylem gazeteye, *Zürih ve Londra Antlaşmalarındaki haklarımızdan taviz verilmeyecektir* (*Nacak*, 20.10.1961); basın raporuna ise *Türk toplumu haklarından bir santim bile fedakârlıkta bulunmayacaktır* (*Basın Raporu*, sayı. 288) şeklinde yansımıştır.

“ENOSİS’e Giden Yol Üzerinde Aşılmaz Bir Maniyayız, Kıbrıs’ın Hayalperestlere Değil, Hakikati Görenlere İhtiyacı Vardır.” (*Basın Bülteni*, 21.4.1962, c.1, sayı. 28).

ENOSİS’in bir hayal olduğu, söylemdeki *hayalperest* kelimesinden anlaşılmaktadır. Rumların arzusunun gerçekteşmeyeceği, *aşılmaz mania* (engel) olan Türkler sayesinde hayalden öteye gidilemeyeceği vurgulanmaktadır. *Aşılmaz* kelimesi söylemin kilit noktasıdır. Türkler yaşadıkça ENOSİS’in gerçekteşmeyeceği bilinçaltına yerleştirilmektedir. *ENOSİS’in tahakkukuna engel olmak için tek kişi kalana kadar mücadele edeceğiz* (*Nacak*, 11.05.1962) söylemi ile yukarıdaki demeç desteklenmiştir. Zira bu söylemdeki *tahakkuk*, hukukî bir

kavram olup, ENOSİS’in resmî olarak gerçekleşmesinin Kıbrıslı Türkler sayesinde mümkün olamayacağı desteklenmektedir. Kıbrıslı Türkler anavatanın desteği ile mücadelelerini sürdüreceklendir.

“Kıbrıs Türklerinin Hakları Bütün Partilerin Temsil Edilecekleri Türkiye’deki Millî Koalisyon Hükümeti Tarafından Korunacak.” (Nacak, 20.10.1961).

Kıbrıslı Türkler, yaşam haklarının ellerinden alınmaması ve Rumların propagandaları yoluyla azınlık sınıfına düşmemek adına mücadele etmişler, varlıklarını korumak adına garantörlük hakkı çerçevesinde Türkiye’den daima destek istemişlerdir. Denktaş, *benim her zaman söylediğim gibi anavatanınız, hiçbir şey olamaz. Dün de böyle idi, bugün de!* (Tayhani, 2011: 194) diyerek bu durumu dile getirmiştir. 1961 yılında verilen yukarıdaki demeç ile Türkiye, Kıbrıs Türklerinin yanında yer alacağını dünyaya duyurmakta; Kıbrıslı Türklerin tek başına olmadıkları mesajını vermektedir. 1961 yılında bir gazetede *Kıbrıs’ta şimdiki durum devam ettirilmemelidir* (Bozkurt, 15.12.1961) başlıklı haberde, Makarios’un antlaşmalara uymaması durumunun devam etmemesi gerektiği ve Kıbrıslı Türklerin haklarını koruyacakları belirtilmiştir. Bu anlamda Türkiye ve Kıbrıslı Türkler, dünyaya 1960 Anayasasının ve antlaşmaların bozulmaması gerektiğinin mesajını iletmektedirler.

1963-1964 yılları, Kıbrıs Türkleri için çok sıkıntılı geçen zamanlardır. Armaoğlu bu dönemi, “1963-1964 Kıbrıs Buhranı” olarak adlandırır (Armaoğlu, 2012: 937). Önceki demeçlerinde alt yapıyı hazırlayan Makarios, 1963 yılında anayasada açıkça değişiklikler yapmak istediğini beyan etmiştir (Armaoğlu, 2012: 938; Egeli, 1994: 247). Diğer yandan, Ada’daki Türkleri yok etmeyi amaçlayan Akritas Planı çerçevesinde Türklere yönelik kanlı katliamlar 21 Aralık 1963 tarihinde başlamıştır (Tayhani, 2011: 226, 278).

“Bu Güzel Adayı Kişisel Mezbahanız Durumuna Getirmenizi Dünya Eli Kolu Bağlı Seyredemez.” (*Cumhuriyet*, 27.5.1982).

“Ball: Makarios’un Gözlerinde Genosid Görüyorum.” (*Kıbrıs Postası*, 6.12.1986).

1964’te Kıbrıs’ı ziyaret eden Amerika Başkanı Johnson’un özel temsilcisi George Ball’un dile getirdiği yukarıdaki cümleler Ada’daki durumu açıkça ortaya koymaktadır. İlk söyleminde Ada’yı hayvan kesilen yer anlamına gelen *mezbahaya* benzetmesi, burada bir katliam olduğunu doğrulamaktadır. Katliamı diğer söylemde, *genosid* (*soykırım*) kelimesini kullanarak vurgulamıştır. Bu olayı *dünya eli kolu bağlı seyredemez* derken, olayın dünyaya intikal ettiği açıkça ortaya koyulmaktadır. Diğer yandan Ball, *Kıbrıs dünya barışını tehdit eden bir sorun haline gelmiştir. Yunanistan bu durumdan büyük çapta sorumluydu* (*Cumhuriyet*, 30.5.1982) derken durumu ve sorumluları belirlemektedir. Rumlar ise Türkiye’nin olaya dahil olacağını farklı zamanlarda beyan etmiş ve Kıbrıs’taki karışıklıkların sebebinin Türklerin *işgal* tehditleri olduğunu öne sürmüştür (Örek, 2010: 80). Türkiye’nin, Rum yönetiminin Kıbrıs Türk halkına karşı başlattığı soykırımı önlemek ve uluslararası antlaşmalarda sağlanmış hukuki düzeni korumak amaçlı aldığı önlemlere Rum yöneticileri *işgal* diyerek, duruma başka bir nitelik kazandırmayı amaçlamışlardır.

Bahsedilen soykırımın en belirgin olayı, başta Cumhurbaşkanı Makarios olmak üzere Rum devlet adamlarının hazırladıkları Akritas Planı çerçevesinde gerçekleştirilen Kanlı Noel ve Ada sathına yayılan katliamlardır. Bu olay sonrası, *21 Aralık Faciası ve Sonrası Yeşil Hat Nasıl Belirlendi (Halkın Sesi, 7.4.1981)* başlığıyla, Kıbrıs'ta iki toplumun yaşadığı Lefkoşa'daki Türk ve Rum bölgelerini belirleyen bir hattın çizilmesi gündeme gelmiştir (Kilercioğlu, 2014: 165). Bu sebeple, Türklerin ve Rumların yerlerinin belirlenmesi ve Türklerin korumaya alınması için yeşil kalemle bir hat çizilir.

1963 Kanlı Noel'den 1974 Barış Harekâtına kadar geçen dönem, Kıbrıs Türk halkının var oluş mücadelesinin en kritik olduğu ve direnişin sürdüğü dönemdir. Makarios, 1 Nisan 1964'te garanti ve ittifak antlaşmalarını (Zürih, Londra, Lefkoşa) tek taraflı feshetmiştir (Örek, 2010: 50). Fesihten sekiz gün sonra Birleşmiş Milletler temsilcisi ile Dr. Küçük bir görüşme yaparlar. Bu görüşmenin tutanaklarına temsilci, *Kıbrıs sorunu yeni bir mesele olduğu için...* şeklinde bir giriş yapmakta (Örek, 2010: 51-57); böylece Kıbrıs'ın bir sorun olduğu artık belgelere geçmektedir. Birleşmiş Milletlerin dâhil olması demek, bu sorunun dünyaya yansıdığı bir başka kanıtı olmaktadır. Temsilciye Türklerin uğradığı her türlü saldırıyı, katliam ve Makarios'un tek taraflı feshi anlatılmıştır. Temsilci, tüm bunlara, *bu bizim için politik bir sorun* (Örek, 2010: 56) diyerek hem durumun sorun olduğunu onaylamış hem de *bizim* kelimesi ile sorunun ada dışına çıktığını ve siyasi aktörlerin sayısının arttığını kanıtlamıştır. Bu hadiseyle Kıbrıs meselesinin milletlerarası boyutta *davadan soruna* dönüşmesinin kesinleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

1964-1966 yılları arasında Birleşmiş Milletler ile Kıbrıs uyuşmazlığının çözülmesi konusunda taraflarla müzakereler yapılmıştır. Görüşmelerde Birleşmiş Milletlerin iyi niyet misyonu öne çıkmış; Kıbrıslı Türklerin, Rumların tehditleri ile yaşamaya çalıştıkları beyan edilmiş, Rumların anayasaya aykırı davranışları

sergilenmiş, Türklerin azınlık olmadığı ortaya konulmuş, TAKSİM fikrinin doğuracağı sonuçlar gözler önüne serilmiş, Türk halkının mutlaka kuzeyde tek bir bölgeye toplanması gerektiğinin haklı sebepleri ortaya dökülmüş, Rum idaresi altında Türklerin hiçbir şekilde yaşayamayacağı izah edilmiş ve Rumların resmî olarak dünyaya durumu ilan ettiğinin altı çizilmiştir (Örek, 2010: 87-135). Fakat, Ada'da iki yönetimin kabul edildiği Cenevre Görüşmelerine (1974) rağmen işgal edilen Türk mahalleleri boşaltılmamıştır (Kilercioğlu, 2014: 199, 200). Bu *dünya çapındaki soruna Türkiye, Barış Harekatıyla (1974) müdahale edecektir.*

“Mehmetçik Kıbrıs'ta.” (*Hürriyet*, 20.7.1974).

“Turkey- The Peace Keeper??” (*Beaver*, 4.2.1975).

15 Temmuz 1974 sabahı Makarios'a karşı yapılan darbe sonrasında Türkiye, Garanti Antlaşmasından doğan haklarını kullanarak 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Türk halkı için yeniden doğmanın başlangıcı olan Barış Harekâtını gerçekleştirmiş (Kalelioğlu, 2009: 233-237) ve harekâtla adaya barış getireceğini beyan etmiştir. Fakat durum yabancı basına *The Cyprus Tragedy* (Kıbrıs Trajedisi) olarak yansımıştır. Aynı haberde; *%80 nüfusun, 550 bin kişinin, Rum olduğu adanın Türkler tarafından işgali (invasion) tam bir fiyaskoydu* söylemi (*Beaver*, 22.2.1983) yer almaktadır. *Fiyasko* ve *işgal* kavramlarının kullanımları bu haberde öne çıkmaktadır. Bu kavramlarla hem Türklerin adayı işgal ettiği hem de harekâtın gereksiz ve önemsiz olduğu vurgulanmaktadır. Diğer yandan, yukarıdaki İngilizce gazete başlığındaki *peace keeper* (uzlaştırıcı) kelimesinin yanına konulan iki soru işareti, Türklerin gerçekten uzlaştırıcı olup olmadığını sorgulamakta; yazının tamamına bakıldığında ise Türklerin barış getirmedeğine, *bully* (zorba) ve harekâttan söz ederken vurgulamak adına tırnak içinde kullanılan *“humanitarian reasons”* (insancıl sebepler) kelimeleriyle (*Beaver*, 4 Şubat 1975) işaret edilmektedir.

Kıbrıs Meselesi, “Dava” dan “Sorun” a: Bir Dış Politika Sorununun Söylemsel ve Anlatıbilimsel Çözümlemesi

Türkiye kurtarıcıyken, ne olmuştur da dünyanın gözünde “işgalci” durumuna düşmüştür? Bilindiği gibi, harekâttan iki gün sonra, 22 Temmuz’da adada ateşkes ilan edilmiş fakat Rum tarafı bunu tam olarak uygulamamıştır. Bu sebeple Türkiye, 14 Ağustos 1974’te “İkinci Barış Harekâtını” başlatmak durumunda kalmıştır. Birinci harekât dünya tarafından hukukî bir müdahale, diğer bir ifadeyle anayasal hakları korumak adına yapılan bir hamle olarak görülürken; ikinci harekât, toprak kazanımı, yani bir işgal olarak dünyaya yansıtılmıştır (Armaoğlu, 2012: 958-962). Yabancı bir gazete *Cyprus- The Agony Continues* (Kıbrıs- İzdırap Devam Ediyor) başlığı altında, harekâtın yabancıların gözünde nasıl görüldüğü anlatılmıştır. Haberde yine *işgal* kelimesi (*invasion of Cyprus*) kullanılmış, 20 Temmuz’da Türklerin adayı istila ettiği belirtilmiş (*military operation code-named Atilla, the Turkish army invaded Northern Cyprus*), Türklerin adada zaten azınlık olduğu vurgulanmış (*Cypriot Turkish minority*), işgal sonrası 1619 kişinin yok olduğu, fotoğrafla gazeteye yansıtılmıştır. Aynı gazetede Turgut Özal’ın, *Türkiye’nin herhangi bir yerinde nasıl hissediyorsam Kıbrıs’ta da öyle hissediyorum* demecine yer verilerek, Türklerin harekâtle esas niyetlerinin ne olduğunun anlaşıldığı vurgulanmaktadır (Beaver, 17.11.1986).

“Yabancı Kuvvetler, Kıbrıs Cumhuriyeti’nden Derhal Çekilmelidir.” (Armaoğlu, 2012: 963).

Kıbrıslı Türklerin davaları, haklarını koruma ve varoluş davalarıydı. 1960 yılında anayasa ile haklarını garantiye almışlar fakat Makarios’un anayasayı değiştirmek ve ulusal antlaşmaları sonlandırmak şeklinde bir davranış sergileyeceğini hesaba katmamışlardı. 1960 sonrasında ise elde ettiklerini ve yaşam haklarını kaybetmemek için davalarını sürdürmüşlerdi. Dolayısıyla, anavatanın yaptığı müdahalenin, dünya tarafından bir “haklarını savunma” müdahalesi olarak algılanması olağandı. Ancak ateşkesin ardından Türkiye’nin ikinci kez müdahale etmesi dünyada, *ENOSİS’e karşı dururken TAKSİM’i gerçekleştirdiler* fikrinin uyanmasına ve *TAKSİM’ci bir zihniyetle örgüt kurduklarını (Kıbrıs Postası, 31.10.1986)* iddia etmelerine bahane oldu. Diğer bir ifadeyle, Kıbrıslı Türklerinin, bir yandan statükonun devamını isterken, aynı zamanda kendilerinin anayasaya ters hareket ettiği yansıtıldı. Bu durumda, yukarıdaki söylemde sözü geçen *yabancı kuvvetler*, dünyanın nezdinde Türk kuvvetleri olup *çekilmesini* istedikleri yer ise Kıbrıs Cumhuriyeti oldu (Armaoğlu, 2012: 963).

Bir yabancı, 1974 Barış Harekâtı için *sonunda TAKSİM hedefini gerçekleştiren Türkler hukuka saygı göstermediler. İşgal edilen topraklar önce özerk bir devlet*

görünümüne büründü: Kıbrıs Türk Federe Devleti. Daha sonra da bu devlet kendini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti olarak ilan etti (Copeaux, 2019: 74) sözlerini dile getirmiştir. Anlatıcı Türk değildir ve Türklerin TAKSİM hedefini gerçekleştirdiklerini ve toprakları işgal ettiklerini iddia etmektedir. *Özerk bir devlet görünümüne büründü* derken kullandığı fiil *bürünmek*, Türklerin bir sonraki planları için, kendilerine alt yapı hazırladığını bilinç altına yerleştirmeye çalışmaktadır. Aynı eserde, Barış Harekâtından söz ederken, *bugünkü KKTC topraklarını “kurtaran”* (Copeaux, 2019: 719) ibaresi geçmektedir ki *kurtaran* kelimesinin tırnak içindeki kullanımı ile bu kavrama dikkat çekilmeye çalışılmış, harekâtla kurtarma görünümü altında başka bir eylemde bulunduğu anlatılamaya çalışılmıştır. Yine aynı araştırmada, *Sevilmeyen Kurtarıcılar* şeklinde bir başlık atılmış, Türklerin Kıbrıs toplumunu böldüğü öne sürülmüştür (Copeaux, 2019: 233). Eleftheria Gazetesi ise *Türk fanatikleri TAKSİM ruhunu yaymak için küçük olayları büyültmek istidadını göstermektedir* (Basın Raporu, c.5, sayı.107, 21.4.1962) diyerek durumu dünyaya yansıtmıştır. Bütün bunların ardından Birleşmiş Milletler, Türk askerinin adadan çekilmesini önermiştir.

4. SONUÇ

“KKTC Siyasi Bir Gerçektir.” (Kıbrıs Postası, 8.10.1986).

Bu çalışma, çeşitli gazete kupürlerinden ve basın bültenlerinden yararlanılarak, adadaki durumun kimler için dava/mücadele, kimler için sorun olduğunun tespitidir. Diğer bir ifadeyle, Kıbrıs meselesinin *davadan soruna* dönüş süreci, anlatıbilim yoluyla dönemin siyasî aktörlerinin söylemleriyle ortaya konulmuştur.

Kıbrıs adası farklı kavimlerin gelip geçtiği, tarih sürecinde Venediklilerin, Osmanlı'nın ve İngiltere'nin hâkimiyetini yaşamış, demografik açıdan önemli, coğrafi açıdan ise Ortadoğu'ya geçiş sağlayan kritik bir yerde bulunan bir adadır.

Ada, Yunanistan tarafından Bizans'ın parçası olarak görülmüş ve buranın en eski yerleşiklerinin Rumlar olduğu tezi savunulmuştur. Osmanlı 1878'de Ada'nın yönetimini geçici olarak İngiltere'ye devredince Rumlar, 1821 yılındaki Yunan isyanıyla hareketlenen ENOSİS için eyleme geçmiş, fakat beklemediği bir tavırla karşılaşmıştır. İngiltere iki halkın varlığını da kabul etmiştir. Bu sebeple Yunanistan, 1954 yılında konuyu Birleşmiş Milletlere taşıyarak Kıbrıs meselesinin uluslararası platformda *soruna* dönüşmesine sebep olmuştur. O zamana kadar geçen sürede Kıbrıs konusu, İngiltere'nin bir iç meselesiyken; Türkiye'nin konuya dahil olmasıyla Kıbrıs Türklerinin varlıklarını, kimliklerini ve bağımsızlıklarını korumak için verdiği bir *mücadeleye* dönüşmüş; Türkiye için ise *millî bir dava* halini almıştır. Bu durum gazeteye, *Bugün Kıbrıs meselesini Türkler, bir millî dava olarak ellerine almış bulunuyorlar* (Zafer, 18.1.1950) şeklinde yansımıştır. Özetle, 1878'den itibaren konu önce bir iç meseleyken, 1954 yılında uluslararası nitelik kazanmış, sonrasında bir soruna dönüşmüştür. 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen bu süreç, Kıbrıs uyuşmazlığının birinci aşamasını oluşturmuştur. Makarios 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasasını değiştirmek istemiş, ENOSİS'ten vazgeçmemiş, bu uğurdaki eylemleri 21 Aralık 1963 Kanlı Noel Katliamının gerçekleştirilmesine kadar varmıştır. 21 Aralık sonrası süreç, sorunun çözülmeye çalışılması bir yana, Kıbrıs Türklerinin kimliklerini, varlıklarını bağımsızlıkları korumak adına verdiği yeni bir mücadeleye dönüşmüş; uyuşmazlık sürecinin ikinci aşaması başlamıştır.

Uyuşmazlığı çözmek için müzakerelerin sürdürüldüğü bir dönemde Yunan Cuntasının ENOSİS'i hemen gerçekleştirmek için Makarios'a karşı darbe düzenlemesi sonucunda Türkiye, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ile duruma müdahale etmiştir. Bilinmektedir ki Rumların anavatanı Yunanistan'ın siyasi otoritesinin varlığı, Kıbrıs'ta hiçbir zaman geçerli olmamıştır. Bu süreçte Kıbrıs konusu, Türkiye için millî bir dış politika sorunu olarak devam ederken; Kıbrıs Türkleri için, kendini uluslararası platformda kabul ettirmeye dönüşmüştür. Bu

hadiseler, 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin ve 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Türkler bu süreçte eşit egemenlik hakkı ve uzlaşmadan yana olmuşlardır. Günümüzde (2020) KKTC, dünyadaki çoğu ülke tarafından resmî olarak tanınmamakta, yerine Kıbrıs Cumhuriyeti tabiri kullanılmaktadır. *KKTC Tanınmalı (Birlik, 2.11.1991)*, *KKTC Devleti Kalmalı ve Tanınmalı (Kıbrıs, 2.11.1991)* ve *KKTC'yi Yaşatacağız (Birlik, 4.10.1991)* gazete başlıklarında da görüldüğü gibi, Kıbrıs Türk Halkının davası, bu tarihten sonra, geleceklerini güvence altına alma ve kendi özgürlüğünü güçlendirecek bağımsız ayrı bir devlet yapısı içinde sürdürmek olacaktır.

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

KKTC Milli Arşiv, *Basın Bülteni* Cilt. 1, sayı. 5, 23 Ekim 1962.

KKTC Milli Arşiv, *Basın Bülteni* Cilt. 1, sayı. 15, 9 Ocak 1962.

KKTC Milli Arşiv, *Basın Bülteni* Cilt. 1, sayı. 28, 21 Nisan 1962.

KKTC Milli Arşiv, *Basın Bülteni* Cilt. 1, sayı. 41, 16 Kasım 1962.

KKTC Milli Arşiv, *Basın Raporu* Cilt. 5, sayı. 7, 1 Ekim 1962.

KKTC Milli Arşiv, *Basın Raporu* Cilt. 5, sayı. 107, 21 Nisan 1962.

KKTC Milli Arşiv, *Basın Raporu* Cilt. 5, sayı. 269, 4 Ekim 1962.

KKTC Milli Arşiv, *Basın Raporu* Cilt. 5, sayı. 287, 22 Ekim 1962.

KKTC Milli Arşiv, *Basın Raporu* Cilt. 5, sayı. 289, 24 Ekim 1962.

Gazeteler

Akın, 01 Şubat 1963, 1 Şubat 1962, KKTC Milli Arşivi.

Beaver, 4 Şubat 1975, 22 Şubat 1983, 17 Kasım 1986, LSE Digital Library Beaver Newspaper, Erişim: 15 Şubat 2020.

Birlik, 2 Kasım 1991, 4 Ekim 1991, 12 Ekim 1991, 31 Ekim 1991, Lefkoşa Milli Kütüphane Gazete Arşivi.

Bozkurt, 11 Aralık 1961, 15 Aralık 1961, 19 Ocak 1958, Lefkoşa Milli Kütüphane Gazete Arşivi.

En Son Dakika, 1 Eylül 1949, Lefkoşa Milli Kütüphane Gazete Arşivi.

Halkın Sesi, 26 Ocak 1958, 2 Nisan 1978, 7 Nisan 1981, 19 Nisan 1978, 20 Nisan 1978, 31 Ekim 1991, Lefkoşa Milli Kütüphane Gazete Arşivi.

Hürriyet, 20 Temmuz 1974, 25 Şubat 1951.

Kıbrıs, 2 Kasım 1991, 31 Ekim 1991, Lefkoşa Milli Kütüphane Gazete Arşivi.

Kıbrıs Postası, 1 Aralık 1986, 1 Kasım 1986, 6 Aralık 1986, 8 Ekim 1986, 8 Kasım 1986, 10 Ekim 1986, 14 Kasım 1986, 15 Kasım 1986, 18 Kasım 1986, 19 Kasım 1986, 20 Kasım 1986, 31 Ekim 1986, Lefkoşa Milli Kütüphane Gazete Arşivi.

Nacak, 11 Mayıs 1963, 20 Ekim 1991, 1 Ocak 1962, Lefkoşa Milli Kütüphane Gazete Arşivi.

Zafer, 17 Ocak 1950, 18 Ocak 1950, Lefkoşa Milli Kütüphane Gazete Arşivi.

Sözlü Görüşme

Ahmet Zeki Bulunç, KKTC Ankara Eski Büyükelçisi, 27-28.01.2020.

Kitaplar

Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 18. Baskı, İstanbul: Alkim Yayınları.

Bal, M. (2009). *Narratology Intoduction to the Theory of Narrative*, 3rd ed., Kanada: University of Toronto Press.

Carr, E. H ve Fontana, J. (1992). *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanlılık*, çev. Özer Ozankaya, Ankara: İmge Yayınları.

Copeaux, E. ve Mauss-Copeaux, C. (2009). *Taksim? Bölünmüş Kıbrıs*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim Yayınları.

Denktaş, R. R. (2017). *Karkot Deresi*, 8. Basım, Lefkoşa: Önder Yayınevi.

Evans, R. J. (1999). *Tarihin Savunusu*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, Ankara: İmge Yayınları.

Hakeri, B. H. (1993). *Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi*, Ankara: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı.

Halkın, L. E. (2000). *Tarih Tenkidinin Unsurları*, çev. Bahaeddin Yediylıdız, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

Jahn, M. (2005). *A Guide to the Theory of Narrative*, Cologne.

Jahn, M. (2012). *Anlatıbilim*, çev. Bahar Dervişcemaloğlu, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kalelioğlu, O. (2009). *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri ve Megali Idea*, Ankara: Bilgi Yayınları.

Kilercioğlu, O. (2014). *Haykırış*, İstanbul: Çatı Kitapları.

Örek, Y. (2010). *Belgelerle Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Tarihi Gerçekleri Osman Örek'in Arşivinden*, İstanbul: Alga Yayınları.

- Özkul, A. E. (2010). *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tayhani, İ. (2011). *Özgürlük Yolunda Bitmeyen Koşu "Denktaş Kitabı"*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Toluner, S. (1977). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Tosh, J. (2005). *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan, 2. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Uçarol, R. (1998). *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Makaleler

- Akçora, E. (2009). "Kıbrıs Türk'ünün Bağımsızlık Mücadelesi ve Rumların Türklere Uyguladıkları Katliam", *Türk Dünyası Araştırmaları*, c. 179: 35-62.
- Armaoğlu, F. (1959) "1955 yılında Kıbrıs Meselesinde Türk Hükümeti ve Türk Kamuoyu", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, c. 14: 57-88.
- Arsava, F. (1996). "Kıbrıs Sorununun Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*: 43-51.
- Buluñç, A. Z. (2004). "Kıbrıs Uyuşmazlığının Kökler ve Uyuşmazlığın Çözüm Yolu", *Avrasya Dosyası*, 10: 140-207.
- Buluñç, A. Z. (2018). "Geçmişten Geleceğe Kıbrıs Davamız", *Basılmış Konferans Metni*.
- Çevikel, N. (2006). "1570-1571 Türk Fethi ile Kıbrıs'ta Meydana Gelen Toplumsal Değişim Hakkında Bir Tahlil Denemesi", *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası*: 112-139.

- Egeli, S. (1994). "1960 Republic of Cyprus Destroyed by Murders", Cyprus International Symposium on her Past and Present: 245-249.
- Ezzerelli, K. (2012). "L'Analyse Narratologique des Récits Autobiographiques au Service de Nouvelles Interprétations Historiques: L'Exemple des *Mudakkirat* de Muhammad Kurd Ali", Arabica, 59: 53-86.
- Hülagü, M. Türkiye, Yunanistan ve Avrupa İlişkilerinde Kıbrıs,
http://www.metinhulagu.com/images/dosyalar/20120229230708_0.pdf.
- İnalçık, H. (2005). "Helenizm, Megali Idea ve Türkiye", Doğu Batı, 31: 9-26.
- İsmail, S. (1994). "Turk-Greek Relations During the First Fifty Years of British Administration", Cyprus International Symposium on her Past and Present: 93-103.
- Kind, T. ve Müller, H. (ed.) (2008) "What's Narratology? Questions and Answers Regarding the Status of a Theory", Monatsheft: 100, 130-135.
- Kuran, E. (1994). "Turkish-Greek Relations in Connection With The Cyprus Question (1923-1939)", Cyprus International Symposium on her Past and Present: 223, 227.
- Önsoy, R. (1994). "The Cyprus Problem in the Viewpoint of Turkish-Greek Relations", Cyprus International Symposium on her Past and Present: 229-233.
- Mercan, S. (1994). "Turkish-Greek Relationships and International Attitude", Cyprus International Symposium on her Past and Present: 105-227.
- Phelan, J. (2009). "Cognitive Narratology, Rhetorical Narratology and Interpretive Disagreement: A Response to Alan Palmer's Analysis of Enduring Love", Style: 309-321.
- Sarıkoymuncu Değerli, E. (2012). "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası", Akademik Bakış: 85-101.

Tamkoç, M. (1985). "Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Devletler Hukuku Yönünden Statüsü", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 40: 55-67.

Yılmaz, M. E. (2010). "Past Hurts and Relational Problems in the Cyprus Conflict", International Journal on World Peace: 35-62.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The present study analyses the posing of the Cyprus issue which is one of the most important foreign policy issues of Turkey, its transformation from being a cause to an issue and reflection on public opinion. The study covers the period between the temporary transfer of the administration of the island to United Kingdom (1878) and Cyprus Peace Operation (1974). The authenticity of this reconstructing study stems from evaluation of the Cyprus issue with a method never used before that is by way of analyzing the discourses.

In accordance with narratology, Cyprus newspapers, press bulletins and releases of the time which are available in Kyrenia National Archives and Nicosia National Library have been reviewed and discourses of the political actors who left their marks on their period have been identified. These findings have steered us toward keywords (ENOSIS, PARTITION, Republic and Constitution of Cyprus etc.). Basing on the data obtained by virtue of these keywords, the events that took place between the two communities living on the island (Turkish and Greek Cypriots), and processes and ways of intervention of Turkey, Greece and United Kingdom are assessed by way of discourse analysis.

Method

“Narratology” method was taken advantage of in the study. Briefly defined as discourse analysis, narratology analyzes who have narrated what and how by using narrator-listener relationship. Depending on the nature and the content of the studied text, the method can be put into practice at six steps. These steps which we can summarize under the titles of Narration, Focalization, Narrative Situation, Action, Analysis and Discourse enable us to analyze the studied text. The narrated matter finds meaning in regard to the speaker. For this reason, the speaker should be identified first. The matters that the speaker lays emphasis on and the concepts he/she uses during the speech reveal the matters to which the speaker attaches importance in his/her discourse. Then the addressee, personal pronouns used in the speech (me, us, them etc.) and the place and time of the narrated matter are identified respectively. Afterwards, the identifications are raked together and the text is analyzed; in other words, the plotline is interconnected through discourses.

In order for a text to be analyzed with narratology method it should have a story, characters of the story, a chain of events that involves these characters, and a certain place where the events have occurred. When we put the present

study into such a frame; the story corresponds to Cyprus issue, place to Cyprus island, actors to Greek and Turkish Cypriots, United Kingdom, Turkey and Greece, and the time to the period of 1878-1974.

Conclusion and Discussion

The authenticity of the present study that includes the Cyprus issue between the years of 1878 and 1974, which has been a foreign policy problem that remained dynamic in every period, and the events that have occurred in this period stems from the analysis of the process by incorporating the history and literature in an interdisciplinary study. Thus, a historical fact is reconstructed by way of the analysis of the use of language by persons, particularly historical actors and the words they have preferred in their discourses. The analyzed discourses are the speeches of prominent figures of the period such as Makarios, Dr. Fazıl Küçük, Rauf Denktaş, Osman Örek and Necmettin Sadak who have steered the process that appeared in newspaper clippings and press bulletins. By analyzing these speeches, the time elapsed regarding the Cyprus conflict up to 1974, in other words, transformation of Cyprus issue from being a “cause” to an “issue” is revealed.

The present study also emphasizes the importance of the concepts used in respect of Cyprus issue or Cyprus conflict in addition to revealing the process. These concepts can be summarized as national cause, problem, internal matter, conflict, Bloody Christmas, national existence/identity, sovereignty, administration, conferral of administration, status quo, custody, self-determination, constitution, Republic of Cyprus, Megali Idea, ENOSIS, EOKA and PARTITION. It is observed that the concepts have gained meaning depending on how and where they are used by the countries involved in the issue; Turkey, Greece and United Kingdom.

The process of dispute (conflict) that has begun when the Megali Idea was put into action has generated ENOSIS, which means political union of Cyprus and Greece, and the attempts to actualize this concept has resulted in the establishment of EOKA organization. The actions taken by EOKA to achieve this goal have brought about the national cause. Actions related to the National Cause have generated the idea of PARTITION against ENOSIS and this dispute has led to proclamation of the Republic of Cyprus. When the Constitution of the Republic was contravened ENOSIS, Greek Cypriots have taken actions to amend the constitution. Consequently, the tension between the Greek and Turkish Cypriots was increased and the Bloody Christmas has broken off the relationship between two communities. The Peace Operation of the Republic of Turkey that aimed to protect the right to life of Turkish Cypriots was construed

differently in the world and consequently, the “cause” has transformed into an “issue” all around the world.

To sum up, it is observed in the present study that every country involved in this matter has considered the Cyprus issue differently. In other words, it is ascertained that the issue is considered as a struggle for Turkish Cypriots, an issue for Greece and Greek Cypriots, a national cause for Turkey and a problem in the international platform.

As the period following the Cyprus Peace Operation includes the establishment of Turkish Federated State of Cyprus (1975) and Turkish Republic of Northern Cyprus (1983) respectively, it is necessary to evaluate this period separately. Because Turkish Cypriots have devoted their lives to be recognized by the world in this period. If this period and related developments are analyzed with the same method in another study and the findings of that study are evaluated in conjunction with the present study, the rise and development process of the Cyprus conflict would be analyzed as a whole with discourse analyses.

YENİ KORONAVİRÜS (KOVİD-19) PANDEMİSİYLE MÜCADELEDE TÜRKİYE DEVLETİNİN İZLEDİĞİ STRATEJİK İLETİŞİM

Ferhan MUTLUER - GÜNDÜZ *
Nazar BAL***

Öz

Bütün dünyayı etkisi altına alan yeni tip koronavirüs (Kovid-19) ile devletlerin mücadelesi sürmektedir. Salgının sağlık, ekonomi, sosyal yaşam, siyasal yapıları nasıl etkileyeceği tartışılmaktadır. Salgından sonra hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı, dünyanın ya "yeni normal"e ya da yeni bir duruma dönüşeceği kabul edilmektedir. Sorunun küresel olması, küresel işbirliklerini gerektirmektedir. Aynı zamanda ulusal önlemler alınması da beklenmektedir. Devletler salgınla mücadelede kapasiteleri, sosyal yapıları, ekonomik düzeyleri ve siyasal düzenlerine bağlı olarak farklı yol ve yöntemler izlemektedir. Yine, siyasal düzenlerinden kaynaklı olarak vatandaşlarıyla ve diğer devletlerle ilişkilerinde izlediği iletişim yol ve yöntemleri de birbirinden ayrılmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin salgınla mücadelede izlediği stratejik iletişim üzerinde durulmaktadır. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun'un 12 Mart-01 Haziran 2020 tarihleri arasında konuyla ilgili attığı tweet'lerin içerik çözümü yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: : Koronavirüs, Türkiye, Stratejik İletişim, Fahrettin Altun, İçerik Çözümü

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Radyo ve Televizyon Programcılığı Programı
mail: fgunduz@baskent.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Mail:
nbal@gelisim.edu.tr

STRATEGIC COMMUNICATION ADOPTED BY THE STATE OF TURKEY IN THE FIGHT AGAINST NOVEL CORONAVIRUS (KOVID-19) PANDEMIC

Abstract

States continue to fight against the novel coronavirus disease (Covid-19), which had considerable global impact. It is still discussed how the pandemic will affect health, economy, social life and political systems. It is acknowledged that nothing will be the same after the pandemic and the world will either turn into a "new normal" or a new state. Since the problem is global, its solution requires global collaborations. National measures need to be taken, too. States follow different ways and methods in fighting against the pandemic, depending on their social structures, economic and political systems capacities. Every state use different methods and means of communication in their relations with their citizens and other states. In this research, the strategic communication adopted by the State of Republic of Turkey is analyzed. The tweets posted by Fahrettin Altun about the pandemic between 12 March and 01 June 2020 were subjected to content analysis.

Keywords: *Coronavirus, Turkey, Strategic Communications, Fahrettin Altun, Content Analysis*

1. GİRİŞ

Yeni yüzyılın en önemli küresel sorunu yeni koronavirüs (kovid-19) pandemisi oldu. Bütün dünyada koronavirüs pandemisi ile mücadele devam etmektedir. Salgının ne olduğu, nelere yol açtığı ve sonuçlarının neler olabileceği tartışılmaktadır. İnsan sağlığı üzerindeki etkileri çok açık görülmektedir. Uluslararası ilişkiler, devlet sistemleri, kamu politikaları, demokrasi ve güvenlik gibi konularda da çok ciddi sonuçlar doğuracağı beklenmektedir. Devletler sağlık, siyaset, ekonomi, sosyal yaşam, güvenlik ve diğer devletlerle olan ilişkilerde bu süreci yönetmeye çabalamakta ve çok çeşitli önlemler almaktadır. Devletler bu tür sorunları nasıl çözebileceğinin yol ve yöntemlerini aramaya devam etmektedirler.

İlk olarak Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde görülen ve önü alınamaz bir hızla bütün dünyaya yayılan yeni koronavirüs (kovid-19) salgınının ülkelere göre yol açtığı sorunlar ve ülkelerin izlediği politikalar birbirinden farklı oldu. "İnsanlığın önünde iki önemli dönemeç bulunmaktadır: Birincisi, krizin en az hasarla-can kaybını mümkün olan en düşük seviyede tutarak-sonlandırılması ve diğeri ise benzer krizlerin önlenmesi için atılacak adımların belirlenmesi. Bu her iki dönemeç için ise hem ulusal ve hem de uluslararası seviyede alınacak kararlar ve atılacak adımlar Koronavirüs salgını sonrası şekillenecek dünya düzenini ve uluslararası sistemin yapısını belirleyecek nitelikte olacaklar." (Müftüler-Baç, 2020: 20).

"Kovid-19'un Dünya Sağlık Örgütü tarafından "pandemi" olarak ilan edilmesinin hemen ardından hükümetlerin tedbir paketleri de ardı ardına gelmeye başladı. Ancak özellikle Çin'in virüse ilişkin bazı bilgileri saklamış olabileceği ve DSÖ'nün de hastalığı "salgın" olarak nitelendirmekte geç kaldığına yönelik şüpheler var. Bu hali ile salgına ilişkin alınması gereken tıbbi önlemlerde geç kalınmasının" (Yılmaz, 2020: 11) maliyeti sosyal yaşam alanında daha fazla oldu. "Bütün dünyayı bir anda durma noktasına getiren, sınırların kapanmasına, hava trafiğinin durmasına, uluslararası ticaretin beklenmedik bir biçimde yavaşlamasına yol açan bu salgının olası etkilerinin ne olacağını şimdiden tam olarak kestirebilmek ise nerede ise imkânsız görünmektedir. Bununla beraber, kesin olan bir nokta vardır, o da dünya düzeninin Koronavirüs salgını sonrasında Mart 2020 öncesinden çok farklı olacaktır"(Müftüler-Baç, 2020: 22). Devletlerin aldığı önlemleri vatandaşlarına çok iyi aktarmaları, salgınla mücadelenin başarısını doğrudan etkileyecektir.

Gerçekten, kovid-19 salgınının ne olduğu henüz bilinmezken, doğru-yanlış ayırt edilmeden özellikle sosyal medya aracılığıyla yapılan yayınların salgının kendisinden daha fazla zarar verebilme ihtimali görüldü. Kovid-19 ile ilgili alınan

tedbirler, önlemler, uygulamalar konusunda yapılan açıklamaların halkın doğru, bilimsel ve güvenilir bilgiye ulaşması için kamu kurumları tarafından topluma duyurulması önemlidir. Bu bir küresel krizdir. Kriz yönetiminin en önemli aşaması da stratejik iletişimidir.

Devletlerin pandemiyle mücadelede yürüttükleri politikalar gibi stratejik iletişim yöntemleri de birbirinden farklı oldu. Bu makalede Türkiye devletinin kriz yönetimindeki stratejik iletişimi üzerinde durulmaktadır. Bu süreç önemli ölçüde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı üzerinden yürütüldü. Bu nedenle İletişim Başkanı Fahrettin Artun'un (@fahrettinaltun) twitter üzerinden yaptığı doğrudan yeni koronavirüs ile ilgili tweet'lerinin çok boyutlu içerik analizi yapıldı.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal bir varlık olarak insanın en temel özelliği kendisi başta olmak üzere diğer insanlar ve çevresiyle olan etkileşimidir. Zamana ve koşullara göre değişmiş olmakla birlikte, insanın çevresiyle etkileşimde bulunması ve iletişim kurması onu var eden önemli bir gereksinimidir. Bu durum, farklı formlarda ve biçimlerde de olsa insan birliktelikleri ve birlikteliklerden doğan yapılar, örgütler ve kurumlar için de geçerlidir. Örgütlerin ve kurumsal yapıların varlıklarını geliştirerek sürdürebilmesi ve işlevlerini yerine getirebilmesi açısından kendi içinde ve çevresiyle iletişim halinde olması gerekmektedir.

İnsanlığın kat ettiği aşamalarla günümüzde ulaştığı olanaklar, kişilerin, örgütlerin ve kurumların iletişim biçim ve süreçlerini de etkilemektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler, internet kullanımının yaygınlaşması birçok alanda değişimlere yol açtığı gibi, en çok devlet örgütlerinin vatandaşlarıyla ilişkilerinde daha görünür hale gelmektedir.

Devlet ile vatandaşlarının iletişimini internetin zaman içerisindeki dönüşümü de etkilemiştir. Web 2.0 teknolojileri ile aynı anlamda kullanılan sosyal medya araçları ve uygulamaları (Facebook, Twitter, YouTube, LinkedIn vb.) internetin daha etkileşimli ve katılıma dayalı hale gelmesine yönelik uygun bir ortam yaratmıştır. İlk ortaya çıktığında sadece bireysel kullanımların ağırlıkta olduğu sosyal medya platformları, günümüzde kamu kurumları tarafından farklı bir iletişim ve hizmet sunum şekli sağlayan ve karşılıklı etkileşime yeni bir boyut kazandıran önemli bir platform olarak görülmektedir.

Günümüzde Facebook, Twitter ve YouTube vb. sosyal medya platformları kamu kurumlarının daha etkin olmalarını sağlamaktadır. Sosyal medya kanalları, kamu kurumlarının hedef kitlelerine en kısa yoldan ulaşmak ve kurumsal mesajlarını, faaliyetlerini aktarmada, hizmet sunmada, onlardan geri bildirim almada ve kamuoyunda tartışılan konuların ne olduğu konusunda fikir sahibi olmada cezbedici, az maliyetli ve pratik fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye’de kamu kurumları tarafından sosyal medya kullanımı her geçen gün artmaktadır. Birçok kamu kurumunun kendilerine ait kurumsal hesabı var ve düzenli olarak içerik paylaşımı yapıyor. Dijitalleşen dünyada giderek daha fazla kullanılan sosyal medyanın, kurumsal hedeflerin gerçekleştirilmesinde daha etkili kullanılması gerekir.

Sosyal medya araçları aynı zamanda geleneksel medya araçlarından ayrılan kendisine has özellikleri nedeniyle birtakım riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu durum, sosyal medyayı kullanan kurumları olası riskleri azaltmak için tedbir almaya itmekte, kurumsal iletişim faaliyetlerinde sosyal medya öncesi döneme ilişkin politikaların gözden geçirilmesi hatta yenilenmesi konusu gündeme gelmektedir. Karşılaşılması muhtemel risklerin yanında, kurumsal sosyal medya faaliyetlerinin belirli aralıklarla etkinliğinin ölçülerek gerektiğinde düzeltici tedbirlerin alınması ve genel olarak kurum bünyesinde

belirlenmiş ilkeler çerçevesinde etkili bir sosyal medya yönetiminin tesis edilmesi, kurumsal hedeflere ulaşmada önemli bir basamak olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının bireyler ve kurumlar için önemli bir iletişim mecrası haline gelen sosyal medyanın doğru kullanımına yönelik bir rehber olması amacıyla “Sosyal Medya Kullanım Kılavuzu” kitabını yayımladığını bildirebiliriz. Altun, kitabın önsözünde, “Hakikat ötesi (post-truth) olarak adlandırılan bu dönemde İletişim Başkanlığı olarak temiz bilgi, temiz sosyal medya ve temiz iletişim için küresel ve ulusal çerçevede çalışmalar yapma hedefimize hepimizi ortak etmek isteriz. Yaşasın Hakikat!” ifadelerine yer vermiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020). Türkiye’de kamu kurumları tarafından sosyal medya kullanımının birçok üst düzey strateji belgesinde belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için önemli bir araç olarak görüldüğü artık biliniyor.

Bilgi toplumuna dönüşümün gerçekleştirilmesinde kamu kurumları da, zaman ve mekândan bağımsız olarak bu mecrada yer alarak, vatandaşlarla daha fazla etkileşim içerisine girebilme gayreti içerisinde. Özellikle kamu kurumları için sosyal medya yönetiminde ve kullanımında temel ilkelerin belirlenmesi ve kurumsal sosyal medya sorumlularına, sosyal medya kullanımlarında rehberlik sağlanması önemli hale gelmektedir.

Twitter, Facebook ve YouTube vb. sosyal medya platformları kullanılarak yapılan bir paylaşım bazen günlerce gündemde kalabilmekte, ulusal ya da uluslararası boyutta çok fazla etkileşim alabilmektedir. Yeni tip koronavirüs (kovid-19) gibi pandemik durumların ortaya çıkardığı kriz dönemlerinde daha da etkili olmaktadır. Bu durumu dikkate alan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı

İletişim Başkanlığının Twitter platformu üzerinden çok başarılı bir yönetim sergilediğini bildirebiliriz.

2.1. Stratejik İletişim

Stratejik iletişim, strateji ve iletişim kavramlarının birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkan bir kavramdır. Söylemlerin ortamın gerekleri doğrultusunda, doğru yer ve zamanda konumlandırılmasını, doğru kanallarla en verimli etkiyi sağlayacak şekilde sunulmasını amaçlayan süreci ifade etmektedir (Gürcan, 2012: 160).

Stratejik iletişim uyum ve ahenk sağlayan bir orkestra gibidir. Orkestra şefi “devlet”tir. Stratejik iletişimi dikkate almanın yararlı bir yolu bir orkestraya benzemesidir. Müzikal puanı stratejik iletişim planıdır ve orkestranın kendisi çeşitli uygulama toplulukları ve/veya faaliyet alanlarıdır. Müzik anlatıdır. Ulaşmak istediğiniz etkiye bağlı olarak orkestranın farklı bölümleri farklı zamanlarda veya farklı vurgularla kullanılacaktır (Tatham, 2008: 3).

Stratejik iletişimde hedef kitle analizi olmadan etki başarısı rastgele, şans ve tesadüflere bağlıdır. Herhangi bir başarı şansına sahip olması için en az dört kapsayıcı hedefe ulaşması gerekir: Bunlar, optimum hedef kitlenin tanımlanması, bu kitlenin ‘etkilenebilirlik’ ölçümü, bu kitleyi etkilemek için sürecin iyi belirlenmesi ve kitlenin davranışını etkili ve ölçülebilir bir şekilde değiştirecek tetikleyicilerin üretilmesi ve dağıtılmasıdır. Çünkü kitleler çok yönlüdür ve bir popülasyon olarak gruplandırılmaz; hedeflenmiş yöntemler ve yaklaşımlar gerektirir. Mesajın iletiminde teknolojik faktörlerin yanı sıra hedef kitlenin sosyo-kültürel yapısı önemlidir. Hedef kitle göz önünde bulundurularak hareket etmek gerekir. Stratejik iletişim, herhangi bir konuda hedef kitlenin algısını olumlu yönde etkileyebilmek için alternatifler sunar. Kimi etkileyeceğini, nedenini, nasıl, ne zaman ve niçin yaptığını bilen bir vizyon ortaya koymaktadır.

Bunlardan herhangi biri başarısız olursa, kampanya ne kadar doğru olursa olsun tehlikede olacaktır (Rowland and Tatham,2010: 2-3).

Bu kapsamda stratejik iletişimi; “uzun vadeli stratejik hedeflere ulaşmak maksadıyla, hedef kitleyi analiz etmek ve anlamak, tüm kaynak, alan ve yeteneklerin entegrasyonu ile sürecin orkestrasyonunun sağlanarak, belirlenmiş mesajların “eylem-söylem paketi”, en uygun kanal ile en uygun zaman, mekân ve şartlarda, belirlenmiş hedef kitleler üzerinde en güçlü etkiyi yaratacak şekilde, sürekli ve şeffaf bir süreçle, karşılıklı etkileşim içinde ilgili kamuoyu ile paylaşılması” olarak tanımlayabiliriz (Güler, 2012: 1-31).

Stratejik, operasyonel ve taktik düzeylerde yürütülen, hedef kitlelerin anlaşılmasını sağlayan, etkili kanalları tanımlayan ve belirli davranış türlerini teşvik etmek ve sürdürmek için bu kanallar aracılığıyla fikir ve düşünceleri geliştiren ve teşvik eden sistematik bir dizi sürekli ve tutarlı faaliyetler. Bu tanım, Stratejik İletişimi davranışları değiştirmenin bir aracı olarak vurgulamakta ve hem bunu başarmak için hem de araçların başarısının ölçülmesinde bir çözüm önermektedir (Tatham, 2008: 3). Stratejik iletişim yönetimi, uygulanacak “iletişim politikalarının” belirlenmesine ve bir “yol haritası” çizilmesine rehberlik ettiği için önem taşımaktadır (Özkan, 2011). Stratejik İletişimde etki ise stratejik iletişimin istenen sonucudur (Rowland and Tatham, 2010: 6).

Stratejik iletişim yönetiminde, iletişimi yönetecek özerk bir birimin varlığı, kendi kaynaklarına sahip olması ve yönetime doğrudan temas edebilmesi gerekmektedir. Kurumla paydaşları arasındaki ilişkileri yöneten, kurumun karar alma sürecinde iletişim boyutunu planlayan ve tasarlayan stratejik iletişimin doğrudan gerçekleştirilmesi verimli olur (Grunig, 2005).

2.2. Kriz İletişimi

Devlet yönetiminde stratejik iletişimin önemi kriz dönemlerinde daha çok dikkate alınmaktadır. Kriz dönemlerinde stratejik iletişim yönetimi ile kapsamlı bir şekilde; algılama yönetimi, kamu diplomasisi, paydaş yönetimi yapılmaktadır. “Anlayış ve destek oluşturulması; kuruluşun paydaşlarının rızalarının üretilmesi, ortaya çıkabilecek tepkilerin azaltılması ve sorunların krize dönüşmeden önce yönetilmesi sonucunda, hegemonyanın inşa edilmesi sürecinde gerçekleştirilir. Kuruluşlar, inşa ettikleri bu hegemonyalarını sürdürülebilmek için paydaşlarının beklentilerini ‘yönetmek’ durumundadır. Stratejik iletişimde asimetrik güce sahip kaynak (kuruluş), mesajlarının alıcısından hareket eder ve onun beklentilerini kendi çıkarına uyumlu hale getirerek, sonuç olarak kendi çıkarını maksimize etmeyi hedefler” (Çınarlı, 2014a: 32).

Çınarlı’ya göre (2014b), kriz anında yönetim çabaları kadar iletişim çabaları da krizin önlenmesi ya da etkisinin azaltılması veya krizden yarar sağlanarak, krizin bir fırsata dönüştürülmesi açısından önemlidir. Gerçekten krizin ortaya çıkardığı sorunları çözme çabalarının yanında iletişim çabaları da belirleyicidir.

Kriz yönetiminin en önemli unsuru kriz iletişimidir. “Krizde bilgi yönetimi” ve “paydaş tepkisi yönetimi” olmak üzere iki çeşit kriz iletişimi vardır. Bilgi yönetimi; kaynakların tanımlanması, enformasyonun toplanılması, analizi, bilginin paylaşımı ve karar verme konularını içerir. Kriz ekibinin, kamuya kriz ile ilgili tepki vermek için yaptığı çalışmaları içerir. Paydaş tepki yönetimi ise paydaşların yaşanan krizi, krizdeki kuruluşu ve kuruluşun kriz tepkisini algılamalarını etkilemek için kullandığı iletişimsel çabaları içerir (Çınarlı, 2014b: 100).

Bu konuda giderek daha fazla oranda kullanılmaya başlayan sosyal medya ve araçları çok ciddi imkânlar sunmaktadır. Sürekli gelişen sosyal medya araçları, kriz yöneticilerine sunduğu fırsatlarla karışıklığın önünü almaya yardımcı olmaktadır. Özellikle halkın katkısını gerektiren pandemi gibi sorunların

çözümünde etkili olmaktadır. Krizde bilginin yönetimi ve dağılımı açısından mikroblogların kullanımı oldukça önemlidir. Bilginin aktarılmasında, bilgiye ulaşmada ve son dakika güncellemelerinin paylaşımında oldukça önemli bir mikroblog olan twitter, kriz iletişiminin de en önemli aracıdır. Çünkü insanlar nerede olursa olsun hem yazılı hem de görsel anlık fotoğraflar ve/veya video linkleri gibi paylaşım olanağı ile kullanıcılarına etkili bir iletişim sağlar.

3. YÖNTEM

Fahrettin Altun'un Twitter hesabından 12 Mart-1 Haziran 2020 tarihleri arasında yeni koronavirüsle (Kovid-19) ilgili paylaşımları hem nitel hem nicel araştırma yöntemi içinde yer alan içerik analiz tekniğine göre incelenmiştir. İçerik analizi, genellikle görüşmelerin, alan notlarının, yazılı dokümanlarda bulunan içeriklerin sistematik ve bütünsel bir amaca uygun olarak analiz edilmesidir. İçerik analizinin konusu her türlü metin içeriği, amacı ise metinlerdeki içeriğin ne anlama geldiğini, temel vurgusunun ne olduğunu anlamak ve bağlama göre yorumlamaktır (Bal, 2016:258). Araştırma kapsamı içerisinde belirlenen sürede Fahrettin Altun'un yeni koronavirüs ile ilgili paylaştığı tweet'leri metin olarak ele alınmıştır.

Nicel içerik analizi, iletişimin görünen içeriğini nesnel, sistematik ve nicel yollardan betimleyerek metinde açıkça görülen elamanları sayar, değişik istatistikî metotlarla işlenen sayısal verileri üretir. Nitel içerik analizi ise, kategorileri önemseyerek görünen mesajın altındaki anlamı keşfetmeyi, istatistiksel anlamlılıktan çok olayın anlamlar zincirini gösteren benzersiz temalara dikkat çekmeyi amaçlar. Kategori oluşturmak içerik analizinde önemli bir adımdır ancak nicel içerik analizinde kategori oluşturmak yerine kodların tekrarlanma düzeyi önemsizdir. Nitel içerik analizinde ise kategoriler tanımlanarak kodları yansıtan kategoriler oluşturulur (Bal, 2016:264). İçerik

analizi tekniğinde şu aşamalar takip edilmiştir: (1) verilerin kodlanması, (2) temaların bulunması, (3) kodların ve temaların düzenlenmesi, (4) bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Fahrettin Altun'un paylaştığı tweet'lerin çok boyutlu analizinin yapılabilmesi için nicel ve nitel içerik analizi tekniğinden yola çıkılarak öncelikle metin içinde yer alan kodlar (kavramlar) ortaya çıkartılmıştır. Bu kodlar, kategoriler (tema) altında anlam içeriklerine göre toplanmıştır. Bal'ın belirttiği gibi (2016) kategori, "metin içinde yer alan kavramları (kodları) üst düzeyde ifade eden genel kavramlar ve açıklamalardır". Kategoriler içerik analizinde belirleyici bir konuma sahiptir. Bu çalışmada nitel içerik analizine göre üst kategori (ana tema) ve alt kategori (alt tema) belirlenerek kavramlar bu kategoriler altına yerleştirilmiştir. Kodlara karşılık gelen kavramlar ise nicel içerik analizine göre sayılarak, istatistiksel bir veri elde edilmiştir. Kod, kavram ve kelimelerin içerik analizinde kullanılmak üzere seçilen kodlama birimini ifade ederken; kavram, metin içinde yer alan anlamlı, fikir ifade eden birimlerdir. Bu kavramlar tek ya da birkaç kelimedenden oluşabileceği gibi bir cümleden de oluşabilir. Kod, anlamlı bir kavram ya da cümle olabilir (Bal, 2016:266-267). Fahrettin Altun'un Twitter hesabındaki yeni koronavirüs ile ilgili paylaşımlarından anlamlı kavramlar ortaya çıkartılarak, on bir farklı alt tema oluşturulmuştur. Daha sonrasında ise anlam bütünlüğüne göre bu alt temalar, yine paylaşımların içeriğinden faydalanılarak üç ana tema etrafında toplanmıştır. Kodlama işlemi ile koronavirüsle ilişkili kavramlar, düşünceler bulunmuştur. Kodlar metnin sağ tarafına yazılarak anlamsal birlik sağlanmış ve temalara ulaşılmıştır. Bu şekilde kodlara karşılık gelen kavramlar, ana ve alt temalar bir tablo üzerinde gösterilerek kavramların paylaşılan tweet'lerde kaç defa tekrar ettiği sayısal olarak ortaya konmuş ve yorumlanmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN VERİLERİ VE ANALİZ SONUÇLARI

Bu araştırmada, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin koronavirüs (kovid-19) salgını ile mücadelesinde izlediği politikaları, aldığı önlemleri ve yaptığı yardımları Twitter üzerinden paylaşan Altun'un tweet'lerinin içerik analizi yapılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- ✓ Koronavirüs salgını ile mücadele sürecinde sosyal medyanın kullanımı ve toplumla sağlanan iletişim neden önemlidir?
- ✓ Koronavirüs salgını ile mücadelede kriz sürecinde ortaya çıkan sorunlar nelerdir?
- ✓ Koronavirüs salgını ile mücadelede ortaya çıkan kaos ve karmaşanın yönetilmesinde izlenen baş etme stratejileri nelerdir?
- ✓ Koronavirüs salgını ile mücadelede kriz sürecinin yönetiminde ortaya çıkan politikalar, önlemler, uygulanan yardımlar, kurumsal faaliyetler nelerdir?
- ✓ Koronavirüs salgını ile mücadele sürecinde paylaşılan içeriklerin sosyal, ekonomik, sağlık, ulusal ve uluslararası konulara göre dağılımları nasıldır?
- ✓ Koronavirüs salgını ile mücadele sürecinde paylaşılan içeriklerde dilin kullanımı nasıldır?

Yeni koronavirüs (kovid-19) salgını sürecinde toplumla iletişim ve etkileşimin sürdürülmesi mücadele açısından oldukça önemlidir. Salgınla mücadele sürecinin yönetilmesinde toplumun doğru, güvenilir, bilimsel bilgiye ulaşması konusunda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının ve bu kurumun başkanı olarak Altun'un rolü büyüktür. Bu bağlamda araştırmanın örneklemini Altun'un twitter hesabı oluşturmaktadır.

Altun, 22 Mart 2020 günü bir açıklama yaptı: *“Söylentiler, kehanetler, komplo teorileri, kaynaksız ses kayıtları, duyumlar... Koronavirüs ile ilgili medya mecralarında hemen her gün bu tip belirsiz ama zararlı içeriklerle karşılaşyoruz... hepsi en az virüs kadar tehlikeli! Çözüm: Resmi açıklamaları takip edelim.”* Bu belirleme, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Yeni koronavirüs (kovid-19) ile mücadelesinin medya ile ilgili olan alanında benimsendi.

Yine, 6 Mayıs 2020’de yayımladığı bir tweet ile Altun, *“Sayın Cumhurbaşkanımızın liderliğinde her zaman olduğu gibi Kovid-19’la mücadele sürecinde de şeffaflık temelli bir iletişim stratejisi izliyoruz”* dedi. Bu tür pandemik sorunlarla mücadelede olan bitenin zamanında, doğru, açık ve güvenilir bir biçimde verilmesinin mücadelenin başarısına da çok önemli katkılarda bulunduğunu gösterdi.

Altun Twitter’a 2018 yılının Şubat ayında katılmıştır. 17 Haziran 2020 tarihinde alınan veriye göre takipçileri 676.1, takip ettikleri 651 kişidir. 12 Mart – 1 Haziran 2020 tarihleri arasında twitter hesabında paylaştığı toplam tweet sayıları ile koronavirüs ile ilgili paylaştığı tweet sayıları ve retweet sayıları aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Tablo 1. Fahrettin Altun’un 12 Mart – 1 Haziran 2020 Tarihleri Arasında Twitter Hesabındaki Paylaşımına İlişkin Veriler

Aylar	Toplam Tweet	Kovid-19 Toplam Tweet	İngilizce Toplam Tweet	Kovid-19 İngilizce Tweet	Retweet
Mart	130	119	82	82	15
Nisan	140	106	51	48	18
Mayıs	160	50	16	10	53
1 Haziran	11	3	1	0	0
Toplam	441	278	150	140	86

Twitter hesabındaki paylaşımlar koronavirüs salgınının Türkiye’de görüldüğü tarihten itibaren 12 Mart – 1 Haziran 2020 tarihleri arasındaki ele alınmıştır. Bu tarihler arasında paylaştığı toplam tweet sayısı 441, İngilizce toplam tweet sayısı 150, koronavirüsü ile ilgili paylaştığı toplam tweet sayısı 278, İngilizce olarak koronavirüsle ilgili paylaştığı tweet sayısı 140, retweet sayısı ise 86 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma kapsamında koronavirüsü ile ilgili paylaştığı tweet’ler (toplam 278) ele alınmıştır. Koronavirüsü ile ilgili Türkçe ve İngilizce olarak en çok paylaşımı Türkiye’de ilk vakanın görüldüğü ay olan Mart ayında yaptığı görülmektedir. Mayıs ayında Kovid-19 kaynaklı vaka ve vefat sayılarının azalmaya başlamasıyla bu konuyla ilgili paylaşımlarının da azaldığı düşünülmektedir. Retweet edilen paylaşımlara bakıldığında çoğunlukla Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti İletişim Başkanlığının resmi twitter hesaplarından yaptıkları paylaşımlar yer almaktadır. Retweet edilen paylaşımların çoğunluğu koronavirüs salgını ile mücadelenin yönetimi ile ilgilidir.

Tablo 2: Fahrettin Altun’un 12 Mart – 1 Haziran 2020 Tarihleri Arasında Twitter Hesabındaki Paylaşımların Türüne İlişkin Veriler

Aylar	Fotoğraf	Kovid-19 Fotoğraf	Video	Kovid-19 Video	Link	Kovid-19 Link
Mart	23	21	13	8	3	2
Nisan	41	32	15	12	8	5
Mayıs	30	22	24	7	10	3
1 Haziran	0	0	0	0	0	0
Toplam	94	75	52	27	22	10

12 Mart –1 Haziran 2020 tarihleri arasında Altun’un twitter hesabında paylaştığı tweet’lerin altında fotoğraf, video ve linklere yer verdiği görülmektedir. Paylaşımlarında en çok fotoğrafa ilişkin görseli kullanmış olup bu görsellerin içeriği İletişim Başkanlığı tarafından hazırlanan, koronavirüs salgını ile

mücadelede Türkiye’de alınan tedbirlerin, önlemlerin, uygulamaların, faaliyetlerin neler olduğunu açıklayan paketlerdir diyebiliriz. İkinci olarak bu görsellerin içeriğini ülkelere yapılan tıbbi malzemelerin fotoğrafları oluşturmaktadır. Paylaşılan videoların içeriğinin çoğunluğu da koronavirüs ile ilgilidir. Bu videoların içeriği koronavirüsten nasıl korunması gerektiğini anlatan kurallardan, sokağa çıkma yasaklarında şehirlerde oluşan boş ve sessiz görüntülerden, Evde Kal, Mili Dayanışma, Biz Bize Yeteriz Türkiyem ile ilgili kampanyaların ve Pandemi İzolasyon Takip Çizelgesinin görsel sunumlarından oluşmaktadır. Koronavirüs salgınına ilişkin en çok nisan ayında fotoğraf, video ve linklerin paylaşıldığı görülmektedir. Bu durumun yine Nisan ayının kovid-19’dan kaynaklı vaka ve ölüm sayılarının en yüksek seviyeye kadar çıkması ile doğru orantılıdır diyebiliriz.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun’un 12 Mart–01 Haziran 2020 tarihinde sosyal medya aracı olan twitter üzerinden koronavirüs ile ilgili paylaştığı tweet’ler incelenerek içerik analizi yöntemine göre üç ana tema oluşturuldu. Bu ana temalar; ulusal mücadele, küresel mücadele ve yeni dünya inşasıdır. Bu her bir tema kendi içinde alt temalara ve bu alt temalara karşılık gelen kavramlara ayrılarak koronavirüs ile ilgili en çok hangi detaylar üzerinde durulduğu incelendi. Bu temalar içinde ortak olan kodlar “Sağlık”, “Kovid-19”, “Salgın” ve “Pandemi” kavramlarıdır. İngilizce ve Türkçe olarak paylaşılan tweet’lerde sağlık kavramının 60, Kovid-19 ve Pandemi kavramlarının her ikisinden de 9 defa söz edildiği belirlendi.

Tablo 3: Fahrettin Altun’un 12 Mart –1 Haziran 2020 Tarihleri Arasında Kovid-19 Mücadelesiyle İlgili Twitter Hesabındaki Ana Temalar ve Alt Temalar

Ana Temalar	Alt Temalar
1. Ulusal Mücadele (598)	1. Tedbirlerle İlgili Alınan Uygulamalar (90) 2. Kurumsal Kısıtlamalar (Eğitim, Ulaşım, Çalışma, Sağlık) (28) 3. Kurumsal Faaliyetler (Eğitim, Çalışma, Sağlık, Ekonomi) (71) 4. Tedbirleri Ve Yeni Gelişmeleri Açıklayan Paketler (126) 5. Olumlu/Motive Edici Mesajlar (112) 6. Devletle İlgili Düşünceler (171)
2. Küresel Mücadele (89)	1. Diğer Ülkelere Yapılan Yardımlar (49) 2. Diğer Ülkelere Örnek Olunması (14) 3. Diğer Ülkelerde Yaşayan Türk Vatandaşların Türkiye’ye Getirilmesi (26)
3. Yeni Dünya İnşası (28)	1. Yol Haritası (17) 2. Gelişme Çizgisi (11)

Yukarıdaki Tablo’dan da görüleceği üzere, Altun, küresel bir sorunla nasıl ulusal mücadele verileceği üzerinde daha çok durmaktadır. Tweet’lerindeki kavram/anlam sayıları bakımından 598 kez ulusal mücadele, 89 kez küresel mücadele ve 28 kez yeni dünya inşası temaları olmak üzere toplam 715 kez koronavirüs konularını işlemiştir. Ana temalara ilişkin örnek tweet’le aşağıda yer almaktadır.

“Ulusal Mücadele” teması için örnek tweet:

Fahrettin Altun 18 Mart 2020: “Koronavirüsle mücadele bağlamında CİMER’e gelen başvuru sayısı 15 bini geçti. Sorun küresel, mücadelemiz ulusal! Bu bilinçte olan vatandaşlarımızın fedakârlığı her türlü övgüye layıktır.”

“Küresel Mücadele” teması için örnek tweet:

Fahrettin Altun 18 Mart 2020: Türkiye, bu krizden Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın önderliğinde çoğu ülkeden daha iyi geçecektir. İnsanlarımızın cömertliği ve sağduyu sayesinde, sadece bu zorluğun üstesinden gelmekle kalmayacak, aynı zamanda küresel halk sağlığı tepkisinde dünyaya öncülük edeceğiz.

“Yeni Dünya İnşası” teması için örnek tweet:

Fahrettin Altun – 1 Mayıs: Koronavirüs'le mücadele kapsamında 55 milyon maske eczanelerimize gönderildi. Yurt dışındaki vatandaşlarımızı da büyük bir özveriyle ülkemize getirmeye devam ediyoruz. Koronavirüs sonrası kurulacak yeni dünya düzeni için tüm hazırlıklarımızı yapıyoruz. Geleceğe umutla bakıyoruz.

1.1. Ana Tema: Ulusal Mücadele

İçerik analizi yöntemine göre ortaya çıkan ana temalardan biri ulusal mücadeledir. Bu tema, Türkiye içinde alınan tedbirler, önlemler ve uygulamalar ile ilgili açıklamaları kapsamaktadır. Ulusal mücadele kendi içinde altı alt temaya ayrılmaktadır. Bu alt temalar ve temaları oluşturan kavram/anlamlar aşağıda yer almaktadır.

1.1.1. Tedbirlerle ilgili uygulamalar

“Ulusal mücadele” olan ana temanın altında çıkan alt temalardan biri “tedbirlerle ilgili uygulamalar”dır. Bu alt temanın içinde ortaya çıkan kavramlar ve sayıları aşağıdadır:

Tablo 4: Tedbirlerle İlgili Uygulamalar

Alt Tema	Kavramlar	Sayı
Tedbirlerle İlgili Uygulamalar (90)	Sokağa Çıkma Yasağı	10
	Güvenlik	8
	Karantina	8
	Sosyal Mesafe	6
	Maske Takma	5
	14 Basit Kural	5
	Ücretsiz Tedavi	4
	Evde Kal Kampanyası	4
	Biz Bize Yeteriz Türkiyem	4
	14 Günlük Karantina	4
	Pandemi İzolasyon Takip Projesi	4
	Ücretsiz Maske Dağıtımı	3
	Destek Paketi	3
	65 Yaş Ve Üstü	3
	Kamusal Alanların Kapatılması	2
	Milli Dayanışma Kampanyası	2
	İzolasyon	2
	Gıda Tedbirleri	2
	Vefa Sosyal Destek Grupları	2
	Ekonomik İstikrar Kalkanı	2
	Sokak Hayvanlarının Beslenmesi	1
	Hayat Eve Sığar	1
	Bireysel Hak Ve Özgürlükleri Korumak	1
	Sivil Toplum Kuruluşlarının Yönetim Kurulu Toplantılarının Ertelenmesi	1
	Sağlık Turizmi	1
	Fiziksel Mesafe	1
Temizlik	1	

“Tedbirlerle İlgili Uygulamalar” alt tema içerisine alınan 90 kavram/anlamların neler olduğu Tablo 4’te görülmektedir. Buna göre, tweet’lerin içinde sırasıyla

“sokağa çıkma yasağı”, “güvenlik”, “karantina” ve “sosyal mesafe” kavram/anlam taşıyan konular öne çıkmaktadır. Bu alt temaya alınan örnek tweet aşağıda yer almaktadır:

*Fahrettin Altun 14 Mart 2020: Bugüne kadar aldığımız tedbirlerle Koronavirüs'ün ülkemizde yayılmasını hep birlikte büyük oranda engelledik. Uygulayacağımız bu **14 basit kuralla** mücadelemizi daha etkili kılabilir, bu virüsten çok daha fazla korunabiliriz.*
<https://twitter.com/i/status/1238757177734713345>.

1.1.2. Kurumsal kısıtlamalar

Bu alt tema koronavirüs salgını sürecinde sağlık, eğitim, çalışma, ulaşım ile ilgili konularda bakanlıkların ve buna bağlı olarak kurumların yapmış oldukları kısıtlamaları içermektedir. Kurumların yapmış oldukları kısıtlamalarla ilgili ortaya çıkan kavramlar aşağıdaki Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Kurumsal Kısıtlamalar

Alt Tema	Kavramlar	Sayı
Kurumsal Kısıtlamalar (Eğitim, Ulaşım, Çalışma, Sağlık) (28)	Yurt içi ve yurtdışı seyahatlerin kısıtlanması	18
	Seyirci olmadan etkinliklerin yapılması	2
	İdari izin	2
	Hasta ziyaretlerinin kısıtlanması	2
	Kara ve deniz sınırlarında ve havaalanlarında güçlü izleme protokolleri	2
	Eğitime ara verilmesi	1
	Toplantıların ertelenmesi	1

“Kurumsal Kısıtlamalar” alt teması içerisindeki kavram/anlam olarak, “yurt dışı seyahatlerin kısıtlanması” çok belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır. Bu alt temaya alınan örnek tweet aşağıda yer almaktadır:

Fahrettin Altun 16 Mart 2020: Our government continues to take strong measures to confront the corona virus. The number of cases in Turkey has unfortunately risen to 18 today. We are implementing strong monitoring protocols in our land and sea borders in addition to already strict measures at our airports.

*(Hükümetimiz korona virüsüyle yüzleşmek için **güçlü önlemler** almaya devam ediyor. Türkiye'deki vava sayısı maalesef bugün 18'e yükseldi. Havaalanlarımızda zaten katı önlemlerin yanı sıra kara ve deniz sınırlarımızda **güçlü izleme protokolleri** uyguluyoruz.)*

1.1.3. Kurumsal faaliyetler

Bu alt tema koronavirüs salgını sürecinde sağlık, eğitim, çalışma, ulaşım ile ilgili konularda bakanlıkların ve buna bağlı olarak kurumların yapmış oldukları faaliyetleri içermektedir. Kurumların yapmış oldukları faaliyetlerle ilgili ortaya çıkan kavramlar aşağıdaki Tablo 6' da gösterilmektedir.

Tablo 6: Kurumsal Faaliyetler

Alt Tema	Kavramlar	Sayılar
Kurumsal Faaliyetler (Eğitim, Çalışma, Sağlık, Ekonomi) (71)	Tedavi	18
	Tıbbi malzemeler	15
	Yerli tıbbi malzeme	10
	Ekonomi destek paketleri	5
	Uzaktan eğitim	4
	İstikrar sağlanması	3
	Yeni hastane yapımı	2
	Yerli solunum cihazı 'Sahra'	2
	Tıbbi bakım ve gözetim	2
	Esnek Çalışma	2
	Yeni Hastane Açılışı	2
	Özverilik	1

	Acil Durum Müdahale Ekipleri	1
	Tarihi Hastanelerin Restore Edilmesi	1
	Atıl Durumda Olan Hazine Arazilerinin Tarım Açılması	1
	Anti-Serum Çalışması	1
	İstismarın Önüne Geçmek	1

“Kurumsal Faaliyetler” alt teması içerisindeki kavram/anlam olarak, Tedavi (18), Tıbbi Malzemeler (15) ve Yerli Tıbbi Malzeme (10) öne çıkmaktadır. Bu alt temaya alınan örnek tweet aşağıda yer almaktadır:

Fahrettin Altun 14 Nisan 2020: Cumhurbaşkanımızın liderliğinde Koronavirüs’le mücadelemiz hız kesmeden devam ediyor. Başakşehir Şehir Hastanesi’ni bu ay hizmete açarken, İstanbul’a 2 tane daha yeni hastane kazandırıyoruz. Devletimiz tüm kurumlarıyla bu süreçte milletimizin hizmetinde olmaya devam edecek.

1.1.4. Tedbirleri ve yeni gelişmeleri açıklayan paketler

Bu tema, tedbirleri ve yeni gelişmeleri açıklayan paketlerdir. Altun’un sıklıkla Türkiye’de alınan tedbirler ve bu tedbirlerle ilgili gelişmeleri açıklayan görselleri paylaştığı görülmektedir.

Tablo 7: Tedbirleri ve Yeni Gelişmeleri Açıklayan Paketler

Alt Tema	Kavramlar	Sayılar
Tedbirleri ve Yeni Gelişmeleri Açıklayan Paketler (126)	Zorlu Süreç	23
	Dayanışma	20
	Vaka Sayıları	15
	İşbirliği	11
	Şeffaflık	10
	Bilgi	9
	Bilgilendirme	8
Etkili	7	

Yeni Dünya İnşası	6
Doğru Bilgi	4
Ücretsiz Tedavi	4
El Birliği	3
Yaşam Kayıpları	3
Sosyal Devlet Anlayışı	2
Yol Haritası	2
Bilimsel Bilgi	1
Sağlıklı Bir İletişim Köprüsü	1
Nakdi Yardım	1
Yardım Hattı	1
Rasyonellik	1
Güvenilir Bilgi	1
Maske Satışı	1
Gönül Birliği	1
Çok Boyutlu Finansman Desteği	1

Tablo 7’de de görüleceği üzere, “Tedbirleri ve yeni gelişmeleri açıklayan paketler (126)” ile ilgili tweet’ler arasında sırasıyla Zorlu Süreç (23), Dayanışma (20), Vaka Sayıları (15) ve İşbirliği (11) konulu kavram/anlamlar yer almaktadır. Bu alt temaya alınan örnek tweet aşağıda yer almaktadır:

*Fahrettin Altun 1 Nisan 2020: Koronavirüs’ün yayılımının önüne geçme **amacıyla hem ulusal hem küresel çapta** önlemlerimizi ve **dayanışmamızı artırarak**, mücadelemizin hiçbir boyutunu atlamadan, toplumumuzun tüm kesimlerini gözeterek önlemlerimizi almaya devam ediyoruz.*

1.1.5. Olumlu/motive edici mesajlar

Altun’un paylaştığı tweet’lerden, koronavirüs ile mücadelede birlik-beraberlik, dayanışma ve iş birliği içinde olmanın önemli bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımı takdir etmek ve bu yaklaşımın devam etmesi için olumlu ve motive edici mesajlar paylaştığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda

olumlu/motive edici mesajlar alt temasında ortaya çıkan kavramlar ve sayıları yer almaktadır.

Tablo 8: Olumlu/Motive Edici Mesajlar

Alt Tema	Kavramlar	Sayılar
Olumlu/Motive edici Mesajlar (112)	Birlik olma	25
	Dayanışma	20
	Başarı	18
	Koruma	8
	Güvenlik	5
	El ele vermek	4
	Minnettar olma	3
	Sağduyulu olma	3
	Duyarlılık	3
	Övgü	3
	Devlet-millet bütünleşmesi	3
	Birlik – beraberlik	3
	Cesaret verici	2
	Çifte bayram	2
	Özgürlük	2
	Meydan okuma	1
	Sakinlik	1
	Devletimiz ve milletimiz güçlüdür	1
	Özgüven	1
	Krizleri fırsata çevirme	1
Teşekkürler	1	
Türkiyem	1	
Zafer	1	
Güçlü Türkiye	1	

Koronavirüs salgını ile mücadelede alınan tedbirlerle birlikte asıl olumlu ve motive edici söz ve davranışların da önemli olduğu bilinmektedir. Altun'un tweet'lerinde "Olumlu/Motive edici Mesajlar (112)" üçüncü sırada öncelikle yer almaktadır. Bu alt tema içerisinde sırasıyla Birlik Olma (25), Dayanışma (20) ve

Başarı (18) üzerinde ısrarla durulmaktadır. Bu alt temaya alınan örnek tweet aşağıda yer almaktadır:

Fahrettin Altun 23 Mayıs 2020. Esnafımıza, sanayicimize, işçimize, çiftçimize, gencimize ve yaşlımıza kadar tüm kesimlere destek olduğumuz salgın sürecinde vaka sayımızı ciddi oranda azaltarak büyük bir başarı sağladık. Verdiğimiz ekonomik ve sosyal desteklerin yanında uluslararası iş birliğinde de öncü olduk

1.1.6. Devletle ilgili düşünceler

İlk ana tema olan “ulusal mücadele” nin altıncı alt teması, devletle ilgili düşüncelerdir. Koronavirüs ulusal ve küresel alanda bir kriz olarak geçmektedir. Koronavirüs salgını ile mücadele sürecinde Altun’un da Twitter’daki paylaşımlarına bakıldığında koronavirüs ile mücadele sürecini “kriz” olarak vurguladığı görülmektedir.

Altun’un Twitter hesabında koronavirüs ile mücadele sürecinde yaptığı paylaşımlara bakıldığında devletin tutum ve davranışlarını ön plana çıkartan içerikler olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Devletle İlgili Düşünceler

Alt Tema	Kavramlar	Sayılar
Devletle İlgili Düşünceler (171)	Yardım	38
	Kararlı olması	19
	Tehdide çözüm	19
	Kovid-19 Krizi	18
	Dikkatli olması	11
	Agresif olması	10
	Toplumun güvenliği	10
	Güçlü olması	7
	Gayretli olması	6
	Sert önlemler	6
	Gece gündüz çalışması	5
	Seferberlik	5

	Dinamik olması	4
	Refahi sağlama	4
	Diplomatik girişimleri	3
	Uyanık olması	2
	Ön safta olma	2
	Bireysel hak ve özgürlüklerin korunması	1
	Akılcı politikalar	1

Altun'un tweet'leri Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı olarak Türkiye devleti adına yayımlanmaktadır. Bu bakımdan koronavirüs ile ilgili devletin uygulamalarına ilişkin kavram/anlamları içeren tweet'lerin 171 kez olmak üzere birinci sırada bulunması anlamlıdır. Öne çıkan konular, Yardım (38), Kararlı Olması (19), Tehdide Çözüm (19) ve Kovid-19 Krizi (18) olarak görünmektedir. Bu alt temaya alınan örnek tweet aşağıda yer almaktadır:

Fahrettin Altun 3 Nisan 2020: Our health ministry has been working hard to monitor the situation and provide care for our patients. Our economy ministry has been working very hard to provide financial relief to our economy and support for our workers. Their measures continue to be updated daily.

(Sağlık bakanlığımız durumu izlemek ve hastalarımıza bakım sağlamak için çok çalışıyor. Ekonomi bakanlığımız ekonomimize finansal yardım sağlamak ve çalışanlarımıza destek sağlamak için çok çalışıyor. Tedbirleri günlük olarak güncellenmeye devam etmektedir.)

1.2. Ana Tema: Küresel Mücadele

Küresel mücadele ana temasında ortaya çıkan alt kategoriler ve kavramlar aşağıda yer almaktadır. Altun'un attığı tweetler arasında sıklıkla geçen bir kavramda küresel'dir. Küresel kavramı, en çok işbirliği kavramı ile kullanılmıştır.

Küresel kavramının farklı kavramlarla birlikte kullanılması koronavirüs salgınının küresel boyutunun ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Altun tweet'lerine bakıldığında genellikle koronavirüsü salgınından halkın cömertliği ve sağduyu sayesinde üstesinden gelineceği vurgulandığı gibi bu mücadelenin küresel halk sağlığına tepkisinde de dünyaya öncü olunacağı belirtilmiştir.

1.2.1. Uluslararası dayanışma

Küresel mücadele ana temasında ortaya çıkan alt temalardan biri uluslararası dayanışmadır. Koronavirüs salgını sadece bir toplumu ya da ülkeyi değil, bütün dünyayı ve bütün toplumları ilgilendiren küresel bir salgındır ve pandemi ilan edilmiştir. Bu salgınla mücadelede ulusal ve küresel dayanışma ve işbirliklerinin yapılması, salgının yayılmasını en aza indirmede etkilidir. Altun'un tweet'leri incelenerek uluslararası dayanışma alt temasında çıkan kavram ve sayılar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10: Uluslararası Dayanışma

Alt Tema	Kavramlar	Sayılar
Uluslararası Dayanışma (49)	Kardeşlik	12
	Örnek Olma	11
	Küresel Dayanışma	8
	Dostluk	6
	Küresel Tepki	4
	Müdahale	3
	İnsani Yardım	2
	Dosta Vefa Göstermenin Öncüsü	1
	Şefkat Eli	1
	Mazlumların Umudu	1

Koronavirüs pandemisi ile mücadele doğası gereği küresel işbirliklerini çağırır. Altun'un tweet'lerinin bir bölümü de bunlarla ilgilidir. Uluslararası

Dayanışma (49) alt teması içerisindeki tweet'ler arasında; Kardeşlik (12), Örnek Olma (11) ve Küresel Dayanışma (8) öne çıkmaktadır. Bu alt temaya alınan örnek tweet aşağıda yer almaktadır:

Fahrettin Altun 3 Nisan 2020: Turkey has been at the forefront of building global solidarity in the face of this threat. We sent critical supplies and food items to Italy and Spain. Our President has had many coordination calls with world leaders including the US, Russia, Indonesia, Algeria among others.

*(Türkiye, bu tehdit karşısında **küresel dayanışma** inşa etmenin ön saflarında yer almıştır. İtalya ve İspanya'ya kritik malzeme ve gıda maddeleri gönderdik. Başkanımız, ABD, Rusya, Endonezya, Cezayir gibi dünya liderleriyle birçok koordinasyon çağrısı yaptı.)*

1.2.2. Uluslararası örnek davranışlar

Küresel mücadele ana temasında ortaya çıkan alt temalardan ikincisi uluslararası örnek davranışlardır. Bu tema ile Türkiye'nin koronavirüs ile mücadele sürecinde aldığı önlemler ve tedbirlerle ilgili diğer ülkelere örnek bir ülke olarak gösterildiği ortaya çıkmaktadır. Uluslararası örnek davranışlar alt temasında ortaya çıkan kavram ve sayılar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11: Uluslararası Örnek Davranışlar

Alt Tema	Kavramlar	Sayılar
Uluslararası Örnek Davranışlar (14)	Küresel işbirliği	5
	Küresel Tepki	4
	Sağlık sisteminin ayakta kalması	1
	Temel ihtiyaç maddelerinin üretim ve tedariklerinin aksamaması	1
	Kamu düzeninin korunması	1
	Sosyal güvenlik modeli	1
	Fiziki mesafe temini	1

Türkiye Cumhuriyeti devletinin koronavirüs ile mücadelesinde öne çıkan ve hem ulusal hem de uluslararası örnek alınacak birçok uygulaması oldu. Bunlar, Altun'un tweet'lerine de yansıdı. Uluslararası Örnek Davranışlar (14) alt teması içerisinde, Küresel İşbirliği (5) ve Küresel Tepki (4) kavram/anlam içeren ifadeler vardır. Bu alt temaya alınan örnek tweet aşağıda yer almaktadır:

Fahrettin Altun 1 Haziran 2020: Başarıyla yürüttüğümüz Koronavirüs'le mücadelede tüm dünyaya örnek olduk. Etkin tedavi yöntemleri, zamanında müdahale, başarılı izolasyon, tüm kurumlarımızın eş güdüm içerisinde çalışması ve en önemlisi de güçlü sağlık alt yapımızla zorlu bir süreci geride bıraktık.

1.2.3. Uluslararası transferler

Küresel mücadele ana temasında ortaya çıkan alt temalardan ikincisi uluslararası transferlerdir. Koronavirüsü ile mücadele sürecinde yurtdışında yaşayan vatandaşlar arasında Türkiye'ye gelmek isteyen kişiler olmuştur.

Özellikle Kovid-19 tanısı konulan kişiler arasında, yaşadığı ülkede tedavi göremediği için Türkiye'ye gelme talebinde bulunanlar olmuştur. Uluslararası transferler alt temasında ortaya çıkan kavram ve sayılar aşağıdaki gibidir.

Tablo 12: Uluslararası Transferler

Alt Tema	Kavramlar	Sayılar
Uluslararası Transferler (26)	Güven duygusu	22
	Emin ellerde olmak	2
	Özveri	1
	Duyarsız kalmamak	1

Uluslararası Transferler (26), yurt dışında milyonlarca vatandaşı olan Türkiye için önemli bir konuydu. Bu çerçevede, Türkiye'ye dönmek isteyenlere yönelik yardımların yanı sıra koronavirüs ile mücadele olanakları bakımından güvenilir (22) olduğu durumu ifade edilmiştir. Bu alt temaya alınan örnek tweet aşağıda yer almaktadır:

Fahrettin Altun 27 Nisan 2020: We have been able to bring back around 25,000 of our Turkish citizens who wanted to be in their homeland during Ramadan. Their trust in our healthcare system is a point of pride for us. Our President Erdogan has pushed for continuous investments in our healthcare for years.

(Ramazan ayında vatanlarında olmak isteyen yaklaşık 25.000 Türk vatandaşımızı geri getirebildik. Sağlık sistemimize olan güvenleri bizim için gurur kaynağıdır. Cumhurbaşkanımız Erdoğan yıllardır sağlık hizmetimize sürekli yatırım yapmak için çabaladı.)

1.3. Ana Tema: Yeni Dünya İnşası

Koronavirüs salgını süreci sonrasında “yeni dünya” düzeninin kurulacağından söz edilmektedir. Bu yeni dünya inşası Altun’un tweet’lerinde de geçmektedir. Altun, “yeni dünya”dan bahsettiği ilk tweet’ini 19 Nisan 2020’de atmıştır. Yeni dünya inşası ile ilgili attığı tweet’lerde koronavirüsü ile ilgili atılan yenilikçi adımlardan ve hazırlıklardan bahsetmiştir.

1.3.1. Yol haritası

Yeni dünya inşası adlı üçüncü ana temanın alt teması olan yol haritasında ortaya çıkan kavramlar ve sayılar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 13: Yol Haritası

Alt Tema	Kavramlar	Sayılar
Yol haritası (17)	Güçlü sağlık sistemi	5
	Kontrollü sosyal hayat	5
	Normalleşme süreci	3
	Ekonomik ve sosyal hayatın yeniden şekillenmesi	1
	Sosyal güvenlik modeli	1
	Kamu sağlığı menfaati	1
	Güçlü sağlık altyapısı	1

Yol Haritası (17) alt temasında, Güçlü Sağlık Sistemi (5), Kontrollü Sosyal Hayat (5) ve Normalleşme Süreci (3) önemsenmektedir. Bu alt temaya alınan örnek tweet aşağıda yer almaktadır:

*Fahrettin Altun- 2 Mayıs: Dost ve kardeş ülkelere yaptığımız yardımlara bugün yenisini ekledik. Yerli üretim solunum cihazlarımızı Koronavirüs’le mücadele kapsamında Somali’ye ulaştırarak zor günde dosta vefa göstermenin öncüsü olduk. Bu zorlu süreci azimle aşarak **yeni dünyayı** hep birlikte inşa edeceğiz.*

1.3.2. Gelişme çizgisi

Yeni dünya inşasının ikinci alt temasında gelime çizgisi yer almaktadır. Bu gelişme çizgisi ile Altun'un Türkiye'nin yakalamış olduğu başarıdan söz edildiği anlaşılmaktadır. Bu gelişme çizgisi ise günden güne ilerlemektedir.

Tablo 14: Gelişme Çizgisi

Alt Tema	Kavramlar	Sayılar
Gelişme Çizgisi (11)	Yeni dünya	6
	Türkiye'nin bölgesel gücü	1
	Küresel aktör olma azmi	1
	Başarılı mücadele	1
	Başarılı tablo	1
	Olumlu sonuçlar	1

Koronavirüs sonrası dünyanın düzeninin eskisi gibi olmayacağı üzerinde neredeyse mutabakatla durulmaktadır. Hemen hemen her alana ilişkin olarak “yeni” etiketlemesi yapılmaktadır. Bu durumu, Altun'un tweet'lerinde de gözlemliyoruz. Gelişme Çizgisi (11) alt temasının yarıdan fazlası, yeni dünya (6) kavram/anlamı ile ilgili tweet'lerden oluşmaktadır. Bu alt temaya alınan örnek tweet aşağıda yer almaktadır:

Fahrettin Altun - 1 Haziran: Bundan sonraki süreçte de vatandaşlarımızın fiziksel mesafe, maske ve temizliğe dikkat ederek tüm dünyanın imrenerek baktığı bu başarılı tablomuzun bozulmasına mücadele etmeyeceğine inanıyor, yeni kontrollü sosyal hayatın bizi daha sağlıklı günlere hızlıca ulaştırmasını diliyorum.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Günümüz dünyasının en önemli küresel sorunu yeni koronavirüs (kovid-19) pandemisi oldu. Bütün dünyada Koronavirüs pandemisi ile mücadele devam etmektedir. Mücadelede öncelikli alanlar, alınan önlemler, uluslararası duyarlılıklar ve izlenen yöntemler devletlere göre değişmekle birlikte sorunun kendisi ortaktır. Koronavirüs salgını ile mücadele sürecinde toplumla sağlanan iletişimde sosyal medyanın önemi özellikle mesajın yayılma hızı ve etkisi ile bir kez daha ortaya çıktı. Belirsizlik ve bilinmezliğin yoğun olduğu durumlarda kaosu, endişenin ve karmaşanın baş göstermesi de kaçınılmazdır. Yeni koronavirüs salgınının ilk kez görüldüğü Çin'den görüntüler, salgının nedenleri, belirtileri sonucu hakkındaki belirsizlik ve bilinmezliğin yol açtığı kriz sürecinde toplumlar birçok sorunla karşı karşıya kaldı. Mesajın iletildiği kaynağın güvenilirliği, resmi açıklamaların yapılması, gelişmelerin dikkatli, açık, dinamik ve hızlı bir şekilde toplumla paylaşılması kaos ve karmaşanın yönetilmesinde belirli stratejiler ve algı yönetiminin sağlanması oldukça önemlidir. Bu nedenle çalıştığımız Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının ve bu kurumun başkanı olarak Altun'un koronavirüs ile mücadele sürecinde stratejik iletişim ve kriz yönetim iletişiminde sosyal medya araçlarından twitter'ı aktif olarak kullanması ve iletilen mesajların analizi oldukça önemlidir. Altun'un Mart ayından 1 Hazirana kadar Korona virüs salgını ile ilgili tweet'leri veri olarak alınmıştır. Bu verilerden hareketle içerik analizi tekniği ile koronavirüs salgını ile mücadelede kriz sürecinin yönetiminde ortaya çıkan politikalar, önlemler, uygulamalar, kurumsal faaliyetler ile bu salgınla mücadele sürecinde paylaşılan içeriklerin sosyal, ekonomik, sağlık, ulusal ve uluslararası konulara göre dağılımlarına yönelik tespitlerde bulunulmuştur.

Koronavirüs salgını ile mücadelede kriz sürecinin yönetiminde ortaya çıkan politikalar, önlemler, uygulamalar, kurumsal faaliyetler ile ilgili olarak fotoğraf,

video ve linklere yer verdiği görülmüştür. Paylaşımlarında en çok fotoğraf kullanıldığı ve bu görsellerin içeriğinin İletişim Başkanlığı tarafından hazırlandığı, koronavirüs salgını ile mücadelede Türkiye’de alınan tedbirlerin, önlemlerin, uygulamaların, faaliyetlerin neler olduğunun açıklandığını, bu görsellerin içeriğinin ülkelere yapılan tıbbi malzemelerin fotoğraflarından oluştuğu, videoların içeriğinin çoğunlukla koronavirüs ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bu videoların içeriği; koronavirüsten nasıl korunması gerektiğini anlatan kurallardan, sokağa çıkma yasaklarında şehirlerde oluşan boş ve sessiz görüntülerden, Evde Kal, Mili Dayanışma, Biz Bize Yeteriz Türkiyem ile ilgili kampanyaların ve Pandemi İzolasyon Takip Çizelgesinin görsel sunumlarından oluşmaktadır. Koronavirüs salgınına ilişkin en çok nisan ayında fotoğraf, video ve linklerin paylaşıldığı görülmektedir. Bu durum Nisan ayında kovid-19’dan kaynaklı vaka ve ölüm sayılarının en yüksek seviyeye çıkması ile doğru orantılıdır.

Altun’un koronavirüs ile ilgili paylaştığı tweet’leri incelenerek Ulusal Mücadele, Küresel Mücadele ve Yeni Dünya İnşası şeklinde üç ana tema oluşturuldu. Her bir tema kendi içinde alt temalara ve bu alt temalara karşılık gelen kavramlara ayrılarak koronavirüs ile ilgili en çok hangi detaylar üzerinde durulduğu incelendi.

Ulusal mücadele ana temasında, Türkiye içinde alınan tedbirler, önlemler ve uygulamalar ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Ulusal mücadele kendi içinde altı alt temaya ayrılmaktadır. Bunlar; tedbirlerle ilgili uygulamalar, kurumsal kısıtlamalar (eğitim, ulaşım, çalışma, sağlıkla ilgili), kurumsal faaliyetler (eğitim, çalışma, sağlık, ekonomi ile ilgili), tedbirleri ve yeni gelişmeleri açıklayan paketler, olumlu/motive edici (birlik olma, dayanışma ve başarı ile ilgili) mesajlar, kriz sürecinin yönetiminde uygulanan politikalar, önlemler ve kurumsal faaliyetler ile ilgili bilgi vermektedir.

Küresel mücadele ana temasında ortaya çıkan alt temalar uluslararası dayanışma, uluslararası örnek davranışlar (Koronavirüs'le mücadelede tüm dünyaya örnek olduk. Etkin tedavi yöntemleri, zamanında müdahale, başarılı izolasyon, güçlü sağlık alt yapımız ile ilgili), Uluslararası Transferler alt teması yurt dışında milyonlarca vatandaşı olan Türkiye için Türkiye'ye dönmek isteyenlere yönelik yardımların yanı sıra koronavirüs ile mücadele olanakları bakımından güvenilir olduğu algısı açısından kaos ve karmaşa ortamında oldukça önemlidir

Koronavirüs salgını süreci sonrasında “yeni dünya” düzeninin kurulacağından söz edilmektedir. Bu yeni dünya inşası ana teması Altun'un tweet'lerinde de geçmektedir. Bu tweet'lerde koronavirüs ile ilgili atılan yenilikçi adımlar ve hazırlıklardan bahsedilmiştir.

Atılan tweet'lerle koronavirüs salgını ile ilgili olarak gerek mevcut durum gerekse de gelecekle ilgili mesajlara yer verilmiştir. Bu mesajlarla koronavirüs salgını ile mücadelede kriz sürecinin yönetiminde ortaya çıkan politikalar, önlemler, uygulamalarla ilgili hedef kitle ve kamuoyu bilgilendirilmiş, stratejik iletişim ve algı yönetimi sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Bal, H. (2016). Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri. Bursa: Sentez Yayınevi.
- Coombs, T. W. and Holladay S. J. (2007). "The Negative Communication Dynamic: Exploring the Impact of Stakeholder Affect on Behavioral Intentions", *Journal of Communication Management*, (11), s. 300-312.
- Çınarlı, İ. (2014a). Stratejik İletişim Yönetimi Bağlamında Paydaş Kuramı'nın Eleştirel Bir Değerlendirmesi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (46), 23-36.
- Çınarlı, İ. (2014b). Bir Kriz İletişimi Yönetimi Vaka Analizi: Kaybolan Malezya Havayolları MH370 Sefer Sayılı Uçağı. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (38).
- Grunig, J. E. (2005). Halkla İlişkiler ve İletişim Yönetiminde Mükemmellik, İstanbul: Rota Yayınları.
- Güler, R. (2012). The Role and Place of Strategic Communication in Countering Terrorism. *The Journal of Defense Sciences*, (11) 2, 1-31.
- Gürçan, Metin (2012). Stratejik İletişim Modeli ve Güvenlik Alanına Uygulanabilirliği, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, No: 15 / 2012, s: 99-138.
- Müftüler-Baç, Meltem (2020) "Küresel Salgın Tehdidi Altında Küresel Sistem", Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara: Matsa Basımevi, s. 20-23.
- Özkan, A. (2011). "Medyanın Kamu Diplomasisi Rolü", İstanbul: Kamu Diplomasi Enstitüsü.
- Rowland, L., and Tatham, S. (2010). *Strategic communication & influence operations: Do we really get it?*. Defence Academy of the United Kingdom. 19. 06. 2020'de https://www.files.ethz.ch/isn/119385/2010_08.pdf adresinden alınmıştır.
- Tatham, S.(2008). *Strategic Communication: A primer*. Defence Academy of the United Kingdom, Advanced Research and Assessment Group 1-27, 19.

06. 2020'de https://www.files.ethz.ch/isn/94411/2008_Dec.pdf adresinden alınmıştır.

Tatham, S. (2010). Understanding Stratejic Communication: Towards a definition. Stratejic Communication for Combating Terrorism, Centre of Excellence Defence Against Terrorism, Ankara, 17-27.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı (2020). "Sosyal Medya Kullanım Kılavuzu" Hazırladı. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/duyurular/detay/iletisim-baskanligi-sosyal-medya-kullanim-kilavuzu-hazirladi> Erişim Tarihi: 12.06.2020

Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Kitabevi.

Yılmaz, M. L. (Haz.) (2020) Kovid-19 Salgını Ve Sonrası Ekonomi Boyutu İle İlgili Değerlendirmeler-Rapor, Ankara: Polis Akademisi Yayınları: 91.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

States continue to fight against the novel coronavirus disease (Covid-19), which had considerable global impact. It is still discussed how the pandemic will affect health, economy, social life and political systems around the world. There is no consensus yet on the effects and consequences of the disease on the international system, the organizational structures of the states, the economic and social systems. However, it is acknowledged that nothing will be the same after the pandemic and the world will either turn into a “new normal” or a new state.

Since the problem is global, its solution requires global collaborations. National measures need to be taken, as well. States are trying to control the pandemic to keep the loss of life at minimum. In this framework, countries follow different ways and methods in their struggle against the pandemic, depending on their capabilities, social structures, economies and political systems.

- Before discussing about the causes and possible solutions of the pandemic, people sought answers to such questions as what this epidemic is, where it originated, how it affects human health and which country's negligence caused it. Information, news and visuals have been published on social media, which are quite different from each other, unapproved and unaccredited, and which are likely to affect the social life more than the crisis itself. Thus, in addition to handling the health-related issues of the epidemic, many states have also strived to take measures regarding the social effects it created.

Indeed, while the nature of the Kovid-19 outbreak was not fully understood and without discriminating between what is right and wrong, it was seen that especially the publications through social media could be more harmful than the outbreak itself. In order to ensure that people get correct, scientific and reliable information, it is important to make public announcements about the measures, precautions and practices implemented by the public institutions against Covid-19. This is a global crisis. Thus the most important stage of the crisis management is strategic communication.

Method

Just like the policies pursued in combating the pandemic, strategic communication methods used by states were different. This article focuses on the strategic communication used by Turkish government for crisis management. This process was carried out considerably by the Presidency of

the Republic of Turkey Directorate of Communication. In this regard, the tweets posted by the Director of Communication Fahrettin Altun directly about the novel coronavirus on Twitter (Fahrettin Altun@fahrettinaltun) between 12 March-01 June 2020 were subjected to multidimensional content analysis.

Dr. Altun's tweet on March 22, 2020 said: "Rumors, prophecies, conspiracy theories, nameless recordings, sensations... We encounter such uncertain but harmful content in media platforms about coronavirus almost every day! Solution: Please follow the official explanations." That message turned into an attitude adopted on the field of media in the successful struggle of Republic of Turkey against the novel coronavirus.

Dr. Altun posted a total of 441 tweets between the dates mentioned above. Among them 278 were directly related to the coronavirus. In this study, a total of 278 tweets about coronavirus were analyzed. The concepts/meanings conveyed in these tweets were categorized under three main themes: 1. National Struggle, 2. Global Struggle and 3. New World Formation. Number of sub-themes that constitute these main themes and concepts/meanings in the sub-themes were determined and analyzes were carried out through sample tweets.

Findings (Results)

The numbers of codes that express concept/meaning according to the main themes and sub-themes in Fahrettin Altun's the tweets between 12 March-1 June 2020 about the struggle against Covid-19 are given below.

Table 3: The main themes and sub-themes emerged from Fahrettin Altun's the tweets

Main themes	Sub-themes
1. National Struggle (605)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Practices Regarding Measures Taken (90) 2. Institutional Restrictions (Education, Transport, Labor, Health) (28) 3. Institutional Activities (Education, Labor, Health, Economics) (71) 4. Packages Explaining Measures and New Developments (126) 5. Positive / Motivational Messages (114) 6. Thoughts about Government (176)
2. Global Struggle (89)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Aids to other Countries (49) 2. Being an Example to other Countries (14) 3. Bringing Turkish citizens living in other countries to Turkey (26)
3. New World Formation (28)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Roadmap (17) 2. Development curve (11)

As it can be seen in the Table above, Dr. Altun focused more on the national struggle against the global problem. In terms of the number of concepts/meanings, his tweets were about coronavirus a total of 722 times, with 605 times about the national struggle, 89 times about the global struggle and 28 times about the new world building themes.

When there is a problem directly affecting human life, governments are expected to give their citizens confidence first and convince them about the measures taken. This is also supported by the fact that three of the most frequent concept/meanings expressed in Altun's tweets are about the state, precaution and motivation.

Conclusion and Discussion

After the novel coronavirus was first broke out in China, it has spread rapidly to the whole world in a few months, affecting all societies in terms of health,

economy, social relations, and psychology. States are trying to minimize the effects of the epidemic. Thus, as a primary policy they acknowledged that it is necessary to communicate with their citizens and the world, both for the community to adopt their policies and for the epidemic not to cause further crises. Some states provided information about the problem based on strategic communication and successfully managed crisis communication. Presidency of the Republic of Turkey Directorate of Communication also took its place at the top of the list of best examples in the world in terms of strategic communication management.

It must be understood that the policies to be implemented on issues that cause global problems and require solutions on a global scale such as the coronavirus pandemic require public consent. The best way to do this is through reliable, clear, accurate, and strategic communication. Effective strategic communication with the citizens is one of the precautions that states should take in the conditions of the "new world".

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ISSN: 1308–9196

Yıl : 13 Sayı : 35 Ağustos 2020

Yayın Geliş Tarihi:13.05.2020 Yayına Kabul Tarihi: 15.08.2020

DOI Numarası: <https://doi.org/10.14520/adyusbd.737122>

YAZLIK MESCİTLERE KAVRAMSAL VE TİPOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Fuat ŞANCI *

Öz

Bu makalede dini mimari içerisinde ele alınan yazlık mescitler incelenmiş olup, bunların son cemaat mahallerinden tamamen farklı olduğu ve yazlık mekân, yazlık namazgâh, namazgâh gibi isimlendirilenlerden de de ayrı bir kavramla ifade edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Konumuz olan yazlık mescitler, namazgâhlardan minberlerinin bulunmayışı ve bir cami veya yanında bulunan avlusunda bulunuyor olmaları ile ayrılırlar. Bunlar verdikleri hizmet açısından da farklılık gösterirler. Namazgâhlar şehir dışında yaşayanlara, yolculara hizmet vermek için veya büyük insan kitlelerini bir araya toplamak üzere inşa edilirken, yazlık mescitler şehirde yaşayan insanların sıcak yaz günlerinde bir arada ibadet için toplanmalarına yönelik bir uygulamadır. İşlevsel olarak; namazgâhlar cuma mescitlerini, yazlık mescitler ise mescitleri karşılamaktadır. Bu tür yapıların sıcak iklimin hâkim olduğu yerleşim yerlerinde yaygın kullanım alanı bulduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yazlık Mescit, Yazlık Mekân, Namazgâh.

Camii, Mescit

* Dr. Öğretim Üyesi, Adiyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Mail: fsanci@adiyaman.edu.com.tr

A CONCEPTUAL AND TYPOLOGICAL APPROACH TO SUMMER MASJIDS

Abstract

In this article, 'summer *masjid*' is discussed as part of religious architecture to develop the argument that it is essentially different from the last congregation area (*son cemaat yeri*), thus deserves a separate name rather than being referred to as a summer venue, summer prayer place, or prayer place (*namazgâh*).

Summer *masjid* is distinguished from prayer places called *namazgâh* in that it does not feature a *minbar* and is located inside the mosque yard. These also differ in terms of the services they provide. Prayer places called *namazgâh* serve the residents of suburbs or the countryside, as well as wayfarers, and are made for bigger crowds; whereas the summer *masjid* is a meeting point for city dwellers who prefer worshipping together as a congregation. In terms of their functions, *namazgâh* corresponds to the Friday *masjid* and summer *masjid* to *masjid* proper

Keywords: Summerly Masjid, Summer venue, Namazgâh, Mosque, Masjid,.

1. GİRİŞ

Türk İslam mimarisinde sıcak yaz mevsimlerinde ibadet etmek için farklı mekânlar kullanılmış ve bu mekânlara değişik isimler verilmiştir. Konumuz olan yazlık mescitler, namazgâh, (Şancı.2019,106) yazlık namazgâh (Altun. 1978.14 Uluçam 1989.41), yazlık mekân (Karpuz, 2006: 289; Bayhan, 2007: 84; Altın, 2017: 109) gibi farklı isimlendirmelerin yapılmış olması bir anlam kargaşasına sebep olmaktadır. Ayrıca yazlık mekân ifadesinin bazı durumlarda cami ve mescitlerin farklı bölümlerinden birinin yerine kullanılmış olduğu da tespit edilmiştir¹.

Yazlık mescitler, cami mescit gibi yapıların avlusuna yerleştirilmiş mihraptan ibarettir. Minberleri bulunmadığı gibi cami ve mescitlere giriş sağlayan bir ön mekân (son cemaat mahalli işlevinin bulunmadığı da görülmektedir.

¹ H. Karpuz Yazlık mekânlı camiler başlığı altında incelediği bazı yapılarda doğu veya batıya alınmış son cemaat mahallerini yazlık mekân olarak tanımlamıştır. Bayhan ve Altın ise yazlık mekân ifadesini yazlık mescitler için kullanmıştır. Bunlar tamamen farklı işlevleri bulunan yapı veya yapı elamanlarıdır.

Yazlık mescitler için kullanılan namazgâhlar ise etrafı alçak tutulmuş duvarlarla çevrili bir seki, kıbleyi gösteren bir mihrap ve yanında bir minberden ibaret yapılar olup bunlar genellikle yol kenarlarında veya sayfiye yerlerinde büyük kalabalıkların bir arada bayram ve cuma namazı kılabilmesi², hacı gönderme ve karşılama gibi eylemlerin gerçekleştirilmesi için inşa edilmiş ibadet alanlarıdır (Hasol, 1979: 368; Arseven,1983: 1493; Sözen ve Tanyeli, , 1986: 170; Akmaydalı, 1994: 123-126; Pakalın, 2004: 651). Namazgâhlar, üzeri açık mescitler olarak ta tanımlanmıştır (Develioğlu, 1993, 804). Bu tanıma paralel olarak namazgâhlara, açık cami veya mescit isminin önerildiği de görülmektedir (Kürüm,2007:105).

Namazgâh yapısının öncüsü olarak Peygamberin evi gösterildiği (Kürüm, 2007:105) gibi Basra'da M.635 yılında Utba Bin Gazvan tarafından yaptırılan camii de gösterilmektedir (Söylemezoğlu, 1954: 33)

Anadolu'da namazgâhlara örnek olarak Eski Malatya Namazgâhı (1473 onarım kitabesi) (Eskici, ,2002,407), Gelibolu Azaplar Namazgâhı (1407), Bursa Umur Bey Namazgâhı (1439); Konya (Musalla) Namazgâhı (1541), Sivrihisar Şeyh Mehmet Namazgâhı (1811), Diyarbakır Namazgâhı (1860), (Akmaydalı,1994:123-126) gösterilebilir.

Yaz mevsiminde namaz kılmaya yönelik yapılar içerisinde değerlendirilen bir diğer yapı türü ise "Yazlık Mekânlı" camiler olarak adlandırılmıştır (Karpuz, 2006: 289). Yazlık mekânlı camiler olarak kabul edilen Konya/Bozkır Harman Köyü ve Konya/ Bozkır Sorkun Köyü camileri ve diğer örneklerdeki bu mekânlar; caminin son cemaat mahalline tekabül etmekte olup cami veya mescitle organik bağı bulunan ve yapının doğu veya batısında bulunabilecek bir veya iki yönü ile dışa

² Peygamber zamanında Medine'de birçok mescidin bulunduğunu cuma namazlarının Mescidi Nebevi'de Peygamberin önderliğinde kılındığı, bayram namazlarının ise genellikle şehir dışında açık alanlarda (namazgâh) kılındığı belirtilmektedir (Çam, 1999: s.183).

açık, üzeri kapalı ibadet alanı ve giriş işlevi bulunan bir mekândan oluşmaktadır. Genellikle cami ve mescitlerin kuzeyinde bulunan son cemaat mahalleri burada, yapının üzerine kurulu olduğu arsanın sokakla bağlantısı veya arazi koşullarının zorlamasıyla doğu veya batıya alınmıştır. Bunları; harime girişi sağlayan bir ön mekân (son cemaat mahalli) olduğu için yazlık mescitlerle aynı kategori içerisinde değerlendirmemiz mümkün değildir.

Son cemaat mahallerinin yazlık mekân olarak adlandırılmasının yanı sıra çalışmamızın konusu olan yazlık mescitlerin de “yazlık mekân” (Bayhan, 2007:84; Altın, 2017: 109; Altın 2015:230) ve “yazlık namazgâh” (Altun, 1978:14; Uluçam, 1989:41)³ olarak da adlandırıldığı görülmektedir. Yazlık mekân; avlu, revak, eyvan gibi dışa acık birçok mekânı kapsayabilecek çok genel bir kavram olması sebebiyle bunu sınırlamak gerektiği kanaatindeyiz. Yazlık Namazgâh terimi anlam itibarı ile kışlık namazgâhların varlığına işaret etmekle birlikte namazgâh ifadesi, yazlık kullanımı kendi içerisinde barındırmaktadır.

Cami mimarisinde de yarı göçebe hayatın yazlık ve kışlık kavramlarından hareket edersek, kışın kullanılan yapının karşısında yazın kullanılan bir yapının bulunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bunu cami mimarimizde, kışlık olarak kapalı bir mekândan oluşan cami ve mescitler karşılamaktadır. Yazlık kavramını ise yukarıda da belirttiğimiz gibi namazgâhlar karşılamaktadır ki bunlar da bağımsız yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaygın olarak cami ve mescitler tüm mevsimlerde ibadet için kullanılsa da problemi oluşturan konu, bir cami veya mescitle aynı avluda birleşmiş, biçim ve kullanım zamanları açısından birbirinden ayrılan iki farklı ibadet mekânından birine ne ad verileceğidir.

³ Abdulkadir Geylani Külliyesi anlatılırken aynı mekân; s.32 de yazlık mescit olarak tanımlanmışken s.41’de yazlık namazgâh başlığı altında tanımlanmıştır. Birinci kullanıma katılmakla birlikte ikinci kullanımda; Namazgâh ifadesi yazlık anlamını kendi çerisinde barındırmakla beraber namazgâhlar farklı özellikleri ile bu yapıdan ayrılırlar.

Camiler ve mescitleri kışlık mekân olarak değerlendirdiğimizde bunların karşıtı olarak yazlık cami veya yazlık mescit ifadesini kullanmamız gerekmektedir. “Yazlık cami” ifadesi 1848 tarihli bir belgede, Antakya Ulu Camisinde (1271) (Şancı,2019:27) yapılan onarımlar anlatılırken kullanılmıştır (Kara, 2005: 91; Şancı, 2019: 29). Bilindiği üzere cami ile mescit arasındaki en önemli fark içlerinde minberin bulunup bulunmamasıdır. İçlerinde minber olan ve cuma ve bayram namazı kılınan yapılar cami veya cuma mescidi olarak anılmaktadır (Sözen ve Tanyeli, 1986: 49), Bu ayrımı namazgâh ve yazlık mescitlerde de yapabiliriz Yukarda verdiğimiz namazgâh tarifinde veya örnek yapılarda mihrap ve minberin mevcut olduğunu görmekteyiz. Fakat çalışmamız kapsamında inceleyeceğimiz örnekler ile namazgâhlar arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Yazlık mescitler, namazgâhlardan hem bir başka yapıya bağımlı olmakla hem de minberlerinin bulunmayışı ve kullanım amaçları açısından ayrılırlar. Bu sebepten dolayı bir cami veya mescidin avlusunda yer alan dışa açık bir mekândan oluşan, mihraptan ibaret yapılara yazlık mescit demenin doğru olacağını düşünmekteyiz. Çünkü burada bayram namazı, cuma namazı, gibi ibadetler yapılamadığı gibi bunların içinde buldukları avlular, büyük insan topluluklarını alacak kadar da geniş alanlar olmadığı görülmektedir. Bunlar, genellikle mescidin veya caminin bulunduğu mahalle sakinlerince ibadet maksatlı kullanılan yerlerdir.

Yazlık mescitlerde namaz kılınan alan, caminin avlu zemini ile aynı düzlemde olduğu gibi bunların bazen bir seki ile yükseltilerek avlu zemininden ayrıldığı da görülür. Yazlık mescitler, üzeri açık ve kapalı olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

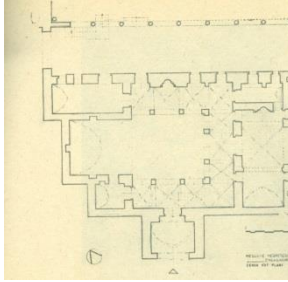
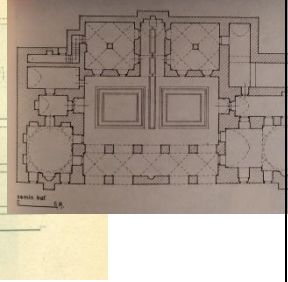
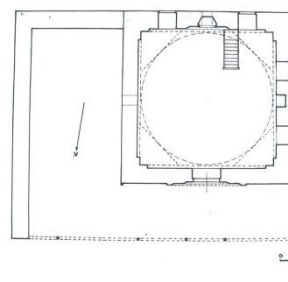
2.Yazlık Mescit Tipleri

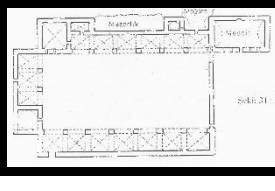
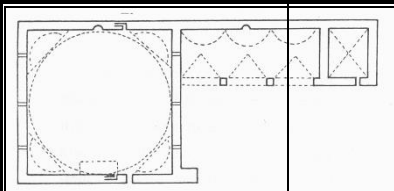
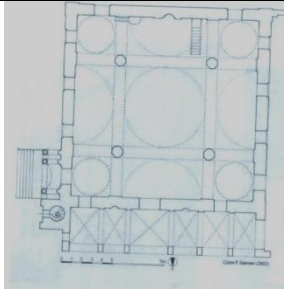
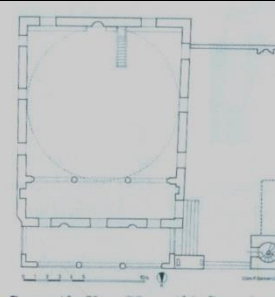
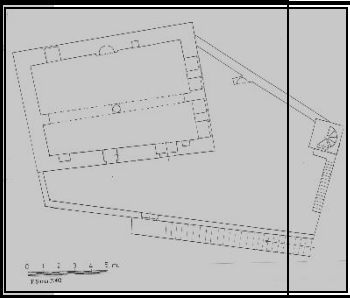
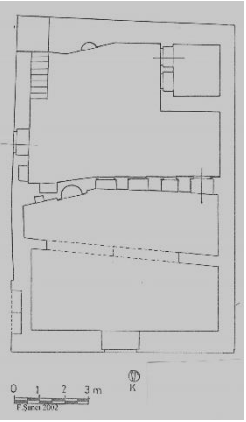
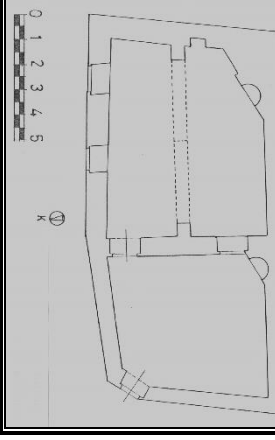
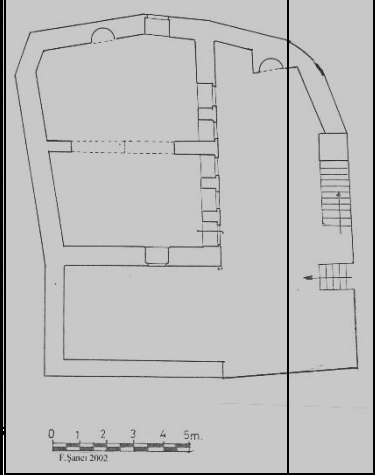
2.1.Üzeri Kapalı Yazlık Mescitler

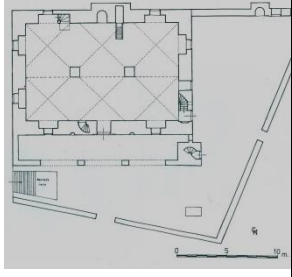
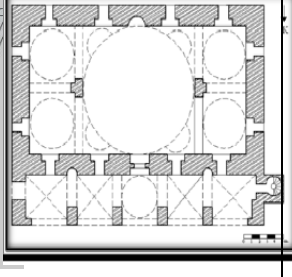
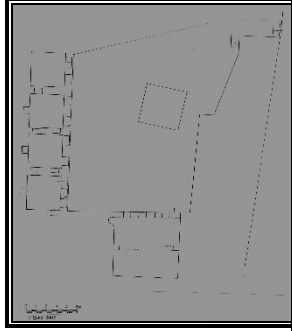
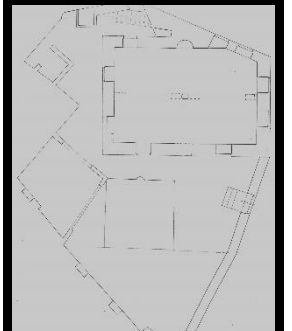
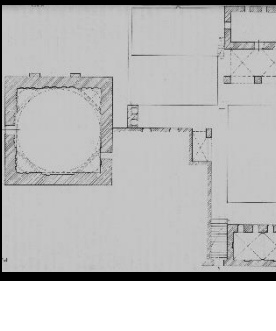
Üzeri kapalı yazlık mescitler, cami veya mescidin avlusunda, avlunun kible duvarına paralel veya dik bir revak görünümündedirler. Burada ibadet alanı revaklı bölümle sınırlı olmayıp serilen sergilerle avluya da taşmaktadır. Üzeri kapalı yazlık mescitler; cami veya mescidin avlusunda olmakla beraber ana yapıya bağımlı veya ondan bağımsız olarak ele alınmış, giriş mekânı özelliği olmayan yapılardır.

Bu tür uygulamaları Diyarbakır, Mardin, Adana ve Şanlıurfa'da tespit edebildik.

YAZLIK MESCİT TİPLERİ

Üzeri Kapalı Yazlık Mescitler		
		
Diyarbakır Mesudiye Medresesi	Mardin Zinciriye Medresesi	Adana Ağca Mescit

		
Harran Şeyh Hayat Türbesi ve Camisi	Şanlıurfa Mevlidi Halil Camisi	Şanlıurfa Hızanoğlu Camisi
ÜZERİ AÇIK YAZLIK MESCİTLER		
Avlu ile Hem Zemin Olan Yazlık Mescitler		
		
Adıyaman Ulu Camisi	Adıyaman Kap Camisi	Antakya Ağca Mescit
		
Antakya Zoveroğlu Camisi	Antakya Hünkar Mescidi	Antakya Hedbe Mescidi

		
Gaziantep Ahmet Çelebi Camisi	Şanlıurfa Nimetullah Camisi	
Avlu İçerisinde Seki Şeklinde Olan Üzeri Açık Yazlık Mescitler		
		
Antakya Selvili Camisi	Antakya Uçtum Mescidi	Mardin Eminateddin Camisi

2.1.1. Diyarbakır Mesudiye Medresesindeki Yazlık mescit

Mesudiye medresesi uzun bir inşa sürecinden sonra 1198 -1224 yılları arasında tamamlanabilmıştır (Kuran, 1969:2-28; Sözen, 1970: 153-159; Altun, 1978:133; Beysanoğlu, 1987: 338-339; Tuncer, 1996: 45-48).

Diyarbakır Ulu camii avlusunun kuzeyinde bir revakla avluyla irtibatlandırılmış bulunan açık avlulu iki katlı bu medrese içerisinde de bir yazlık mescit bulunmaktadır. Medresenin üç yanı revaklarla çevrili avlusunun güney

bölümünü oluşturan revaklı kısma yerleştirilen bir mihrapla bu bölüm bir yazlık mescit olarak düzenlenmiştir. Ayrıca Mesudiye medresesinin batı kanadında mescit olarak kullanılan mihraplı bir bölüm bulunmaktadır. Mihraplı revak ile kapalı mekândaki mihrap, cami veya mescitlerde de karşımıza çıkan yazlık mescit ilişkisini gündeme getirmektedir. Bu sebepten dolayı medrese avlusunun mihraplı güney revağını bir yazlık mescit olarak değerlendirmekteyiz (Plan:1, Resim:1).

2.1.2.Mardin Zinciriyé (İsa Bey) Medresesindeki Yazlık mescit

Medresenin giriş kapısı üzerinde Artuklu Beyi İsa Bey'in 1385 yılında yapıyı yaptırdığını gösteren kitabe bulunmaktadır (Altun, 1978: 171.).

Kompleks bir yapı olan medrese birbiri ile organik bağ içerisinde; medrese, cami türbe ve iç avluda yer alan yazlık mescitten meydana gelmektedir. Yazlık mescit, iç avlunun güneyinde dört bağımsız paye ile yanlarda duvar payelerine basan kemerlerle taşınan çapraz tonoz örtüden oluşmaktadır. Asıl mescide bitişik inşa edilmiş olan yazlık mescit kible yönünde bir mihrap ve bunun iki yanında yer alan pencerelerle dışa açılmaktadır (Plan:2, Resim:2).

2.1.3.Adana Ağca Mescit'teki Yazlık Mescit

Yazlık mescit; Adana'nın Ulu Cami mahallesinde bulunan 1409 tarihli Ağca Mescit' in batı cephesi boyunca uzanan platformun kible yönüne yerleştirilmiş bir mihraptan meydana gelmektedir (Çam,2010:131-132). Mescidin kuzey cephesindeki taç kapısını da içine alan sundurma batı yöndeki yazlık mescidin de üst örtüsünü oluşturmaktadır. Yazlık mescit kısmı, asıl mescidin batısında mihrap duvarına dik bir sahin görünümündedir. İki yönden dışa açık olan yapı, girişinin kuzey yönde bulunması sebebi ile hiçbir şekilde son cemaat mahalli veya giriş bölümü işlevini üstlenmemiştir (Plan:3, Resim:3). Gösterişli bir

mihraba sahip olan yapı mescitle birlikte platform üzerine kuruludur. Mescidin avlu düzeni kaybolduğu için yapı ile avlu arasındaki ilişki hakkında bir şey söyleme imkânına sahip değiliz⁴.

2.1.4.Harran'da Şeyh Hayat Türbesi ve Camii Avlusundaki Yazlık Mescit

Yazlık mescit; Şeyh Hayat Türbesi ve Camisi'nin (1195-1196), (Şeşen, 1993: 43; Kürkçüoğlu. 2013:195). batısında bulunan avlunun kible yönüne yerleştirilmiştir. Yazlık mescidin üzerinde yer alan kitabede; Besmele, Kelime-i Tevhit ve Maşallah ibaresinin altında H.1275/ M.1858 tarihi yer almaktadır (Kürkçüoğlu, 2013:195). Yapı, avlunun kible duvarına paralel sıralanmış dört kubbeli bir mekân olup avluya sivri kemerli bir revak şeklinde açılmıştır. Kubbeler kible yönünde duvara, diğer yönlerde ayaklara basan kemerlere oturtulmuştur. Avlu zemininden 25 cm. yükseltilecek asıl ibadet alanı vurgulanmıştır (Resim:4 Plan :4). Eserin mihrabı iri mukarnaslı bir kavsaraya sahip yarım silindirik bir nişten ibarettir.

2.1.5.Şanlıurfa Mevlidi Halil Camii Avlusundaki Yazlık Mescit

1523 yılında Muhammed Salih Paşa tarafından inşa edilen (Kürkçüoğlu, 1993: 108). Mevlidi Halil Camisi'nin hazire kısmının kuzeyinde ve caminin doğusunda yer alan yazlık mescit, taş kemerlerle hazireye, payelere bindirilen sivri kemerlerle de avluya açılmaktadır (Plan 5). Bu alan çapraz tonozlarla örtülü bir revak görünümündedir. Avlu zemininden yükseltilmiş ve ajurlu korkuluklarla avludan ayrılmış olan yazlık mescidin mihrabı, doğuya doğru kaydırılmıştır. Mihrap nişinin, taş kemerli kavsarasını belirleyen kaval silmesi devam ettirilerek, mihrap nişini iki yandan kuşatmaktadır. Kuzeyde bulunan kemerler ile olan üslup farkı,

⁴ Adana Kemer Altı camiinde de benze bir uygulamaya gidilmiş olup doğu cepheye bir yazlık mescit yerleştirilmiştir. Ancak bu cepheye açılan pencerelerin iç mekâna giriş sağlıyor olması sebebi ile çalışmamıza dahil etmedik bkz. (Çam,2010:165-171).

bu mekânın daha sonra buraya eklendiğini göstermekte ise de bundan önce bir revakın varlığına mihrabın doğusundaki üçüncü sütunun taşıdığı kemer yüzeyindeki bingi taşı işaret etmektedir. Buradaki tonoz ile bingi taşı arasında açık bir uyumsuzluk bulunmaktadır (Plan 5, Resim 5,6).

2.1.6.Şanlıurfa Hızanoğlu Camii Avlusundaki Yazlık Mescit

Tek kubbeli camiler planında ele alınan 1729 tarihli Hızanoğlu caminin batısında yer alan kesme taş ile inşa edilmiş yazlık mescit; iki ayağa basan üç kemerle avluya açılan tonoz örtülü bir mekândan oluşmaktadır. Bu bölüm Kürkçüoğlu tarafından son cemaat mahalli olarak değerlendirilmiştir (Kürkçüoğlu, 1993:77). Ancak son cemaat mahalleri cami iç mekânına girişte bir ön mekân özelliği taşır. Burada bu özellik olmadığı gibi avlunun kible duvarına paralel olarak yerleştirilen bu mekân tek kubbeli camiden ziyade avlu ile bağlantılı bir ibadet alanı durumundadır (Plan:6).

2.2.Üzeri Açık Yazlık Mescitler

Üzeri açık olan yazlık mescitler birinci guruba göre daha yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Adıyaman, Antakya, Gaziantep ve Şanlıurfa'da bu yapı tipinin uygulandığını görmekteyiz. Bu tür yapılar avlu içerisinde bir seki şeklinde ele alınanlar ve avluyla hemzemin olanlar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

2.2.1.Avlu ile Hem Zemin Olan Yazlık Mescitler

Bu grupta incelenen yazlık mescitlerde, mihrap konulan avlunun zemini ibadet alanı olarak kullanılmakta ve herhangi bir yükselti ile bu bölümler ayrılmamaktadır. Aşağıda bu türe giren yapı örnekleri verilecektir.

2.2.1.1.Adıyaman Ulu Camii Avlusundaki Yazlık Mescit

İlk inşası hakkında farklı tarihlendirmeler bulunan Dulkadirli döneminde XV. yüzyıl ilk çeyreğine tarihlendirdiğimiz (Şancı,2012:121) ancak farklı araştırmacılar tarafından 1505-1515 (Gündoğdu, 1986: 13-15.), arasına tarihlendirilen Adıyaman Ulu Cami'nin batısında yer alır. Kuzeyinde son cemaat mahalli bulunan Ulu Cami'nin batısında, avlunun kible duvarına yerleştirilen bir mihraptan ibarettir. Avlu zemini aynı zamanda ibadet alanı olarak kullanılmaktadır (Resim:7). Caminin doğu cephesinin baktığı avlu kısmına ise cenaze namazlarının kılınması için musalla taşları yerleştirilmiştir. Yazlık mekân olarak adlandırılan (Bayhan, 2007: 88; Altın,2016: 1240), Yazlık mescidin orijinal mi yoksa sonradan ilave mi edildiği kesin olarak tespit edilebilmiş değildir. Bu cami; son cemaat mahallinin, cenaze namazlarının kılınması için tahsis edilmiş ayrı bir alanın olmasıyla yazlık mescidin bulunması ile dikkat çekmektedir. Adıyaman ulu camisinde işlevleri farklı olan üç alan birbirinden ayrılmıştır. Bu yönüyle ulu cami önem arz etmektedir (Plan:7, Resim:8).

2.2.1.2. Adıyaman Kap Camii Avlusundaki Yazlık Mescit

Kap camii ilk inşasının 1182/1768 yılında olduğu ve bugün üzerinde bulunan kitabelerde 1923 yılında yenilendiği belirtilmektedir (Bayhan ve Salman, 2010: 70). Yazlık mescit mihrabının üzerindeki kitabede ise H.1249 / M.1833 yılı okunmaktadır. Yazlık mescit; Caminin batısında camiden daha eski bir yapının (muhtemelen bedestenin) damı üzerinde yer almaktadır. Bu eski yapının üst örtüsü kısmen hem caminin avlusunu hem de yazlık mescidin ibadet alanını oluşturmaktadır (Plan:8, Resim:9). Basit mihrap nişinin iki yanındaki süslemeli taşlar devşirme olup üzerinde, tahribatlar nedeniyle yalnızca 1249 tarihi okunabilen bir kitabe bulunmaktadır (Resim 10).

2.2.1.2. Antakya Ağca Mescit'in Avlusundaki Yazlık Mescit

Ağca Mescid'in batısında avluda yer alan basit bir nişten ibaret mihraptan meydana gelen yazlık mescitte, avlu zemini aynı zamanda ibadet alanı olarak kullanılmıştır. Mihrap avluya vev yerleştirilmek sureti ile kible yönü belirlenmiştir (Plan:9, Resim:11). Mihrabın yakınındaki köşk minare bir minber şeklinde kullanılmaya müsait olmasına rağmen bu şekilde kullanılıp kullanılmadığı konusunda bir bilgiye ulaşamadık. Ağca Mescid'in ilk inşası XIII yüzyılın sonlarına tarihlense de avludaki yazlık mescit, muhtemelen en geç 1842 tarihindeki onarımda avluya yerleştirilmiş olmalıdır(Şancı, 2019: 78-79).

2.2.1.3.Antakya Zoveroğlu Mescidi'nin Avlusundaki Yazlık Mescit

Zoveroğlu mescidinin avlu duvarında bulunan metal bir levha üzerinde H. "1215" tarihi yazmakta olup M. 1800 yılına tekabül etmektedir (Şancı, 2019: 106). Söz konusu tarih, mescidin üslubuna uygun düşmektedir. Yazlık mescidin de bu tarihte yaptırılmış olabileceği düşüncesindeyiz. Yazlık mescit, mescidin avlu kapısının batısına vev olarak yerleştirilmiş basit bir mihrap nişinden oluşmaktadır. Burada yazlık mescit ile mescit arasındaki ilişki, yalnızca avlunun ortak kullanılıyor olmasıyla sınırlıdır. Mescit avlunun doğu kısmında, yazlık mescit ise batı kısmında yer almakta ve avlu kapısı bunları birbirinden ayrı birer yapı konumuna getirmektedir (Plan: 10, Resim:12).

2.2.1.4.Antakya Hünkâr Mescidi'nin Avlusundaki Yazlık Mescit

Mescit üslup özelliklerinden dolayı 19.yüzyıla tarihlenmekte olup yazlık mescidin de bu tarihte inşa edildiği tahmin edilmektedir (Şancı, 2019: 115).

Hünkâr mescidinin batısına vev olarak yerleştirilmiş sade bir mihrap nişinden oluşan yazlık mescitte avlu zemini aynı zamanda ibadet alanı olarak da kullanılmaktadır (Plan:11, Resim:13). Bu yapıda mihrap, mescit ile avlu duvarlarının kesiştiği noktaya yerleştirilmiş olmakla beraber bir son cemaat mahalli işlevine sahip değildir.

2.2.1.5.Antakya Hedbe Mescidi'nin Avlusundaki Yazlık Mescit

Yapım tarihi hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber Antakya'daki bazı yapılarla olan benzerliği bu yapının da 19. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir (Şancı, 2019: 125). Teraslanarak elde edilen alan üzerinde, bir avlu içerisindeki mescidin batısına vev olarak yerleştirilen mihraptan ibaret yazlık mescidin ibadet alanı aynı zamanda avlunun taş döşemeli zeminini oluşturmaktadır (Plan:12, Resim:14).

2.2.1.6.Gaziantep Ahmet Çelebi Camii Avlusundaki Yazlık Mescit

Ahmet Çelebi Camii 1672-3 tarihinde inşa edilmiş olup avludaki yazlık mescidin camiden önce, kastle birlikte inşa edildiği ve bir namazgâh olabileceği belirtilmektedir (Çam, 2006: 6-7). Ayrıca; buranın yazlık mescit olarak kullanılabileceğine de işaret edilmiştir (Çam, 2006: 6) Ahmet Çelebi Camisinin batısında yer alan yazlık mescidin⁵ mihrabı mevcut avlu duvarından yüksek tutulmuştur. Mihrap nişinin yüzeyinde dört bordür halinde süsleme yer almakta ancak mihrapta yapılan onarımlarla bunun bir kısmı silinmiş durumdadır. Mihrap; süslemesi ve avlu duvarını aşan kütlesi ile vurgulanmaya çalışılmıştır. Yapıda avlu zemini aynı zamanda ibadet alanı olarak kullanılmaktadır (Plan:12, Resim:15). Caminin batısında bulunan giriş kapısından ve caminin beden

⁵ Bu bölüm yazlık mekân olarak adlandırılmıştır (Altın:2015.230)

duvarlarından uzak bir mesafede yer alan yazlık mescit, caminin giriş bölümünü veya son cemaat mahallini oluşturmamaktadır. Bu konumlanma Adıyaman Kap camiinde de aynı şekilde uygulanmıştır.

2.2.1.7.Şanlıurfa Nimetullah Camii Avlusundaki Yazlık Mescit

Bu yazlık mescidin yapım tarihini belirleyecek herhangi bir kitabe bulunmamakla beraber asıl caminin tarihi de üslup özelliklerinden hareketle belirlenmektedir. Caminin inşa tarihi; Ruz Bey'in 1520 tarihli mezar taşındaki süslemelerle taç kapı ve mihrap üzerindeki süslemelerin benzerliğinden hareketle, onun ölümünden önceki bir tarihte, 1500 yılı civarında yaptırılmış olabileceği belirtilmektedir (Kürkçüoğlu, 1993: 22; Aslan, 2008:1). Buna göre bu yazlık mescidin de camiden sonra, ancak buna yakın bir tarihte yaptırılmış olabileceğini söyleyebiliriz. Nimetullah Camisi'nin doğusunda, avluda yer alan yazlık mescit, avlunun kible duvarına yerleştirilen sade bir mihraptan meydana gelmektedir. Caminin taş döşemeli avlu zemini aynı zamanda yazlık mescidin de ibadet alanını oluşturmaktadır (Plan:13, Resim:16).

2.2.1.8.Şanlıurfa Hasan Padişah Camii Avlusundaki Yazlık Mescit

Yazlık mescit, Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından 1460 yılı civarında yaptırılmış olabileceği belirtilen caminin avlusunda bulunmaktadır (Kürkçüoğlu, 1993: 34-35). Caminin kuzeyinde ve camiden bağımsız bir şekilde avluya yerleştirilen yazlık mescidin mihrabının kemer köşeliklerinde yer alan rozet şeklindeki kitabede H.1259 – M.1842 tarihi bulunmaktadır. Hasan Padişah Cami'sin avlusunda ve son cemaat mahallinin kuzeyindeki yazlık mescitte, avluya yerleştirilen bir mihrap ile avlu zemini ibadet alanına dönüştürülmüştür (Resim:17). Mihrap bloğunun iki yanı üstten silmelerden oluşan bir kornişle, ön yüzde de iki yana yerleştirilen zarif başlıklara sahip köşe sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Işınsal bir kavsaraya sahip yarım daire mihrap nişi, iki yandan kaval silmelerle

çerçevesinde. Bu silmeler kavsara üzerinde kaş kemer oluşturacak şekilde birleştirilmiş ve uç kısma bir hilal yerleştirilmiştir. Kavsaranın dairesel çizgisi ile kaş kemerin arasına bir gülçe, kemer köşeliklerine de karşılıklı olarak kare panolara işlenmiş, içlerinde yazı bulunan birer rozet yerleştirilmiştir. Mihrap bloğunun yan kısımlarının kornişlerle sınırlandırılması, yapının özenle planlandığını göstermesi açısından önem kazanmaktadır.

2.2.2.Avlu İçerisinde Seki şeklinde olan Üzeri Açık Yazlık Mescitler

Bu tür yazlık mescitler içlerinde buldukları avludan bir seki ile ayrılmaktadır. Bu yapıların yaygınlığı hemzemin olan yazlık mescitlere göre daha azdır. Bu gruba giren örnekleri aşağıda vereceğiz.

2.2.2.1.Antakya Selvili Camii Külliyesi'ndeki Yazlık Mescit

Selvili cami külliyesi bugünkü şeklini H.1272-73 M.1855-6 yıllarında almıştır. Külliyenin avlusunda yer alan yazlık mescit, caminin batısında 100 cm yüksekliğinde bir seki şeklinde ele alınmıştır (Şancı, 2019: 71-72). Avlu içerisinde seki kible yönüne uygun yerleştirilmiş olduğundan ayrıca bir mihraba yer verilmediği görülmektedir (Plan:14, Resim:18). Çok basit bir şekilde ele alınmış gibi görülse de bir seki inşa eden kişi mihrabı neden koymamış sorusu cevapsız kalmaktadır. Buradaki yazlık mescit; yazlık mescitlerin mihrapsız bir uygulaması olması ve avlunun ortasında kibleye yönlendirilmiş bir seki şeklinde ele alınışıyla önem kazanmaktadır.

2.2.2.2.Antakya Uçtum Mescidi'nin Avlusundaki Yazlık Mescit

Uçtum mescidi; mescidin kapısı üzerindeki kitabeye göre H.1293- M.1876 yılında inşa edilmiştir (Şancı, 2019: 117-118). Yazlık mescidin de bu tarihte inşa edilmiş olduğunu düşünmekteyiz. Uçtum mescidinde avlu kapısının güneyinde asıl mescit, kuzeyinde ise avlu zemininden yüksekçe bir seki şeklinde ele alınan yazlık mescit bulunmaktadır. Kavсарası bulunmayan bir mihrap nişi, sekinin kible yönünde yer almaktadır. Burada mihrap basit bir uygulama olarak karşımıza çıksa da seki şeklinde avludan tecrit edilmiş ibadet alanıyla yapı vurgulanmıştır (Plan:15, Resim:19).

2.2.2.3.Mardin Eminateddin Külliyesi'ndeki Yazlık Mescid

Külliyeinin; Necmeddin İlgazi ve Kardeşi Eminateddin tarafından 1108/9–1122/23 yıllarında inşa ettirildiği belirtilmektedir (Altun, 1978:14). Mardin Eminateddin Külliyesi'nin bir parçası olan ve günümüze birçok onarımlarla ulaşan mescidin doğusundaki seki, zeminden 1,5 m. yüksek tutulmuş ve kible yönüne bir mihrap yerleştirilmiştir (Plan:16, Resim:20). Sekinin etrafı tamamen yeni olan korkuluklarla çevrilidir (Altun, 1978:14). Bu yazlık kısmın avlu zemininden 1,5 m. yüksek tutulması buranın orijinalde de böyle olabileceğini düşündürmektedir. Bir ekleme olsa idi sadece avlunun kible yönüne bir mihrap ilavesi ile problem çözülebilirdi. Böyle bir imkân kullanılmadığına göre, yapıyla beraber tasarlanmış olması daha kuvvetli bir ihtimal olmalıdır. Bu sekileme işlemi, avlu duvarının hava akımını kesmesinin önüne geçmek için de uygulanmış olabilir.

3.Karşılaştırma, Değerlendirme ve Sonuç

Yazlık mescitler diye adlandırdığımız yapıların yukarıdaki örneklerden hareketle tanımını; bir caminin avlusunda uygun bir alan üzerine yerleştirilen bir mihraptan ibaret, ana yapıya ait bir ön mekân işlevi üstlenmemiş, yarı bağımsız, üzeri açık veya kapalı, kible duvarı hariç diğer yönlerden dışa açık yapılar şeklinde yapabiliriz. Bu yapılar; minberin bulunmayışı sebebi ile bayram ve cuma

namazları kılınmaya müsait olmasa da yaz mevsimlerinde sabah, ikindi, yatsı ve teravih namazlarının kılınmasına yönelik bir amaç için inşa edilmişlerdir.

Yazlık mescitler ile namazgâhlar arasında, mimari, hizmet sunduğu kitle ve işlevi açısından farklar bulunmaktadır. Bunları mimari açıdan değerlendirdiğimizde ilk fark, namazgâhların bağımsız birer yapı olarak tasarlandığını ancak yazlık mescitlerin ise bir cami veya mescidin avlusunda yer almaları olarak ortaya çıkar. Namazgâhlar yerleşim yerlerinin dışında yolculara ve yaylalarda yaşayanlara hizmet verirken; yazlık mescitler yerleşim merkezlerinde yerleşik insanlara hizmet vermek için inşa edilmişlerdir. Namazgâhlar kalabalık insan topluluklarını belli zamanlarda bir araya toplamaya uygun geniş sahalarda inşa edilirken; yazlık mescitler ise belli bir muhitin daha az sayıdaki insanlarını belli vakitlerde sadece vakit namazlarını kılmak için toplamaya yönelik inşa edilmişlerdir⁶.

Yazlık mescitler ile “yazlık mekânlı” olarak tanıtılan Konya örnekleri (Karpuz, 2006: 289 vd.) arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Konya/Bozkır Harman Pınar Köyü, Konya/ Bozkır Harman Sorkun köyü ve benzer diğer örneklerdeki yazlık mekânlar yanlara alınmış son cemaat mahalli şeklindedirler (Plan:18, 19, Resim: 21). Konya örneklerinde görülen son cemaat mahallinin yanlara alınmış bir örneği de Tokat Ulu Camisidir. Tokat ulu camisinin iki yan cephesinde de içinde mihrabı bulunan üzeri kapalı yanları açık mekânlar yer almaktadır (Plan:20). İçlerinde mihrabı bulunan bu iki alan, aynı zamanda caminin harimine geçişi sağlayan kapıların açıldığı bir ön mekân olması sebebiyle son cemaat mahalli olarak adlandırılmıştır. (Gündoğdu, vd, 2006: 39,43.).

⁶Bayram namazlarının daha kalabalık olması gerekçesi ile olmalıdır ki, Mescidi Nebevi’de cuma namazı kılınırken, bayram namazı şehir dışında açık alanlarda kılınmıştır (Çam, 1999: 183.).

Yazlık mescitlerin, cenaze namazı kılınması amacıyla da yaptırılmış olamayacağını, Adıyaman Ulu Camisi'nin batısında yer alan yazlık mescide musalla taşlarının konmayıp, bunların doğu tarafta ayrı bir alanda bulunması göstermektedir (Resim:7,8). Yine de bazı zorunlu durumlarda buralarda cenaze namazı da kılınabilir, çünkü cenaze namazı kılmak için mihrabı olan bir alana ihtiyaç yoktur.

Yazlık mescitlerden üzeri kapalı olanların en eski tarihilerine Artuklu medreselerinden Diyarbakır Mesudiye, Mardin İsa Bey ve Akkoyunlular devrinde tamamlanan Mardin Kasımiye medresesinde rastlanmaktadır. (Kuran, 1969:2-28; Sözen, 1970: 153-159; Altun ,1978:133,171; Beysanoğlu, 1987: 338, 339; Tuncer, 1996: 45-48.). Bu yapılar kompleks olarak düzenlendiği için içerisinde kapalı mescitlere de sahip bulunmaktalar. İşte bundan dolayı mescit –yazlık mescit ilişkisi bunlarda da kurulmuştur. Üzeri kapalı yazlık mescitlerden yalnızca Adana Ağca mescitteki yazlık mescit kuruluş olarak yapıyla doğrudan bağlantılı olup, diğerlerini tamamen camilerden ayrılmış birer yazlık mescit olarak değerlendirebiliriz. Bu yapıların ilk örneklerinin ise Mescidi Nebevi, Basra ve Kûfe Mescitleri olduğu belirtilmektedir (Söylemezoğlu, 1954:33; Kürüm, 2007:105). Ancak bunlar üzeri kapalı yazlık mescit tipine öncülük etmiş olabilir. Namazgâhların kaynağının ise Hz. Muhammed zamanında bayram namazlarının şehir dışında açık havada kılınması (Çam, 1999: 183) namazgâhlara olduğu gibi üzeri açık yazlık mescitlere de kaynaklık etmiş olabilir.

Diğer grubu oluşturan üzeri açık olan yazlık mescitler ise daha az ekonomik yük getirdiğinden, daha yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Üzeri açık veya kapalı yazlık mescitlerin avlu içerisinde belli bir yere endekli olmadığı, tek belirleyici şartın mihrabın yerleştirileceği uygun bir yer ve bunun berisinde bir ibadet alanının bulunması olduğu şu örneklerden anlaşılmaktadır. Harran'da Şeyh Hayat Türbesi ve Camii, Şanlıurfa Mevlidi Halil Camii, Mardin Eminateddin

Külliyesi'ndeki yazlık mescitler caminin doğusunda, Adana Ağca Mescit, Adıyaman Ulu ve Kap camileri, Antakya Ağca, Hedbe, Hünkar, Zoveroğlu, Gaziantep Çelebi camii, Şanlıurfa Nimetullah camilerinde ise yazlık mescitler batı tarafta, Antakya Uçtum mescidi ve Şanlıurfa Hasan Padişah camilerinde kuzeyde, Antakya Şekercik camisindeki üzeri açık yazlık mescit ise güneyde yer alırlar. Antakya Selvili Mescitte, yazlık mescit avlunun ortasında yüksek bir seki şeklinde ve mihrapsız olarak ele alınmış tek örnektir. Verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi yazlık mescitler, cami avlularında farklı yönlerde konumlandırılabilir. Yazlık mescit uygulamalarında Bağdat Abdulgani Geylani Külliyesi'nin (1165,1534) yazlık mescidinde iki mihrabın bulunuyor olması ile önceki örneklerden ayrılır (Uluçam, 1989: 35).

Avlu zemininden yüksek tutulmuş bir seki şeklinde ele alınanlar ise, Antakya Selvili, Mardin Eminateddin külliyesindeki yazlık mescitlerde karşımıza çıkmaktadır.

Avlu zemininin ibadet alanı olarak kullanıldığı yapılara ise Diyarbakır Ulu, avlusu günümüze ulaşmayan Silvan Ulu, Mardin Ulu, Kızıltepe Ulu, Mardin Bab Es Sor, Adıyaman Ulu ve Kap, Antakya Ağca, Hedbe, Hünkâr, Zoveroğlu, Gaziantep Çelebi Ahmet, Şanlıurfa Nimetullah, Şanlıurfa Hasan Padişah camilerinin yanındaki yazlık mescitleri örnek verebiliriz⁷.

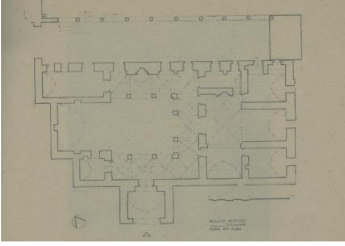
Bunlardan Diyarbakır Ulu (1091-92) (Aslan Apa.1984.102), Silvan Ulu (1152-1176) (Aslan Apa.1984.105), Mardin Ulu (XII. Yüz yılın son çeyreği), Kızıltepe Ulu (1200-1204), Mardin Melik Mahmut (Bab Es Sur) (XIII.yüz yılın son çeyreği), (Altun. 67, 84, 110)camileri yukarıda anlatılmamakla beraber, diğer yapılarla hem

⁷ 7 Artuklu eserleri için bkz. (Altun,1978:1ve sonrası).

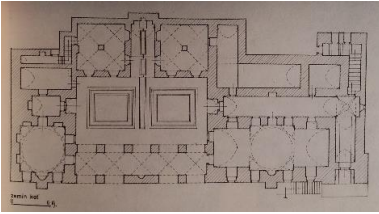
benzer yanları hem de farklı yanları bulunmaktadır. Bu yapılarda mihrap caminin kuzey cephesine yerleştirilmiş olmakla beraber üzeri kapalı mekânlar değildir. Bu sebepten dolayı bunları bir son cemaat mahalli mihrabı olarak mı yoksa yazlık mescit olarak mı değerlendirme konusu tartışmalı olacaktır. Bu mihrapların bulunduğu cepheler aynı zamanda giriş cepheleri olduğundan bunları yazlık mescitler olarak değerlendirme imkânımız yoktur. Ancak bu örneklerin son cemaat mahallerinin hazırlayıcısı olabileceğini de göz önüne almanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Yazlık mekânlı camilerin Türkiye dışında kalan iki örneği Irak'ta Bağdat yer almaktadır. Abdulgani Geylani Külliyesi'nin (1165,1534) ortasında Türkiye örneklerinden oldukça büyük bir yazlık mescit uygulamasını görmekteyiz (Uluçam, 1989:35). Burada diğerlerinden farklı olarak iki mihraba yer verilmiştir. Bağdat'taki ikinci örnek olan, Şeyh Ömer Sühreverdi Külliyesinde de (917/1511) avlu duvarına gömülü bir mihraptan oluşan yazlık mescit yer almaktadır (Uluçam, 1989:41).

Bu çalışma da eldeki örnekler değerlendirilerek son cemaat mahalleri, namazgâhlar ve yazlık mescitlerin birbirinden farklı yapılar olduğu açıklanmaya çalışılmış olup yazlık mescitler üzeri kapalı ve açık olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Üzeri açık olan mescitler ise seki şeklinde avlu zemininden yükseltelenler ile avlu ile hemzemin olanlar olmak üzere iki alt grup halinde tasnif edilmiştir.

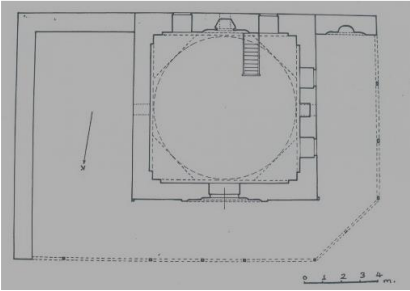

Plan1)Diyarbakır Mesudiye Medresesi Resim1) Diyarbakır Mesudiye Medresesi
(O. Aslanapa'dan)

Plan 2)Mardin İsa Bey Medresesi
Zemin Kat (A. Altun'dan)

Resim 2)Mardin İsa Bey Medresesi kible
cephesi (M.K.Şahin Arşivi)

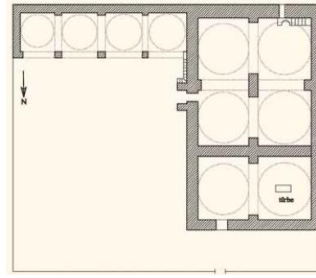

Plan 3) Adana Ağca Mescit(N. Çam'dan)

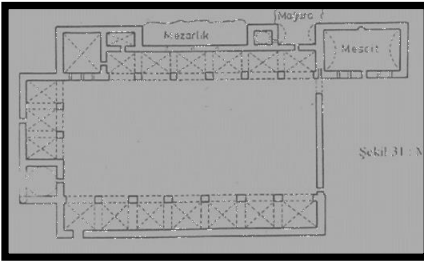
Resim 3) Adana Ağca Mescit'te Yazlık
Mescit

Resim 4) Harran'da Şeyh Hayat Camisindeki Yazlık Mescit

Plan 4) Harran'da Şeyh Hayat Camisindeki Yazlık Mescit (C.Kürkçüoğlu'ndan)

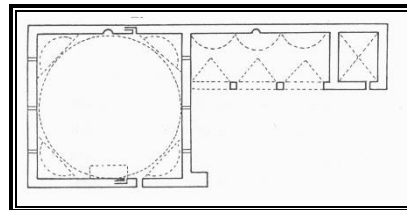
Plan 5) Şanlıurfa Mevlidi Halil Camii'ndeki Yazlık Mescit (C.Kürkçüoğlu'ndan)

Resim 5) Şanlıurfa Mevlidi Halil Camii'ndeki Yazlık Mescit

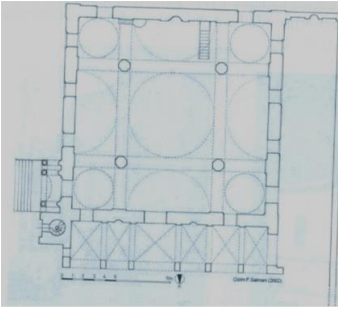
Resim 6) Şanlıurfa Mevlidi Halil Camii'ndeki Yazlık Mescit

Plan 6) Şanlıurfa Hızanoğlu Yazlık Mescit(C. Kürkçüoğlu'ndan)

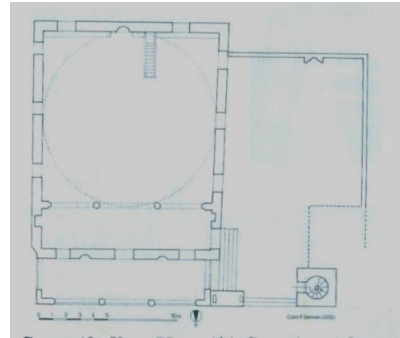
Resim 6) Şanlıurfa Hızanoğlu Yazlık Mescit (C. Kürkçüoğlu'ndan)

Plan 7) Adıyaman Ulu Camii (Bayhan'dan) Resim 7) Adıyaman Ulu Camii'nde Yazlık mescit

Resim 8) Adıyaman Ulu Camii'nde Musalla

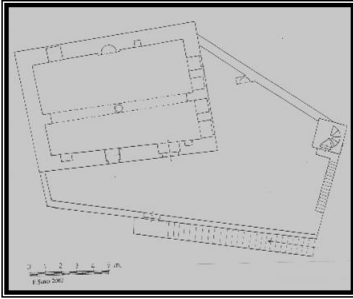
Plan 8) Adıyaman Kab Camii (A.A. Bayhan'dan)

Resim 9) Adıyaman Kab Cami'inde
Yazlık Mescit

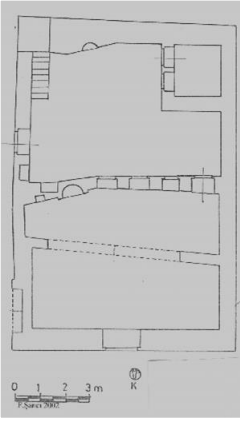
Resim 10) Adıyaman Kab Cami'inde
Yazlık Mescit Mihrabı

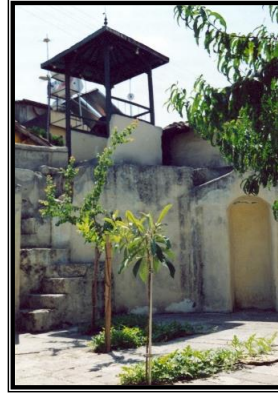
Plan 9) Antakya Ağca Mescit'teki
Yazlık Mescit(F.Şancı'dan)

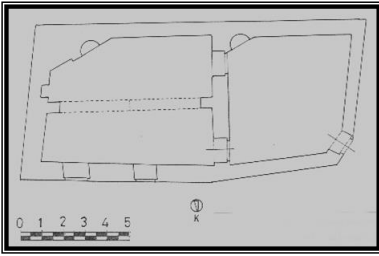
Resim 11) Antakya Ağca Mescit'teki
Yazlık Mescit

Plan 10) Antakya Zoveroğlu Mescit)
Avlusundaki Yazlık Mescit(F.Şancı'dan)

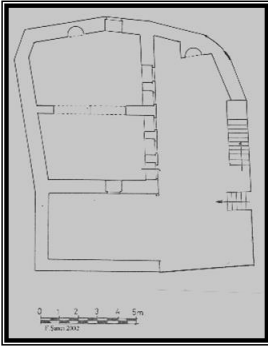
Resim 12) Antakya Zoveroğlu
Mescit'in Avlusundaki Yazlık Mescit

Plan 11) Antakya Hünkar Mescidinin
Avlusundaki Yazlık Mescit(F.Şancı'dan)

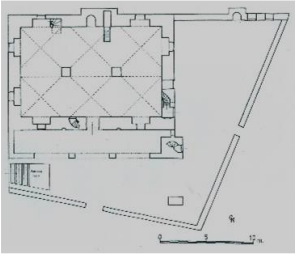
Resim 13) Antakya Hünkar Mescidinin
Avlusundaki Yazlık Mescit

Plan12) Antakya Hedbe mescit
Avlusundaki Yazlık Mescit(F.Şancı'dan)

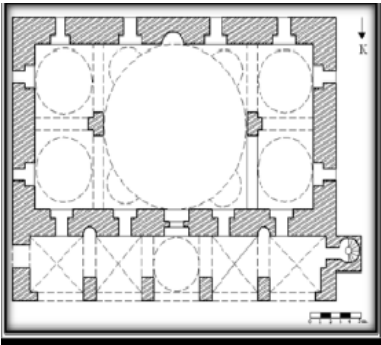
Resim 14) Antakya Hedbe mescit
Avlusundaki Yazlık Mescit

Plan 13) Gaziantep Çelebi Ahmet
Camii Yazlık Mescidi (N.Çam'dan)

Resim 15) Gaziantep Çelebi Ahmet
Camii Yazlık Mescidi

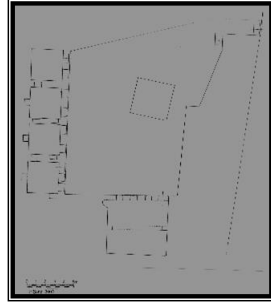
Plan14) Şanlıurfa Nimetullah Camii
(M. Arslan'dan)

Resim 16) Şanlıurfa Nimetullah Camii
Avlusundaki Yazlık Mescit

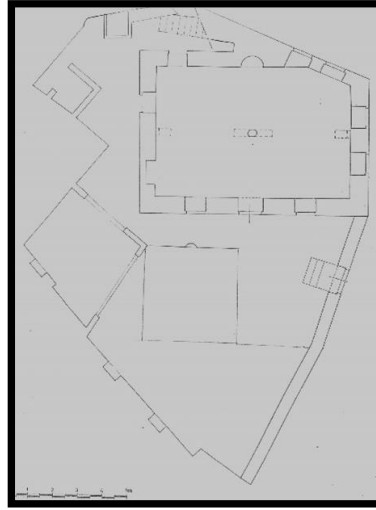
Resim 17) Şanlıurfa Hasan Padişah Camii
Yazlık Mescidi

Plan15) Antakya Selvili Camii Yazlık
mescidi(F.Şancı'dan)

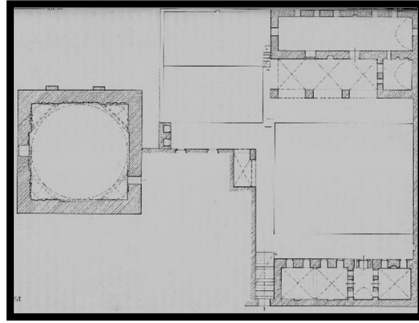
Resim18) Antakya Selvili Camii
Yazlık mescidi

Plan16) Antakya Uçtum Mescidi

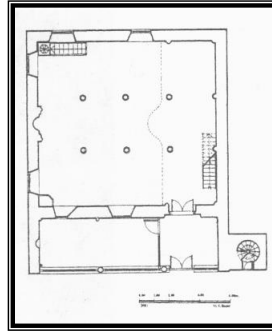
Resim 19) Antakya Uçtum Mescidi'nde
Yazlık Mescit

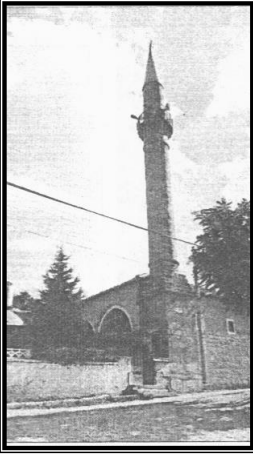
Plan17) Mardin Eminateddin külliyesi
yazlık mescidi (Ara Altun'dan)

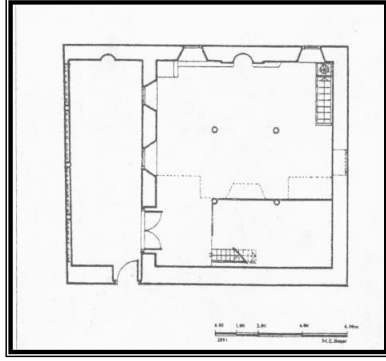
Resim 20) Mardin Eminateddin külliyesi
yazlık mescidi (M. K. Şahin Arşivinden)

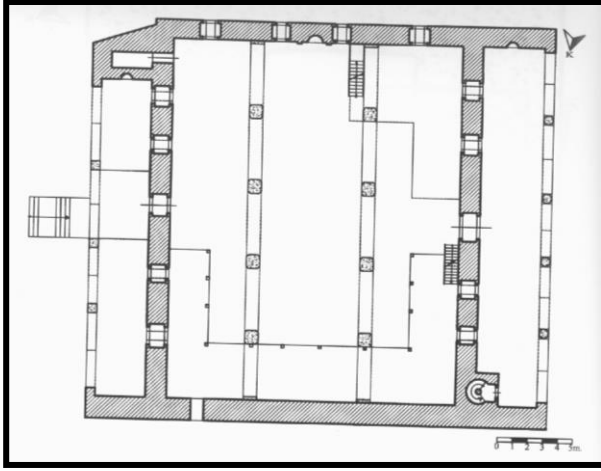
Plan18) Konya Bozkır Harman
Pınar Köyü Camii (H. Karpuz'dan)

Resim 21) Konya Bozkır Harman
Pınar Köyü Camii (Haşim Karpuz'dan)

Plan19) Konya Bozkır Harman
Sorkun Köyü Camii (H. Karpuz'dan)

Plan20) Tokat Ulu Camii (H. Gündoğdu'dan)

KAYNAKÇA

- Akmaydalı, Hüdavendigar (1994), “Mihraplı ve Minberli Namazgâhlarımız”, *Vakıflar Dergisi*, S.,XXIII, Ankara,s.123-143.
- Altın, A. (2017), “Adıyaman’da Bir Kabaltı ve Kabaltı (Hacı Ali) Camisi” *İstem Dergisi*, S.29, Konya,s. 103-123
- Altın, A. (2016), “Geçmişten Günümüze Adıyaman Ulu Camisi” *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.24, Adıyaman, s.1224-1268.
- Altın, A.(2015), *Gaziantep Türk İslam Mimarisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslam Sanatları Anabilim Dalı yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum
- Altun, Ara, (1978). *Anadolu’da Artuklu Devri Türk Mimarisi’nin Gelişmesi*, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yay.
- Arseven, Celal Esat, (1983), “Namazgâh” Mad. *Sanat Ansiklopedisi*, C.III., İstanbul, MEB Yay.
- Aslan, Muhammet, (200), “Şanlıurfa Nimetullah (Ak) cami Taçkapısı” *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, s.1-14
- Aslanapa, O., (1984), *Türk Sanatı I-II*, İstanbul, Kervan Yayınları
- Aslanapa, O., (1984), *Türk Sanatı I-II*, İstanbul, Remzi Kitabevi
- Bayhan, Ahmet Ali, (2007), “Yeni Okunan Kitabeleriyle Adıyaman Ulu Camii’nin Tarihi Serüveni” *Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuz’a Armağan*, Konya, s.79-92.
- Bayhan, Ahmet Ali- Salman- Fikri- Bayraktar Sami, (2010), Adıyaman Yüzey Araştırması (2000-2004), Adıyaman, Doğuş Gazete ve Matbaacılık
- Beysanoğlu, Şevket, (1987), *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi – Başlangıçtan Akkoyunlulara Kadar-*, C.1, Ankara, Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi Yay.

- Çam, Nusret, (1999), *İslam'da Sanat Sanatta İslam*, Ankara, Akçağ Yay.
- Çam, Nusret, (2010), *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Adana 01*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, Yayınları.
- Develioğlu, Ferit, (1993), "Namazgâh" Mad. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, Ankara, Sebat Yayım Dağıtım
- Eskici, Bekir, (2002), "Osmanlı Döneminde Eski Malatya Şehri ve Yapıları" *Erciyes Üniversitesi Fen –Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri (08.10.2002)*, Kayseri, s.405-416.
- Gündoğdu, Hamza -Bayhan, Ahmet Ali – Aktemur, Ali Murat -v.d,,(2006) *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara,
- Gündoğdu, Hamza, (1986), *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara KB Yay.
- Hasol, Doğan, (1979), *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul, Yapı-Endüstri Merkezi Yay.
- Kara, Ahmet, (2005), *19. Yüzyılda bir Osmanlı Şehri Antakya*, İstanbul, IQKültürSSanat Yayıncılık.
- Karpuz, Haşim, (2006), "Konya ve Çevresinde Yazlık Mekânlı Camiler", *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, (21- 23 Nisan 2005, Erzurum)*, Erzurum, s.287-305,
- Kuran, Aptullah, (1969), *Anadolu Medreseleri*, C.1, ODTÜ Yay., Ankara.
- Kürkçüoğlu A. Cihat, (1993), *Şanlıurfa Camileri*, Şurkav Yay., Ankara,
- Kürüm, Mükerrerem, (2007), "Aydın'daki Osmanlı Dönemi Namazgâhları Üzerine Bir Değerlendirme", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.18, Erzurum, s.101-126.
- Aslanapa, O., (1984), *Türk Sanatı I-II*, Remzi Kitabevi,1stanbul.
- Pakalın, Mehmet Zeki, (2004), "Namazgâh" *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Ankara.

- Söylemezoğlu, H. H. K, (1954), *İslam Dini ilk Camiler ve Osmanlı Camileri*, İstanbul,
- Sözen, Metin- Tanyeli, Uğur, (1986) “Namazgâh” mad., *Sanat Kavram ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul. Remzi Kitabevi
- Sözen, Metin, (1970), *Anadolu Medreseleri –Selçuklu ve Beylikler Devri, Açık Medreseler*, C.1, İstanbul, İTÜ Yay
- Şancı, Fuat, (1012), “Commagene Coğrafyasında Türk İslam Eserleri (Adıyaman İlinde (Merkez İlçe) Cami ve Mescitler), *I. Uluslar Arası Commagene Kültür, Sanat ve Turizm Sempozyumu 24-25 Haziran 2010*, Adıyaman, 117-132
- Şancı, Fuat, (2019), *Hatay İlinde Türk İslam Mimarisi*, Ankara, Merdiven Yay
- Şeşen, Ramazan, (1993), *Harran Tarihi*, Ankara, DVY
- Tuncer, Orhan Cezmi, (1996) *Diyarbakır Camileri –Mukarnas, Geometri, Orantı-*, Ankara, Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi Yay.,
- Uluçam, Abdüsselam, (1989), *Irak'taki Türk Mimari Eserleri*, Ankara. Kültür Bakanlığı

EXTENDED ABSTRACT

In light of the information above, summer *masjid* can be defined as a semi-independent, covered or open-air structure comprised of a *mihrab* located in an appropriate point in a mosque yard without assuming the function of an initial entrance of the main building. It is not suitable to perform collective prayers on Friday or during holidays since it does not have a *minbar*, but in summer months it can serve as point of collective prayer for the morning, afternoon, nightfall (*isha*), and *tarawih* prayers.

Summer *masjid* differs from *namazgâh* with its architecture, the congregation it caters to, and the function it serves. From the perspective of architecture, the most obvious difference is that summer *masjid* is part of the yard of a mosque or *masjid*, while *namazgâhs* are designed as independent structures. Furthermore, *namazgâhs* serve people who live far from city centers, wayfarers, and nomads on seasonal move, whereas summer *masjids* are for permanent communities. *Namazgâhs*, as places of prayer were built on relatively large areas suitable for gathering crowds at certain times; summer *masjids*, on the other hand, served the function of bringing local congregations together to perform their prayers collectively.

There are also differences between summer *masjids* and places referred to as having a 'summer venue' as in the example of the city of Konya. In the province of Konya, the summer venues in the Pınar and Sorkun villages of the county Bozkır Harman and similar examples are in the form of a last congregation area built on the flanks of a mosque (Plans 18, 19, and Picture 21). Another example of a last congregation area built on the flanks as in Konya can be seen in the Tokat Grand Mosque, with covered spaces on both sides with a *mihrab* inside each (Plan 20). These two areas with *mihrahs* are referred to as a last congregation area as they also form a space in the entrance to the mosque with doors leading to *harim*, the inner space of the mosque.

It is also evident that summer *masjids* were not built for funeral prayers. In the Grand Mosque of Adıyaman, for instance, the stone bier called *musalla* is in a separate area in the east side of the mosque even though the summer *masjid* is located in the west flank (Pictures 7, 8). Nevertheless, funeral prayers can be performed here if and when required, as a space with a *mihrab* is not a must for funeral prayers, after all.

The oldest examples of covered summer *masjids* are found in the Artuqid *madrasas* of Mesudiye (Diyarbakır) and Isa Bey (Mardin) and Kasımiye Madrasa (Mardin) built during the Aq Qoyunlu era. These were all designed as building complexes which housed *masjids*, among other structures. Consequently, the

connection between the mosque and the summer *masjid* was established. Among the covered summer *masjids*, only the Ağca Masjid in Adana is directly connected to the larger building, unlike other examples that are completely separated from the mosque as an independent summer *masjid*. The first examples of these structures are accepted to be al-Masjid an-Nabawi in Medina, Saudi Arabia and Basra Imam Ali Mosque and Masjid al-Kufa both located in Iraq. However, these may be the prototypes of covered summer *masjids*. The custom of performing holiday prayers in open spaces outside the city in the day of Prophet Mohammed might be the origin of both the prayer places called *namazgâh* and open-air summer *masjids*.

However, open-air summer *masjids* are more common to find probably because they were less of an economic burden. Open-air and covered summer *masjids* were apparently independent of any fixed reference point in the mosque yard and the only two things that mattered were a suitable location to place the *mihrab* and an area for prayer in front of it, as the following structures attest: The summer *masjids* in the Şeyh Hayat Tomb and Mosque in Harran, Mevlidi Halil Mosque in Şanlıurfa, and the *külliyeye* (complex) of Eminateddin in Mardin are all located to the east of the mosque; whereas, those in the Ağca Masjid in Adana, the Grand Mosque and Kap Mosque of Adıyaman, the mosques of Ağca, Hedbe, Hünkâr and Zoveroğlu in Antakya, and Çelebi Mosque in Gaziantep, and the Nimetullah Mosque in Şanlıurfa are all to the west. Uçtım Masjid of Antakya and Hasan Padişah Mosque of Şanlıurfa feature *masjids* located in the north side and the open-air summer *masjids* in the Şekercik Mosque of Antakya are in the south. The summer *masjid* in the Selvili Masjid of Antakya is unique in that it forms an elevated terrace in the center of the yard and does not feature a *mihrab*. As is clear from these examples, summer *masjids* can be located in any direction in a mosque yard. Another distinctive example of summer *masjids* is the one in the Abdul Qadir Gilani Külliyye, Baghdad (constructed in 1165, restored in 1534) with its double *mihrabs*.

The summer *masjids* of Selvili in Antakya and the Eminateddin Külliyye in Mardin are structured as terraces elevated from the yard level.

The aim of this study is to explain and demonstrate that the last congregation area (*son cemaat yeri*), prayer place (*namazgâh*), and summer *masjid* are different structures and that summer *masjids* are further divided into covered and open-air types. Moreover, open-air *masjids* are classified in two subgroups based on whether they are at the same level as the mosque's yard or elevated with terraced structures.

ABD KONSOLOSLUK BELGELERİ IŞIĞINDA SERBEST FIRKANIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hakan GÜNGÖR*

Öz

Serbest Fırkanın olaylı kısa ömrü, Türk siyasi tarihinde başarısız iki partili sisteme geçiş denemesi olarak yerini almaktadır. Ancak partinin neden kurulduğu ve kapatıldığı konusu geçmişten beri tartışılmaktadır. Bu tartışmalar genel olarak üç başlık altında toplanmaktadır. Birincisi, Gazi'nin Türkiye'de çok partili demokrasiyi kurmak istemesi, ancak İzmir olayları, yerel seçimler ve irtica yanlılarının partide toplanmasından dolayı bundan vazgeçtiği iddiasıdır. İkincisi, Türkiye'deki ekonomik buhranın hafifletilmesi için Gazi'nin kontrolünde bir parti kurma istediği, fakat bu parti kısa bir süre içinde kontrolünden çıkınca maddi ve manevi desteğini çektiği fikridir. Sonuncusu ise Gazi'nin İsmet Paşa'nın gücünü kırmak istemesiydi, Türkiye'nin iki partili sisteme hazır olmadığını gören Gazi'nin SCF'yi kurma fikrinin yanlış olduğuna inanmasıydı. Böylece SCF, iktidar ve rejim için tehlike olarak görüldü. Çünkü SCF Genel Başkanı Fethi Bey'in ziyaret ettiği yerlerde karışıklıklar çıkıyor, halkın iktidara karşı birikmiş olan öfkesinin patlamasına neden oluyordu. Türkiye'yi yakından takip eden ABD İstanbul ve İzmir Konsoloslukların raporları ışığında SCF'nin yeniden değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Serbest Fırka, Gazi, Fethi Bey, Joseph Grew.

A CRITIC OF THE LIBERAL PARTY IN THE LIGHT OF US CONSULAR DOCUMENTS

Abstract

The eventful short life of the Liberal Party takes its place as a failed two-party system in Turkish political history. However, the questions of why the party was founded and closed has been discussed. These debates revolve around three arguments. First, Gazi wanted to establish multiparty democracy in Turkey, but İzmir Incident, local elections, and conservatives who quickly embraced the party showed that multiparty system was too early for Turkey. Second, in order to ease the economic crisis, Gazi established a new party under his control, but it soon went out of his control. Lastly, Gazi wanted to break the power of İsmet Pasha. When confusion arose in the places visited by SCF President Fethi Bey, and the people revealed his anger against the ruling party, the government and regime saw SCF as a danger to themselves. We reassess SCF in the light of US Istanbul and Izmir Consulate reports.

Keywords: Liberal Republican Party, Gazi, Fethi Bey, Joseph Grew.

1. GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'yi yakından takip eden Josep Grew, 1927 yılında ilk Amerikan büyükelçisi olarak İstanbul'a gönderildi. Grew, Türkiye'ye gönderilmeden önce, 1920-1924 yılları arasında ABD'nin Danimarka ve İsviçre elçiliğini de yapmıştı. Türkiye bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Birinci Dünya Savaşı'ndan kalan sorunların görüşülmesi için ABD'nin de dâhil olduğu büyük güçlerle Lozan'da masaya oturdu. ABD temsilcisi olarak Lozan Barış Görüşmelerine katılan Grew, Türk heyeti ile 6 Ağustos 1923'te Lozan'da bir anlaşma imzaladı.¹ Hiçbir zaman yürürlüğe girmeyen ve Grew Türkiye'ye

¹ ABD'nin Türkiye Yüksek Komiseri olan Amiral Mark L. Bristol'da, Grew'un Lozan'da başkanlık ettiği ABD temsilci heyeti içinde yer almaktaydı. Grew'un başkanlığında ABD heyetinin, Türk heyeti ile yapmış oldukları görüşmelerin ve anlaşmanın detayları için bkz.,

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 35, Ağustos 2020

gelmeden birkaç ay önce ABD senatosu tarafından Ocak 1927’de ret edilen bu antlaşma, Grew için siyasi bir mağlubiyet oldu. Ancak Grew, Türk siyasi hayatı hakkında detaylı bilgiye sahip olduğundan, büyükelçi olarak İstanbul’a gönderildi (Gordon, 1932, 211-12). ABD büyükelçisi Türkiye’de kaldığı süre boyunca Türk muhalefeti ile yakından ilgilendi ve siyasal gelişmeleri ABD Dışişleri Bakanlığına raporladı.

Türkiye Cumhuriyet Tarihi’nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 1925 yılında kapandığında, fırkanın muhalif liderleri Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı olan eleştirilerini sürdürdüler. Amerika Birleşik Devletleri’nin Büyükelçisi olan Joseph Grew, eski muhalefet partisinin önde gelen üyelerinin duruşlarına dair raporunu 29 Ocak 1930’da ABD Dışişleri Bakanlığına gönderdi. Bu rapora göre, eski Terakkiperver Fırkası üyeleri ve birkaç ay sonra kurulacak olan Serbest Cumhuriyet Fırkası üyelerinin eleştirileri büyük oranda benzerlik göstermekteydi. Bu kişiler İsmet Paşa’ya neden muhalefet ettiklerini ve muhalefeti neden hala sürdürdüklerini açıkladılar. Hükümetin ilerici ve reformcu politikasının hiçbir zaman muhalefetin hedefi olmadığı; fesin kaldırılması, din ve devlet işlerinin ayrılması, Latin karakterlerinin benimsenmesi gibi reformları inkâr eden tüm konuşmalar ile ilgili söylemlerin tamamen temelden yoksun olduğunu ve İsmet Paşa’ya bu konularda güvence verdiler. Muhalefet liderleri başlıca eleştirilerini Grew raporunda şöyle sıraladı: “Demiryolu politikası, Kamu borçlarının çözümü konusunda takip edilen politika, Devlet tekelleri, Hükümetin yabancı sermayeye ve tekniklerine karşı soğuk tavırları, vatandaşlara ayrımcılık muamelesi” (Grew, Ocak 29, 1930).

Muhalefet, hükümetin demiryolları inşasını ve kamu borcunun mali yükünü, zaten art arda savaşların büyük ölçüde zayıflattığı bir kuşak üzerine yüklemesini

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS), “American Participation in the Lausanne Conference on Near Eastern Affairs,” 1923: volume II, (Department of State, Washington), ss. 879-1252.

onaylamıyordu. Muhalefetin eski üyeleri, devlet ticaretçiliği sistemini (tekelleşmeyi) reddettiler, çünkü ülkede ekonomik yaşamın sağlıklı gelişmesi için ciddi bir kontrol gerekiyordu; tekelleşme ise bunu engelliyordu. Muhalefet, tekel işletmelerinin yabancı gruplara verilmesini ve böylelikle yabancı sermaye ve becerinin kazanılmasını istiyordu. Eski Muhalefet, ülkenin çıkarları ile bağdaşmayan imtiyazların yabancılara verilmesini kesinlikle onaylamıyordu, ancak ekonomik olarak geri kalmış bir ülke açısından, yabancı sermayeye ve uzmanlara yönelik daha cesur bir politikanın sürdürülmesini savunuyordu. Son olarak muhalefet, hükümetin vatandaşları milli mücadeleye katılanlar ve katılmayanlar olarak ayırt edilmesini ve ötekileştirmesini eleştiriyordu. Onlar böyle bir politikanın ülkede uyumsuzluk yaratıp, haksızlığa neden olacağına inanıyorlardı. Muhalefet, tüm vatandaşların eşit muamele görmesini istiyordu (Grew, Ocak 29, 1930). Eski Muhalefetin İsmet Paşa'ya karşı 1929 yazında dile getirmiş olduğu bu eleştiriler ve söylemlerin benzerini SCF kuruluş döneminde dile getirdi. Hatta yukarıda saydığımız eleştirilerden dolayı, Fethi Bey Türkiye'nin bir muhalefet partisine ihtiyaç duyduğunu ve SCF'nin kuruluş amacının bu eleştirileri Parlamento'da hükümete yöneltmek ve bunlara çözüm bulmak olduğunu dile getirdi (Grew, Eylül 24, 1930).

Eski muhalefet, İsmet Paşa'ya karşı kendi görüşlerini haklı çıkaracak bir duruş sergiledi. ABD Büyükelçisi Grew'a göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası eski üyeleri, kurnazca temel eleştirilerini hükümetin mali ve ekonomik politikalarına karşı yönelttiler. Eski muhalefet partisi ve hükümetin ekonomik ve mali konularda aslında ciddi bir görüş ayrılığı yaşamadığı yaygın bir bilgiydi. Raporda Muhalefetin gerçekte temel eleştirilerini, o dönemde hükümetin ekonomik ve mali politikasına karşı değil, diktatörlük ve belirli reformların uygulanış biçimlerine karşı daha çok yönelttiği ifade edildi. Rapordan anlaşıldığı üzere, eski muhalefetin hâlâ diktatörlük rejimine karşı olup olmadığını ya da bunu reformların uygulanması için gerekli bir yönetim anlayışı olarak kabul edip

etmediğini bilmek ilginç olsa da, Terakkiperver Partisi'nin eski üyeleri bu noktayı ustaca atlatmış ve İsmet Paşa ile konuşmaları sırasında bu konuya bile değinmemişlerdi. Grew'a göre Terakkiperver Parti Programının gerekçelendirilmesinde hangi ilkelerin uygulanabileceğine bakılmaksızın, bazı insanlar 1924'teki muhalif oluşumunu esas alarak siyasi prensiplerden ziyade kişisel ve duygusal istekler tarafından motive edildiği izlenimini edinmişlerdi. Muhalefetin ortaya çıkması bile, Anadolu'ya ayak basmasından bu yana Mustafa Kemal'in giderek büyüyen gücüne atıf ediliyordu (Grew, Ocak 29, 1930). Aslında 1924'te olduğu gibi 1930 yılındaki muhalefetin ortaya çıkması da yine bazı kesimler tarafından, Mustafa Kemal'in gücüne ve siyasi otoritesine bağlanıyordu (Grew, Ek 1, Ocak 29, 1930). Daha sonra detaylı olarak açıklayacağımız üzere SCF'nin kuruluşu Gazi'nin izin ve onayı dahilinde gerçekleşti.

Bununla birlikte Mustafa Kemal Türk siyasetine yeni bir soluk getirmek istiyordu. Çünkü Cumhuriyet Halk Fırkası içindeki yolsuzluk ile ilgili haberlerin ayyuka çıkması ile hükümet kamuoyunda güven kaybı yaşamaya başladı. Grew'un raporunda belirttiğine göre özellikle Kamu fonlarının yönetimi ile görevlendirilen memurlar tarafından işlenen hırsızlıkların sayısı son zamanlarda oldukça artmıştı. Türk basınında paranın kötüye kullanımı ve zimmete geçirme suçları ile ilgili sık sık haberler görülüyordu. Grew raporunda, "İsmet Paşa hazinedeki açığı kapatmaya çalıştıkça, onlar delmeye çalışıyor" (Grew, Ocak 29, 1930) ifadelerini kullanarak bu yolsuzluklara dikkat çekti. Ancak Falih Rıfkı Bey *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde* Hükümeti savundu; yolsuzluk ve yetkiyi kötüye kullanmanın söz konusu olmadığını yazdı (Hâkimiyet-i Milliye, 21 Ağustos, 1930; Grew, Ek 1, 24 Eylül, 1930). Her ne kadar Falih Rıfkı Bey yolsuzluğun olmadığını savunsa da hükümetin o günlerde ismi yolsuzluk olaylarıyla sık sık anıldığı raporlarda mevcuttur.

2. SCF'NİN KURULUŞU

Türkiye, 1929-1930 Dünya Ekonomik Buhranından sonra, iç siyasette başlayan hareketlenmeye odaklandı. Halk arasında bir huzursuzluk vardı. Şevket Süreyya Aydemir bu durumu, “Halkın ruhi durumu, hele nispeten uyanık olan Karadeniz, Ege ve Akdeniz bölgelerinde oldukça tedirgindi” diye ifade etmekteydi. Mustafa Kemal eskisi gibi halk içinde olmadığı, Cumhurbaşkanlığı vazifesinin gerektirdiği gibi ulusal ve uluslararası siyaseti yukarıdan yürüttüğü için halkın muhatabı iktidardı. Ancak halk, iktidarın politikalarından memnun değildi. Çünkü Cumhuriyet Halk Fırkası “bir halk partisi [Fırka] haline gelememişti.” CHF vadettiği sosyal eşitliği gerçekleştiremedi ve 1930’a geldiğimizde halktan kopmuştu. Aydemir 1930 senesindeki CHF’yi “halkın dışında, dar, basit bir bürokrat hizbi ile bu hizbe, ancak seçim ve menfaat bağlantıları olan mahalli fakat dar taşralı taraftarlardan ibaretti” (Aydemir, 2007, 363-65) cümlesiyle tanımlıyordu. Her ne sebeple olursa olsun, halk hükümete karşı hoşnutsuz ve memnuniyetsiz davranıyordu. Bu durumu iyi okuyan Gazi, halkın duygularını doğru yönlendirmek ve iktisadi bunalımdan uzaklaştırmak için, bizzat kendi tayin ettiği kişiler üzerinden kontrol edip denetim altında tutabileceği SCF’yi kurdurdu.

Fethi Bey, Mustafa Kemal’e bir mektup yazarak Fransa büyükelçiliğinden istifa ettiğini ve Serbest Cumhuriyet Fırkası olarak bilinen yeni bir siyasi muhalefet partisi oluşturma niyetinde olduğunu yazdı (Grew, 11 Ağustos, 1930).² Fethi Bey, Mustafa Kemal’e yazdığı mektupta, Paris’te geçirdiği beş buçuk yıllık süre zarfında dışarıdan Türkiye’yi çalışma ve gözlemeleme imkânını elde ettiğini ve ülkenin bir darboğazda olduğunu anladığını yazdı. Fethi Bey bunu bir ekonomik kriz olarak görüyordu. Aslında, dünya piyasasında hammadde fiyatlarındaki

² ABD Türkiye Büyükelçisi Joseph Grew, ABD Dışişleri Bakanlığı’na göndermiş olduğu raporlardan bazılarını kendi günlüğü olan *Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years; 1904-1945*, (Boston: Houghton, Mifflin, 1952) adlı eserinde yayınladı. Bu eserin Türkiye ile ilgili olan II. cild’in bir kısmı Kadri Mustafa Orağlı tarafından *Yeni Türkiye* (Multilingual Yayınları, 1999, İstanbul) adıyla tercüme edilmiştir.

düşüş, her ülkede az ya da çok ekonomik faaliyetlerde bir miktar durgunluk yaşanmasını sebep olmuştu. Ancak Fethi Bey'e göre, yukarıdaki nedenlerin dışında, ekonomik bunalımın Türkiye'de diğer ülkelerden daha fazla hissedilmesinin sebebi, hükümetin son beş yılda izlediği yanlış ekonomik ve mali politikalarından kaynaklanıyordu (Grew, Ek 1, 24 Eylül, 1930).

Fethi Bey mektubunda, Hükümetin üretken olmayan harcamalara girdiğini, bu harcamaları karşılamak için halkı bütçesinin ötesinde vergilendirdiğini, yerli ticaret ve ürünleri etkin bir şekilde korumadığını ve teşvik etmediğini dolayısıyla ihracatın her yıl gittikçe azaldığını belirtti. Fethi Bey, Hükümet bütçenin büyük bir kısmını ağır faizlere ve diğer bir kısmını yurt dışından ithal edilen ürünlere yani yabancı para alımına ayırdığını iddia etti. Ona göre, mevcut hükümet Türk lirasının istikrarı için gerekli olan önlemi, ciddi bir değer kaybı tehlikesi ortaya çıkana kadar almamıştı. Köylü, çiftçi ve halkın tüm tabakasının özveri ile çalışıp ülkeyi kalkındırma çabasına rağmen, Lozan Antlaşmasından bu yana tatmin edici bir noktaya ulaşamamıştı. Bunun sebebi ise Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yalnızca bir partiden oluşmasıydı (Grew, Ek 1, 24 Eylül, 1930).

Kısacası Fethi Bey mektubunda, hükümeti mali ve ekonomik konularda güvenilir olmayan bir politika izlemekle suçluyor ve ülkedeki mevcut ekonomik sıkıntıyı da buna bağlıyordu. O, mali ve ekonomik konuların yanı sıra Dışişleri politikası, meclisin tek partiden oluşmasını, basın özgürlüğünün olmamasını ve adalet yönetimini de aynı zamanda eleştiriyordu.³ Fethi Bey yukarıdakileri sıralayarak bir nevi Türk halkı ve bazı siyasi liderlerin beklentilerine cevap veriyordu. Çünkü yeni partiden genel beklenti, iç ve dış siyasette tek partili rejimin oluşturduğu negatif algıyı yıkmak, meclis içinde iktidar partisini denetlemek ve Başbakan

³ Fethi Bey'in Mustafa Kemal Gazi'ye göndermiş olduğu bu mektubu kısa bir süre içinde eline geçiren ABD Konsolosluğu, mektubu hemen İngilizceye tercüme etmiş ve ABD Dışişleri Bakanlığına ulaştırmıştır. Mektubun bir suretini ek'lerde bulabilirsiniz.

İsmet Paşa'nın mevcut rejim içindeki rakipsiz konumuna son vermektir (Koçak, 2006, 627).

Fethi Bey'in göndermiş olduğu mektubu alan Mustafa Kemal, Cumhuriyet değerlerine bağlı olan yeni bir partinin kuruluşunu olumlu buldu. Mustafa Kemal, Fethi Bey'e vermiş olduğu cevapta, ulusal meselelerin özgürce tartışılmasını teşvik etmek amacıyla yeni bir partinin kuruluşunu Cumhuriyetin temel ilkesine uygun olduğu inancını ifade etti. Ayrıca, Gazi mektubunda Cumhurbaşkanlığı görevi boyunca SCF'nin laik-cumhuriyetçi temellere dayanan tüm program ve aktivitelerine ister iktidar partisi olsun isterse de muhalefet partisi olsun adalet ve eşitlik ile muamele edeceğini garanti ediyordu (Grew, Ek 2, 24 Eylül, 1930). Mustafa Kemal Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunu onaylaması üzerine, basın yeni partinin doğuşunu övgü ile karşılarken, siyasi liderler de Fethi Bey ile boy göstermeye başladı (Bursley, 11 Ağustos, 1930).

Fethi Bey'le basın önünde bir araya gelen siyasi liderlerden biride İsmet Paşa'ydı. İsmet Paşa eski yoldaşını siyasi arenada memnuniyetle karşılarken, iktidar'ın ve SCF'nin mecliste görüşme zamanı geldiğinde, politikalarını haklı çıkarabileceğine dair inancını dile getirdi. SCF'nin kuruluşu birçok kesim tarafından Meclisteki muhalefet parti eksikliğinin giderilmesi olarak görüldü. Fethi Bey farklı ideallere sahip kişilerden milletvekili listesini oluşturmaya çalışırken, *Yarın* gazetesi editörü bu listeyi sızdırarak partinin bu zengin ve çeşitli oluşumunu negatif bir tabloymuş gibi yaymaya çalıştı. ABD İstanbul büyükelçiliğinin gönderdiği raporda, yeni partinin henüz kuruluş aşamasındaki dedikodularına dikkat çekiyor ve bunun ilerde büyük sıkıntılara sebep olabileceğine işaret ediyordu. Bu söylentilerin başında Fethi Bey'in Başbakan olarak İsmet Paşa'nın yerine görev yapacağı, Gazi'nin Halk Partisi'nden istifa edeceği ve siyasi otoritesini koruyup iki parti arasında barışı sağlamaya çalışacağıydı (Grew, 11 Ağustos, 1930).

Bu olaylar, menfaat temelli varsayımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. SCF'nin kuruluşu hakkında ortaya atılan bu söylentilerin gerçekliği, parti programı açıklandıkça ve Gazi açıklamalar yaptıkça ancak gün yüzüne çıkacaktır, aksi takdirde yalan ve varsayımlar devam edecektir. Grew ABD Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğu raporunda, yeni partinin kuruluş amacını anlamak için biraz zamana ihtiyaç olduğunu ve bazı soruların sorulması gerektiğini belirtti. ABD Büyükelçisi bu soruları şöyle sıraladı, "Bu gelişmeler bir siyasi idealin gelişimine ne kadar atfedilebilir, bu gelişmeler oportünist politik manevralarla İsmet Paşa ve şimdiki Hükümetten kurtulmak için mi yapılıyordu?" Aslında Grew, yeni kurulan bu siyasi partiye yön veren olayların bilinçli bir şekilde yapıldığını ve siyasi rant peşinde koşan bir kesim tarafından yönlendirildiği tahmininde bulunuyordu. ABD Büyükelçisi bunun için aşağıdaki soruyu soruyordu: "bunun İsmet Paşa'yı bertaraf etme politikası olarak mı görmek gerekiyordu yoksa Halk Partisi'nin yavaş yavaş eriyen itibarını kurtarmak için halkı yeni bir yere yönlendirmek olarak mı görülmeliydi?" Bunların cevabının birkaç ay içinde gerçek kanıtlarıyla gün yüzüne çıkacağı kanaatinde olan Grew, sağlıklı bir cevap için beklemenin en doğru hamle olduğuna inanıyordu. Aslında bu tür sorular birçok kesim tarafından soruluyordu. SCF nasıl şekillenecek ve üyelerini nasıl seçecek? Cumhuriyet Halk Fırkasından hangi milletvekilleri bu yeni partiye katılacak? Fethi Bey uzun yıllardan beri siyasetin içinde bulunan İsmet Paşa'yı alt edip, Başbakan olabilecek mi? Grew'a göre sonunda kaçınılmaz soru ortaya çıkıyordu, "Bu parti kurma olayı ne ölçüde 'göz boyama' meselesidir, son beş yılın diktatörlüğünü yaşamış olan bir hükümetin Mecliste ve basında hem adil hem de özgür tartışma ve eleştirileri ne kadar hoşgörü ile karşılayabilir veya karşılayabilir mi?" (Grew, 11 Ağustos, 1930).

SCF'nin kuruluşu her ne kadar siyasi ve ekonomik tıkanıklığa çözüm olarak sunulsa da Gazi'nin aklında iki partili sistem zaten vardı ve koşullar oluştuğunda, bu elde edilmesi gereken nihai bir amaç olarak kabul edilmelidir. Grew bu

durumu raporunda şöyle belirtiyordu, “Gazi, 1925'ten bu yana Türk siyasal hayatının anormal karakterinin farkındadır ve Türkiye'nin yurtiçinde ve yurtdışındaki pozisyonunun, Batı demokrasisine ve parlamentosuna daha yakın bir şekilde gelişmesine izin vereceği anı sabırsızlıkla beklemektedir” (Grew, 11 Ağustos, 1930). Gazi, mecliste birden fazla parti görmek istediğini daha önceki uygulama ve politikalarında göstermişti çünkü onun iki partili sistemi desteklediği daha 1924 yılında anlaşılmıştı. Mustafa Kemal, eski silah ve dava arkadaşlarının 17 Kasım 1924'te kendisine muhalif olacak olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmak istediklerinde arkadaşlarını desteklemişti. Türk demokrasi anlayışının gelişmesi adına yeni bir partinin kuruluşunu olumlu bulduğu için en yakın arkadaşları olan Kâzım Karabekir, Rauf (Orbay) Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Refet (Bele) Paşa ve Adnan (Adivar) Bey'in parti kurma isteğini ülke adına olumlu bir adım olarak gördü. Ancak, Gazi'nin *Nutuk*'ta belirttiği üzere, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası liderleri partinin kuruluşundan kısa bir süre sonra dini siyasete alet etmiş, cumhuriyet düşmanlığı, saltanatçılık, halifecilik ve isyan kışkırtıcılığı yaptıkları için partinin kapatılmasına sebep olmuşlardı (Atatürk, 1969, 889-93). Fethi Bey, bu dönemde Terakkiperver Fırkasına yakın durduğu ve 1925'teki Kürt isyanını bastırmak için orantısız güç kullanmayı reddettiği için kabinesi düşürülüyor ve Paris'e büyükelçi olarak gönderiliyordu (Toynbee ve Kirkwood, 1926, 193-95).

Mustafa Kemal'in nezaretinde kurulacak olan Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının beklenmedik şekilde kuruluşundan oldukça farklıydı. Öncelikle bir muhalif partinin kurulması bazı reformların yürürlüğe girmesini ve uygulanmasını daha kolaylaştıracaktı. Ayrıca Türkiye batılılaşma isteğinin bir sonucu olarak, 1930'lu yıllarda biraz daha ılımlı politikalar izledi. Cumhuriyetin ilk yıllarının aksine daha çok hoşgörü ve ifade özgürlüğünü ön plana çıkaran tutumlar sergilemekteydi. Yeni partinin kuruluşu her ne kadar Gazi'nin iki partili sistemi desteklediği fikrine bağlansa da ABD

Büyükelçisi, yeni partinin kuruluşunu ekonominin kötü gidişatına bağlıyordu. Raporunda bu ekonomik krizin sebebini hükümetin yanlış politikalarına bağlıyordu. Grew'a göre 1930'daki ekonomik krizin sebepleri birçok demiryolu binasının yapılması, çok fazla ithal ürünün alınması, dış kredilere karşı aşırı şovenist tutumun sergilenmesi ve tarıma çok az yatırım yapılması gibi politikalarıydı. Bu durum aynı zamanda halkın hükümete karşı memnuniyetsizliğine sebep oluyordu (Grew, 11 Ağustos, 1930).

Ülkedeki ekonomik sıkıntılara 1930'daki Kürt isyanları da eklenince, Gazi Mustafa Kemal yeni bir partinin kuruluşunun hem kendisine hem de hükümete rahat bir nefes aldiracağını düşünüyordu. Grew raporunda, Gazi'nin sorumluluğu başkasına yüklemek istemesinin nedenini şöyle açıklıyor:

“Türk yönetim şeklinde sorumluluk tamamen merkeze yükleniyordu. Mustafa Kemal kişisel saygınlığını tehdit eden her şeye çok duyarlıydı ve yanlış giden her şeyden dolayı suçlanmaktan yorulduğu o dönemde söyleniyordu. Mustafa Kemal'in böyle bir durumda yeni bir partiye başvurması tamamen doğaldı, hele ki bu yeni parti yeni bir başbakan ve kabinenin seçilmesine kolaylık sağlıyorsa. Türk diktatörlüğü, diktatörün bakış açısından bakıldığında, her şey yolundayken takdire şayan bir sistemdi, ancak stres ve zorlanma döneminde diktatörün sorumluluğu doğrudan artmakta ve elde edilen herhangi bir başarı ise diktatörden ziyade, Başbakan'ın prestijini ve üstünlüğünü artırmaktaydı. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa arasında birçok anlaşmazlık vardı, Mustafa Kemal'in değişim arzusu ve İsmet Paşa'nın Başbakanlığı bırakmak istememesi, savaşçı doğasından dolayı direnmesi, onları karşı karşıya getiriyordu” (Grew, 11 Ağustos, 1930).

ABD Büyükelçisi Joseph Grew gönderdiği raporunda, bütün gerçekleri ve koşulları göz önünde bulundurarak, İstanbul'da ki diplomatik meslektaşları ve konuştuğu diğer kişilerin görüşlerine de dayanarak yeni kurulan partinin iki amacı temsil ettiğini iddia ediyordu. Birincisi, Gazi Serbest cumhuriyet Fırkasını kurarak hükümetin maruz kaldığı eleştirinin yükünü hafifletmeye yardımcı olacak emniyet supabı yapacaktı. İkincisi ise Gazi'nin İsmet Paşa'yı nihai olarak Başbakanlıktan indirmek istemesi, böyle bir politik manevra ile de İsmet Paşa'nın kendisi ile mücadele etmesinin önüne geçmiş olacaktı. Ancak Grew'un yeni Parti hakkındaki çıkarımları pek isabetli olmadığı daha sonraki gelişen olaylardan anlaşılmaktadır. Özellikle İzmir olaylarından sonra, Gazi tarafını açıkça belli etmiş ve kuruculuğunu da yaptığı Cumhuriyet Halk Fırkasını seçmişti. Mustafa Kemal, Fethi Bey'in parti kurmasına izin vermesinin temelinde birçok sebep vardı. Bunlardan bir tanesi, Fethi Bey'in batı dünyasıyla olan bağlantısıydı. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana Batılılaşmaya özen göstermiş ve bu minvalde önemli reformlar gerçekleştirmişti. Bu noktada Fethi Bey'in parti lideri veya Başbakan olarak Ankara'daki varlığı Türkiye'nin elini güçlendireceği iddiasıydı. Çünkü Fethi Bey Fransız bankacılar tarafından iyi ve olumlu bir şekilde tanınıyordu. Türkiye'nin Fransa'dan bir kredi isteği veya Osmanlı Devleti'nin Borçlarının yeniden düzenlenmesi talebi, Fethi Bey'in aracılığı ile olumlu karşılanabilirdi. Grew'a göre, sonuçların akıllıca tahmin edilebilmesi için yeni sistemin çalışması ve gelişmelerin beklenmesi gerekirdi (Grew, 11 Ağustos, 1930). Grew'un raporu daha çok Ankara ve İstanbul'daki siyasi atmosfer hakkında bilgi verirken, İzmir Amerikan Başkonsolosu'nun telgrafı da İzmir ve civarındaki şehirlerde yaşayan yerel halkın ve yöneticilerin yeni Parti'nin kuruluşuna karşı tutumlarını ele almaktaydı.

Amerikan İzmir Başkonsolosu Herbert Bursley raporuna basının yeni Partiyeye karşı olan tutumuyla başlıyordu ve gazetelerin partiye karşı genel tavrını olumlu buluyordu. *Yeni Asır*, *Anadolu* ve *Hizmet* gazetelerinin tutumlarını özetle şöyle

Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 35, Ağustos 2020

anlatıyordu: Mevcut Parti'nin (Cumhuriyet Halk Fırkası) yerel teşkilatını eleştiren *Yeni Asır Gazetesi*, yeni partinin (SCF) örgütlenmesini cesaretlendiriyordu. Denizli'den milletvekili olan *Anadolu Gazetesi*'nin sahibi, gruba ilk katılanlardan biriydi. *Hizmet* editörü ise hükümet politikasını, özellikle yüksek vergileri ve tekelciliği birkaç yıldır eleştirdiğini ve bu yüzden de yeni parti programını desteklediğini söyledi. Bununla birlikte *Hizmet* editörü, İsmet Paşa'ya Fethi Bey grubunun politikalarını benimsemesi gerektiğini öğütledi. (Bursley, 11 Ağustos, 1930).

İzmir ve civarında yaşayan orta ve alt gelirli halk sınıfı yeni Parti'nin kuruluşunu büyük bir coşkuyla karşıladı, hatta bunu bir kurtarıcı ve kurtuluş partisi olarak gördüler. Nitekim Herbert Bursley raporunda, bir grubun İzmir'de 10 Ağustos 1930 gecesi ortaya çıktığını ve yeni partinin kuruluşunu "Türkiye bir kere daha kurtarıldı" sloganlarıyla kutladığını yazıyordu. Bu grubun eylemi ülke genelinde ses getirmemesine rağmen, rapora göre bu gruptakiler doktorlar, avukatlar ve iş adamlarından oluştuğu için önem arz etmekteydi. Eğitimli ve orta sınıftan oluşan bu grubun yeni Parti'ye bu kadar sıcak bakması önemliydi, çünkü orta sınıfın Hükümete veya Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı tutumu, yereldeki genel havanın bir özet niteliğini taşıyordu. Cumhuriyet Halk Fırkası'nda istediğini bulamayan ve kendini ifade edemeyen orta sınıfın bir kısmı, böylece Serbest Cumhuriyet Fırkası ile nefes alma fırsatını yakaladı. Rapora göre alt sınıf, SCF'nin gelişyle dini özgürlük ve ibadetlerinin gerekliliklerini rahatça yerine getirmeyi umuyordu. Ayrıca bu sınıf, Kur'an'ın yeniden halk içinde hak ettiği yeri alacağına inanıyordu. Üst tabaka her ne kadar hükümete sadık olsa da hükümetin tavır ve politikaları onlarda da bıkkınlık oluşturduğu için bu politikalara karşı çıkıyorlardı. Başkonsolos Herbert Bursley'in raporuna göre genel olarak halk, Fethi Bey'in Fransız finansörleri ile yakın ilişkiler kurduğuna ve dolayısıyla kredi alabilecek bir pozisyonunda olduğuna inanıyor ve kısa bir sürede Başbakan olmasını istiyordu (Bursley, 11 Ağustos, 1930). 11 Ağustos 1930'da gönderilen bu rapor, İzmir

olayları daha patlak vermeden, halkın Fethi Bey'e ve Partisine ne kadar sevgi ve umut bağladığını açıkça gösteriyordu. Bu anlamda, Fethi Bey'in İzmir'i ziyareti esnasında yaşanan izdiham ve buna bağlı olarak gelişen olaylar bir sürpriz değil, beklenen bir olaydı. Bu durumda sorulması gereken asıl soru, ABD konsolosunun dahi bildiği bir olayı devlet veya hükümet bilmiyor muydu, eğer biliniyorsa neden yeterli önlemler alınmadı?

ABD İzmir Başkonsolosu, SCF'nin etrafında cereyan eden olaylar ve gerçekleşebilecek muhtemel senaryolar hakkında bilgi verdi. Rapora göre Londra Büyükelçisi Ferit Bey'in istifa edip, Maliye Bakanı olması bekleniyordu. Ferit Bey, Ankara'da birkaç yıl önce idam edilen Mehmed Cavid Bey'den sonra, Türkiye'nin bu pozisyon için yetiştirdiği en önemli insanlardan biri olarak görülüyordu. Onun Londra'da popüler olduğu ve dolayısıyla Türkiye'ye İngiliz mali desteğini sağlayabileceği umut ediliyordu. Ayrıca Başkonsolosun raporuna göre SCF, Türk ordusundan da destek alabilirdi. Ordu'da, yüksek rütbeli subayların Gazi'ye sadık olduğu ve Gazi'nin karşı koymadığı herhangi bir şeye askerlerin karşı çıkmayacağına biliniyordu. Alt rütbedeki subayların da yeni partiye atfedilen politikalara doğal olarak sempati duyuyorlardı. Ancak bazı politik görüşlere sahip kişiler, iki partili bir sistemin tam olarak aranan gerçek bir siyasi ilerlemeden değil, Gazi'nin İsmet Paşa'yı yani sevdiği kişiyi (amour propre) yaralamadan kaldırma arzusundan kaynaklandığını belirtmekteydi. Gazi ve İsmet Paşa eski ve samimi arkadaşlardı, bu yüzden eskinin değişimi (İsmet Paşa) büyük bir incelikle yapılmalıydı (Bursley, 11 Ağustos, 1930). Aslında Gazi'nin en yakın arkadaşlarının çoğunun yeni partiye katılması bu ifadeyi doğruluyordu.

ABD İzmir Başkonsolosu Herbert Bursley'e abartılı senaryolar dahi söyleniyordu. Bu senaryolardan bir tanesine göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi Sonbaharda toplandığı zaman, İsmet Paşa'nın taraftarları dağılacak, hatta Fethi Bey'in partisine geçecekti. Bu nedenle İsmet Paşa istifaya mecbur kalacak ve Meclis'e

güvenli bir bölgeden seçilecek olan Fethi Bey, yeni bir kabine kurmaya çağrılacaktı. Ancak bu söylenti, Gazi'nin genel seçimlerin yapıldığı tarihe kadar yeni bir Hükümet düzenlemeye çalışılmamasına dair bildirisine (veya arzusuna) rağmen, ortaya atılmış olması manidardır (Bursley, 11 Ağustos, 1930).

Bursley'in raporu, Gazi'nin lütfuyla yeni bir partinin kurulmasının gerekçelerini değerlendirirken, iki olası neden göz önünde bulunduruyordu. Birincisi, Türkiye'nin bir diktatör tarafından yönetilmemesin de ısrar eden yabancıların itirazlarını karşılamak için yeni parti bir göz boyamaydı. İkincisi ise Gazi'nin ölümsüz olduğu kanıtlanmadığı için bu hayatı terk etmeden önce, İsmet Paşa'nın gücünü azaltma ve kırmak istemesiydi (Bursley, 11 Ağustos, 1930).

2.1. SCF'nin Parti Programı

Serbest Cumhuriyet Fırkası kendi programını yayınladığında, Grew programın içeriği ve değerlendirmesi hakkında ABD Dışişleri Bakanlığına bir rapor yazdı. Rapora göre bu parti programı bir mücadele programı değildi; Türk siyasal programların çoğunda olduğu gibi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda genellemelere ve prensiplere yer vermişti. Ancak detaylı olarak bakıldığında, büyük bir fark olmasa da genel olarak Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası arasında bazı önemli farklılıklar vardı. Bunlardan en önemlisi, İsmet Paşa ve Fethi Bey'in ideal ettiği Türkiye'nin farklı olmasıydı. İsmet Paşa'ya göre mevcut kuşak büyük özveride ve fedakârlıklarda bulunup, yabancı kredilere başvurmadan, demiryolu ve diğer iyileştirmeler için çalışmalıydı. Fethi Bey ise buna kesin bir şekilde karşı çıkmaktaydı. Fethi Bey, mevcut kuşağa çok ağır bir yük getirildiğini ve Türkiye'nin mali ve diğer konularda yabancı ülkelere dönmesi gerektiğini düşünüyordu (Grew, 25 Ağustos, 1930).

Büyükelçi Grew raporunda, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunu açıklamaya yönelik teorilerin azalma eğilimi göstermediğini, aksine arttığını

yazdı. Ancak bu teorilerden iki tanesi ortak kanı niteliğindediydi. Birinci ortak kanı, yeni partinin kurulmasını Gazi'nin teşvik etmesiydi, buda diktatörlüğün zayıflığı değil gücünün bir işaretiydi. Yabancı çevrede kabul edilen ve neredeyse kesin gözyle bakılan ikinci kanı ise Gazi'nin yeni bir parti kurmadaki amacının İsmet Paşa'nın gücünü engellemek ya da ondan kurtulmak için bir yol olarak görülüyordu (Grew, 25 Ağustos, 1930). Aslında ABD İzmir Konsolosu Herbert Bursley 11 Ağustos'ta gönderdiği raporunda bu tespitlerin bir kısmını yazmıştı. Bu anlamda bakıldığında, yabancı devlet adamlarında SCF'nin kuruluşuna dair oluşan ortak kanı Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'nın gücünü azaltmak istemesi üzerineydi (Bursley, 11 Ağustos, 1930).

İsmet Paşa muhtemelen kurulacak olan yeni parti hakkında herhangi bir malumata henüz sahip değildi. Çünkü Gazi, İsmet Paşa'ya Yalova'daki Seyr-i Sefain Balosu'nda ikinci bir partinin kurulmasını onayladığını söylemesiyle birlikte, İsmet Paşa'nın soluklaştığı ve odadan ayrıldığı yabancı çevrelerce Grew'a söylenmişti. Ayrıca her iki parti arasında dışarıda dostane ilişki olsa da arka tarafta çok ciddi bir mücadelenin olduğu ve İsmet Paşa'nın köşeye sıkıştığının farkında olduğu camiada söyleniyordu (Grew, 25 Ağustos, 1930). Ancak bazı çevrelerce, Gazi ve İsmet arasındaki tüm bu tartışma ve çatışma saçmalık olarak görüldü. Bunlar, siyasi konjonktür ve ülkenin bir muhalefet partisi için artık hazır olduğuna inanıyorlardı. 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulurken ülkenin hazır olmadığını ileri sürüyorlardı. Son olarak, İsmet Paşa'nın tartışmalı ekonomi politikası da yeni partinin kuruluş gerekçelerinden oldu (Lewis, 2007, 279).

Yabancı elçiliklerin yeni partiye yönelik tutumu ve yaklaşımı oldukça farklıydı. Fransızlar yeni partinin kurulmasından oldukça hoşnuttular, ama bunu göstermeyecek kadar da kurnazdılar. Fransızlar Fethi Bey'in onların yanlısı olarak damgalanmasının, yararlılığını azaltılabileceğini ve hatta sıfıra

indirilebileceğini biliyorlardı. Büyükelçi Grew'un gördüğü ve işittiği kadarıyla Ruslar öfkeliydiler ve Rus Elçisi, Tevfik Rüştü Bey'in Tass Ajansı'na verdiği röportajdan ve son zamanlarda gazetelerde yer alan haberlerden dolayı her gün arıyordu. Bu röportajda Bakan, Türkiye'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile ilişkilerinin duyguyla değil, yalnızca doğaüstü olaylarla değiştirilebilen faktörler (muhtemelen coğrafi) üzerinde duracaklarını söyledi. İtalyanlar Fethi Bey'in politikaya girmesinden hiç memnun değillerdi. Muhtemelen, Fransızların Türkiye'deki etkisinin artmasından ve diktatör rejiminin değişmesinden korkuyorlardı. Almanlar da aynı şekilde yeni partinin kurulmasından memnun değillerdi. Onlar, İsmet Paşa'yı ve demiryolu projesini seviyorlardı çünkü demiryolu malzemeleri için Paşayla sözleşme imzalamışlardı. Büyükelçi Grew, Almanların tutumlarını şöyle özetliyordu: "Almanlara göre Fethi demek Fransa demekti. Hem Prusya hem de Doğu kaynaklarından gelen despotizm felsefesini özümsemiş olan Alman Büyükelçisi, İsmet'i tabi ki de Fethi'den daha iyi anlıyor ve anlaşıyordu" (Grew, 25 Ağustos, 1930).

Cumhuriyet Tarihi boyunca, Türk siyasal hayatta kişiler siyasi partilerden daha önemli olmuştur. İsmet Paşa ile aynı fikirde olun veya olmayın, onun dinamik bir kişilik, bir lider ve bir savaşçı olduğunu inkâr edemezsiniz. Büyükelçi Grew, İsmet Paşa'yı batı hakkında az fikri olan ve neredeyse hiç sempatisi olmayan bir asker olarak görüyordu. O'nun için Paşa "hoşgörüsüz, katı, şüpheli, kötümser ve taleplerine karşı da bencil" iken, Fethi Bey, "görüşlerini siyasi veya başka bir şekilde değiştirmeye gelince oldukça uzlaşmacı ve batı yanlısı" bir kişiydi. Fethi Bey, Fransız parlamento hayatını beğeniyor ve Fransız milletvekilleri toplantılarına sık sık katılıyordu (Grew, 25 Ağustos, 1930). Ancak batı politikası kendisine Türk siyasal hayatta bir başarı getirecek miydi? Onun politikada önemli bir rol oynaması için Türkiye gerekli olan istikrarı sergiliyor muydu? Bu soruların cevaplanması hem Grew hem de Türk siyasi liderler için çok erkendi.

Fethi Bey, parti programını bir an önce yayınlamak istiyordu. Onun için Serbest Cumhuriyet Fırkası programını Ağustos 1930'da yayınladı. Vakıf gazetesi SCF'nin programını 13 Ağustos 1930'da yayınlınca, ABD Büyükelçiliği programı İngilizceye tercüme ettirip, ABD Dışişleri bakanlığına gönderdi. On bir maddeden oluşan bu çevirinin dikkat çeken maddesi, Serbest Cumhuriyet Fırkası "milliyetçi, laik ve cumhuriyetçi" bir partiydi. Başka bir madde ise, vergilerin çok yüksek olmasına dikkat çekiyordu ve yeniden düzenlenmeleri gerektiğini vurguluyordu. Yine bir diğer dikkat çeken madde ise Hükümet'in demiryolu politikasına olan eleştirisiydi. Parti programına göre, Türkiye'nin mevcut ekonomik durumu demiryolu yapımına uygun değildi. Bunlarla birlikte, SCF bu programla Türk Halkına serbest girişimciliği ve dış ticareti geliştirmeyi hedefleyen bir sistem vadeliyordu. SCF açıkladığı Resmi Program İlanında da fırkanın Cumhuriyetçi ve Laik prensipleri gözeteceğini, gelir ve vergi politikasını yeniden düzenleyeceğini, işletmelere daha az devlet müdahalesini sağlayacağını, liman tekelciliğini kaldıracağını, sanayi yatırımlarını teşvik edeceğini, devlet dairelerinde ve yargıda reform yapacağını, dış politikada Milletler Cemiyetine üyelik için tam girişimde bulunacağını ve Türk kadınlarına siyasi haklarının vereceğini açıklıyordu (Vakit, 13 Ağustos, 1930; Okyar, 1980, 469-471, Yetkin, 1982, 253-4).

Parti programının basın ile paylaşılmasının ardından, Yeni Parti'nin çok liberal olacağı iddia edilmeye başlandı. Ayrıca Parti'nin Cumhuriyet Halk Fırkasına göre daha çok liberal olması, Gazi tarafından çok olumlu karşılanıyordu. SCF programının şekillenmesinin ardından, iç ve dış siyasette atacağı adımlarda belli olmaya başladı. *Yarın Gazetesi* 9 Ağustos 1930'da yayınladığı sayısında, Partinin iç ve dış politikasını sıralıyordu. *Yarın'a* göre parti iç politikada tekelciliğin ortadan kaldırılmasına, vergilerin azaltılmasına, direkt seçim, basın özgürlüğü, düşünce ve toplanma özgürlüğü, kişinin hak ve hürriyetinin korunmasına dair politikalar izlerken, dış politikada Avrupa politikalarına aktif ilgi (Milletler

Cemiyeti), Balkan İşbirliği, serbest ticaret, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, Türkiye'nin bir Akdeniz Ülkesi olduğunun unutulmaması, Uluslararası barışın hemen desteklenmesi, Uluslararası Anlaşış Politikasının kabulü gibi politikaları güdecekti (Yarın, 9 Ağustos, 1930; Grew, 24 Eylül, 1930).

2.2. İsmet Paşa Politikalarını Savunuyor

Fethi Bey, parti programını açıklamadan önce hükümetin ekonomik politikasıyla birlikte iç ve dış politikalarını da eleştirmeye başlamıştı. Onun yapmış olduğu bu tenkitlerin birçoğu Serbest Halk Fırkası programında genel hatlarıyla yerini aldı. İsmet Paşa bu kadar ciddi eleştirilere maruz kalınca, bunlara 30 Ağustos 1930 günü Sivas'ta cevap verdi (Cumhuriyet, 21 Ağustos, 1930; Hakimiyet-i Milliye, 3 Eylül, 1930). Fethi Bey'in en büyük eleştirilerinden bir tanesi hükümetin yaptığı demiryolları ve bu demiryollarının yapım maliyetinin halka vergi olarak yüklenmesiydi. Başbakan, demiryolu programı için gerekçesini vatanseverlik ve askeri strateji üzerine temellendirdi; Yunan Savaşı günlerini hatırlattı, demiryolları olmadığı için Anadolu'da ölen binlerce Türk askerine atıfta bulundu, Savaş zamanında Ordu'daki trajedilerini anlattı ve demiryolunun Sivas'a ulaştığını, Türkiye'nin artık düşmanlarına karşı iki kat daha güçlü olduğunu söyledi. Fethi Bey'e göre demiryolu yapımı yabancı kredi ve finansmanlarla yapılabilirdi, böylece halk büyük vergilerin altına girmemiş olacaktı. Fakat İsmet Paşa, yabancı sermaye konusunda oldukça temkinliydi. Paşa'ya göre eğer Türkiye yabancılara güvenseydi, bir kilometrekarelik bir demiryolu inşa edilmeyecekti, sadece kapitülasyonların yeniden canlandırılmasına sebebiyet verecekti. ABD Büyükelçisi Joseph Grew raporunda bu durumu, "Başbakan şimdi Sivas'ta üç tane hazırda bulunan lokomotifin karşısında durmak yerine, Ankara'da demiryolu planlarını inceliyor olacaktı," diye açıklıyordu (Grew, 8 Eylül, 1930). Aslında Grew haklıydı çünkü Hükmet yabancı sermayeyi ilgilendiren girişimlerde bulundu, fakat bunlar başarısız oldu. Bu şirketlerden bazıları olan

Chester şirketi, Régie Générale Şirketi, (Ünlüöner, 1992) İsveç ve Alman şirketleri sözleşme yükümlüklerini yerine getiremediler. Türkler dışında bu işi layıkıyla yapan olmadı. Grew'a göre Başbakan, uzun ve güzel bir şekilde retorik ve az sayıda figürle konuştu. Konuşması etkili ve tutarlıydı (Grew, 8 Eylül, 1930).

İsmet Paşa, demiryolu yapımı için yabancı sermayenin gerekli olduğu görüşünü şu cümlelerle eleştirdi:

“Lozan’dan şu gözlemlerle döndüm. Türkiye askeri ve siyasi alanlardaki zaferleriyle ulusal haklarının tanınmasını sağladı. Ancak Avrupa, Türkiye’nin içinden geçeceği bir ekonomik krizin sonucu olarak, er ya da geç vazgeçmek zorunda kaldığı imtiyazları geri alacağı umudunu sürdürdü. Bu bir tahmin değildi... Bu sözler, uzman kişi tarafından bana açıkça söylendi. Ancak Avrupa’nın Türkiye’ye karşı bu açıkça düşmanlığının uzun sürmeyeceği kanaatindeyim. Her ulus bağımsızlık yolunda çeşitli engellerle karşılaşılıyor, bizim engelimizde Avrupa oldu” (Grew, 8 Eylül, 1930).

Kurtuluş Savaşı’nı yeni vermiş olmasına rağmen, Türkiye’nin ekonomik durumu Avrupa’yı umutlandırıyordu. İsmet Paşa’ya göre son yedi yılın en büyük sınavı milli sermaye ile ayakta kalarak başarılı bir şekilde verilmişti. Ülke ya kendi imkânlarıyla ayakta durmak zorunda kalacak, maaş ödeyemeyecek, harap olmuş bölgeleri yeniden inşa edemeyecek ve belki yavaş yavaş çökecekti; ya da var olmak için, bağımsızlık mücadelesinden elde ettiği tüm sonuçlardan vazgeçip Avrupa’nın önünde diz çökmek zorunda kalacaktı. Başbakan, Avrupa’nın önünde diz çöküp esaret hayatını yaşamaktansa, yoksulluğu ve ekonomik savaşı göze aldığını ima ediyordu.

İsmet Paşa’ya göre Türkiye ekonomide ılımlı devletçiydi ve ülke tam bir liberal ekonomi için henüz hazır değildi. Aslında ülkenin genel ihtiyaçları ve durumu

hükümetin bu politikayı izlemesine zorladı (Aydemir, 1984, 83-85). Türkiye'nin bu *statist* (devletçi) politikasından dolayı halk hazineden ülkenin ihtiyaçlarını karşılayan kaynak bulmasını bekliyordu ve elektriksiz vilayetler, limansız kentler, işsiz vatandaşlar sürekli hükümeti suçluyorlardı. Bu şartlar altında, paternalist (müdahaleci) bir politikadan tamamen vazgeçmek ve halkı kapitalistlerin faaliyetlerinden her şeyi beklemeye teşvik etmek pek mümkün değildi. Bu anlamda, hükümet kamu faaliyetlerinin yürütülmesi ve yeni yatırımların kaynağını daha çok vergilerin artırılmasında görüyordu.

Sonuç olarak İsmet Paşa'nın ifade ettiğine göre, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yedi-sekiz yıl boyunca izlediği finansal politika, mevcut ekonomik zorlukların nedenini oluşturmuyordu, aksine ulusal varlığın devamını sağlayan, ülkeyi ulusal ve politik zorluklara karşı koruyan ve sağlamlaştıran bir başarı politikasıydı.

2.3. Konsolosluk Belgelerinde İzmir Olayları

İsmet Paşa'nın konuşmasından birkaç gün sonra, Fethi Bey büyük bir coşkuyla karşılandığı İzmir'e gitti. Uzun yıllar boyunca tekellerin ve imtiyaz sahibi sınıfın hükümdarlığı altında acı çeken İzmir halkı sanki bugünü bekliyordu. Vergiler İzmir halkı üstünde büyük bir yük haline gelmişti, İsmet Paşa'dan hoşlanmıyorlardı, 1926 idamlarını daha unutmamışlardı, diğer Türklere göre İzmirli daha çok galeyana gelmişti ve denilene göre İzmir'deki Komünist sayısı da oldukça fazlaydı. Sebep ne olursa olsun, Fethi Bey'e çok iyi bir karşılama hazırlandı. *Hizmet Gazetesi* ve *Son Posta Gazetesi* haberlerine göre Fethi Bey'in gideceği günün sabahında İzmir bayraklarla süslenmişti. Her yerde heyecan ve

çoşku vardı. Fakat Polis kısa bir süre içerisinde asılan Türk bayraklarını indirdi (Grew, 24 Eylül, 1930).⁴

Büyükelçi Grew, İzmir’de vukuu eden olaylar hakkında raporunda detaylı bilgiler veriyordu. Bu rapora göre, Fethi Bey daha kayıktan inmeden onu sevenler büyük bir heyecanla ona koştular; bazısı ceketini çekiştirerek yırttı, bazıları da ya kendisi suya düştü ya da heyecandan polisleri suya itti (*Yeni Asır*, 6 Eylül, 1930).⁵ Bu sırada, Polis memuru Emin Efendi de bir kişi tarafından itildi ve suya düşürüldü. Polis, kalabalığa müdahale etti ve polise taciz ve hakareten birkaç kişi tutuklandı. Ancak Fethi Bey’in gelişinden bir gün sonra, daha ciddi karakterde bir kargaşa ve karışıklık meydana geldi. Cumhuriyet Partisi, Fethi Bey’e karşı bir miting tertiplendi. CHF’nin Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Bey mitingde konuşurken kalabalık aniden Yaşasın Gazi! Yaşasın Fethi Bey! diye bağırmağa başladı. Bunun üzerine Rüştü Bey, Gazi bizim partimizin Başbuğu, SCF’nin değil dedi. Rüştü Bey mitingden sonra, SCF’yi tenkit eden bir yazıyı İzmir’de çıkan *Anadolu Gazetesi*’nde yayınladı. Karşıt görüşler bundan sonra başladı ve *Anadolu Ajansı* SCF taraftarlarının saldırısına uğradı (*Anadolu*, 5 Eylül, 1930).⁶

⁴ Joseph C. Grew *Hizmet Gazetesi*’nin (İzmir) bu yazısının bir tercümesini yaptırıp, o yazıyı ABD Dışişleri Bakanlığına göndermiş olduğu Eylül 24, 1930 raporuna Ek 6 olarak iliştiirmişti.

⁵ Fethi Bey’in İzmir’e giden heyeti içinde yer alan Ahmet Ağaoğlu ‘da *Serbest Fırka Hatıraları*’nda benzer ifadeleri yazmaktadır, bkz. Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, (Nebioğlu Yayınevi: İstanbul, 1950), s. 31-32.

⁶ Haydar Rüştü Bey yazısında Fethi Bey’i şu ifadelerle uyarıyordu: “Zati alininiz ortaya attığınız davaların en başında iktisadi ve mali buhranları zikrettiniz, memlekete para getirmek lüzumundan bahseylediniz. Bozuk olan iktisadiyatımızın düzeltilebileceğini iddia ettiniz. Vergilerin halkı zebun ettiğini söylediniz. Türkiye’nin en büyük iktisat ve faaliyet merkezlerinden birisi İzmir olduğu için bir aydan beri söylenen bu sözlerle herkesten ziyade İzmir’liler alaka gösterdiler. Memlekette mali ve iktisadi bir buhran vardır. Zaturaliniz en ziyade bu buhranlarla alakadar bulunuyorsunuz....Fethi Beyefendi! Bizden arta kalanlar size yanaşacaklar ve kâselerini sizlere uzatacaklardır. Belki adam olurlar diye şimdide kadar idare etmeğe çalıştığımız ve her birine vazifeler ve mevkiler verdiğimiz bu

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi ise olayın serseriler ve suçlular tarafından gerçekleştirildiğini, hiçbir entelektüel, zanaatkâr veya iş adamının katılmadığını yazdı. Ancak olayların dozu, Havacılık Birliği Başkanı Şevki Bey'in 5 Eylül'de Cumhuriyet Halk Fırkası ile ilgili büyük bir toplantıda konuşma yaparken arttı. Birkaç kötü giyimli ve çamurlu adam toplantının huzurunu kaçırmak isterken tutuklandılar. Daha sonra gösteriler CHF'nin binası önünde devam etti, olaylar sırasında üçü yaralı bir polis öldürüldü. *Anadolu Ajansı* ise taşlandı. *Son Posta Gazetesi* ise İzmir Valisi ve Polislerin davranışlarını eleştirip, davranışlarının çok acımasızca olduğunu belirtti (Grew, 24 Eylül, 1930). Bu mitingden bir grup insan Serbest Cumhuriyet Fırkası taraftarlarıyla karşı karşıya geldi ve çatışma çıktı. Bundan sonra olaylar birbirini izledi: Camlar kırıldı, tabancaların ateşlenmesiyle on yedi yaşında bir okul çocuğu öldürüldü ve yedi kişi yaralandı. Fethi Bey karşıtı bir gazete basıldı ve editörüne Fethi Bey hakkında yalan yanlış bir daha haber yapılmayacağına dair söz alana kadar işkence edildi; Cumhuriyet Partisinin resmi bir otomobili pert edildi ve İzmir hapisanesindeki hükümlüler başarısız bir kaçış planına giriştiler. Liman işçileri bu olaylardan dolayı grev yaptılar (Grew, 8 Eylül, 1930). Olaylar hız kesmeden kısa bir süre zarfında şehrin dört bir yanına yayıldı. Bu olaylar zinciri, Türkiye'nin iç ve dış politikasını derinden sarstı.

İzmir olayı, Türkiye'nin batı dünyasındaki itibarını kısmen zedeledi. ABD Büyükelçisi Grew bu durumu raporunda "Türkiye'nin siyasi olgunluğuna makul derecede güven duymak isteyenler için tam bir hayal kırıklığı olduğu söylenebilir" cümlesiyle ifade ediyordu. Hükümet, İzmir'deki olayların büyümesini önlemek için halkı yatıştırmaya çalıştı. İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan genelgede vergilerin ve askerlik hizmetinin kaldırılacağı ile ilgili yalan haber yayanlara karşı halkı uyarması bile ortamı rahatlatmadı. İzmir'deki olayların meydana gelmesine sebep olan nedenlerden bir tanesi de halka

zevat gördünüz ki ilk fırsatta düşmanı canımız kesilmekte beis görmediler. Bugün bize yapanlar, yarın da size yapacaklardır."

yüklenen ağır vergilerdi. Yeni Partinin gelişinden önce bile vergi ödemeyi reddeden davalar vardı. Bu tür davaların son zamanlarda daha da arttığı söyleniyordu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatıldığı 1925 yılında olduğu gibi, Türkiye'de bir Muhalefet Partisi'nin varlığı halk tarafından Hükümet zayıflığının kesin bir göstergesi olarak algılanıyordu. İzmir'deki olaylar, bu teoriye inananlara sanki haklı bir gerekçe veriyordu (Grew, 8 Eylül, 1930).

Fethi Bey'in İzmir'de sıcak karşılanması iktidar yetkililerini oldukça şaşırttı. ABD Büyükelçisi Grew'a göre Fethi Bey'in bu kadar coşkuyla karşılanmasının sebeplerinden bir tanesi Adalet Bakanı Mahmud Esad Bey'in İzmir halkı tarafından sevilmemesi, hatta nefret edilmesi idi. O sırada Esad Bey İzmir'deydi ve yerel yetkililer ona ve Cumhuriyet Halk Fırkası'na bir mesaj vermek istiyordu. Grew'un raporuna göre olayların kontrol edilemez bir hal almasında emniyet mensuplarının tutumları da oldukça etkiliydi. Polis kalabalığa çok sert ve kaba davrandı, sorunların çoğu bu davranışlardan ortaya çıktı. Ancak Gazi de dahil olmak üzere üst yetkililer, yeni Partinin çok fazla coşkuyla karşılandığı için bunun biraz soğutulmasının iyi olacağı görüşündeydiler. Bu amaçla, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım (Özalp) Paşa İzmir'e gönderildi. Kazım Paşa, gerekli ortamı sağladıktan sonra Fethi Bey'i ve Mahmud Esad Bey'i olaylar sırasında hayatını kaybeden çocuğun cenaze töreni öncesi ve sonrasında birbirlerini kucaklamalarını sağladı (Grew, 24 Eylül, 1930). Bu olayı raporunda detaylı bir şekilde anlatan Grew, Fethi ve Mahmud Esad Bey'in kucaklaşmasını 'Aslan ve Kuzu birbirini öptü' (The Lion and the Lamb have kissed each other) diye yazdı (Grew, 24 Eylül, 1930).

İzmir'in *Hizmet Gazetesi* ve *Yeni Asır Gazetesi'nin* yazar ve çalışanlarından bazıları Cumhuriyet Halk Fırkasına muhalefetten tutuklandılar (Hizmet, 6 Eylül,

1930).⁷ Bu olaylar sırasında, Gazi iki kez konuşmak zorunda kaldı; *Anadolu Ajansı* üzerinden Serbest Cumhuriyet Fırkası tarafında yer almadığını ve açık bir mektup ile de Cumhuriyet Halk Fırkası ile arasındaki geçmiş bağının olduğunu belirtti. Aslında Gazi'nin söyledikleri herkes tarafından biliniyordu. Fakat bunları söylediği dönemin ehemmiyeti dolayısıyla, Cumhuriyet Halk Fırkası bundan oldukça güç kazandı. Gazi'nin vermek istediği mesaj iki partili sistemin Türk siyasal hayatın güçlenmesi için önemliydi, ancak bunun suiistimal edilmemesi gerekirdi (Grew, 24 Eylül, 1930).

İzmir olaylarına en sert dille tepki gösteren gazetelerin başında *Cumhuriyet Gazetesi* geliyordu. Gazete, Yunus Nadi'nin kaleminden Gazi'ye Açık Mektup yazdı. Bu mektupta Yunus Nadi, SCF'nin Gazi'yi kendisiyle ilişkilendirdiğini, bu yüzden Gazi'nin duruşunu ve gerçeği halka bildirmesini istiyordu (Cumhuriyet, 9 Eylül, 1930; Grew, 24 Eylül, 1930). Gazi bu mektuba hemen cevap vererek kendisinin hala CHF'nin genel başkanı olduğunu ve Cumhurbaşkanlığı görevi bittiğinde partinin başına geçeceğini yazdı. Görevinden dolayı şimdilik her iki partiye de aynı mesafede olduğunu ifade ettikten sonra, İzmir'deki saldırılardan ve taşkınlıklardan dolayı çok üzüldüğünü belirtti (Grew, 24 Eylül, 1930). Aslında Gazi Mustafa Kemal hafiften SCF'yi uyarıyordu.

Fethi Bey'in parti kurma çalışması, İzmir olaylarına rağmen hız kesmeden devam etti. Türkiye Büyük Millet Meclisi 22 Eylül'de döviz kurunun yükselmesi nedeniyle acilen gerekli olan mevzuatı kabul etmek için olağanüstü bir şekilde toplandı. Bu görüşmelerde İsmet Paşa'nın politikalarını savunacak bir konuşma yapması ve Fethi Bey'in Milletvekili seçilmesinin de görüşülmesi bekleniyordu. Aynı zamanda hükümetin feshi ve erken seçimler ile ilgili konuşmalarında yapılması bekleniyordu. Meclis toplantısı, büyük bir halk kitlesi tarafından tepki

⁷ *Yeni Asır Gazetesi'*nden Behzat Arif, Abdullah Abidin ile *Hizmet Gazetesi'*nden Zeynel Besim ve Kadızade Besim Beyler "Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir ettikleri" gerekçesiyle tutuklanmışlardı, bkz. *Hizmet Gazetesi*, 06. 09. 1930.

çeken ve nefret edilen Adalet Bakanı Mahmud Esad Bey'in istifasına denk geldi. Mevcut Hükümet Kabinesinin istifa edeceği ve böylece İsmet Paşa'nın kuracağı yeni kabineyle Meclis'ten bir güvenoyu isteyeceği kesin gözüyle bakılıyordu. Artık yeni Partinin kuruluşunu açıklamak mümkündü. Grew'a göre Gazi, tek parti sistemini Türkiye'nin Avrupa ve Batı ile karşılaştırıldığında gelişmemişliğinin ve geri kalmışlığının bir işareti olarak görüyordu. Amerikalı ve Avrupalı yazarlar son yıllarda sık sık batılı olarak tanımlanan ancak aslında oryantal olan Türk diktatörlüğüne yazılarında çok yer ayırdılar. Şüphesiz Fethi Bey, Fransız siyasi kurumlarına duyduğu hayranlıkla birlikte bu bağlamda Batılı ve özellikle Fransız görüşünün yorumcusu olarak önemli bir rol oynuyordu.

2.4. Türk Siyasetindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi

ABD Büyükelçisi Grew, SCF'nin kuruluşu etrafında cereyan eden olayları Gazi'nin kuruluşu neden onay verdiğini, İzmir olaylarını ve yeni partinin Türk siyasi hayatına kazandıracaklar üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği çeşitli raporlarla değerlendirdi. Grew, Türk siyasetçilerinin yeterli olgunluğa ulaşmadıklarını şu cümlelerle açıklıyordu, "Türk liderlerinin diğer ülkelerde yapılanlara neredeyse çocuksu bir saygı duydukları, Avrupalı olmadıkları yönündeki imalara büyük bir alinganlık gösterdikleri ve dış ülkeleri taklit etmede mahir oldukları unutulmamalıdır" (Grew, 24 Eylül, 1930). Ona göre Türk halkı siyasi olarak olgunlaşmadığı ve siyasi sorunların kişiselleştirdiği için Muhalefet Partisi birçok nedenden dolayı her türlü insanı kendine çekiyordu. Muhalefet bu nedenle aşırı ve uç üyeleri tarafından itibarsızlaştırılmaya meyilliydi. Grew'un tahminine göre, eğer muhalefet heterojen yapısıyla iktidara gelirse, belirli bir program ve kabineyi oluşturması aşırı derecede zor olacaktı. Grew, Fethi Bey'in bu zorluklarla baş edebilecek yeteneğinin olduğu konusunda kuşkuluydu, fakat Gazi'nin desteğiyle liderlikteki bazı eksiklikleri telafi edebilirdi. Mevcut İktidarı da değerlendiren Grew, kabinenin bazı üyeleri oldukça yeteneksiz; çok fazla

yetersiz insan ve tartışmasız bazı yolsuzluklar vardı. Muhalefet Partisi'nin oluşturulması, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeniden düzenlenmesi ve gençleşmesi için bir fırsat yarattı. Eğer bu durum akıllıca kullanılırsa, Türkiye'nin siyasi eğitiminde bir araç haline gelebilir ve iyi liderler çıkabilirdi (Grew, 24 Eylül, 1930).

Grew'un tespitlerine benzer tespitler *Near East and India* dergisinin Eylül sayısının "Türkiye'de Parti Siyaseti" (Party Politics in Turkey) adlı bir makalede de yazıldı. Bu makalenin teorisine göre, şimdiye kadar Türk Hükümeti tarafından takip edilen politikanın, iddia edildiği gibi ilham veren mükemmellikten çok uzak olduğu anlaşılmıştı. Makalede Gazi'nin artık politikaya müdahale etmemesi gerektiği tavsiye ediliyordu, çünkü kendisinin yön verdiği politika beklenen başarıyı göstermediği için Başbakanın politikalarına saygı duyup uygulaması gerekir diye tavsiyeler sunuyordu. Makalenin iddiasına göre er ya da geç içten eleştiri gelecekti ve Gazi, Fethi Bey'e sorumluluğu emanet ederek, gizlice siyasi arenadan çekilmişti. Makale İsmet Paşa'nın Sivas'taki konuşmasını (Ağustos) eleştirerek, Paşanın konuşmasında politikalarını haklı çıkaracak gerekçelerinin olmadığını iddia etti. Konuşmayı, "Türkiye'nin siyasi olgunluğa ulaşmadan önce gidecek çok yolu olduğu anlaşılıyor" diye yorumladı.⁸

2.5. SCF'nin Feshi

SCF'nin kuruluşu ve gelişim süreci iktisadi buhrandan derinden etkilenen halka bir umut oldu. Fethi Bey, Ege'de ziyaret ettiği her vilayette adeta CHF'nin oylarını eritiyordu. Onun Ege miting ve ziyaretleri, halkın CHF'ye karşı olan destek ve güvenini geri çektiğini ve yapılacak bir genel seçimde SCF'yi açıkça

⁸ *Near East and Indian Dergi'sinin Eylül sayısına ulaşamadı, ancak makalenin bir kısmı Büyükelçi Grew tarafından ABD Dışişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Bknz., Joseph C. Grew to the Secretary of State, "Serbest Cumhuriyet Fırkasının Oluşumunu Çevreleyen Olaylar," Ek 1, Washington, Eylül 24, 1930, National Archives.*

destekleyeceklerini gösterdi. Ancak ne yazık ki SCF hiçbir zaman genel seçimlere girme şansı yakalayamadı, yeni kurulmuş bir parti için küçümsenemeyecek bir yerel seçim başarısından sonra SCF kapandı.

İzmir olayları ve sonrasında yapılan yerel seçimler Türk siyasi hayatı ve SCF için sıkıntılı bir sürecin başlangıcı oldu. CHF ve SCF yerel seçimleri bir genel seçim havasına dönüştürdüler. Muhalefet ve iktidar yanlı gazeteler olayları iyice alevlendiriyordu. SCF taraftarı *Akın Gazetesi*, iktidarın yerel seçimlerde yaptıkları usulsüzlük ve zorbalıktan dolayı, “Efendiler! Mademki böyle idi niçin, niçin bu mücadeleyi açtınız. Niçin hürriyet var dediniz. Mademki dediniz niçin hürriyete zincir vuruyorsunuz,” (*Akın*, 15 Ekim, 1930) cümleleriyle yükleniyordu. Fakat iktidar bu tür ithamları doğru bulmuyor ve SCF’yi seçimlere gölge düşürmekle suçluyordu. Nitekim Şükrü Kaya, seçim görevlilerinin görevlerini hakkıyla yerine getirdiklerini, her iki partiden şikayetlerin gelmesi de bunu teyit ettiğini söylüyordu (TBMM, Zabıt Ceridesi, 50). Ancak İzmir’de oylar sayıldığında SCF’ye 9960 oy çıkması, seçimin güvenilirliğini zedeliyordu çünkü daha bir iki ay önce Fethi Bey’in İzmir mitinginde 50.000’den fazla insan vardı. Bunlardan sadece 9960 kişinin SCF’ye oy vermiş olması kuşku uyandırıyor. Netice itibariyle seçime giren 502 belediyenin 30’unu SCF kazandı. İktidar bu sonuçtan memnun değildi. Gazi’nin SCF’ye yakınlığı ve o’nun kaybetme endişesi CHF’yi ve iktidar yanlısı basın örgütünü harekete geçirdi.

Mustafa Kemal’i tamamen CHF’nin saffına çekme girişimi *Cumhuriyet* yazarı Yunus Nadi’den geldi. Nadi, İzmir olaylarından sonra Gazi’ye hitaben yayınladığı açık mektupta, Gazi’nin hangi tarafta yer alacağını belirtmesini istedi (*Cumhuriyet*, 9 Eylül, 1930). Mustafa Kemal’in bir gün sonra bu açık mektuba vermiş olduğu cevapta, CHF’nin Genel Başkanı olduğunu ve “Bu teşekkürle [CHF] tarihten bağılım” (*Cumhuriyet*, 10 Eylül, 1930) diyerek tarafının belli olduğunu ima etti. Bu cevap, SCF’nin bir nevi kapanışının işaretiydi. Çünkü Fethi Bey,

Mustafa Kemal'in desteği olmadan o dönemde bir siyasi partinin ayakta durmasının zor olduğunun farkındaydı, zaten onun için partiyi de Gazi'nin onay ve desteğiyle kurmuştu. Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra iktidar yanlısı basın SCF'yi sık sık 'irtica' ile ilişkilendirmeye başladı. CHF ve basın özellikle SCF'yi irtica ile irtibatlandırarak Mustafa Kemal'i etkilemeye çalışıyorlardı (Karaosmanoğlu, 2012, 96-103).⁹

Mustafa Kemal'in 1 Kasım 1930 TBMM olağan açılış toplantısında yapmış olduğu konuşma, SCF'nin kaderini büyük ölçüde etkiledi. Gazi konuşmasında, SCF'nin en çok eleştirdiği İsmet Paşa'nın demir yolu politikasını savunuyordu. Mustafa Kemal, İsmet Paşa'nın demiryolu politikasına desteğini "Bu kadar [iktisadi] müşkülât içinde vatani bir misli genişletmeğe ve kuvvetlendirmeğe medar olan bu eserin müstakbel Türk nesilleri tarafından şükranla yâd olunacağına eminim..." (TBMM, Zabıt Ceridesi, 3) cümleleriyle ifade ediyordu. İzmir olayları ve yerel seçimler esnasında vuku bulan hadiseler silsilesi, Mustafa Kemal'in böyle bir konuşma yapmasına sebep oldu. Gazi, bu olayları memleket ve mevcut cumhuriyet rejimi için artık tehlikeli buluyordu, bu yüzden SCF'den desteğini çekti (Soyak, 2004, 442-3).

Mustafa Kemal'in konuşmasından sonra, SCF'nin milletvekilleri Parti Genel Başkanı olan Fethi Bey'i eleştiri okuna tuttular. TBMM'de görüşmeler neticesinde Fethi Bey partisinin yaşama şansının artık kalmadığını ve Mustafa Kemal ile karşı karşıya gelmek istemediğinden, SCF'nin feshi için Mustafa Kemal'in onay ve iznini istedi (*Cumhuriyet*, 18 Kasım, 1930). Fethi Bey kapatma nedenini: "...tahakkuk eden şekle göre fırkamızın atiyen Gazi Hazretleri ile siyasi

⁹ Özellikle Falih Rıfki kaleme aldığı yazılarda sık sık SCF'yi irtica ile ilişkilendirmiştir. *Hakimiyeti Milliye*, 11.09.1930. Partinin kapatılma nedenlerinden bir tanesi her ne kadar irtica olduysa da Yakup Kadri SCF yönetim kadrosunun irtica ile bir bağlantısının olmadığını ifade etmektedir, bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2012, s. 96, 103.

sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessesesi sıfat ile muhafaza ve idameyi muhal buluyorum” (Cumhuriyet, 18 Kasım, 1930; Vakit, 18 Kasım, 1930) cümleleriyle ifade ediyordu. Mustafa Kemal’in denetiminde kurulan parti, yine onun onayı ve izni ile kapandı. Ancak SCF’nin kapanma nedenlerin başında, Mustafa Kemal’in partiden desteğini çekmesi ve Türk siyasi hayatının henüz bir muhalefet partisine hazır olmamasıydı (Yetkin, 1982, 205).

Türkiye neden bir kez daha demokrasiyi uygulamada başarısız oldu? Bu başarısızlık 1925-1926’dan daha ciddi bir başarısızlıktı. İnsanların çoğu Fethi Bey’i suçluyordu. Onlara göre Fethi Bey zayıftı, çalışmıyordu, gerçeğe ulaşmak için yeteri kadar çabalamıyordu. Grew’a göre, Fethi Bey siyasi atmosferi iyi okuyamadı. Örneğin Fethi Bey İzmir’e gitmemeliydi, ülke genelinde parti binalarını ve ofislerini açmamalıydı, TBMM’ye sessizce girip hükümeti orada eleştirmeliydi. Grew raporunda, Fethi Bey’in muhalefet rolünü, Türkiye’deki muhalefet lideri olmanın zorluklarını ve tehlikesini anlamadan, çok ciddiye aldığını yazıyordu. Aslında Türkiye’nin siyasi olarak henüz olgunlaşmadığını göz önüne aldığımızda, bu eleştiriler mantıklı eleştirilerdi. Grew’a göre Gazi, Fethi Bey ve hatta İsmet Paşa Türkiye’deki halkın tutumu hakkında gerçek bir fikirleri yoktu; hükümete karşı tabandaki hoşnutsuzluğun ve öfkenin farkında değillerdi. Grew, Türk siyasi liderlerini “Fethi, Paris’te milletvekillerin odalarını dolaşırken Türk parlamento hayatının hayallerini kuruyordu; Gazi, Çankaya’da bir grup dalkavukla birlikte gece geç saatlere kadar Türklerin eski tarihi hakkında konuşuyordu. İsmet, demiryolu yapım işleriyle meşguldü, onun yeni partiye zaten hiç inancı yoktu” gibi cümlelerle eleştiriyordu (Grew, 3 Aralık, 1930). İzmir, Türk demokrasisi ve SCF için başlangıcın sonu oldu. Grew ayrıca SCF’nin kapanış sürecini de raporunda değerlendirdi. Ona göre Yeni Parti, ülkenin siyasi olarak birikmiş olan nefreti omuzladı ve halkı rahatlattı. Gazi’nin her geçen gün endişesi artarken, Fethi Bey mecliste onu rahatlatacak hiçbir konuşma

yapmıyordu. Fethi Bey'in konuşması etkili değildi; Ahmet Ağaoğlu Türkçeyi Tatar şivesiyle konuşuyordu ve anlaşılması zordu; SCF'nin diğer on milletvekillisi hiçbir şey yapmadan mecliste öylece oturuyorlardı. Fakat Gazi ve Fethi Bey arasındaki nihai ayrılık milletvekillerinin doğrudan seçilmesi sorusu üzerine geldi. Fethi Bey milletvekillerinin doğrudan seçilmesini isterken, Gazi bu görüşe karşı çıkıyordu. Bundan sonra Fethi Bey, Gazi'den aldığı izin ile partiyi kapattı (Grew, 3 Aralık, 1930).

3. SONUÇ

Serbest Fırka, kurulduğu dönem itibarıyla oldukça şanslıydı. Türkiye, CHF'nin iktidarında ciddi bir ekonomik buhran yaşıyordu; vergiler olabildiğince artmış ve halk hükümete karşı nefret biriktirmeye başlamıştı. Yeni bir ışık arayan birçok farklı düşünce ve sınıftan halk, SCF'ye sığındı ve parti kısa bir süre içinde birçok kesimden insanın dili oldu. Gazi'nin yeni bir partinin kurulmasına izin vermesinin birçok sebebi vardı. Öncelikle kötü ekonomik gidişatın yükünü ve sorumluluğunu paylaşmak istiyordu. Ayrıca yeni partiyi kurarak, hem Batının diktatörlük eleştirilerine cevap vermek hem de Türkiye'nin demokratikleştirme sürecini hızlandırmak istiyordu. Fakat raporlardan anlaşılacağı üzere, Gazi halktan uzaklaştığı için Türk halkının siyasi olarak olgunlaşmadığını ve demokratik süreç için henüz erken olduğunu doğru okuyamadı. Gazi'nin diğer bir hatası ise yeni Parti'nin genel başkanı olarak Fethi Bey'i seçmesiydi. Fethi Bey, iktidarla ve savaşçı bir kişiliğe sahip olan İsmet Paşa'yla baş edebilecek yeteneğe ve kudrete sahip değildi. Fethi Bey, olgunlaşmamış Türk siyaseti için fazla liberaldi.

Fethi Bey'in liberal duruşundan dolayı birçok ideoloji partide kendine yer bulmaya çalıştı. Parti böyle bir heterojen yapıyla CHF'ye karşı muhalefet yaptı. Fakat Şevket Süreyya Aydemir'in de ifade ettiği gibi bu dikiliş ve direnişte SCF liderlerinin şahsi etkileri yoktu. SCF'ye katılanların çoğu ilkel, kontrolsüz, hatta

bazen gerici ve tehlikeli gruplardı (Aydemir, 2007, 366). Halkın doğru yönlendirilmesi ve kontrolünde yetersiz kalan SCF yönetimi, kuruluşundan kısa bir süre sonra kendisini bir çıkmazın içinde buldu. Buna Gazi'nin endişeleri de eklenince, SCF'nin ömrü tartışılmaya başlandı. SCF'nin kaderinin elinden kaydığını fark eden Gazi partiden desteğini çekince, Fethi Bey kurduğu partiyi kapatmak zorunda kaldı.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Bursley, H. (11 Ağustos 1930). *Konsolosluk Raporu*. to Joseph C. Grew, State Department , Amerikan İzmir Konsolosluğu, Washington D.C.: National Archives.

Papers Relating to Foreign Relations of the United States. (1923). "American Participation in the Lausanne Conference on Near Eastern Affairs." volume II. Washington D.C.: Department of State.

Grew, J. (11 Ağustos 1930). *Konsolosluk Raporu*. to the Secretary of State, Washington D.C.: National Archives.

Grew, J. (8 Eylül 1930). *Konsolosluk Raporu*. to the Secretary of State, Department of State, Washington D.C.: National Archives.

Grew, J. (3 Aralık 1930). *Konsolosluk Raporu*. to the Secretary of State, Washington D.C.: National Archives.

Grew, J. (24 Eylül 1930). *Serbest Cumhuriyet Fırkasının Oluşumunu Çevreleyen Olaylar, Ek 1,,* . to the Secretary of State, Washington D.C.: National Archives.

Grew, J. (29 Ocak 1930). *The Former Opposition*. to the Secretary of State,, Washington D.C.: National Archives.

TBMM, Zabıt Ceridesi, "İçtima 4, Devre 3, İnkita: 5, 15.11.1930, celse1, C. XXII," *Meclis Tutanakları*.

TBMM, Zabıt Ceridesi, "1.11.1930, C.XXII," *Meclis Tutanakları*.

Sürelî Yayınlar

Akın, Ekim, 1930.

Anadolu, Eylül, 1930.

Cumhuriyet, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, 1930.

Hakimiyeti Milliye, Eylül, 1930.

Hizmet (İzmir), Eylül, 1930.

Vakit, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, 1930.

Yarın, Ağustos, 1930.

Yeni Asır, Eylül, 19330.

Kitap ve Makaleler

Atatürk, M. K. (1969). *Nutuk: 1920-1927*. Vol. II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Aydemir, Ş. S. (1984). *Menderes'in Dramı (1899-1969)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydemir, Ş. S. (2007). *Tek Adam: Mustafa Kemal 1922-1938*. Vol. C. III. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ağaoğlu, A. (1950). *Serbest Fırka Hatıraları*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.

Bey, F. R. (1930). *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, Ağustos 21.

Grew, J. (1952). *Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years; 1904-1945*, vol. II. Boston: Houghton, Mifflin.

Gordon, L. J. (1932). *American Relations with Turkey, 1830-1930: An Economic Interpretation*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Ünlüönen, K. (1992). "Türkiye'de Ulaştırma Sektörünün Tarihi Gelişimi ." *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5: 331-351.

Karaosmanoğlu, Y. K. (2012). *Politikada 45 Yıl*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Koçak, C. (2006). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: TTK Yayınları.

Okyar, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*. Edited by Cemal Kutay. İstanbul: Tercüman Yayınları.

Orağlı, K. M. (1999). *Yeni Türkiye*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Soyak, H. R. (2004). *Atatürk'ten Hatıralar*. Vol. 2. İstanbul: Yapı Kredi A.Ş.

Toynbee, A. J. (1926). *Turkey*. Londra: Ernest Benn.

Yetkin, Ç. (1982). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*. İstanbul: Karacan Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

When the Progressive Republican Party, the first Turkish opposition party, closed in 1925, some members of the party continued their criticism against the leaders of the Republican People's Party until 1930. The CHF administration in 1930 consisted of a narrow, simple bureaucrats, and provincial fans with links to elections and interests. The government faced with corruption and economic crisis. Thus, the people were dissatisfied with the government. The President of Turkey Gazi Mustafa Kemal, who read this situation well, encouraged Fethi Bey to establish the Liberal Party (SCF). The President intended to control the party so that he could direct the feelings of the people and distract them focusing on the economic crisis. Upon getting the President approval to form a new party, Fethi Bey started to legitimize the foundation of the party, explaining why Turkey should have the second party. Fethi accused the government of pursuing an unreliable policy in financial and economic matters, and attributed the current economic distress to this policy. He was also critical of foreign policy and justice administration, as well as financial and economic issues. Fethi Bey tried to reason for the formation of a party in the National Assembly and attributed wicked problems in the country's economy to the single party in the Turkish Assembly and drew attention to the need for an opposition party. Because the members of the Republican People's Party were avoiding free debate and criticizing their own cabinet, and as a result the Government could not fulfill its responsibility. Fethi Bey found the solution to this problem both in the parliament and in the press in the formation of an opposition party with full freedom of political debate.

By addressing the economic issues, corruption, and justice problems, Fethi Bey was responding to the expectations of some Turkish people and some political leaders. Because the general expectation of the new party was to destroy the negative perception of the one-party regime in domestic and foreign politics, to control the ruling party in the parliament and to end the unrivaled position of Prime Minister İsmet Pasha in the current regime. Although the politicians and people were happy that Fethi Bey formed a new party, the U.S. Ambassador Joseph Grew tried to understand why Gazi approved the foundation of an opposition party against his own Republican People's Party.

Method

One of the greatest challenges researching Liberal Party (SCF) and events that took place around it was to reach the U.S. Ambassadors' and Consolers' reports. After conducting an extensive research at the National Archive in Washington D.C., I was able to collect some reports that were sent by the U.S. Ambassador Joseph Grew and Consoler Herbert Bursley to the State Department between 1929 and 1930. Although these reports presented a great picture of the party at the time, they had to be verified by the Turkish sources. Once we verified the reports with Turkish memoires, newspapers, secondary sources, and archival documents, we presented a completed picture of the SCF.

Findings and Conclusion

This research adds some nuances to the debates over Liberal Party. It addresses and clarifies some of the following questions. To what extent can these developments be attributed to the development of a political ideal, were these developments made with opportunist political maneuvers to get rid of İsmet Pasha and the current government? Is this supposed to be a policy of eliminating İsmet Pasha, or should it be seen as directing the people to a new place to save the slowly dissolving reputation of the People's Party? How tolerant can a fair and free debate and criticism be received in parliament and the press of a government that has experienced the dictatorship of the last five years? Although the establishment of the SCF is offered as a solution to political and economic crisis, it should be recognized that the two-party system exists in the mind of Gazi as a final goal to be achieved when conditions arise. As Grew stated in his reports that Gazi was aware of the abnormal character of the Turkish political life since 1925, and he was eagerly awaiting the moment that would allow him to develop closer to Western democracy and parliament. Gazi wanted to see more than one party in the parliament. This was explicit in his previous practices and policies because he supported the two-party system as early as 1924. Although the new party was formed with Gazi's approval, he lost the control of the party shortly after its formation.

Inadequate in the proper direction and control of the public, the SCF administration soon found itself in a dead end. When Gazi's concerns were added to this, the life of the SCF began to be discussed. Realizing that the fate of the SCF slipped away, Gazi withdrew his support from the party and Fethi Bey had to close the party he founded. Fethi Bey, who did not believe that the party could exist without Gazi's support and patronage, completely closed the party, which already had a limited freedom. However, the Liberal Party incident showed that Turkish political and democracy was still far from maturing.

LANSAT 8 OLİ UYDU GÖRÜNTÜLERİ VE GÖLGELİ RÖLYEF VERİLERİ İLE DOĞU ANADOLU FAY ZONU (BİNGÖL-KARLIOVA ARASI)'NUN ÇİZGİSELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ

Kemal KIRANŞAN*

Öz

Çizgisellik, jeolojik yapıların ve jeomorfolojik birimlerin klimatolojik, hidrografik faktörler ve bitki özelliklerine göre belirli doğrultularda yönelmeleridir. Araştırma alanı, Doğu Anadolu Fay Zonu (Bingöl-Karlıova arası)'dur. Bu çalışmanın amacı, Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri ile çizgiselliklerin belirlenmesi ve faylarla ilişkilerinin ortaya konulmasıdır. Veriler, 10 Haziran 2015 tarihli Landsat 8 Oli uydu görüntüleri, gölgeli rölyef, jeoloji ve topoğrafya haritaları ile literatür verileridir. Landsat 8 OLİ uydu verisine Histogram Eşitleme ve Filtreleme uygulanmış; SYM verisinden ise farklı ışıklandırma açıları ile gölgeli rölyef verileri elde edilmiştir. Bu verilerden PCI Geomatica'da çizgisellikler otomatik çıkarılmıştır. Doğruluk analizleri için faylara 200 m'lik tamponlar oluşturulmuş ve bunların içindeki çizgisellikler fay kabul edilmiştir. Çizgisellik ve drenaj veri ile yoğunluk ve yönelme analizleri yapılarak faylar ile karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak çizgiselliklerin faylar ile çakışma yüzdesi %36 ile %53,5; arasında değişmektedir. Yoğunluk ve yönelme analizlerinde ise sahada DAFZ dışında başka fay zonlarının varlığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Landsat 8 OLI, Sayısal Yükselti Modeli, Kabartma Haritası, Doğu Anadolu Fay Zonu, Çizgisellik

DETERMINATION OF LINEAMENTS OF EASTERN ANATOLIAN FAULT ZONE (BETWEEN BINGOL KARLIOVA) WITH LANSAT 8 OLI SATELLITE IMAGES AND HILLSHADE DATA

Abstract

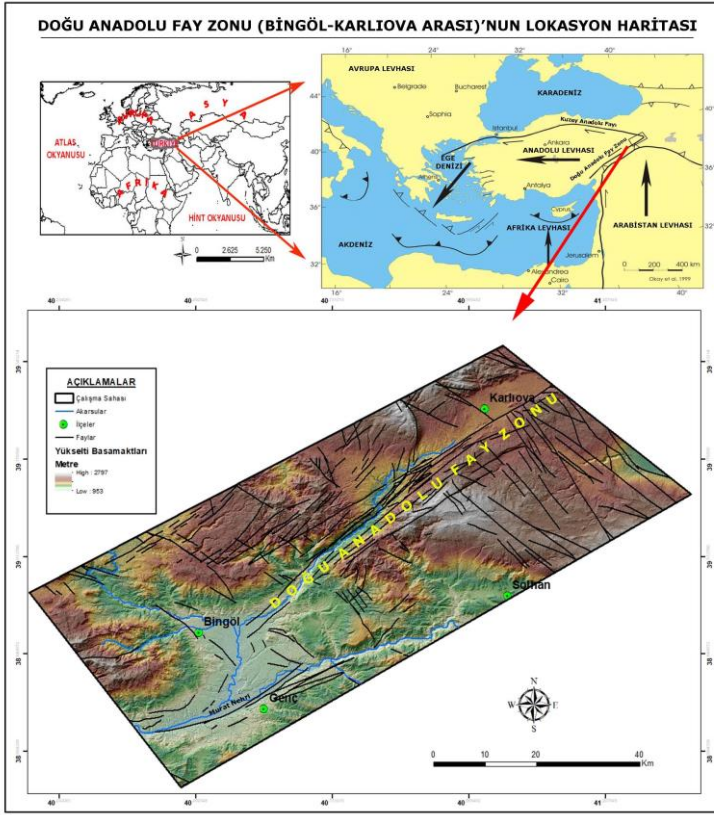
Lineament is orientation in certain directions according to climatological, hydrographic factors and vegetation properties of geological and morphological units. The research area is the Eastern Anatolian Fault Zone. The aim is to determine lineaments with Remote Sensing and GIS and to search relations with faults. The data are Landsat 8 satellite images, shaded relief, geology, topography maps and literature. Histogram equalization and filter was applied to Landsat 8 and shaded relief was obtained with different lighting angles from SYM. Lineaments was extracted automatically from PCI Geomatica. 200 m buffers was created to faults for accuracy analysis and lineaments in the buffer was accepted as fault. Density and orientation analysis was made with lineament and drainage data and was compared with faults. As a result, the percent superposition with faults of the lineaments between 36 % and 53.5 %. Presence of other fault was observed outside DAFZ at analysis in field.

Keywords: Landsat 8 OLI, Digital Elevation Model, Relief Map, East Anatolian Fault Zone, Lineament

1. GİRİŞ

Çizgisellik, şekil olarak çevresindeki birimlerden kolayca ayrılabilen ve büyük ihtimalle yeraltı yapılarına karşılık gelen haritalanabilir yüzey özellikleridir (O'Leary vd., 1976). Çizgisellik, yüzeydeki jeolojik yapıların yönlenmelerinin birleşimi olarak ortaya çıkar. Vadilerin ve sırtların aynı yönde uzanması, toprak türleri, nem miktarı ya da bitki örtüsünün değişimine bağlı olarak ton değişiminin çizgisel bir görünüm alması olarak tanımlanabilir (Hung vd., 2005). Uzaktan algılama yöntemleri ve Coğrafi Bilgi Sistemleri ile çizgisellik analizi, jeoloji araştırmalarında yaygın tercih edilen bir araştırma tekniği olmak ile birlikte (Süzen ve Toprak, 1998; Sarp ve Toprak, 2007), bu analiz ile üretilen

Lansat 8 Oli Uydu Görüntüleri ve Gölge Rölöyef Verileri ile Doğu Anadolu Fay Zonu (Bingöl-Karlıova Arası)'nın Çizgiselliklerinin Belirlenmesi çizgisellikler sadece fay hatların karşılık gelmemektedir (Karaca vd., 2003). Vadiler, sırtlar gibi doğrusal unsurlar olan yapısal çizgisellikler, tabiatın ve topografyanın tarif edilmesi için önemli unsurlar içerirler (O'Leary vd., 1976). Uydu görüntülerinin yer bilimlerinde uygulanması, multidisipliner çalışmaların son zamanlarda artmasıyla hız kazanmıştır. Uydu görüntüleri, arazi çalışmalarından önce büro çalışmaları safhasında çalışılan saha ile ilgili ön bilgilerin elde edilmesi, çeşitli yorumların ve analizlerin yapılması gibi konularda önemli katkılar sağlar. Aynı zamanda arazi çalışmaları sonrasında elde edilen verilerin Uzaktan Algılama verileri ile entegre edilmesi aşamasında da uydu görüntüleri önemli roller üstlenir. Çalışma sahası, Bingöl ile Karlıova arasında uzanan Doğu Anadolu Fay Zonu (DAFZ) ve çevresini kapsar (Şekil 1). Doğu Anadolu Fay Zonu (DAFZ) Türkiye'nin doğusunda Karlıova ile Antakya arasında KD-GB doğrultusunda uzanan sol yanal doğrultu atımlı bir fay zonudur. DAFZ, kuzeybatıda Anadolu ve güneydoğuda Arap-Afrika levhaları arasında, ortalama 30 km genişlik ve 700 km uzunluğunda, büyük bir makaslama kuşağıdır (Arpat ve Şaroğlu, 1972; Koçyiğit vd., 2003; Aksoy vd., 2007).

Şekil 1: Doğu Anadolu Fay Zonu ve Çevresinin Lokasyon Haritası

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı, “Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri veri ve yöntemleri ile çizgiselliklerin belirlenmesi ve bunların faylarla ilişkilerinin ortaya konulmasıdır.” Bu çalışmada uzaktan algılama verilerini, 172-33 Path-Row indeksine sahip 10 Haziran 2015 tarihli Landsat 8 OLİ TIRS uydu görüntülerinin 8. bantı oluşturur. CBS verileri, 30 m çözünürlüklü Sayısal Yükselti Modeli, sayısal akarsu, fay ve yerleşme verilerinden meydana gelir. Sayısal akarsu ve yerleşme verileri, basılı topoğrafya haritalarının ArcGIS yazılımında

Lansat 8 Oli Uydu Görüntüleri ve Gölge Rölöyef Verileri ile Doğu Anadolu Fay Zonu (Bingöl-Karlıova Arası)'nın Çizgiselliklerinin Belirlenmesi sayısallaştırılmasıyla oluşturulmuştur. Basılı jeoloji haritalarının sayısallaştırılmasıyla da sayısal fay verileri ve jeoloji haritası elde edilmiştir.

Çizgisellik analizlerinin yapılmasında otomatik yöntem kullanılmış ve çalışma birbirine paralel olarak iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada Landsat 8 OLI uydu görüntüsünün 8. bandına histogram eşitleme yapılmıştır. Daha sonra histogram eşitlenmiş 8. bant görüntüsüne 4 yönde Kenar Sağlama Filtresi (Sobel) uygulanarak filtrelenmiş görüntüler elde edilmiş ve bu görüntüler üzerinde PCI Geomatica programında çizgisellikler oluşturulmuştur. 30 m çözünürlüklü Sayısal Yükselti Modeli verisi ile 270°, 315° ve 45° ışıklandırma açısı kullanılarak kabartı haritaları oluşturulmuştur. Oluşturulan kabartı haritaları ayrı ayrı kullanılarak PCI Geomatica programında çizgisellik haritaları elde edilmiştir. Landsat 8 görüntüsünden 4 yönde elde edilen çizgisellikler ArcGIS programında birleştirilerek tek çizgisellik haritasına dönüştürülmüştür. Bu çizgisellik haritasında üst üste gelen çizgiler, akarsu ve beşeri unsurlara (yol, tarla sınırı v.b) ait çizgiler silinmiştir. Ayrıca Bingöl Ovası'na karşılık gelen sahada beşeri unsurların çok fazla olması nedeniyle bu sahaya maskeleyerek buradaki çizgisellikler göz ardı edilmiştir.

İkinci aşamada çizgiselliklerin doğruluk analizleri yapılmıştır. Doğruluk analizleri için çakıştırma, yoğunluk ve yönlenme analiz teknikleri kullanılmıştır. Çakıştırma analizinde tampon bölge (buffer zone) yöntemi kullanılmıştır. Çakıştırma analizi için kaynak harita olarak kullanılan fay haritası, 1/100.000 ölçeğindeki haritalardan elde edilmiştir. 1/100.000 ölçeğindeki bir haritada 1 cm gerçekte 1000 m'ye karşılık gelmektedir. 1 mm ise 100 m'ye karşılık gelir. Kaynak haritadaki 1 mm'lik kayma hatası her zaman göz önüne alınmalıdır. Bunun için tampon bölge miktarı 100 m'den az olmamalıdır. 100 m'den çok yüksek değerde (örnek 500 ya da 1000 m) bir tampon değeri seçilmesi, çizgiselliklerin doğruluk değerini arttırabilir. Ancak bu durum, faylar ile ilişkisi olmayan

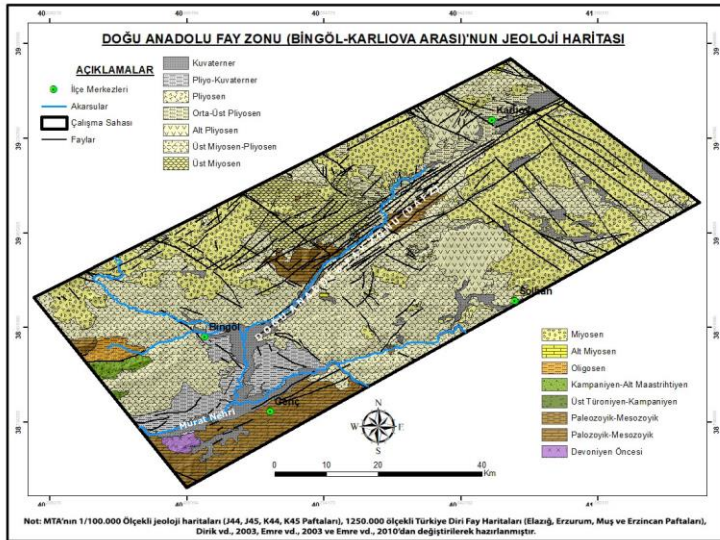
çizgiselliklerin fay olarak kabul edilmesi sonucunu doğurur. Bunun için her iki olumsuz sonuçla karşılaşmamak için bu çalışmada tampon miktarı 200 m olarak belirlenmiştir. Bunun için çalışma sahası içinde yer alan faylara 200 m'lik tampon bölgeler oluşturulmuş ve bu tampon bölgeler içine düşen çizgisellikler çakıştırılmıştır. Bu işlem sonunda faylar ile çakışan çizgisellikler fay olarak kabul edilmiştir. Ortaya çıkan istatistikler değerlendirilerek yorumlar yapılmıştır. Çizgisellik verileri kullanarak çalışma sahasının çizgisellik yoğunluğu analizleri yapılmış ve sahada yer alan başka fay zonlarının varlığı ortaya konulmuştur. Bu aşamada ayrıca oryantasyon analizleri (Gül diyagramları) yapılarak çizgiselliklerin yönelimleri ile fayların yönelimleri karşılaştırılmıştır. Yine bu aşamada çalışma sahasının drenaj ağı haritası oluşturulmuş ve bu veri kullanılarak akarsu yoğunluk analizleri ve gül diyagramları yapılmış ve çizgisellikler ile ilişkileri belirlenmeye çalışılmıştır.

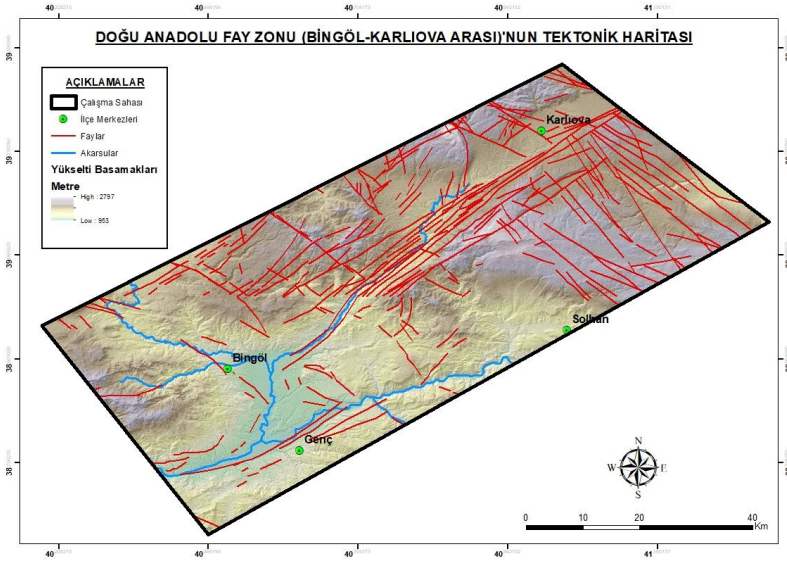
3. BULGULAR

3.1. Doğu Anadolu Fay Zonu ve Çevresinin Jeolojik-Jeomorfolojik Özellikleri

Çalışma sahası ve çevresinin en yaşlı kayaçlarını Paleozoyik-Alt Mesozoyik yaşlı metamorfik kayaçlar (mikaşist, şist, gnays) meydana getirir. Bunlar özellikle sahanın güney kesimlerinde yüzeylenir (Şekil 2). Bunların üzerine tektonik dokanakla Kretase yaşlı birimler gelir ve ultrabazik kayaçlar, pelajik kireçtaşı ve kırıntılı kayaçlardan oluşur (Sümengen, 2011). Sahanın batı kesimlerinde dar bir alanda yüzeylenir. Kretase yaşlı birimler uyumsuz olarak Oligosen yaşlı denizel birimler tarafından örtülür. Bu birimler sahanın batısında dar bir alanda yüzlek verir. Bu sedimanter birimlerin üzerine uyumsuz olarak Miyosen-Pliyosen zaman aralığında çökelmiş olan volkano-sedimanter birimler gelir. Bu birimler sahada en fazla yüzeylenen birimlerdir. Tüm bu birimlerin üzerine ise Kuvaterner yaşlı alüvyonlar gelir ve ova tabanlarında geniş alanlar kaplar.

Lansat 8 Oli Uydu Görüntüleri ve Gölge Rolyef Verileri ile Doğu Anadolu Fay Zonu (Bingöl-Karlıova Arası)'nın Çizgiselliklerinin Belirlenmesi Çalışma alanında bulunan en önemli tektonik yapı, Doğu Anadolu Fay Zonu (DAFZ) dur (Şekil 3). Doğu Anadolu Fay Zonu içerisinde kalan en önemli faylar "Göynük ve Genç Segmentleri" dir. Doğu Anadolu Fayı'nın doğuda ilk segmenti olan Göynük Segmenti, Karlıova'nın Kargapazarı Köyü'nden başlayarak güneybatıya doğru Bingöl doğusunda yer alan Sarıççek (Tarbasan) köyüne kadar yaklaşık 65 km kadar uzanmakta ve burada Bingöl-Genç çek-ayır havzasında kaybolmaktadır. DAFZ'nun bir diğer ü ü olan Genç Segmenti, ilk defa Arpat ve Şaroğlu (1972) tarafından belirlenmiştir. Genç Segmenti, yaklaşık 50 km uzunluğunda olup, Gökdere ile Söğütlü doğusu arasında uzanarak Bingöl Çek-Ayır Havzası'nı güneyinden sınırlayıp havza gelişimini kontrol etmektedir (Herece, 2008). Bingöl Havzası'nda Doğu Anadolu Fay Zonu dışında yer alan diğer sol yanal atımlı faylar, Sancak-Uzunpazar Fay Zonu, Kilisedere Fayı, Çevrîmpınar Fayı ve Karapınar Fayı'dır. Bingöl Havzası'nda bulunan bir diğer fay sistemi, KB-GD uzanımlı sağ yönlü doğrultu alımlı faylardır. Bu fayların en önemlileri, Sudüğünü Fay Zonu ve Karakoçan-Bingöl Fay Zonu'dur.

Şekil 2: Doğu Anadolu Fay Zonu'nun Jeoloji Haritası**Şekil 3:** Doğu Anadolu Fay Zonu'nun Tektonik Haritası

Çalışma alanında yer alan başlıca jeomorfolojik birimler, yüksek dağlık alanlar, platolar, ovalar, boğazlar, heyelanlar, vadi tabanları, birikinti koni ve yelpazeleridir. Çalışma sahasında yer alan en yüksek dağlık kütle Akçakara Dağı'dır. Sahanın güney tarafında KD-GB yönünde uzanır ve 2940 m yükseltiyeye sahiptir. Çalışma sahasının batısında nispeten daha genç yaşta olan Karaömer Dağı (2373 m) ve Gerindol Dağı (2488 m) bulunur. Sahanın kuzeyinde ise 1800-2000 yükseltilerinde uzanan Karir Dağı yer alır. Sahanın doğu kesiminde Şerafettin Dağları, Karlıova Düzlüğü ve Şeytan Dağları'nın doğu kesimleri bulunur.

Çalışma sahasında yer alan bir diğer jeomorfolojik birim ovalardır. Sahada yer alan en önemli ova, Bingöl Ovası'dır. Bingöl Ovası, Doğu Anadolu Fay Zonu üzerinde yer alan ve Kuzeydoğu-Güneybatı doğrultusunda uzanan tektonik

Lansat 8 Oli Uydu Görüntüleri ve Gölge Rölöyef Verileri ile Doğu Anadolu Fay Zonu (Bingöl-Karlıova Arası)'nın Çizgiselliklerinin Belirlenmesi denetimli bir ovadır. Ovanın uzunluğu 26 km, genişliği ise ortalama 16 km civarındadır. Kuzeyden güneye doğru eğimli bulunan ova, güney ve batıdan tektonik hatlarla sınırlandırılmıştır. Bingöl Ovası, büyük bir ihtimalle Orta Pliyosen sonlarında DAF boyunca belirmiş dar ve derin hendek biçimindeki morfolojinin, Üst Pliyosen sonlarında meydana gelen tektonik hareketlerle değişikliğe uğraması sonucu ortaya çıkmıştır (Tonbul, 1990). Çalışma sahasında yer alan bir diğer jeomorfolojik birim Karlıova Havzası'dır. Havza, Doğu Toroslar'ın doğu bölümünde yer almakta olup, Kuzey Anadolu Fayı (KAF), Doğu Anadolu Fayı (DAF) ve Varto Fayı'nın kesiştiği bir alana karşılık gelmektedir. Bu yapı Karlıova üçlü eklemi (triple-junction) olarak adlandırılmaktadır. Havzanın oluşum ve gelişimi bu fayların denetiminde olmuştur. Havza Doğu Anadolu Fayı'nın uzanışına bağlı olarak KD-GB yönlü bir uzanımına sahiptir. Tektonik olarak çok önemli bir yerde olan Karlıova Havzası kuzeyde Karagöl, Şeytan ve Bingöl dağları, güneyde Şerafettin Dağları, batıda Turna Dağı ile sınırlandırılmıştır. Yakın çevresi ile düşünüldüğünde Karlıova Havzası morfolojik anlamda tam bir havzaya karşılık gelmektedir. Kuzeyden çevreleyen dağlık saha ile havza tabanı arasında yükselti farkı 500 m'den fazladır. Yükselti farkının fazla oluşu havzayı kateden faylar nedeniyle meydana gelen alçalma ve yükselmelere bağlıdır (Avcı, 2014).

Bingöl Havzası'nda çeşitli seviyelerde bulunan sekiler önemli bir alan kaplamaktadır. Pleyistosen başlarından itibaren Bingöl Havzası'nın boşaltılmaya başlamasıyla, bugünkü ova yüzeyinin yaklaşık yarısına karşılık gelen geniş seki sistemleri gelişmiştir. Bu sekilerin bazıları oluşumlarından sonraki genç tektonik hareketlerle deformasyona uğramış olup başlıca dört seviye halinde görülürler. Sahada bulunan bir diğer önemli jeomorfolojik birim, eski birikinti yelpazeleri ve sekileridir. Bu birimler, En alt Pleyistosen yüzeylerine yamanmış olarak özellikle Bingöl Ovası'nın batısındaki dağlık alan önünde gelişmişlerdir. Çalışma sahasında boğazlar, sahanın batısında ve doğusunda Murat Nehri tarafından oluşturulmuş

olup, havzaları birbirine bağlayan yarma vadiler şeklindedir (Tonbul, 1990). Çalışma sahasında heyelanlar, Bingöl Havzası'nın güneybatısı ile kuzeydoğusu arasında geniş alanlar kaplar. Buralarda yer alan heyelanlar, litolojik (volkano-sedimanter kayaçlar) ve tektonik yapı (sol ve sağ yanal atımlı faylar) ya bağlı olarak gelişmişlerdir. (Avcı ve Sunkar, 2018).

3.2. Çizgisellik Analizleri

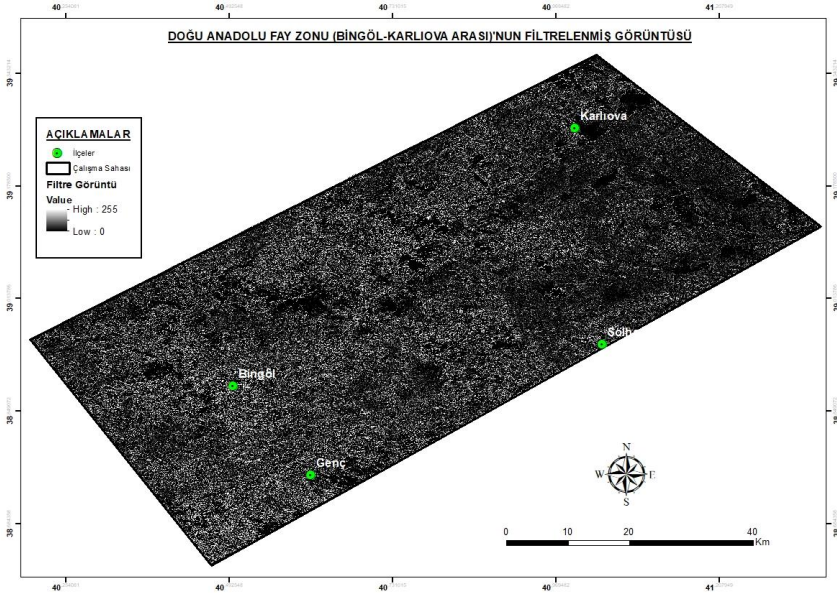
Landsat 8 OLİ görüntüsünün 8. bandı kullanılarak çizgisellik belirlenmesi çalışmasından önce görüntüye histogram eşitleme uygulanmış ve daha sonra bu görüntü üzerinde çizgisel yapıları belirginleştirebilmek amacıyla Kenar Sağlama Filtrelerinden Sobel Filtresi uygulanmıştır. Filtreleme analizi, görüntü üzerinde bulunan belirli objelerin belirginleştirilmesi ya da bastırılması amacıyla kullanılan bir görüntü işleme yöntemidir. Kenar Sağlama Filtresi linear, çizgisellik özelliği bulunan coğrafi objelerin (akarsular, yollar, faylar vb.) belirginleştirilmesi için uygulanır (Lillesand ve Keifer, 1999; Jensen, 1996). Sobel filtresi, (Tablo 1) çalışma sahasına ait 8. band uygu görüntüsü üzerine çizgiselliklerin belirginleştirilmesi amacıyla uygulanmış ve 4 yöndeki çizgisellikler ön plana çıkarılmıştır (Şekil 4).

Tablo 1: Sobel Filtresi

SOBEL	K-G (Vertical Edge Detect)	KD-GB (Right Diagonal Edge)	D-B (Horizontal Edge Detect)	KB-GD (Left Diagonal Edge)
	-1 0 1	-2 -1 0	-1 -2 -1	0 1 2
	-2 0 2	-1 0 1	0 0 0	-1 0 1
	-1 0 1	0 1 2	1 2 1	-2 -1 0

Filtrelenmiş görüntülerden belirginleşmiş çizgiselliklerin ortaya çıkarılması için PCI Geomatica yazılımında yer alan Line Extraction modülü kullanılmıştır.

Lansat 8 Olu Uydı Görüntüleri ve Gölge Rölöyef Verileri ile Doğı Anadolu Fay Zonu (Bingöl-Karlıova Arası)'nın Çizgiselliklerinin Belirlenmesi Geomatica yazılımının kullanılmasının nedeni, LINE modülü ile özelleştirilmiş bir algoritma ile otomatik çizgisellik yapmasıdır. Bu algoritma ile bölgelere uygun parametreler seçilip çizgisellik çıkarıldığında, manuel yöntemler ile saptanmış çizgisellikler ile karşılaştırılırsa, algoritmanın yüksek doğrulukta sonuçlar verdiği ortaya konulmaktadır (Hung vd., 2005).

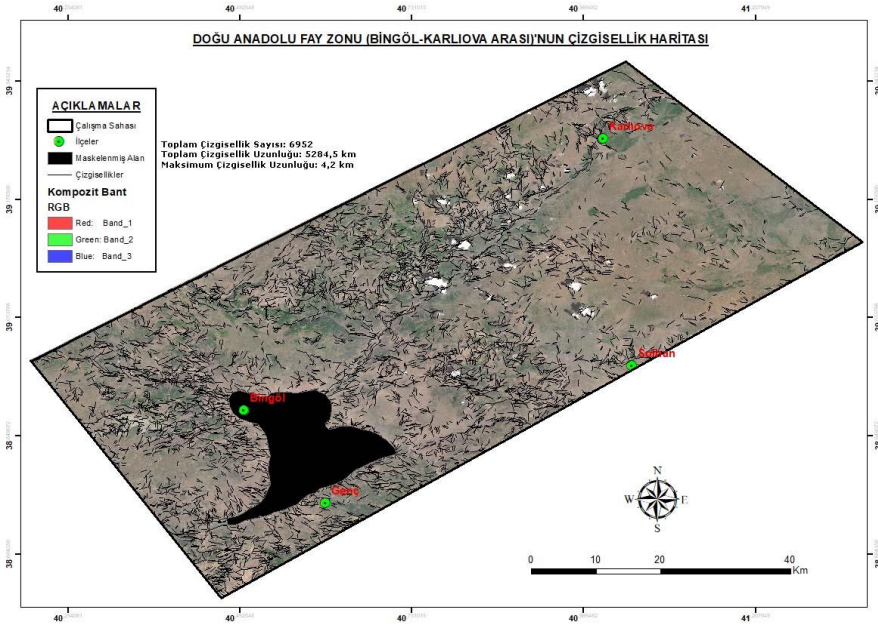
Şekil 4: Doğı Anadolu Fay Zonu'nun Doğı-Batı yönünde Filtrelenmiş Görüntüsü

Bu çalışmada göz önüne alınan parametre değerleri, Tablo 2'de verilmiştir. PCI Geomatica yazılımında dört farklı yönde çizgisellikler çıkarılmış ve çizgisellikler ArcGIS programına aktarılmıştır. ArcGIS programında dört farklı yönde elde edilmiş çizgisellikler birleştirilerek tek çizgisellik haritası elde edilmiştir. Bu çizgisellik haritası üzerinde üst üste gelen çizgiler, akarsu ve beşeri unsurlara (yol, tarla sınırı v.b) ait çizgiler silinerek nihai çizgisellik haritası oluşturulmuştur. Ayrıca Bingöl Ovası'na karşılık gelen sahada beşeri unsurların çok fazla olması nedeniyle bu sahaya maskeleme yapılarak buradaki çizgisellikler göz ardı

edilmiştir. Çizgisellik haritasında toplam çizgi sayısı 6952, toplam çizgisellik uzunluğu ise 5284,5 km ve en uzun çizgisellik ise 4,2 km uzunluğundadır (Şekil 5).

Tablo 2: Landsat 8 OLI Verisinde Çizgisellik İçin Kullanılan Parametre Değerleri

PARAMETRELER	DEĞERLER
RADI (Filter radius):	10
GTHR (Gradient threshold)	100
LTHR (Length threshold)	30
FTHR (Line fitting error threshold)	3
ATHR (Angular difference threshold)	10
DTHR (Linking distance threshold)	40

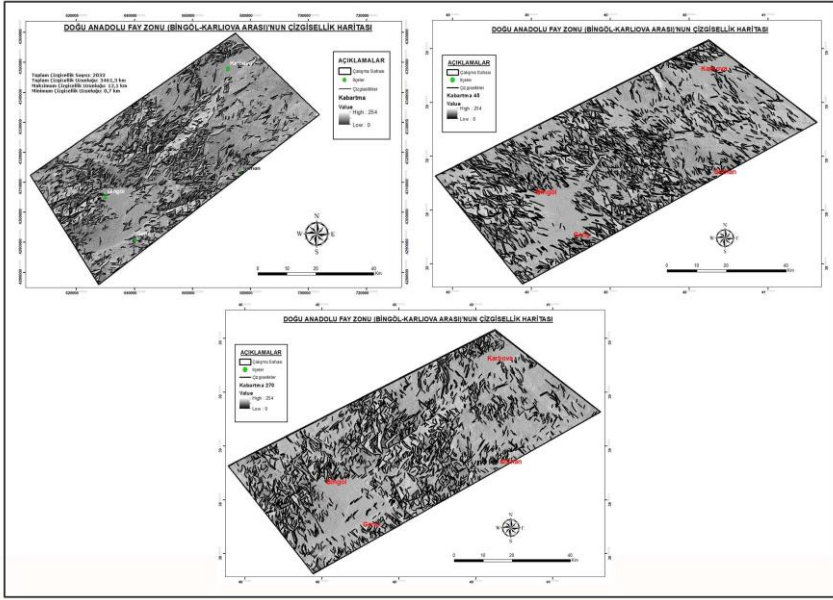

Şekil 5: Landsat 8 Uydu Görüntüsünden Elde Edilen Çizgisellik Haritası

Lansat 8 Oli Uydu Görüntüleri ve Gölge Rolyef Verileri ile Doğu Anadolu Fay Zonu (Bingöl-Karlıova Arası)'nın Çizgiselliklerinin Belirlenmesi Hillshade (kabartma) haritaları, arazinin değişik ışıklandırma açıları altında parlak ve gölge alanlar şeklinde gösterimidir (Meijninger, 2001). Arazideki yapısal unsurların yönelimleri öncelikli olmakla birlikte, 225°, 270°, 315° ve 45° ışıklandırma açılarının özellikle tektonik amaçlı çalışmalarda iyi sonuçlar verdiği literatürde belirtilmektedir (Meijninger, 2001; Schowengerdt and Glass, 1983; Dhont vd., 1998; Chorowicz vd., 1999). Bu çalışmada 30 m çözünürlüklü Sayısal Yükselti Modeli verisi ile 270°, 315° ve 45° ışıklandırma açısı kullanılarak kabartma haritaları oluşturulmuştur. Kabartma haritalarından uygun parametre değerleri (Tablo 3) ve Line Extraction modülü kullanılarak çalışma sahasının çizgisellikleri tespit edilmiş ve ArcGIS yazılımına aktarılmıştır. Bu çizgisellik haritası üzerinde üst üste gelen çizgiler, akarsu ve beşeri unsurlara (yol, tarla sınırı v.b) ait çizgiler silinerek nihai haritalar elde edilmiştir (Şekil 6). 3 farklı ışıklandırma açısı ile oluşturulan gölge rolyeften elde edilen çizgiselliklerin istatistiksel verileri tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3: Gölge Rolyef (Kabartma-Hillshade) Verisinde Çizgisellik İçin Kullanılan Parametre Değerleri

PARAMETRELER	DEĞERLER
RADI (Filter radius):	12
GTHR (Gradient threshold)	90
LTHR (Length threshold)	30
FTHR (Line fitting error threshold)	10
ATHR (Angular differenc)	30
DTHR (Linking distance threshold)	20

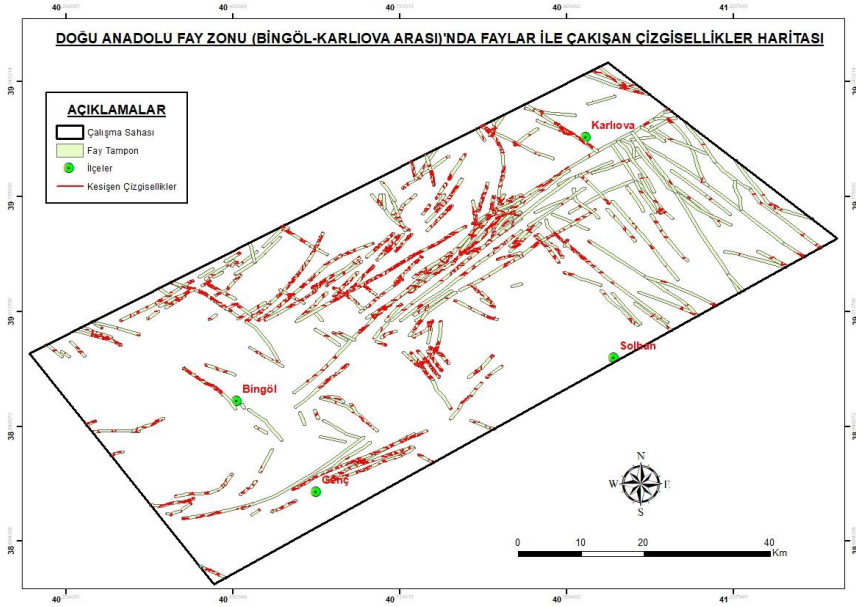

Şekil 6: Gölgeyi Rölöf (Kabartma) Verisinden Elde Edilen Çizgiselliklerin Haritaları

3.3. Doğruluk Analizleri

Bu çalışmada her iki veri kullanılarak elde edilen çizgiselliklerin faylara karşılık gelme oranını sorgulamak amacıyla sahanın fay haritası kullanılmıştır. Tektonik haritada yer alan faylara 200 m'lik tampon bölge oluşturulmuş ve bu bölge çizgisellikler ile karşılaştırılmıştır. Çakıştırma sonucunda tampon bölge içine düşen çizgisellikler fay olarak kabul edilmiş ve sonuçlar istatistiki olarak hesaplanmış ve haritalanmıştır (Şekil 7). Doğruluk analizi sonuçlarına göre (Tablo 4) Landsat 8 OLI uydu görüntüsünden elde edilen çizgiselliklerin faylar ile çakışan toplam uzunluğu 1015,5 km, yüzdesi ise % 53,5'tir. 315° kabartma haritasından elde edilen çizgiselliklerin faylar ile çakışan toplam uzunluğu 698,3 km, yüzdesi ise % 36,8'dir. 270° kabartma haritasından elde edilen çizgiselliklerin faylar ile çakışan toplam uzunluğu 774,5 km, yüzdesi ise % 40,8'dir. 45° kabartma haritasından elde edilen çizgiselliklerin faylar ile çakışan toplam uzunluğu 778,1 km, yüzdesi

Lansat 8 Oli Uydu Görüntüleri ve Gölge Rölöyef Verileri ile Doğu Anadolu Fay Zonu (Bingöl-Karlıova Arası)'nın Çizgiselliklerinin Belirlenmesi ise % 41'dir. Doğruluk analizlerinde genelde düşük değerlerin ortaya çıkmasının temel nedenleri, fay haritalarının bir bütün olmayıp farklı kişiler tarafından farklı zamanlarda ve farklı amaçlar için yapılmış olması ve çalışma sahasında var olan yoğun bitki örtüsü ve zorlu arazi şartları nedeniyle haritalanmamış başka fayların var olmasıdır.

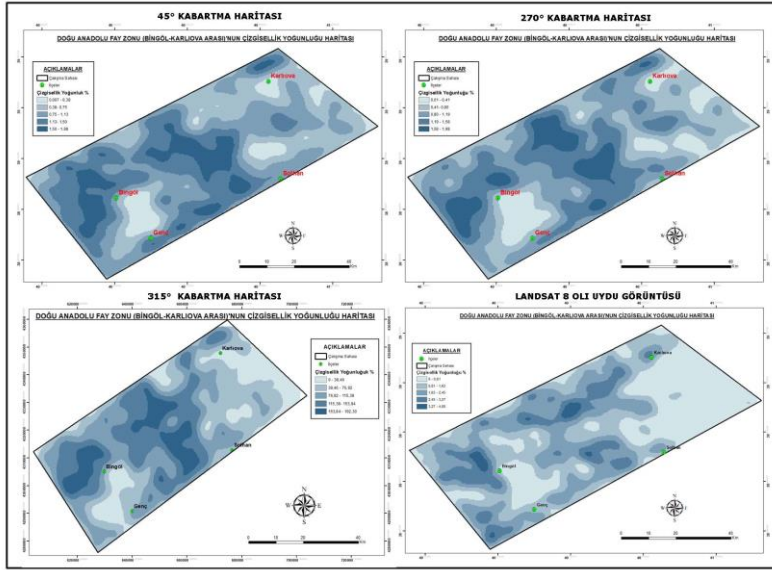
Şekil 7: Landsat 8 OLI verisinden Elde Edilen Çizgiselliklerin Faylar İle Çakıştırılması

Tablo 4: Landsat 8 ve Gölge Rolyeften Elde Edilen Çizgiselliklerin Doğruluk Analizi

	Landsat 8	315°	270°	45°	Drenaj Ağı
	Verisi	Kabartma	Kabartma	Kabartma	Verisi
Toplam çizgisellik Uz.	5284,5 km	3461,3 km	3951,8 km	3952,5 km	4584,3 km
Toplam fay Uzunluğu	1896,3 km				
Çakışan çizgisellik uzunluğu	1015,5 km	698,3 km	774,5 km	778,1 km	1016,2 km
Çakışan çizgisellik yüzdesi	% 53,5	% 36,8	% 40,8	% 41	% 53,5

Bu çalışmada her iki veri kullanılarak üretilmiş olan çizgisellik haritalarından çizgisellik yoğunluk analizleri yapılmıştır. Bu yoğunluk haritaları karşılaştırmalı olarak incelendiğinden ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Genel olarak kabartma verisinden elde edilen yoğunluk haritaları birbirine benzer özellikler gösterir. Bu yoğunluk haritalarında DAFZ belirgin olmakla birlikte bunun dışında başka fay zonlarının varlığı dikkat çeker. Bunlardan biri sahanın orta kesimlerinde KB-GD doğrultusunda uzanır. İkincisi, sahanın batısında kabaca K-G doğrultusunda uzanır. Üçüncüsü ise sahanın güney kesimlerinde DAFZ'na paralel uzanan fay zonedir. Landsat 8 OLI yoğunluk haritasına haritasına bakıldığında sahada birkaç tane fay zonu bulunur. KD-GB doğrultulu DAFZ bölgede en iyi bilinen fay zonedir. Haritada DAFZ dışında başka fay zonlarının da var olduğu görülmektedir. Bunlardan biri sahanın batısında KB-GD

Lansat 8 Oli Uydu Görüntüleri ve Gölgeyi Rölyef Verileri ile Doğu Anadolu Fay Zonu (Bingöl-Karlıova Arası)'nın Çizgiselliklerinin Belirlenmesi doğrultusunda uzanmaktadır. Sahanın orta ve güney kesimlerinde DAFZ'na paralel iki fay zonu daha bulunur. (Şekil 8).

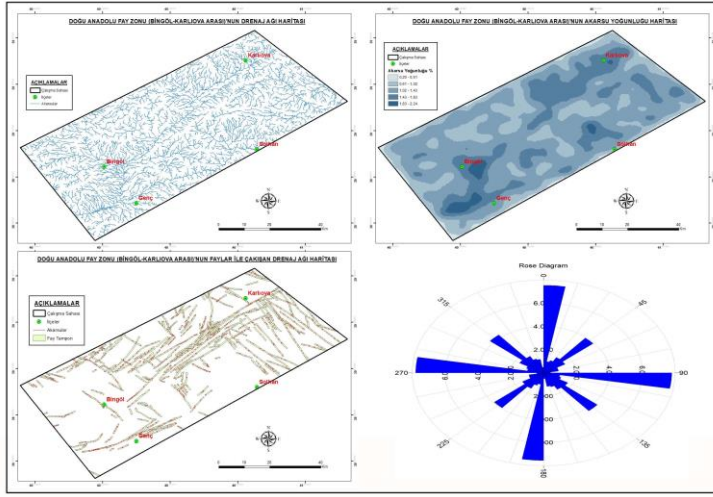

Şekil 8: Çizgisellik Verilerinden Oluşturulan Yoğunluk Haritaları

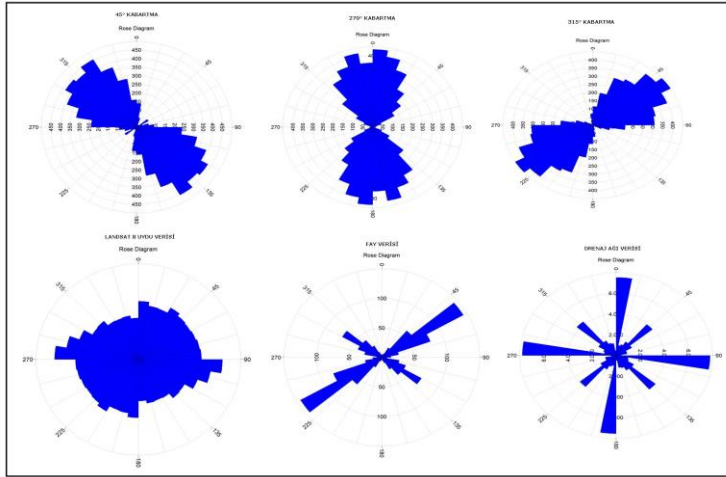
Yeryüzünün makro yer şekilleri ve geniş bölgelerde yer şekillerinin ana çizgileri genellikle tektonik bir kuruluşa sahiptir (Erinç, 2010). Büyük vadi sistemleri ve akarsular çoğunlukla faylar tarafından oluşturulan çöküntü alanlarında yer alırlar. Çizgiselliklerin doğruluk analizlerinde kullanılan bir diğer veri seti de drenaj ağı verileridir. Drenaj ağı verileri, bir bölgede topoğrafya ve morfolojinin genel karakterini ortaya koymak ve aynı zamanda bölgenin geometrisi üzerinde fayların etkisini göstermede çok önemli katkılar sağlar (Süzen ve Toprak, 1998). Bu çerçevede sahanın drenaj ağı haritası oluşturulmuştur. Bu veri kullanılarak akarsu yoğunluk analizleri, gül diyagramları oluşturulmuş ve çizgisellikler ile ilişkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Akarsu yoğunluğu haritasında akarsular özellikle DAFZ içerisinde yoğunlaşmıştır. Akarsuların gül diyagramlarında baskın

yönler K-KD ve G-GB doğrultuları ile yaklaşık D-B doğrultularıdır. Bu doğrultular, sahada DAFZ dışında başka fay zonlarının varlığına işaret etmektedir. Bu yönler aynı zamanda Landsat 8 gül diyagramı ile uyumludur. Drenaj ağı verisi faylar ile karşılaştırıldığında çakışan toplam uzunluk 1016,2 km ve çakışan yüzdeler ise %53,5'tir (Şekil 9).

Çizgisellik oryantasyon analizleri, literatürde çizgisellik ile ilişkili olan araştırmalarda genellikle rose (gül) diyagramları ile analiz edilmektedir. Bu çalışmada ise çizgiselliklerin baskın yönlenmelerini ortaya koymak amacıyla yönlenme (oryantasyon-gül diyagramları) analizleri yapılmıştır (Şekil 10). Tüm veriler kullanılarak gerçekleştirilen gül diyagramlarına bakıldığında farklı ışıklandırma açıları ile oluşturulan kabartma verilerinin gül diyagramları birbirinden farklı özellikler gösterir. 315° kabartma gül diyagramı fay verisi ile tamamen uyumlu görülürken, 270° ve 45° kabartma verileri ise sahada kabaca K-G doğrultulu ve KB-GD doğrultulu başka fay zonlarının varlığını ortaya koyar. Landsat 8 verisine ait gül diyagramında DAFZ yer almakla birlikte bunun dışında K-G ve kabaca D-B doğrultusunda uzanan başka fay zonlarının varlığı görülmektedir. Drenaj ağı verisine ait gül diyagramında ise baskın yönler, Landsat 8 verisi ile uyumlu görülmektedir.

Şekil 9: Akarsu Verisinden Oluşturulan Çeşitli Haritalar ve Gül (rose) Diyagramı

Şekil 10: Çizgisellik Verilerinden Oluşturulmuş Karşılaştırmalı Gül (rose) Diyagramları

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Uzaktan Algılama-Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) veri ve yöntemleri, arazi çalışmaları öncesi ve sonrasında çalışılan saha ile ilgili ön bilgilerin elde edilmesi, çeşitli yorumların ve analizlerin yapılması gibi konularda önemli katkılar sağlar. Doğu Anadolu Fay Zonu ve çevresi, Türkiye'nin önemli aktif tektonik sahalarından biridir. Bununla birlikte literatürde DAFZ çevresinde yer alan fayların tümüyle haritalanmadığı görülmektedir. Çizgisellik analizleri sonucunda Landsat 8 OLI uydu görüntüsü üzerinde toplam 5284,5 km çizgisellik uzunluğu; 315° kabartma verisinden 3461,3 km, 270° kabartma verisinden 3951,8 km ve 45° kabartma verisinden ise 3952,5 km çizgisellik uzunluğu tespit edilmiştir. Drenaj ağı haritasında ise 4584,3 km akarsu uzunluğu elde edilmiştir. Fay haritasında toplam fay uzunluğu 1896,3 km'dir. Doğruluk analizlerinde faylara 200 m'lik tamponlar atıldığında faylar ile Landsat 8 OLI'den elde edilen çizgiselliklerin çakışma yüzdesi %53,5 olarak bulunmuştur. Kabartma (gölgeli rölyef) verisinden elde edilen çizgiselliklerin faylar ile çakışma yüzdesi ise %36 ile %41 arasında değişmektedir. Drenaj ağının faylar ile çakışma yüzdesi ise %53,5'tir. Doğruluk analizlerinde genelde düşük değerlerin ortaya çıkmasının temel nedenleri, fay haritalarının bir bütün olmayıp farklı kişiler tarafından farklı zamanlarda ve farklı amaçlar için yapılmış olması ve çalışma sahasında var olan yoğun bitki örtüsü ve zorlu arazi şartları nedeniyle haritalanmamış başka fayların var olmasıdır.

Genel olarak kabartma verileri, Landsat 8 uydu verisi ve drenaj ağı verilerinden elde edilen yoğunluk haritaları birbirine benzer özellikler gösterir. Bu yoğunluk haritalarında DAFZ belirgin olmakla birlikte bunun dışında başka fay zonlarının varlığı görülmüştür. Tüm veriler kullanılarak oluşturulan oryantasyon analizlerinde DAFZ sahada belirgin olmakla birlikte bu zonun dışında DAFZ'na

Lansat 8 Oli Uydu Görüntüleri ve Gölge Rolyef Verileri ile Doğu Anadolu Fay Zonu (Bingöl-Karlıova Arası)'nın Çizgiselliklerinin Belirlenmesi ters yönlerde uzanan başka fay zonlarının varlığı ortaya konulmuştur. Literatürde DAFZ iyi bir şekilde tanımlanmış ve çok sayıda çalışmalar yapılmıştır. Ancak çalışma sahasında DAFZ dışında yer alan diğer fay zonları ile ilgili literatürde çok az çalışma bulunmaktadır. Bu yüzden bu çalışmada üretilmiş olan haritalarda tespit edilen yeni fay zonları, başka yeni araştırmalarda arazi çalışmaları, jeolojik, jeomorfolojik ve hidrografik verilerle yerinde denetlenerek yeniden haritalandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

ArcGIS Spatial Analysis, (2014).

Aksoy, E. İnceöz, M., Koçyiğit, A. (2007). "Lake Hazar Basin: A Negative Flower Structure on the East Anatolian Fault System (EAFS) SE Turkey." Turkish Journal of Earth Sciences, 16, 319-338.

Arpat, E., Şaroğlu, F. (1972). "Doğu Anadolu Fayı ile İlgili Gözlemler ve Düşünceler." Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi, 78, 44-50.

Avcı, V. (2014). *Karlıova Havzası ve Çevresinin (Bingöl) Genel ve Uygulamalı Jeomorfolojisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Avcı, V., Sunkar, M., (2018). "Palu (Elazığ) - Bingöl arasında Doğu Anadolu Fay Zonu üzerinde görülen heyelanların litolojik birimler ve fay hatlarıyla ilişkisi." MTA Dergisi, 157: 23-38

Chorowicz, J. Dhont, D. and Gündoğdu, N. (1999). "Neotectonics in the eastern North Anatolian fault region (Turkey) advocates crustal extension: mapping from SAR ERS imagery and Digital Elevation Model", Journal of Structural Geology, 21, 511-532.

Dhont, D. Chorowicz, J., Yürür, T. and Köse, O. (1998). "Polyphased block tectonics along the North Anatolian Fault in the Tosya basin area (Turkey)." Tectonophysics, 299, 213-227.

Erinç, S. (2010). *Jeomorfoloji I*. Der Yayınları, İstanbul.

Herece, E. (2008). *Doğu Anadolu Fayı (DAF) Atlası*. MTA Özel Yayın Serisi-13

Hung, L.Q. Batelaan, O. and De Smedt, F. (2005). "Lineament extraction and analysis, comparison of Landsat ETM and Aster imagery. Case study: Suoimuoi tropical karst catchment. Vietnam." *Proc. of SPIE* Vol. 5983, 59830T, 1-12.

Jensen, J. R. (1996). *Introductory Digital Image Processing*. Prentice Hall Series in Geographic Information Science, New Jersey. 316 pages.

- Lansat 8 Oli Uydu Görüntüleri ve Gölge Rolyef Verileri ile Doğu Anadolu Fay Zonu (Bingöl-Karlıova Arası)'nın Çizgiselliklerinin Belirlenmesi
 Karaca Ö. Karagüzel R. ve Ertunç A. (2003). "Uzaktan Algılama Yöntemi Kullanılarak Fethiye ve Çevresinin Jeolojik Özelliklerinin Belirlenmesi." Cumhuriyet Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, Seri A-Yerbilimleri C.20, S.1, s. 52-61. 12
- Koçyiğit, A., Aksoy, E., İnceöz, M. (2003), "Basic Neotectonic Characteristics of the Sivrice Fault Zone in the Sivrice-Palu area, East Anatolian Fault System (EAFS)", Turkey. Excursion Guide Book, International Workshop on the North Anatolian, East Anatolian and Dead Sea Fault Systems: Recent Progress in Tectonics and Palaeoseismology, 31 August to 12 September 2003, METU (Ankara, Turkey).
- Lillesand, T.M. and Keifer, R.W. (1999). *Remote Sensing and Image Interpretation*. 4th Edition.
- Meijninger, B.M.L. (2001). *Geographic information systems analysis of north western Greece: A tectonic investigation of north-western Greece by means of remote sensing analysis and digital terrain analysis*, Msc. Thesis, Utrecht University, Faculty Of Earth Sciences , Department of Geology & ITC International Institute for Aerospace Survey and Earth Sciences. 45p.
- O'Leary, D. W. Friedman, J. D. Pohn, H. A. (1976). "Lineament, linear, lineation: Some proposed new standards for old terms." Geological Society America Bulletin, Vol.87, 1463-1469.
- Özdemir, M. A. ve İnceöz, M., (2003). "Doğu Anadolu Fay Zonunda (Karlıova-Türkoğlu ara-sında) Akarsu Ötelenmelerinin Tektonik Verilerle Karşılaştırılması." Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,C: 5, S: 1, s: 89-114, Afyon.
- Sarp, G., Toprak, V. (2007), "Otomatik Olmayan Yöntemler Kullanılarak Landsat ETM Uydu Görüntüsünden Çizgisellik Belirlenmesi", TMMOB Harita ve

Kadastro Mühendisleri Odası Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi, 30 Ekim–02 Kasım 2007, KTÜ, Trabzon.

Schowengert, R.A. and Glass, C.E., (1983). "Digitally processed topographic data for regional tectonic evaluations." Geological Society of America Bulletin, 94, 549-556.

Suzen, M.L., and Toprak, V. (1998). "Filtering of satellite images in geological lineament analyses: An application to a fault zone in Central Turkey." International Journal Remote Sensing, 1101–1114.

Sümengen, M. (2011). 1/100000 ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları (K45 paftası), Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Ankara.

Tonbul, S., (1990). "Bingöl Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi ve Gelişimi." Atatürk D.T. Coğ. Y. K. Coğrafya Araştırmaları, Sayı: 2, Ankara.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Lineament is formally mappable surface properties that correspond to underground structures probably and that distinguish easily from the surrounding structures. Application of satellite images in earth sciences accelerated recently increasing of multidisciplinary studies. The study area covers the Eastern Anatolian Fault Zone (EAFZ) extending between Bingöl and Karlıova. East Anatolian Fault Zone (EAFZ) is left lateral strike slip fault zone extending in NE-SW direction between Karlıova-Antakya in Turkey's east. EAFZ is a large shear belt between Anatolia in northwest and Arab-African plates in the southeast, approximately 30 km wide and 700 km long.

Method

The remote sensing data used in this study is the 8th Band of Landsat 8 satellite images 1 August 2002. GIS data consist 30 m resolution Digital Elevation Model, digital stream, fault and settlement data. The study was conducted in two stages First stage, Histogram equalization and filter was applied to Landsat 8. Hillshade maps was created with 30 m resolution Digital Elevation Model data using the 270°, 315° and 45° lighting angle. Lineaments automatically obtained in the PCI Geomatica program. All the lineaments were combined in the ArcGIS program and transformed into a single linearity map. In this lineament map, overlapping lines, streams and lines of human elements (road, field boundary, etc.) were deleted. Lineaments was ignored with masking because of much human elements in the Bingöl Plain. Second stage, accuracy analysis was made. 200 m buffer zones was created according to faults. Lineaments that exist into buffer zones was superposed. Lineaments coinciding with faults was accepted as fault. Results was evaluated as statistics. Lineament density analysis was made using lineaments data and other fault zones that existed in the field was indicated. Being made orientation analysis (Rose diagrams), orientations of lineaments was compared with faults orientations. Also, drainage network map of the study field was created at this stage. Stream density analyzes and rose diagrams was made using this data and relations with lineaments was determined.

Findings (Results)

Paleozoic-Quaternary rocks are found in the study area. These rocks are incompatible with each other. The most important tectonic structure in the area is the Eastern Anatolian Fault Zone. There are also other fault zones that

cut the DAFZ by right angles. The main geomorphological units in the study area are high mountainous areas, plateaus, plains, canyon valley, and aluvial fans. At result of the analysis length of lineaments that obtained from Landsat 8 data are 5284,5 km. Count of lineaments are 6952. A total of lineaments length are 3461.3 km in 315 ° shaded relief data, 3951.8 km in 270 ° shaded relief data and 3952.5 km in 45 ° shaded relief data. At accuracy analysis, total length of lineaments of Landsat 8 coinciding with faults are 1015.5 km. The percentage is 53.5%. Total length of lineaments of 315° relief coinciding with faults are 698.3 km. The percentage is 36.8 %. Total length of lineaments of 270° relief coinciding with faults are 774.5 km. The percentage is 40.8 %. Total length of lineaments of 45° relief coinciding with faults are 778.7 km. The percentage is 41 %. Lineament density analysis was made with lineament data. When density maps compared, interesting results emerge. Density maps obtained from relief data show similar characteristics. Although DAFZ is prominent in these density maps, the presence of other fault zones is noteworthy. Landsat 8 OLI density map has several fault zones. Relief rose diagrams are different from each other. While the 315 ° relief rose diagram is fully compatible with the fault data, the relief data of 270 ° and 45 ° reveals the presence of other fault zones in the K-G direction and NW-SE direction. Although the rose diagram of the Landsat 8 data includes DAFZ, there are roughly other fault zones extending along K-G and D-B directions. The dominant directions in the rose diagram of the drainage network data are consistent with the Landsat 8 data.

Conclusion and Discussion

Remote Sensing-Geographical Information Systems (GIS) data and methods contribute to related field that studied before and after field work matters such as beign obtained preliminary information, being made various interpretations and analyzes. East Anatolian Fault Zone and the environment is one of Turkey's most important active tectonic area. The superposition percentage of Landsat 8 OLI lineaments is 53.5%. The percent superposition of the hillshade lineaments with the faults varies between 36% and 41%. The percent superposition of the drainage network lineaments are % 53.5. Density maps obtained from relief data, Landsat 8 satellite data and drainage network data show similar characteristics. Although DAFZ is prominent in these density maps, there are also other fault zones. Although DAFZ is evident in orientation analysis, there are other fault zones extending in opposite directions to DAFZ. In the literature, DAFZ is well defined and numerous studies have been conducted. However, there are no studies in the literature regarding other fault zones in the field. So, in this study new fault zones detected in the produced maps were researched being checked with other surveys and field studies, geological, geomorphological and hydrographic data.

BİYOKAPİTALİZM VE BEDEN SİMSARLIĞI: GÜNÜMÜZDE BEDEN TİCARETİNİN MESLEKLEŞMESİ

Murat ARPACI*

Öz

Bu çalışma, neoliberalleşme ve biyopolitika arasındaki ilişkiyi iki kavram üzerinden ele almaktadır: Biyokapitalizm ve beden simsarlığı. Biyokapitalizm, biyolojik yaşamın yeni neoliberal piyasa hedefleri doğrultusunda yatırım kaynağına dönüştürülmesi ile biyoteknoloji endüstrisinin gelişmesiyle ortaya çıkan yeni biyopolitik stratejilerin bütünleşmesini ifade etmektedir. Bu bağlamda biyokapitalizm, yeni neoliberalizm ile yeni biyopolitikanın eklenmesidir. Biyokapitalizm, biyolojik malzemeye ihtiyaç duyan endüstrilerin ve kurumların talepleri doğrultusunda bedeni en küçük bileşenlerine ayırarak bir yatırım kaynağına dönüştürür ve metalaştırır. Günümüzde organ, doku ve kadavra ticaretinin yaygınlaşması ve küresel bir karaborsaya dönüşmesi biyokapitalizmin bir sonucudur. Beden ticaretinin piyasadaki alıcılarına organ, doku ve kadavra temin eden beden simsarlığı ise biyokapitalizmin tüm iktisadi eğilimlerini ifade eden yeni bir meslekleşme biçimidir.

Anahtar Kelimeler: Biyokapitalizm, Yeni Biyopolitika, Beden Simsarlığı, Beden Ticareti, Organ Ticareti, Kadavra Ticareti.

BIOCAPITALISM AND BODY BROKERS: PROFESSIONALISATION OF BODY TRADE TODAY

Abstract

This study discusses the relationship between neoliberalization and biopolitics based on two concepts: biocapitalism and body brokers. Biocapitalism refers to the integration of new biopolitical strategies that have emerged with the development of the biotechnology industry with the transformation of biological life into investment source in line with new neoliberal market targets. In this context, biocapitalism is the articulation of new neoliberalism and new biopolitics. Biocapitalism transforms the body into an investment source and commodifies it, in line with the demands of the industries and institutions that need biological materials. Today, the spread of organs, tissues and cadaver trade and its transformation into a global black market are the result of biocapitalism. Body brokers, who provides body, tissue and cadaver to the buyers of the body trade, is a new form of professionalisation that expresses all the economic tendencies of biocapitalism.

Keywords: *Biocapitalism, New Biopolitics, Body Brokers, Body Trade, Organ Trade, Cadaver Trade.*

1. GİRİŞ

Bu çalışma, biyoteknoloji endüstrisinin ortaya çıkışı ve organ nakillerinin gelişmesi ile kadavranın, biyoteknoloji endüstrisi, sağlık alanı (hastaneler, tıp eğitimi, medikal şirketler, donör şirketleri, ilaç endüstrisi gibi) ve kozmetik endüstrisinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmasının sonuçlarını, neoliberalizm ve biyopolitika kavramında yarattığı etkiler çerçevesinde tartışmayı amaçlamaktadır. Çalışma, biyolojik yaşamı doğrudan ilgilendiren bu üç gelişme ile birlikte günümüzde neoliberalizm ve biyopolitika ilişkisini nasıl yeniden düşünebiliriz sorusuna yanıt aramaktadır. Söz konusu gelişmelerle

birlikte biyolojik yaşamı kuşatan biyopolitik stratejilere yenileri eklendiği gibi bu stratejiler etrafında yaşam bilimleri ile kapitalizm arasındaki ilişki de yeniden yapılanmıştır.

1950'lerden itibaren gelişmeye başlayan ancak esas olarak 1980'lerde ortaya çıkan biyoteknolojilerin gelişmesine eşlik eden iki önemli gelişme daha bulunmaktadır: DNA araştırmaları ve organ naklinde yaşanan ilerlemeler. Bilim alanında yaşanan ve biyoteknolojilerin ortaya çıkışını hazırlayan bu gelişmeler, 1980'lerde itibaren giderek kuralsızlaşan neoliberal piyasanın ve sisteme hakim olan şirketleşme mantığının tüm toplumsal alanlardaki hakimiyetini giderek güçlendirme sürecine tekabül etmektedir. Biyoteknolojilerin ve neoliberalizmin birbirlerini besleyerek eş zamanlı yükselişlerinin en önemli sonucu, bilimin ve bilimle uğraşan kurumların daha fazla neoliberal piyasanın hedefleri doğrultusunda yeniden yapılandırılması olmuştur. Tıp eğitimi veren, medikal alanda faaliyet gösteren ve organ nakli yapan şirketler ile birlikte ilaç, gıda ve kozmetik endüstrisi giderek kuralsızlaşan bir piyasa mantığına göre faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda biyoteknoloji endüstrisinin gelişmesiyle birlikte başta biyoloji ve tıp gibi yaşam bilimleri olmak üzere bilimsel bilgi üreten tüm disiplinler ve kurumlar neoliberalleşme sürecinden etkilenmiştir. Yeni biyopolitik stratejilerin başında gelen biyoteknoloji endüstrisi, biyolojik yaşamın tüm unsurlarını sermaye birikim kaynağı olarak görmekte ve söz konusu biyolojik malzemeyi bu birikimin çıkarları doğrultusunda kullanmaktadır. Bu bağlamda söz konusu endüstri için biyolojik yaşam bir rezervdir. Neoliberalleşme dalgası insan bedenini hücrelerine kadar metalaştırırken, biyoteknoloji endüstrisi ve şirketleşen sağlık sahası da bu metalaşmadan en fazla kazanç elde eden alanlar olmuştur. Biyoteknoloji endüstrisi ve sağlık alanında faaliyet gösteren şirketler, biyolojik yaşamdan hem bilgi hem de ürün olarak meta üretmektedirler.

Biyoteknoloji endüstrisi, sağlık alanında eğitim, araştırma ve geliştirme faaliyeti yürüten şirketler, hastaneler, ilaç ve kozmetik endüstrisi, hem bilgi hem de ürün üretebilmek için her geçen gün daha fazla biyolojik malzemeye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu biyolojik malzemenin somut karşılığı başta organ, doku, hücre ve kadavra olmak üzere esasında bedenin bütün parçalarıdır. Bu nedenle günümüzde beden ticareti, organ ve kadavra ticaretine indirgenemeyecek ölçüde bedenin tüm öğelerinin metalaştırılması stratejisi üzerine kuruludur. Bu bağlamda günümüzde piyasanın taleplerinin ortaya çıkardığı sonuç, beden ticaretinin milyonlarca dolar hacme ulaşması, yüzbinlerce kadavranın, organın ya da beden parçasının (doku, kan vb.) piyasadaki arz-talep ilişkisi doğrultunda belirlenen fiyatlarla dolaşıma girmesidir. Organları, dokuları ve kadvraları dolaşıma giren kişiler çoğunlukla yoksullar ve mülteciler, kadvraları tıbbi araştırmalar için bağışlananlar ya da hastanelerin morglarında ve krematoryumlarda yakınlarından izinsiz olarak beden parçaları alınıp satılan kişilerdir. Beden ticareti etrafında gelişen bu sektörleşme çoğu kez illegal ve denetimsiz koşullarda yapılmaktadır. Organ, doku ve kadavra ticaretini ifade eden “body trade” (beden ticareti), “body market” (beden borsası) ve “red market” (kırmızı borsa) gibi kavramlar 2000’li yıllardan itibaren literatüre girmiş durumdadır. Söz konusu ticaretin yaygınlaşmasıyla yalnızca sektörün kendisiyle ilgili değil sektörün aktörleri ve bu “mesleği” icra edenler hakkında da yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Beden borsasının müşterilerine beden ve parçalarını temin eden aracılar literatürde “body brokers” (beden simsarları) denilmektedir.

Bu çalışma günümüzün hakim paradigması olan neoliberal biyopolitikayı biri teorik diğeri pratik iki sonuç etrafında tartışmaktadır: Biyokapitalizm ve beden simsarlığı. Biyokapitalizm, neoliberalizm ile biyopolitikanın yeni gelişmeler etrafında (biyoteknoloji endüstrisi gibi) ortaya çıkardığı teorik sonucu ve eklemlenme biçimini ifade etmektedir. Beden simsarlığı ise bu neoliberal yeni

biyopolitikanın, yani biyokapitalizmin cisimleşmiş bir örneğidir. Beden simsarları çoğu kez illegal ve etik dışı yöntemlerle dokuların, organların ve ölü bedenlerin piyasada dolaşımını sağlayan ve bu piyasanın taleplerini karşılayan araçlardır. Dolayısıyla biyokapitalizmi bir meslekle özetlemek ya da örneklemek gerekirse bunun beden simsarlığı olacağını söylemek yanlış olmaz.

2. BİYOKAPİTALİZM: YAŞAM BİLİMLERİ VE KAPİTALİZMİN BÜTÜNLEŞMESİ

Günümüzde canlı yaşamının ve insan bedeninin yeni tıbbi gelişmeler ve teknolojilerden nasıl etkilendiğine dair tartışmalar, bilim ve neoliberalizm arasındaki eklemlenmeler, söylemsel geçişkenlikler ve stratejik ortaklıklar temelinde yürütülmektedir. Günümüz kapitalizmine hakim olan neoliberalizm, yaşama dair her unsurun metalaştırıldığı, güvencesizliğin norma dönüştüğü ve piyasa mübadelesinin yalnızca sistemin genel işleyiş mantığına değil bütün insan eylemlerine ve ilişkilerine rehberlik ettiği bir teoriye dayanmaktadır. Neoliberalleşme, yalnızca iktisadi ve siyasi yönetim mantığını değil, iş bölümleri, sosyal ilişkiler, düşünce şekilleri, üreme etkinlikleri ve en derin alışkanlıkları yıkıp yeniden inşa eden bir harekettir (Harvey, 2015: 11). İktisadi ve siyasi kültürle birlikte, etik ve kültürel formların piyasanın kazanç ve mübadele mantığına göre yeniden yapılandırıldığı bu zihniyet formu, yaşam bilimlerini de derinden etkilenmiştir. Bu yeniden yapılanma, yalnızca yaşam bilimlerini değil, yaşam bilimleri ile neoliberalizm arasındaki eklemlenmenin pratik sonucu olarak yeni beden kültürünü, yaşama ve ölüme dair algıları da dönüştürmüştür.

Yaşam bilimleri ile neoliberal kapitalizm arasında kurulan bu ilişkiyi, Kaushik Sunder Rajan'ın *biyokapital* kavramı etrafında tartışmak mümkündür. Rajan, biyokapitali şu sözlerle açıklar:

“Biyokapital”, yaşam bilimlerinin günümüzdeki işleyişinin parçası olan mübadele ve dolaşım sistemleri üzerine bir çalışma olmanın yanı sıra, söz konusu yaşam bilimlerinin, içinde bulunduğumuz dönem için giderek temel epistemolojiler haline gelmesini konu ediyor.” (Rajan, 2012: 26).

Biyokapital kavramı günümüz kapitalizminin biyopolitik yönüne işaret eden bir kavramsallaştırmadır. Rajan, “kapitalizmin biyopolitik bir biçimi” (Rajan, 2012: 343) olarak tanımladığı biyokapital kavramını Foucault’nun biyopolitika kavramı ile Marx’ın metaların mübadelesi ve dolaşımı üzerine düşüncelerini sentezleyerek teorileştirir. Foucault’ya göre biyopolitika, biyolojik yaşama dair süreçlerin siyasal hesapların odağına yerleşmesi ve biyolojik süreçleri düzenlemeye yönelik stratejiler izleyen yeni bir iktidar formunun ortaya çıkmasıydı (Foucault, 2003: 102-103; Lemke, 2013: 54). Biyopolitika, temelde, tüm canlı yaşam formlarının yeniden sorunsallaştırılmasını da beraberinde getiriyordu. Foucault’ya göre biyopolitik stratejilerin tahayyül ettiği insan, şirket, girişim ve üretim insanıydı (Foucault, 2015: 128) ve bu stratejiler, nüfusun ve toplumun bu tahayyül doğrultusunda dönüştürülmesi için gerekliydi. Dolayısıyla burada biyolojik varoluşun siyasallaştığı ve kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda iktisadileştiği bir biyo-iktidar yapısı söz konusudur ve biyokapitalizmin bir yönünü bu oluşturmaktadır.

Biyokapitalizmin diğer teorik yanı ise Marx’ın mübadele ve dolaşım hakkındaki düşüncelerine dayanır. Marx’a göre bir şeyin meta olmasının koşulu mübadele edilebilir olmasıdır (Marx, 2011: 94). Piyasada metalar dolaşıma girerek başka metalarla mübadele edilirler ve modern kapitalizmde mübadelenin yegâne aracı paradır. Buradan hareket edersek Rajan’ın da belirttiği üzere biyokapitalizmin analizi “para, bilgi ve biyolojik malzeme gibi farklı biçimlerdeki birçok mübadele

biriminin analizini içerir” (Rajan, 2012:26). Rajan, bilgi, para ve biyolojik malzeme arasında kurulan yeni bir ilişki olarak tarif ettiği biyokapitalizmin ortaya çıkışını genom araştırmalarının ve biyoteknoloji endüstrisinin gelişmesiyle açıklamaktadır. Biyoteknoloji şirketleri, insan biyolojisinin en incelikli yönlerini açığa çıkaran genom araştırmalarını endüstrileştirerek veri tabanı elde etmiş ve buradan üretilen bilgiyi de sermaye birikimine dönüştürmüşlerdir. Bu süreçte en etkili sektör de ilaç endüstrisi olmuştur (Rajan, 2012: 49).

Rajan, biyokapital kavramından hareketle yalnızca biyopolitika kavramını yeni bir bağlamda yorumlamaz aynı zamanda özne kavramını da bu çerçevede tartışır. Foucault'nun modern öznenin *yaşam*, *emek* ve *dilin* kesiştiği noktada kurulduğunu öne süren teorisini yeniden yorumlayan Rajan, biyokapital ile birlikte yaşam, emek ve dilin yeni konumunu şu sözlerle yorumlar:

“Yaşam, özellikle de yaşamın yatırım yapılabilecek inandırıcı bir gelecek biçiminde yeniden tanımlanması; emek, özellikle tüketim emeği, bağımsız tercihlere sahip bir özne olarak tüketmek veya bir denek özne olarak tüketilmek; ve nihayet, mübalağalı reklam ve umut, kurtarıcılık ve mesihçilik söylemlerinde kullanıldığı biçimiyle dil.” (Rajan, 2012: 338-339).

Yaşamın sermaye yatırımının odağına yerleşmesi, öznenin kendisinin de tüketildiği bir piyasa kültürünün oluşması ve bu koşullarda çaresizleşen özneyi “umut” vaat ederek teskin eden yeni bir reklam dili, biyokapitalizmin ideolojisinin dayanaklarını oluşturmaktadır.

Bu yeni biyopolitika ile neoliberalizm arasındaki ilişkiyi tartışan isimlerden biri olan Melinda Cooper da, yeni biyopolitika ile birlikte neoliberalizmin

sermayeleştirmek istediği şeyin “insan kanı” olduğunu ve bununla birlikte biyolojik üremeye dair tüm unsurların metalaşmaya müsait hale getirildiğini belirtir (Cooper, 2008: 9). Neoliberal yeni biyopolitika ile birlikte biyolojik yaşamın bütün parçaları sermaye birikiminin kullanacağı bir nesneye dönüşmektedir. Cooper’a göre neoliberal biyopolitikanın yaşam süreçleri ile sermaye birikim süreçlerini birlikte yönetmesinde biyoteknoloji endüstrisi önemli bir rol üstlenmektedir. Nitekim Cooper, yeni biyopolitikayı, neoliberalizm ile biyoteknolojinin iktisadi ortaklığı zemininde tartışır. Cooper’a göre neoliberal büyümeye dair teorilerin tarihi ile biyoteknolojik büyüme vizyonları eş zamanlı olarak izlenmelidir (Cooper, 2008: 19). Günümüzde yaşam bilimleri ve biyoteknoloji aynı iktisadi birikim rejimlerinin bir parçasına dönüştürülmüştür. Bu nedenle de ABD’de biyoteknoloji endüstrisi 1980’lerden itibaren sistematik olarak desteklenmeye başlanmıştır (Cooper, 2008: 26-27). Bu anlamda yeni biyopolitika ve biyoteknoloji endüstrisi ile bilim, kapitalist birikim rejimine tabi hale getirilmiştir.

Günümüzde beden politikaları konusunda Foucault’nun iktidar kuramının açtığı teorik hatla temas halinde olan önemli bir tartışma da, bedeninin yeni kuşatılma biçimlerine ilişkindir. Donna J. Haraway, Gilles Deleuze ve Beatriz Preciado gibi isimler, artık biyolojik yaşamın ya da biyolojik malzemenin mikro ölçeklerde kuşatıldığını, denetlendiğini ve metalaştırıldığını ifade ederler. Biyoteknolojilerle birlikte ortaya çıkan yeni beden politikalarını tartışan isimlerden biri olan Donna J. Haraway, 1985 tarihli “Siborg Manifestosu: Yirminci Yüzyılın Sonunda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist Feminizm” başlıklı önemli metninde, günümüzde tahakkümün form değiştirdiğini belirtir. Haraway’e göre artık eski hiyerarşik tahakkümlerden, “tahakküm enformatiği” olarak adlandırdığı başka bir evreye geçilmiştir. Haraway’e göre bu yeni evrenin unsurlarından biri de genetik mühendisliği ve optimal genetik stratejilerdir (Haraway, 2010: 64-65).

Bedene yönelik iktidar stratejilerinin dönüştüğünü ifade eden isimlerden biri de Gilles Deleuze'dür. Deleuze, 1990'da yazdığı "Denetim Toplulukları Üzerine Ek" başlıklı metninde, günümüzde bedeni bir bütün olarak kapatıp-kuşatan disiplin stratejisinin yerine daha incelikli denetim stratejilerinin geçtiğini belirtir. Deleuze'e göre denetim toplumlarında "bireyler bölünebilir bir hal alırken, kitleler de örneklemeler, veriler, piyasalar ya da bankalar halini almıştır" (Deleuze, 2006: 201).

Beatriz Preciado ise günümüz kapitalizminde endokrinolojinin, farmakolojinin, ilaç endüstrisinin ve kimyasalların oynadığı role dikkat çeker. Preciado, ileri biyo-moleküler teknikler ile birlikte ortaya çıkan yeni bir tür kapitalizmle karşı karşıya olduğumuzu belirtir. Preciado'nun "farmako-pornografik biyokapitalizm" olarak adlandırdığı bu yeni kapitalizmin ortaya çıkmasında İlaç endüstrisi ve tıbbi kimyasallar önemli bir rol üstlenmektedir. Moleküler teknolojilerin denetimi altında yaşadığımızı belirten Preciado'ya göre 1980'lerde yeni hormonlar keşfedilmiş ve bunlar ticarileşmiş, üreme alanında yeni mikro-protez denetim mekanizmaları ortaya çıkmıştır (Preciado 2008: 107). Preciado'ya göre farmako-pornografik biyokapitalizm, yeni bir öznelğin icadı ve onun küresel yeniden üretimidir (Preciado 2008: 108). Bu bağlamda bedenin konumunun da dönüştüğüne işaret eden Preciado'ya göre farmako-pornografik çağda beden, edilgen bir materyal değil tekno-yaşam sistemleri tarafından parçalara ayrılmış tekno-organik bir arayüzdür (Preciado 2008: 113).

Biyokapitalizme dair tüm bu tartışmalar, biyolojik olanın daha fazla bileşenlerine ayrılmasının, mikro-iktidar stratejileriyle kuşatılmasının ve biyoteknoloji endüstrileri tarafından metalaştırılmasının birlikte işlediğine vurgu yapar. Bu sürecin temel bir parçası olan biyoteknolojinin temelleri iki önemli gelişmeye yaslanmaktadır: Organ nakilleri ve DNA araştırmaları. Biyoteknolojinin gelişmesi, DNA araştırmaları ve organ nakillerinin gerçekleşmesi, birlikte ortaya çıkan

gelişmelerdir. İlk başarılı organ nakli 1950'lerde böbrek nakli ile gerçekleştirilmiş, 1960'lerde kalp ve karaciğer nakli ile bu alandaki gelişmeler devam etmiştir (Cooper, 2008: 106). Biyoteknolojinin gelişmesinin esas motivasyonunu ise DNA araştırmaları oluşturmaktadır. DNA'nın çift sarmal yapısı ilk kez 1953 yılında James Watson ve Francis Crick tarafından ortaya konmuş, bu tarihten itibaren DNA'nın yapısal dizisini ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalar artmış ve biyoteknoloji sahası ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk biyoteknoloji şirketi olan *Cetus* 1971 yılında kurulmuş olsa da, 1980 yılında *Genentech* isimli şirketin hisselerini kamuya arz etmesiyle biyoteknoloji ekonomisi dünyaya ilk kez duyurulmuştur (Rajan, 2012:38). Biyoteknoloji genel olarak canlı yaşamına dair sorunları çözmek, organizmaların yapısını değiştirmek ve organizmaları kullanarak yeni ürünler üretmek üzerine kurulu bir alandır. Yaşam bilimleri, mühendislik ve yeni teknolojilerin birlikteliği ile ilerleyen biyoteknoloji şirketleri özellikle genetik alanında ve DNA araştırmalarında tanınır hale gelmişlerdir. Biyoteknolojinin en önemli finansal destekçilerinin başında bu sahayı kendileri için potansiyel değer kaynağı olarak gören ilaç şirketleri gelmektedir (Rajan, 2012:40).

DNA araştırmalarının oluşturduğu birikimin sonucu olan *İnsan Genom Projesi* (Human Genome Project) 1990 yılında resmi olarak da başlatılmıştır. Uluslararası bir nitelik taşıyan ve dünya ekonomisinde söz sahibi birçok ülkenin (ABD, Almanya, Japonya, Çin ve Fransa) bilim insanlarının bir araya gelmesiyle oluşan genom komisyonu, ilk taslağını 2001 yılında yayınlamıştır (Öner, 2001: 59). Genom projesinin temel amacı "günümüzde tedavisi olmayan 3.000'den fazla genetik hastalığa yatkınlıkları belirlemek, ilgili genlerin yerlerini, yapılarını aydınlatarak tanı ve tedaviyi olanaklı kılmak, gereken genetik düzeltmeleri yapmaktır" (Tuğ vd., 2002: 57). Ancak insan yaşamındaki tıbbi sorunlara çözüm bulmaya yönelik bu iyimser girişimin sağlık alanındaki neoliberalleşmeden etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Nitekim genom projesine dair ilk resmi taslağın

yayınlandığı dönemde *Celera Genomics* isimli bir biyoteknoloji şirketi “farklı ırklardan seçtiği beş denekten aldığı DNA örneklerinde insan genomunun dizin analizini büyük ölçüde tamamlamış ve sonuçları *Science* dergisinde yayınlamıştır” (Öner, 2001: 59). 1998 yılında kurulan ve hızla büyüyen Celera Genomics’in de etkisiyle 2000’li yıllarda biyoteknoloji şirketlerinin hisselerinde bir patlama yaşanmış ve biyoteknolojiye dayanan devasa bir küresel ekonomi sahası doğmuştur. Tıbbi faaliyet gösteren şirketler artmış, üniversiteler başta olmak üzere bilim kuruluşları piyasanın birikim stratejilerine göre yeniden yapılandırılmaya başlanmış ve ilaç endüstrisinin finansal hacmi genişlemiştir. Biyoteknolojiler yalnızca sağlık alanında değil tarım ve beslenme alanını da dönüştürmüştür. Genetiğiyle oynanmış tarımsal ürünler günümüzde beslenmenin bir parçası haline gelmiştir (Işık, 2004: 108).

Biyoteknoloji, yaşam bilimleri ile sermayeyi giderek daha fazla ortak hedefler etrafında bir araya getirme ve bütünleştirme hedefine dayanmaktadır. Sektörün doğası gereği biyoteknoloji sahasında faaliyet göstermek isteyen şirketlerin bilimden yararlanması gerekmektedir. Bu yararlanma yalnızca bilgi ve teknik bağlamında değil meşruiyet elde etme ile de ilişkilidir. Biyoteknoloji şirketleri bilimsel meşruiyete sahip oldukça ve bilim kuruluşlarından destek aldıkça büyümekte, güvenilirlikleri artmakta ve güçlenmektedir. Öte yandan, tıp ve sağlık alanının ticarileştiği neoliberal bir sistemde, yaşam bilimleri de, araştırma ve geliştirme faaliyetleri için ihtiyaç duydukları finansal destek açısından bu şirketlere muhtaç hale getirilmektedir.

Biyoteknoloji şirketleri, DNA ve genetik mühendisliği gibi insan biyolojisini köklü bir şekilde etkileyen alanların şirketleşmesinden duyulan toplumsal endişenin farkında olmuşlardır. Nitekim 1982 yılında yapılan Wesleyan Sempozyumu’nun üstlendiği rollerden biri de bu endişeleri gidermeye yöneliktir. Wesleyan Üniversitesi tarafından düzenlenen sempozyumun konusu DNA araştırmalarıdır.

Sempozyumda bilim insanlarının yanı sıra biyoteknoloji şirketlerinin temsilcileri de konuşma yapmışlardır. Bu şirketlerden biri olan ve biyoteknoloji endüstrisinin dünyaya açılmasına öncülük eden *Genentech* şirketinin üyelerinden Robert A. Swanson, sempozyumda, “Science and Business: Working Together to Meet Human Needs” (Bilim ve İş Çevreleri: İnsan Gereksinimlerinin Karşılmasında Elele) başlıklı bir konuşma yapmıştır. Swanson’un konuşmasının başlığı biyokapitalizmin hem temellerini hem de ideolojisini özetler niteliktedir: Bilim ve sermayenin insan ihtiyaçları için birlikteliği. Swanson, bahsi geçen konuşmasına, biyoteknolojiye duyulan endişelere yer vererek başlamıştır:

“Bugünlerde bazı kimseler, araştırmacı bilginlerle iş çevreleri üyeleri arasında kurulan herhangi bir iş ilişkisine biraz kuşkuyla bakıyor görünüyorlar. Böyle bir tutum, bilim tarihi hakkında yeterli bir görüşe sahip olmayışın belirtisidir. Çünkü tarih boyunca bu tür ilişkiler olagelmıştır ve bundan kazançlı çıkan taraf insanlık olmuştur.” (Swanson, 1987: 93)

Swanson’un konuşmasında iki kavram biyokapitalizmi anlamak açısından dikkat çekicidir: Sym-biosis ve DNA endüstrisi. Swanson, *Genentech* şirketi deneyimi örneğinde bilim ve iş çevreleri arasındaki bağı açıklarken, organizmaların yardımlaşarak birbirleriyle yaşamalarını ifade etmek için kullanılan *sym-biosis* yani *ortakyaşam* kavramını kullanır (Swanson, 1987: 93). Swanson’un konuşmasında ikinci dikkat çekici kavram DNA endüstrisi kavramıdır. Swanson, yaygın olarak kullanılan “DNA dizilimi” ya da “DNA araştırmaları” kavramları yerine “endüstri” kavramını tercih etmiştir. Zira Swanson’un üzerinde durduğu esas nokta DNA araştırmalarının ekonomiye sağladığı olanaklardır (Swanson, 1987: 95). Bu kavram tercihlerinin nedeni esasında artık DNA, genetik ve biyoteknolojilerin gelişmesiyle yaşam bilimleri ile kapitalizmin adeta tek organizma gibi bütünleştiğinin vurgulanmasıdır. Swanson, bu endüstrisinin küresel piyasada ABD ekonomisine sağlayacağı katkıyı ve biyoteknolojinin vaatlerini ise şu sözlerle ifade etmektedir:

“DNA endüstrisi, yeni, buluşçu bir iş alanı olarak tarihsel bir görevi yerine getirmektedir. Bundan önce görülen, bilgisayarlar ve yarı iletkenler (transistörler) alanında kurulan yüksek teknoloji şirketleri gibi, rekombinant DNA endüstrisi de, ulus olarak rekabetçilik gücüne son derece büyük gereksinim duyduğumuz bir sırada, Amerikan endüstrisine dünya pazarlarında bu gücü kazandırma yolunu tutturmuş bulunuyor. Ulusumuzun ivedi işsizlik sorunu ile karşı karşıya olduğu bir zamanda iş olanakları yaratıyor. Ve insanların yaşamlarını zenginleştirecek ürünlerini üretmenin eşliğinde bulunuyor.” (Swanson, 1987: 96)

Bilginin üretilerek pazarlanması dışında Swanson’un dikkat çektiği üzere biyoteknolojilerin biyokapitalizme en büyük katkılarından biri de yeni ürünlerin yani metallerin üretimidir. Tıp ve sağlık alanıyla birlikte, gıda ve ilaç üretimi bu ekonominin en önemli ayaklarını oluşturmaktadır. Nitekim Swanson, konuşmasında, “kârlı, milyarlık bir şirket olma hedefimize ulaşmak için önümüzde aşmamız gereken uzun bir yol bulunmakla birlikte, işi başlatma evremiz, ilk ürünümüzü pazarlamayı umduğumuz bu yıl (1982) tamamlanmış olacak” (Swanson, 1987: 97) demektedir.

Swanson’un bilim ve kapitalizmin işbirliği yapması gerektiğine dair sözlerinin şüphesiz bir karşılığı bulunmaktadır. Nitekim biyoteknoloji ve biyokapitalizmin en önemli sonuçlarından biri de üniversiteler üzerinde olmuştur. Genom analizini yayınlayan *Science* dergisinden Philip H. Abelson, biyoteknoloji alanında ard arda şirketlerin kurulduğunu, bu şirketlerin bilim insanlarını çekmeye başladığını ve bunun yanı sıra akademik kurumlarda çalışan bilim insanlarının da şirket kurmaya akın ettiğini belirtmektedir. Abelson’un aktardığına göre 1980’lerde bu sektörde 150 kadar şirket kurulmuştur (Abelson, 1987: 109). Bu durum sadece bilim insanlarının akademiden ayrılıp kazançlı bir alana yönelmesi anlamına gelmemektedir. Abelson’un aktardığına göre, birçok profesör, hem biyoteknoloji şirketlerinin yönetim kurullarında yer almış hem de üniversitedeki görevlerine devam etmişlerdir (Abelson, 1987: 110). Bilimsel iş gücünün ayrışıp sektör değiştirmesinden ziyade bilim ve biyoteknoloji

endüstrisini daha fazla birleştiren, ittifaklar, ortaklıklar ve geçişkenlikler oluşturan bir durum söz konusudur.

Biyokapitalizm, hem bilginin, hem de biyolojik malzemenin birbirinin kaynağı olacak bir biçimde metalaşmasına dayanmaktadır. Biyokapitalizmde öncelikle biyolojik malzeme metalaştırılarak hem bilgi hem hammadde, yani ürün kaynağına dönüştürülür. Beden üzerinde yapılan araştırmalarla üretilen bilgi, biyoteknolojilerin geliştirilmesi için zorunludur. Bilgi, aynı zamanda maddi değeri olan bir metadır. Tıp, sağlık ve ilaç endüstrileri bilgiyi üretirler ve maddi değeri olan yeni formda metalara dönüştürürler. Biyolojik malzeme aynı zamanda üretim için bir hammadde kaynağıdır. Biyolog James Donady “DNA genetik malzemedir” (Donady, 1987: 17) derken aslında DNA’nın sadece bilgi açısından değil yeni endüstriyel ürün üretimi açısından bir malzeme olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Barry I. Kiefer de “önümüzdeki yıllar için umut veren üç alanın” ilaç, kimya ve gıda endüstrisi olduğunu vurgulamıştır (Kiefer, 1987: 44). Örneğin kozmetik sanayi günümüzde biyoteknoloji sayesinde kadavralardan ürün üretebilmektedir. Netice itibarıyla biyoteknoloji şirketleri ve biyokapitalizm, bilgi ve ürün üretmek için biyolojik malzemeye ihtiyaç duymaktadır. Bu malzemeyi ister “denek”, ister “donör” ya da istersek -Rajan’ın sözünü ettiği yeni neoliberal süslü dilin bir sonucu olan- “bağışçı” nitelendirmesiyle adlandıralım, biyolojik yaşamın ve elbette bu yaşamın toplumsal yaşamdaki somut karşılığı olan bedenin metalaştığı ve de ticarileştiği, biyoteknoloji piyasasının mübadele ilişkilerinin bir parçası haline geldiği bir süreçle karşı karşıyayız. Biyokapitalizmin bedene dair tüm tabuların kaldırılmasını savunan bir sistem olmasının nedeni tam da budur (Yu & Liu, 2009: 294). Bedenin, biyoteknoloji endüstrisinin talep ve stratejileri doğrultusunda serbest kullanımı için öncelikle onun bütünlüğünü koruyan kültürel anlamlarından arındırılması gerekmektedir.

Biyokapitalizmle birlikte beden bir biyolojik malzeme olarak metalaşmasının önemli bir boyutunu kadavra, gan ve doku ticareti oluşturmaktadır. Biyokapitalizmle birlikte insan bedeni adeta bir “hazine” (iç organlar, doku, kemik iliği, üreme organları, kan, plazma, saç ve hatta gövde) olarak görülmektedir. Bugün sadece uluslararası doku ticareti 500 milyon dolar hacindedir (Sharp, 2006: 11).. Özellikle kadavra ticareti kazançlı bir alan haline dönüşmüştür ve günümüzde kullanılan ismiyle “beden marketi” (body shop) ABD’de tıbbi pratiği şekillendirir hale gelmiştir (Sharp, 2006: 11). Bu noktada biyokapitalizmin ihtiyaç duyduğu biyolojik malzemenin yani bedenlerin nasıl tedarik edileceği sorunu ortaya çıkmaktadır. Beden sımsarlarının (body brokers) ortaya çıkışı da ancak bu bağlamda anlaşılabilir. Biyokapitalizmin içerisinde varlık gösteren şirketlerin biyolojik malzeme ihtiyacı ile birlikte ilaç endüstrisinin talepleri, organ nakli yapan kurumların özelleşmesi, kozmetik endüstrisinin gelişmesi ve silah şirketlerinin deneylerinde insan bedenlerini kullanmak istemesi, beden sımsarlarını bu yeni ekonomi sahasının önemli fakat gizli aktörlerinden biri olarak ortaya çıkarmıştır.

3. BEDEN SİMSARLIĞI: BEDEN TİCARETİNİN MESLEKLEŞMESİ

Literatürde ve basında, organ, doku ve kadavra ticaretini adlandırmada genel olarak “organ trade” (organ ticareti), “cadaver trade” (kadavra ticareti) ve “body trade” (beden ticareti) nitelendirmeleri kullanılmaktadır (Cheney, 2006; Bennett ve Wilson, 2010; Lundin, 2015). Söz konusu ticaretin çoğu kez illegal ve yeraltında yürütülmesi nedeniyle “black market” (kara borsa) kavramı da sıklıkla kullanılan nitelendirmelerdendir (Larry, 2004; Martin, 2019). Henüz bu nitelendirmeler kadar yaygın olmasa da literatürde kullanılan başka bir kavram da “red market” (kızıl borsa) olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu ticareti “red market” kavramı ile anlatan Scott Carney’in *The Red Market: On the Trail of the World's Organ Brokers* başlıklı araştırmasından sonra bu kavram

literatürde kullanılmaya başlanmıştır (Carney, 2011). Bu ticareti yapan araçlar ise “body brokers” (beden simsarları) olarak nitelendirilmektedir. Bu kavramın yerleşmesinde ise Annie Cheney’in *Body Brokers: Inside America's Underground Trade in Human Remains* başlıklı çalışması öncü bir nitelik taşımaktadır (Cheney, 2006).

Scott Carney, bahsi geçen araştırmasında, hem biyoteknoloji endüstrisinin taleplerinin hem de kadvraları tüketerek gerçekleştirilen yeni tıbbi pedagojinin ihtiyaçlarını karşılamak için büyük miktarda insan malzemesine, organlara ve kadvralara ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Tıp eğitimi veren özel ve resmi kurumlar ile birlikte ilaç şirketleri ve kozmetik endüstrisi de bu malzemeye ihtiyaç duyan alanların başında gelmektedir (Carney, 2011: 19). Carney’in dikkat çektiği önemli nokta beden ticaretinin nasıl perdelendiğidir. Carney’e göre ister canlı bir donörden isterse kadvradan olsun bağışçının haklarını koruma ve hasta mahremiyeti adına kimliğinin gizlenmesi, yani bağışçının anonimleştirilmesi, aradaki tedarik zincirinin ve ticari ilişkinin gizlenmesine neden olmaktadır (Carney, 2011: 33). Bu gizlilik ilkesi de söz konusu ilişkinin yeraltına inmesine, illegal yapılmasına, bedenlere ve bağışçılara yönelik çeşitli suistimallere kapı aralamaktadır.

Carney’in araştırmasının bir başka önemli yanı, organ, doku ve kadvra ticaretini besleyen sınıfsal zemindir. Ticaretin hem küresel akış yönü hem de kişilerarası durumu, tedarikçilerin zenginler ve bağışçıların ise yoksullardan oluştuğu sonucu ortaya koymaktadır. Özellikle yoksul ülkelerdeki felaketler (savaş veya doğa olayları) organ, doku ve kadvra ticareti yapan beden simsarları için bir fırsattır. Örneğin 2004’de Endonezya’da meydana gelen Tsunami felaketinden sonra beden simsarları, mülteci kampında yaşamak zorunda kalan çok sayıda yoksul insanın böbreklerini ortalama bin dolardan alıp piyasada satmışlardır (Carney, 2011: 89). Organ ve kadvra ticaretinin küresel akış yönü de ülkeler

arası eşitsizlik ve gelişmişlik seviyesi ile ilişkilidir. Gelir adaletsizliğinin yoğun olduğu, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler organ ve kadavra ticaretinde *tedarikçi* ülke konumunda iken (Hindistan, Çin, Pakistan, Filipinler gibi), gelişmiş ülkelerin *alıcı* konumunda (ABD, Almanya, İngiltere, Kanada) olduğunu söylemek mümkündür (Albaran vd., 2017: 6). Yoksul ülkeler etrafında ortaya çıkan bu “organ nakli turizmi”nde, bir organ nakli için oluşan tüm maliyet 20.000 ile 200.000 dolar arasında değişmektedir (Martin, 2019).

Organ ticareti günümüzde küresel bir beden ve yoksulluk istismarı meselesidir. Aslıhan Sanal’ın da belirttiği üzere marjinal ve gizli bir olgudan ziyaden tıbbın ekonomik bir meslek dalı haline gelmesiyle ortaya çıkan bir çeşit “iş”tir (Sanal, 2013: 32). Biyoteknoloji şirketleri, tıbbi eğitim veren kurumlar, organ nakliyle uğraşan özel tıbbi kurumlar, hastaneler, bilim insanları, araştırmacılar, ilaç ve kozmetik endüstrisi, silah ve patlayıcı imal eden şirketler piyasadan organ, doku ve kadavra talep eden başlıca sahalardır (Cheney, 2006: 16-17). Bu alıcılara organ, doku ve kadavrayı temin eden, “bağışçılar” ile şirketler ve kurumlar arasındaki bağı sağlayanlar ise kendilerini “broker” olarak adlandırmaktadır. Örneğin Ukrayna’dan ABD’deki beş donör şirketine doku ve kadavra tedarik eden bir kişi yargılandığı mahkemede kendisini “human tissue broker” yani “insan doku sımsarı” olarak tanımlamıştır (Willson vd., 2012: 24). Michael Mastromarino isimli bu sımsar, mahkemede, ABD’deki büyük donör şirketlerinden biri olan *RTI Donor Services* ile olan işbirliğini anlatmıştır (Willson vd., 2012: 25). ABD’deki donör şirketleri Doğu Avrupa’daki morglardan beden sımsarları aracılığıyla kadavra ve organ almaktadır. Ailelerin rızası olmadan cesetlerden doku alınıp satıldığı ortaya çıkınca buradaki sımsarlar ile donör şirketleri arasındaki illegal ilişki de açığa çıkmıştır (Willson vd., 2012: 29-30). Dolayısıyla beden sımsarları, küresel donör şirketlerinin ve biyoteknoloji endüstrilerinin karanlık ve gizli yönünü ifade etmektedir.

Organ, doku ve kadavra ticaretinin günümüzde geldiği nokta, bu piyasayı bir “borsa” olarak nitelendirmeye varacak denli arz-talep ilişkisi ile şekillenen kendi içinde dinamik bir finansal alana dönüştürmüştür. Annie Cheney, kadavra ve beden parçalarının yeraltı ticaretini araştırdığı çalışmasında her yıl ABD’de on binlerce kadvranın bu ticaretin bir parçası haline getirildiğini aktarır. Cheney’e göre söz konusu ticarileşme ile her beden parçası kullanım durumuna göre 10 bin ila 100 bin dolar arasında bir fiyatla piyasada dolaşmaktadır (Cheney, 2006: 8). Cheney’in araştırmasına göre kadavra ve beden parçalarını piyasadaki alıcılarına tedarik eden beden simsarları genelde morg görevlileri, bağımsız şirketler, cenaze evleri ve krematoryum sahiplerinden oluşmaktadır (Cheney, 2006: 16-17).

Günümüzde, ABD’de tıp eğitiminde yaklaşık 10.000 kadavra kullanılmaktadır. ABD’de birçok tıp fakültesi yeraltı beden ticaretinin hem alıcısı hem de tedarikçisidir. Bazı tıp fakülteleri düzenli olarak beden simsarları ile iş yapmaktadır. Güneybatı Texas Üniversitesi, Kansas Üniversitesi Tıp Fakültesi, Washington Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tulane Tıp Okulu ve Shreveport’taki Louisiana Eyalet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Merkezi’nin beden simsarları ile çalıştığı tespit edilmiştir (Cheney, 2006: 101). Bununla birlikte cerrahlar için lisansüstü seminerler düzenleyen ve son geliştirdikleri tıbbi cihazları tanıtmak için insan bedeni parçalarını kullanan biyomedikal şirketleri tarafından düzenlenen ticari seminerlerde de kadvralar kullanılmaktadır. “Taze cesetler” ayrıca araştırma deneyleri ve çeşitli cerrahi ve kozmetik ürünlerin üretiminde de hammadde işlevi görmektedirler. Örneğin, kemikler, macun haline getirilerek periodontal cerrahide kullanılmakta; kalp kapakçıkları canlı insanlara nakledilebilmekte; cilt ise yanık kurbanlarının tedavisi için kullanılabilmekte veya saklanabilmektedir (Cheney, 2006: 17).

Beden simsarları, “bilimin ve tıbbın geleceğine hizmet” söylemi altında ticari faaliyetlerini perdelemekte ve böylece yaptıkları işe etik bir çerçeve kazandırmaya çalışmaktadırlar. Cheney’in araştırmasına göre beden simsarlarının birçoğu morg görevlilerinden çıkmaktadır zira beden morga girişinden itibaren hırsızlık için çok fazla fırsat oluşmaktadır. Benzer şekilde yakınları tarafından yakılması için kremasyona verilen cesetler de savunmasızdır. Krematoryum operatörü çok eğitilmiş veya piyasaya aşina ise, kadavrayı krematoryumda yakmadan önce bir beden parçasını rahatlıkla çıkarıp satabilmektedir. Cheney’in de ifade ettiği üzere bir beden yakıldıktan sonra, herhangi bir parçasının eksik olup olmadığını bilmenin bir yolu yoktur (Cheney, 2006: 24). Bu nedende ABD’de krematoryum sahipleri ile tıbbi eğitim veren şirketler ve biyoteknoloji endüstrisi arasında ticari bir bağ oluşmuştur. ABD’de birçok krematoryum sahibi daha fazla kazanç getirdiği için biyoteknoloji şirketlerin de teşvikiyle beden simsarına dönüşmüştür (Cheney, 2006: 30).

Beden simsarlığı, mesleğin kötüye kullanımı (örneğin morg görevlilerin beden parçalarını satması) ile birlikte yoksulluğun istismarı üzerine kuruludur. ABD’de cenaze masraflarının çok yüksek olması, yakınları yeni ölmüş kişileri beden simsarlarının av sahasına dönüştürmektedir. 2017 tarihinde Reuters’ta, yayınlanan “The Body Trade” (Beden Ticareti) başlıklı bir makalede, günümüzde yoksulların bedenleri, kadvraları ve organları üzerinden işleyen ticaretin geldiği boyut ve ceset ekonomisi etrafında oluşan devasa borsa anlatılmaktadır. Makalede, günümüzde kadvra ve organlar etrafında gelişen bir borsanın ve bu borsada faaliyet gösteren beden simsarlarının oluştuğunu ve ABD’de yalnızca dört bölgede 2011-2015 yılları arasında 50 bin beden ve 182 bin beden parçasının ticaretinin yapıldığı bilgisi verilmektedir (Grow ve Shiffman, 2017). Makalede verilen bilgilere göre finansal borsada olduğu gibi beden borsasında da fiyatlar dinamik ve değişken bir karakter arz etmektedir. Örneğin, bu piyasada, gövde için 3 bin 575, kafa için 500, ayak için 350 ve omurga için 300

dolar ücret talep edilmektedir (Grow ve Shiffman, 2017). Makale beden simsarlarının yöntemleri konusunda da bilgi vermektedir. Örneğin ABD’de faaliyet gösteren *Nevada Donor Network* (Nevada Donör Ağı), cenaze salonlarında broşür dağıtarak ölen yakınlarının yasını tutan ailelere pahalı cenaze masraflarından kurtulmanın bir yolunu önermektedir. Bu öneri, ölen yakınlarının bedenlerinin “tıbbi araştırmaların ilerlemesi” için bağışlanması ve karşılığında cenaze masraflarına destek ve ücretsiz ölü yakma teklifine dayanmaktadır (Grow ve Shiffman, 2017). Beden simsarları cenaze sektörü ile danışıklı olarak çalışmaktadır. Cenaze şirketleri beden simsarlarının potansiyel bağışçılara erişimini sağlamaktadır. Bu işbirliği ile yakınlarını kaybeden insanlar bağış yapmaları için teşvik edilmektedir. Bazı cenaze şirketleri aynı zamanda beden simsarlığı işi de yapmaktadır. Makaleye göre son derece denetimsiz bir pazarda yoksullar, ölen yakınlarının bedenlerini şirketlere vermekte, şirketler de müşterilerinin taleplerine göre kadvraları ya bütün halinde ya da parçalara ayırıp satmaktadırlar. Geçmiş yüzyıllardaki “mezar soyguncularına” (Grow ve Shiffman, 2017) benzetilen bu durum, şirketlerin muhtaç ve yoksul aileleri hedef alma stratejilerine dayanmaktadır. Kadavra ticareti konusunda araştırma yapan hukuk profesörü Ray Madoff, ABD’de “cesetler için büyük bir pazar” oluştuğunu ve bu bedenleri kimin aldığını ve onlarla ne yaptıklarının çok fazla bilinmediğini belirtmiştir (Grow ve Shiffman, 2017).

Bu denetimsiz pazar, yoksulların ölü bedenlerini şüphesiz her türlü istismara açık hale getirmiştir. Binlerce beden parçası yakınlarına verilen bilgiler haricinde kullanılmış, bağışçılar yanıltılmış, kimi bedenler tıbbi aletler yerine motorlu testerelerle parçalanmış, beden parçaları sağlıksız koşullarda saklanmış ve ölümler bu iş için özel olarak tasarlanmış uygun yakma alanları yerine tıbbi atık yakma yerlerine atılmıştır. İstismarlar bunlarla ve sadece piyasadaki aktörlerle sınırlı değildir. Arizona’da bir beden simsarına bağışlanan 20 ceset, yakınlarının rızası

olmadan ABD ordusunun patlama deneylerinde kullanılmıştır (Grow ve Shiffman, 2017).

Şüphesiz milyonlarca doların ve her türlü usulsüzlüğün ve istismarın döndüğü bu pazarda boy gösteren şirketler “yardımseverlik” ve “hayırseverlik” ideolojisi etrafında örülmüş reklam dilini kullanmaktadırlar. Bunun örneğini Reuters’ın araştırmasına konu olan *Nevada Donor Network* isimli şirketin web sitesinde yer alan ve bağış yapmayı teşvik ettiği şu sözlerinde görebiliriz: “Birisi bağış için “evet” dediğinde binlerce hastaya umut verir” (www.nvdonor.org). Şirketin sitesinde yer alan ifadelere göre bağış yapma kararı “kahraman” olma kararıdır.

4. SONUÇ

Yaşam bilimleri ve neoliberal kapitalizmin eklemelenmesi ile biyopolitikanın biyolojik yaşamı kuşatma biçiminde de yeni stratejiler ortaya çıkmıştır. Bu eklemelenmenin hem nedeni hem de sonucu olan biyoteknoloji endüstrisinin gelişmesiyle günümüzde yaşam, bilim ve kapitalizm arasındaki ilişki de dönüşmüştür. Neoliberal yeni biyopolitika, canlı yaşamını ve bedenleri daha incelikli bir biçimde siyasal ve iktisadi hesapların odağına yerleştirmiştir. Bu süreci anlamamıza yardımcı olan biyokapitalizm kavramı, şirketleşme, sınırsız metalaşma ve güvencesizleştirme üzerine kurulu neoliberal iktisadi mantık ile canlı yaşamının incelikli noktalarını (DNA, hücreler, dokular başta olmak üzere) kuşatan biyopolitikanın iç içe geçtiği bir yönetimselliği ifade eder.

DNA ve genetik araştırmaları, organ ve doku naklinde tıbbi bilgi ve pratiğin ilerlemesi, sağlık ve ilaç endüstrisinde yaşanan yenilikler ve biyoteknoloji endüstrisinin gelişmesi, insan yaşamına dair önemli olanaklar ve sağlık sorunlarına çözümler getirdiği bilinmektedir. Ancak tüm alanlardaki ilerlemelerin *distopik* diyebileceğimiz karanlık bir yönü de bulunmaktadır. Bu çalışmada tartışıldığı üzere biyokapitalizmi doğuran sektörlerin karanlık

yönlerinin cisimleşmiş hali, beden ticaretiyle uğraşan ve literatürde “body brokers” yani beden simsarları olarak adlandırılan “meslek” aktörlerinin ortaya çıkışıdır. Bu çalışmada tartışıldığı üzere neoliberal yeni biyopolitikayı iki yönüyle özetlemek mümkündür: Epistemolojik ve ekonomi-politik düzeyde biyokapitalizmin ortaya çıkışı ve somut iktisadi düzeyde beden simsarlığı gibi bir mesleğin oluşması.

Beden simsarları, organ, doku ve kadavra talep edenler (bunlar çoğunlukla tıbbi alanda faaliyet gösteren kurumlar, biyoteknoloji şirketleri, organ nakli şirketleri, ilaç, kozmetik ve savunma sanayide faaliyet gösteren şirketlerden oluşmaktadır) ile bunların temin edileceği insanlar arasında aracılık yapan ve bu aracılığı yaptığı için komisyon alan kişilerdir. Bu kişiler çoğunlukla morg görevlileri, krematoryum sahipleri ya da bir şekilde bu ticaretin parçası haline getirilmiş kişilerden oluşmaktadır. Beden simsarları, piyasanın taleplerini, genellikle yoksul olan “bağışçıları” yanıltarak, manipüle ederek ya da yakınlarının haberi olmadan cesetlerin organlarını ve kadvralarını çalarak sağlamaktadırlar. Organ, doku ve kadvraların fiyatları da arz-talep yoğunluğuna göre şekillenmektedir. Günümüzde ciddi bir finansal boyuta ulaşan organ, doku ve kadavra ticareti ile bir “beden borsası” oluşmuştur. Özellikle ABD’de denetimsiz ve illegal bir şekilde işleyen bu “organ, doku ve kadavra piyasası” birçok istismarı (bedenlerin tıbbi amaçların dışında kullanımı, bedene yönelik uygunsuz işlemler vs.) beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Abelson, P.H. (1987). "Rekombinant DNA Araştırmalarının Yönetilmesi". *Biyoteknoloji, Genetik Mühendisliği ve İnsanlığın Geleceği*. (Der.) Earl D. Hanson ve Sandra Panem. Çev., Erhan Göksel ve Alaeddin Şenel. Ankara: V Yayınları.
- Albaran, E.S., Santos, D., ve Duarte, N., (2017). "Introduction to the International Trafficking of Organs". *The Global Observatory of Transnational Criminal Networks*, Research Paper No. 12. Colombia: VORTEX Working Papers.
- Bennett, R.M. & Wilson, M. (2010). "Commodified Cadavers and the Political Economy of the Spectacle". *International Political Sociology*. Volume:4, Issue: 2: 159-177.
- Carney, S. (2011). *The Red Market: On the Trail of the World's Organ Brokers*. New York: William Morrow.
- Cheney, A. (2006). *Body Brokers: Inside America's Underground Trade in Human Remains*. New York: Broadway Books.
- Cooper, M. (2008). *Life as Surplus: Biotechnology and Capitalism in the Neoliberal Era*. Seattle: University of Washington Press.
- Deleuze, G. (2006). "Denetim Topluları Üzerine Ek". *Müzakereler*. Çev. İnci Uysal. İstanbul: Norgunk Yayınları.
- Donady, J.J. (1987). "DNA Nedir?". *Biyoteknoloji, Genetik Mühendisliği ve İnsanlığın Geleceği*. (Der.) Earl D. Hanson ve Sandra Panem. Çev., Erhan Göksel ve Alaeddin Şenel. Ankara: V Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*. Çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu*. Çev., Alican Tayla. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Grow, B. ve Shiffman, J. (2017). "The Body Trade".

- <https://www.reuters.com/investigates/special-report/usa-bodies-brokers/>
- Haraway, D.J. (2010). "Siborg Manifestosu: Yirminci Yüzyılın Sonunda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist Feminizm". *Başka Yer*. (Der. ve Çev. Güçsal Pusar). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. Çev. Aylin Onacak. İstanbul: Sel Yayınları.
- Işık, İ.E. (2004). *Gen-Politik*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kiefer, B.I. (1987). "Rekombinant DNA: Yolaçtığı Tartışmalar ve Sahip Olduğu Gizli Güçler". *Biyoteknoloji, Genetik Mühendisliği ve İnsanlığın Geleceği*. (Der.) Earl D. Hanson ve Sandra Panem. Çev., Erhan Göksel ve Alaeddin Şenel. Ankara: V Yayınları.
- Larry, R. (2004). "The Organ Trade: A Global Black Market; Tracking the Sale of a Kidney on a Path of Poverty and Hope". *New York Times*, May 23.
- Lemke, T. (2013). *Biyopolitika*. Çev. Utku Özmkas. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lundin, S. (2015). *Organs for Sale: An Ethnographic Examination of the International Organ Trade*. New York: Palgrave Macmillan.
- Martin, K. (2019). "Cut And Run: The Black Market in Organ Trafficking". <https://www.magellantv.com/articles/cut-and-run-the-black-market-in-organ-trafficking>
- Marx, K. (2011). *Kapital: Cilt:1*. Çev. Mehmet Selik-Nait Satlıgan. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Öner, F. (2001). "İnsan Genom Projesinin İlginç Sonuçları ve Sağlık Alanına Getirecekleri". *FABAD*, 26: 59-60.
- Preciado, B. (2008). "Pharmaco-pornographic Politics: Towards a New Gender Ecology". *Parallax*, Volume: 14, No: 1: 105–117.
- Rajan, K.S. (2012). *Biyokapital: Genom Sonrası Hayatın Kuruluşu*. Çev., Ayşe Deniz Temiz. İstanbul: Metis Yayınları.

- Sanal, A. (2013). *Yeni Organlar, Yeni Hayatlar*. Çev., Selin Siral. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sharp, L.A. (2006). *Strange Harvest: Organ Transplants, Denatured Bodies, and the Transformed Self*. Berkeley: University of California Press.
- Swanson, R.A. (1987). "Bilim ve İş Çevreleri: İnsanın Gereksinimlerinin Karşılmasında Elele". *Biyoteknoloji, Genetik Mühendisliği ve İnsanlığın Geleceği*. (Der.) Earl D. Hanson ve Sandra Panem. Çev., Erhan Göksel ve Alaeddin Şenel. Ankara: V Yayınları.
- Tuğ, A., Hancı, H., Balseven, A. (2002). "İnsan Genom Projesi: Umut mu Kabus mu?". *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*. 11 (2): 56-57.
- Yu, J. ve Liu, J. (2009). "The New Biopolitics". *Journal of Academic Ethics*. 7:287-296.
- Willson, K., Lavrov, V., Keller, M. ve Hudson, M. (2012). "Body Brokers Leave Trail Of Questions, Corruption". *Skin & Bone: The Shadowy Trade in Human Body Parts*. <https://cloudfront-files-1.publicintegrity.org/documents/pdfs/SkinBone.pdf>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study aims to discuss the implications of the emergence of the biotechnology industry, the development of organ transplants and the introduction of the cadaver in the biotechnology industry, the field of health (medical education, medical companies, the pharmaceutical industry) and the cosmetic industry in terms of its effects on the concept of neoliberalism and biopolitics. The study seeks to answer the question of how we can rethink the relationship between neoliberalism and biopolitics today with these three developments that directly concern biological life. Along with these developments, new biopolitical strategies surrounding biological life have been added, and the relationship between life sciences and capitalism has been restructured around these strategies.

The biotechnology industry, companies engaged in education, research and development in the field of health, hospitals, the pharmaceutical and cosmetics industry need more and more biological materials every day to produce both information and products. The concrete counterpart of this biological material is the organ, tissue and cadaver. Today, the result of this demand is that the body trade has reached millions of dollars in volume, and hundreds of thousands of cadavers, organs or body parts (tissue, blood, etc.) circulate at the prices determined in line with the supply-demand relationship in the market. With the spread of the said trade, new concepts have emerged not only about the sector itself but also about the actors of the sector and those performing this "profession". In the literature, the intermediaries that supply their body and parts to the customers of the body exchange are called "body brokers".

This study is one of today's dominant neo-liberal paradigm of biopolitics, which discusses theoretical practice around the other two results: Biocapitalism and body brokers. Biocapitalism expresses the theoretical result and articulation of neoliberalism and biopolitics around new developments (such as the biotechnology industry). Body brokers, are an embodied example of this neoliberal new biopolitics, that is, biocapitalism. Therefore, to summarize or exemplify biocapitalism with a profession, it would not be wrong to say that it will be body brokers.

2. *Biocapitalism: Life Sciences and Integration of Capitalism*

Today, discussions on how living life and the human body are affected by new medical developments and technologies are carried out on the basis of articulations, discursive transitions and strategic partnerships between science and neoliberalism. Neoliberalism, which dominates today's capitalism, is based on a theory that every element of life is commodified, precariousness becomes

the norm, and market exchange guides not only the general logic of the system, but all human actions and relationships.

The concept of biocapital is a conceptualization that indicates the biopolitical aspect of today's capitalism. Rajan theorizes the concept of biocapital by synthesizing Foucault's concept of biopolitics and Marx's thoughts on the exchange and circulation of commodities. According to Foucault, biopolitics was the introduction of processes related to biological life into the focus of political accounts and the emergence of a new form of power that followed strategies to regulate biological processes. Biopolitical strategies were necessary to transform the population and society in line with this imagination. Therefore, there is a biopower structure where biological existence is politicized and economized in line with neoliberal principles, and this is an aspect of biocapitalism.

Another theoretical aspect of biocapitalism is based on Marx's thoughts on exchange and circulation. According to Marx, the condition that something is a commodity is that it can be exchanged. Commodities circulate in the market and are exchanged with other commodities, and in modern capitalism, the only means of exchange is money. Rajan explains the emergence of biocapitalism, which he described as a new relationship between knowledge, money and biological material, with the development of genome research and the biotechnology industry. Biotechnology companies have gained a database by industrializing genome research that reveals the most subtle aspects of human biology and transformed the information produced from it into capital accumulation. The pharmaceutical industry has been the most influential industry in this process.

3. Conculusion and Discussion

Organ and tissue trade constitutes an important dimension of the commodification of the body as a biological material with biocapitalism. With biocapitalism, the human body is almost seen as a "treasure" (internal organs, tissue, bone marrow, reproductive organs, blood, plasma, hair and even trunk). Especially cadaver trade has become a lucrative area and it is called "body market" (body shop) has become the medical practice in the USA. At this point, the problem arises how to supply the biological material needed by biocapitalism, namely the bodies. The emergence of body brokers, namely body brokers (brokers) can only be understood in this context. The demands of the pharmaceutical industry, the privatization of organ transplant institutions, the development of the cosmetic industry and the weapon companies' willingness to use human bodies in their experiments, with the name in the literature, body brokers, namely body brokers, emerged as one of the important but secret actors of this new economy field. It has interests. Body brokers are often intermediaries that ensure the circulation of tissues, organs and dead bodies in

the market with illegal and unethical methods and meet the demands of this market.

Because it provides mediation between body brokers, those who demand organs, tissues and cadavers (these are mostly medical institutions, biotechnology companies, organ transplant companies, companies operating in the pharmaceutical, cosmetics and defense industries) and the people to whom they will be provided. are the people who take commission. These people mostly consist of mortuary officers, crematorium owners or people who somehow have become part of this trade. Body dealers often fulfill the demands of the market by misleading, manipulating donors or stealing the bodies and cadavers of the bodies without the knowledge of their relatives.

OSMANLI TARİH YAZIMINDA ÖNEMLİ BİR KAYNAK: SULTAN III. AHMET DÖNEMİNE AİT BİR MÜNŞEÂT

Murat FİDAN*

Öz

Osmanlı Devleti'nden günümüze intikal etmiş çok zengin bir arşiv malzemesi mevcuttur. Osmanlılar kuruluşundan itibaren resmî belgeleri muhafazaya, bugünkü tabirle arşivciliğe büyük önem vermiş ve günümüze belge ve defter serilerinden oluşan zengin bir arşiv bırakmıştır. Bu çalışmada bu zengin arşiv içerisinde yer alan Münşeât Mecmualarının tarihî olaylardaki önemi konu edilecektir. Bu önemi ortaya koyan sultan III. Ahmet dönemi olayları arasında yer alan Pasarofça Antlaşması öncesinde ve sonrasındaki olaylar hakkında kaleme alınmış bir münşeât mecmuasının tanıtımı yapılacaktır. Bu Münşeât Mecmuasının ihtiva ettiği mektup başlıkları tarihleriyle birlikte indeks olarak verilmiştir. İçerisinde oldukça önemli yazışmalar bulunan bu münşeâtın ilim dünyasına kazandırılması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, III. Ahmet, Münşeât, Mektup, Pasarofça

AN IMPORTANT SOURCE IN OTTOMAN HISTORY WRITING: A MÜNŞEÂT OF THE SULTAN III. AHMET PERIOD

Abstract

There is very rich archive material from the Ottoman Empire that has survived to the present day. Since its foundation, the Ottomans attached great importance to preserving official documents and archiving as today, and left a rich archive of document and notebook series to the present day. There is a very rich archive material from the Ottoman Empire that has survived to the present day. Since its foundation, the Ottomans attached great importance to preserving official documents and archiving as today, and left a rich archive of document and notebook series to the present day. In this study, the importance of Münşeât magazines in this rich archive in historical events will be discussed. A Münşeât magazine about the events before and after the Pasarofça Treaty, which is one of the Sultan III. Ahmet period events, will be promoted. The letter titles contained in this Münşeât magazine are listed as an index with their dates. It is important to bring this article, which contains very important correspondences, to the scientific world.

Keywords: Ottoman State, III. Ahmet, Münşeât, Letter, Pasarofça.

GİRİŞ

Her toplum tarihî bir mirasın sahibidir. Bu mirasın önemli bir kısmını arşivler ve bu arşivlerde yer alan kayıtlar oluşturmaktadır. Arşiv genel manada bir milletin, bir devletin geçmişine ait belgeler ve defterler topluluğu olarak ifade edilir. Millet olabilmek ancak bu varlıkların iyi korunmasıyla mümkün olabilir. Bir milletin geçmişi ile bugün arasında bağ kurmak gibi hayati bir görev üstlenen arşivler hiç kuşkusuz onların en değerli hazinesi durumundadır. Türk idare ve kültür hayatında arşivcilik kültürü çok eskiye yani Orta Asya dönemi Türk Devlet geleneğine kadar uzanmaktadır. Çok geniş coğrafyalarda sağlam ve zengin bir kültüre sahip Türk milleti, sahip olduğu arşivlerle de örnek olmuştur (Kuzucu ve

Çıtırık, 2016: 146). Bu arşivler içerisinde yer alan Münşeât mecmuaları Türk tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

Münşeât, “*düz yazı nesir, kaleme alınmış şeyler*” anlamındaki inşâ* kelimesinden türemiştir. Münşî adı verilen, devlet teşkilâtı bünyesindeki divan, kalem ve ketebe gibi resmî dairelerde çalışan nişancı ve küttâbların resmî yazılar ile mektuplar yanında şair ve edebiyatçıların kaleme aldığı her çeşit sanatsı düz yazıya ve bu yazıların toplandığı kitaplara münşeât denilmiştir.

Münşeâtlar, tarih ve edebiyat alanları açısından son derece önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Osmanlı telif geleneğinde de yerini alan mektuplar dahil her çeşit yazıyı bir arada toplayan “*mecmûa-i münşeât*”, “*mecmûa-i inşâ*” adıyla ifade edilen eserlerden oluşan bir mecmua türü oluşmuştur (Uzun, 2006: 18). Bilinen en eski münşeât mecmuası Emevî Halifesi II. Mervân'ın kâtibi Abdülhamîd el-Kâtib'in “*Risale ile'l-küttâb*” isimli eseridir. Daha sonra Abbasîler, Fatimîler, Eyyübîler, İlhanlılar, Selçuklular, ve Osmanlılar döneminde pek çok münşeât mecmuası ortaya çıkmıştır (Kırca, 2016: 86).

Osmanlı dönemi “*Münşeât Mecmuaları*” ihtiva ettiği bilgi ve tertip şekline göre Ağâh Sırrı Levend tarafından dört gruba ayrılmıştır (Levend 1998:113-116). İlk iki tasnifi edebî içerikli münşeâtlar oluşturmaktadır. Bunlardan edebî içerikli olanlar; hem şiir hem düzyazı şeklinde hazırlanan Ali, Gani-zâde Nadirî, Osman-zâde Taib gibi üstatların tertip ettiği eserlerden başka bir yazar tarafından seçilerek tanzim olunan münşeâtlardır. Bunlar, adı geçen şair veya yazarların iletişimde bulunduğu kişilere gönderdiği, genel olarak onun hayat hikâyesini

* Ortaya çıkarmak, icat ve yaratmak manalarına gelen inşâ “*daha sonra kurmak, üretmek ve yazmak*” gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Bu ikinci kullanımdan hareketle “*yazmak, yazma sanatı ve kompozisyon*” gibi anlamlar kazanarak zaman içerisinde resmî ve özel yazışmaların belirli bir usule göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını ifade eden bir terim haline gelmiştir. Bu sanatı konu edinen disipline ilmü'l-inşâ; bu ilmin kurallarına uygun olarak hazırlanmış metinlere ise münşeât adı verilmiştir (Durmuş, 2000: 334).

tespit etmeye yardımcı olan ve edebî tarafı ağır basan mektuplardan oluşur (Kütükoğlu, 1988: 169-171). Bazen bu münşeâtlar, sadece bir şairin mektuplarından meydana gelmiştir (Yinanç ve Özkan, 2011: 266).

Üçüncü tür münşeâtlar daha ziyade resmî belgelerin değişik şekilleri yanında kâtiplerin bilmesi gerekli olan çeşitli bilgi ve mevzûat hükümlerini içermektedir. Bunlar Divan-ı Hümayun ve Defterdarlık kalemlerinin, kadılık müesseselerinde kâtip olarak görev alacaklara mektup veya belge yazma becerileri kazandırmak için hazırlattıkları yazılardan oluşmaktadır (Yiğit, 2016: 186).

Son tasnifte ifade edilen münşeât ise siyasî ve idarî mektuplar, fermanlar ve emirlerin toplanmasından oluşan münşeâtlardır. Bunlara tarihî münşeâtlar da denmektedir. Bu grupta yer alan münşeâtlar, Osmanlı tarih ve diplomasisi açısından her türlü resmî yazıyı ifade eden yazışmaları içeriğinde barındırmaktadır. Dolayısıyla münşeât, Osmanlı tarih yazımında siyasî, askerî ve iktisadî olayların hazırlık aşamasında ve sonrasında yaşanan gelişmelerin anlatıldığı resmî yazışmaları ihtiva eden kayıtları ifade etmek için tarih literatüründe kullanılan bir terim niteliği kazanmıştır.

Bu münşeâtlar büyük ölçüde dönemin siyasî, askerî ve iktisadî olaylarının her yönüyle anlaşılabilmesine ve izah edilebilmesine imkan sağlayacak kaynak malzemesi ihtiva eder. Tanıtımını yaptığımız münşeât, Karlofça Antlaşması sonrasındaki genel durumun antlaşmasına ve Pasarofça Antlaşması öncesi ve sonrası bölgede yaşanan gelişmeleri yansıtan yazışmaları içermektedir. Osmanlı döneminde bilinen ilk münşeât örnekleri XIV. yüzyılda edebî içerikli olmasına karşın bu gelenek özellikle Türk-İslam ve Eski İnan kültüründen gelmektedir. XVI. yüzyılda başta Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde bürokraside kalemiye sınıfı için yaygınlaşmaya başlayarak, kendi içinde dallara ayrılmış ve XVIII. yüzyılda da gelişimine devam etmiştir. Bu süre içerisinde kalemîye mensubu bürokratları dışında önemli edebî simalar ve ulema da münşeât mecmuası

kaleme almıştır (Özel, 2016: 160). Bu bağlamda Feridun Bey münşeâtı, Kani münşeâtı, Sarı Abdullah Efendi münşeâtı örnek olarak verilebilecek münşeâtlar arasındadır (Yiğit, 2016: 185; Kırca, 2015: 14; Eravcı, 2010: 253). hallerini arz edecekleri makam sahiplerine mektup yazdıklarında üsluplarını özenle seçmişler, makam yükseldikçe onlara daha süslü ve saygılı cümlelerle hitap etmişlerdir

Münşeât mecmualarının bazıları çok kısa bir dua cümlesiyle ya da üç beş satırdan ibaret olan dua cümleleriyle başlamaktadır. Mektubun muhatabı her kimse, mektubu kaleme alan münşî tarafından o kişinin makam ve şanına uygun övgü dolu saygı ve hürmeti ifade eden cümleler ve dualar ile mektuba başlanmıştır (Haksever, 2009: 26). Dua kısmından sonra “*sebeb-i tahrir*” yani mektubun yazılış sebeplerine dair ifadeler yer almaktadır. Sebeb-i tahriri takiben değişik mevzulara ait kısa yazışma metinleri, bu metinlere uygun başlıklar altında verilmektedir. Mecmualarda yer alan inşâ metinleri ise türlerine göre kendi şartlarını içlerinde barındırmaktadır. Mecmua metinlerinin en alt kısımlarında tarihler, münşînin ismi, yazılış yeri, gün, ay ve yıl tarihleri yazılmaktadır (Daş 2004: 211-212).

Münşeâtlar, tarih alanında yazıldıkları dönemin sosyo-ekonomik yapısını, savaş ve barış hallerini, savaşa başlamadan önce yapılan merasimleri, savaştan sonra elde edilen zaferden dolayı yapılan törenleri, fetihlerin sebeplerini, savaşlarda yaşanan gelişmeleri, diplomatik görüşmeleri, savaşan askerlerin hallerini ve alınan esirlerin durumları gibi birçok konu hakkında bilgiyi bünyesinde barındırmaktadır. Bunun yanı sıra hükümdarların veya sultanların birbirlerine yazdıkları resmî ve özel nitelikteki mektuplarda değindikleri konular, sorunların neler olduğu, dönemin eğitim, güvenlik ve askerî durumunu anlatan metinleri içermesi nedeniyle münşeât mecmuaları, tarih araştırmalarında oldukça kıymetli kaynaklardır (Daş, 2004: 206-207). Münşeât mecmualarında yer alan bilgiler,

dönemin siyasî, iktisadî ve askerî olaylarının şekillenmesi öncesi ve sonrasında ilgili konuyla ilişkili tarafların söz, davranış ve düşüncelerine dair gelişmelerin anlaşılmasına dolayısıyla da olayların sebep sonuç ilişkisinin tam anlamıyla ortaya çıkarılmasına yardımcı kaynaklar olduğu anlaşılmaktadır.

Münşeâtlar içerisinde yer alan siyasî ve idarî içerikli mektuplar, bazen tarihsiz ve isimsiz olarak yer alır. Mektubu yazanın veya muhatapların ismi ile yazılış tarihleri genellikle kaydedilmezler. Bu durumda kimin, kime, ne zaman yazdığı belirsiz kalır. Bundan dolayı, bu tür yazılarda yer alan bilgilerin, başka belge ve bilgilerle teyit edilip kullanılması daha kesin verilerin elde edilmesini sağlayacaktır (Haksever, 2009: 28).

1. SULTAN III. AHMET DÖNEMİNE AİT BİR MÜNŞEÂT

Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Koleksiyonu 1206 kayıt numarasında yer alan “*Mecmû‘a-i Mekâtib (Münşeât)*” adlı el yazması eserin tamamı yüz doksan üç varak olup nesih yazıyla, her sayfası genellikle yirmi beş satır olacak şekilde düzenlenmiştir. Varağın ilk sayfasının sonunda bir sonraki sayfanın ilk kelimesi yer alır. Mektupların genel olarak kronolojik ve düzenli bir sıra takip ettiği görülmektedir. Bu münşeât Abdullah isimli bir kâtip tarafından Bosna Hersek’te kaleme alınmıştır. Bazı mektupların altında Şıkk-ı Sâlis Defterdâr Mehmed Bey ve Şıkk-ı Sâni Defterdâr İbrahim Bey’in adları yer almaktadır.

Münşeâtın genelinde gelen ve giden mektupların yazanı, muhataplarının isimleri ile yazılış tarihleri belirtilmiştir. “*Devletlü ‘inâyetlü Niş Muhâfızı Vezîr-i Mükerrerem El- Hâc Mustafa Paşa Hazretleri Taraflarından Nişli Mehmed Ağa ile Devlet-i ‘Aliyye Murahhaslarına İrsâl Olunan Kâ’ime dir. 25 Recep Sene 1130*” (Varak: 16/a). Bu şekilde kırmızı mürekkeple mektubun hemen başlangıcında yazılmıştır. Bazı mektuplar ise “*Niş Muhâfızı Ali Paşa Hazretlerinden Gelen Mektup ve Kâ’ime sûretidir*” (Varak: 16/a) şeklinde sadece yazan belirtilmiştir.

Çalışmaya konu olan ilgili münşeât; 28 Rebiü'l-evvel 1129 / 12 Mart 1717 – 18 Cemaziye'evvel 1131 / 8 Nisan 1719 Nisan yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönem, Osmanlı Sultanı III. Ahmet'in Karlofça Antlaşması ile kaybedilen toprakları geri alma çabalarının ilk evresine yani, 1703-1718 döneminin son kısmına denk gelmektedir. Bu eserin tamamında 1715-1718 yılları arasında Osmanlı Devletinin Avusturya ve Venedik devletleriyle yaptığı savaşın sonlandırılması adına yapılan diplomatik girişimlere dair ve sonrasında imza edilen Pasarofça barış antlaşması sonucunda ortaya çıkan sınır anlaşmazlıklarının giderilmesine dair kayıtlar yer almaktadır.

Münşeâtın ilk kısımlarında Bosna, Niş, Nared, Vidin ve Eflak Muhâfızlarından İstanbul'a yazılan daha sonra bu beylere gönderilen cevabî yazılar yer almaktadır. Mektupların genel içeriği cephedeki askerin genel durumu, Avusturya askeri birlikleri hakkında istihbarat bilgileri ile Avrupalı devletlerin tutumları hakkında bilgiler ile barış görüşmelerinin başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti adına görüşmelere katılan murahhasların raporları hakkında bilgiler yer almaktadır. Bunların yanı sıra Osmanlı tarafından başta Nemçe (Avusturya) ve Venedik olmak üzere diğer Avrupa devletlerine ve Nemçe'den Osmanlı Devleti'ne gelen mektuplar ile İngiltere, Fransa, Flemenk ve Netherland elçilerinin Osmanlı Devletine ve Osmanlı Devletinden de bu elçilere yazılan mektuplar yer almaktadır.

Münşeâtın 154 ve 171'inci varakları boştur. 155'inci varağından itibaren ise 1715-1718 Osmanlı-Avusturya, Venedik Savaşı'nı bitiren ve yirmi maddeden oluşan Pasarofça Antlaşmasıyla ilgili yazışmalar yer almaktadır. Bu antlaşmanın ilk yedi maddesi Osmanlı Devleti ve Avusturya arasındaki sınırlar hakkındadır. Özellikle münşeâtın bu kısmında bütün Banat bölgesiyle birlikte Eflak'ın Oltu Irmağı'na kadar uzanan ve Küçük Eflak denilen batı yarısı, Sırbistan'ın Belgrat

dâhil kuzey kısmı ve Kuzey Bosna'nın tamamen Avusturya'ya bırakılması ile son bulan görüşmelerin yer aldığı bilgileri içermektedir (Varak: 155-193).

2. MÜNŞEÂTTA YER ALAN MEKTUPLAR

Münşeâtlarda oldukça fazla yazışma yer almaktadır. 1717-1719 yıllarına ait bu münşeât defterinde de farklı konulara ait bir hayli yazışma kayıtları mevcuttur. Kayıtların baş tarafında kırmızı kalemle belgenin kimden geldiğine dair bir başlık bulunmaktadır. Ancak bazı belgelerde bu başlığın yazılmadığı görülmüştür. Belgelerin son kısmında ise kırmızı kalem ile kayıt tarihi yer almaktadır. Bazı belgelerde kayıt tarihi yer almamıştır. Münşeât defterinde yer alan tüm mektupların içeriklerini bu makalede vermemiz mümkün olmamaktadır. Ancak Münşeât defterinde yer alan mektupların konu başlıkları ve tarihleri vererek bu alanda araştırma yapacak araştırmacılara faydalı olunacağı kanaatindeyiz.

2.1. Münşeâtta Yer Alan Mektupların Başlıkları ve Tarihleri

Varak 1/a: Bosna Vâlisi olan Köprülüzâde Numan Paşa hazretlerinden gelen *Kâ'im*edir. 3 C (Cemaziye'l-ahir) 1130 / 4 Mayıs 1718

Varak 4/a: Bu dahi müşârün-ileyh hazretlerindir.

Varak 6/a: Bu dahi müşârün-ileyhin *Kâ'imes*idir.

Varak 7/a: Bu dahi Numan Paşa hazretlerinden gelen *Kâ'im*edir. 20 B (Receb) 1130 / 19 Haziran 1718

Varak 8/b: Sabıka Yemeklik Ağası olub mahalli mükâleme-i tayin için gidüb Niş cânibinden gelen Mustafa Ağa kullarının *Takrir*idir. 5 C (Cemaziye'l-ahir) 1130 / 6 Mayıs 1718

Varak:10/a Şikk-ı sâni Defterdârı İbrahim Ağa ve Şikk-ı sâlis Defterdârı Mehmed Efendi Taraflarından sabıkan Yemeklik Ağası Mustafa Ağa ile gelen *Mektûb*dur.

Varak:11/a Dibâce

Varak:11/b Şıkk-ı sâni Defterdârı İbrahim Ağa ve Şıkk-ı sâlis Defterdârı Mehmed Efendiye yazılan *Kâ'imenin* sûretidir. 8 C (Cemaziye'l-ahir) 1130 / 9 Mayıs 1718.

Varak:12 /a Murahhas efendilerden gelen *Kâ'ime* sûretidir. 23 C (Cemaziye'l-ahir) 1130 / 24 Mayıs 1718

Varak:14/a Murahhas efendilerden gelen *Mektûbun* sûretidir

Varak:15/a Sabıkan Narda Muhâfızı Vezir-i mükerrerrem Mustafa Paşa hazretleri tarafından Sadr-ı 'Azam hazretlerine gelen *Kâ'ime* sûretidir 4 C (Cemaziye'l-ahir) 1130 / 5 Mayıs 1718

Varak:16/a Sabıkan Narda Muhâfızı Vezir Bî Nâzîr El-Hâc Mustafa Paşa hazretlerinden Devlet-i 'Âliyye Murahhasları efendilere irsâl olunan *Kâ'imenin* sûretidir. 4 C (Cemaziye'l-ahir) 1130 / 5 Mayıs 1718.

Varak:16/b Sabıkan Narda Muhâfızı Vezir-i mükerrerrem Mustafa Paşa hazretleri tarafından gelen *Mektub* ve bir kıt'a *Kâ'ime*dir. 9 C (Cemaziye'l-ahir) 1130 / 10 Mayıs 1718

Varak:17/a Müşârün-ileyhden gelen *Kâ'ime* sûretidir.

Varak:17/b Vidin Muhâfızı Mustafa Paşa hazretlerinden gelen *Kâ'ime*dir.

Varak:18/b Murahhas efendilere Sadr-ı 'Azam hazretlerinden gelen *Kâ'imenin* sûretidir.

Varak 19/b: Divân tercümanı kullarına Eflâk Voyvodasından gelen *Mektûbun* tercümesidir. 5 B (Receb) 1130 / 4 Haziran 1718

Varak 20/a: Niş Muhâfızı Ali Paşa hazretlerinden gelen *Mektûb* ve *Kâ'ime* sûretidir.

Varak 20/b: Müşârün-ileyhten gelen *Kâ'imedir*.

Varak 21/a: Murahhas efendilerden gelen *Mektûbun* sûretidir. 15 C (Cemaziye'l-ahir) 1130 / 16 Mayıs 1718

Varak 22/b: Dîbâce

Varak 22/b: Nemçe Çâsârı tarafından kendi murahhaslarına virilen *Ruhsat-nâmenin* tercümesidir.

Varak 23/b: Niş Muhâfızı Mustafa Paşadan gelen *Kâ'imedir*. 11 C (Cemaziye'l-ahir) 1130 / 12 Mayıs 1718

Varak 24/a: Nemçenin Başvekiline kağıtlar ile giden Nişli Mehmed Ağa kullarının *Takrîridir*. 21 B (Receb) 1130 / 20 Haziran 1718

Varak 24/b: Devletlü inayetlü veli-ni'met sahip efendimiz hazretlerine hâlâ mükâlemde olan İngiltere elçisinden gelen *Metkûbun* tercümesidir.

Varak 26/a: Devletlü inayetlü Niş Muhâfızı Vezir-i mükerrem el-Hâc Mustafa Paşa hazretleri taraflarından Nişli Mehmed Ağa ile Devlet-i 'Aliyye murahhaslarına irsâl olunan *Kâ'imedir*. 25 B (Receb) 1130 / 24 Haziran 1718.

Varak 27/a: Murahhas İbrahim Ağa'ya ve Mehmed Efendiye yazılan *Mektûbdur*.

Varak 27/b: İngiltere elçisine irsâl olunan *Mektûbdur*.

Varak 28/a: Sadr-ı 'Azam hazretlerine Kral Rakoçi Franca tarafından gelen *Kâ'imedir*. 21 C (Cemaziye'l-ahir) 1130 / 22 Mayıs 1718

Varak 29/b: Taraf-ı Devlet-i 'Aliyyeden Kral Rakoçi Frencin taleb ve iltimâs eylediği 'Ahdnâme ve mükâlemesi mevaddıdır. 12 C (Cemaziye'l-ahir) 1130 / 13 Mayıs 1718.

Varak 36/a: Mustafa Paşa tarafından Başvekile ibtidâ gönderilen *Mektûbun* sûretidir. Fi 28 Ra (Rebiü'l-evvel) Sene 1129 / 12 Mart 1717

Varak 36/b 1: Niş'ten ikinci def'a dokuzuncu Mustafa Ağa ile Mustafa Paşa tarafından Başvekile gönderilen *Mektûb* sûretidir. Fi 22 L (Şevval) 1129 / 5 Ekim 1717

Varak 36/b 2: Ordu-yı Hümâyün Niş sahrasında iken Nemçe'nin Başvekili tarafından sâbıkan Belgrad Muhâfızı Mustafa Paşa'ya gelen *Mektûbdur*.

Varak 38/a: Nemçe'nin Başvekili tarafından sâbıkan Belgrad muhâfızı Mustafa Paşa hazretlerine. *Mektûb* geldikde cevâb olmak üzere devletlü sa'âdetlü Sadr-ı 'Azam hazretleri tarafından Başvekile gönderilen *Mektûbun* sûretidir. Der-sahra-yı Niş.

Varak 39/a 1: Niş'ten ikinci def'a dokuzuncu Mustafa Ağa ile Mustafa Paşa tarafından Başvekile gönderilen *Mektûb* sûretidir.

Varak 39/a 2: Nemçe Çâsârının Başvekilinden Sadr-ı 'Azam hazretlerine gelen *Mektûbdur*.

Varak 40/a: Sâbıkan Belgrad Vâlisi Mustafa Paşa'ya Başvekilin gönderdiği *Mektûbun* tercümesidir.

Varak 40/b Nemçe Çâsârının Başvekiline Sadr-ı 'Azam hazretleri tarafından İngiltere elçisinin sır kâtibi ile irsâl olunan *Mektûbun* sûretidir. Fi 12 Ca (Cemaziye'l-evvel) sene 1129 / 24 Nisan 1717

Varak 41/a Belgrad cânibinden piyade zâbıtı Nemçelü vesâtatıyla Başvekiliden olan *Mektûb* sûretidir. Fi 7 M (Muharrem) sene 1130 / 11 Aralık 1717

Varak 42/b Nemçe Çâsârının Başvekiline Sadr-ı 'Azam hazretleri tarafından yazılan *Mektûb* sûretidir. Piyade zâbıtı Nemçelü ile irsâl olunmuştur.

Varak 44/b Hâlâ Belgrad'da olan bâb istişâreden Talman nâm kimesneden Reisülküttâba gelen *Mektûb* sûretidir.

Varak 45/a Reisülküttâb tarafından Nemçe Çâsârının Başvekili cânibinden me'mûren Belgrad'da olan Mihail Talmana irsâl olunan *Mektûb*dur.

Varak 46/a: Nemçe Çâsârının Başvekilinden Sadr-ı 'Azam hazretlerine gelen *Mektûb*un tercümesidir. Fi 11 R (Rebiu'l-ahir) sene 1130 / 14 Mart 1718

Varak 48/a: Sadr-ı 'Azamdan Nemçe Çâsârının Başvekiline yazılan *Mektûb*dur. Fi 13 R (Rebiu'l-ahir) sene 1130 / 16 Mart 1718

Varak 49/a: Şakk-ı sâni ve sâlis Defterdârları İbrahim ve Mehmed Efendiden gelmiştir. Fi 8 R (Rebiu'l-ahir) sene 1130 / 11 Mart 1718

Varak 50/b: İngiltere ve Netherland elçilerinin ber-vech-i iştirâk Sadr-ı 'Azam hazretlerine yazdıkları *Mektûb* sûretidir. Fi 8 R (Rebiu'l-ahir) sene 1130 / 11 Mart 1718

Varak 51/b: Şakk-ı sâni ve sâlis Defterdârları İbrahim Ağa ve Mehmed Efendiden gelen *Mektûb*. Fi 11 R (Rebiu'l-ahir) sene 1130 / 14 Mart 1718

Varak 52/b: Hâlâ sâhib-i devlet Efendimiz hazretlerine Netherland elçisi tarafından gelen *Mektûb* sûretidir. Fi 13 R (Rebiu'l-ahir) sene 1130/16 Mart 1718

Varak 53/b: İngiltere ve Netherland elçilerinden Sadr-ı 'Azam hazretlerine gelen *Kâ'im*edir. Fi 10 R (Rebiu'l-ahir) sene 1130 / 13 Mart 1718

Varak 54/a: İngiltere elçisinin Sofya'dan Beç'e gidüb ve gelen sır kâtibinin *Takrir*idir. Fi 10 R (Rebiu'l-ahir) sene 1130 / 13 Mart 1718

Varak 55/a: Bu dahi mesfurın *Takrir*indedir.

Varak 57/a 1: İngiltere elçisinden Câsârın Başvekiline yazılan *Mektûb* tercümesidir.

Varak 57/a 2: Başvekil Ekinosundan Devlet-i 'Aliyyede mukim İngiltere elçisine gelen *Mektûbun* tercümesidir.

Varak 57/b: Sûret-i *Temessük*.

Varak 58/a: Abdi Paşa'ya.

Varak 58/b: Mükâleme için ta'yin olunan İbrahim ve Mehmed Efendiye murahhas-nâme olmak üzere verilen *Emr-i Şerifin* sûretidir. Sûret aslı âbâdî kağıda yazılıb tuğra-yı şerifi mahalli olmuştur.

Varak 59/b: Nemçe Çâsârının Başvekili Pernec Ekinosdan Eflak Voyvodasına gelen *Mektûbun* tercümesidir.

Varak 60/a: Asitâne-i sa'âdetde mukim olan Franca elçisine yazılan *Mektûbun* sûretidir. Fi 10 S (Safer) 1130 / 13 Ocak 1718

Varak 60/b: Saskocadi vükelâsından Kancelir Baron Sakrok tarafından Asitânede olan Netherland elçisinin Baş Tercümanına tahrîr itdiği *Mektûbun* tercümesidir.

Varak 61/b: Netherland âsitâtı tarafından hâlâ der-Devlet-i 'Aliyyede mukim olan Fota Yakub kavliyle elçiye 'akd-i musâlahaya tavassut için gelen *Ruhsat-nâmenin* tercümesidir.

Varak 62/a: Sâhib-i devlet tarafından Prusya kralının Başvekiline yazılan *Mektûbun* sûretidir. Gümüş kozak kırmızı atlas kise derâ-yı paşmak ve İstanbul kağıdı üzerfine siyah mürekkeb ile imzası.

Varak 62/b: Leh Kralına ve Masko Carinin Başvekiline sâhib-i devlet tarafından yazılan *Mektûbun* sûretidir. Fi gurre (1) S (Safer) sene 1130 / 4 Ocak 1718

Varak 63/a: Hâlâ Belgrad'da olan Mihail Talmaneden İngiltere elçisine gelen *Mektûbun* tercümesidir.

Varak 63/b: Narde muhâfızı vezir-i mükerrerem Mustafa Paşa hazretlerinden devletlü sâhib-i devlet efendimiz hazretlerine gelen *Kâ'imenin* sûretidir. Fi 4 Ca (Cemazieye'l-evvel) 1130 / 5 Nisan 1718

Varak 64/a: Hâlâ Defter Emini olub bundan akdem Sofya'da olan murahhaslara ve mutavassıtlara ba'zı kağıtlar ve lisânâ tefhim olunacak mevâd levndliği için irsâl olunan Hüseyin Efendinin 'avdetlerinde takrirleri ve getürdükleri *Mekâtib* ve *Kavâimenin* sûretleridir. Fi 2 Ca (Cemazieye'l-evvel) 1130 / 3 Nisan 1718

Varak 65/a: Defter Emini Hüseyin Efendiyle murahhaslardan sâhib-i devlet hazretlerine gelen *Mektûbun* sûretidir.

Varak 65/b 1: Bu minvâl üzere derûn-ı mektûb-ı mezbûrda bir kıt'a mumzâ ve memhûr *Kâ'imelerinin* sûretidir.

Varak 65/b 2: Defter Emini Hüseyin Efendi yediyle Nderland elçisinden sâhib-i devlete gelen *Mektûbun* tercümesidir. Fi 2 Ca (Cemazieye'l-evvel) 1130 / 3 Nisan 1718

Varak 66/b: Murahhaslardan gelen *Mektûbun* sûretidir.

Varak 67/a: Mektûbun kenarında tahrîr olunmuştur.

Varak 67/b: Bu dahi derûn-ı mektûb-ı mezkûrede olan *Kâ'imenin* sûretidir. Belgrad'da olan Nderland elçisine gelen *Mektûbun* mefhûmını müş'ar murahhaslardan gelmiştir.

Varak 68/a: Mükâleme için ta'yin olunan murahhasların tezkire için me'mûr oldukları *Mevâddir*. Fi 16 R (Rebiü'l-ahir) 1130 / 19 Mart 1718

Varak 70/a: Abdi Paşa tarafından gelen *Kâ'imenin* sûretidir.

Varak 71/b: Eflak Voyvodası tarafından gelen *Mektûbun* sûretidir.

Varak 72/a: Erdel içerüsünden isticlâb olunan *Havâdisdir* ki Eflak Voyvodası tarafından gelmiştir.

Varak 72/b: Kral Rakocı France'ye yazılan *Nâme-i Hümâyûnun* sûretidir.

Varak 74/a: Rakofeci Kral-zâdenin *Takriridir*.

Varak 74/b: Bu dahi Kral-ı mezkûrun *Takriridir*.

Varak 76/a: Franca elçisinin gönderdiği *Kâ'imedir*.

Varak 78/a: Nderland elçisinden 'inâyetlü Sadr-ı 'Azam hazretlerine gelen *Mektûbun* tercümesidir.

Varak 79/b: Şikk-ı sâni ve şikk-ı sâlis defterdarlarından tatar yediyle gelmiştir.

Varak 80/b: Nderland elçisinden gelen *Mektûbun* tercümesidir.

Varak 81/a: Belgrad'da olan ikinci murahhas Talman'dan Nderland elçisine gelen *Mektûbun* sûretinin tercümesidir.

Varak 81/b: Sadr-ı 'Azam hazretleri tarafından murahhas İbrahim Ağa ve Mehmed efendiye *Mektûbdur*.

Varak 82/a: Bundan akdem Bulgara giden İngiltere elçisi tercümanı Luka Nesami tercümandan hâlâ Devlet-i 'Aliyyede olan İngiltere elçisine gelen *Mektûbun* tercümesidir.

Varak 82/b 1: Murahhaslara *Kâ'imedir*.

Varak 82/b 2: Sâbıkan Narde Muhâfızı Mustafa Paşa'ya.

Varak 83/a: İbrahim Ağa'ya küçük âbâdî kağıdı yazılan *Kâ'imenin* sûretidir. Fi 15 C (Cemaziye'l-ahir) sene 1130 / 16 Mayıs 1718

Varak 83/b: Narde muhâfızı vezir-i mükerrerem Mustafa Paşa'ya tahrîr olunan *Mektûbdur*. Fi 15 C (Cemaziye'l-ahir) sene 1130 / 16 Mayıs 1718

Varak 84/a 1: Şıkk-ı sâniye yazılmıştır. Fi 15 C (Cemaziye'l-ahir) sene 1130 / 16 Mayıs 1718

Varak 84/a 2: Sâbikan Narde muhâfızı Mustafa Paşa'dan gelen memhûr *Kâ'imesinin* sûretidir. Fi 15 C (Cemaziye'l-ahir) sene 1130 / 16 Mayıs 1718

Varak 85/a: Sadr-ı 'Azam hazretleri tarafından husûs-ı mezbûrlara cevâbı müştemil tahrîr olunan *Kâ'imenin* sûretidir. Fi 14 C (Cemaziye'l-ahir) sene 1130 / 15 Mayıs 1718

Varak 86/a: Sadr-ı 'Azam hazretleri tarafından Başvekile tahrîr olunan *Mektûbdur*. Fi 19 C (Cemaziye'l-ahir) sene 1130 / 20 Mayıs 1718

Varak 87/a: Sadr-ı 'Azam hazretleri tarafından İngiltere ve Netherland elçilerine başka başka Nişli Muhammed Ağa ile gönderilen *Mektûbun* sûretidir. Fi 13 C (Cemaziye'l-ahir) sene 1130 / 14 Mayıs 1718

Varak 87/b: Devletlü 'inâyetlü Sadr-ı 'Azam hazretlerine hâlâ mükâlemede mutavassıt İngiltere ve Netherland elçilerinden gelen *Mektûbun* sûretidir. Fi 13 C (Cemaziye'l-ahir) sene 1130 / 14 Mayıs 1718

Varak 88/b: Devletlü 'inâyetlü Sadr-ı 'Azam hazretlerine hâlâ mükâlemede mutavassıt olan Roberte Setun nâm İngiltere elçisi tarafından gelen *Mektûbdur*. Fi 22 C (Cemaziye'l-ahir) sene 1130 / 23 Mayıs 1718

Varak 89/a: Devlet-i 'Aliyye murahhaslarına ve Venedik cumhûrının dahi mevâdd-ı musâlahaya idhâllerini ve kemâ-fi'l-evvel murahhas olmalarını mutazammın hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn ile ma'nûn âbâdi üzerine mahalli ve müzeyyen tahrîr olunan *Ruhsat-nâme-i Hümayûn* sûretidir. Müteferrikabaşı

Hüseyin Paşazâde Mustafa Beğ ile gitmiştir. Fi 23 C (Cemaziye'l-ahir) sene 1130 / 24 Mayıs 1718

Varak 90/b: Ruhsat-nâme-i hümâyün mücebince devletlü Sadr-ı 'Azam hazretleri Devlet-i 'Aliyye tarafından murahhaslara tahrîr buyurdukları *Mektûbdur*.

Varak 91/b: Mektûb-ı merkûme ile ma'an tahrîr olunan *Kâ'ime* sûretidir.

Varak 92/b: *Kâ'ime*-i diğér. Bu dahi murahhaslara yazıldı.

Varak 93/b: Devletlü Sadr-ı 'Azam hazretleri tarafından İngiltere ve Flemenk elçilerine tahrîr olunan *Mektûbun* sûretidir ki bu dahi Ruhsat-nâme-i Hümâyün ile giden Hüseyin Paşa-zâde ile gitmiştir.

Varak 93/a: İngiltere mutavassıt Roberto Resoton nâm elçiye Sadr-ı 'Azam hazretleri taraflarından *Mektûbdur*.

Varak 94/b 1: Sadr-ı 'Azam hazretleri taraflarından sâbıkan Narde Muhâfızı vezir-i mükerrem Mustafa Paşa hazretlerine tahrîr buyrulan *Mektûb* sûretidir.

Varak 94/b 2: Murahhaslara *Kâ'imedir* ki.

Varak 95/a 1: Devlet-i 'Aliyyenin murahhasları İbrahim Ağa ve Mehmed efendiden gelen *Mektûbdur*.

Varak 95/a 2: Murahhaslardan *Kâ'imedir*.

Varak 97/b: 'Înâyetlü sâhib-i devlet hazretlerine hâlâ mükâlemede olan İngiltere ve Nderland elçilerinden gelen *Mektûbun* tercümesidir. Hüseyin Paşa-zâde yediyle gelmiştir. Fi 15 B (Receb) 1130 / 14 Haziran 1718

Varak 98/b: 'Înâyetlü sâhib-i devlet hazretlerine İngiltere mutavassıtı tarafından Hüseyin Paşa-zâde ile gelmiştir. Fi 15 B (Receb) 1130 / 14 Haziran 1718

Varak 99/a: ‘Înâyetlü sâhib-i devlet hazretlerine Nderland elçisinden gelen *Mektûbdur*. Fi 15 B (Receb) 1130 / 14 Haziran 1718

Varak 99/b 1: Mûmâ-ileyh ile Eflak Voyvodası tarafından gelen bir kıt’a *Kâ’ime* sûretidir. Fi 15 B (Receb) 1130 / 14 Haziran 1718

Varak 99/b 2: Mûmâ-ileyh ile Gazi Hüseyin Paşa-zâde müteferrika başı Mustafa Beğ’in *Takriridir*. Fi 15 B (Receb) 1130 / 14 Haziran 1718

Varak 100/a: Sâbıkan Narde Muhâfızı olub hâlâ Nişde olan Mustafa Paşa hazretlerinin *Kâ’imesidir*. Hüseyin Paşa-zâde ile gelmiştir. Fi 15 B (Receb) 1130 / 14 Haziran 1718

Varak 101/a: ‘Înâyetlü sâhib-i devlet efendimize Eflak Voyvodası Panaki Voyvodadan gelmiştir. Fi 15 B (Receb) 1130 / 14 Haziran 1718

Varak 101/b 1: Eflak Voyvodasından Niş’de olan Mustafa Paşa’ya gelen *Mektûbdur*. Hüseyin Paşa vesâtatıyla gelmiştir. Fi 15 B (Receb) 1130 / 14 Haziran 1718

Varak 101/b 2: Mûmâ-ileyh Hüseyin Paşa-zâde geldiği günün ertesi Devlet-i ‘Aliyye murahhaslarına ve İngiltere ve Nderland elçilerine yazılan *Kağıtların* sûretidir. Fi 16 B (Receb) 1130 / 15 Haziran 1718

Varak 103/b: Murahhaslara yazılan *Kâ’ime*dir. Fi 16 B (Receb) 1130 / 15 Haziran 1718

Varak 104/a: İbrahim Ağa’ya *Kâ’ime*dir.

Varak 105/a 1: Niş’de olan Mustafa Paşa’ya yazılan *Mektûb* sûretidir. Fi 16 B (Receb) 1130 / 15 Haziran 1718

Varak 105/a 2: Niş’li Mehmed Ağa ile Murahhas İbrahim Ağa ve Mehmed Efendiden gelen *Mektûbdur*. Fi 23 N (Ramazan) 1130 / 20 Ağustos 1718

Varak 105/b 1: Hâşiye *Mektûb*udur.

Varak 105/b 2: Devlet-i ‘Aliyye murahhaslarından diğ^{er} *Mektûb* sûretidir.

Varak 106/a: Hâşiye *Mektûb*udur.

Varak 106/b: Murahhaslardan gelen *Kâ’ime*dir. Fi 15 B (Receb) 1130 / 14 Haziran 1718

Varak 108/a: ‘Înâyetlü sâhib-i devlet murahhaslarına İngiltere elçisinden gelmiştir. Fi 22 B (Receb) 1130 / 21 Haziran 1718

Varak 109/a: ‘Înâyetlü sâhib-i devlet hazretlerine Nemçe’nin Başvekilinden Niş’li Mehmed Ağa ile gelen *Mektûb*dur. Fi 22 B (Receb) 1130 / 21 Haziran 1718

Varak 109/b: Devlet-i ‘Aliyye murahhaslarına tahrîr olunan *Kâ’ime*dir. Fi 22 B (Receb) 1130 / 23 Haziran 1718

Varak 111/a 1: Murahhaslara diğ^{er} *Kâ’ime*dir. Fi 22 B (Receb) 1130 / 23 Haziran 1718

Varak 111/a 2: Defterdâr şikk-ı sâni Murahhas İbrahim Efendi tarafından gelen *Mektûb* sûretidir. Fi 15 B (Receb) 1130 / 14 Haziran 1718

Varak 111/b: Dibâce

Varak 112/a: Bu def’a Devlet-i ‘Aliyye murahhaslarına yazılan *Kâ’ime*nin sûretidir. Fi 12 Ş (Şaban) 1130 / 11 Temmuz 1718

Varak 112/b: Niş Muhâfızı Mustafa Paşa’dan gelen *Kâ’ime*dir. Fi 27 B (Receb) 1130 / 26 Haziran 1718

Varak 113/a: Mûmâ-ileyh Mustafa Paşa’dan Başvekile gönderilen *Mektûb* sûretidir. Fi 27 B (Receb) 1130 / 26 Haziran 1718

Varak 113/b: Niş'de olan Mustafa Paşa'dan gelen *Kâ'imedir*. Fi 26 B (Receb) 1130 / 25 Haziran 1718

Varak 114/b: Niş Muhâfızı Mustafa Paşa'dan gelen *Kâ'imedir*. Fi 27 B (Receb) 1130 / 26 Haziran 1718

Varak 115/a: Murahhas Efendilerden gelen Mektûb ve *Kâ'imelerdir*. Fi 21 B (Receb) 1130 / 20 Haziran 1718

Varak 115/b 1: Dibâce.

Varak 115/b 2: Murahhas Efendilerden *Kâ'imedir*. Fi 21 B (Receb) 1130 / 20 Haziran 1718

Varak 116/b: Murahhas Efendilerden gelen *Kâ'imedir*. Fi 21 B (Receb) 1130 / 20 Haziran 1718

Varak 118/b: Murahhas Efendilerden gelen *Kâ'imenin* sûretidir. Fi 21 B (Receb) 1130 / 20 Haziran 1718

Varak 119/a: Murahhas efendilere irsâl olunub muhaffi okunacak *Kağdın* sûretidir. Fi 25 B (Receb) 1130 / 24 Haziran 1718

Varak 120/b: Bu dahi Murahhas Efendilere irsâl olunub âşikâr kırâ'at olunan *Kâ'imenin* sûretidir. Fi 27 B (Receb) 1130 / 26 Haziran 1718

Varak 122/b: Ticâret *maddesiçün Ruhsat-nâme-i Hümâyûnun* sûretidir. Fi 27 B (Receb) 1130 / 26 Haziran 1718

Varak 123/a: İbrahim Ağa'ya muhaffi ve kat'î gönderilen *Kağdın* sûretidir.

Varak 124/a: Ticâret maddesine me'mûr olan Seyfullah Efendiden gelen *Mektûbun* sûretidir. Fi 16 Ş (Şa'ban) 1130 / 15 Temmuz 1718

Varak 124/b: Seyfullah Efendiden gelen *Kâ'ime*dir. Fi 16 Ş (Şa'ban) 1130 / 15 Temmuz 1718

Varak 125/a: Ordu-yı Hümâyûnda olan İngiltere elçisinin mahall-i mükâlemede olan İngiltere elçisine yazdığı *Mektûbun* tercümesidir. Fi 23 B (Receb) 1130 / 22 Haziran 1718

Varak 126/a: Hâlâ ordu-yı Hümâyûnda olan İngiltere elçisinin mahall-i mükâlemede olan İngiltere elçisine yazdığı *Mektûbun* tercümesidir. Fi 29 B (Receb) 1130 / 28 Haziran 1718

Varak 127/b 1: Murahhas efendilerden gelen *Mektûb* ve *Kâ'ime*dir. Fi 2 Ş (Şa'ban) 1130 / 1 Temmuz 1718

Varak 127/b 2: Dibâce

Varak 128/a 1: Dibâce

Varak 128/a 2: Murahhas Efendilerden gelen *Kâ'ime*dir. Fi 2 Ş (Şa'ban) 1130 7 1 Temmuz 1718

Varak 130/a: Murahhas Efendilere irsâl olunan *Kâ'ime*dir ki âşîkar kırâat olunan *Kâ'imenin* sûretidir. Fi 7 Ş (Şa'ban) 1130 / 6 Temmuz 1718

Varak 132/a: Murahhas Efendilere irsâl olunan *Kâ'ime*dir. Fi 7 Ş (Şa'ban) 1130 / 6 Temmuz 1718

Varak 132/b: Murahhas efendilerden gelen *Mektûb* sûretidir. Fi 7 Ş (Şa'ban) 1130 / 6 Temmuz 1718

Varak 133/a: Murahhas efendilerden gelen *Kâ'ime*dir. Fi 28 B (Receb) 1130 / 27 Haziran 1718

Varak 135/b: Devlet-i ‘Aliyye Murahhaslarına yazılan *Kâ’imenin* sûretidir. Fi 10 Ş (Şa’ban) 1130 / 9 Temmuz 1718

Varak 136/a: Murahhas Efendilerden gelen *Kâ’imenin* sûretidir. Fi 8 Ş (Şa’ban) 1130 / 7 Temmuz 1718

Varak 138/b: Devletü ‘inâyetlü sâhib-i devlet Efendimiz hazretlerine mükâlemede olan İngiltere elçisinden gelen *Mektûbun* tercümesidir.

Varak 141/a: Devletü ‘inâyetlü sâhib-i devlet hazretlerine mükâlemede olan İngiltere elçisinden gelen *Mektûbun* tercümesidir. Fi 7 Ş (Şa’ban) 1130 / 6 Temmuz 1718

Varak 141/b: Sâhib-i devlet hazretlerinden İngiltere elçisine *Mektûbdur*. Fi 7 Ş (Şa’ban) 1130 / 6 Temmuz 1718

Varak 142/a: Eflak Voyvodasından gelen *Kâ’imenin* sûretidir.

Varak 142/b: Devletlü ‘inâyetlü veliyyü’n-ni’âm sâhib-i devlet Efendimiz hazretlerine Netherland elçisinden gelen *Kağıdın* tercümesidir. Fi 25 R (Receb) 1130 / 24 Haziran 1718

Varak 143/a: Devletlü ‘inâyetlü sâhib-i devlet Efendimiz hazretlerine mükâlemede olan Netherland elçisinden gelen *Mektûbun* tercümesidir. Fi 3 Ş (Şa’ban) 1130 / 2 Temmuz 1718

Varak 144/a: Devletlü ‘inâyetlü sâhib-i devlet Efendimiz hazretlerine hâlâ mükâlemede olan İngiltere elçisinden gelen *Mektûbun* tercümesidir. Fi 3 Ş (Şa’ban) 1130 / 2 Temmuz 1718

Varak 145/a: Sâhib-i devlet hazretlerine mükâlemede olan Netherland elçisinden gelen *Mektûbun* tercümesidir. Fi 7 Ş (Şa’ban) 1130 / 6 Temmuz 1718

Varak 145/b: Devlet-i ‘Aliyye murahhası olan İbrahim Ağa’dan gelen *Kâ’imedir*.

Varak 146/a: Devletlü sâhib-i devlet hazretlerine mükâlemede olan İngiltere elçisinden gelen *Mektûbun* tercümesidir. Fi 20 Ş (Şa'ban) 1130 / 19 Temmuz 1718

Varak 146/b: Devlet-i 'Aliyye Murahhasları Efendilerden gelen *Mektûbun* sûretidir.

Varak 147/b 1: Dibâce. Fi 16 Ş (Şa'ban) 1130 / 15 Temmuz 1718

Varak 147/b 2: Murahhas İbrahim Ağa'dan gelen *Mektûbun* sûretidir.

Varak 148/a: Pojarafça tarafına gidib gelen Konakçı Ahmed Ağa kullarının *Takriridir*. Fi 2 Ş (Şa'ban) 1130 / 1 Temmuz 1718

Varak 148/b: Eflak Voyvodasından gelen *Kâ'imenin* sûretidir. Fi 20 N (Ramazan) 1130 / 17 Ağustos 1718

Varak 149/a 1: Murahhas Efendiler ile giden Ferdosi Efendi tarafından gelen *Mektûb* ve *Kâ'imenin* sûretidir. Fi 20 N (Ramazan) 1130 / 17 Ağustos 1718

Varak 149/a 2: *Kâ'imedir*.

Varak 150/a: İngiltere elçisine yazılan *Kağdın* sûretidir.

Varak 150/b Vezir-i A'zam hazretlerinden Nemçe Başvekiline yazılan *Mektûbun* sûretidir. Fi 1 N (Ramazan) 1130 / 29 Temmuz 1718

Varak 151/a: İngiltere tarafından ta'yîn olunan mutavassıtın *Mektûb* sûretidir.

Varak 151/b: Sa'âdetlü 'inâyetlü sâhib-i devlet hazretlerinden İngiltere Kralıdır.

Varak 152/b: Vezir-i A'zam hazretlerine Venedik cumhûrı tarafından mükâlemeye murahhas Rojini nâm elçiden gelen *Kağdın* tercümesidir. Fi 17 N (Ramazan) 1130 / 14 Ağustos 1718

Varak 154: Boş

Varak 155/a 1: Başlık yok. Erzurum Valisi Mustafa, Niş Kadısı Mehmed Efendi tarafından düzenlene hudûd-nâme ile emr-i tahdîd bitimi üzerine Nemçe sınırından Nemçe lisanı ile alınmış temessük ve yanında görevlendirilen Cesar tercümanı olduğu halde Erzurum'a giderken Karunpa hududunda Belneye karşısında 41 gün kendisine yapılan haksızlık karşısında Padişaktan yardım isteyen *Mektûbu*. Fi 10 S (Safer) 1131 / 2 Ocak 1719

Varak 155/a 2: Başlık yok. Sınır belirlenmesi hususunda bilgilendirme *Mektûbu*. Fi 10 S (Safer) 1131 / 2 Ocak 1719

Varak 156/b: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası ortaya çıkan sınır anlaşmazlığına dair Osmanlı Padişahı Ahmed'in Roma İmparatoru Kotlu Casar Bavkar'a *Mektûbu*. 4 S (Safer) 1131 / 27 Aralık 1718

Varak 164/a: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası ortaya çıkan sınır anlaşmazlığına dair Osmanlı Padişahı adına Mustafa Paşanın Nemçe Kralına götürdüğü Padişah *Temessükü*. 2 S (Safer) 1131 / 25 Aralık 1718

Varak 171: Boş

Varak 172/a: Adana Beğlerbeğisi Mustafa Paşa'dan gelen *Mektûb* ve *Kâ'ime*dir. 8 Nisan 1719

Varak 173/b: *Kâ'ime*dir. 18 Ca (Cemaziye'l-evvel 1131 / 8 Nisan 1719

Varak 175/a: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası ortaya çıkan sınır anlaşmazlığına dair Narde kadısı Mehmed'in imzaladığı *Hudûd-nâme*. 15 M (Muharrem) 1131 / 8 Aralık 1718

Varak 176/b: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası ortaya çıkan sınır anlaşmazlığına dair Narde kadısı Mehmed'in imzaladığı *Hudûd-nâme*. 15 M (Muharrem) 1131 / 8 Aralık 1718

Varak 178/b: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası 3. madde üzerinde ortaya çıkan sınır anlaşmazlığına dair varılan mutabakata dair Narde kadısı Mehmed'in yazısı. Dokuz aded Şuhûdu'l-hâl ile. 15 M (Muharrem) 1131 / 8 Aralık 1718

Varak 180/a: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası ortaya çıkan sınır anlaşmazlığına dair Narde kadısı Mehmed'in imzaladığı *Hudud-nâme*. 15 M (Muharrem) 1131 / 8 Aralık 1718

Varak 181/b: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası ortaya çıkan sınır anlaşmazlığına dair Narde kadısı Mehmed'in imzaladığı *Hudud-nâme*. 13 M (Muharrem) 1131 / 6 Aralık 1718

Varak 182/b: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası ortaya çıkan sınır anlaşmazlığına dair Narde kadısı Mehmed'in imzaladığı *Hudud-nâme*. 2 M (Muharrem) 1131 / 25 Kasım 1718

Varak 184/b: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası ortaya çıkan sınır anlaşmazlığına dair imzalanan *Hudud-nâme* in Narde kadısı Mehmed tarafından kaydı. Oniki aded Şuhûdu'l-hâl ile. 16 M (Muharrem) 1131 / 9 Aralık 1718

Varak 186/b: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası Nemçe ve Venedik ile Mustafa Paşanın sınır anlaşmazlığına dair vardığı mutabakatın uygunluğuna dair Narde kadısı Mehmed'in yazısı. Yirmisekiz aded Şuhûdu'l-hâl ile. 22 Z (Zi'l-hicce) 1130 / 16 Kasım 1718

Varak 187/b: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası Nemçe ve Venedik ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine Osmanlı adına Adana Beğlerbeğisi Mustafa Paşa ile Cesar vekili General Baron de Patraş arasında yapılan müzakerelerin sonucunda ortaya çıkan mutabakatın uygunluğuna dair Narde kadısı Mehmed'in yazısı. Yirmisekiz aded Şuhûdu'l-hâl ile. 25 Za (Zi'l-ka'de) / 20 Ekim 1718

Varak 189/a: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası Nemçe ve Venedik ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine Osmanlı adına görevlendirilen Adana Beğlerbeğisi Mustafa Paşanın Yesanofça hududunda Derağsanik menzilinde yerel ahali ile yaptığı bilgilendirme toplantısına dair Narde kadısı Mehmed'in yazısı. Yirmiüç aded Şuhûdu'l-hâl ile. 20 Z (Zi'l-hicce) 1130 / 14 Kasım 1718

Varak 190/b: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası Nemçe ve Venedik ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine Osmanlı adına görevlendirilen Adana Beğlerbeğisi Mustafa Paşanın Tuzla kazasında Berçakı kasabası ahalisiyle yaptığı bilgilendirme toplantısına dair Narde kadısı Mehmed'in yazısı. Onaltı aded Şuhûdu'l-hâl ile. 1 Z (Zi'l-hicce) 1130 / 26 Ekim 1718

Varak 191/b: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası Nemçe ve Venedik ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine Osmanlı adına görevlendirilen Adana Belerbeğisi Mustafa Paşanın Bosna eyaletinde İzornik, Tuzla, Ğiradçaniçe, Serebrenik, Ğiradaçac, Sofulkıla', Palankalon vesâir serhad ahalileriyle yaptığı bilgilendirme toplantısına dair Narde kadısı Mehmed'in yazısı. Yirmiyedi aded Şuhûdu'l-hâl ile. 29 Z (Zi'l-hicce) 1130 / 23 Kasım 1718

Varak 192/b: Başlık yok. Pazarofçada imzalanan musâlaha ve musâleme antlaşması sonrası Nemçe ve Venedik ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine

Osmanlı adına görevlendirilen Adana Beğlerbeğisi Mustafa Paşanın görevini layıkıyla yaptığına dair bölgenin idarecilerini olumlu görüşlerinin kaydı. On dört aded Şuhûdu'l-hâl ile. 29 Z (Zi'l-hicce) 1130 / 23 Kasım 1718

SONUÇ

Münşeât mecmuaları arşiv kaynaklarımız arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Kaleme alındığı dönemin siyasî, ekonomik, sosyal ve kültürel şartları hakkında bilgiler bulundurması yönleriyle birincil kaynak özelliği taşırlar. Bu mecmualar hakkında son zamanlarda yapılan araştırmalar olsa da şimdiye kadar araştırmacıların çok fazla rağbet ettiği eserler arasında yer almamaktadır.

Bu mecmualar sadece kuru bilgi veren kaynaklar değildir. İnşa ilmi hakkında çok geniş bilgilerin verildiği, Osmanlı dönemi siyasî, sosyal ve kültür tarihi için önemli olabilecek resmî ve hususî mektupların çokça yer aldığı kaynaklardır.

Çalışma konumuzu oluşturan bu münşeâtın tutulduğu dönemde Osmanlı Devleti'nin, Avusturya ve Venedik'e karşı savaş halinde olması sebebiyle bu konu ile alaka kayıtların ağırlıklı olarak yer aldığı görülmektedir. Bu savaşın son döneminde yaşanan diplomatik girişimler ve barış görüşmeleri sürecinde yaşanan sorunlara ait oldukça detaylı bilgiler yer almaktadır. Padişahın bu savaş esnasında, cephedeki askerin durumundan yapılan barış görüşmelerine kadar pek çok konuda bizzat ilgilendiği dikkat çeken hususlardandır. Pasarofça antlaşması sonrası Osmanlı Devleti ile Avusturya ve Venedik devletleri arasında oluşan sınır anlaşmazlıklarının Adana Beğlerbeğisi Mustafa Paşa tarafından çözüme kavuşturma çaba ve gayretleri hakkında oldukça tafsilatlı bilgiler bulunmaktadır. Bu kayıtlar arasında özellikle hudud boylarındaki ahali ile yapılan görüşmeler oldukça dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

Münşeât Mecmuası Nr. 1206, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Koleksiyonu.

Daş, A. (2004). "Türkiye Selçuklular ve Osmanlı Dönemi Hakkında Tarihi Kaynak Olarak Münşeât Mecmualarının Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XLV, Sayı:2, s. 205-218.

Durmuş, İ. (2000). "İnşâ," *TDVİA*, Cilt: XXII, s. 334-337.

Eravcı, H. M. (2010). "Osmanlı-Safevî Münasebetleri İle İlgili Türkçe Kaynaklar", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 28, s. 249-260.

Haksever, H. İ. (2009). "Münşeatlarda Yer Alan Tarihî Bilgiler", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 2, Sayı:1, s. 24-31.

Kırca, E. (2015). *Sadaret Yazışmalarını Hâvî Bir Münşeât Mecmuası (1114-1116/1703-1704) (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Kırca, E. (2016). "Münşeât Mecmuâlarının Tarihi Gelişimi ve Râmi Mehmed Paşa'nın "Hulâsa-i İnşâ" İsimli Eseri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Aralık 2016, Cilt 2, Sayı: 3, s.84-100.

Kuzucu S. ve Çıtırık H. (2016). "Osmanlı Tarih Yazımında Önemli Bir Kaynak: Nâme-i Hümâyûn Defterleri ve 4 Numaralı Nâme-i Hümâyûn Defterinin Belge Özetleri", *OTAM*, 40 /Güz 2016, s. 145-166.

Kütükoğlu, B. (1988). "Münşeât Mecmualarının Osmanlı Diploması Bakımından Ehemmiyeti", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diploması Semineri*, (30 Nisan-2 Mayıs), Bildiriler, İstanbul, s.169-176.

Levend, Â. S. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara.

Özel, H. A. (2016). "Koca Râgıb Paşa'nın Münşeât'ı ve Tarihî Ehemmiyeti", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 25, Sayı 4, s. 159-172.

Uzun, M. İ. (2006). "Münşeât", *TDVİA*, Cilt: XXXII, s. 18-20.

Yiğit, B. K. (2016). "Münşeât Mecmuaları ve XV. Yüzyıldan Bir Münşeât Örneği", *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, Prof. Dr. Abdulkerim Abdulkadiroğlu Özel Sayısı, Yıl: 2, Sayı:3, s.183-196.

Yinanç R. ve Özkan Ö. (2011). "Osmanlı-Safevî İlişkilerine Dair Önemli Bir Kaynak: 16. Asra Ait Bir Münşeât Mecmuası", *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı: 60, s. 265-280.

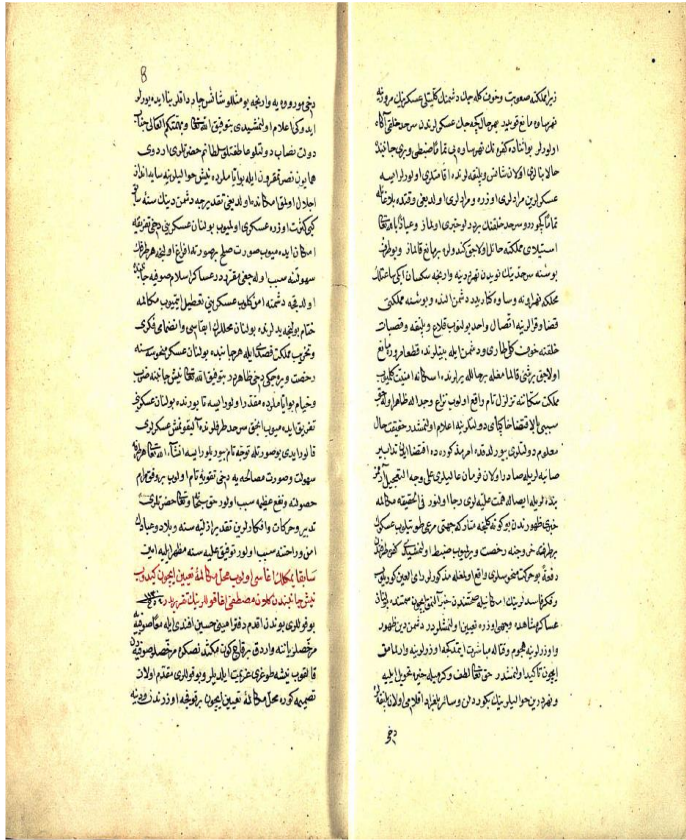
Ek.1. Örnek Belge (Varak.8-9)

Sabıkan Yemeklik Ağası Olup Mahalli Mükâleme-i Tayin İçün Gidüb Niş Cânibinden Gelen Mustafağa Ağa Kullarının Takriridir. Sene 1130.

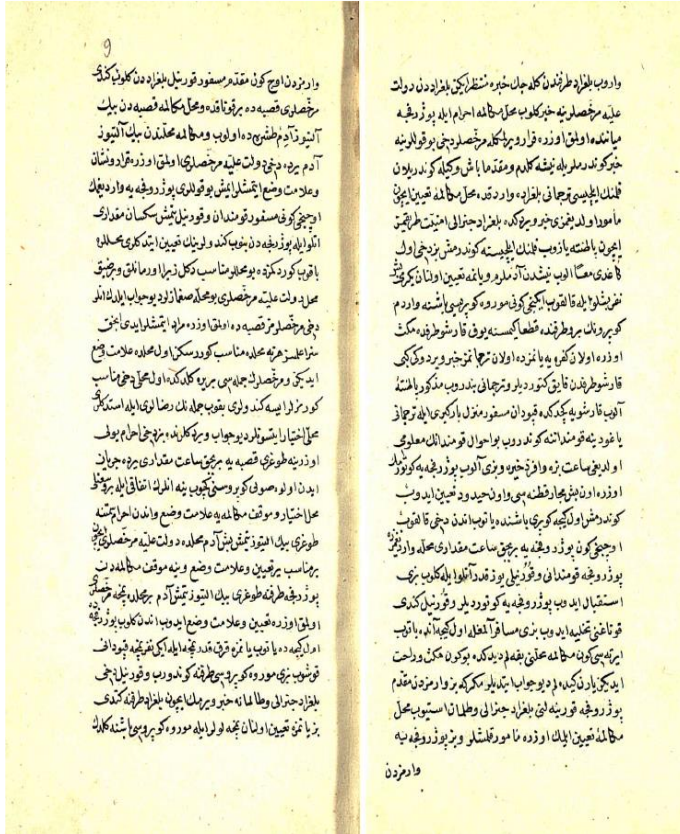
Bu kulları bundan akdem defter emini Hüseyin Efendi ile me'an Sofyaya murahhaslar yanına vardık. Birkaç gün meksden sonra murahhaslar Sofyadan kalkub Nişe doğru 'azîmet eylediler ve bu kulları mukaddem olan tasmîme göre mahall-i mükâleme-i ta'yîn için Berkofca üzerinden Vidine varub Belgrad tarafından gelecek habere muntazır iken Belgraddan Devlet-i 'Aliyye murahhaslarına haber gelüb mahall-i mükâleme ihrâm ile Pasarofca meyânında olmak üzere karar virilmekle murahhaslar dahi bu kullarına haber göndermeleriyle Nişe geldim. Ve makeddamâ başvekile gönderilen Flemenk elçisi tercümanı Belgrada vardıkda mahall-i mükâleme ta'yîn için me'mûr olduğumuzu haber virdikde Belgrad ceneralı emniyyet tarîkimiz için Pâtante yazub Flemenk elçisine göndermiş. Biz dahi ol kağıdı me'an alub Nişden adamlarım ve yanıma ta'yîn olunan yigirmi beş nefer beşlü ile kalkub ikinci günü Morva köprüsü başına vardım. Köprünün berü tarafında kat'a kimesne yok. Karşu tarafta meks üzere olan kefereye yanımızda olan tercümanımız haber virdüğü gibi karşu taraftan kayık getürdüler ve tercümanı bindürüb mezkûr patanteyi alub karşıya geçtikde kapudan Mösför Menzel Bârgiri ile tercümanı Yâğudine kumandanına gönderüb bu ahvâl kumandanın ma'lûmu olduğu sa'ât bize vâfir zahire ve bizi alub Pasarofcaya götürmek üzere on beş Macar katanası ve on haydud ta'yîn idüb göndermiş ol gice köprü başında yatub andan dahi

kalkub üçüncü gün Pasarofcaya bir buçuk sa'ât mikdarı mahalle vardığımızda Pasarofca Kumandanı ve Koronili yüz kadar atlu ile gelüb bizi istikbâl idüb Pasarofcaya götürdüler. Ve Kornîl kendi konağını tahliye idüb bizi misafir almağla ol gice anda yatub irtesi gün mükâleme mahalline bakalım dedikde bugün meks ve rahat idiniz. Yarın gidelim deyü cevap itdiler. Meğer ki biz varmazdan mukaddem Pasarofca Korineli Belgrad Cenerali ve Talmanı isteyüb mahall-i mükâleme ta'yîn eylemek üzere me'mûr kılmışlar ve biz Pasarofcaya varmazdan üç gün mukaddem mesfûr Kornîl Belgraddan gelüb kendi murahhasları kasabada bir konakda ve mahall-i mükâleme kasabadan bin altı yüz adım taşrada olub ve mükâleme mahallinden bin altı yüz adım yerde dahi Devlet-i 'Aliyye murahhasları olmak üzere karar ve nişân ve 'alâmet vaz' itmişler imiş. Bu kulları Pasarofcaya vardığımız üçüncü günü mesfûr kumandan ve Kornil yetmiş seksân mikdarı atlu ile Pasarofcadan binüb kendülerinin ta'yîn ettikleri mahallere bakub gördüğümüzde bu mahaller münâsib değil. Zira ormanlık ve bir sık mahall Devlet-i 'Aliyye murahhasları bu mahalle sığmazlar deyü cevap eyledik. Anlar dahi murahhaslarımız kasabada olmak murâd itmişler idi. Ancak siz i'lâmsız her ne mahallde münâsib görürseniz ol mahallde 'alameti vaz' idiniz. Ve murahhasların cümlesi bir yere geldikde ol mahalli dahi münâsib görmezler ise kendüleri bakub cümlelerin rızaları ile istedikleri mahalli ihtiyâr itsünler deyü cevap virdiklerinde biz dahi ihrâm yolu üzerine doğru kasabaya bir buçuk sa'ât mikdarı yerde cereyân iden Ulûh Suyu Köprüsünü geçüb yine anların ittifâkı ile Beruse'anlı mahall-i ihtiyar ve muvakkıf mükâlemeye 'alameti vaz' ve andan ihrâm semtine doğru bin altı yüz yetmiş beş adem mahallde Devlet-i 'Aliyye murahhasları için bir münâsib yer ta'yîn ve 'alameti vaz' ve yine muvâkkıf mükâlemeden Pasarofca tarafına doğru bin altı yüz yetmiş adım bir mahallde Nemçe murahhasları olmak üzere ta'yîn ve 'alamet vaz' idüb andan gelüb Pasarofcada ol gicede yatub yanımıza kırk kadar Nemçe ile iki nefer Nemçe kapudanı koşub bizi Morva köprüsü tarafına gönderüb ve Kornil dahi Belgrad cenerali ve Talmana haber virmek için Belgrad tarafına gitdi. Biz yanımıza ta'yîn olunan Nemçelüler ile Morva Köprüsü başına geldik. Ânda olan Macarlu ve haydutlardan yigirmi nefer adem bizim ile ta'yîn idüb Nişe murahhasların ordularına geldik. Morva Köprüsünün berü başında ve Perâkende ve Rajinede ve Aleksencede de kat'a kimesne yoktur. Ve bizi Nişe götüren Macarlar ve haydutlar bir gice çadırlarda yatub irtesi gün yanlarına on beş nefer beşlü koşulub Morva Köprüsü başına gönderildi. Pasarofcadan giden Kornîl Belgrada varmış ve mahall-i mükâleme ve murahhasların olacak yerlerini haber virdikde gerek Talman ve gerek Begrad Cenerali münâsib görmüşler ve bundan akdem başvekile gönderilen Flenek tercümanı Belgrada gelmiş bulunmağla Talman Flenek elçisinin kâğıd yazub tercüman ile irsâl ve bir gün mukaddem mahall-i mükâlemeye gelmelerini tavsiye ve kendüler dahi Belgraddan hareket ve mahall-i mükâleme iki gün içinde gelmek üzere olduklarını tahrîr eylemiş tercüman-ı mesfûr mâh-ı Cemâziye'l-evvelinin yigirmi altıncı cahar şenbe günü

Nişe gelüb ve Talmandan Flemenk elçisine olan mektûbu teslim ve ahvâli ma'lûmları oldukda gerek murahhaslar ve gerek Flemenk elçisi tedâriklerin görüb mâh-ı mezbûrun yiğirmi tokuzuncu Cum'a irtesi günü Nişden iki sa'ât mikdarı mesafe olan kârgîr köprü başına nüzûl itdiler. Bu kulları anları Nişden kaldırub öte tarafa gönderdikden iki sa'ât sonra 'avdet idüb ve altıncı pençşenbe günü gelüb orduy-u hümâyûna dâhil oldum. Ve mukeddemâ Morva Köprüsü başında olub Kurşunlu kasabasını garet iden kapudan Totori-i Belgrad cenerâli Belgrada ihzâr ve ol makûle işe bilâ izn nice cesâret eyledik deyü habs eylemiş hala mahbûs olduğun istimâ' itdim deyü takrîr ider.

Resim 1: 1206 No'lu Münşeât Defteri Varak 8

Resim 2: 1206 No'lu Münşeât Defteri Varak 9

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Archive documents are among the most important sources of historical research. The Turkish nation, which has ruled over three continents in very wide geography, has a very rich archive material that has survived to the present day. In the Turkish administration and culture life, the archival culture goes back to the old, namely, the Central Asian Turkish state tradition. The same culture continued after the Turks established the Ottoman State, and a rich archive of documents and notebook series, which reached up to one hundred and fifty million from the Ottomans, remained. Documents preserved in the Ottoman Archive have exceptional importance in illuminating the history of wide geography and in resolving political issues that have been reflected from the past to the present or at least better understanding.

In this study, it is mainly about the münşeât magazines in the rich archive and in particular Sultan III. During the Ahmet era, a münşeât magazine with a fortress will be introduced and the information it contains will be revealed. Münşeâtlar are rare works written with careful and literary style, containing certain subjects, in line with pre-designed purposes. Münşeât magazine can contain construction texts of many different subjects that are considered important at the time of writing. Münşeât magazines that provide information in different fields are very important sources in historical research.

Münşeât magazines are among the important sources of Turkish history. They are also literally important. As they shed light on the political, social and economic front of the period, they have the primary source feature. Plots, in the field of history, the socio-economic structure of the period in which they were written, the war and peace states, the ceremonies made before the war, the ceremonies made due to the victory after the war, the causes of the conquests, the developments in the wars, the diplomatic talks, the status of the soldiers fighting and the situations of the captives taken. It is possible to consist of these magazines on the subject. In addition, as the rulers or sultans addressed in official and private letters written to each other, the journalists are very valuable sources in history research because they contain texts about what the problems were, the education, security and military situation of the period.

These can be divided into three groups according to the information they contain and the way they are arranged. Prepared by both masters such as poetry and prose, Ali, Gani-zâde Nadirî, Osman-zâde Taib are the münşeât selected and selected by someone else. These consist of letters sent by the mentioned poets or writers to the people they communicate with, in general, to

help determine his life story and outweigh the literary side. The second kind of münşeât are the ones that consist of political and administrative letters, edict and the collection of orders. These are called historical münşeât. These mines contain a large amount of welding material. Examples of these include Feridun Bey münşeâtı, Kani münşeâtı, Sarı Abdullah Efendi münşeâtı.

The third kind of münşeât are mostly related to various forms of official documents as well as various information and legislation provisions that clerks need to know. These consist of the articles prepared by Divan-ı Hümayun and Defterdarlık items in order to gain the ability to write letters or documents to those who will work as scribes in judicial institutions.

Conclusion

The Münşeât magazine, which is the subject of this study, is included in the 1206 registration number of the Hamidiye Collection, Süleymaniye Library. No work has been done on this münşeât before. The entire work is one hundred and ninety-two leaves and is arranged in nesih script, each page with twenty-five lines.

Ottoman Sultan III. The Ottoman period of Ahmet-Austria is a serious document in terms of Venice relations. This period Ottoman Sultan III. It coincides with the first phase of Ahmet's efforts to recover the land lost by the Karlofça Treaty of the state, that is, the last part of the period of 1703-1718.

This münşeât; It covers from the end of 1717 to November 1718. All of this work includes letters related to the Pasarofça peace treaty, which was signed after 1715-1718 for the end of the Ottoman-Austria and Venice war. This treaty consisted of twenty articles. The first seven articles were about the determination and determination of borders. The exact border detection was left to the delegates to be assigned to this job. In this chapter, letters regarding the negotiations on border detection, especially between the representatives of Austria and the Ottoman Empire, take a large place. After these negotiations, the western half, called Küçük Eflak, extending to the Oltu river of Eflak with the whole Banat region, the northern part of Serbia, including Belgrade, and Northern Bosnia was completely left to Austria.

The first part of the münşeât, which constitutes the subject of the study, includes the responses that were written from Bosnia, Nis, Nis, Nis, Nis and Eflak guards to Istanbul and then sent to these gentlemen. The general content of the letters is the information about the general situation of the soldier on the front, intelligence information about the Austrian military troops and the attitudes of the European states, as well as information about the reports of the

directors who participated in the negotiations on behalf of the Ottoman State, with the start of peace negotiations. In addition, there are letters from the Ottoman Empire to other European states, especially Austria and Venice, and from Austria to the Ottoman State.

This study consists of an introduction and three parts. At the entrance, information is given about the importance and historical development of münşeât magazines. In the first part, the importance and grouping of münşeât in history research are discussed. In the second part, the content of the münşeât magazine, which is the subject of our research, is the subject. In the last section, the topics and dates of the letters in this letter are written in chronological order in order to facilitate the researchers in this field.

KAĞIT İMALAT SEKTÖRÜNDE TEDARİKÇİ SEÇİMİNDE ANALİTİK AĞ SÜRECİ YÖNTEMİ

Murat Taha BİLİŞİK*

Öz

Günümüzde rekabetin giderek artması, işletmeleri tedarikçi seçimi konusunda daha tutarlı ve doğru kararlar vermeleri konusunda zorlamaktadır. Kağıt imalat sektörü de, bu açıdan incelendiğinde özellikle kağıt üretiminin temel hammaddesi olan selüloz çeşitli tedarikçilerden elde edilmektedir. Bunun yanında, tedarikçi seçim kararı hem nitel hem de nicel birçok kriteri ve çok sayıda karar vericiyi içeren karmaşık bir yapıya sahiptir. Ayrıca problemin içerisinde yer alan geri bildirimler ve karşılıklı etkileşimler bulunmaktadır. Bu nedenlerle, bu çalışmada çözüm yöntemi olarak Analitik Ağ Süreci yöntemi tercih edilmiştir. İlgili yöntem kullanılarak, dört farklı alternatif tedarikçi, literatürde bu kapsamda en fazla kullanılan dört kriter (kalite, fiyat, teslimat ve hizmet) ve bu kriterlerin alt kriterleri açısından değerlendirilmiş ve en iyi alternatif seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Analitik ağ süreci, karar verme, tedarikçi seçimi, kağıt üretimi

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, m.bilisik@iku.edu.tr, İstanbul/Türkiye

USING ANALYTIC NETWORK PROCESS METHOD TO SELECT THE BEST SUPPLIER IN PAPER PRODUCTION SECTOR

Abstract

Nowadays, the increasing competition is forcing companies to make more consistent and accurate decisions about supplier selection. When the paper production sector is discussed, cellulose which is the main raw material for paper production is obtained from various suppliers. In addition, the supplier selection decision has a complex structure that includes many qualitative and quantitative criteria and a large number of decision makers. By the way, there are feedback and mutual interactions within the problem. For these reasons, Analytical Network Process method has been preferred as a solution method in this study. Using the relevant method, four different alternative suppliers have been evaluated in terms of the four most commonly used criteria (quality, price, delivery and service) in the literature and the sub-criteria of these criteria and the best alternative has been chosen.

Keywords: *Analytic network process, decision making, supplier selection, paper production*

1. GİRİŞ

Tedarikçi seçimi, üretimde kullanılacak olan hammaddelerin, yarı mamul ve diğer malzemelerin hangi tedarikçiden ve ne kadar satın alınacağı şeklinde ifade edilmektedir (Güner, 2005: 5). Tedarikçilerin doğru seçilmesi sayesinde müşteri memnuniyeti iyileşecek, maliyetler azalacak ve doğal olarak işletmenin rakiplerine göre rekabet yeteneği gelişecektir. İşletmeler genel olarak incelendiğinde tedarik edilen hammadde ve yarı mamul maliyetlerinin toplamının, toplam maliyetin %70'ine yakın olduğu görülmektedir (Ghodsypour ve O'Brien, 1998: 199). Kâğıt endüstrisinde de maliyetler, Türkiye'deki odun fiyatlarının çok yüksek olması ve dolar kurundaki son dönemdeki artışlara

rağmen selüloz ithalatına bağlı kalınması nedeniyle yüksektir. Bu nedenle, kâğıt sektöründe tedarikçi seçim kararı büyük önem arz etmektedir.

Uygun tedarikçinin belirlenmesinde birbiriyle çelişebilecek birçok nitel ve nicel kriter bulunabilmektedir. Dickson (1966) tedarikçi seçiminde 23 kriterin etkin rol oynadığı bir liste sunmuştur. Weber vd. (1991), 1966 ile 1990 yılları arasında literatürde yapılmış tedarikçi seçimi ile ilgili birçok makaleyi incelemiş ve fiyat kriterinin en çok kullanılan kriter olduğunu, bu kriteri takiben sırasıyla teslimat ve kalite kriterlerinin en çok kullanılan kriterler olduğunu saptamıştır.

Noorul Haq ve Kannan (2006), ise geniş bir literatür taraması ardından bazı alt kriterlerle beraber kalite, fiyat ve hizmet kriterlerinin değerlendirmede en çok kullanılan kriterler olduğunu tespit etmiştir. Araştırmacılar ise kendi çalışmalarında ise toplamda yedi adet kriter kullanmıştır.

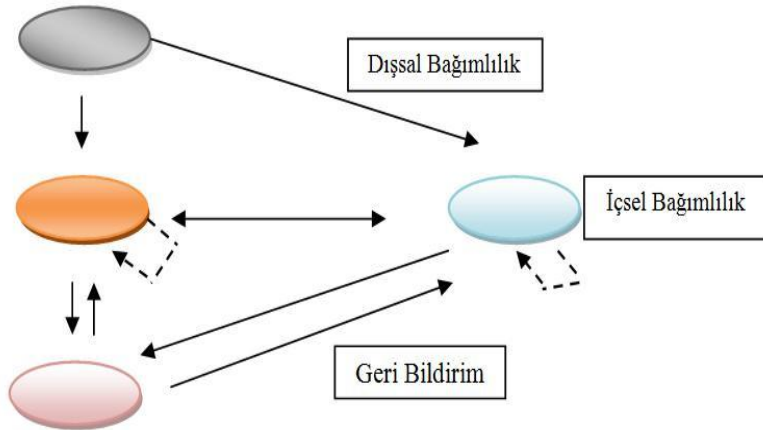
Benzer şekilde; Ho, Xu ve Dey (2010), 2000 ve 2008 yılları arasındaki literatür taramasına göre tedarikçi seçiminde en sık kullanılan kriterleri kalite, teslimat ve maliyet kriterleri olduğunu tespit etmiştir. Wang (2010) ise, değerlendirmede bulunurken bu kriterlerin haricinde tedarikçinin satış sonrası hizmetine de önem verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Literatürde yapılan son çalışmalar ise tedarikçilerin değerlendirilmesinde analitik hiyerarşi sürecine göre analitik ağ süreci ile ilgili çalışmaların giderek arttığını göstermektedir. Bunun nedeni ise, analitik ağ süreci yönteminin gruplararası ve grup içi bağımlılıklar ile kriterler arasındaki geri bildirimleri de dikkate almasıdır (Saaty ve Shih, 2009:872). Analitik ağ sürecinin bu avantajı ve özelliği de karar verme problemlerinin daha etkili ve gerçekçi şekilde ele alınmasına izin vermektedir. (Çelik ve Murat, 2010: 33).

2. YÖNTEM

Bu kısımda, tedarikçi seçim probleminde yararlanılan analitik ağ süreci (AAS) yöntemi ele alınmıştır. AAS yönteminde ikili karşılaştırma matrisleriyle saptanan öncelik vektörleri, analitik hiyerarşi yönteminde ele alındığı gibi doğrusal olarak hesaplanmamaktadır. Bir kümedeki kriterlerin diğer kümelerdeki kriterlere olan etkisinin (dış bağımlılık) ya da aynı kümedeki diğer kriterler üzerindeki etkisinin (iç bağımlılık) bulunabilmesi için bu vektörler bir matrise sütun olarak yazılır. Ayrıca, bir kümedeki kriterlerin tamamının, diğer bir kümedeki herhangi başka bir kriteri etkilemesi zorunluluğu olmadığından, etkisi olmayan bu tür kriterlerin katkıları sıfır olarak kabul edilir. (Büyükyazıcı ve Sucu, 2003: 68).

AAS'nin yapısı Şekil 1.'de gösterilmektedir (Karsak, Sozer ve Alptekin, 2002: 176-177).

Şekil 1. Bir Ağ Sürecinin Model Yapısı

Kaynak: Karsak vd., 2002: 176-177.

2.1. Analitik Ağ Sürecinin Adımları

AAS yöntemi dört temel aşamadan oluşmaktadır (Dağdeviren vd., 2005: 519):

- **Amacın Belirlenmesi ve Modelin Oluşturulması:** Bu adımda kriterler ve alternatifler belirlenir ve birbiriyle ilişkili kriterler aynı küme içinde yer alacak şekilde oluşturulduktan sonra benzer işlemler bu defa söz konusu alternatifler için uygulanır. Ardından kümeler arasındaki etkileşim durumuna göre ağ yapısı planlanır.

- **İkili Karşılaştırma Matrisleri İncelenerek Özvektörün Hesaplanması:** Kriterler ve alternatifler, etkileşim olan kriterlerle ve alternatiflerle ikili karşılaştırmalar yapılmaktadır. AAS yönteminde ikili karşılaştırmalar yapılırken 1-9 ölçeği kullanılmaktadır.

İkili karşılaştırmalarda saptanan tutarlılık oranı 0.10'un altında ise yapılan değerlendirmelerin yeterli olduğu varsayılır. Herhangi bir kriterle etkileşim içinde bulunmayan kriterler için katkı değeri olarak sıfır değeri verilir. Böylece özvektör hesaplanması yapılır. Ardından, matris sütunlarına özvektörlerin konulması ile ağırlıklandırılmamış süpermatris elde edilir.

- **Ağırlıklandırılmış Süpermatrisin Hesaplanması:** Ağırlıklandırılmamış süpermatristeki değerlerin ait oldukları kümenin ağırlıklarıyla çarpılması sonucu yeni bir matris bulunur. Bu matris ağırlıklandırılmış süpermatris olarak bilinir. Ağırlıklandırılmış süpermatrisin sütunları toplamının her zaman bire eşit olması gerekir. Bu durum sağlanmıyorsa, normalleştirme işlemi uygulanır.

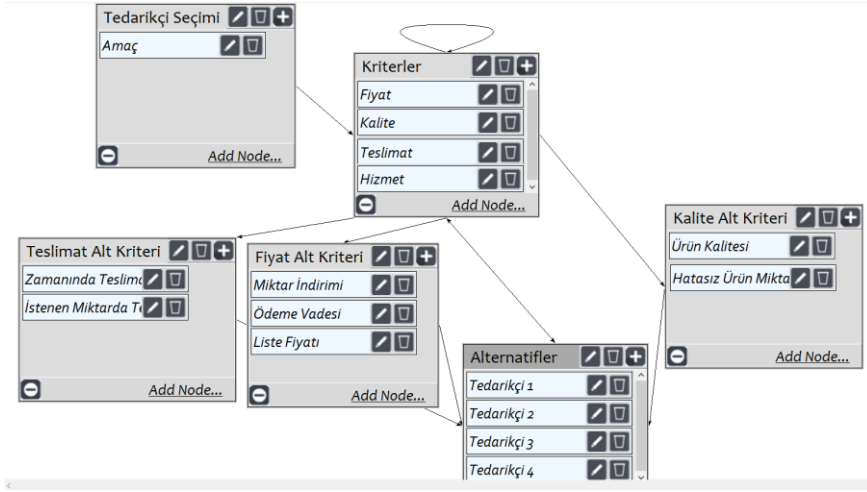
- **Alternatiflerin Sıralanması ve En İyi Alternatifin Seçimi:** Bu adımda normalizasyon işleminin tüm kümelere uygulanmasıyla alternatiflerin ve kriterlerin nihai öncelikleri elde edilmiş olur.

3. UYGULAMA

Uygulama kapsamında literatür taraması sonucunda tedarikçi seçiminde en önemli kriterler olduğu belirlenen fiyat, kalite, teslimat ve hizmet kriterleri kağıt

işletmesinin satın alma yöneticisi ile yapılan görüşmeler sonucunda 4 aday tedarikçi açısından değerlendirilmiştir.

Bu noktada, analizlerin yapılması açısından Super Decisions 3.2.0 programı kullanılmıştır. Buna göre, kâğıt işletmesinin tedarikçi seçim problemine ait ağ yapısı aşağıdaki gibidir:

Şekil 2. Tedarikçi Seçiminde Analitik Ağ Modeli Yapısı

Yukarıdaki şekilde, tedarikçi seçim probleminin analitik ağ süreci yapısı verilmiştir.

Burada, ana amaç tedarikçi seçimi olup, ana kriterler; “fiyat”, “kalite”, “teslimat” ve “hizmet”dir. Bununla beraber ana kriter kümesi içerisinde hizmet kriterinin kalite ve teslimat kriterleri ile etkileşim içinde olabileceği düşünülmüştür. Örneğin hizmeti değerlendirme aşamasında, daha kaliteli malzemelere ulaşmak mı yoksa zamanında teslimat mı daha önemlidir sorusu akla gelebilir.

Teslimat kriterinin; “zamanında teslimat” ve “istenen miktarda teslimat” alt kriterleri ile ilişkilidir. Fiyat alt kriterini ise, “miktar indirimi”, “ödeme vadesi” ve “liste fiyatı” oluşturmaktadır. Son olarak, kalite alt kriteri ise “ürün kalitesi” ve “hatasız ürün miktarı”ndan oluşmaktadır. Bu kapsamda, 4 ana kriter ve 7 alt kriter açısından, 4 farklı alternatif tedarikçi değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, bu noktada tedarikçiler açısından geri dönüşlü olacak şekilde ana kriterler de sorgulanmıştır. Örneğin tedarikçi 1 akla geldiğinde, daha çok fiyat mı yoksa kalite mi ön plana çıkmaktadır sorusu yalnızca AAS süreci ile değerlendirilebilir. Eğer, analitik hiyerarşi süreci tercih edilmiş olsaydı, böyle bir soru önemli olmasına rağmen gündeme alınıp sorulamayacaktı.

Yukarıda ifade edilen analitik ağ yapısının oluşturulması ardından, ikili karşılaştırmalar matrisleri oluşturulmuştur. Burada, aşağıdaki ölçek yapısı kullanılmıştır.

Tablo 1: Analitik Ağ Sürecinde Kullanılan Ölçek

Önem Derecesi	Tanım
1	Eşit Önem Durumu
3	Bir Kriterin Diğerine Göre Çok Az Önemli Olması
5	Kuvvetli Derecede Önem Durumu
7	Çok Kuvvetli Derecede Önem Durumu
9	Aşırı Derecede Önem Durumu
2,4,6,8	Ortalama Değerler
Tam ters karşılık	Tersi Karşılaştırmalar İçin

Yukarıda tablo 1 de verilen karşılaştırma ölçeği ile, analitik ağ süreci yapısından doğan tüm ikili karşılaştırma soruları cevaplanarak ağ yapısı analiz edilmiştir.

Graphical	Verbal	Matrix	Questionnaire	Direct																			
Comparisons wrt "Amaç" node in "Kriterler" cluster																			Normal	Inconsistency: 0.03036			
Fiyat is strongly more important than Hizmet																			Fiyat				
1.	Fiyat	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	Hiz	Hizmet	
2.	Fiyat	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	Kal	Kalite	
3.	Fiyat	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	Tes	Teslimat	
4.	Hizmet	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	Kal		
5.	Hizmet	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	Tes		
6.	Kalite	>=9.5	9	8	7	6	5	4	3	2	2	3	4	5	6	7	8	9	>=9.5	No comp.	Tes		

Şekil 3. Analitik Ağ Modeli Yapısının Kriterler Açısından İkili Karşılaştırmaları

Yukarıdaki duruma benzer şekilde, tüm bağımlı kriterler, geri dönüşümler ve tedarikçi alternatifleri de karşılaştırılarak öncelik ağırlıklarının Super Decisions programında hesaplamaları yapılmıştır.

Liste Fiyatı Açısından Tedarikçilerin Skorları

Tedarikçi 1 0,6127

Tedarikçi 2 0,1920

Tedarikçi 3 0,0807

Tedarikçi 4 0,1077

Miktar İndirimi Açısından Tedarikçilerin Skorları

Tedarikçi 1 0,0547

Tedarikçi 2 0,1177

Tedarikçi 3 0,3390

Tedarikçi 4 0,4886

Ödeme Vadesi Açısından Tedarikçilerin Skorları

Tedarikçi 1 0,0898

Tedarikçi 2 0,5319

Tedarikçi 3 0,0460

Tedarikçi 4 0,3322

Hatasız Ürün Miktarı Açısından Tedarikçilerin Skorları

Tedarikçi 1 0,6834

Tedarikçi 2 0,1339

Tedarikçi 3 0,0592

Tedarikçi 4 0,1204

Ürün Kalitesi Açısından Tedarikçilerin Skorları

Tedarikçi 1 0,0624

Tedarikçi 2 0,2273

Tedarikçi 3 0,3024

Tedarikçi 4 0,4078

Hizmet Açısından Tedarikçilerin Skorları

Tedarikçi 1 0,2263

Tedarikçi 2	0,0550
Tedarikçi 3	0,0645
Tedarikçi 4	0,6541

İstenen Miktar Açısından Tedarikçilerin Skorları

Tedarikçi 1	0,1478
Tedarikçi 2	0,3460
Tedarikçi 3	0,4456
Tedarikçi 4	0,0605

Zamanında Teslimat Açısından Tedarikçilerin Skorları

Tedarikçi 1	0,2113
Tedarikçi 2	0,0629
Tedarikçi 3	0,0436
Tedarikçi 4	0,6821

Fiyat Alt Kriterlerinin Öncelikleri

Liste Fiyatı	0,1634
Miktar İndirimi	0,2970
Ödeme Vadesi	0,5397

Teslimat Alt Kriterlerinin Öncelikleri

İstenen Miktarda Teslimat	0,3333
Zamanında Teslimat	0,6667

Kalite Alt Kriterlerinin Öncelikleri

Hatasız Ürün Miktarı	0,5000
Ürün Kalitesi	0,5000

Amaç Açısından Kriterlerin Öncelikleri

Fiyat	0,5023
Kalite	0,2606
Teslimat	0,1590
Hizmet	0,0780

Genel Nihai Tedarikçilerin Skorları

Tedarikçi 1	0,210115
Tedarikçi 2	0,250795
Tedarikçi 3	0,148807
Tedarikçi 4	0,390283

Araştırma bulgularına göre, kriterler açısından en önemli kriter fiyat kriteri olmuş, fiyat kriterini, kalite, teslimat ve hizmet kriterleri izlemiştir.

En önemli kriter olarak belirlenen fiyat kriterinin alt kriterleri incelendiğinde, burada en önemli alt kriterin ödeme vadesi olduğu bulunmuştur. Ödeme vadesini takiben ise miktar indirimi ve liste fiyatı gelmektedir.

Genel nihai seçim olarak ise analiz sonuçlarına göre Tedarikçi 4 en iyi tedarikçi olarak seçilmesi gerekmektedir. Bunun nedeni, tedarikçi 4'ün araştırmada özellikle en önemli kriter olarak gözüken fiyat kriterinin alt kriterleri olan ödeme vadesinde ikinci, miktar indiriminde ise birinci olması olabilir. Tedarikçi, aynı zamanda hizmet, ürün kalitesi ve zamanında teslimat alt kriterinde de birinci sırayı almıştır.

Nihai sıralama olarak, tedarikçi 4'ü, tedarikçi 2, tedarikçi 1 ve tedarikçi 3 izlemektedir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Günümüzde rekabetin giderek artması, işletmeleri tedarik etmek zorunda olduğu hammadde ve yarı mamul ürünleri en doğru tedarikçilerden temin etmeleri konusunda giderek zorlamaktadır. Uygun ve doğru tedarikçi seçimi ve bunun sonucunda gelişecek verimli işbirlikleri ile bir işletme önemli bir rekabet avantajı kazanabilmektedir. Bu nedenle, tedarikçi seçimi oldukça kritik öneme sahip bir konudur.

Tedarikçi seçiminde, literatür çalışmalarında incelendiği gibi birçok kriter söz konusu olmakla beraber, bu çalışmada literatür çalışması sonuçlarına göre en fazla seçime etki eden dört kriter (kalite, fiyat, teslimat ve hizmet) belirlenmiş ve bu kriterler daha detaylı alt kriterlerle beraber dört farklı kâğıt tedarikçi adayının değerlendirilmesi konusunda incelenmiştir. Bu incelemede, geri dönüşümler ve kriterler arası içsel etkileşimler de bulunduğundan daha kapsamlı bir analiz yapılabilmesine izin veren analitik ağ süreci modeli kullanılmıştır.

Ardından, çalışma kapsamında elde edilen bulgulara göre kağıt üretim işletmesi için en uygun tedarikçi seçiminde etkin bir karar verilecek problem çözümü gerçekleştirilmiştir.

Ele alınan çalışmada, edinilen izlenimler, kriterler açısından fiyat kriterinin kağıt üretim işletmesi için en önemli kriter olduğunu göstermiştir. Bu durum, küresel ekonomik daralmaların ve döviz kuru dalgalanmalarının yaşanabildiği günümüzde fiyat kriterinin önemini çarpıcı olarak ortaya koymuştur. Bununla beraber, müşteri memnuniyetini sağlamak ve hatta geliştirmek de önemlidir. Bu nedenle de kalite kriteri, fiyat kriterini hemen ardından izlemektedir.

KAYNAKÇA

- Büyükyazıcı M. & Sucu M. (2003). The Analytic Hierarchy and Analytic Network Processes, Hacettepe Journal of Mathematics and Statistics, 32: 65-73
- Çelik N. & Murat G. (2010). Analitik Ağ Süreci Yöntemi ile Üniversite Dinamik Entegre Strateji Modeli Geliştirilmesi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi, 27(67): 32-51.
- Dağdeviren M., Eraslan E., Kurt M., Dizdar, E.N. (2005). Tedarikçi Seçimi Problemine Analitik Ağ Süreci İle Alternatif Bir Yaklaşım, Teknoloji Dergisi, 8(2): 115-122
- Dickson, G.W., (1966). An Analysis of Vendor Selection Systems and Decisions. Journal of Purchasing, 2(1):5-17
- Ghodsypur, S.H. & O'Brien, C., (1998). A Decision Support System for Supplier Selection Using An Integrated Analytic Hierarchy Process and Linear Programming. International Journal of Production Economics, 56-57:199-212
- Güner, H., (2005). *Bulanık AHP ve Bir İşletme İçin Tedarikçi Seçimi Problemine Uygulanması*, Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Endüstri Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Ho, W., Xu, X., Dey, P.K., (2010), Multi-criteria Decision Making Approaches For Supplier Evaluation and Selection: A Literature Review, European Journal of Operational Research, 202(1):16-24
- Karsak E.E., Sozer S. , Alptekin S.E. (2002). Product Planning in Quality Function Deployment Using A Combined Analytic Network Process and Goal Programming Approach, Computers and Industrial Engineering, 44(1): 171-190.

- Noorul Haq, A. & Kannan, G. (2006). Fuzzy Analytical Hierarchy Process for Evaluating and Selecting a Vendor in a Supply Chain Model, *International Journal of Manufacturing Technology*, 29: 826–835.
- Saaty T.L. & Shih H-S. (2009). Structures in Decision Making: On The Subjective Geometry of Hierarchies and Networks, *European Journal of Operational Research*, 199(3): 867-872.
- Wang, W. P. (2010). A Fuzzy Linguistic Computing Approach To Supplier Evaluation, *Applied Mathematical Modelling*, 34: 3130-3141.
- Weber, C.A., (1991). *A Decision Support System Using Multi-criteria Techniques For Vendor Selection.*, University Micro Ims International, Ann Arbor, MI.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The choice of supplier is expressed as from which supplier and how much raw materials, semi-finished products and other materials to be used in production will be purchased (Güner, 2005: 5).

With the right choice of suppliers, the customer satisfaction will be improved, the costs will decrease and the competitiveness of the enterprise will develop with respect to the other competitors. Therefore, the choice of supplier choice is of great importance.

Ho, Xu and Dey (2010), according to the literature review between 2000 and 2008, explained that the most frequently used criteria in supplier selection has been criteria of "quality", "delivery" and "cost". By the way, Wang (2010) emphasized the importance of giving importance to the after-sales service of the supplier in addition to "quality", "delivery" and "cost".

Besides, recent studies in the literature show that studies on analytical network process have been increasing with respect to to analytic hierarchy process in the evaluation of suppliers. By the way, there are feedback and mutual interactions within the problem. For these reasons, Analytical Network Process method has been preferred as a solution method in this study. Using the relevant method, four different alternative suppliers have been evaluated in terms of the four most commonly used criteria (quality, price, delivery and service) in the literature and the sub-criteria of these criteria and the best alternative has been chosen.

Method

In this section, the analytical network process (AAS) method used in the supplier selection problem has been discussed.

AAS method consists of four basic stages (Dağdeviren et al., 2005: 519):

- Determining the purpose and forming the model:

In this step, the criteria and alternatives are determined and similar procedures are applied for the mentioned alternatives after the interrelated criteria are formed in the same cluster. The network structure is then planned according to the interaction state between the clusters.

- Calculating the eigenvector by examining the binary comparison matrices:

When AAS method is used for pairwise comparisons, 1-9 scale is used. For the criteria that do not interact with any criteria, the value of the contribution value is zero. Then, the calculation of the eigenvector is done. After that, subsequent supermatrix are obtained by inserting eigenvectors into the matrix columns.

- Calculating Weighted Supermatrix:

The value of the non-weighted supermatrix is multiplied by the weight of the cluster to which it belongs and a new matrix is present. This matrix is known as weighted supermatrix.

- Sorting Alternatives and Choosing the Best Alternative:

In this step, the implementation of the normalization process on all clusters provides the final priorities of alternatives and criteria.

Findings (Results)

According to the research findings, the most important criterion in terms of criteria was price criterion, followed by quality, delivery and service criteria.

When the sub-criteria of the price criterion are examined, it was found out that the most important criterion has been the payment due date. Following the payment due date, the quantity discount and the list price come.

According to the results of the analysis as the general final selection, Supplier 4 should be chosen as the best supplier. This may be due to the fact that supplier 4 is the second in the payment due date and the first in the quantity discount, which is the sub-criteria of the price criterion which appears to be the most important criterion in the research. The supplier also ranked first in the sub-criterion of product quality and on-time delivery and service.

Findings (Results)

Bu kısma, biçimlendirme bozulmadan, 750-1000 kelimedenden oluşan geniş İngilizce özet yazılmalıdır. Bu özet alt başlıklar (Introduction, Method vb.) içermeli, makalenin temel fikirlerinin tümünü kapsayacak biçimde, paragraflar halinde olmalıdır.

Conculusion and Discussion

Nowadays, the rising competition increasingly forces the enterprises to procure raw materials and semi-finished products from the right suppliers. A business can gain a significant competitive advantage through the right selection of an appropriate supplier and that provides productive cooperation with the supplier. Therefore, the supplier selection is a critical issue.

Although there are many criteria in the selection of suppliers examined in the literature studies, four criteria (quality, price, delivery and service) which affect the choice most according to the results of the literature study are determined in the present study. By the way, in this research, the analytical network process model has been used, which allows for a more comprehensive analysis, since there are internal interactions and feedback between criteria.

Then, according to the findings obtained within the scope of the study, an effective decision has been made in choosing the most suitable supplier for the business.

In this study, the impression is that the price criterion is the most important criterion in terms of criteria. This situation shows the importance of the price criterion in today's global economic contraction and exchange rate fluctuations. However, it is also important to ensure and improve customer satisfaction. Therefore, quality follows the price criterion immediately.

TİCARET VE KUR SAVAŞLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Orhan ŞANLI*

Öz

Bu çalışmada, Türkiye ticaretinin ticaret ve kur savaşlarından nasıl etkilendiği incelenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Dünya Bankası, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), OECD veri bankalarından alınmıştır. Analiz bölümünde, tarife ve dolar kurunun Türkiye’de toplam ticaret üzerindeki etkileri 1980-2019 verileri ile incelenmiştir.

Sonuçlara göre, ticaret savaşları Türkiye’nin dış ticaretini yavaşlatmıştır. Çalışmadan elde edilen Granger Nedensellik sonuçlarına göre gümrük tarifeleri ve döviz kurları dış ticaretin nedenidir. Dolayısıyla, dış ticaret ile tarifeler ve döviz kuru değişkenleri arasında bir ilişki vardır. Sonuç olarak, tarife ve tarife dışı engellerin artması Türkiye’nin ticaretini ve ekonomik büyümesini zayıflatır. Ticaret ve kur savaşlarının kısa dönemde önemli bir etkisinin olmamasına rağmen uzun dönemde ticaret savaşları Türkiye’de kalıcı etkiler bırakabilir.

Anahtar Sözcükler: Ticaret Savaşları, Kur Savaşları, Türkiye Ekonomisi, Dış Ticaret, Granger Nedensellik, Gümrük Tarifeleri.

THE IMPACTS OF TRADE AND CURRENCY WARS ON TURKISH ECONOMY

ABSTRACT

In this study, it is analyzed that how Turkish trade is affected by trade and currency wars. The data used in the study were taken from the World Bank, Turkish Statistical Institute (TUIK), Central Bank of Turkey Republic (CBRT) and OECD databases. In the analysis section, the effects of tariffs and dollar exchange rate on Turkey's total trade are examined by 1980-2019 data. According to the results, trade wars slowed down Turkey's foreign trade. According to the Granger Causality results derivate from the study, customs tariffs and exchange rates are the cause of foreign trade. Therefore, there is a relationship between foreign trade and tariffs and exchange rate variables. As a result, the increase of tariff and non-tariff barriers could undermine Turkey's trade and economic growth. Despite the lack of a significant effect of trade and currency wars in Turkey in the short term, it can leave lasting effects in the long run.

Key Words: Trade Wars, Currency Wars, Turkish Economy, Foreign Trade, Granger Causality, Customs Tariffs.

1. GİRİŞ

2008 Küresel Krizi'nin ardından liberal ticarete karşı korumacı politikalar tekrar yükselmeye başlamıştır. Dış ticarete karşı ilk adımlar ABD'nin faiz indirimi, gelişmiş ülkelerin yeni korumacılık olarak bilinen tarife dışı önlemleri artırmaları ve kur savaşlarıdır. Ardından 2017 yılı itibariyle yönetime gelen D. Trump ekibi dış ticarete korumacılığa dayalı yeni politikalar uygulamaya başlamıştır. Örneğin, ABD, Çin'den aldığı ithal mallara %10 ve daha sonra %25 gümrük tarifesi uygulamış ve ayrıca 200 milyar dolarlık ürüne ek gümrük tarifeleri koymuştur (Rabobank, 2019:1-2). Çin ise karşı önlemler almış ve böylece Çin ve ABD küresel tarife mücadelelerini başlatmışlardır. ABD'nin Çin ile olan

ticaretinde açık 2018 sonunda 420 milyar doları bulmuştur (Howmuch, 2019). ABD'nin toplam dış ticaret açığının (861 Milyar dolar) %42'sine denk gelen bu rakamın sadece bir ülkeden kaynaklanıyor olması ticaret savaşlarının neden Çin üzerinden başladığını daha iyi ifade etmektedir. Amerika açısından bu durumda ticari açıktan çok ticari anlaşmazlıklar daha önemli hale gelmiştir. Özellikle, Çin'in "Made in China 2025" hedefleri, ABD'nin güç ve ekonomik üstünlük politikasının 21. yüzyılda tekrar güç kazanmasına neden olmuştur (Mildner ve Schmucker, 2019:3). D. Trump hükümeti kurulduktan sonra ABD Ticaret Temsilcisi Kurumu, 1962 tarihli Ticaret Genişletme Yasası'nın 232. maddesi çerçevesinde Trump yönetimine bir rapor sunmuştur. Raporda, çelik ve alüminyum ithalatının artık ulusal güvenliğe tehdit oluşturduğu, bu sorunun ortadan kalkması için çelik ithalatına %25, alüminyum ithalatına ise %7,7 oranında ek gümrük vergisi koyulması gerektiği tavsiye edilmiştir. Bu rapor doğrultusunda Mart 2018 içerisinde D. Trump hükümeti, çelik ithalatına %25, alüminyum ithalatına %10 ek gümrük vergisi koymuş ve ardında korumaya alınan ürünlerin listesini yayınlamıştır. Çin ise karşı tarife artışlarına başvurmuştur (Carvalho, vd., 2019:1-2). D. Trump ekibi başkanlık seçimlerinden önce de başta Çin ve Meksika olmak üzere bazı ülkelere yapılan ithalatın azaltılacağı ve bu ülkelere karşı daha saldırgan bir politika izleneceğini belirtmişti. Seçim sonrası ise Trump yönetimi ilk hamlesini 2018'de yaparak son ticaret savaşlarının fitilini resmen ateşlemiş oldu (Chunding, vd., 2018:1557-1558). ABD daha önce Smoot-Havley ilki olmak üzere 7 defa daha ticaret savaşları başlatmıştı. Bu savaşlar boyunca genel olarak AB ülkeleri, Kanada, Meksika ve Çin hedef alınmıştır (Desjardins, 2018).

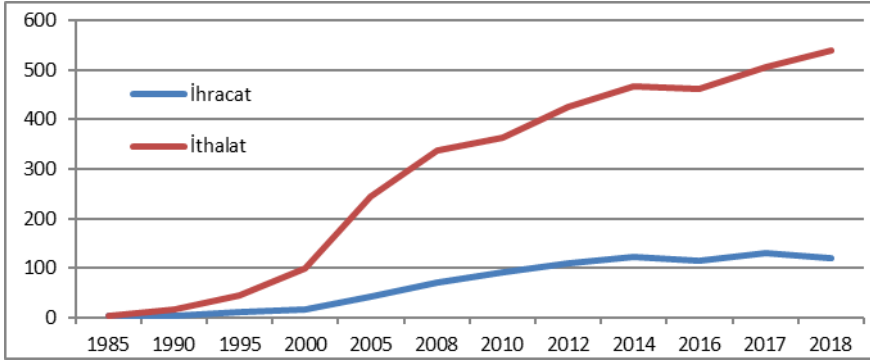
Bu çalışmada, 2018-2020 yılları arasında, ticaretteki korumacılığın neden olduğu ticaret savaşlarının Türkiye'ye yansımaları detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. 2008 sonrası tekrar yükselmeye başlayan korumacı politikalar gelişmekte olan ülkeleri hızlı bir şekilde etkilemeye başlamıştır. Bu nedenle gelişmekte olan bir

ülke konumunda olan Türkiye'nin ticaret savaşlarından nasıl etkilendiğinin analiz edilmesinin önemi daha da artmıştır. Böylece Türkiye'nin dış ticarete güçlü ve zayıf yönleri ortaya koyulmuş ve çalışmanın bu hali ile ilerleyen dönemlerde korumacılığa karşı Türkiye'nin uygulaması gereken politikalara bir katkı yapması beklenmektedir. Çalışma 3 ana konu üzerinde tamamlanmıştır. İlk olarak ticaret savaşlarının küresel ekonomiye yansımaları anlatılmıştır. İkinci kısımda ticaret savaşlarının Türkiye'nin dış ticaretinde meydana getirdiği değişimler incelenmiştir. Çalışmanın 3. bölümünde ise küresel gümrük tarifelerinin ve dolar kurunun Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Ticaret savaşları neticesinde dünyada gümrük tarifeleri ve tarife dışı önlemler artmaya başlamıştır. Oysa 2018'e kadar gümrük tarifeleri genel olarak azalmış ve Türkiye'nin dış ticareti bu serbestleşmeden faydalanmıştı. Ticaret savaşları ile sürecin tersine dönmesi, ilerleyen dönemlerde Türkiye'de dış ticaretin sekteye uğramasına neden olabilir. Bu nedenle 2019'a kadar gümrük tarifelerinde meydana gelen indirimlerin Türkiye'nin dış ticaretine olan etkisi ortaya çıkartılarak, tarife artışları durumunda Türkiye'nin dış ticaretinin gelecekte nasıl etkilenebileceği tahmin edilmiştir.

2. ABD'NİN TİCARET SAVAŞLARINI BAŞLATMASI

2000 yılı sonrası Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin gibi gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomide ve ticarete paylarının hızla artırması (Pop ve Craciunescu, 2013:284-285), ABD'nin özellikle Çin'e karşı korumacı önlemleri yükseltmesine neden olmuştur. Çin ile ABD arasındaki bu çekişme son otuz yılda ticaret politikalarında değişikliğe gidilmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü 1980 öncesi kapalı bir ekonomiyle yönetilen Çin 1980 sonrası serbest ticareti desteklemeye, buna karşın serbest ticaret yanlısı ABD korumacı politikaları desteklemeye başlamıştır (Çetinkaya, vd., 2018). Şekil 1, ABD ile Çin arasında yapılan ticaretin 1985-2018 arası değişimini göstermektedir. Şekilde görüldüğü gibi ABD'nin

ticaret açığı hemen hemen her dönem artmıştır. Son olarak 380 milyar dolara yaklaşan ticari açık, ABD'nin alenen ticaret savaşlarını başlatmasına neden olmuştur. ABD, ticaret savaşlarını ilk olarak bazı ürünlerde gümrük tarifelerini arttırarak başlatmış ve ardından tarife dışı önlemlerle hızlandırmıştır.

Şekil 1: ABD'nin Çin İle Mal Ticaretinin Değişimi (Milyar \$)

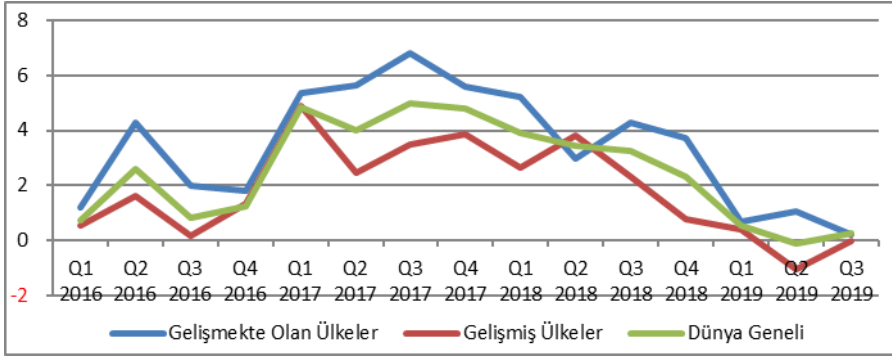
Kaynak: Salzman and Liu, 2018, Census, 2020. Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

ABD'nin dış ticaret açığının sürekli artması, D. Trump ve hükümetinin sadece Çin ile sınırlı kalmayan, AB, Meksika, Kanada, Japonya ve Güney Amerika ülkelerini de kapsayan geniş bir ticaret savaşlarını başlatmasına neden olmuştur (Courthouse New Services, 2019). D. Trump'a göre bu savaşlar neticesinde ülkelere tavizler elde edilecek, iç piyasada üretim ve istihdam artacak ve daha sonra yaklaşık 600 milyar dolarlık ithalat yapılmayacaktır. Sonuç olarak ABD, Kanada ve Meksika ile NAFTA'yı güncellemiş ve USMCA'yı imzalayarak bu savaşlardan ilk tavizi elde etmiştir. Daha sonra Japonya ve bazı ülkelerle serbest ticareti arttıracak ve ticaret savaşlarından muaf tutulan ikili anlaşmalar yapmıştır (The Balance, 2019). ABD'yi ticaret savaşlarına götüren bu sebeplerin ardından son ticaret savaşları da böylece başlamış oldu. Küresel ekonomiyi risk altına sokan son ticari çekişmeler tarifeler, kotalar, yasal önlemler, tarife dışı önlemler şeklinde devam etmektedir (PIIE, 2020).

Endüstri devrimi ile beraber dünyada üretimden fabrikalara, eğitimden ticarete varan yapısal değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlere 1990'lı yıllardan sonra yaygınlaşmaya başlayan internetin eklenmesi, teknolojide yeni bir devrim yaratmıştır (Çelik, 2018:13-14). 21.YY'da bu yeni devrim, ülkeler arası rekabet etme mücadelesine teknolojiyi de dahil etmiştir. Bu nedenle 21.YY'da son ticari anlaşmazlıklar tarife artışlarına ek olarak içerisinde teknoloji savaşlarına da yer veren modern yöntemlerle devam etmektedir. D. Trump'ın ilk hamlesi geleneksel yöntem olan gümrük tarife artışları (Morrison, 2018) iken ikinci hamlesi tarife dışı önlemlerle yürütülen teknoloji savaşları olmuştur. Bu nedenle D. Trump hükümeti 2018 yılı içerisinde bazı telekomünikasyon ürünlerini de dış ticaret yasağı listesine eklemiştir. Fakat 2019 yılı Haziran ayında Japonya'da gerçekleştirilen G20 Zirvesi'nde Çin ve Çin'li teknoloji firmalarına yönelik olumlu sinyallerin ardından, ticaret savaşlarının bitimine yönelik en önemli adım 2020'de atılmış ve ocak ayı içerisinde sınırlı da olsa 1. faz anlaşma yapılmıştır (BBC, 2020).

2.1. 2020 İtibariyle Ticaret Savaşlarının Küresel Etkisi

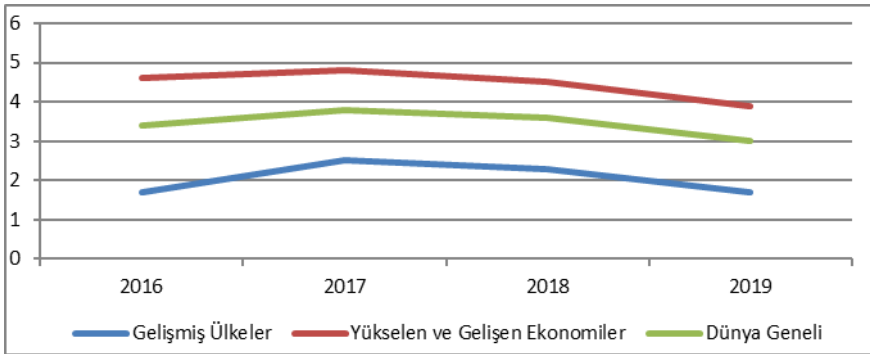
Küresel ekonomiye yön veren ticaret savaşları sonucunda dünya genelinde mal ticaretinde büyüme trendi yönünü aşağıya doğru çevirmiştir. 2020 yılı itibariyle tam olarak bitmeyen bu anlaşmazlıklar ve dünya genelinde hızla yayılan koronavirüs (Covid-19) nedeniyle hem Çin ekonomisinde hem de küresel ekonomide yavaşlamaların artacağı ve tedarik zincirinde büyük aksamalar olacağı tahmin edilmektedir (WEF, 2020).

Şekil 2: Dünya Genelinde, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Mal Ticaretinde Büyüme (%)

Kaynak: UNCTADSTAT, 2020. Şekil yazarlar tarafında oluşturulmuştur.

Şekil 2’de 2016-2019 arası dönemde mal ticaretindeki büyüme oranları verilmiştir. 2017 yılına kadar küresel mal ticaretindeki büyüme sürekli artmıştır. Fakat ticaret savaşlarının başlamasının ardından 2018 ve 2019 yıllarında mal ticaretindeki büyüme yavaşlamıştır. Özellikle 2018’in üçüncü çeyreğinden itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ticaret savaşları etkisini göstermiş ve ticaretteki büyüme azalarak devam etmiştir. 2019 yılının ikinci çeyreğinde gelişmiş ülkelerde büyüme negatif yönlü olmuştur. Dünya genelinde ticaretin büyümesi 2019’un ikinci çeyreğinde negatif olmuş ve küresel ticaret azalmıştır.

Şekil 3: Dünya Genelinde, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde GSYH'deki Büyüme (%)

Kaynak: IMF, 2020. Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3'te ise ticaret savaşlarının GSYH üzerindeki etkisi gösterilmiştir. Ticaret savaşları öncesi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde GSYH'deki büyüme artmış fakat 2018-2019 yıllarında GSYH'deki büyüme azalmıştır. Küresel ekonomi bu savaşlardan dolayı yıllık ortalama %1,1'lik bir kayıp yaşamıştır. Bu bilgiler ışığında ticaret savaşlarının küresel ekonominin ve ticaretin büyümesinde yavaşlamaya ve kayıplara neden olduğu söylenebilir.

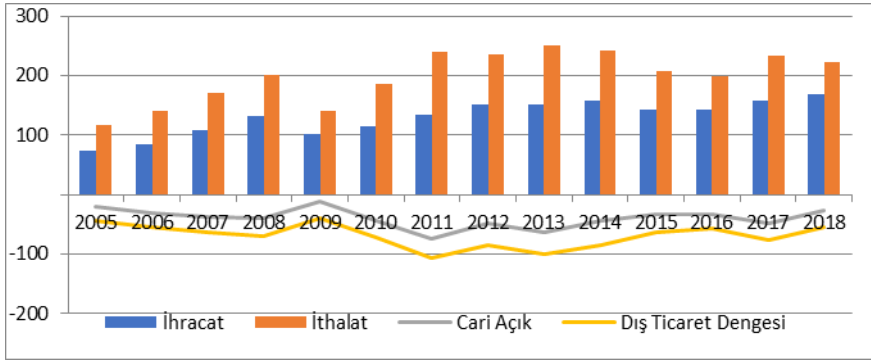
Sonuç olarak ticaret savaşları hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerini ve ticaretini olumsuz yönde etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Koronavirüs salgını ve salgının ardından belirlenecek politikalar ticasaret savaşlarının geleceğini de belirleyecektir.

3. TİCARET VE KUR SAVAŞLARININ TÜRKİYE EKONOMİSİ VE TİCARETİ ÜZERİNE ETKİLERİ

2012 yılında Japonya tarafından başlatılan kur savaşları, Rusya, ABD ve Çin ile genişlemiştir. AB ise içinde içerisinde bulunduğu borç krizi nedeniyle kur savaşlarına karşı önlem almış fakat tam olarak bu savaşın içerisinde yer aldığı söylenemez. AB'nin genişletici para politikası daha çok borç krizi içerisindeki ülkelere finansal destek niteliğindedir. Euro kısmen diğer para birimlerine karşı değer kaybetse de ABD ile Çin ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin parasal genişlemeye yönelmeleri euronun tekrar değer kazanmasına neden olmuştur (Ertürk, 2017:99-104).

Batı ve doğu arasında başlayan kur savaşları Türkiye'yi de etkilemiştir. 2008 Krizi'nin ardından küresel parasal genişleme nedeniyle TL'nin dolar karşısındaki değeri genel olarak güçlü kalmıştı. Düşük kurlar bir yandan ithalatı cazip hale

getirirken diğer yandan yerli üretim ve ihracatı yeterince destekleyememiştir. Bu durum 2015 yıllarına kadar sürmüştür. 2015 yılı itibarıyla bir yandan ABD'nin faiz artırma politikaları, diğer yandan küresel politik krizlerin ortaya çıkması, Orta Doğu'da savaşın şiddetlenmesi, iç piyasadaki dengesizlikler ve Türkiye'nin batı ile ilişkilerinin sekteye uğramaya başlaması gibi nedenlerden dolayı yabancı sermaye ülkeden çıkışını hızlandırmış ve böylece TL, dolar karşısında değer kaybetmeye başlamıştır. Kur şokuyla beraber ithalatın pahalı hale gelmesi yerli üretim maliyetlerini artırmış ve enflasyon sorunu ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, kur savaşları ile birlikte TL aşırı değerlenmiş ve bu durum ithalatı cazip hale getirirken sermaye bolluğunun yarattığı ivme yerli üretime (ihracata) yeterince yansıyamamıştır. Çünkü aşırı değerli yerli para politikası, iç üretimi olumsuz etkilediği gibi, ucuz girdiler ihracata ve yerli üretime yansıyamamıştır. Bu durum temel sektörlerde ithalat artışına sebep olmuştur (Sönmez, 2015).

Şekil 4: Türkiye'de Dış Ticaret Dengesi ve Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)

Kaynak: TCMB, TÜİK, 2019. Şekil, yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 4'te Türkiye'nin ithalatı, ihracatı, dış ticaret dengesi ve cari işlemler dengesindeki değişim gösterilmiştir. 2005 yılı sonrası Türkiye'de hem ithalat hem de ihracat genel olarak artmıştır. 2008 Krizi'nden sonra azalan dış ticaret 2010'dan sonra tekrar artmaya başlamıştır. Dış ticaret dengesi ise açık vererek

2011 yılına kadar artmaya devam etmiştir. 2011-2013 arası dış ticaret açığı yaklaşık 100 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Kurların düşük olması hem ihracatı hem de ithalatı arttırmış fakat bu artış daha çok ithalat lehine gerçekleşmiştir. Bu durum, Türkiye’de cari açığı ekonomik kalkınma üzerinde en büyük sorunlardan biri haline getirmiştir. 2014’ten sonra kurların aşırı yükselmesi ile cari açık azalmaya başlamıştır. Cari açık azalırken Türkiye’nin büyüme oranları da düşmeye başlamıştır. Bir yandan FED ’in 2014-2019 arası faiz artırım politikaları (Trading Economics, 2020), diğer yandan D. Trump’ın başta çelik, alüminyum olmak üzere 800’den fazla ithal ürün üzerine ek gümrük vergileri koyması, tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye ekonomisini de etkilemeye başlamıştır. Özellikle 2018 yılı içerisindeki politik gelişmeler ABD-Türkiye ilişkilerini germiş, kurlar %20’den fazla yükselmiş ve ekonomik büyüme yavaşlamıştır.

Tablo 1: Türkiye’nin En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı İlk Beş Ülke

İhracat	İthalat
Almanya	Rusya Federasyonu
İngiltere	Çin (İhracatta ise 17.sırada)
İtalya	Almanya
Irak	ABD
ABD	İtalya

Kaynak: Türkiye İhracatılar Meclisi, 2019, TÜİK, 2020.

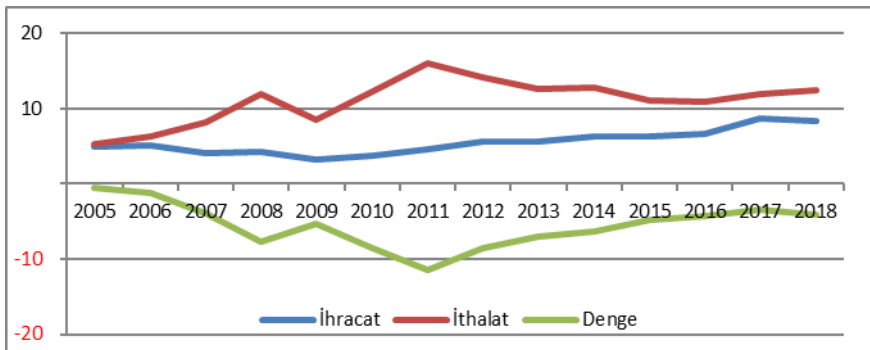
Tablo 1, Türkiye’nin en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ilk 5 ülkeyi göstermektedir. Tabloda görüldüğü gibi Amerika, Türkiye’nin toplam ihracatında yaklaşık %5’lik bir pay ile 5.sırada yer almaktadır. Türkiye’nin ithalatında ilk sırada Rusya, ardından Çin, Almanya ve ABD gelmektedir. ABD’nin Türkiye’nin hem ithalatında hem de ihracatında ilk 5 ülke içerisinde olması, iki ülke arasında ticari bağlarının güçlü olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Türkiye'nin En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı İlk Beş Sektör

İhracat	İthalat
Otomotiv	Kimyasal Madde Ürünleri
Hazır Giyim/Konfeksiyon	Ana Metal Sanayi
Kimyevi Madde-Mamul	Makine Teçhizat
Çelik	Motorlu Kara Taşıtları
Elektrik-Elektronik	Kok Kömürü, Rafine Petrol Ürünleri

Kaynak: Türkiye İhracatlar Meclisi, 2019, TÜİK, 2020.

Tablo 2, Türkiye'nin en çok ihracat ve ithalat yaptığı ilk beş sektörünü göstermektedir. Otomotiv, tekstil, çelik, elektrik ürünleri, Türkiye'nin ihracatını sırtlayan sektörlerdir. Türkiye'nin ABD'ye ihraç ettiği ürünlerin başında ise demir-çelik, otomotiv-aksam parçaları, kimyevi maddeler, tekstil, tarım-gıda ürünleri gelmektedir (Uludağ İhracatçı Birlikleri, 2018). Dolayısıyla ABD ile Türkiye arasında meydana gelen sorunlar ve ticaret savaşları, Türkiye'nin ihracatını ilk olarak bu ürünler üzerinden etkilemeye başlamıştır. İthalatta ise başta Rusya olmak üzere Çin, Almanya ABD ve diğer ülkelerden ithal edilen sanayi ürünleri, kimyasal ürünler, makine teçhizat, motorlu taşıtlar, petrol ürünleri başı çekmektedir.

Şekil 5: Türkiye'nin ABD ile Dış Ticaretindeki Değişim (Milyar Dolar)

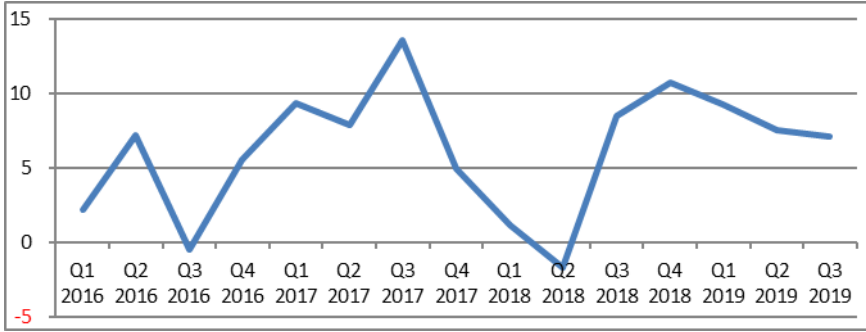
Kaynak: TÜİK, TCMB, 2019. Şekil, yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 5'te Türkiye'nin ABD ile toplam dış ticareti ve dış ticaret dengesi verilmiştir. 2005 yılında, Türkiye'nin ABD ile yaptığı ticarete ihracat ve ithalat neredeyse birbirine eşitti. Fakat bu tarihten sonra, özellikle 2011 yılında, Türkiye'nin ABD ile dış ticaret açığı 11 milyar dolara kadar çıkmıştır. 2011 yılından sonra Türkiye'nin ABD'ye ihracatı artarken ABD'den ithalatı kısmen azalmaya başlamıştır.

2018 yılı temmuz ayından sonra, politik sorunların yükselmesi, ticaret savaşlarının başlamış olması, sermaye çıkışlarının artması gibi nedenlerden dolayı dolar kurunun aşırı değer kazanması Türkiye'de ekonomik dengeleri bozmuştur. TCMB ise kurların bu yükselişini önlemek ve mal piyasasının dengelenebilmesi için politika faiz oranlarını %24'e kadar çıkarmak zorunda kalmıştır. Bu durumun neticesinde, 2019 yılında Türkiye ekonomisi %0.9 büyümüştür. Kısacası, ABD'nin dünyada başlattığı ticaret savaşları gelecek yıllarda uzun bir dönem boyunca devam ederse, ortaya çıkacak ticaret sapmalarından Türkiye'nin de derinden etkileneceği beklenmektedir.

3.1. 2020 Yılı İtibari İle Ticaret Savaşlarının Türkiye'ye Yansımaları

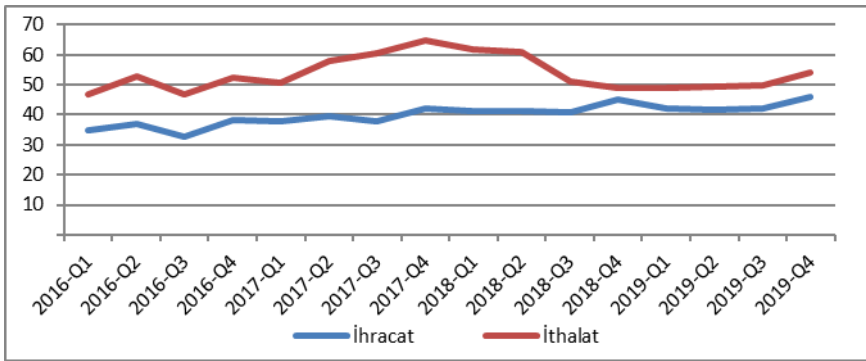
2018'de başlayan ticaret savaşları devam etmektedir. Bu döneme kadar Türkiye'nin dış ticareti ve özellikle toplam ihracatının ticaret savaşlarından çok fazla etkilenmediği ve çabuk toparlandığı görülmüştür. Çin, AB ve ABD pazarlarında kısmen kayıplar yaşanmasına karşın diğer bölgelerle yapılan ticaret sayesinde kayıplar telafi edilmiştir.

Şekil 6: Türkiye’de 2016-2019 Arası Mal Ticaretinde Büyüme Trendi(%)

Kaynak: UNCTADSTAT, 2020. Şekil yazarlar tarafında oluşturulmuştur.

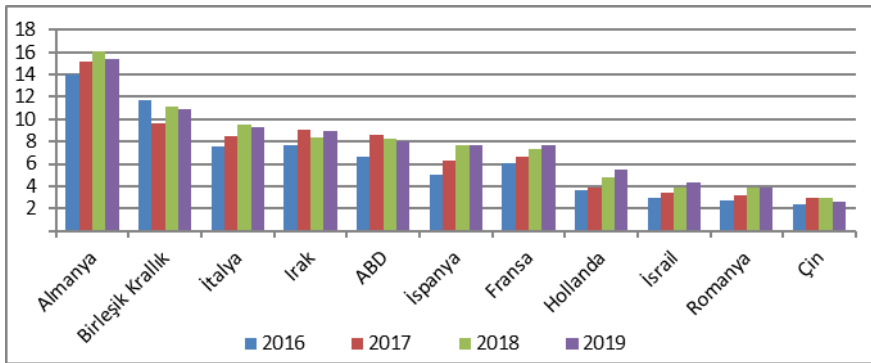
Şekil 6’da ticaret savaşları öncesi ve sonrası, Türkiye’nin toplam mal ticaretindeki büyüme oranları gösterilmiştir. 2016:Q3-2017:Q3 dönemleri arasında toplam ticaretteki büyüme artarken, 2017’nin üçüncü çeyreğinden sonra ticaretteki büyüme giderek azalmıştır. 2018’in ilk 2 döneminde ise ticaret savaşları, kur şokları, seçim atmosferi gibi nedenlerden dolayı ticaretteki büyüme azalmış ve ikinci çeyrekte toplam ticaretteki büyüme negatif olmuştur. 2018’in son iki çeyreğinde ise büyüme tekrar artmaya başlamış ve yeniden büyüme trendi yakalanmıştır. 2019 yılında ise ticaretteki büyümenin azalmasına karşın toplam ticaret artmaya devam etmiştir.

Şekil 7: 2016-2019 Arası Türkiye’de Toplam İhracat ve İthalat (Milyar Dolar)

Kaynak: TÜİK, 2020. Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

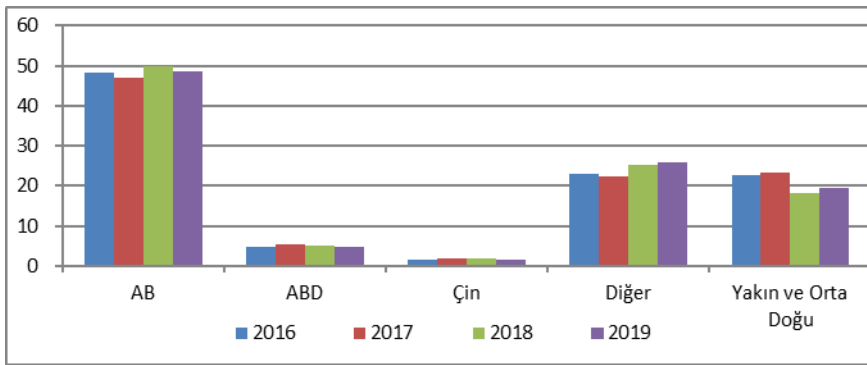
Şekil 7’de toplam ihracatın ve ithalatın ticaret savaşları öncesi ve sonrasındaki değişimi gösterilmiştir. Ticaret savaşlarının başladığı 2018:Q1 dönemi ile 2018:Q3 dönemleri arasında ihracattaki artış durmuş fakat 2018’in dördüncü çeyreğinden itibaren tekrar artmaya başlamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde 2016-2019 arası dönemde ihracat artış eğilimindedir. Fakat devam eden ticaret savaşları, iç piyasadaki sorunlar ve küresel belirsizlikler nedeniyle ihracattaki artış hızı, 2018 yılının üçüncü çeyreğinden sonra önceki dönemlere göre azalmıştır. İthalat ise 2018’e kadar hızlı bir şekilde artarken bu tarihten sonra hem kurlarda meydana gelen yüksek artışlar, hem de ticaret savaşlarının etkisi ile azalmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye ile ABD arasında yaşanan siyasi gerilim nedeniyle Türkiye ve ABD arasında ihracat ve ithalat üzerinden karşılıklı tarife savaşları daha da yoğunlaşmıştır. Türkiye ve diğer ülkeler ticaret savaşlarını tarife politikalarının yanı sıra tarife dışı önlemlerle de sürdürmektedir. 2017-2018 arası ABD, AB, Çin ve Türkiye’de tarife dışı önlemler artarken 2019 yılında ABD’de artmaya devam etmiş fakat Türkiye ve AB’de azalmıştır (WTO, 2020).

Şekil 8: Türkiye'nin İhracat Yaptığı İlk 10 Ülke ve Çin'e Yapılan İhracattaki Değişim (Milyar Dolar)

Kaynak: TÜİK, 2020. Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

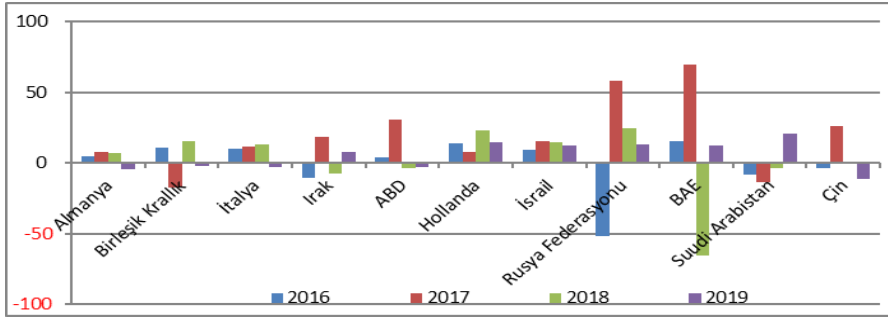
Şekil 8’de Türkiye’nin ihracat yaptığı ilk 10 ülke ile Çin’e yapılan toplam ihracat gösterilmiştir. ABD ve Çin’e yapılan ihracat 2017 yılında artarken 2018 ve 2019 yıllarında azalmıştır. Türkiye, siyasi ve ekonomik anlaşmazlıklardan dolayı ABD’de kısmi bir pazar kaybı yaşamıştır. Benzer şekilde Çin’e yapılan ihracat, ticaret savaşlarının ve Çin-Türkiye arasındaki siyasi konulardan kaynaklanan gerilimin etkisi ile azalmıştır. İspanya, İtalya, Almanya, Hollanda, Fransa gibi ülkelere ise ihracat genel olarak artmıştır.

Şekil 9: Türkiye’nin İhracatında Seçilmiş Ülke ve Bölgelerin Payları (%)

Kaynak: TÜİK, 2020. Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

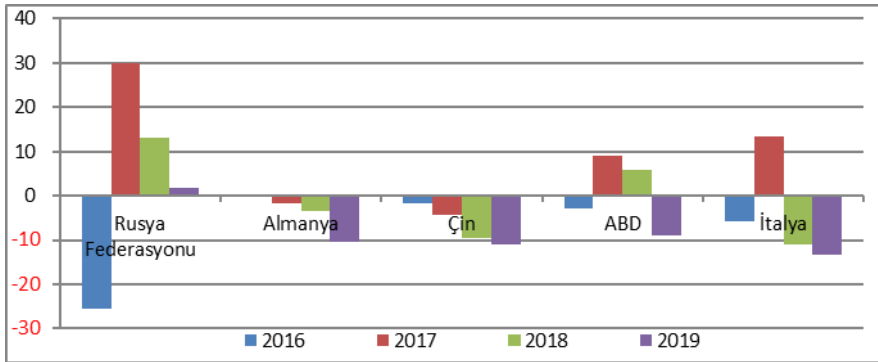
Türkiye’nin toplam ihracatında 2018 ve 2019 yıllarında bir önceki yıla göre ABD, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin ve Çin’in payı azalmıştır. Fakat AB’nin ve diğer bölgelerin payı ticaret savaşları öncesi döneme göre artmıştır. Dolayısıyla Türkiye, ticaret savaşlarından ülke ve bölgesel bazlı kayıplar yaşamıştır. Fakat bu kaybı diğer bölgelere yapılan ihracat artışı sayesinde kapatmıştır.

Şekil 10: Seçilmiş Ülkelere Göre Türkiye'nin İhracatında Büyüme (%)

Kaynak: TÜİK, 2020. Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 10'da Türkiye'nin ihracatının ülke bazlı büyüme oranları gösterilmiştir. Buna göre Çin ve ABD'ye yapılan ihracat, 2018 ve 2019 yıllarında küçülürken AB (2016-2018) ülkelerine yapılan ihracat büyümüştür. Rusya, İsrail, Hollanda, Sudi Arabistan (2019 için), BAE(2019 için), Irak gibi ülkelere yapılan ihracatta büyüme pozitif olmuştur.

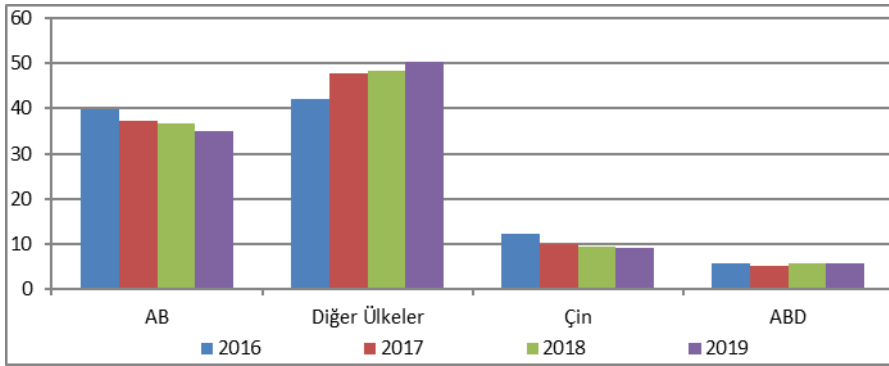

Şekil 11: Türkiye'nin En Fazla İthalat Yaptığı İlk 5 Ülkeden Yapılan İthalattaki Değişim (%)

Kaynak: TÜİK, 2020. Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 11'de Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ilk 5 ülke ile olan ithalatındaki bir önceki yıla göre değişim oranları verilmiştir. 2018 ve sonrası Türkiye'de toplam

ithalat azalmaya başlamıştır. 2018 yılında ABD'nin ve Rusya'nın dışında kalan ülkelerden yapılan ithalat azalmıştır. 2018 yılında ABD'nin başlattığı ticaret savaşı sonucu Türkiye'nin de karşı hamle yapması ile ABD'den yapılan ithalat azalmamış fakat ithalattaki artış oranı azalmıştır. Fakat 2019 yılında hem ticaret savaşlarının etkisi hem de ABD ile olan siyasi gerilim ve yaptırımlar nedeniyle ABD'den yapılan ithalat bir önceki yıla göre azalmıştır. 2015 sonrası Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalat her yıl azalmış ve bu azalış 2019 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %11 olmuştur. Rusya'dan yapılan ithalat artış oranı azalsa da toplamda artarak devam etmiştir.

Şekil 12: Türkiye'nin İthalatında Seçilmiş Ülke ve Bölgelerin Payları (%)

Kaynak: TÜİK, 2020. Şekil yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Ticaret savaşları öncesi ve sonrası Türkiye'nin ithalatında ülke ve bölgelerin paylarındaki değişim şekil 12'de gösterilmiştir. Türkiye'nin ithalattaki en büyük ortağı olan AB'nin payı giderek azalmıştır. Çin'den yapılan ithalatın payı ise benzer şekilde ticaret savaşları öncesi olduğu gibi savaşları sonrası azalmaya devam etmiştir. Fakat Türkiye'nin ithalatında 4.sırada yer alan ABD'nin payı ticaret savaşlarının başlaması ile az da olsa artmaya devam etmiştir. Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde başta Rusya olmak üzere Karadeniz İşbirliği Örgütü, AB dışında kalan diğer Avrupa ülkeleri ve diğer bölgelerin payı artmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin dış ticareti, küresel ticaret savaşlarından etkilenmesine karşın kayıplar yüksek değildir. İhracatta daha çok Çin, AB ve ABD pazarlarında kayıplar yaşanırken, bu kayıplar telafi edilmiş ve ihracattaki büyüme trendi son dört yılda yukarı yönlü olmuştur. Türkiye'nin ithalat kayıplarındaki en büyük sebeplerden biri, Türkiye'nin 2017 ve sonrası dönemlerde yaşamış olduğu kur şoklarıdır. Yükselen kurlar nedeniyle ithalatın pahalı hale gelmesi ithalat caydırıcılığına neden olmuştur. Ticaret savaşları ve ABD-Türkiye arasında yaşanan siyasi gerilimde etkisi ile 2019 yılında ABD'den yapılan ithalat azalmıştır. Ticaret savaşları doğrudan Türkiye'nin dış ticaretine büyük bir etki yapmamıştır. Ancak, ticari çekişmeler neticesinde artan küresel belirsizlikler bir yandan Türkiye'de kurların artmasına katkı vermiş, sermaye çıkışlarını hızlandırmış ve ticaret savaşları nedeniyle diğer ülkelerin ekonomik kayıpları Türkiye'nin ihracatının artış hızını yavaşlatmıştır. Türkiye bu savaşlar nedeniyle bölge bazlı pazar payı kayıpları yaşamıştır. Fakat bu kayıplar ABD ve Çin ile karşılaştırıldığında ticaret savaşlarının Türkiye'yi çok fazla etkilemediği sonucuna varılabilir.

3.2. Literatür İncelemesi

Literatürde ticaret savaşları konusunda Türkiye'yi konu alan ve analiz içeren çalışmalar sınırlı olmasına karşın yabancı çalışmalar oldukça fazladır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda verilmiştir. OECD, 2018 yılı raporunda ticaret savaşlarının OECD ülkeleri arasında en fazla Türkiye, Çin ve İsrail gibi ülkeleri etkileyeceği, eğer serbest ticaret devam ederse bu ülkelerin serbestlikten daha fazla faydalanacağı tahmin edilmiştir. Çekin ve Nuroğu, 2020 yılında yaptıkları çalışmada, ticaret savaşlarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde belirsizlikleri artıracığı, Türkiye'de enflasyonu etkileyeceği sonucuna ulaşmışlardır. Kashyap ve Bothra, 2019 yılında yaptıkları çalışmada ticaret savaşlarının tüm dünyayı olumsuz yönde etkileyeceği ve savaşların bir süre daha

devam edeceği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Hindistan'ın ihracatı sekteye uğrasa da özellikle otomotiv ve bilgi teknolojileri ihracatında alternatif pazar fırsatları ortaya çıkacaktır. Jain ve Saraswat'ın 2019 yılında yaptıkları çalışmaya göre, ABD-Çin arasındaki ticaret savaşlarının hem iki ülkeyi hem de tüm dünya ekonomisini etkilemiş ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmıştır. Kalsie ve Arora'nın 2019 yılında yaptıkları çalışmada, ticaret savaşlarının kazananın olmayacağı, savaşlarının etkisinin iki ülkenin sınırlarını aşarak diğer ülkeleri de etkilediği, savaşların iki ülke için de maliyetli olacağı sonucuna varılmıştır. Amity ve diğerlerinin 2019 yılında yaptıkları çalışmada, D. Trump'ın tarife politikalarının ABD iç piyasasında büyük değişikliklere yol açtığı ve tarife artışlarının yerli tüketiciler üzerinde 2018 sonuna kadar aylık 1,4 milyar dolarlık bir refah azalmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Lechthaler ve Mileva'nın 2018 yılında yaptıkları çalışmada, ticaret savaşlarının toplam tüketimi azalttığı, kısa vadede ihracat şirketlerinde çalışanların ithalatta çalışanlara göre daha fazla etkileneyeceği, ayrıca vasıfsız işçi sınıfının vasıflılara göre kayıplarının daha az olacağı ve bütün bunlara rağmen siyasi otoritelerin korumacılığa destek vermeye devam edeceği sonucuna ulaşılmıştır. Devarajan ve diğerlerinin 2018 yılında Dünya Bankası yayınları aracılığı ile yaptıkları çalışmada, ticaret savaşlarına gelişmekte olan ülkelerin katılmamasının daha faydalı olacağına vurgu yapılmıştır. Gelişmekte olan ülkeler için liberal politikaların ticaret savaşları döneminde daha fazla fırsat ortaya çıkaracağı, bu nedenle tarife savaşlarına dahil olmanın gelişmekte olan ülkelerde daha fazla kayıplara yol açacağı sonucuna ulaşmışlardır. Öztürk ve Altınöz'ün 2019 yılında yaptıkları çalışmada, ABD-Çin arasındaki tarife artışlarının ABD piyasalarında etkisinin net olarak belli olmamasına karşın Çin borsalarının zarar gördüğü ve Çin'in bu süreçten kesinlikle daha fazla zarar gördüğü sonucuna ulaşılmıştır. Karayel'in 2019 yılında yaptığı çalışmada, ticaret savaşlarının başlatan ve maruz kalan ülkeler de dahil hiçbir ülkede refah artışına yol açmayacağı, tersine daha fazla

refah kaybına yol açacağı sonucuna ulaşılmıştır. Şanlı ve Ateş'in 2020 yılında yaptıkları çalışmaya göre, ticaret savaşları küresel ekonomiyi ve ticareti yavaşlatmıştır. Asya, Avrupa ve Amerika'da ticaret savaşları sonrası önemli kayıplar yaşarken dünya ekonomisinin kaybı %1.5'i geçmiştir.

4. AMPİRİK ANALİZ

Gümrük tarifelerinin dünya ticareti üzerindeki etkileri oldukça güçlüdür. 1980 sonrası başta Çin, ABD, AB ve Türkiye olmak üzere birçok ülke, dış ticarete serbestleşme adımlarını hızlandırarak tarife indirimlerine gitmiştir. Böylece dünya ticareti neo liberal politikalar sayesinde bölgeler arası hızla gelişmeye ve artmaya başlamıştır. 2018 yılına kadar durum böyle devam ederken, D. Trump'ın ithalatta ekstra önlemler alma yoluna başvurması, şimdiden dünya ticaretinin geleceğini ilgilendiren önemli değişikliklere yol açmaya başlamıştır. Tarife artırımına, ABD ve Çin'in dışındaki gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin de dâhil olması ile süreç bu şekilde devam ederse gelecek 20 yıl, 1980-2017 arasındaki serbest ticaretin tersi yönde yani dış ticarete daralma şeklinde gelişecektir. OECD'nin 2060 yılına yönelik raporunda, tarifelerin 1990 öncesine dönmesi durumunda serbest ticaretin önü kapanacağı için bu durumdan serbest ticaretten en fazla faydalanan başta Türkiye olmak üzere BRIICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Endonezya, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinin daha fazla etkileneceği ifade edilmiştir. Bu nedenle, çalışmanın analiz kısmında, 1980-2019 dönemi arasında dünyada ortalama gümrük tarifelerinin düşüş eğilimine girmesi sonucu Türkiye'nin serbest ticaretten nasıl fayda elde ettiği sonucuna ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, ortalama gümrük tarifeleri ve dolar kurunun, Türkiye'nin toplam mal ticaretinin GSYH içerisindeki payı üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Analizin amacı, tarife indirimlerinin toplam mal ticareti üzerinde etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Böylece, 2018 yılı itibarıyla, dünya ticaretinde serbestleşmenin tersi yönde yeni korumacı politikaların ve geleneksel korumacı

politikaların yükselmesi ile gelecekte Türkiye'nin dış ticaretinde nasıl bir değişim olacağı tahmin edilmiştir. Ayrıca Türkiye yıllardır dış ticaret açığı ve cari açık veren bir ülkedir. Dolayısıyla kurlardaki ani değişim Türkiye gibi ülkeleri daha kırılgan hale getirmektedir. Dünya genelinde artan korumacı politikalar bir yandan sermaye çıkışlarını artırırken diğer yandan belirsizlik artışı nedeniyle Türkiye'de kurların artışına yol açmaktadır. Bu nedenle çalışmaya kur değişkeni eklenmiştir. Bu çalışmanın analiz kısmında, Caliende ve diğerlerinin (2015), neo liberal politikalar sayesinde 1990-2010 arası tarife düşüşlerinin 189 ülkede, 15 sektörde meydana getirdiği refah artışlarının analiz edildiği çalışma baz alınmıştır. Caliende'nin çalışmasının sonuçlarına göre, 20 yıllık dönemde piyasada gelişmiş ülke firmaları daha fazla artmış ve toplam ticari kazançların %90'ından fazlasının MFN (Most Favorid Nation) tarifelerindeki azalmalardan kaynaklanmıştır. Ayrıca MFN indirimlerinin, Serbest Ticaret Anlaşmalarından (STA) daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu nedenle çalışmanın analiz kısmında, Caliende ve arkadaşlarının yaptığı çalışmadan yola çıkılarak, zaman serileri analiziyle, 1980-2019 arası dönemde MFN tarife indirimlerinin ve kurların Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkileri incelenmiştir.

4.1. Yöntem Ve Model:

Bu çalışmada, Eviews Paket programı yardımı ile aşağıda belirtilen çoklu regresyon modeli kullanılarak Granger nedensellik testi yapılmıştır. Tarife oranları için tüm ürünleri kapsayan ortalama MFN-Most Favored Nation (En Çok Kayrılmış Ülke) hesaplaması kullanılmıştır. MFN, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından ülkeler arası özel ayrımcılığın önüne geçmek amacıyla koyulan ve dünya ticaretinin 4 temel ilkesinden birini ifade eden bir kuraldır. Buna göre bir ülke bir diğerine özel bir taviz ya da ceza amaçlı tarife oranı uyguladığında bunu tüm DTÖ üyelerine uygulamak zorundadır. Bu nedenle MFN değeri, DTÖ tarafından ortalama gümrük tarifelerini hesaplamak amacıyla baz alınan ve

uygulanan küresel tarife oranlarının ortalamasını yansıtan önemli bir değişken olduğu için bu çalışmada tarifeleri temsil eden bir değişken olarak kabul edilmiştir. $TT = f(DT, Kur)$ fonksiyonu model halinde yazılırsa;

$$TT_{it} = \beta_0 + \beta_1 DT_{it} + \beta_2 Kur_{it} + u_{it}$$

TT= Türkiye'nin toplam mal ticaretinin GSYH içerisindeki payı

DT= Tarife oranlarının dünya ortalaması

Kur=(Dolar Alış+Dolar Satış)/2

Not: β_0 modeldeki sabiti, β_1 ve β_2 parametreleri tarifeler (DT) ve kura (Kur) göre toplam ticaretin değişim oranını, u_{it} ise hata terimi katsayısını göstermektedir.

4.2. Birim Kök Testi Sonuçları

Zaman serileri analizinde birim kök içeren serilerle yapılan analiz yanlış sonuçlar vermektedir. Eğer durağan olmayan serilerle analiz yapılırsa ortaya çıkan bir kriz veya şokların etkisi tüm dönemlerde görülür. Böylece çalışmada sahte regresyon ve yanlış T ve F istatistikleri ortaya çıkar, modelin anlamlılığı kaybolur (Granger and Newbold, 1974). Bu nedenle durağan serilerle analiz yapılır. Serilerin durağanlığının şartı; serilerin varyansı ve ortalaması belirli bir dönemde değişmiyorsa ve ortak varyans iki dönem arasında uzaklığa bağlı ise o seri durağan kabul edilir (Gujarati, 1999:713). Dickey-Fuller Testi aşamaları:

Sabit terim ve trend içermeyen model: $\Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + u_t$

Sabit terim içeren model : $\Delta Y_t = \alpha_0 + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + u_t$

Sabit terim ve trend içeren model: $\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=2}^m \beta_i \Delta Y_{t-i+1} + u_t$

Modeldeki m optimal gecikme uzunluğu, Δ ise fark operatörüdür. DF test istatistikleri Mackinnon kritik değerleri ile karşılaştırılır. Sıfır hipotezi $H_0: \gamma = 0$ ile bunun karşıtı olan H_1 hipotezi yani $H_0: \gamma \neq 0$ karşılaştırılarak test edilir. Buna göre H_0 hipotezi serinin durağan olmadığını, H_1 hipotezi ise serinin durağan olduğunu gösterir. Dickey-Fuller(DF) testinin genişletilmiş hali Augmented Dickey-Fuller Test (ADF) olarak adlandırılır.

Analizde oluşturulan hipotezlerin reddi ya da kabulü için iki yoldan birine başvurulur: ADF test > Kritik Değer ise H_0 red, H_1 kabul ve seride birim kök yoktur, seri durağandır. Tersi durumda H_0 kabul ve seride birim kök vardır. Olasılık değeri (Prob) eğer %5'ten küçükse ise H_0 red, H_1 kabul ve seri durağandır, birim kök yoktur. Tersi durumda H_0 kabul ve seride birim kök vardır.

Tablo 3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Test İstatistiği	Kritik Değer(%5)	Prob (Olasılık) Değerleri	Karar
TT	-4.42 [4]	-3.53	0.006	H_0 Red
Kur	0.86 [4]	-3.53	0.99	H_0 Kabul
Δ KUR	-2.38 [4]	-3.53	0.38	H_0 Kabul
$\Delta\Delta$ KUR	-6.62 [4]	-3.54	0.000	H_0 Red
DT	-1.78 [4]	-3.52	0.69	H_0 Kabul
Δ DT	-6.33 [4]	-3.53	0.000	H_0 Red

Not: Serilerde trend olduğu için sabit terimli ve trendli model seçilmiştir. Serilerin başındaki " Δ - $\Delta\Delta$ " sembolü, düzey değerinde durağan olmayıp sırası ile birinci ve ikinci dereceden farkı alınarak durağan hale gelen serileri ifade etmektedir. [] Köşeli parantez ise Schwarz Bilgi Kriteri'ne göre belirlenmiş uygun gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Schwarz bilgi kriterleri çerçevesinde ADF testi %5 anlamlılık derecesine göre belirlenmiştir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi sadece TT değişkeni düzeyde değerinde durağan iken Kur değişkeni ikinci farkı alındığında, DT değişkeni birinci farkı alındığında durağan hale gelmektedir. O halde TT I(0), KUR I(2), DT I(1) olarak kabul edilir.

4.3. Granger Nedensellik Testi

Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla Granger Nedensellik testine başvurulur. Granger Nedensellik testinde bağımlı bağımsız ayrımı yoktur. Nedensellik testi için serilerin durağan olması gerekir. Durağan olmayan serilerle yapılan Granger Nedensellik analizi doğru sonuçlar vermeyecektir (Değer ve Demir, 2015:10). Nedensellik ilişkisinin var olup olmadığının testi için F istatistik sonucuna veya olasılık (prob) değerlerine bakılır. Eğer $F_{ist} > 3,5$ veya $prob < 0,05$ ise birinci değişkenden ikinci değişkene doğru Granger nedensellik ilişkisi vardır. Tersi durumda nedensellik ilişkisi yoktur. Granger Nedensellik testi, X_t ve Y_t gibi iki değişken varsa, iki değişken içinde eşit kabul edilen optimum gecikme uzunluğu çerçevesinde aşağıdaki model yardımıyla tahmin edilir.

$$X_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + u_t$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \theta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \gamma_i X_{t-i} + v_t$$

$H_0: \beta_i = 0$ bütün i 'ler için. Y değişkeninden X değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.

$H_1: \beta_i \neq 0$ bazı i 'ler için. Y değişkeninden X değişkenine doğru bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.

$$TT = \sum_{i=1}^m \alpha_i T\Delta_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i D\Delta_{t-i} + \sum_{i=1}^m \theta_i KUR\Delta_{t-i} + u_t$$

Modele eklenen m , bilgi kriterlerine göre belirlenmiş optimal gecikme uzunluğunu ifade ederken, Δ sembolü modeldeki fark operatörünü ifade etmektedir.

Tablo 4: Uygun Gecikme Uzunluğu Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-193.2684	NA	29.41433	11.89506	12.03110	11.94083
1	-106.3090	152.8378*	0.261900	7.170243	7.714428*	7.353345*
2	-97.00806	14.65605	0.261321*	7.152004*	8.104327	7.472431
3	-89.72882	10.14682	0.301676	7.256292	8.616753	7.714046
4	-82.73695	8.474993	0.367680	7.377997	9.146597	7.973077

Not: LR: LR Test İstatistiği, FPE: Son Tahmin Hatası, AIC: Akaïke Bilgi Kriteri, SC: Schwarz Bilgi Kriteri, HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriterini ifade etmektedir.

Tabloda görüldüğü gibi yıllık verilerin kullanılması neticesinde, maksimum 4 gecikmeye kadar bakılmış ve uygun gecikme uzunluğu LR test istatistiği, SC ve HQ Bilgi kriterleri baz alınarak 1 olarak belirlenmiştir. Fakat FPE son tahmin hatası ve AIC bilgi kriterlerine göre 2. gecikme de uygun görülmektedir. 1.ve 2. gecikme ile ayrı ayrı yapılan nedensellik sonuçları değişmediği görülmüş ve bu nedenle 1. gecikmeyi uygun gören daha fazla açıklayıcı olduğu için uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir.

Tablo 5: Wald Testi Sonuçları

Tahmin Edilmiş İstatistiki Sonuçlar	Wald Testi İstatistiki Sonuçlar: C(1)KUR=C(2)TARİFE=0
F İstatistik=17.63 Prob (F-İstatistik)=0.0000	F İstatistik=17.63 Prob(F İstatistik)=0.0000 Chi-Square=35.26 (Prob=0.0000)

Farkın anlamlılığı testi olarak da bilinen Wald Testi sonuçları tablo 5'te sunulmuştur. Çoklu regresyon denklemi çerçevesinde bakıldığında ($C_1=C_2=0$) bakıldığında tahmin edilmiş modelin F istatistik değeri ve prob değeri ile Wald testinin F istatistik ve prob değerleri aynı çıkmıştır. Chi-Square sonuçları ise

çoklu regresyonlu modellerde F istatistiğinden farklı çıkmaktadır. Sonuç olarak katsayıların topluca anlamlı olduğu Wald testi ile görülmüştür.

Tablo 6: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Prob Değeri	Karar
$\Delta DT \rightarrow TT$	0.05	Var
$TT \rightarrow \Delta DT$	0.17	Yok
$\Delta \Delta KUR \rightarrow TT$	0.01	Var
$TT \rightarrow \Delta \Delta KUR$	0.82	Yok

Nedensellik kararı %5 anlamlılık değerine göre verilmiştir. Δ sembolü, serilerin farkının alındığını göstermektedir.

Uygun gecikme uzunluğunun 1 olarak bulunması sonucunda yapılan Granger nedensellik sonuçlarına göre dünya gümrük tarifelerinden (DT) Türkiye'nin dış ticaretine doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. Fakat tersi bir ilişki mevcut değildir. Benzer şekilde Türkiye'de ortalama dolar kurundan Türkiye'nin dış ticaretine doğru bir nedensellik ilişkisi varken ters yönlü bir ilişki mevcut değildir. Kur ve gümrük tarifeleri Türkiye'nin dış ticaretini etkilemektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin dış ticaretinin şekillenmesinde kur ve ortalama tarife oranları önemli 2 değişken olarak kabul edilebilir. 2008 sonrası artan korumacılık neticesinde küresel tarife oranlarındaki düşüş oranları büyük ölçüde yavaşlamıştır. Tarife yerine daha çok tarife dışı önlemler olarak bilinen yasal yaptırımlar ve kur mücadeleleri gibi değişkenler oldukça sık kullanılmaya başlanmıştır. Fakat 2018'de ABD tarafından başlatılan ticaret savaşları doğrudan tarife artışları üzerinden yürümektedir. Demek oluyor ki tarife savaşları devam ederse bu durum serbest ticaretten oldukça fazla faydalanan Türkiye gibi ülkeleri derinden etkileyebilir. Bu çalışmanın nedensellik sonuçlarına göre küresel düzlemde gümrük tarifelerinin artması Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz yönde etkileyebilir. Ayrıca korumacılık politikalarında kur savaşlarının etkisi büyüktür. Kur mücadeleleri veya küresel düzlemde oluşacak belirsizlikler Türkiye'de dolar kuru üzerinde büyük bir baskı yaratabilir. Bunun sonucunda

Türkiye'nin dış ticareti bu durumdan etkilenebilir. Teoriye uygun olarak çıkan sonuçlar neticesinde ticaret savaşlarının devam etmesi ve tarife oranlarının artması Türkiye'nin ihracatını, kurlar üzerinden yürütülen politikalar ise Türkiye'nin hem ihracatını hem de ithalatını etkileyeceği söylenebilir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2008 Krizi sonrası dünya genelinde artan genişletici para politikaları sonucu Türkiye'de kurlar 2014 öncesine kadar düşük kalmıştır. 2015 sonrası bir yandan FED'in faiz artırım politikaları, diğer yandan iç-dış siyasi gelişmeler, TL'nin dolar karşısında değer kaybetmesine yol açmıştır. Artan kurların yanı sıra ABD-Çin arasında başlayan ticaret savaşlarından Türkiye'nin ABD'ye ihraç ettiği çelik ve diğer ürünler de etkilenemeye başlamıştır. Küresel çapta ortaya çıkan ekonomik mücadeleler ve korumacı politikaların yükselmesi ve artan ekonomik belirsizlikler Türkiye gibi kırılgan ülkeleri daha fazla etkilemektedir. Dolayısıyla, gelecek yıllarda ticaret savaşlarının devam etmesi, bu savaşa katılan ülkelerin sayısının artması, politik huzursuzluklar, Türkiye'de hem döviz kurlarını hem de dış ticareti olumsuz yönde etkileyebilir. Ticaret savaşlarına eğer diğer gelişmiş ülkeler dâhil olmazsa, Türkiye'nin ABD'ye yaptığı ihracatın çok fazla olmamasından dolayı, Türkiye'ye olumsuz etkisi sınırlı olacaktır. Fakat korumacılık duvarlarını yükselten ekonomi sayısı arttıkça, yıllarca dış ticarete açık veren Türkiye'nin ihracatının azalmasına, böylece Türkiye'de üretim ve büyümenin düşmesine neden olabilir. Kısacası 1990'lı yıllardan sonra başta Çin ve Hindistan olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomide paylarının yükselmesi gelişmiş ülkeleri 2008 sonrası korumacılığa yöneltmiştir. Bu durum Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomi ve ticarete gelecek dönemlerde risklerin daha da yükselmesine neden olabilir. Dolayısıyla uzun dönemde Türkiye için riskler sadece ticaretin yönü üzerinde değil ticaretin toplamı üzerinde de artabilir. Ticaret savaşlarının başlamasının üzerinden 2 yıl

geçmiştir. Bu sonuçlara göre ticaret savaşları Türkiye'nin ABD, AB ve Çin piyasalarında kayıplar yaşamasına neden olmuş fakat ihracatın Orta Doğu gibi diğer bölgelere artışı sayesinde toplam ihracatı çok fazla etkilememiştir. Ekonomik ve ticari çekişmeler Türkiye'de daha çok kurlar ve sermaye üzerinde baskı yaratarak makroekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ticaret savaşlarının bitmesi için ilk faz anlaşma 2020'nin Ocak ayında yapılmıştır. Fakat tarife dışı önlemler ABD'de 2 yıldır artmaya devam etmektedir. ABD'nin başlattığı ticaret savaşları oldukça derinleşmiş ve bu durum savaşın ikinci perdesi olan teknoloji savaşlarına neden olmuştur. Dolayısıyla tarife indirimi anlaşması yapılsa bile özellikle Çin'e karşı başlatılan yasal önlemlerin artması teknoloji savaşlarının bir süre daha devam edeceğini göstermektedir.

Çalışmanın son bölümünde, ticaret savaşlarının tarifeler üzerinden yürümesi sonucu tarife artışlarının ve kur değişimlerinin ileride Türkiye'de dış ticareti nasıl etkileyebileceği analiz edilmiştir. Granger nedensellik sonuçlarına göre tarifelerden ve kurlardan Türkiye'nin dış ticaretine (%GSYH) doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. Bağımsız değişkenlerle bağımlı değişken arasında çıkan bu ilişki kur ve tarife mücadelelerinin Türkiye'nin dış ticareti üzerinde önemli etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ticaret savaşları ile küresel korumacı önlemlerin ve küresel ekonomik belirsizliğin artması ve kur şokları, Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz yönde etkileyeceği bu çalışmada bulunan en temel sonuçtur. Bütün bu sonuçların yanı sıra korona virüs ticaret savaşlarını gölgede bırakmış ve dünya yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Salgının etkisi ile ekonomilerde radikal değişimlerin yaşandığı bu dönemde AB, OECD gibi kurumlar ticaret savaşlarının ve ekonomik mücadelelerin bitmesi gerektiği yönünde açıklamaları sıklıkla hatırlatmaktadır. Aksi takdirde salgın ve ticari çekişmeler neticesinde 2020 ve 2021 yıllarında küresel kayıpların daha da fazla artacağı ifade edilmiştir. Buna karşın ABD'nin salgın konusunda Çin'i suçlaması

ve Çin'e karşı yaptırım kararları alacağını duyurması ticari çekişmelerin bitmeyeceği yönünde tahminlerin de artmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Amiti, M. Redding S.T. Weinstein, D. (2019). "The Impact Of The 2018 Trade War on US Prices and Welfare", NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, Working Paper 25672.

BBC, (2020). "China Halves Tariffs on More Than 1,700 US Goods". https://www.bbc.com/news/business-51353503?intlink_from_url=https://www.bbc.com/news/topics/ce25yderw6pt/trade-war&link_location=live-reporting-story, E.T.: 02.20.2020.

Caliende, L. Feenstra R.C. Romalis, J. Taylor, A.M. (2015). "Tariff Reductions, Entry, and Welfare: Theory and Evidence For the Last Two Decades". NATIONAL BUREAU OF ECONOMIC RESEARCH, 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138 December 2015.

Carvalho, M. Azevedo, A. Massuguetti, M. (2019). "Emerging Countries and The Effects Of The Trade War Between US and China". *Economies*, 7(45), 1-21.

Census, (2020). "Trade In Goods With China". <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>. E.T.: 02.02.2020.

Chunding, L., Chuantian, H. Chuangwei, L. (2018). "Economic Impacts Of The Possible China-US Trade War". *Emerging Markets Finance And Trade*, 54(7), 1555-1577.

Courthouse New Services. (2019). "Targets of US Trade War Multiply Worldwide". <https://www.courthousenews.com/targets-of-us-trade-war-multiply-worldwide/>. E.T.: 16.01.2020.

- Çekin, S.E. Nuroğlu, E. (2020). " Ticaret Savaşlarının Uluslararası ticaret ve Reel Ekonomiye Etkisi". Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 27, 73-90
- Çelik, S. (2018). "*Büyük Veri*". Aydın: Gece Akademi.
- Çetinkaya, M. Uysal, Y. Balaylar, N. (2018), "Küresel Ticarete Yeniden Korumacılık: Ticaret Savaşlarının Dünya Ve Türkiye Ekonomisine Yansımaları", I. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi(ICCDSS'18), 708-720.
- Değer, O., Demir, M. (2015). "Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği". Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 52(604), 7-21.
- Desjardins, J. (2018). "A short History Of U.S. Trade Wars". Visual Capitalist <https://www.visualcapitalist.com/history-u-s-trade-wars>. E.T.: 06.10.2019.
- Devarajan, S. Go, D. Lakatos, C. Robinson, S. Thielferder, K. (2018). " Traders' Dilemma Developing Countries' Response to Trade Disputes". World Bank Traders' Dilemma Developing Countries' Response to Trade Disputes.
- Economic Policy Uncertainty. (2020). "*Economic Policy Uncertainty Index*". <http://policyuncertainty.com/index.html>
- Ertürk, N. (2017). "Ticaret Savaşları ve Dünya Ekonomisine Etkileri", *Fiscaoeconomia*, 1(2), 88-112.
- Granger, C.W.L., Newbold, P. (1974). "Spurious Resegion in Econometrics". *Journal of Econometrics*, 2, 111-120.
- Gujarati, D.N. (2006). "*Basic Econometric*". MC Graw Hill. 3. Edition, İstanbul Literatür Yayıncılık.

- Howmuch, (2019). "In One Chart: A Decade of the U.S. Trade Deficit with China". <https://howmuch.net/articles/the-us-trade-deficit-with-china-2009-2018>. E.T.: 11.10.2019.
- IMF. (2014). "World Economic Outlook". <https://www.imf.org/external/Pubs/ft/weo/2014/01/>. E.T.: 22.06.2019.
- IMF. (2020). "Real GDP Growth". https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD. E.T.: 15.01.2019.
- Jain, M. Saraswat, S. (2019). "US–China Trade War: Chinese Perspective". *Management of Economics Research Journal*, 5(4), 1-8.
- Karayel, İ. (2019). "Ticaret Savaşları ve Makroekonomik Etkileri". *International Social Sciences Studies Journal*, 5(29), 425-440.
- Kashyap, U. Bothra , N. (2019). "Sino-US Trade and Trade War". *Management of Economics Research Journal*, 5(4), 1-12.
- Kasie, A. Arora, A. (2019). "US–China Trade War: The Tale of Clash Between Biggest Developed and Developing Economies of the World". *Management of Economics Research Journal*, 5(4), 1-11.
- Lechthaler, W. Mileva, M. (2018). "Who Benefits from Trade Wars?". *Intereconomics*, <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10272-018-0714-y.pdf>.
- Mesquita, M. (2019). "How a Trade War Would Impact Global Growth". *World Economic Forum*. <https://www.weforum.org/agenda/2019/01/how-trade-war-would-impact-global-growth-tariff/>. E.T.: 17.08.2019.
- Mildner, S. Schmucker, C. (2019). "The Battle Of The Giants: US Trade Policy vis-a vis China". *Cesifo Forum*, 2(1), 1-48.2
- Morrison, W. M. (2018). "China-US Trade Issues. Congressional Research Service". <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33536.pdf>. E.T.: 25.07.2019.

- OECD. (2018). "The Long View: Scenarios For The World Economy To 2060".
<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/b4f4e03een.pdf?expires=1556378964&id=id&acname=guest&checksum=8BCB9EC510768012E9719FF3ED547440>.
E.T.: 08.09.2019.
- Öztürk, S. Altinöz, B. (2019). " The Effect of US-CHINA Trade Wars On SHANGHAI Stock Exchange Composite Index". KOCATEPEİİBF Dergisi, 21(1), 59-69.
- PIIE. (2020). "Trump's Trade War Timeline: An Up-to-Date Guide".
<https://www.piie.com/sites/default/files/documents/trump-trade-war-timeline.pdf>. E.T.: 20.02.2020.
- Pop, D. Craciunescu, C. (2013). "Emerging Economies and Sustainable Development". Cross-Culturel Management Journal, 15(3) 283-291.
- Rabobank. (2019). "The US-China Trade War in the Return".
<https://economics.rabobank.com/publications/2019/may/the-us-china-trade-war-in-the-rerun/>. E.T.: 17.11.2019.
- Reuters. (2018). "Trump tweets: 'Trade wars are good, and easy to win'".
<https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-trump/trump-tweets-trade-wars-are-good-and-easy-to-win-idUSKCN1GE1E9>. E.T.: 15.06.2019.
- Salzman, A., E. Liu (2018). "The Brewing US-China Trade War, Explained in Charts".
<https://www.barrons.com/articles/the-brewing-u-s-china-trade-war-explained-in-charts-1523052689>. E.T.: 17.05.2019.
- Sönmez, M. (2015). "Sanayinin Sorunları Ve Analizleri(III)", *Mühendis ve Makine*, 56 (6619), 22-28.
- Statista (2020). "America's Trade Deficit is Stagnant".
<https://www.statista.com/chart/8419/us-trade-deficit/>. E.T.: 10.01.2020.

- Şanlı, O. Ateş, İ. (2020). "ABD-ÇİN Odaklı Ticaret ve Kur Savaşlarının Dünya Ekonomisi Üzerine Etkileri". Aydın Adnan Menderes Üniversitesi SBE Dergisi, 7(1), 75-101.
- The Balance. (2019). "Trade Wars and their Effect on the Economy and You". <https://www.thebalance.com/trade-wars-definition-how-it-affects-you-4159973>. E.T.: 14.12.2019.
- Trading Economics. (2020). <https://tr.tradingeconomics.com/united-states/interest-rate>. E.T.: 05.02.2020
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. (2020). <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>. E.T.: 14.02.2019.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi, (2019)." İhracat 2019 Raporu: Yeni Vizyon, Yeni Yol Haritası".<http://www.tim.org.tr/files/downloads/sunumlar/Y%C3%B6nlendirme%20Sunumlar%C4%B1/Karisik/Yeni%20Vizyon%20Yeni%20Yol%20Haritas%C4%B1%20%C4%B0hracat%202019%20Raporu.pdf>. E.T.: 22.11.2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Konularına Göre İstatistikler. (2020). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046. E.T.: 15.01.2020.
- Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği ARGE Şubesi, (2018). "ABD Ülke Raporu". <http://www.uib.org.tr/tr/kbfile/amerika-birlesik-devletleri-ulke-raporu>, E.T.: 15.05.2019.
- UNCTAD STAT. (2020). <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?RepoId=99>. E.T.: 11.01.2020
- WEF. (2020). The economic effects of the COVID-19 coronavirus around the World. <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/coronavirus-economic-effects-global-economy-trade-travel/>. 09.01.2020.

World Bank. (2019). World Data Indicator.

<https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=NE.GDI.TOTL.ZS&country=BRA,TUR#>. E.T.: 10.07.2019.

World Bank. (2020).

<https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=TM.TA.X.TCOM.SM.FN.ZS&country=#>. E.T.: 03.02.2020

WTO (2020). https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm.
03.02.2020.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Global trade gained momentum after the 1950s. Global Trade, on the other hand, has become more liberal. However, while trade liberalized on the one hand, protectionist measures also started to rise on the other hand. After the 1970s, new protectionism policies gained momentum in global trade. Protectionism is on trade began to be done both traditional and non-traditionally. By the 2000s, China began to shape the global economy. China has become a production center on the one hand and a trade center on the other hand. Thus, after 2010, China became the world's most exporting country. Finally The United States lost to China on the global trade leadership. After the 2008 crisis, political changes were occurred in the foreign trade of the USA. For example, the United States first started currency wars. But, because of the currency wars did not work and so US started the trade wars In 2018 . With these wars, protectionist measures were started to rise again in the world. In this study has been examined the effects of trade wars on Turkey. The aim is to investigate the effects of last trade war on Turkey's foreign trade.

Following the 2008 Global Crisis, protectionist policies and measures were rose against free world trade. The most important of these is that the United States has started interest rate cuts and currency wars. Then, as of 2017, the D.Trump team started to take new measures based on protectionism in foreign trade. For example, the US imposed additional tariffs 10% and then 25%, against imports from China on total imports of \$ 200 billion. On the other hand, the Chinese state has taken counter measures and Chinese and US states contribute to the increase of global tariffs. In fact, D.Trump was running an election campaign criticizing the commercial activities with some countries especially China. Also, Trump has always said that US national resources are flowing to China, and that national security is at risk. In fact, trade deficit of US trade from China has exceeded 363 billion dollars by the end of 2017. It was very important that this figure, which corresponds to 42% of the US foreign trade deficit (861 billion dollars), was from only one country. Actually, for America, commercial disputes have become more important than commercial deficits. Specifically, China's "Made In China 2025" goals have strengthened to US policies of power and economic superiority in the 21st century. After establishing the Trump government, the US Trade Representative Agency submitted a report to the Trump administration under Article 232 of the 1962 Trade Expansion Act. In the report, it was recommended that imports of steel and aluminum pose a threat to national security after a certain amount, and to

eliminate this problem 25% of steel imports and 7.7% of aluminum imports should be subject to additional customs duties .

Turkey is a country that benefit from free trade. How is the increase in protectionist measures would lead to an impact in Turkey? In this study, this subject was investigated. In the first part of the study, the last situation in trade wars is explained. In the second part, the effects of trade wars on Turkey's foreign trade were investigated. In the same section, the relationship between foreign trade and tariffs rates was analyzed by econometric method. In the conclusion section, policy recommendations are given.

Method

In this study, Granger Causality test was performed. The datas used in the analysis were obtained from institutions such as World Bank, TURKSTAT, CBRT. The study covers 1980-2019 periods. In the study the world average tariffs rates, exchange rates and Turkey's foreign trade (% of GDP) were analyzed. Foreign trade dependent variable was accepted. Tariff rates and exchange rates were considered as independent variables. Annual data were used in the study. In the second part of the study, graphical analyzes were performed. In the second part of the study, also graphical analysis were performed.

Findings (Results),

In the analysis part of the study, an inverse relationship was found between customs tariffs and foreign trade. Direct correlation was found between exchange rate and foreign trade. Accordingly, if global tariffs increased Turkey's foreign trade (% of GDP) is decreasing. Trade wars are leading to increased of tariffs rates in the world. The increase of tariffs rates is causing the decline on foreign trade rates in Turkey. Thus, trade wars will negatively affect to Turkey. Trade wars will also lead to an increase in global uncertainty. If global uncertainty increases, it can lead to global crisis. If trade wars expand, mostly developing countries will be affected. Moreover, political uncertainty may lead to increased exchange rates in Turkey. Increased exchange rates will negative effects in the long run in Turkey's foreign trade.

Conculusion and Discussion

It was mentioned that trade wars will affect the mostly to Turkey and China in The OECD report. Because China and Turkey have benefited most from free trade. Therefore, the continuation of trade wars is a disadvantage of the developing countries. Customs tariffs have been decreasing continuously in the past 30 years in developing countries. By if tariffs and non-tariff barriers rise, foreign trade and economy will be negatively affected in the developing

countries. Meetings were held between China and the United States at the G20 Summit. But there is no result yet. Trump also made a new announcement. Accordingly, the tariff rates applied to certain products from the US, China will be increased as of September. Global tariff rates will increase if trade wars continue between the two countries.

VERGİ REKABETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE İÇİN ÇIKARIMLAR

Serap ÜRÜT SAYGIN*

Orçun AVCI**

Öz

Ülkeler, finans ve sermaye akımlarını kendi ülkelerine çekebilmek adına çeşitli vergisel avantajlar aracılığıyla rekabet güçlerini arttırmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde de çeşitli vergisel araçlar ile vergi rekabeti konusunda gerek mevzuatsal gerekse de ekonomik adımlar atılmaya çalışılmaktadır. Çalışmada, atılan adımlar çerçevesinde vergi rekabeti konusu öncelikle teorik kapsamda değerlendirilmektedir. Daha sonra çalışmada 2000 - 2018 yılları arasında OECD ülkeleri için vergi rekabetinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkisinin panel veri analizi ile tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Analiz sonucunda kurumlar vergisi oranındaki 1 birimlik artışın doğrudan yabancı sermaye yatırım miktarını 0.50 birim azalttığı belirlenmiştir. Bu da, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının vergi rekabeti üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi rekabeti, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, kurumlar vergisi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, serap_urut@hotmail.com, Aksaray/Türkiye.

** Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, orcun.avci@outlook.com, Aksaray/Türkiye.

EVALUATION OF TAX COMPETITION: IMPLICATIONS FOR TURKEY

Abstract

Countries have tried to increase their competitiveness through various tax advantages in order to direct financial, and capital flows to their own countries. In this context, both legislative, and economic steps are being taken in our country in terms of tax competition with various tax instruments. In this study, the subject of tax competition, within the framework of the steps taken, is primarily evaluated within the theoretical scope. Then, in the study, it is aimed to determine the effect of tax competition on foreign direct investments for OECD countries between 2000 and 2018 by panel data analysis. As a result of the analysis, it was determined that the 1-unit increase in the corporate tax rate reduced the amount of foreign direct investment by 0.50 units. This is to reveal the effect of foreign direct investment on tax competition.

Keywords: *Tax competition, foreign direct investments, corporate tax.*

1. GİRİŞ

Vergi rekabeti ile ülkeler mobil üretim faktörlerini kendi ülkelerine çekebilmek için daha düşük vergileme ile vergilendirmede birtakım kolaylıklar sağlamaktadır. Ancak bu rekabet neticesinde her zaman pozitif bir biçimde etkilenmeyen ülkeler zaman zaman negatif etkiler ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bu negatif etkiler, ülkeler üzerinde kaynakların etkisiz bir biçimde dağılmasına, vergi gelirlerinde istikrarsızlığa, belli üretim faktörleri üzerinde vergi yükünün yoğunlaşmasına sebep olabilmektedir. Bunun yanı sıra hasıl olan bu olumsuz faktörlerin minimize edilebilmesi adına ülkelerin vergilendirme konusunda optimal şeffaflığı sağlaması büyük önem arz etmektedir.

Ülkeler çeşitli vergi politikaları aracılığıyla esas itibarıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelere çekmeye çalışmaktadır. Vergi oranları ve bu

hususdaki vergi teşvikleri de doğrudan yabancı sermayenin yönünü belirleyici temel faktörlerdendir. Vergi rekabeti ortamında ülkeler açısından temel değişken kurumlar vergisi oranları olmakta iken, hedef değişken ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları olmaktadır. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını gerçekleştiren çok uluslu şirketler için kurumlar vergisi önemli bir maliyet unsurudur. Ülkemizde de vergi kanunları aracılığıyla vergi rekabetine yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır.

Çalışmanın amacı, vergi rekabeti konusunda Türkiye’de yapılan düzenlemeler ile gelinen noktanın durum analizinin yapılması ve OECD ülkeleri nezdinde vergi rekabeti ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkinin ampirik olarak analiz edilmesidir. Çalışma kapsamında öncelikle vergi rekabetinin kavramsal çerçevesi ve kapsamı yer almıştır. Daha sonra, yararlı ve zararlı vergi rekabeti ayırımına yer verilerek ülkemizde vergi rekabeti kapsamında yer alan düzenlemeler değerlendirilmiştir. Ayrıca, vergi rekabeti açısından doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelenmiştir. Son olarak ise, vergi rekabeti ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişki ampirik olarak analiz edilmiştir.

2. VERGİ REKABETİ KAVRAMI VE KAPSAMI

Esasen vergi rekabeti kavramı eski bir kavramdır. Ancak, bu konuya siyasi ve akademik ilgi daha yenidir. 21. yüzyılda dünya genelinde vergi yükü artış trendine girerken sınır ötesi mobilite kısıtlamaları da artmıştır. Bunun en büyük sebepleri; yüksek tarifeler, katı sermaye kontrolleri ve vergi kaçakçılığıdır. Ancak bu durum 1980’lerde büyük ekonomik entegrasyonun başlamasıyla değişmiştir. Dünya genelinde mobilitenin önündeki engel kalkmıştır (Genschel ve Schwarz, 2011: 340). Sermayenin, malların ve insanların hareketliliğinin arttırılmasında, uluslararası ekonomik entegrasyonun arttırılması, büyük ölçüde vergi

tabanlarının uluslararası mobilitesinin arttırılması manasına gelmektedir (Edwards ve Keen, 1996: 113).

Tüm dünyada meydana gelen küreselleşme, kaynakların uluslararası düzeyde daha mobil hale gelmesine ve vergi rekabeti konusunun, birçok tartışmanın önüne geçmesine neden olmuştur (Goodspeed, 1998: 579). Gelişmeler beraberinde finansal sermayenin ve doğrudan yabancı yatırımların ülkelerarası serbest dolaşımının hızlanması, ulusal ekonomileri doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımlardan pay alabilmek adına rekabet içine düşürmektedir. Ülkeler yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek ve yerli sermayenin yurtdışına çıkmasını önleyebilmek adına birbirleri ile rekabet içine girmektedirler. Bu konudaki rekabet iki taraflı olarak ifade edilmektedir. Rekabetin ilk tarafı, yabancı sermayeye merkez ülkelerden daha yüksek kâr sağlama zorunluluğudur. İkinci tarafı ise, söz konusu kârın diğer ülkelerin sağlayacakları kârdan daha fazla olması konusudur (Muter vd., 2012: 218).

Vergi rekabeti Wilson (1999) tarafından yapılan tanıma göre; mobil üretim faktörlerinin ulusal ekonomiye çekilmesi amacıyla, vergi oranlarının düşürülmesi ve vergisel ayrıcalıklar yoluyla, firma veya mükelleflerin vergi yükünün azaltılması şeklinde tanımlanmıştır (Wilson, 1999: 270). Başka bir tanıma göre vergi rekabeti, *“bir ülkenin bir ekonomik faaliyet üzerindeki vergilendirme yetkisinden, o faaliyetin üzerindeki vergi yükünün diğer ülkelere göre düşük olacak ölçüde kısmen ya da tamamen vazgeçmesi”* durumudur. Bu anlamda vergi rekabeti, bir faaliyeti ülkeye çekme ya da elde tutma çabası şeklinde tanımlanabilir (Canbay, 2009: 132; Barker, 2002: 172). Vergi rekabeti aynı zamanda ekonomik faaliyetteki değişimin, bir faaliyetin yeni ülkeye geldiği vergi tabanını da kaydırıldığı ve yeni ülkenin algılanan fayda için vergilendirmeyi bıraktığı fikrini yansıtmaktadır (Barker, 2002: 172).

Vergi rekabeti için yapılan tanımlar göz önüne alındığında vergi rekabetinin üç unsuru ön plana çıkmaktadır. Bu unsurlardan ilki; vergi rekabetinin, yabancı yatırımları ülkeye çekmeye yönelik bir uygulama olmasıdır. Bu yatırımlar, kişilerin veya firmaların uluslararası rekabet gücünü arttırmaktadır. İkinci unsur, vergi rekabetinin uluslararası rekabeti içermesidir. Üçüncüsü ise, vergi rekabeti ile elde edilecek vergi avantajlarının farklı vergisel teşvikler yardımıyla gerçekleştirilmesidir. Vergisel teşvikler tarihin hemen her çağında tüm ülkelerin vergi sistemlerinde yer almışlardır (Giray, 2005: 95).

Gelişmekte olan ülkelerin yabancı finansal sermaye ve yatırımlara olan ihtiyaçları sebebiyle, daha çok vergi rekabeti içine girdikleri görülmektedir. Bu ülkeler bir taraftan kısa vadeli finansal sermayeyi çekebilmek için menkul kıymet getirileri üzerindeki vergi yükünü, diğer taraftan da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını (DYSY) teşvik etmek için firmalar üzerindeki nominal ve efektif vergi yüklerini düşürme yarışı içine girdikleri gözlemlenmektedir. Vergi rekabeti ile, vergi gelirlerinde ortaya çıkacak matrah aşınmasına bağlı olarak gelir vergisi ve kurumlar vergisi gelirlerinde azalma beklenirken, tüketim vergileri ile sosyal güvenlik primlerinde artış olacağı beklenmektedir (Muter vd., 2012: 219).

Vergi rekabeti temelde yararlı ve zararlı vergi rekabeti biçimde sınıflandırılmaktadır. Uluslararası ilişkilerde ulus devletlerin önem ve etkisini derinden hissettikleri bir konu olan vergi rekabetinin zararları ve yararları üzerinde yoğun tartışmalar süregelmektedir. Vergi rekabetinin ülke ekonomileri üzerinde yarattığı etkiler açısından lehinde olan görüşler olduğu kadar aleyhinde olan görüşler de söz konusudur. Lehinde olan görüşler yararlı vergi rekabeti, aleyhinde olan görüşler ise zararlı vergi rekabeti başlığı altında yer almaktadır (Canbay, 2009: 135-136).

3. YARARLI VE ZARARLI VERGİ REKABETİ

Özel sektördeki rekabet, kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesiyle ilişkilidir. Oysa vergi rekabeti, bir devlet kuruluşunun vergi sisteminin, genellikle bir kuruluşun vergi gelirleri üzerindeki etkisi sebebiyle ikinci bir devletin vergi sistemini etkilediğinde ortaya çıkmaktadır. Kamu kesiminde vergi rekabetinin etkili olup olmadığı kullanılan vergi türüne göre de değişmektedir. Vergi rekabeti konusunda önemli çalışmalardan biri Tiebout'un¹ (1956) analizine dayanmaktadır. Çalışma neticesinde yatay vergi rekabetinin, eğer kullanılan vergiler faydalı vergiler ise, kaynakların etkin bir şekilde tahsis edilmesine yol açabileceğini göstermiştir (Goodspeed, 1998: 580).

Vergi rekabeti konusunda yapılan pek çok çalışma bu rekabetin yararlı olduğu görüşünü savunurken, bu görüşün tersini ileri süren birçok çalışma da alan yazında bulunmaktadır. Rekabet, kazanan ve kaybedenlerin olduğu bir yarış niteliği taşıdığından, bu yarışta kazananların sağladığı avantajlar ve kaybedenlerin yüklediği dezavantajlar yer almaktadır. Tarafların elde etmiş oldukları kazanç ve uğradıkları kayıplar vergi rekabetinin yararları ve zararları olarak adlandırılmaktadır (Peker ve Kılıçer, 2014: 167).

Vergi rekabetinin yararları son 30 yıldır göze çarpmaktadır. Dünyadaki serbestleşme ile beraber giderek artan çokuluslu bir ekonomide bir ülkenin sadece kendi ülke vatandaşlarına hitap etmesi değil, diğer ülke vatandaşlarına da hitap etmesi gerekmektedir. Bunun için uluslararası rekabetçi bir vergi sistemine ve dolayısıyla daha verimli ve daha etkin politika uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Teather, 2002: 59).

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Tiebout, C. M. (1956). "A Pure Theory of Local Expenditures." *Journal of Political Economy*, 64(5), 416- 424.

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) yararlı vergi rekabeti konusunda tutumu; son yıllarda daha açık ve rekabetçi ortam ile vergi oranlarının düşürülmesi ve son 30 yılda vergi reformlarını karakterize eden vergi tabanlarının genişletilmesi dâhil olmak üzere vergi sistemleri üzerinde birçok olumlu etkisi dikkat çekicidir. Bu gelişmeler kısmen ülkeleri vergi sistemlerini yatırımcılar için daha cazip hale getirmeye teşvik eden rekabetçi güçlerin bir sonucu olarak görülebilir (Teather, 2002: 59). Yararlı vergi rekabeti ile üretim faktörlerinin daha etkin dağılımı ve kullanımı sağlanabilir. Bu durumda dünya genelinde yaşam standardının yükseltilmesi ve refah artışı ortaya çıkacaktır. Bu olumlu gelişmeler politika yapıcıları, kamu harcamalarını makul bir düzeyde olmak şartıyla mümkün olduğunca düşük tutmaya yöneltecektir (Arıkan, 2009: 47).

Bir ülkenin uyguladığı vergi politikasının zararlı vergi rekabetine sebep olduğunu ileri sürebilmek için, bu ülkede uygulanmakta olan vergi sisteminin, başka ülkelerin vergi hasılatını olumsuz yönde etkilemesi gerekmektedir. Zararlı vergi rekabetine neden olan vergi sisteminin özellikleri şu şekilde ifade edilebilir (Pehlivan ve Öz, 2015: 107- 108):

- Gelir üzerinden hiç vergi almamak ya da çok düşük düzeyde vergi almak,
- Kişisel kazançlar ile kurum kazançlarına ilişkin bazı gelir unsurlarının hiç vergilendirilmemesi veya çok düşük düzeyde vergilendirilmesi,
- Kişisel kazançlar ile kurum kazançlarına ilişkin vergi oranlarını başka ülkelere göre daha düşük düzeyde tutmak.

Ülkeler, zararlı vergi rekabeti konusunda vergi tabanlarını diğer ülkelerin zarar verici eylemlerine karşı korumak adına çeşitli önlemler almaktadır. Bu önlemlerin uygulanma şekli ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bu önlemler, ilgili ülkeler tarafından yapılan tek taraflı veya çift taraflı eylemlerle uygulanmaktadır. Mevcut araçların titiz ve tutarlı bir şekilde uygulanması, zararlı vergi rekabetini

çözme konusunda ciddi bir yol aldırılmaktadır. Ancak bu konuda belli kısıtlar bulunmaktadır. Bir ülkenin vergi makamlarının yetkilerine ilişkin yargı sınırı, bu makamların zararlı vergi rekabetini çözme konusundaki kabiliyetini kısıtlamaktadır. Bir diğeri, bir ülke sakinine belirli zararlı vergi rekabeti biçimlerinin yararlarını etkisiz hale getirecek şekilde vergilendirmenin, mükellefleri dezavantajlı bir rekabete düşürme durumu çıkabilecektir. Ayrıca, zararlı vergi rekabetine karşı önlemlerin etkin bir şekilde uygulanması zorunluluğu, bu durumdan olumsuz etkilenen ülkelere bazı idari maliyetler yüklemektedir. Son olarak ise, koordinasyonsuz tek taraflı tedbirler mükelleflerin maliyetlerini arttırabilecektir (OECD, 1998: 37).

Zararlı vergi rekabeti uygulamaları OECD'nin belirlediği çerçevede, vergi cennetleri ve tercihli vergi rejimleri olarak iki gruba ayrıldığı görülmektedir. Vergi rekabetinin, gerek AB gerekse OECD ülkelerinde oldukça yaygın olduğu göze çarpmaktadır. Zararlı vergi rekabeti ile mücadele hususunda ülkelerin ikili iş birliği dışında küresel bir yaklaşımla alınacak önlemler doğrultusunda giderilebileceği anlayışıyla, AB ve OECD çerçevesinde birtakım çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle bu konuda OECD'nin önemli çalışmaları olmuştur. OECD 1998'de oldukça geniş kapsamlı bir zararlı vergi rekabeti raporu hazırlanmıştır. Ayrıca, bunu 2000 raporu izlemiştir. Raporlara göre, OECD ülkeleri arasında tekdüze bir vergi uygulaması öngörülmüştür (Giray, 2003).

4. TÜRKİYE'DE VERGİ REKABETİ KAPSAMINDAKİ DÜZENLEMELER

Vergi rekabetinin ana sebebi, sermaye hareketlerinden daha fazla pay alabilmektir. DYSY gittiği ülkelerde olumlu etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler, yeni istihdam alanları açma, teknolojileri yenileştirme, ürün kalitesinin ve yelpazesinin arttırılması şeklinde sıralanabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler bu olumlu katkılardan daha fazla yararlanmak amacıyla vergi rekabeti çerçevesinde

birbirleriyle yarışmakta ve bu da uluslararası ekonomiye kalite, verimlilik ve etkinlik olarak yansımaktadır (Öz ve Yaraşır, 2009: 33).

Türkiye'nin diğer ülkelerle vergi rekabetine girip girmediğinin tespiti için OECD'nin bu konudaki kriterlerine ve Türk Vergi Sistemi'ndeki değişikliklere bakılması büyük önem arz etmektedir. Üye ülke olarak Türkiye, OECD'nin 1998 yılında başlattığı Zarar Verici Vergi Uygulamaları Forumu'na aktif olarak katılmıştır. OECD'nin yapmış olduğu çalışmalar sonucunda, OECD'nin 2000 yılı raporunda, üye ülkelere ait tercihli rejimler listesinde Türkiye'den iki uygulama yer almıştır. Bunlardan biri İstanbul Kıyı Bankacılığı Rejimi diğeri de Serbest Bölge Uygulamalarıdır. Bu liste yayımlandıktan sonra, Türkiye listede yer alan tercihli vergi rejimi uygulamaları ile ilgili düzenlemelere gitmiştir (Korkmaz, 2015: 144).

4.1. İstanbul Kıyı Bankacılığı Rejimi

Kıyı bankaları, bir ülkenin topraklarında kurulmakla beraber, yurt dışında topladıkları mevduatı yine yurt dışında kullandıran ve dolayısıyla o ülkenin vergi ve bankacılık mevzuatına tabi olmadan faaliyet gösteren bankalardır. Bu bankaların kuruluşu, faaliyetleri, denetlenmesi gibi hususlar iç ekonomik piyasanın gerekleri dikkate alınarak değil, uluslararası ticari gelişmeler ve rekabet şartları dikkate alınarak ayrıca düzenlenmektedir (Canbay, 2009: 145- 146).

Türkiye'de uygulanan vergi rekabetine yönelik araçların başında İstanbul Kıyı Bankacılığı uygulaması gelmektedir. İstanbul Kıyı Bankacılığına ilişkin düzenleme 19 Aralık 1999 tarihli 20730 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan yönetmelik ile belirlenmiştir. İstanbul Kıyı Bankacılığı uygulaması OECD'nin 2000 yılı raporunda da tercihli rejimler arasında yer almıştır. Burada amaç kıyı bankacılığı merkezinde bulunacak bankalara teşvik sağlamak olsa da Türkiye'de hiçbir kıyı bankasının bulunmaması nedeniyle OECD'nin 2004 yılı raporunda da Türkiye'deki Kıyı Bankacılığı uygulamasından bahsedilmemiştir (Didinmez, 2017: 103).

4.2. Serbest Bölge Uygulaması

Genel olarak serbest bölgeler; *“ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerlerdir”*. Ülkemizde serbest bölgelerin asıl kuruluş amaçları, ihracata yönelik yatırım ve üretimi teşvik etmek, doğrudan yabancı yatırımları ve teknoloji girişini hızlandırmak, işletmeleri ihracata yönlendirmek ve uluslararası ticareti geliştirmektir (Ekonomi Bakanlığı, 2019).

OECD, 2000 yılında yayımladığı raporda tercihli vergi rejimi uygulayanlar listesinde yer alan ülkelerden gerekli düzenlemeleri 2003 yılı sonuna kadar yapmalarını talep etmiştir. Bu doğrultuda, ülkemizde de ticari ve sınai faaliyetlerdeki yoğunlaşmaya bağlı olarak, serbest bölgelerdeki vergi avantajlarının OECD üyesi diğer ülkelerde olduğu gibi makul seviyelere çekilmesi ve sınırlandırılması gündeme gelmiştir (Armağan ve İçmen, 2012: 153). Serbest bölgelerde ticari ve sınai faaliyetler için teşvikler sağlanmaktadır. Serbest bölgelere ilişkin uygulama 3218 sayılı “Serbest Bölgeler Kanunu” kapsamında belirlenmiştir. OECD'nin 2000 yılı raporunda zararlı vergi rekabetine neden olduğu gerekçesiyle uygulamadan kaldırılması istenilen Serbest Bölge Uygulamaları 2004 yılında kaldırılarak serbest bölgelerde de Türk Vergi Mevzuatının ayrıcalıksız bir şekilde uygulanması için gerekli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Neticede Türkiye, 2006 yılında yayımlanan OECD'nin İlerleme Raporu'nda serbest bölgeler ile ilgili zararlı vergi rekabetine yönelik uygulamalar kapsamından çıkarılmıştır (Didinmez, 2017: 103- 104).

4.3. Vergi Mevzuatında Vergi Rekabetine Yönelik Yapılan Düzenlemeler

Ülkemizde zararlı vergi rekabetiyle mücadele kapsamında, birtakım vergi güvenlik müesseseleri düzenlenerek gerekli uyum 2006 yılında çıkarılan 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ile yapılmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin de mevzuatsal olarak uyum sağlamaya çalıştığı düzenlemeler kapsamında; transfer fiyatlandırması ve örtülü kazanç dağıtımı, kontrol edilen yabancı kurum kazancı ve vergi cennetlerine yapılan ödemeler için tevkifat düzenlemeleri sayılabilmektedir.

4.3.1. Transfer Fiyatlandırması ve Örtülü Kazanç Dağıtımı

Transfer fiyatlandırması hem mali idareler hem de çok uluslu şirketler için pek çok açıdan 1990'lı yıllardan itibaren önem kazanan bir konudur. Nitekim günümüzde dünya ticaretinin % 60'ının çok uluslu şirketler tarafından gerçekleşiyor olması da bu görüşü doğrulamaktadır. Söz konusu ticaret hacminin yarısı kendi aralarında yani ilişkili kuruluşlar arası ticaret olarak gerçekleştiren çok uluslu şirketler bu özelliklerini birtakım mekanizmalarla avantaja dönüştürmektedirler. Esas olarak transfer fiyatlandırması, bağlı şirketler arasında gerçekleşen bir fiyatlandırma sistemidir. Bu şirketler arasındaki transferlerde uygulanacak fiyat tespitinin bir iktisadi gereklilik olduğu tartışmasızdır. Konuyu vergi idarelerinin takibe almasına ve araştırmasına yol açan etken ise, bu sistemin yanıltıcı amaçlarla kullanılmasından başka bir şey değildir. Şirketler arasındaki fiyatın, vergi kaçırma amacı ile değiştirilmesi halinde hükümetler önemli gelir kayıplarına uğrayacaklardır. Fiyatların iktisadi gereklilik dışında değiştirilmesi vergi kaçırmaktır; yani ülkelerin vergi kanunlarının ihlalidir (Argun ve Uzun, 2017).

Örtülü kazanç dağıtımının ana özelliği, kurumun vergi matrahını azaltan ve aşındıran bir işlem olmasından ötürü kurum kârının buharlaşmasına sebep olmaktadır. Bu işlemlerden ortaklar veya ilişkili kişiler menfaat sağlamaktadır

(Şenyüz vd., 2019: 179). Mükelleflerin vergi matrahlarını vergi oranlarının daha az olduğu ülkelere transfer etmek istemesi, konuyla ilgili vergi idare birimlerinin önlem almak istemesiyle sonuçlanmıştır (Batı, 2015). Burada esas amaç, vergi kayıp ve kaçığının önüne geçilebilmesinin sağlanmasıdır.

Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 11. maddesinin 1. bendinin c fıkrasına göre, "Transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılan kazançlar" gider olarak kabul edilmez. İlgili kanunun 13. maddesinin 1. bendine göre, "*Kurumlar, ilişkili kişilerle emsallere uygunluk ilkesine aykırı olarak tespit ettikleri bedel veya fiyat üzerinden mal veya hizmet alım ya da satımında bulunursa, kazanç tamamen veya kısmen transfer fiyatlandırması yoluyla örtülü olarak dağıtılmış sayılır. Alım, satım, imalat ve inşaat işlemleri, kiralama ve kiraya verme işlemleri, ödünç para alınması ve verilmesi, ikramiye, ücret ve benzeri ödemeleri gerektiren işlemler her hal ve şartta mal veya hizmet alım ya da satımı olarak değerlendirilir*". Ancak hem Gelir Vergisi hem de Kurumlar Vergisi Kanunu'nda yer alan paralel transfer fiyatlandırması düzenlemelerinde ilişkili kişi tanımlaması hususunda sınırlandırma sorunları hâsıl olmaktadır (Pehlivan ve Öz, 2015: 122).

4.3.2. Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazancı

Kurumlar, kendilerine çok düşük vergi yükü avantajı sağlayan ülkelere (genellikle vergi cenneti² olarak nitelendirilen ülkelere) sermaye ve yatırımlarını yönlendirmeyi tercih etmektedir. Böylelikle, bu ülkelerdeki iştiraklerinden yüksek kârlar elde edebilmektedirler. Bu haliyle kontrol edilen yabancı kurum kazancı, ülkeler arasında "ara istasyon" niteliği kazanmaktadır. Acımasız rekabet ortamında, normal şartlarda vergi ödeyen bir kurum ile avantajlardan yararlanarak vergi ödemeyen bir kurumun rekabet etmesi beklenemez. Yatırım

² Bermuda, Cayman Adaları, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta, San Marino vb. yerlerde vergisizlik, bilgi vermezlik, belirsizlik ve faaliyetsizlik söz konusu olmaktadır (Şenyüz vd., 2019: 185).

ve sermaye tercihlerinde bu vergi yükü avantajını önlemek için OECD'nin benimsemiş olduğu kontrol edilen yabancı kurum kazancı müessesesi Türkiye'de de uygulanmaktadır (Şenyüz vd., 2019: 185- 186). Kontrol edilen yabancı kurum kazancının Türkiye'de vergilendirilmesindeki amaç; bazı ülkelerin uyguladığı zararlı vergi rekabeti uygulamalarının Türkiye'de yol açtığı vergi kayıp ve kaçığının önlenilmesidir. Söz konusu müessese zararlı vergi rekabeti uygulayan ülkelere karşı bir savunma aracıdır (Korkmaz, 2015: 151). Diğer ülkeler, mali yapılarının bu durumdan etkilenmesini önlemek adına tedbirler almaktadır. Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 7. maddesi ile getirilen düzenleme ile de bu kapsama giren yabancı kurum kazancından hisselerine isabet eden kâr payı, dağıtılmış kabul edilerek Türkiye'deki tam mükellef gerçek kişi ya da kurum ortağının kazancına dâhil edilmekte ve vergilendirilmektedir. Böylelikle, uluslararası vergi uygulamalarındaki gelişmelere paralel olarak, ticari ve sınai mahiyette olmayan yatırımlarını yurt dışında düşük vergi oranlı ülkelere yönlendiren mükellefler ile Türkiye'de yatırım yapan mükellefler arasındaki vergi eşitsizliğinin giderilmesinin hedeflendiği görülmektedir. Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 7. maddesi ile de, belirli şartlar altında yurtdışı iştiraklere yatırım yapan mükelleflerin yurtdışı iştirak kârları, fiilen kâr payı dağıtmasa bile vergi uygulamaları açısından dağıtılmış kabul edilmekte ve bu iştiraklerin kazançları Türkiye'de kurumlar vergisine tabi olmaktadır (Öner, 2015: 185 - 186).

4.3.3. Vergi Cennetlerine Yapılan Ödemeler İçin Tevkifat

Düzenlemeye göre; *“Kazancın elde edildiği ülke vergi sisteminin, Türk vergi sisteminin yarattığı vergilendirme kapasitesi ile aynı düzeyde bir vergilendirme imkânı sağlayıp sağlamadığı ve bilgi değişimi hususunun göz önünde bulundurulması suretiyle Bakanlar Kurulunca ilan edilen ülkelerde yerleşik olan veya faaliyette bulunan kurumlara (tam mükellef kurumların bu nitelikteki ülkelerde bulunan iş yerleri dâhil) nakden veya hesaben yapılan veya tahakkuk*

ettirilen her türlü ödemeler üzerinden, bu ödemelerin verginin konusuna girip girmediğine veya ödeme yapılan kurumun mükellef olup olmadığına bakılmaksızın % 30 oranında vergi kesintisi yapılır” hükmü yer almaktadır (Korkmaz, 2015: 151 - 152).

5. VERGİ REKABETİ AÇISINDAN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ (DYSY) İNCELENMESİ

Vergi rekabeti tanımlarına dayanarak, vergi rekabetinin birtakım unsurlarından bahsedilir. Bunlardan biri, vergi rekabetinin kişi ve firmaların uluslararası rekabet gücünü artırmalarıdır. Rekabet gücü yükselen kişi ve firmalar yabancı yatırımları ülkeye daha rahat çekebilirler (Öz ve Yaraşır, 2009: 6). Ülkeler vergi rekabetini göz önünde bulundurup daha fazla yabancı sermaye yatırımı çekmek vergi politikasını etkin kullanmak isterler. Bunun için de genellikle bu politika çerçevesinde kurumlar vergisinde indirimler yapılması yoluna giderler (Didinmez, 2017: 107). Vergi rekabetinin yapılması ile hedeflenen temel amacın DYSY’ni arttırmak olduğu dikkate alındığında, bu kavramın ana hatlarıyla incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmanın bu kısmında DYSY ile ilgili vurgular yapılacaktır.

5.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Kavramı ve Kapsamı

DYSY, bir şirketin üretim sürecini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine taşıyarak ana merkezini dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması olarak tanımlanır (Seyidoğlu, 2017: 640). Bir ülkede yerleşik kişilerin diğer bir ülkede bir iş girişiminin veya gerçek mülkün önemli ölçüde mülkiyet ve yönetiminde yer alınması da DYSY olarak ifade edilir (Bal, 1998: 19).

DYSY, yatırımların gerçekleştirildiği ülkeye birçok olumlu etkide bulunmaktadır. Bu nedenle her zaman politika yapıcıların ilgisini çekmiştir. Politika yapıcılar,

ülkelerine daha fazla yatırım çekebilmek için birtakım tedbirler almak ve yasal düzenlemeler üzerinde değişiklikler yaparak rekabetçi olmaya çalışmaktadırlar (Sarısoy ve Koç, 2010: 134). DYSY'nın ülkeye gelmesinin istenmesinin birçok amacı vardır. Bunlar, DYSY ile ülkenin üretim kapasitesinin arttırılabilmesi, yeni teknoloji ve üretim bilgisinin getirilmesi, döviz girişi sağlanması, ihracatın arttırılması, yeni iş olanaklarının ortaya çıkarılabilmesi şeklinde sıralanabilir (Peker ve Kılıçer, 2014: 178). Yani, DYSY gittiği ülkede, yatırımların artması ile birlikte istihdamın artmasını ve elde edilecek vergi gelirlerinde bir artışı beraberinde getirecektir.

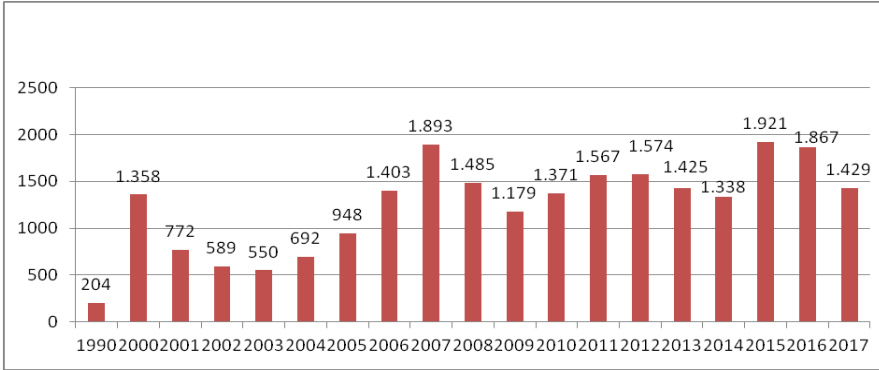
DYSY'nın gittiği ülkeye sağlayabileceği bu avantajlar onun öneminin gittikçe artmasını sağlamaktadır. Özellikle sermaye birikimleri yetersiz olan gelişmekte olan ülkeler için daha fazla önem arz etmektedir. Bu sebeple, bu ülkelerde DYSY çekebilmek için daha fazla çaba sarf edilmektedir. Bu ülkeler genelde kısmi vergi muafiyeti veya verginin indirilmesi, işgücünün yeniden eğitilmesi ve diğer sübvansiyonlar gibi uygulamalara yönelmektedirler (Sarısoy ve Koç, 2010: 135). Oysaki yakın geçmişte birçok ülkede yabancı sermayeye karşı çeşitli engeller söz konusu olmaktadır. Ancak ülkeler yabancı sermayenin anlamının yeni işler, yeni fabrikalar ve teknolojiye erişim olduğunu anladıklarında ona karşı koydukları engelleri azaltma yoluna gitmişlerdir (Edwards ve Rugy, 2002: 4).

Yabancı sermaye ise; bir ülkeye giderken genelde kâr elde etmek, ucuz hammadde ve işgücü sağlamak, yeni pazarlar elde etmek amacıyla yönelmektedir. Bunun yanında yabancı sermaye ekonomik faktörlerin etkisinde hareket ederek bir başka ülkeye giderken; o ülkenin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yapısını da dikkate alır. Ekonomik faktörlerin arasında pazar büyüklüğü, yatırımın ihracata elverişli durumda olması, vergi politikalarının kâr maksimizasyonuna imkân vermesi, üretimin pazarlanması, rekabet avantajında öncelik sahibi olması, kâr ve sermaye transferinde yeterli teminatın sağlanması

gibi faktörler önem kazanmaktadır (Minibaş, 1992: 51). DYSY'nın vergiler karşısında esnek oluşu, yabancı sermaye çekmek isteyen ülkeleri bu yatırımlara uyguladıkları vergilerde de birbiriyle rekabete sürüklemektedir. Bu rekabetin yansıtacağı verginin başında ise, kurumlar vergisi gelmektedir. Vergi rekabeti konusunda ülkelerin izleyecekleri politikalar onların yatırımlardan elde edecekleri vergi gelirlerini de etkileyecektir. Eğer vergi oranlarının azalmasına rağmen DYSY artmıyorsa bu vergi gelirlerini olumsuz, artıyorsa olumlu etkilemektedir. Ancak elde edilecek vergi gelirinin de her ülke için aynı olacağını söylemek mümkün değildir. Çünkü bunu etkileyen birçok faktör vardır. Bu faktörler, DYSY'nın gittiği ülkede yaptığı yatırımlar sonrası elde edeceği kârlılık durumu, ürettiği ürünlerin fiyatı, ev sahibi ülkenin sağlayacağı vergi muafiyet ve istisnaları, vergi oranları ve mükellef sayısı olarak sıralanabilir (Sarısoy ve Koç, 2010: 136).

5.2. Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

DYSY'nın başlaması sömürgecilik dönemi gibi oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. Ancak ciddi anlamda gelişimi II. Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. 1980'li yıllarda başlayan ve 1990'lı yıllarda hızlanan küreselleşme süreci ile birlikte de yabancı sermaye, gelişim sürecini yükseltmeye başlamıştır. Dolayısıyla 1990'lı yıllardan itibaren dünyada DYSY'nın önemi giderek artmıştır (Bayraktar, 2003: 6 - 8). Grafik 1'de, 1990'dan günümüze dünyadaki yabancı sermaye dolaşımı yer almaktadır.

Grafik 1. Dünya'daki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1990-2017) (Milyar \$)

Kaynak: UNCTAD, <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>, (2019).

Grafik 1 incelendiğinde, 1990 yılında 204 milyar \$ olan DYSY'nın 2000 yılında 1.3 trilyon \$'a yükseldiği görülmektedir. 2000 yılı sonrasında dünyadaki ekonomik koşullara paralel olarak yabancı yatırım miktarında azalmalar gerçekleşmiştir. 2000'li yılların ortalarına kadar yaklaşık 600-700 milyar \$ civarındadır. 2005 yılından itibaren DYSY'nda tekrar bir yükselme trendi yaşanmış ve 2007 yılında 1.8 trilyon \$ gibi önemli bir rakama ulaşılmıştır. Ancak 2007 yılı ile başlayan küresel ekonomik kriz hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri önemli ölçüde etkilemiştir. Dolayısıyla, 2008 yılında 1.485 milyar \$ ve 2009 yılında 1.179 milyar \$ olarak gerçekleşen DYSY miktarında önemli bir düşüş göze çarpmaktadır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) tarafından yayımlanan Dünya Yatırım Raporu'nun verilerine göre; 2017 yılında dünyadaki DYSY dolaşımı bir önceki yıla göre yaklaşık % 16 civarında düşerek 1.42 trilyon \$ olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşün temel nedeni olarak İngiltere, ABD ve Avrupa'daki birçok önemli ülkeye giden DYSY'nın yaklaşık olarak % 27 oranında düşmesi gösterilmektedir (YASED, 2018: 6).

5.3. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Yabancı yatırımlar gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin oldukça önemsendiği bir konudur. Özellikle tasarruf oranlarının yetersiz olduğu ve cari açık sorunu ile karşı karşıya olan Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için daha da önemlidir (Kızıltoprak, 2018: 154). 24 Ocak 1980 kararları, Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktasıdır. Bu kararlar ile birlikte ekonomi politikalarında müdahalelerin minimize edilmesi, serbest piyasa ekonomisinin kurulması ve dünya ekonomik sistemi ile bütünleşme gibi üç ana hedef temel alınmıştır. Bu hedeflerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için de yabancı sermaye kanunu liberal ve esnek bir yapıya kavuşturulmuştur (Etkin vd., 2000: 64). Ülke ekonomisinin liberal politikalar izlemesi üzerine yabancı sermaye yatırımlarına oldukça ağırlık verilmiştir. Ancak 1980 ve 1990'lı yıllarda yeterli yabancı sermaye çekilememiştir. Çünkü bu dönemlerde Türkiye'de hem ekonomik hem de siyasal anlamda istikrarsızlıklar söz konusuydu. Tablo 1'de, Türkiye'ye 1984-2018 yılları arasında gelen DYSY miktarları verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (1984-2018)

Yıllar	1984-1994 ort.	1994-2004 ort.	2005	2006	2007	2008	2009	2010
DYSY (milyon \$)	459	1.331	10.031	20.185	22.047	19.851	8.585	9.099
Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
DYSY (milyon \$)	16.182	13.744	13.563	13.337	19.274	13.950	11.546	12.978

Kaynak: TCMB, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serie>, (2019).

1984 yılından 2004 yılına kadar gelen DYSY miktarı toplam 19 milyar \$ iken, 2005 yılından 2018 yılına kadar gelen DYSY miktarı toplam 204 milyar \$'a ulaşmıştır. Tablo 1 incelendiğinde, özellikle 2000'li yıllarda DYSY girişlerinde yaşanan dikkat çekici artış göze çarpmaktadır. Bu artışın nedenleri arasında, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesi amacıyla izlenen politikaların başarısı ve makroekonomik göstergelerde düzeltilmeler sayılabilir.

Ayrıca kamu yönetimi, bankacılık ve hukuki altyapıdaki reform nitelikli çalışmalarda oldukça önemlidir (Armağan ve İçmen, 2012: 20). Bununla birlikte gelen DYSY girişlerinde bir istikrar görülmemektedir. Özellikle küresel krizin etkisi ile 2009 yılında ciddi bir düşüş gerçekleşmiştir. 2008 yılında 19.8 milyar \$ olan DYSY 2009 yılında 8.5 milyar \$'a düşmüştür. Bu tarihten günümüze dalgalı bir seyir yaşanmış ve 2018 yılında 12.9 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de izlenen vergi rekabeti politikaları ile birlikte yabancı sermaye yatırımlarında artışlar yaşandığı söylenebilir. 1980 yılı öncesi Türkiye'ye gelen DYSY ile bu rakamlar kıyaslandığında artışlar oldukça önemlidir.

5.4. Vergi Rekabeti ile Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Edwards ve Rugy'e (2002) göre; vergi oranlarının yüksek olmasının doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumsuz etkisi bulunmaktadır. Yabancı sermayenin ülkeleri tercih etmesi için vergi rekabeti çerçevesinde, o ülkelerdeki düşük efektif vergi oranları uygulamasına başvurulmaktadır. Ayrıca vergi yükünü düşürmek için vergisel teşvik uygulamaları da yapılmaktadır. Artan yabancı sermayeye ev sahibi olabilen ülkeler yararlı vergi rekabeti kapsamında bundan fayda sağlarlar. Rekabete dayanamayan ülkeler ise, haksız vergi rekabeti kapsamında zarara uğrarlar (Kargı ve Yayğır, 2016: 4). 1980'li ve 1990'lı yıllarda gelişmiş ülkelerde vergi politikalarında önemli değişikliklere gidilmiştir. Birçok ülkede kurumlar ve gelir vergisi oranlarında aşağı yönlü hareket söz konusu olmuştur. Daha fazla DYSY çekebilmek için kurumlar vergisi oranlarının düşürülmesi gelişmekte olan ülkelerde daha sık görülmektedir (Öz ve Yaraşır, 2009: 11).

DYSY'nın ülkelere gelmesi için, ülkeler birbirleriyle vergi rekabeti kapsamında daha çok yarışır hale gelmişlerdir. Bunun temel nedeni, ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçmeleri ve bununla birlikte DYSY'nı ülkelere çekmek için daha aktif politikalar izlemeleridir. Ayrıca 1970'lerden itibaren OECD ülkelerinde

verimlilik düşüşlerinin görülmesi ve stagflasyonist bir ortamın yaşanması sonucu, 1980'lerden itibaren OECD'de ticaretin ve sermayenin serbestleşmesi şeklinde politikalar izlenmeye başlanmıştır (Şişman ve Öztürk, 2010: 56). Tablo 2'de, 1985'ten günümüze OECD ülkelerinde uygulanan kurumlar vergisi oranları gösterilmektedir.

Tablo 2. OECD Ülkelerinde Uygulanan Kurumlar Vergisi Oranları (%)

	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	1985 - 2018 % değişim
Avustralya	46	39	36	34	30	30	30	30	-34,8
Avusturya	55	30	34	34	25	25	25	25	-54,5
Belçika	45	41	39	39	33	33	33	29	-35,6
Kanada	36	28	28	29,1	22,1	18	15	15	-58,3
Şili	-	-	-	15	17	17	22,5	25	
Çekya	-	-	41	31	26	19	19	19	
Danimarka	50	40	34	32	28	25	23,5	22	-56
Estonya	-	-	-	26	24	21	20	20	
Finlandiya	43	25	25	29	26	26	20	20	-53,5
Fransa	50	37	33,3	37,8	34,9	34,4	38	34,4	-31,1
Almanya	56	50	45	42,2	26,4	15,8	15,8	15,8	-71,7
Yunanistan	49	46	35	40	32	24	29	29	-40,8
Macaristan	-	40	18	18	16	19	19	9	
İzlanda	-	-	-	30	18	18	20	20	
İrlanda	50	43	38	24	12,5	12,5	12,5	12,5	-75
İsrail	-	36	37	36	34	25	26,5	23	
İtalya	36	36	37	37	33	27,5	27,5	24	-33,3
Japonya	43,3	37,5	37,5	30	30	30	23,9	23,2	-46,4
Kore	-	-	-	28	25	22	22	25	
Letonya	-	-	-	25	15	15	15	20	
Litvanya	-	-	25	24	15	15	15	15	
Lüksemburg	40	34	33	31,2	22,9	21,8	22,5	19,3	-51,9
Meksika	42	36	34	35	30	30	30	30	-28,6
Hollanda	43	35	35	35	31,5	25,5	25	25	-41,9
Y. Zelanda	45	33	33	33	33	30	28	28	-37,8
Norveç	29,8	29,8	19,8	28	23,8	28	27	23	-22,8

Polonya	-	-	40	30	19	19	19	19	
Portekiz	45	36,5	36	32	25	25	28	30	-33,3
Slovakya	-	-	40	29	19	19	22	21	
Slovenya	-	-	-	25	25	20	17	19	
İspanya	35	35	35	35	35	30	28	25	-28,6
İsveç	52	40	28	28	28	26,3	22	22	-57,7
İsviçre	9,8	9,8	9,8	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	-13,3
Türkiye	45	45	45	33	30	20	20	22	-51,1
İngiltere	40	34	33	30	30	28	20	19	-52,5
ABD	46	34	35	35	35	35	35	21	-54,3
OECD Ort.	42,4	35,2	33,3	30,2	25,5	23,3	22,9	21,9	-48,4

Kaynak: OECD, Tax Database,

https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=TABLE_II1#, (2019).

Tablo 2 incelendiğinde, ülkelerin yabancı sermaye çekmek için kurumlar vergisi oranlarında ciddi adımlar attığı görülmektedir. Birçok ülkede kurumlar vergisi oranlarında azalış gerçekleşmiştir. Özellikle, İrlanda'da kurumlar vergisi oranında hızlı bir azalış yaşanmıştır. İrlanda, kurumlar vergisi oranını 1985 yılında %50'den 1995 yılında %38'e indirmiş, 2015 yılı için bu oran %12,5 olmuş ve 2018'de %12,5 olarak devam etmektedir. 1985- 2018 döneminde vergi oranları İrlanda'da %75 azalmıştır. Kurumlar vergisi oranının düşüş gösterdiği ülkeler arasında İrlanda'dan sonra, en fazla oranını düşüren ülke yaklaşık %72'lik bir azalış ile Almanya'dır. Türkiye ise, kurumlar vergisi oranını 1985- 2018 yılları arasında %51,1 oranında azaltmıştır. Türkiye'deki %51'lik kurumlar vergisi oranında meydana gelen azalış, vergi rekabeti açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Kurumlar vergisinde %50'nin üzerinde azalış sağlayan diğer ülkeler ise, Avusturya, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Lüksemburg, İsveç, İngiltere ve ABD'dir. Vergi rekabeti çerçevesinde, yabancı sermaye yatırımlarının artmasında vergi oranlarının düşük olması oldukça önemlidir. Ülkelerin 2018 yılı kurumlar vergisi oranları incelendiğinde, bu oranın %20'nin altına indirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

OECD ülkelerinde uygulanan kurumlar vergisi oranı 1985- 2018 yılları arasında incelendiğinde; OECD ülkeleri ortalamasının 1985 yılında %42,4 iken, 2018 yılında %21,9 seviyelerine indiği görülmektedir. 1985- 2018 yılları arasında kurumlar vergisinde %48,4 oranında değişim gerçekleşmiştir. 1985- 2018 yılları arasındaki kurumlar vergisi oranındaki azalış vergi rekabeti açısından ülkelerin aktif bir rekabet uygulaması içinde olduğunu göstermektedir.

6. VERGİ REKABETİ- DYSY ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Ülkelerin DYSY'ları çekmelerinde önemli etkenlerden biri vergi oranlarıdır. Çalışmada ülkelerin vergi rekabeti ile DYSY arasındaki ilişki analiz edilerek bu etkinin seviyesi saptanmaya çalışılacaktır.

6.1. Model ve Veri Seti

Çalışma kapsamında OECD ülkeleri için 2000 - 2018 yıllarını kapsayan bir analiz yapılmıştır. Çalışmada kullanılan verilere OECD (<https://www.oecd.org/tax/tax-policy/tax-database/>) ve Dünya Bankasının (<http://data.worldbank.org/>) veri tabanlarından erişilmiştir. Vergi rekabeti ile DYSY arasındaki ilişkiyi saptayabilmek için çalışmada DYSY (FDI - milyon \$) bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Kurumlar vergisi oranları (CIT), kişisel gelir vergisi oranları (PIT), GSYİH (GDP - 2010 sabit fiyatlarla milyon \$) ve ticari açıklık (TO - ihracat/GDP - %) parametreleri de modele bağımsız değişken olarak dahil edilmiştir. Ekonometrik analizde Stata 14 ve E-views 9 paket programları kullanılmıştır. Çalışmada değişkenlere ait veriler logaritmik formda analize dahil edilmiştir. Çalışmanın modeli aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\ln \text{FDI}_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln \text{CIT}_{it} + \alpha_2 \ln \text{PIT}_{it} + \alpha_3 \ln \text{GDP}_{it} + \alpha_4 \ln \text{TO}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

α değişkenlerin duyarlılıklarını ve ε_{it} hata terimini göstermektedir. Analiz sonucunda modelde ele alınan kurumlar vergisi, kişisel gelir vergisi değişkenlerine ait katsayıların negatif, GSYİH ve ticari açıklık değişkenlerinin katsayıları ise pozitif olması beklenmektedir.

Vergi rekabetine ilişkin alan yazını incelendiğinde, DYSY ile kurumlar vergisi oranları arasında negatif yönlü bir ilişkinin ön plana çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla vergi rekabetini sağlayabilmek adına vergi oranlarının düşürülmesi ve çeşitli düzenlemelerin yapılması söz konusu olmaktadır. Bu düzenlemelerin ve vergi oranlarındaki düşüşün sonucunda ülkeye gelen DYSY miktarında artışlar beklenmektedir. Bu çalışmanın temel hedefi de, DYSY ile kurumlar vergisi oranları arasındaki negatif yönlü ilişkinin varlığını ortaya koyabilmektir.

6.2. Yöntem ve Analiz Sonuçları

Ekonometrik çalışmalarda, bazen zaman kesiti bazen de yatay kesiti hedefleyen çalışmalar söz konusudur. Ancak, 2000'li yıllardan itibaren analizlerde hem zaman hem de yatay kesit boyutunu bir arada kullanabilen panel veri çalışmaları ön plana çıkmaya başlamıştır. Panel veri analizi ile yatay kesite ait gözlemler belli bir zaman dönemi için birlikte kullanılabilir (Baltagi, 2002: 3). Panel veri modeli aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2018: 4- 5).

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it}X_{it} + u_{it} \quad i=1, \dots, N; t=1, \dots, T \quad (2)$$

Denklem 2'de Y bağımlı değişkeni, X bağımsız değişkeni, α sabit katsayısını, β eğim katsayısını ve u hata terimini ifade etmektedir. Burada t ile zaman ve i ile birimler gösterilmektedir. Panel veri analizinde sabit ve eğim parametreleri hem birimlere hem de zamana göre değerler almaktadır.

Panel veri analizinde ilk olarak uygun panel veri modelinin seçimi yapılmıştır. Daha sonra değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı testleri

uygulanmıştır. Panel birim kök testi yapılarak değişkenlerin durağanlıkları incelenmiştir. Son olarak ise, seçilen panel modeli doğrultusunda regresyon analizi uygulanmıştır.

Panel veri modellerinde, klasik modelin geçerliliğini yani birim veya zaman etkilerinin olup olmadığı çeşitli testlerle saptanmaktadır. Breusch - Pagan (1980), rassal etkiler modeline karşı havuzlanmış En Küçük Kareler (EKK) modelinin uygun olup olmadığını diğer bir deyişle bireysel heterojenliğin olup olmadığını test etmek için, havuzlanmış EKK modelinin kalıntılarına dayanan Lagrange Çarpanı (LM) testini geliştirmişlerdir. Bu testte, rassal birim etkilerin varyansının sıfır olduğu hipotezi ($H_0 = \delta_{\mu}^2 = 0$) test edilmektedir. Eğer H_0 hipotezi reddedilirse birim etkilerin varlığı kabul edilir ve klasik modelin uygun olmadığı söylenebilir (Meder Çakır ve Küçükkaplan, 2012: 76). Tablo 3'te Breusch - Pagan LM test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 3. Breusch - Pagan LM Test Sonuçları

H_0 = Birim etkinin varyansı sıfıra eşittir.

Ki - kare İstatistiği: 926.23 Olasılık değeri: 0.000

Breusch - Pagan LM test sonuçları Tablo 3'te incelendiğinde, olasılık değeri 0.000 iken Breusch - Pagan ki - kare değeri 926.23 olarak saptanmıştır. Olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle, modelde birim etkilerinin varyansları sıfırdan farklıdır ve birim etkiler bulunmaktadır. Dolayısıyla modelin havuzlanmış EKK yerine rassal etkiler modeli ile tahmin edilmesi gerekmektedir.

Birim etkilerinin varlığı ortaya konulduğunda bu etkilerin sabit mi yoksa rassal mı olduğuna karar verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Hausman testi ile sabit veya rassal etkiler test edilmiştir. Tablo 4'te Hausman test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Hausman Test Sonuçları

H_0 = parametreler arasındaki fark sistematik değildir.

	Ki - kare ist.	Serbestlik derecesi	Olasılık
Kesitler - arası rassal	7.21	4	0.0566

Tablo 4'te test istatistiği, parametre sayısına eşit (4) serbestlik dereceli ki - kare tablosu ile değerlendirilmiştir. Hausman test sonucuna göre olasılık değeri 0.05'ten büyüktür. Dolayısıyla parametreler arasındaki farkın sistematik olmadığı şeklindeki H_0 hipotezi reddedilmemektedir. Bu durumda panel veri modelinin tahmininde rassal etkiler modelinin kullanılması uygundur.

Analize rassal etkiler modeli ile devam edileceği belirlendikten sonra temel ekonometrik varsayımlar test edilmiştir. Test sonucunda rassal etkiler modelinin otokorelasyon, değişen varyans ve korelasyon sorununun varlığı tespit edilmiştir. Analiz edilen modelde değişen varyans ve/veya otokorelasyon sorunlarına rastlanması durumunda hata teriminin varyans kovaryans matrisi birim matrise eşit olmamaktadır. Bu durum modelin tahminini etkilememekle birlikte tutarsızlığa neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu sorunlar söz konusu olursa model uygun tahmin yöntemleriyle analiz edilmelidir. Çalışmada model White tahmincisi ve AR(1) kalıntılı doğrusal regresyon modeli ile değişen varyans, korelasyon ve otokorelasyon sorunlarından arındırılarak tahmin edilmiştir. Tablo 5'te rassal model tahmin sonuçları verilmektedir.

Tablo 5. Rassal Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: lnFDI			
Değişkenler	Katsayı	St hata	Olasılık
lnCIT	-0.506	0.264	0.003
lnPIT	0.365	0.287	0.204
lnGDP	1.002	0.087	0.000
lnTO	1.043	0.235	0.000
c	-7.8122	3.1265	0.012

R²: 0.55 F-istatistiği (Olasılık): 0.000
 Bhargava vd. DW: 1.4109876

Tablo 5'te rassal model tahmin sonuçlarına göre, vergi rekabetini etkileyen kurumlar vergisi değişkeninin DYSY üzerindeki etkisi, negatif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Diğer değişkenler sabitken, kurumlar vergisi oranındaki % 1'lik artış DYSY miktarını 0.50 birim azaltmaktadır. Ticari açıklık oranındaki % 1'lik artış DYSY miktarında 1.04 birimlik ve GSYİH'daki % 1'lik artış DYSY miktarında 1 birimlik bir artış sağlamaktadır. Kişisel gelir vergisi değişkeni ise istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır. Modelin R² değeri de 0.55 olarak bulunmuştur.

7. TARTIŞMA ve SONUÇ

Vergi rekabetinin ortaya çıkmasında etkili olan temel faktör olarak küreselleşme ile birlikte üretim faktörlerinin ve aktörlerin yer değiştirmesi sayılabilmektedir. Küreselleşme sürecinde üretim faktörlerinin akışkanlığı hız kazanmış ve bu yönde uygulanan ekonomi politikaları, özellikle de vergi politikaları, yeniden gözden geçirilir bir hale gelmiştir. Bu kapsamda doğrudan yabancı yatırımlar başta olmak üzere, nitelikli işgücü, finansal sermaye gibi hareketli üretim faktörlerinin önemi artmış ve ülkeler söz konusu faktörleri çekebilmek için vergi sistemlerinde teşvik edici düzenlemelere yer vermişlerdir. Ülkemiz de bunun üzerine çeşitli düzenlemeler yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Artan vergi rekabeti

ortamında ülkeler, DYSY'ların önündeki engelleri kaldırarak, ekonomik ve politik riskleri de bu doğrultuda minimize etmeye çalışmaktadırlar. Bu bakımdan yatırım ortamı iyileştirilerek, yabancı yatırımcı açısından daha cazip bir yatırım ortamı oluşturulması hedeflenmektedir. Dolayısıyla bu gibi teşvik edici ve önleyici politikalar, ülkelerin rekabet güçlerinin artmasına ve sermaye transferlerinin hız kazanmasına imkân sağlamaktadır.

Hükümetler, vergi rekabeti doğrultusunda daha etkin politikalar izlemeye mecbur kalarak gerek kamu harcamalarında verimliliğin gerekse de aşırı vergi yükünün minimize olması için çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bu doğrultuda vergi kanunları da ülkeye yatırımı çekebilmek adına önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde de bu kapsamda transfer fiyatlandırması ve örtülü kazanç dağıtımı, kontrol edilen yabancı kurum kazancı, vergi cennetlerine yapılan ödemeler için tevkifat uygulamaları yer almaktadır. Aynı zamanda bu mevzuatsal düzenlemelerin yanında İstanbul Kıyı Bankacılığı Rejimi ve Serbest Bölge Uygulaması da bulunmaktadır. Türkiye'de de vergi rekabetine yönelik pek çok uygulamaya başvurulduğu gözlemlenmektedir. Bu uygulamalarla birlikte vergi oranlarında meydana gelen değişimlerle ülkeler, DYSY'ları kendi ülkelerine çekmeye çalışmaktadır.

Vergi rekabeti çerçevesinde ülkelerin kurumlar vergisi oranlarında düzenlemelere gittiği görülmektedir. Çalışmada, 1980'lerden günümüze kurumlar vergisi oranlarındaki değişim OECD ülkeleri çerçevesinde incelenmiştir. Kurumlar vergisi açısından ülkelerin genelde azalış yönünde politika izlediği görülmüştür. 1985-2018 dönemi için değerlendirildiğinde, kurumlar vergisinde en fazla azalış gerçekleştiren ülke %75 azalış ile İrlanda'dır. İrlanda'yı %72'lik bir azalış ile Almanya takip etmektedir. 1985-2018 yılları arasında kurumlar vergisi oranındaki azalış Türkiye için %51,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu %51'lik azalış Türkiye'nin kurumlar vergisi için, vergi rekabeti açısından olumlu olarak düşünülmelidir.

Yapılan vergi oranlarındaki düzenlemelerde temel amaç sermaye faktörünün, her ülke için cazip bir faktör olması ve ülkelerin bu faktörü ülkelerine çekmeye çalışması olmaktadır. Bu çalışmada da vergi rekabeti ile DYSY arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için panel veri modeli ile analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda kurumlar vergisi oranındaki %1'lik artış DYSY miktarını 0.50 birim azaltmaktadır. Ticari açıklık oranındaki %1'lik artış DYSY miktarında 1.04 birimlik ve GSYİH'daki %1'lik artış DYSY miktarında 1 birimlik bir artış sağlamaktadır. Kişisel gelir vergisi değişkeni ise istatistiki olarak anlamsız çıkmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımların ülkelere gitmesinde önemli olan ekonomik ve siyasal kriterler sabit varsayıldığında, vergi rekabeti açısından kurumlar vergisi oranlarındaki değişimler oldukça önemlidir. Türkiye için DYSY'nı arttırabilmek adına vergi oranlarındaki yapılan değişikliklere ilaveten bazı vergi uygulamalarının da olması önem arz etmektedir. Örneğin başvurduğumuz vergi cennetleri, tercihli vergi rejimleri ve kıyı bankacılığı gibi uygulamalar bunların başında gelmektedir. Ayrıca, yabancı sermaye yatırımlarından daha çok pay alabilmek adına vergi tatili uygulaması da bir araç olarak kullanılabilir. Her ne kadar bazı uygulamalarla vergi tatiline başvurulduğu gözlemlense de bu daha sistematik bir şekilde yapılabilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin bu tip uygulamalara aktif olarak yer verdiği göze çarpmaktadır. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ile yapılan düzenlemelerle vergi tabanını korumanın amaçlandığı dikkat çekmektedir. Ancak, vergi rekabetinin ülkeler arasında aşırı şiddetlenmesi neticesinde vergi tabanlarında ciddi bir aşınma da söz konusu olabilecektir. Ayrıca, iktisadi açıdan görece güçsüz ülkeler rekabetçi uygulamalara çok daha fazla yönelebileceğinden ötürü asimetrik bir rekabette ortaya çıkabilecektir. Ancak vergi rekabetinin ülkeler açısından sınırsız olamayacağı da unutulmamalıdır. Aksi takdirde, ciddi bir zararlı vergi rekabeti ile karşı karşıya kalınacaktır. Ülkemizde, yeni vergisel teşviklerle ya da mevcut teşviklerin rekabet gücünü arttıracak biçimde yeniden

revize edilmesiyle, yatırımların hacim ve miktarında daha olumlu gelişim sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Argun, D. ve Uzun, S. (2017). "Transfer Fiyatlandırmasının Önemi ve Kullanım Zorunluluğu." *Yaklaşım Dergisi*, 290(2), <https://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=29524>, 17 Haziran 2019 tarihinde Yaklaşım'ın veritabanından alınmıştır.
- Arıkan, A. N. (2009). "Vergi Baskısı Endeksi ve OECD'nin Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri ile Mücadelesi." *Vergi Dünyası Dergisi*, 339(11), 45-53.
- Armağan, R. ve İçmen, M. (2012). "Vergi Rekabeti ve Türkiye'ye Yansıması." *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(2), 145-172.
- Bal, H. (1998). *Gelişme Sürecinde Dış Finansman Kullanımı ve Türkiye*, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Araştırma-İnceleme Dizisi, 16.
- Baltagi, B. H. (2002). *Recent Developments in the Econometrics of Panel Data*. Volumes I and II, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Barker, W. B. (2002). "Optimal International Taxation and Tax Competition: Overcoming the Contradictions." *Northwestern Journal of International Law & Business*, 22(2), 161-217.
- Batı, M. (2015). "Transfer Fiyatlandırması Hakkında Ne Biliyoruz?-I." *Yaklaşım Dergisi*, 270(6), <https://uye.yaklasim.com/MagazineContent.aspx?ID=27327>, 18 Haziran 2019 tarihinde Yaklaşım'ın veritabanından alınmıştır.
- Bayraktar, F. (2003). *Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Genel Araştırmalar, GA/03-1-1.
- Canbay, T. (2009). *Dünyada Vergileme Anlayışındaki Değişim (Antikçağdan Günümüze)*. 1. Baskı, Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Didinmez, İ. (2017). "Vergi Rekabeti ve Türkiye'de Vergi Rekabetine Yönelik Hukuki Düzenlemeler." *Vergi Sorunları Dergisi*, 345(6), 97-112.

- Edwards, C. ve Rugy, V. D. (2002). "International Tax Competition: A 21 st-Century Restraint on Government." *Policy Analysis*, 431.
- Edwards, J. ve Keen M. (1996). "Tax Competition and Leviathan." *European Economic Review*, 40, 113-134.
- Ekonomi Bakanlığı (2019). *Serbest Bölgeler, Yurtdışı Yatırım ve Hizmetler Genel Müdürlüğü*. https://ticaret.gov.tr/data/5b9b61fc13b8761cc09f9b92/genel_bilgi.pdf, 16 Haziran 2019 tarihinde Ticaret'in veritabanından alınmıştır.
- Etkin, L. P., Helms, M. M., Turkkan, U. ve Morris, D. (2000). "The Economic Emergence of Turkey." *European Business Review*, 12(2), 64-75.
- Genschel, P. ve Schwarz, P. (2011). "Tax Competition: A Literature Review." *Socio-Economic Review*, 9, 339-370.
- Giray, F. (2003). "Zararlı Vergi Rekabeti ve Etkileri." *Vergi Dünyası Dergisi*, 260(4), <http://www.vergidunyasi.com.tr/Makaleler/3860>, 15 Haziran 2019 tarihinde Vergi Dünyası'nın veritabanından alınmıştır.
- Giray, F. (2005). "Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Türkiye." *Akdeniz İİBF Dergisi*, 9, 93-122.
- Goodspeed, T. J. (1998). "Tax Competition, Benefit Taxes and Fiscal Federalism." *National Tax Journal*, 51(3), 579-586.
- Kargı, V. ve Yayğır, T. (2016). "Küreselleşme, Vergi Rekabeti ve Türkiye'de Vergi Yükü." *International Journal of Public Finance*, 1(1), 1-22.
- Kızıltoprak, Ö. (2018). "Vergi Rekabetinde Hedef Değişken ve Modern Rekabeti Teknikleri." *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 143-157.
- Korkmaz, M. (2015). "Uluslararası Vergi Rekabeti ve Türkiye'nin Durumu." *Vergi Sorunları Dergisi*, 322(7), 140-153.
- Meder Çakır, H. ve Küçükkaplan, İ. (2012). "İşletme Sermayesi Unsurlarının Firma Değeri ve Karlılığı Üzerindeki Etkisinin İMKB'de İşlem Gören Üretim

- Firmalarında 2000 – 2009 Dönemi İçin Analizi.” *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (53), 69-85.
- Minibaş, T. (1992). *Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye*. İstanbul: Der Yayınları.
- Muter, N. B., Çelebi, A. K. ve Sakınç, S. (2012). *Kamu Maliyesi*. 4. Baskı, Manisa: Emek Matbaası.
- OECD (1998). *Harmful Tax Competition An Emerging Global Issue*. Paris.
- OECD (2019). *Tax Database*,
https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=TABLE_I1#, 15 Mayıs 2019 tarihinde OECD'nin veritabanından alınmıştır.
- Öner, E. (2015). *Türk Vergi Sistemi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı.
- Öz, E. ve Yaraşır, S. (2009). Global Bir Kavram: Vergi Rekabeti. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 52. Seri, Prof. Dr. Şerafettin Aksoy'a Armağan, 1-40.
- Pehlivan, O. ve Öz, E. (2015). *Uluslararası Vergilendirme*. Celepler Matbaacılık.
- Peker, İ. ve Kılıçer, E. (2014). “Türkiye Boyutu ile Vergi Rekabeti.” *Vergi Sorunları Dergisi*, 307(4), 165-186.
- Sarısoy, İ. ve Koç, S. (2010). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumlar Vergisi Gelirleri Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi.” *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 134(36), 133-153.
- Seyidoğlu, H. (2017). *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*. Geliştirilmiş 21. Baskı, İstanbul.
- Şenyüz, D., Yüce, M. ve Gerçek, A. (2019). *Türk Vergi Sistemi*. 16. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Şişman, M. ve Öztürk, O. (2010). “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uluslararası Vergi Rekabeti: Bir Literatür Araştırması.” *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXIX(II), 47-75.

- TCMB (2019). <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serie>, 5 Mayıs 2019 tarihinde TCMB'nin veritabanından alınmıştır.
- Teather, R. (2002). "Harmful Tax Competition." *Economic Affairs*, 22(4), 58-63.
- Tiebout, C. M. (1956). "A Pure Theory of Local Expenditures." *Journal of Political Economy*, 64(5), 416-424.
- UNCTAD (2019). <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>, 12 Mayıs 2019 tarihinde UNCTAD'ın veritabanından alınmıştır.
- Wilson, J. D. (1999). "Theories of Tax Competition." *National Tax Journal*, 52(2), 269-304.
- World Bank (2020). <https://data.worldbank.org/>, 14 Mayıs 2020 tarihinde WB'nin veritabanından alınmıştır.
- YASED (2018). *YASED, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2017, Yılısonu Değerlendirme Raporu*, İstanbul: YASED Yayınları.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2018). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Countries go into a race with tax competition. Countries that are mainly trying to attract investment and foreign capital to their countries use many factors and instruments to achieve this. Tax rates and various legal arrangements are the first tools that come to mind. However, the regulation made by one country may have a significant impact on another country. Here, the affected country will go to a new regulation and try to attract investment to its own country with different rates and legal regulations. Our country is also among the countries that make various arrangements regarding tax competition. In the light of the arrangements made with various instruments, the steps taken in the study are evaluated. The changes in corporate tax rate, which are an important factor in attracting foreign direct investment, are based on OECD countries. Countries are not always positively affected by tax competition. In this context, if there is negative tax competition, erosion may occur in the tax bases of the countries. In this case, governments will try to eliminate problems with new policies.

Method

In this study, theoretical framework of tax competition has been evaluated and theoretical structure has been evaluated. Then, the distinction between beneficial and harmful tax competition was included and the regulations within the scope of tax competition took place in our country. In terms of tax competition, foreign direct investment has been discussed together with the general situation in the world. Finally, the relationship between tax competition, and foreign direct investment has been empirically analyzed with the panel data model.

Findings

Governments are obliged to pursue more effective policies in line with tax competition and work to minimize both the efficiency of public expenditures and the excessive tax burden. Accordingly, tax laws are also used as an important tool to attract investment to the country. In our country, transfer pricing and hidden income distribution, controlled foreign corporate earnings and withholding applications for payments to tax havens are included in this scope. At the same time, in addition to these legislative arrangements, Istanbul Coastal Banking Regime and Free Zone Practice are also available. In Turkey, it is observed that the tax applied to many applications for the competition. With these changes, countries try to attract foreign direct foreign capital to their own countries with the changes in tax rates. As a result of the panel data analysis, it was determined

that the 1 % increase in the corporate tax rate decreased the foreign direct investment amount by 0.50 units.

Conclusion

As a major factor in the emergence of tax competition; globalization, displacement of production factors and actors can be considered. In the process of globalization, the flow of production factors has accelerated and economic policies, especially tax policies, have been revised. In this context, the importance of mobile production factors such as foreign direct investment, qualified labor force and financial capital has increased, and countries have included incentive regulations in tax systems in order to attract these factors.

Within the framework of tax competition, it is observed that regulations have been made in the corporate tax rate of the countries. In this study, the changes in corporate tax rate since 1980s are examined within the framework of OECD countries. It is observed that countries generally follow a decreasing policy. Considering the 1985 - 2018 period, the country with the highest decrease in corporate tax is Ireland with 75 % decrease rates. Ireland is followed by Germany with a 72 % decrease rate. Turkey between the years 1985 - 2018 for the decrease in corporate tax rate was 51,1 %. This 51 % of decrease in the corporate tax for Turkey should be considered as positive in terms of tax competition.

The main purpose of the regulations on tax rates is that the capital factor is an attractive factor for each country, and countries try to attract this factor to their countries. In this study, in order to determine the relationship between tax competition, and foreign direct investment, a panel data model was analyzed. Assuming that the economic and political criteria, which are important for foreign direct investments, are constant, the changes in corporate tax rate is very important for tax competition. In order to increase foreign direct investment to Turkey, in addition to the changes made in tax rates, it is important that the application of certain tax. For example, the tax havens we apply for, preferential tax regimes and offshore banking are the most important ones. In addition, tax holiday can be used as a tool in order to get more shares from foreign capital investments. Although it is observed that the tax holiday is resorted to in some applications, this may be done in a more systematic way. It is noteworthy that especially developing countries are actively involved in such practices. It is in evidence that the Corporate Tax Law No. 5520 aims to protect the tax base through the regulations made. However, as a result of the excessive intensification of tax competition among countries, there may be a serious erosion of tax bases.

ADIYAMAN CAMİLERİNDE SÜSLEME UNSURU OLARAK “BACİNİ” UYGULAMALARI

Turgay POLAT* **Oktay ORHANLI****

Öz

Kelime anlamıyla bacini hakkında birçok farklı görüş olsa da özellikle sanat tarihi alanında kullanımı bezeme oluşturmak amacıyla yapıların belirli bölgelerine yerleştirilen seramik kaplara denmektedir. Anadolu ve Avrupa coğrafyası içinde farklı dönemlere ait uygulamaları bilinen bu süsleme tekniği Selçuklu döneminde yoğun olarak kullanılmışken Osmanlı döneminde kullanım alanı oldukça daralmıştır. Avrupa’da bilinen örneklerin çoğunluğu Bizans dönemine ait olmakla birlikte az sayıda da olsa İstanbul’da da bilinen örnekleri vardır. Daha çok Yunanistan, Makedonya, İtalya gibi bölgelerdeki Bizans dönemi eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı döneminde kullanımı daralsa da özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 18. Yüzyıldan itibaren inşa edilen yapıların minare ve cephelerinde seramik kapların yapılar monte edilerek bezeme oluşturma çabası oldukça önemlidir. Bu bağlamda özellikle Adiyaman’da yer alan yapılarda da benzer süslemelerin görülmesi şaşırtıcı değildir. Konu kapsamında Adiyaman Merkez ve Besni ilçesinde yer alan beş cami örneği incelenmiş ve bünyelerinde bulunan bacini özellikleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seramik, Süsleme, Bacini, Cami, Adiyaman.

* Dr. Öğr. Üyesi, Adiyaman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü,

** Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

“BACINI” APPLICATIONS AS DECORATION ELEMENT IN ADİYAMAN MOSQUES

Abstract

Although there are many different opinions about bacini in the sense of the word, it is called ceramic pots placed in certain parts of the buildings in order to create decoration especially in the field of art history. This ornament technique, known for its applications from different periods in Anatolia and Europe, was used extensively during the Seljuk and Byzantine period. It is mostly seen in Byzantine period works in regions such as Greece, Macedonia and Italy. Even though its usage was narrowed during the Ottoman period, especially in the Southeastern Anatolia Region, the efforts of the ceramic vessels, which were present in the minarets and façades of the buildings built since the 18th century, are mounted on the buildings and are very important. Within the scope of the subject, five mosques in Adıyaman Center and Besni district were examined and detailed information about bacini characteristics and features were given.

Keywords: Ceramic, Ornament, Bacini, Mosque, Adıyaman

1. GİRİŞ

“Bacini” kelimesi İtalyanca bir tanım olup, inşa edilen mimari yapıları hareketlendirmek, süslemek ve renk katmak amacıyla belirli bölümlerine seramik kapların kakılması olarak bilinmektedir. İtalyancada asıl olarak “havza”, “leğen” manalarına gelse de bütün seramik tiplerine verilen isim olarak da kullanılmaktadır (Ciconi vd., 1983: 31-45; Ilıcalı, 2013: 159). Ortaçağ’da inşa edilen yapıların süslemesinde tuğla, sırlı tuğla, çini ve taş gibi ana unsurların yaygın olarak kullanıldıkları bilinmekle beraber bütün bunlardan farklı olarak aslında üretiliş amaçları mimari ile herhangi bir bağı olmayan günlük kullanım eşyası olan çanak ve kaselerin de bu süslemeye dahil edildikleri görülmektedir (Demiriz, 1973: 175). Bu mimari süsleme anlayışı sadece Anadolu’da değil

Avrupa'nın farklı bölgelerinde de karşımıza çıkmaktadır. İtalya, Yunanistan (Megaw, 1964-1965: 145-165; Meo, 2018: 59-73) ve Bulgaristan (Demiriz, 1964-65: 189) gibi ülkelerde bilinen örnekleri 10.-11 yüzyıldan başlayan tarihi süreç içinde, Bizans Dönemine ait olan mimari eserlerde görülmektedir. Konu ile ilgili olarak bugüne kadar yapılmış birçok çalışmada Bizans dönemi İstanbul'unda "bacini" süslemelerin bulunmadığı dile getirilmiştir. Fakat İstanbul'da Vefa Kilise Cami'nin güney cephesinde sabitlenmiş olan üç adet seramik kâse bulunmaktadır. Bu eser üzerinde yapılan çalışmalar neticesinde seramiklerin Keşan üretimi olabileceği belirtilmiştir¹. Ayrıca Trabzon İç Kalesi hakkında yapılan araştırmalar neticesinde baklava dilimi oluşturacak şekilde dört bacini oyuğunun varlığı tespit edilmiş ve III. Aleksios dönemine tarihlendirilmiştir (Bahar, 2019, 58, 105, 140). Bizans dönemi Anadolu eserlerinde "bacini" kullanımının çok yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Belki de bunun bir sebebi de Bizans Anadolu'sundaki birçok yapının cephesinde Keramoplastik süslemelere yer verilmiş olmasıdır².

"Bacini" uygulamalarının bazı ortak özellikleri dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, yapının bezemesinde kullanılan seramiklerin genel olarak yapı ile yakın tarihlerde ve inşa edilen yapılara yakın bölgelerde üretilmiş olmalarıdır. Fakat İtalya'da bulunan bazı örnekleri süsleyen seramik kaplarının Fatimi dönemi seramikleri oldukları görülmektedir. Pavia'da bulunan ve Torre Civica olarak adlandırılan kulenin duvarları üzerinde yer alan 26 adet seramik kase/çanağın Fatimi döneminde Mısır'dan ithal edildiği görülmektedir (Blake ve Aguzzi, 1990: 95-154). Ayrıca 11.-12. yüzyıllara tarihlenen İtalya Bologna'da yer alan Santo Stefano bazilikası duvarlarında Fatimi dönemine ait seramiklerin bulunması da ilgi çekicidir (Bongianino, 2017: 15). Bunların dışında İtalya'da "bacini" ile

¹ Konu ile ilgili daha detaylı bilgiler için bkz; Esmer-Ahunbay, 2013, 35-40, Esmer, 2012, 31-79; Sabuncu, 2010, 353-366.

² Bizans Dönemi Keramoplastik süsleme özellikleri için bkz; Eyice, 1961, 25-28; Ötügen, 1978, 213-233. Ermiş, 2019, 193-204.

süslenmiş birçok kilise yapısı bilinmektedir. Burada seramiklerden hareketle özellikle 11.-12. yüzyıllarda ticaretin hacmi ve farklı bölgelerde bulunan ülkeler arası ilişkiler hakkında da genel bilgilere ulaşılmaktadır. Anadolu dışında yer alan örneklerden biri de Büyük Selçuklu dönemi eseri olan Azerbaycan Maraga’da yer alan Kumbet-i Surh’dur. 1147 tarihinde inşa edilmiş yapının taçkapısının alınlığında yer alan tek renk sırlı seramik kâse bu geleneğin Türk dönemi eserleri arasındaki en erken tarihli yapılarından biridir (Abad, 2015: 64-66).

Anadolu’daki Türk dönemi sırasında ise “bacini” uygulamalarının gelişimi Anadolu Selçuklu devri ile başlatabiliriz. Anadolu’nun farklı bölgelerinde yer alan Selçuklu çağı mimari eserlerinin iç ve dış cephelerine kakılmış olarak seramiklere rastlamak mümkündür. Bacini uygulamaları genellikle cami, medrese ve türbe gibi dini yapıların cephelerini süslese de Ani ve Bayburt Kaleleri gibi askeri/sivil mimari örneklerin sur duvarlarında da karşımıza çıkmaktadır.

Selçuklu çağı mimari eserlerinde görülen bacinileri yapılarıdaki konumlarına göre sınıflandırmak mümkündür. Buna göre; yapıların içleri ve dış cepheleri gibi iki alt başlık oluşturulabilir. Dış cephelerdeki bacini uygulamalarının çoğunlukla minarelerde olmak üzere taçkapı ile pencere alınlıklarında görülmektedir. Minarelerde görülen bacinilerin genellikle şerefe altında yoğunlaştıkları dikkati çekmektedir. Bunun dışında minare gövdesi ve kaide kısımlarında da seramiklere rastlanır. Selçuklu dönemine ait minaresinde bacinilerin bulunduğu en erken örneklerden birisi Sivas Ulu Cami minaresidir. 1196 tarihli olan caminin minaresinin şerefe altında bir dizi halinde yeşil tek renk sırlı küçük kâseler yer almaktadır. Ayrıca 13. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Aksaray Kızıl Minare’nin gövdesinin üst kısmında oluşturulan geniş bordürde, bağımsız sekizgenlerin içerisine seramiklerin kakıldığı anlaşılmaktadır (Orhanlı 2018: 17). Bunun dışında Van’da bulunan ve 14.-15. yüzyıllara tarihlenen Kızıl Minare veya Sinaneddin Cami olarak da bilinen caminin minare gövdesinde de firuze renkli

kâseler ile bacini uygulamasına yer verilmiştir. Dış cephede minarelerin dışında portallerde de seramiklerin kakılmasıyla süslemeler oluşturulmuştur. 12. yüzyıl 13. yüzyıl başına tarihlenen Kemah Behramşah türbesinin taş kapısının giriş açıklığı üzerinde seramiklerin olduğu anlaşılacakla beraber günümüze bu seramiklerin kakıldığı alanlar boştur. Yine Kemah'ta yer alan Mengücek Gazi türbesinin portal kemer tepeliğinde, köşeliklerinde ve alınlığında tuğla bezeme içinde birer tane olmak üzere firuze tek renk sırlı kâseler ile süsleme oluşturulmuştur. Portallerin dışında pencere alınlıklarında da bacini uygulamalarının bulunduğu örnekler bulunmaktadır. 1224 tarihli Akşehir Ferruhsah Mescidinin pencere alınlıklarına küçük firuze tek renk sırlı seramikler kakılmıştır. Eski fotoğraflardan bu seramik dizisinin bütün pencerelerde uygulandığı görölse de bugün yalnızca bir pencere alınlığında sağlam olarak kalabilmişlerdir (Öney, 1976: 22; Demiralp, 1996: 19-22; Orhanlı, 2018: 320-324). Bu örneklerin dışında Divriği Kameruddin Türbesi'nin giriş ve saçak altında iki sıra halinde bugün çoğu dökölse de kalan izlerden firuze tek renk sırlı kase/çanaklar olduğu anlaşılan seramikler bütün cepheyi dolaşacak şekilde işlenmiştir.

Mimari yapıların iç cephelerinin de bacinilerin uygulama alanlarına dahil edildiği örnekler bilinmektedir. Özellikle Anadolu Selçuklu dönemi yapılarında bu uygulama içte kubbe kasnaklarında karşımıza çıkmaktadır. Akşehir'de bulunan Küçük Ayasofya Mescidi'nin (1235) içten kubbe eteğinde yeşil tek renk sırlı çanaklar kitabeyi alt ve üstten sınırlayacak şekilde yerleştirilmiştir (Öney,1976: 33, Demiralp, 1996: 28-30). Bunun yanı sıra Tokat'ta bulunan Yağlıbasan Medresesi'nin (1247) kubbesinin ortasına denk gelen küfeki taş sırasının üzerinde 10 cm. derinliğinde 15 cm genişliğindeki çukurlar, bu kubbenin iç yüzeyine de seramiklerin yerleştirilmiş olduğunu düşündürmektedir (Denknbant Çobanoğlu, 2019: 27-28). Fakat bugün bu yuvaların tamamı boş olduğu için tam anlamıyla emin olmak mümkün değildir. Bunun dışında

Selçuklu, Beylikler ve Erken Osmanlı dönemlerinde Ankara’da inşa edilen yapılarda, özellikle mihraplarda bezeme unsuru olarak sırlı seramiklerin kullanıldıkları dikkati çekmektedir. Ankara Ahi Yakup Cami (1392), Ankara Arslanhane (Ahi Şerafettin) Cami (13. Yüzyıl), Ankara Hacı İvaz Mescidi (15. yüzyıl başı), Ankara Molla Büyük Mescidi (14.-15. Yüzyıl), Ankara Örtmeli Mescidi gibi yapıların genellikle alçı işçilikli mihraplarının bordürlerinde, köşeliklerinde ve taçkapılarında Erken Osmanlı ve Beylikler dönemi üretimleri olan ve “Milet işi” olarak adlandırılan seramiklerin görülmesi de oldukça dikkat çekicidir³.

Mimari yüzeylere süsleme ve renk katmak amacıyla planlanmış olan “bacini” uygulaması görüldüğü üzere, Anadolu’da özellikle Selçuklu dönemi eserlerinde bolca karşımıza çıkmaktadır. Sayıca az olmasına rağmen, Beylikler dönemi yapılarında da karşılaşılan bacinilerin Osmanlı döneminde 18. yüzyıla kadar kullanılmamış olması dikkat çekicidir. Osmanlı döneminde inşa edilen yapıları süslemek amacıyla kullanılan çinilerin İznik üretimleri ile zirve yapması, bunun yanında Kütahya çiniciliğinin ve ekonomik güçlülüğünün de etkisiyle inşa edilen yapıların çini süslemelerinin yanında “bacini” uygulamasına gerek duyulmadığı düşüncesi akla gelebilir. Fakat, erken dönemlerden kalan örnekleri bilinmekle beraber özellikle 18. yüzyıl ve sonrasında Güneydoğu Anadolu’da yer alan yapıların özellikle minarelerinde Kütahya üretimi seramikler veya Avrupa’dan ithal edilmiş porselenlerle mimari yüzeylere seramik çanakların yerleştirilmesi özelliği sıkça karşılaşılan bir durum olmuştur. Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Adıyaman gibi şehirlerde yer alan yapılarda “bacini” uygulaması yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Adıyaman’da yer alan Adıyaman Çarşı Cami, Eskisaray Cami, Kab Cami, Besni Üçgöz (Sofraz) Cami, Besni Üçgöz (Sofraz) Hasan Paşa Cami gibi yapılar incelenmiştir.

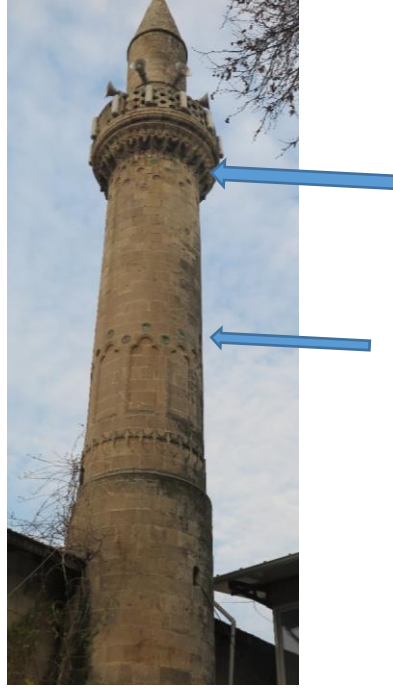
³ Bahsi geçen yapıların mihrapları hakkında detaylı bilgi için bkz: Öney, 1990; Eskici, 2001.

2. 1. Eski Saray (İbrahim Paşa) Cami

Eski Saray Mahallesi'nde bulunan yapı giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre H. 1148/M. 1735-1736 yıllarında İbrahim Bey tarafından inşa ettirilmiştir (Kılavuz, 2005: 63; Bayhan vd., 2003: 84; Bayhan ve Salman, 2010: 62⁴; Şancı, 2012: 125). Caminin yapım tarihinin bazı kaynaklarda yanlış bir şekilde 1638 yılı olarak verildiği daha önce yapılan çalışmalarla bildirilmiştir (Şancı, 2012: 125). Dikdörtgen planlı olan yapının harim kısmı ortada dört ayak üzerine oturan düz ahşap tavanla örtülüdür. Aslında yapının üst örtüsünün düz toprak damlı olduğu ve 1967 yılında üst örtünün ahşapla değiştirildiği araştırmacılar tarafından belirtilmiş olup 1992 yılında yenilendiği bilinmektedir (Kılavuz, 2005: 63; Bayhan ve Salman, 2010: 63; Şancı, 2012: 125). Yapının çalışmamız açısından üzerinde durulacağı bölümü minaresidir. Orijinal yapıdan kalan kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli olan minarenin gövde ve şerefe altında yeşil tek renk sırlı seramikler yer almaktadır. Üzerinde bulundurduğu seramiklerin sayısı çevredeki yapılara göre daha fazla olup minare gövdesinin alt kısmında üç dilimli kemer formundaki sekiz adet niş tüm gövdeyi dolanmaktadır. Bu kemerlerin arasında ve üstlerinde belirli aralıklarla yerleştirilmiş yeşil tek renk sırlı seramikler görünmektedir. Seramiklerin yerleştirilmesinde belirli bir düzen olduğu göze çarpmaktadır. Bu düzene göre her seramikten sonra bir adet taş yüzeyi boşluk bırakılıp atlamalı olarak yerleştirilmişlerdir. Bu kısımda bulunan seramikler şerefe altında bulunan seramiklere göre sayıca daha fazla kalmıştır. Özellikle gövdenin alt kısmının güney yönünde az sayıda dökülmenin dışında oldukça sağlamdırlar. Kuzey yönde üç dilimli kemerlerin arasında bulunan seramiklerden birinin sırında dış etkenlerden dolayı bozulmalar görülse de bütün örneklerin tek renk yeşil sırlı oldukları görülmektedir. Şerefe altında bulunan seramikler üst

⁴ Bahsi geçen yayında kitabe ve hicri takvime göre 1148 olan inşa tarihi doğru okunmuş fakat miladi yıl olarak 1735 tarihi yerine 1638 yılı verilmiştir.

üste üç sıra halinde düzenlenmiştir. En üst sırada olan seramiklerde bir taş atlamalı olan düzende yapılmamış her taş bloğunun üzeri kazınarak seramiğin kakıldığı görülmektedir. Alttaki iki sırada ise yine bir taş bloğu atlamalı düzende seramikler kakılmıştır. Şerefe altında yer alan seramiklerle gövde kısmında yer alan seramiklerin yer aldığı alanlardan benzer çap ve derinliklere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Kalan seramikler incelendiğinde bu örneklerin çok derin olmayan kâse/çanak formunda seramikler oldukları anlaşılmaktadır. Minare cephesinde yer alan bütün seramiklerin yüzeye, seramiğin merkezinden çıkılan bir mih ile tutturuldukları görülmektedir. Kırmızı hamurlu oldukları anlaşılan seramiklerin bazılarının merkezlerinde üçayak izleri görülmektedir.

Resim 1. Eski Saray Cami Minarede Bulunan Baciniler

Resim 2. Eski Saray Cami Minaresi ve Bacini Detayları

Resim 3. Eski Saray Cami Genel Görünüm

2.2. Çarşı (Hacı Abdulgani) Cami

Merkez Kâb Cami Mahallesi'nde Atatürk Caddesi üzerinde bulunan yapının giriş kapısı üzerinde yer alan onarım kitabesinden hareketle 1557-1558 yıllarında inşa edildiği anlaşılmaktadır (Şancı, 2012: 123; Halaçoğlu, 1988: 379). 1737 yılında kapsamlı bir onarım gören yapı 1908, 1957 ve 1986 yıllarında Vakıflar tarafından restore edilmiştir (Kılavuz, 2005: 76; Bayhan vd. 200: 83; Bayhan ve Salman, 2010: 47-49). Caminin bugünkü durumunun bahsi geçen yıllarda yapılan müdahalelerden kalma olduğu anlaşılmaktadır. Orijinal hali ile düz ahşap çatı ile örtülü olan yapı 1957 restorasyonunda merkezde dört ayak tarafından taşınan ahşap bir merkezi kubbe ile bu kubbeyi dört yönden çevreleyecek şekilde ele alınan düz ahşap tavanla örtülmüştür. Çarşı Cami'nin şanssızlıkların peşinin bırakmadığı minaresi birkaç kez yenilenmesine rağmen son yıllarda tekrar yıkılmıştır. Kaidesinin doğu cephesinde yer alan kitabelerden üst tarafta olanında deprem dolayısıyla yıkıldığı ve 1905 tarihinde yeniden yaptırıldığı yazmaktadır. Bu tarihte tekrar yaptırılan kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minare yapının kuzeybatı köşesinde camiden ayrı olarak durmaktaydı. Yakın zamanda tekrar yıkılan minarenin gövdesinin çok küçük bir kısmı ile kaidesi bugün bulunmaktadır. 2000-2004, 2005 ve 2010 yıllarında yapılan çalışmalardan (Kılavuz, 2005: Bayhan ve Salman, 2010) minarenin gövdesinin üst kısmında bir sıra yeşil tek renk sırlı kâselerden oluşan bacini düzenlemesi olduğu anlaşılmaktadır, fakat bugün yıkıldığı için maalesef günümüze ulaşamamıştır. Gövde kısmı günümüze ulaşmasa da minare kaidesi de üzerinde barındırdığı bacini düzenlemesi açısından oldukça önemlidir. Kare şekilli minare kaidesinin doğu cephesinde düz atkılı kapı dıştan dilimli ve tepeliği hilal şeklinde ele alınan bir kemerle çevrelenmiştir. Kemer tepeliğindeki hilalin iki yanında küçük birer kâse şeklinde olabilecek bacinilerin yuvası görünmektedir fakat dökülmüştür. Ayrıca kemer alınışında bulunan kitabenin üstünde diğer örneklere göre daha az derinliği bulunan bir bacini yuvası daha göze

çarpmaktadır. Bir diğ er bacini yuvası da minare kaidesinin son bulduğu silmenin ortasına yerleştirilmiştir. Bacinilerin yoğun olarak g r ld ğu diğ er bir bölüm minarenin pabuç kısmıdır. Alt kısım kare şekilden sekizgene geçiş için pahlanmış şekildedir ve doğu cephesinin ortasına denk gelen bölgede eş kenar dörtgen (baklava dilimi) oluşturacak şekilde dört adet yeşil tek renk sırlı bacini yer almaktadır. Bunlardan yan düzlemde olan iki tanesi dökülmüş, dik düzlemde olanlar ise yerindedir. Sekizgen şekilli olan pabucun üst kısmında her cephede üç dilimli nişlerle hareketlilik sağlanmıştır. Eski saray camii minaresinde yer alan nişleri hatırlatan bu nişlerin ortadaki kemer diliminin içinde ve altta iki kenarda birer tane olmak üzere üçlü bir bacini düzenlemesi görülmekte fakat buradaki seramiklerin de tümü dökülmüştür. Kalan örneklerin boş olan alanların da tek renk yeşil sırlı seramik anaklarla dolu olması gerektiği kanısındayız. Bacinilerin tutturulmasında mih kullanılmadığı göze çarpmaktadır.

Resim 4. arşı Cami Genel Görünüş

Resim 6. Çarşı Cami Minaresinde Bulunan Bacinilerden Detay

2.3.

Resim 5. Çarşı Cami Minare Kaidesi

Kâb Cami

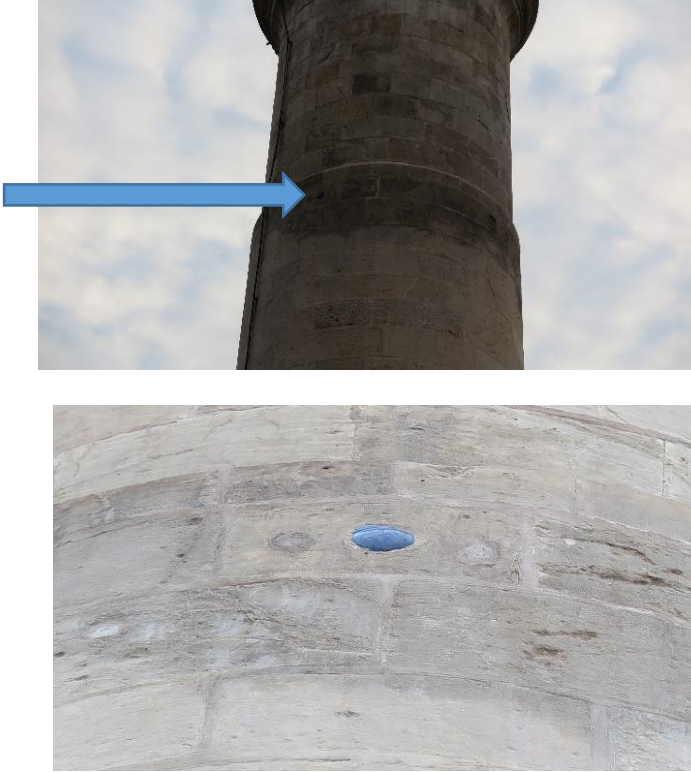
Şehir merkezinde Kab Cami mahallesinde yer alan yapı, tek kubbeli camiler tipindedir. Cami üzerinde bulunan tabelada 1768 tarihi geçmektedir ve daha bu konuda yapılan yayınlarda bu tarih referans alınmıştır (Bayhan ve Salman, 2010: 70-71). Ancak son dönemlerde yapılan bir çalışmada bu tarihin doğru olmadığı, minaredeki 1673 tarihli kitabesinde “ceddede” ibaresinden yapının bu tarihten daha önce yapıldığı ve 17. yüzyılda yenilediği ifade edilmiştir. Araştırmacı bu tür ifadelerin doğal afetler sonucu zarar gören yapılarıdaki onarım ve yenileme faaliyetleri için kullanıldığından hareketle bu sonuca varmıştır ki; bu görüş akla yatkındır⁵. Günümüze orijinal haliyle ulaşamamış olan yapı çeşitli yenileme ve onarım aşamalarından sonra 1923 yılında günümüzdeki kubbeli yapı olarak inşa edilmiştir (Altın, 2017: 104). Kab Cami’nde konumuz kapsamında bulunan baciniler yapının minaresinde yer almaktadır. Yazlık mekânın kuzeybatısında yer alan minare kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefelidir. Minare gövdesi orta

⁵ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Altın, 2017, 104.

kısımda bulunan silme ile iki bölümlü görünümü kazanmıştır. Bu konuda daha önce yapılan çalışmalarda belirli bir yükseklikten sonra minare malzemesinin yenilediği belirtilmiştir (Kılavuz, 2005: 67). Ayrıca 1934 yılında yıldırım düşmesi sonucu yıkıldığı bilinen minarenin bu yıkılmadan sonra gövdesi uzatılarak şerefe kısmının yeniden yapıldığı konusunda da görüşler bulunmaktadır (Altın, 2017: 110). Bu görüş, bölgede bulunan yapılarda yer alan bacinilerin genellikle minarede şerefe altında konumlandırıldığı, fakat bu yapıda ekleme sonucunda gövdenin ortasında kaldığı şeklinde ifadelerle desteklenmiştir. Bu görüşe biraz ihtiyatlı da olsa katılmaktayız. Çünkü bölgede bulunan minarelerdeki bacinilerin ağırlıklı olarak şerefe altında olduğunu doğrulamakla birlikte minare kaidesinde ve gövde ortasında bacinilerin bulunduğu Adıyaman Çarşı Cami ve Eski Saray Camisi gibi örneklerin de varlığının göz ardı edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Minarenin gövde ortasına denk gelen bacini çukurlarının düzensiz olarak yerleştirildikleri görülmektedir. Kuzey yönde aynı yerde yan yana ikili bacini düzenlemesi yer alırken batı cephede tek bir bacini yuvası görülmektedir. Doğu yönde yine aralarındaki mesafe yönünden düzensiz olan dört adet bacini yuvası göze çarpmaktadır. Güney yönde ise bacini uygulamasına gidilmemiştir. Günümüzde minarenin kuzey yönünde yer alan bir adet seramik kakıldığı yerde durmaktadır. Lacivert tek renk sırlı olan bu seramiğin bir kâse ve çanak olmadığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen dış yüzeyi lacivert sırlı olan bir seramiktir ve bir kâse veya çanak gibi derinliği olmayıp, dış bükey şekilde cephe yüzeyinden neredeyse dışa çıkıntısı olan bir seramik olduğu anlaşılmaktadır. Minare yüzeyinde sağlam kalan baciniden ve diğer bacini örneklerinden anlaşıldığı üzere seramiklerin oturtulduğu yerlere çivi ile çakılmadığı harç veya alçı gibi malzemelerle tutturulduğu anlaşılmaktadır.

Resim 7. Kab Cami Genel Görünüm

Resim 8-9. Kab Cami Minaresi ve Bacini Detayı

2.4. Sofraz (Üçgöz) Beldesi Adsız Minare

Adıyaman Besni ilçesine bağlı Sofraz beldesinde bulunan minare bugün yerleşim alanının dışında boş arazide yer almaktadır. Minarenin ait olduğu camiden herhangi bir iz kalmamıştır. Tahrip olduğu için tamamen okunamayan kitabesine göre H. 1110 /M. 1699 tarihinde inşa ettirilmiştir (Kılavuz, 2005: 92). Tipoloji bakımından bölgedeki diğer örneklerle benzerlik gösteren minare, kare kaideli, silindirik gövdeli, tek şerefelidir. Halk arasında “Öksüz Minare” olarak bilinen minarenin şerefe altında on iki adet bacininin çakıldığı alan görülmektedir.

Maalesef bu bacinilerden de herhangi bir iz kalmamıştır. Fakat yakınında bulunan Hasan Paşa Cami ve Adıyaman merkezde bulunan diğer örnekler göz önüne alındığında bu camide yer alan bacinilerin de tek renk sırlı teknikte olmaları muhtemel görülmektedir. Bacinilerin çakıldıkları alanların farklı çaplarda ve derinliklerde oldukları dikkati çekmektedir. Bu da farklı boyutlarda ve derinliklerde kase/çanak veya tabaklarla bacinilerin oluşturulduğunu göstermektedir. Bacinilerin yapıya monte şekli mihlarla çakılma şeklindedir. Çakılan mih sayılarında ve çakılma tarzlarında da farklılıklar göze çarpmaktadır. Çap olarak daha küçük olan seramiğin çakıldığı alanda tek mihın kase veya tabağın merkezinden çakıldığı görülmektedir. Çap olarak daha büyük olan bacini alanlarında ise üç veya beş adet mih ile kapların ağız kısmından çevrelenerek çakıldıkları görülmektedir.

Resim 10-11. Üçgöz (Sofraz) Adsız Minare ve Bacini Detayları

2.5. Sofraz (Üçgöz) Hasan Paşa Camisi

Adıyaman Besni ilçesine bağlı Sofraz (Üçgöz) Beldesinde yer alan yapı, 1963 yılında betonarme olarak yenilediği için orijinalliğini yitirmiştir (Bayhan-Salman, 2004, 53). Minare kaidesinde yer alan kitabesine göre H. 1130/M. 1718 tarihlidir. (Kılavuz, 2005: 95). Caminin orijinal kalan bölümü olan minaresi kuzeybatı köşede bağımsız olarak yükselmekte olup, kare kaideli, çokgen gövdeli, tek şerefelidir. Minarenin konumuz kapsamında değerlendirilecek olan bacinileri, on ikigen gövdenin kuzey ve güney yönleri hariç diğer on kenarda yer almaktadır. Bugün tamamına yakını dökülmüş olan bacinilerden, minarenin kuzeybatı ve güneydoğu yüzünde üç adet örnek görülmektedir. Bu seramiklerin firuze renkli tek renk sırlı oldukları anlaşılmaktadır. Bacinilerin çakılı oldukları alanlardan seramiklerin çap ve derinlik olarak yakın özelliklerde oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca seramiklerin çakıldıkları mihlardan benzer şekilde çakıldıkları da anlaşılmaktadır. Kalan mihlardan seramiklerin merkezden değil, gövde kısmından üçgen oluşturacak şekilde çakıldıkları görülmektedir.

Resim 12. Üçgöz (Sofraz) Hasan Paşa Cami Genel Görünüm

Resim 13-14. Üçgöz (Sofraz) Hasan Paşa Cami Minaresi ve Bacini

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

En basit anlatımla pişmiş toprak olarak tanımlanan ve ana malzemesi kil olan seramikler, insanoğlunun temel gereksinim araçlarından olduğu için tarihin her döneminde karşımıza çıkan eserlerdir. Anadolu’da veya Dünyanın herhangi bir bölgesinde yapılan kazılarda toprak altından fışkırıcısına gün yüzüne çıkan seramikler, ilk bakışta herhangi bir anlam taşıymıyormuş gibi görünse de ait oldukları toplum ve dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri hakkında birçok bilgiye ulaşmamıza yardımcı olurlar. İnsanoğlunun günlük yaşantısının vazgeçilmez bir parçası olan seramikler gündelik eşya olarak kullanılmanın ötesine geçmeyi başarmışlardır. Örneğin Osmanlı Döneminde özellikle Batı ile ilişkilerin kurulduğu 18.-19. yüzyıllarda diplomatik hediye olarak kullanıldıkları ve yine aynı dönemde evlenen kızlara çeyiz olarak hediye edilen porselenlerin varlığı bilinmektedir (Yılmaz, 2008: 95-105). Seramik kapların bir diğer kullanım alanı da konumuz kapsamında incelediğimiz üzere mimari yüzeylerde süsleme unsuru olmalarıdır. “Bacini” olarak bilinen mimari yapılarda seramiklerin yerleştirilmesi farklı dönem ve kültür ortamında karşımıza çıkmaktadır. Bizans döneminde İtalya, Yunanistan, Bulgaristan ve İstanbul gibi bölgelerdeki yapıların cephelerini süsleyen seramikler, çağdaş sayılabilecek dönemlerde İran’da Büyük Selçuklu Dönemi eseri olan Kümbet-i Surh’un (Doğan, 2002: 548) veya Anadolu Selçuklu Dönemine ait birçok eserin iç veya dış cephelerinde karşımıza çıkmıştır. Anadolu Selçuklu devrinde yoğun olarak kullanımı bilinen bacinilerin Beylikler Döneminde azaldığı Osmanlı Döneminde ise neredeyse terkedildiği bilinmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken konu Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Adıyaman, Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Gaziantep gibi şehirlerde bulunan özellikle 17.-19. yüzyıllara ait yapılarda bacini uygulamasının tekrar canlanmasıdır.

Bu canlanmanın sebeplerini birkaç yönlü düşünmek gerektiği kanısındayız. Bunlardan ilki, bölgenin Suriye ve İran gibi bölgelerde bulunan mimari gelenekle daha yakından bir ilişki içinde olmasından kaynaklanabilir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde inşa edilen yapıların plan ve mimari düzeninin yanında özellikle minarelerinin de bu yüzyılda Osmanlının inşa ettiği diğer yapılardan farklılık gösterdiği aşikârdır. Bunda bahsi geçen bölgelerden gelen usta veya mimarların inşa sürecinde yer almaları olasılığı etkili olmalıdır. Özellikle, bölgede görülen Memluk etkisi azımsanmayacak düzeydedir. Üzerindeki kitabeden bir Memluk eseri olduğu bilinen Şanlıurfa Birecik Ulu Cami minaresinde bulundurduğu baciniler ile bu etkileşimin gözler önüne serildiği yapılardan birisidir (Bayhan, 2002: 204; Kürkçüoğlu, 2013: 142). Ayrıca bu süsleme çeşidinin bölgede yer alan hem cami hem de kilise gibi farklı mimari düzene sahip yapı çeşitlerinde kullanıldıkları görülmektedir. Buna en iyi örnek, Adıyaman camilerinin minare süslemelerinde görülen bacini uygulamasının Adıyaman'da yer alan Mor Petrus ve Mor Pavlus Süryani Kilisesi'nin batı cephesindeki penceresi üzerine de görülmesidir.

Bir diğer sebep ise dönemin ekonomik koşulları olarak düşünülebilir. Anadolu'da yer alan Selçuklu dönemi yapıları, bünyesinde çağının en güzel örnekleri olan çinilerini barındırmaktaydı. Bu dönemde yapıların içi özellikle firuze renkli çinilerle gök kubbeden alınmış bir kesit gibi gözler önüne serilmekle kalmamış, minareleri de sırlı tuğla ve çinilerle bezenmişti. Kuşkusuz bunda Anadolu Selçuklu Döneminin üst düzey sanat ortamının etkisi büyük olmakla birlikte, bu ortamın yaratılmasında önemli etkenlerden birisi de ekonomik koşullar olmuştur. Selçuklulardan sonra Beylikler ve Erken Osmanlı Dönemlerinde de yapıların iç ve dış yüzeyleri çinilerle kaplanmaya devam etmiştir. Özellikle Osmanlının klasik döneminde çini bezemeler yapının içine çekilmiş dış cephelerde ise daha sade fakat mimari olgunluğa ulaşmış cephelere yer verilmiştir. Bu dönem yapılarının içlerini bezeyen çiniler genellikle İznik üretimi

olup 16. yüzyılda çini ve seramik sanatının zirvesini oluşturmaktadır. Fakat bu örnekleri özellikle Selatin camileri inşa edilmek için ayrılan bütçeleri göz ardı etmeden düşünmek gerekir. Bahsi geçen dönemde devlet idaresinden teşkilatlanmaya, siyasal ve kültürel ortamdaki ekonomiyeye ve sanata kadar birçok alanda gerçek anlamda klasik normlara ulaşılmıştı. Ancak, özellikle 18. yüzyıl ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile siyasal ve askeri alanda geriye düşmeler, ekonomik anlamda da zorlukları beraberinde getirmiştir. Bölgede inşa edilen bu yapıların kendisinden önce var olan mimari gelenekten uzak olarak inşa edildikleri düşünülemez. İnşa sürecinde yapının cephelerinde taş süslemelerin yanında özellikle renk katma amacıyla çini veya seramik kullanma isteği doğmuştur. Fakat özellikle çini üretiminin veya bir yapıyı çini ile süslemenin hem maddi hem de sanatsal olarak zorlukları düşünülmüş olacak ki özellikle Adıyaman’da incelenen yapılarının tümünde basit tek renk yeşil sırlı seramik kaplar ile bu renklendirme ve bezeme işlemi yapılmak istenmiş olmalıdır. Özellikle sırsız veya tek renk sırlı seramikler halkın gündelik yaşamında en çok kullandığı örnekler olarak bilinmektedir. Anadolu’da yapılan birçok farklı alandaki kazılarda en çok karşılaşılan seramik tipleri sırsız veya tek renk sırlı kaplardır (Bazı örnekler için bkz: Bulut, 1991: Uçar, 2018: 7-9; Uçar, 2019: 509-542; Gök, 2008: 59-83). Bunda üretiminin diğer tekniklere göre daha zahmetsiz olmasının yanında, daha ucuz ürünler olmalarının etkisi vardır. Adıyaman camilerini bu gözle değerlendirdiğimizde özellikle bünyelerinde barındırdıkları bu seramiklerin de yerel (bölgesel) üretim olduklarını düşünmenin doğru olacağı kanaatindeyiz. Çalışmamız kapsamında değerlendirilen tüm yapılarda tek renk yeşil sırlı seramiklerin kullanıldığı görülmekle beraber sadece Sofraz (Üçgöz) Hasan Paşa Camii minaresinde firuze renkli seramiklerin kullanıldığı görülmektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta bölgede yer alan bütün yapıların tek renk yeşil veya firuze sırlı seramiklerle süslenip süslenmediğidir. Özellikle Şanlıurfa, Gaziantep ve Kahramanmaraş gibi

şehirlerde yer alan yapılarda farklı tekniklerdeki seramiklerle bezeme yapıldığı görülmektedir. Gaziantep Şirvani Cami, Gaziantep Boyacı Cami, Gaziantep Handan Bey Cami, Gaziantep Kozanlı Cami, Şanlıurfa Hüseyin Paşa camii, Kahramanmaraş Ulu Cami ve Kahramanmaraş Bayaztlı Camii gibi yapılar bünyelerinde bulunan bacini uygulamalarında Kütahya üretimi seramiklerin yanında Avrupa'dan ithal edilen porselenlerin de kullanıldığı görülmektedir (Orhanlı, 2019: 129-257, 331).

Anadolu'da bünyesinde bacini uygulamalarını barındıran yapılar genel olarak değerlendirildiğinde süsleme alanındaki seramiklerin üç şekilde yapı yüzeyine kakıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki taşa kakma, ikincisi harca kakma, sonuncusu ise alçıya kakma şeklindedir. Adıyaman camilerinin tümünde yer alan seramikler taşa kakma olarak ele alınmışlardır. Anadolu coğrafyasının doğal malzemesi olan taş, bölgede inşa edilen yapıların ana malzemesi olmasının yanında süslemesinde de yoğun olarak kullanılmıştır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yapıların ana malzemesi olan taşa, süsleme açısından renkli taşlar, sırlı tuğlalar ve çiniler de eşlik etmiştir (Ögel, 1987: Özbek, 2002: 510-511). Bu sayılan malzemeler dışında taşa seramiklerin yerleştirilmesi/kakılması ile de bu çeşitlilik artırılmıştır. Adıyaman camilerinde seramiklerin taşa kakılma işlemi iki şekilde yapılmıştır. Bunlardan ilki taş malzemenin yüzeyi yerleştirilecek olan seramik kâse veya çanağın boyutunda oyulmuş ve bu boşluğa ince bir sıva sürüldükten sonra seramiklerin kakılmasıyla oluşturulmuştur. Çarşı Cami ve Kâb Cami minarelerinde görülen bacini uygulamaları bu teknikle inşa edilmiştir. Çalışmamız kapsamında değerlendirdiğimiz tüm yapılarda seramiklerin yerleştirildikleri alanlarda başka herhangi bir bezemeye rastlanmazken Gaziantep Şirvani Cami, Gaziantep Boyacı Cami, Gaziantep Kozanlı Cami, Gaziantep Hüseyin Paşa Cami, Gaziantep Karatarla Cami, Şanlıurfa Hüseyin Paşa camii, Kahramanmaraş Ulucami gibi örneklerde seramiklerin kakıldığı çukurların etrafı zikzak ve çeşitli şekillerdeki silmelerle yüzeyden kabartmalı olarak

belirlenmiştir. Bir diğer taş kakma tekniği ise seramik kapların yerleştirileceği taş yüzeyi oyulup ince bir harç tabakası ile tutturulmasının dışında seramiklerin merkez veya çevresinden mihlanması ile oluşturulmuştur. Besni Sofraz Öksüz Minare ve Hasan Paşa Caminin minaresinde yer alan mihların sadece seramik kabın merkezinden değil ağız kenarlarından veya gövdesinden de mihlanarak tutturulduğu görülmektedir. Bunda minarenin üst seviyesinde yer alan bir seramiğin düştükten sonra yerine yeni bir seramiğin kakılmasının zorluğu etkilidir.

Anadolu’da Selçuklulardan itibaren bilinen ve birçok yapının süslemesinde kullanılan bacinilerin bu dönemden sonra özellikle Osmanlı döneminde sekteye uğraması oldukça ilginçtir. Ancak özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan yapılarda bu geleneğin devam ettirilmesi, Türk sanatının birlik ve sürekliliğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Altın, A. (2017). "Adıyaman'da Bir Kabaltı ve Kab (Hacı Ali) Camisi", İstem, Y.15, S.29, 103-124.
- Bahar, B. (2019). *Trabzon İç Kalesi ve Sarayı*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Bayhan, A.A. (2002). "Güneydoğu Anadolu'da Memluk Sanatı", Türkler, C. VI, Ankara, 202-217.
- Bayhan, A.A.-Selman, F. (2010). *Adıyaman Yüzey Araştırması (2000-2004)*, Adıyaman.
- Bayhan, A.A.-Selman, F. (2006). "2004 Yılı Adıyaman İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması", IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Erzurum, 57-65.
- Bayhan, A.A.-Selman, F. (2003). "Adıyaman İli ve ilçelerinde Yüzey Araştırması-2001", 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.I, Ankara, 81-98.
- Bayhan, A.A.-Selman, F. (2004). "Adıyaman İli ve ilçelerinde Yüzey Araştırması-2002", 21. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.I, Ankara, 53-64.
- Berti, G., Tongiorgi L. (1981). *Bacini Delle Chiese Di Pisa*, Roma.
- Blake H. and Aguzzi, F. (1990). "Eleventh Century Islamic Pottery at Pavia, North Italy: the Torre Civica Bacini", The Aecordia Research Papers, Vol. 7, 95-154.
- Bongianino, U. (2017). "And their figures and colours should be different» Incised and carved glazed wares from Fustat (9th-12th century) in the Martin Collection (International Museum of Ceramics in Faenza) - Part III", Faenza, 9-25.
- Bulut, L. (1991). *Samsat İslami Devir Sırsız ve Tek Renk Sırlı Seramikleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ciconi, M.- Ferreri, O.- Reina, G.- Sommol, G. (1983). "Bacini Di Ceramica Graffita Del Xiv-Xv Secolo Nelle Murature Orientali Della Chiesa Di S.

- Agnese (Ex S. Francesco) In Vercelli", «Archeologia uomo territorio» n. 2, 31-45.
- Demiralp, Y. (1986). *Akşehir ve Köylerinde Türk Anıtları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Demiriz, Y. (1973). "Mimari Süslemede Renk Unsuru Olarak Kullanılan Keramik Çanaklar", *Sanat Tarihi Yıllığı C.V*, İstanbul, 175-208.
- Denkbalbant Çobanoğlu, A. (2019). " Tokat ve Niksar'da Bazı Selçuklu ve İlhanlı Yapılarındaki Çini Süslemeler Üzerine Bir Değerlendirme", *Vakıflar Dergisi*, S. 51, Ankara, 9-44.
- Doğan, S. (2002), "Kümbet Maddesi", *İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara, 548.
- Ermiş, M.O. (2019). " Niksar'dan Bizans Dönemine ait Keramoplastik ve Çini Örnekleri", *Art Sanat*, S.12, İstanbul, 193-204.
- Eskici, B. (2001). *Ankara Mihrapları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Esmer, M.-Ahunbay, Z. " İstanbul'da Orta Bizans Dönemine Ait Üç Anıt İle Çevrelerinin Bütünleşik Olarak Korunması İçin Öneriler", *Tasarım Kuram*, S.15, 2013, 35-55.
- Esmer, M. (2012). *İstanbul'da Orta Bizans Dönemi Kiliseleri ve Çevrelerinin Korunmaları İçin Öneriler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü İstanbul.
- Eyice, S. (1961). "Bizans Mimarisinde Bizans Mimarisinde Dış Cephelerde Kullanılan Bazı Keramoplastik Süsler (Süs Çömlekleri)", *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, S. 3, 25-28.
- Gök, S. (2008). " Beylikler Dönemi'ne Ait Sgraffito Teknikli ve Tek Renk Sırlı Kaplar", *Sanat Tarihi Dergisi*, XVII/2, İzmir, 59-83.
- Halaçoğlu, Y. (1988), "Adıyaman" Maddesi, TDVİA, C.1, İstanbul, 377-379.
- İlıcılı, Ö. C. (2013). *XV-XVII Yüzyıl İznik ve İtalyan Mayolika Seramiklerinin Teknik, Motif ve Üslup Bağlamında Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

- Kılavuz, B.N.(2005). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Minareleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kürkçüoğlu, A. C. (2013). *Şanlıurfa İli Camileri*, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2013.
- Megaw, A.H.S. "Glazed Bowls in Byzantine Churches", *Deltion tes Khristianikes Arkhaiologikes Etaireias* 4, 145-165.
- Meo, A. (2018). "L'ordinario E L'eccezione. Per Un Aggrionamento Cronologico Dell'introduzione Dei Bacini İslamici A Pisa", XI. AIECM3 Uluslararası Ortaçağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri, C.1, Ankara, 59-73.
- Mohsenpoormobarak-Abad, G., (2015). *Tarihî Ve Sosyo-Kültürel Yönleriyle Bir İlhanlı Başkenti: Meraga*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sabuncu, A. (2010). "Vefa Kilise Camisi Naosu Güney Dış Yüzünün Kademeli Kemerli Yukarısındaki Üçgen Alınlığa Sabitlenmiş Üç Keramik Kabin Değerlendirilmesi", *Colloquium Anatolicum IX*, İstanbul, 353- 366.
- Şancı, F. (2012). "Commagene Coğrafyasında Türk İslam Eserleri (Adıyaman İlinde (Merke İlçe) Cami ve Mescidler)" I. Uluslararası Kommagene Kültür, Sanat ve Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Adıyaman, 117-132.
- Orhanlı, O. (2018). *Anadolu Türk Mimarisinde Bezeme Unsuru Olarak Seramik Kullanımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , İzmir.
- Ögel, S. (1987). *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Öney, G.(1976). *Türk Çini Sanatı*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.
- Öney, G. (1980). *Ankara Arslanhane Cami*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ötügen, Y. (1978). "İstanbul Son Devir Bizans Mimarisinde Cephe Süslemeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 12, Ankara, 213-233.
- Özbek, Y. (2002). *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.

- Uçar, H. (2018). “ Tire Kutu han Kazısı Beylikler ve Osmanlı Dönemi Seramikleri”, Sanat Tarihi Dergisi, XXVII/1, S.1, İzmir, 2018, 1-33.
- Uçar, H. (2019). “Edirne Yemiş Kapanı Kazısı’ndan Bir Grup Osmanlı Seramiği”, Yaşar Erdemir’e Armağan Sanat Tarihi Yazıları, Konya, 509-542.
- Yılmaz, G. (2008). Batılılaşma Dönemi Osmanlı Armağan Geleneğinde Porselenin Yeri “Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.2, No: 1, İstanbul, 95-112.

EXTENDED ABSTRACT

Placing ceramic vessels in certain parts of the buildings in order to animate, decorate and add color is called "bacini". Although it means "basin" in Italian, it is also used as the name given to all ceramic types. It is known that the main elements such as bricks, glazed bricks, tiles and stones are widely used in the decoration of the buildings constructed in the Middle Ages. In addition to these elements, it is seen that bowls which are used for daily use, which have no connection with architecture, are included in this decoration. This understanding of architectural decoration emerges not only in Anatolia but also in different parts of Europe. Examples are known in countries such as Italy, Greece and Bulgaria. These examples are generally Byzantine architectural works dating to the 10th-11th centuries. In some regions of Anatolia also, bacini applications are seen in Byzantine buildings. For Example, there are three ceramic bowls fixed on the southern facade of the Vefa Church Mosque in Istanbul. In addition, as a result of the researches conducted on the inner castle of Trabzon, the presence of four bacini cavities in the form of equilateral quadrangle were determined and III. It is dated to the period of Alexios.

There are some common aspects in using bacini in architecture. The first is that the ceramics used in the decoration of the building were produced in the same age and in the regions close to the buildings. However, it is seen that the ceramic pots adorning some of the buildings where found in Italy are from the Fatimid period. For example, the walls of the Basilica of Santo Stefano in Bologna, Italy, contain ceramics from the Fatimid period. It is known that, apart from this example, many church structures decorated with bacini in Italy. As it is seen, we can obtain information about the volume of trade and the relations between countries in different regions thanks to ceramics. One of the earliest buildings with bacini is Kumbet-i Surh, located in Maraga, Azerbaijan, a work of the Great Seljuk period. The building was built in 1147 and there is a glazed ceramic bowl on its portal pediment.

We can start the development of bacini applications during the Turkish period in Anatolia with the Anatolian Seljuk period. Although bacini applications generally adorn the facades of religious structures such as mosques, madrasas and tombs, they also appear on the walls of military / civil architecture such as Ani and Bayburt Castles in Anatolia. The interior and exterior facade of the Seljuk period buildings were decorated with ceramic pots. The bacini applications on the exterior facades are seen in the portal pediments and window pediments, mostly in the minarets in the buildings of Seljuk period. The bacinis in the architectural structures are generally located at the foot of the dome. In addition, glazed ceramics are used as decoration elements in the mihrabs of the buildings constructed in Ankara during the Seljuk, Principalities and Early Ottoman periods.

After the Seljuks, we encounter a small number of bacinis in the Beyliks period structures. But it was not used until the 18th century during the Ottoman period. However, especially in the 18th century and later in the Southeastern Anatolia, especially in the minarets of buildings began to be used again. The bacini applications is quite high in the buildings located in the cities such as Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş and Adiyaman in Southeast Anatolia. In this context, Adiyaman Bazaar Mosque, Eskisaray Mosque, Kab Mosque, Besni Üçgöz (Sofraz) Mosque and Besni Üçgöz (Sofraz) Hasan Paşa Mosque in Adiyaman were examined. Bacinis are located in the minarets of all these mosques. the glaze and technical features of the ceramics in these minarets are similar. all ceramics are green glazed but their dimensions are different.

In the simplest terms, ceramics, which are defined as terracotta and whose main material is clay, are the works that are encountered in every period of history since they are one of the basic necessity tools of human beings. ceramics help us to reach a lot of information about the social, cultural and economic characteristics of the society and the period to which they belong. Ceramics, which are an indispensable part of mankind's daily life, have achieve to go beyond being used as daily goods. As we mentioned before, in the 18th century bacini applications increased especially in Southeastern Anatolia. There may be several different reasons for this. The first of these reasons may be due to the fact that the region is in a closer relationship with the architectural traditions in regions such as Syria and Iran. Another reason can be considered as the economic conditions of the period. Especially with the developments in the 18th century and after, the Ottoman state fell back in the political and military spheres and began to experience economic difficulties. These structures built in the region cannot be considered as far from the architectural tradition that existed before it. Seljuk and Ottoman period structures were usually decorated with tiles. However, the economic conditions of the 18th century and after are poor and decorating structures with tiles is difficult and expensive. Especially in Adiyaman mosques, it is seen that bacini is made of glazed ceramics that are cheaper and easier to produce. When we evaluate Adiyaman mosques with this view, we think that these ceramics are local (regional) production. The continuation of this tradition in the buildings in the Southeastern Anatolia Region is very important for showing the unity and continuity of Turkish art.

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN İLETİŞİM BECERİLERİ VE DUYGUSAL ZEKÂ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Ümit YETİŞ* Tayfun SERVİ****

Öz

Bu çalışmada, Adiyaman Üniversitesi Beden Eğitimi Spor Yüksek Okulu'ndaki Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği ve Antrenörlük Eğitimi Bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin, iletişim becerileri ve duygusal zekâ durumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın evrenini 2018-2019 öğretim yıllarında Adiyaman Üniversitesi Beden Eğitimi Spor Yüksek Okulu'nda öğrenim gören Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği ve Antrenörlük Eğitimi Bölümlerinde amatör ve profesyonel düzeyde bireysel ve takım sporu yapan (1,2,3,4.Sınıf) tüm öğrenciler (242 kişi) oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler SPSS 22 programına kayıt edildikten sonra önce güvenirlik analizi ve normallik testleri uygulanmıştır. Anket formunda yer alan Duygusal Zekâ Ölçeğinin ve İletişim Becerileri Ölçeğinin Cronbach Alpha güvenirlik değerleri sırasıyla 0,845 ve 0,786 olduğu görülmektedir

Çalışmanın sonunda, takım sporu yapan sporcuların duygusal zekâ ölçeğinin duyguların kullanımı ve duyguların değerlendirilmesi alt boyutlarında erkek sporcular lehine, takım sporu yapan sporcularda bireysel spor yapan sporculara göre daha yüksek olduğu ve aralarındaki farkında istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: iletişim, duygusal zekâ, öğrenci, sporcu

* Doç.Dr., Adiyaman Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü, mail: umtyts0671@gmail.com

** Doç.Dr. Adiyaman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mail: tservi@adiyaman.edu.tr

INVESTIGATION OF COMMUNICATION SKILLS AND EMOTIONAL INTELLIGENCE LEVELS OF ADIYAMAN UNIVERSITY PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS SCHOOL STUDENTS

Abstract

The aim of this study was to investigate the communication skills and emotional intelligence of the students of the Physical Education and Sports Teaching and Coaching Education Departments of Adiyaman University School of Physical Education and Sports. The population of the study consists of all students (242 person) who are active in individual and team sports (1,2,3,4th grade) in the Physical Education and Sports Teaching and Coaching Education Departments of Adiyaman University School of Physical Education and Sports in 2018-2019 academic years. In this study, questionnaire method was used as data collection tool. After the data obtained in the study were recorded in SPSS 22 program, reliability analysis and normality tests were applied first. The Cronbach alpha reliability coefficient of the Emotional Intelligence Scale and Communication Skills Scale were found to be 0.845 and 0.786, respectively.

At the end of this study, it was stated that the emotional intelligence scale of the team athletes was higher in the use of emotions and evaluation of emotions sub-dimensions in favor of male athletes than the individual athletes doing team sports and it was determined statistically significant.

Keywords: *Communication, Emotional Intelligence, Student, Athlete*

1. GİRİŞ

Teknolojinin hızla geliştiği çağımızda insanların gerek iş gerekse özel hayatlarında iletişim içerisinde olduğu süreçte başarılı ve mutlu olabilmelerinde duygusal zekânın etkisinin olduğu yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konmuştur. İletişim, düşüncenin ve duygunun ifadelerle, sözlü anlatımla ya da iletişim araçlarıyla, bir kişiden diğer bir kişiye aktarımı şeklinde ifade edilmiştir (Oğuzkan, 2003). Dökmen (2004) iletişimi enformasyon üretimi, aktarımı ve anlam kazandırılması süreci olarak tanımlanmış ve bireyin içerisinde bulunduğu ortama ayak uydurabilmesi için ihtiyaç duyulan temel faktörlerden birini temsil ettiğini belirtmiştir. İletişim yolu ile insanlar düşüncelerinde yer alan kavram ve ifadeleri dışa yansıtmaya, o düşünceleri bir başka bireylere aktarma ve analiz etme fırsatı elde edebilirler. Diğer bireyleri etkileyebilme, diğerlerinden etkilenme, fayda sağlama, diğer bireylere faydalı olma ve herhangi bir konuda başarılı olabilmenin iletişim aracılığıyla olanak bulduğu ifade edilmiştir. Bir kişinin içerisinde bulunduğu çevrede diğer bireyler tarafından onaylanan tavır ve davranışlar içerisinde bulunması ve etkin iletişim kanalı oluşturabilmesi o bireyin birtakım iletişim becerilerine vakıf olmasına bağlıdır. İnsanların diğer insanlarla sosyalleşmesini sağlayan bu beceriler aracılığıyla birey içerisinde yaşamış olduğu çevreye ayak uydurabilmektedir (Erinç 2008). Korkut (2011) “İletişim becerileri, pek çok beceri için temel oluşturmakta ve sözel olan ve sözel olmayan mesajlara duyarlılık, etkili olarak dinleme ve etkili olarak tepki verme biçiminde özetlenebilmektedir” şeklinde iletişim becerisine ilişkin sürece genel bir tanımlama yapmıştır. Bacanlı (2008) ise “İletişim becerisi olarak tanımlanan süreç, her şeyden önce dinleme becerisi ile başlar. Bir konuşmayı başlatma, konuşmayı sürdürme, soru sorma, teşekkür etme, kendini tanıtmaya, başkalarını tanıma ve o takdir etme gibi davranışlarla sürer gider” şeklinde tanımlamıştır.

Etkin bir iletişim becerisine sahip bir kişi, karşı taraftan bir diğer kişiyle iletişim kurduğu esnada o kişinin sözlü veya sözlü olmayan tavır ve davranışlarını veya o kişinin kendi iç dünyasında yaşadıklarını sezinleyebilir ve bunları analiz ederek o kişiye karşı kurabileceği iletişimin yönünü belirleyebilir (Cüceloğlu 2013).

Duygu, bireyin ruh halinde ve çevresel tepkilerle etkileşiminden doğan fizyolojik bir tepki olup zihinsel tutumlarda ve hislerde meydana gelen fizyolojik değişiklikler ve açıklayıcı davranışlarla beraber ortaya çıkan bir harekettir (Barutçugil, 2002). Scherer (1993) duyguları üç temel gruba ayırmaktadır. Bunlar, bireyi bir olay karşısında harekete geçirmek için hazırlamak, bireyin gelecekte oluşacak davranışlarını şekillendirmek ve bireyin sosyal ilişkilerinin düzenlenmesine yardımcı olmaktır. Feldman (1996)' da duyguyu, mutluluk, hüznün ve umutsuzluk gibi genelde bilişsel ve fizyolojik tabanları olan ve davranışı şekillendiren, etkileyen faktörler olarak tanımlamaktadır. Ona göre duygular, organize olmuş tepkiler, kişilerarası işlemler sırasında örgütsel olarak beklenen duygunun verilebilmesi için ihtiyaç duyulan çaba, planlama ve denetimdir.

Zeka, ise yeni bilgiler öğrenebilme ve öğrenileni eleştirebilme ve soyutlama yapabilme yeteneğidir. Zekâ, bireyin çevresi ile uyum içinde yaşayabilme yeteneği olarak da bilinir. Timuçin (1994)' e göre ise zekâ kavramı, durumlar ve ilişkiler ile ilgili belirtileri kavrama yeteneği, birleştirme, ayırıştırma, tanıma, seçme yetisi olarak tanımlanmıştır. Duyguya erişim sağlayabilme ve bu duyguları yeniden yapılandırma, düşünceleri destekleme, duyguları ve duygusal ifadeleri kavrama, olumlu duygu ve düşüncüyü destekleyen duyguları karşılıklı düzenleyebilme yeteneği "duyguları algılama" şeklinde ifade edilmiştir (Salovey, Brackett ve Mayer 2004). Bireyin kendisinin ve başkalarını duygularını algılayabilme, bunları birbirinde ayırabilme becerisi ve duyguları yönetme potansiyel ve kapasitesidir. Bu bağlamda duyguların ifade edilmesi, düzenlenmesi ve sorunların çözümünde kullanılması gibi kavramları içerisine

alan bir kavramdır (Yaşlıoğlu, 2013). Martinez (1997) duygusal zekâyı bireyin yapamadığı ve kavranamayan kabiliyetlerini çevrenin belirlediği istek, talep ve baskılarına karşı başa çıkma özelliklerini geliştirmesi ve düzenlemesi şeklinde tanımlamaktadır. Cooper ve Sawaf duygusal zekâyı; “Duyguların gücünü ve hızlı algılayışını, insan enerjisi, bilgisi ve ilişkilerini etkinin bir kaynağı olarak duyumsamayı anlama ve etkin bir biçimde kullanma yeteneği” şeklinde tanımlamaktadır (Titrek, 2007).

Duygusal zekânın seviyesinin farklılık göstermesinde ve zaman içerisindeki gelişiminde kalıtım, cinsiyet, sosyal yaşam, anne-babanın tutumu ve çevre gibi pek çok faktör etkili olmaktadır. Aynı zamanda duygusal zekâ seviyesini iletişim ve problem çözme becerisi, stres ile başa çıkabilme, akademik başarı kabiliyetleri de pozitif ya da negatif yönde etkileyebilmektedir (Özdemir ve Dilekmen, 2014). Duygusal zeka kavramının herhangi bir sportif branş kavramında gösterilen performansla bir ilgisinin var olduğunu belirtmek için henüz yeterli bir literatür bilginin olmadığı belirtilmekle birlikte, bireyin içinde bulunduğu duygu durumunun sportif performansı etkileyebildiği söylenebilmektedir. Profesyonel anlamda icra edilen ve ciddi performans gerektiren sporda, sporcunun üst düzey performans sergileyebilmesinde temel rol oynayan etkenlerden birinin sporcunun sahip olduğu duygu durumuna dayalı görev odaklı veya kişi yönelimli performansın doğru bir şekilde tespit edilmesidir (Robazza, Bortoli, Hanin, 2004).

Tanımlanan bu kavramlar ışığında, yapmış olduğumuz bu çalışmada, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği ve Antrenörlük Eğitimi Bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin, iletişim becerileri ve duygusal zekâ durumlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmada amatör ve profesyonel düzeyde bireysel ve takım sporu yapan Adıyaman Üniversitesi Beden Eğitimi Spor Yüksek Okuluna kayıtlı sporcuların iletişim becerileri ve duygusal zekâ düzeyleri spor yapma durumları ve cinsiyetlerine göre incelenmiştir. Çalışmada genel bir yargıya varmak için genel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modelinde evrenden alınan örneklemden elde edilen veriler kullanılarak analizler gerçekleştirilir (Karasar, 2016: 111).

Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini 2018-2019 öğretim yıllarında Adıyaman üniversitesi Beden Eğitimi Spor Yüksek Okulu'ndaki Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, Antrenörlük Eğitimi Bölümlerinde okuyan amatör ve profesyonel düzeyde bireysel ve takım sporu yapan öğrenciler oluşturmaktadır. Bu çalışmada örneklem seçimi için rasgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu örneklem yöntemi kullanılarak gönüllük esasına dayalı 134 Erkek (%55.4), 108 Kadın (%44.6) toplam 242 (%100.0) sporcu öğrenci çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. Bu örneklem büyüklüğü, kitle büyüklüğü 500'den küçük kitleler için %5 anlamlılık düzeyinde yeterli olmaktadır (Yamane, 2001).

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmaya katılanların demografik bilgilerini içeren sorular oluşturmaktadır. İkinci bölümünde Austin, Saklofese, Huang ve McKenney (2004) tarafından düzenlenmiş ve Tatar, Tok ve Saltukoğlu (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanan aynı zamanda geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış üç alt boyut (iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi, Duyguların kullanımı ve duyguların değerlendirilmesi) ve toplam 41 maddeden oluşan beşli likert tipli

“Schutte Duygusal Zeka Ölçeği” ve anketin üçüncü bölümünde Canary ve Cody (1994: 32) tarafından oluşturulan model temel alınarak Tuncer (2008) tarafından geliştirilen iki alt boyutlu (Uygunluk ve Etkililik) ve 36 maddeden oluşan (18’i pozitif ve 18’i negatif ifade içeren) 5’li likert tipli İletişim Becerileri Ölçeği Kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler SPSS 22 programına kayıt edilerek güvenilirlik analizi ve normallik testleri uygulanmıştır. Anket formunda yer alan Duygusal Zekâ Ölçeğinin ve İletişim Becerileri Ölçeğinin Cronbach Alpha güvenilirlik değerleri sırasıyla 0,845 ve 0,786 olarak elde edilmiştir. Bu değerlere göre verilerin güvenilirlik düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir (Kalaycı, 2005). Verilerin analizinde katılımcıların frekans dağılımını belirlemek için frekans analizi ve grupların ortalamalar farkına dayalı bağımsız iki örneklem t istatistiği ve değişkenlerin arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla da korelasyon analizleri kullanılmıştır.

3.BULGULAR

Tablo 1. Sporcuların Cinsiyet ve Spor Yapma Durumlarına Göre Dağılımları

		Spor Yapma Durumu		Toplam
		Takım Sporu	Bireysel Spor	
Cinsiyet	Erkek	72	62	134
	Kadın	39	69	108
Toplam		111	131	242

Tablo 1’e bakıldığında çalışmaya katılan 242 sporcu öğrencinin %55,4’ünün erkek ve %44,6’sının kadın olduğu, bunlarında %45,9’unun Takım sporu ve %54,1’inin ise Bireysel spor ile ilgilendiği görülmektedir.

Tablo 2. Sporcuların Cinsiyet Değişkenine Göre Duygusal Zekâ Ve İletişim Beceri Düzeyleri

Ölçekler	Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	ss	t	p
DZÖ	İyimserlik	Erkek	134	3,429	0,521	-1,225	0,222
		Kadın	108	3,506	0,438		
	Duyguların Kullanımı	Erkek	134	3,524	0,545	0,919	0,359
		Kadın	108	3,459	0,542		
İBÖ	Duyguların Değerlendirilmesi	Erkek	134	3,758	0,684	3,364	0,001*
		Kadın	108	3,484	0,553		
	Uygunluk	Erkek	134	3,604	0,523	-0,671	0,504
		Kadın	108	3,650	0,537		
	Etkililik	Erkek	134	3,535	0,578	-2,188	0,026*
		Kadın	108	3,684	0,449		

Tablo 2'deki verilerde cinsiyetlerine göre sporcuların Duygusal Zekâ Ölçeğinin duyguların değerlendirilmesi alt boyutunda puan ortalamaları arasında erkek sporcular lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir ($p < 0,05$). İletişim becerileri puan ortalamaları incelendiğinde ise bu ölçeğin Etkililik alt boyutunda kadın sporcular lehine istatistiksel bir fark elde edilmiştir ($p < 0,05$).

Tablo 3. Sporcu Öğrencilerin Spor Yapma Alanına Göre Duygusal Zekâ Ve İletişim Becerileri Düzeyleri

Ölçekler	Alt Boyutları	Spor Yapma Durumu	N	\bar{X}	ss	t	p
DZÖ	İyimserlik	Takım Sporu	111	3,661	0,453	6,244	0,000*
		Bireysel Spor	131	3,296	0,451		
	Duyguların Kullanımı	Takım Sporu	111	3,407	0,609	-2,333	0,020
		Bireysel Spor	131	3,569	0,470		
İBÖ	Uygunluk	Takım Sporu	111	3,751	0,684	2,598	0,010
		Bireysel Spor	131	3,538	0,590		
İBÖ	Uygunluk	Takım Sporu	111	3,769	0,506	4,025	0,000
		Bireysel Spor	131	3,502	0,519		

Etkililik	Takım Spor	111	3,745	0,513	4,006	0,000
	Bireysel Spor	131	3,480	0,512		

Tablo 3'e bakıldığında Öğrenci sporcuların spor yapma alanına göre İletişim Becerileri Ölçeğinin Uygunluk ve etkililik alt boyutlarında Takım sporu yapan öğrenci sporcular lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmiştir. İletişim Becerileri Ölçeğinin İyimserlik ve Duyguların kullanımı alt boyutlarında ise Takım sporu yapan öğrenciler lehine, Duyguların kullanımı alt boyutunda bireysel spor yapan sporcu öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir ($p < 0,05$).

Tablo 4. Duygusal Zekâ Ve İletişim Becerileri Arasındaki İlişki Düzeyi Değerleri

		<i>ibÖ</i>		
		Uygunluk	Etkililik	
	İyimserlik	r	0,436**	0,407**
		p	0,000	0,000
DZÖ	Duyguların Kullanımı	r	0,025	0,121
		p	0,700	0,059
	Duyguların Değerlendirilmesi	r	0,411**	0,462**
		p	0,000	0,000

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 4'e bakıldığında Duygusal Zekâ Ölçeğinin İyimserlik ve Duyguların Değerlendirilmesi alt boyutları ile İletişim Becerileri Ölçeğinin Uygunluk ve Etkililik alt boyutları arasında pozitif yönde orta düzeyde istatistiksel bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($p < 0,05$).

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Sporcuların cinsiyetlerine göre duygusal zekâ düzeyleri incelendiğinde iyimserlik alt boyutu hariç Duyguların kullanımı ve Duyguların Değerlendirilmesi alt boyutlarında erkeklerin puan ortalamaların kadınlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte sadece Duyguların Değerlendirilmesi alt boyutunda erkekler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Tatar ve ark. (2011) yapmış olduğu çalışmada Duygusal Zekâ puanları açısından kadınlar ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olabileceğini belirtmiştir. Benzer bir sonuç Salman ve ark. (2018) elit sporcular üzerinde yaptıkları çalışmada da elde etmiş ve erkek ve kadın sporcuların duygusal zekâ ölçeği puan ortalamalarının birbirlerinden yüksek olabildiği diğer çalışmaların var olduğunu belirtmişlerdir (Austin ve ark. 2007; Van Rooy ve ark., 2014, Dunn ve ark., 2007; Mikolajczak ve ark., 2007; Costarelli, Stamou, 2009). Sporcuların iletişim becerileri düzeyleri incelendiğinde kadın sporcuların erkeklere göre daha yüksek iletişim becerileri puan ortalamalarına sahip olmasına karşın sadece İletişim Becerileri Ölçeğinin Etkililik alt boyutunda kadın sporcular lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmiştir ($p<0,05$).

Spor yapma alanına takım sporu yapan sporcuların duygusal zekâ düzeylerinin bireysel spor yapan sporculara göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Duygusal Zekâ Ölçeğinin İyimserlik ve Duyguların Değerlendirilmesi alt boyutlarında Takım Sporlu yapan sporcular lehine anlamlı bir fark ($p<0,05$) elde edilirken, Duyguların Kullanımı alt boyutunda bireysel spor yapan sporcular lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmiştir ($p<0,05$). Sporcuların iletişim beceri düzeyleri incelendiğinde takım sporu yapan sporcuların bireysel spor yapan sporculardan daha yüksek olduğu ve aralarındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Benzer sonuç Salman ve ark. (2018) tarafından yapılan

çalışmada da görülmektedir. Takım sporu yapanların sosyal ilişkileri ve iletişimlerinin bireysel spor yapanlara göre daha iyi olmasının nedeni topluluklarda ve grup içerisinde fazla bulunmak zorunda olmalarından kaynaklanabilir.

Sporcuların Duygusal Zekâ Ölçeğinin İyimserlik ve Duyguların Değerlendirilmesi alt boyut puanları ile İletişim Becerileri Ölçeğinin Uygunluk ve Etkililik alt boyut puanları arasında pozitif yönde orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Austin EJ, Saklofske DH, Huang SHS, McKenney D. (2004). "Measurement of trait emotional intelligence: testing and cross-validating a modified version of Schutte et al.'s (1998) measure". *Pers Indiv Differ*; 36(3): 555-62.
- Austin, E.J., Saklofske, D.H., Huang, S.H.S. ve McKenney, D. (2004). "Measurement of Trait Emotional Intelligence: Testing and Cross-Validating a Modified Version of Schutte Et Al.'s (1998) Measure", *Personality and Individual Differences*, 36 (3): 555-562.
- Bacanlı H, 2008. Sosyal beceri eğitimi. 3. Baskı İstanbul: Asal Yayınları, s.1-136.
- Barutçugil. (2002). Bilgi Yönetimi, İstanbul: Kariyer Yayınları, s. 73
- Canary, D. J., & Cody, M. J. (1994). *Interpersonal communication: A goals-based approach*. New York: St. Martin's Press.
- Costarelli, V. & Stamou,. (2009). "Emotional Intelligence, Body Image and Disordered Eating Attitudes in Combat Sport Athletes". *Journal of exercise science and fitness (JESF)*. 7. 104-111. 10.1016/S1728-869X(09)60013-7.
- Cüceloğlu D, 2013. Yeniden insan insana, 47. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 1-268.
- Dökmen Ü, (2004). İletişim çatışmaları ve empati. 1. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık, s. 28.
- Dunn EW, Brackett M, Ashton-James C, Schneiderman E, Salovey P. (2007). "On emotionally intelligent time travel: Individual differences in affective forecasting ability". *Personality and Social Psychology Bulletin.*; 33:85–93.
- Satija,S ve Khan, W. (2013). "Emotional İntelligence as predictor of occupational stress among Working Professionals" , *a Washkar*, XV(1):79-97.
- Eriñç E, (2008). Okulöncesi eğitim alan ve almayan ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin sosyal becerilere sahip olma düzeyleri. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Feldman, R. S. (1996). *Understanding Psychology*. ABD: McGrawHillInc. [AKT; Çakar, Ulaş. (2002). *Duygusal Zekanın Dönüşümcü Liderlik Davranışı Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Jones WH, Freemon JH, Goswick RA. (1981). "The persistence of loneliness: self and other determinant". *Journal of Personality*, 49(1), 27-48.
- Kalaycı, Ş. (Ed.) (2005). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Korkut F, (2011). *Okul temelli önleyici rehberlik ve psikolojik danışma*. 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık, s. 1-64
- Martinez, M. N. (1997). *The Smarts that Count*, HR Magazine.
- Mikolajczak, M., Menil, C. & Luminet, O. (2007). "Explaining the Protective Effect of Trait Emotional Intelligence Regarding Occupational Stress". *Journal of Research in Personality*. 41. 1107-1117. 10.1016/j.jrp.2007.01.003.
- Oğuzkan AF. (2003). *Eğitim terimleri sözlüğü*. 1. Baskı, Ankara: Emel Matbaacılık, s. 3.
- Özdemir, M. ve Dilekmen, M. (2014). *Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Duygusal Zeka Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yıldız Uluslararası Eğitim Araştırmaları ve Sosyal Bilimler Konferansında Sunulan Bildiri, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Robazza, C., Pellizzari, M., Hanin, Y. (2004). "Emotion self-regulation and athletic performance: An application of the IZOF model". *Psychology of Sport and Exercise*, 5, 379-404.

- Salman, Melih., Toros, T. ve Soylu, Y. (2018). "Elit Sporcuların Duygusal Zekâ Yönünden Karşılaştırılması: Takım ve Bireysel Sporlar". Journal of Turkish Studies. 13, 1021-1036.
- Salovey, P., Brackett, M. A., & Mayer, J. D. (Eds.). (2004). Emotional intelligence: Key readings on the Mayer and Salovey model. Dude Publishing.
- Scherer, K. R. (1993). "Studying the emotion-antecedent appraisal process: An expert system approach". Cognition and Emotion s. 325-355.
- Tatar A, Tok S & Saltukoğlu G. (2011). "Gözden Geçirilmiş Schutte Duygusal Zekâ Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi". Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology, 21:4, 325-338.
- Timuçin, A. (1994). Felsefe Sözlüğü, İstanbul. s. 262
- Titrek, O. (2007). IQ'dan EQ'ya duyguları zekice yönetme. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Tuncer, UÇ. (2008) İnsan Kaynaklarının Psiko-Sosyal Bakımdan Geliştirilmesi Amacıyla Hazırlanan Gelişim Programlarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma: Man Türkiye A.Ş. Örneği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Whitman, D.S., Kraus, E., & Van Rooy, D.L. (2014). "Emotional Intelligence Among Black and White Job Applicants: Examining Differences in Test Performance and Test Reactions". International Journal of Selection and Assessment, 2, 199-210.
- Yamane, Taro (2001). Temel Örneklem Yöntemleri, Çeviri: Alptekin, E., Bakır, M. A., Aydın, C. ve Gürbüzselsel, E., İstanbul: Literatür Yayınları.
- Yaşlıoğlu, M., Pekdemir I. ve Toplu, D. (2013). "Duygusal Zeka ve Çatışma Yönetimi Yöntemleri Arasındaki İlişki ve Bu İlişkide Lider Üye Etkileşiminin Rolü", Yönetim Bilimleri Dergisi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In the age of rapid development of technology, it has been shown that emotional intelligence has an effect on the ability of people to be successful and happy in the process of communication both in their business and private lives. Communication is defined as the transmission of a thought to a person from one person to another by means of a facial expression of an emotion, hand, arm and head movements, speech, or communication tools such as writing, telephone, radio and television (Oğuzkan, 2003). It is necessary for an individual to exhibit behaviors that are socially accepted and to acquire effective skills in order to communicate effectively. These skills, which are called social skills, enable people to adapt to their communities (Erinç 2008). Social skills are specific behaviors that individuals must perform in order to fulfill the tasks assigned by society. But some young people face problems in gaining these behaviors. These young people do not have sufficient opportunities to interact with their peers because of inadequate social skills. Therefore, communication problems occur between young people with social skills and other friends. According to Jones et al.(1981), it can be said that increasing the satisfaction of people in social environment can be realized by establishing good communication. On the contrary, he says that in cases of failure of the individual to communicate with his environment, inability to express himself or to express himself incorrectly, the individual may be pushed to the feeling of loneliness and cause him to become unhappy. Emotion is a physiological response arising from the interaction of the individual with mood and environmental reactions. Emotion is a movement that occurs with physiological changes and explanatory behaviors that occur in mental attitudes and feelings (Barutçugil, 2002: 73). Scherer (1993) divides emotions into three basic groups. These are to prepare the individual to activate in the event of an event, to shape the individual's future behavior and to help regulate the social relations of the individual. According to Timuçin (1994), the concept of intelligence is defined as the ability to comprehend symptoms related to situations and relationships, and the ability to combine, decompose, recognize and select. Cooper and Sawaf have described emotional intelligence as; "The power and rapid perception of emotions, human energy, knowledge and relationships as a source of influence to understand and use the ability to perceive and describe effectively" (Titrek, 2007: 58).

Method

In this study, communication skills and emotional intelligence levels of the athletes who are enrolled to Adiyaman University School of Physical Education and Sports, which are doing individual and team sports at amateur and professional level, were examined according to their sporting status and gender. In this study, general screening model was used to reach a general judgment. In the general screening model, analyzes are performed using the data obtained from the sample taken from the universe (Karasar, 2016: 111).

The Population and Sample of the Research

The population of this study is comprised of all students who study in Amateur and Professional level at the Department of Physical Education and Sports Teaching, Coaching Education in Adiyaman University School of Physical Education and Sports in 2018-2019 academic years. In this study, random sampling method was used for sample selection.

Data Collection Tool

Questionnaire method was used as data collection tool. The questionnaire used in the study consists of three parts. In the first part, the questions are composed of demographic information of the participants. In the second part of the questionnaire, a five-point Likert-type "Schutte Emotional Intelligence Scale" consisting of three sub-dimensions and a total of 41 items, which was prepared by Austin, Saklofese, Huang and McKenney (2004) and adapted to Turkish by Tatar, Tok and Saltukoğlu (2011), is included. In the last section of the questionnaire, 5 sub-dimensions likert type (Compliance and Effectiveness) and 36 items (18 positive and 18 negative expressions) developed by Tuncer (2008) based on the model created by Canary and Cody (1994: 32) "Communication Skills Scale" was used.

Analysis of Data

After the data obtained in the study were recorded in SPSS 22 program, reliability analysis and normality tests were applied first. The Cronbach alpha reliability coefficient of the Emotional Intelligence Scale and Communication Skills Scale were found to be 0.845 and 0.786, respectively.

Findings (Results)

According to the obtained data, when the average scores of the Emotional Intelligence Scale of the athletes according to their sexes were examined, it was found that there was a statistically significant difference in the evaluation of emotions sub-dimension in favor of male athletes ($p < 0.05$). A statistically significant difference was found in favor of the athletes engaged in team sport in the Compliance and Effectiveness sub-dimensions of the Communication Skills Scale according to the sports field of athletes.

Conculusion and Discussion

When the emotional intelligence levels of the athletes were examined according to their gender, it was seen that the average score of males was higher in the Use of Emotions and Emotion Evaluation subscales except for the optimism sub-dimension. Tatar et al. (2011) stated that there may be statistically significant differences between men and women in terms of Emotional Intelligence scores. A similar result was found by Salman et al. (2018) reported that there are other studies in which elite athletes have higher scores on the emotional intelligence scale score of male and female athletes (Austin et al. 2007; Van Rooy et al., 2014, Dunn et al., 2007). Mikolajczak et al., 2007; Costarelli, Stamou, 2009). When the communication skill levels of the athletes were examined, it was seen that the team athletes were higher than the individual athletes and the difference between them was statistically significant ($p < 0.05$). Similar results were found by Salman et al. (2018). A positive and statistically significant correlation was found between the Emotional Intelligence Scale of the Athletes' Optimism and Assessment of Emotions subscale scores and the Compliance and Effectiveness subscale scores of the Communication Skills Scale.

BRICS ÜLKELERİNDE ETKİNLİK VE TELAFİ EDİCİ ETKİ HİPOTEZLERİNİN GEÇERLİLİĞİNİN TEST EDİLMESİ

*Yavuz ÖZEK** *Tayfur BAYAT***
Öz

Piyasalardaki entegrasyonun özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru artmasıyla oluşan ekonomik küreselleşme süreci, ulusal ekonomileri dışa açık hale getirmektedir. Dışa açıklıkta yaşanan artış ise bu ekonomilerin uluslararası risklere maruz kalmalarına neden olmaktadır. Literatürde piyasalarda yaşanan bu ekonomik küreselleşme sürecinin kamu harcamaları üzerinde nasıl bir etki yaratacağı “Etkinlik ve telafi edici etki” hipotezleri bağlamında incelenmektedir. Bu hipotezlerden hangisinin geçerli olduğu, dışa açıklıktan kaynaklı risklerin oluşturabileceği zararların giderilmesi, diğer yandan kamu ve maliye politikalarına yön vermeleri bakımından ekonomiler için önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinde kamu harcamalarının etkinliğini 1991-2018 yıllarına ait verileri kullanarak “etkinlik ve telafi edici etki” hipotezleri bağlamında test etmektir. Kamu harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, gayrisafi yurtiçi hâsıla büyüme hızı ve ticari açıklık için ihracat ve ithalatın gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada panel veri ekonometrisinden faydalanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, etkinlik hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Etkinlik Hipotezi, Telafi Edici Etki Hipotezi, Eşbütünleşme Testi

* Dr. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, yozek@firat.edu.tr

** Prof. Dr. İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, tayfur.bayat@inonu.edu.tr

TESTING THE VALIDITY OF EFFECTIVENESS AND COMPENSATION EFFECTS HYPOTHESIS IN BRICS COUNTRIES

Abstract

Particularly towards the end of 20th century, process of economic globalization emerged with the increase in market integration has made national economies open to the outward-orientedness. In the literature, the effect of this economic globalization process in the markets on the public expenditures is explored in the context of "Efficiency and compensation effect" hypotheses. The aim of this study is to explore the effectiveness of public expenditures in BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa) in the context of "Efficiency and compensation effect" hypotheses using data over the period of 1991-2018. Panel data econometrics were utilized in the study, which uses the variables of the ratio of public expenditures to gross domestic product, gross domestic product growth rate and ratio of exports and imports to gross domestic product for trade openness. In summary, the findings of this study argued that the efficiency hypothesis was valid for the selected period.

Key words: Efficiency Hypothesis, Compensation Effect Hypothesis, Cointegration Test

1. GİRİŞ

İkinci Dünya savaşından sonra özellikle iletişim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler uluslararası entegrasyonun artmasını sınırların ortadan kalkmasını ve küreselleşme olgusunun güçlenmesini sağlamıştır. Küreselleşme birçok alanda olduğu gibi ekonomik alanda da ulusları birbirine entegre etmektedir. Bu entegrasyonla dışa açılım sağlayan ekonomiler oluşabilecek uluslararası risklere karşı maliye politikalarında düzenleme yaparak daha dirençli hale geleceklerdir. Entegrasyon sürecinin hızlanması ve ülkelerin uygulayacakları politikaların belirlenmesi ekonomistlerin ilgisini çeken ve merak uyandıran konulardan biri

olmuştur. Ekonomik küreselleşmenin kamu harcamaları üzerindeki etkisi etkinlik ve telafi edici etki hipotezleri bağlamında incelenmektedir. Yapılan literatür incelemesinde küreselleşmenin kamu harcamaları üzerinde yaratacağı etkiye yönelik farklı görüşleri savunan çalışmalara rastlamak mümkündür. Test edilen hipotezlerden hangisinin geçerli olacağına belirlenmesi diğer ekonomilerin politikalarına yön vermeleri açısından önem taşımaktadır.

BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkelerinin emtia üreticileri olması, hızla gelişen ekonomik büyüme oranlarına sahip olmaları ve dünya ticaretinde gittikçe artan payları bu ekonomilerin dışa açıklığını arttırmaktadır. Dışa açıklığın ekonomiler için nasıl riskler oluşturacağı ve karşılaşılan risklere yönelik uygulanacak politikaların belirlenmesi ekonomistler için tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu çalışmanın amacı BRICS ülkelerinde ekonomik büyüme ve küreselleşmenin kamu harcamaları üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmada giriş bölümünün ardından ikinci bölümde incelenen hipotezlere yönelik teorik çerçeve ve bu hipotezlerin geçerliliğini sınanan çalışmalara ait literatür incelemesi yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise araştırmada kullanılan yöntem ve incelenen BRICS ekonomilerinde etkinlik ve telafi edici etki hipotezlerinin geçerliliğine yönelik uygulanan ampirik analiz sonuçları bulunmaktadır. Son olarak ise uygulanan ekonometrik analiz sonuçları ve bu sonuçlara ait değerlendirmeleri içeren sonuç bölümü yer almaktadır.

2. ETKİNLİK VE TELAFİ EDİCİ ETKİ HİPOTEZLERİNE YÖNELİK TEORİK ALTYAPI VE LİTERATÜR İNCELEMESİ

Küresel gelişmelerle birlikte teknoloji alanında gelişmeler yaşanması ve yaşanan bu gelişmelerin hızlı bir şekilde piyasalaşması geleneksel kamu harcamaları anlayışının değişimine sebep olmuştur. Kamu harcamalarında temel oluşturan tam ve yarı kamusal mallar ile pozitif dışsallığa sahip devletin ürettiği veya sunduğu özel mallar kategorilerinde bulunan harcamalarda farklılaşma meydana

gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte kamu harcamalarında oluşan değişim ve sermayenin küresel sistemdeki hareketinin artması, ekonomileri dışa açık hale getirmiştir. Böylece dışa açılan ekonomiler çeşitli risklerle karşı karşıya kalmışlardır. Karşılaştıkları bu riskleri önlemek adına ise kamusal müdahalelerini arttırmışlardır (Yılmaz vd., 2016: 114). Küresel gelişmeler, vergi yapısında ve devlet harcamalarında etkili olmaktadır. Uluslararası entegrasyonla birlikte ulusal ekonomiler maliye politikaları üzerindeki monopol güçlerini kaybetmektedir. Böylece ortakları ile stratejik iletişime girmektedirler. Ayrıca küresel gelişmelerle birlikte maliye politikası üzerinde etkili olan ekonomideki belirsizlik durumu ve yapısal uyarlamada artış yaşanır. Küreselleşmenin maliye politikasında yarattığı etki literatürde etkinlik ya da telafi hipotezleri şeklinde tanımlanmaktadır. Etkinlik hipotezine göre, küreselleşme ulusal devlet anlayışını zedeleyen bir durumdur. Telafi hipotezi ise küreselleşme ekonomik riskleri azaltarak devlet refahını arttırmaktadır (Bretschger ve Hettich, 2002: 697-698).

Etkinlik hipotezi, dış ticaretin kamu harcamaları üzerinde olumsuz etki yarattığı görüşüne dayanmaktadır. Bu hipoteze göre, vergi rekabeti bağlamında öngörülen hareketlilik, vergi gelirlerinde aşağı yönlü baskı oluşturarak kamu harcamalarını azaltmaktadır. Bu durumun nedeni, bütçesi oluşturulan kamu harcamalarının ekonomilerin dışa açılımla artması sonucunda kişiler ve firmaların yatırım kararları üzerinde olumsuz etki yaratmasıdır. Literatürde bu olgu dışlama etkisi (crowding out) olarak tanımlanmaktadır (Tütüncü ve Zengin, 2019: 81-82). Finansal piyasalardaki gelişmeler ile birlikte sermaye transferleri, fordist üretimin sona ermesiyle birlikte küresel ölçekte gerçekleştirilen üretim, işgücü maliyeti ile vergi rekabeti gibi önemli faktörler devletin hareketini kısıtlamakta, böylece kamu gelir ve giderlerinde baskı oluşturarak kamu büyüklüğünü negatif yönde etkilediği varsayılmaktadır. Etkinlik hipotezine göre, kamu harcamaları serbest piyasa işlerliğini olumsuz yönde etkilediğinden ulusal firmaların uluslararası piyasalarda rekabet edebilme gücü zayıflamakta ve

yabancı yatırımların kaçmasına neden olmaktadır. Sermaye hareketliliği ise ekonomileri zor duruma düşürdüğünden kamu büyüklüğü kısıtlanmaktadır. Bu hipotez, dışa açıklığın artmasıyla birlikte devletin ekonomideki rolünün azalması gerektiği görüşündedir (Sarı, 2017: 50-51).

Küreselleşme, özellikle gelişmekte olan ekonomilerin kalkınmalarını hızlandırmak için farklı ticari ve mali liberizasyon imkânları sunmaktadır. Ancak bu durum gelişmekte olan ekonomilerde toplumda bazı kesimler için refah kaybına neden olabilmektedir. Küreselleşme etkinlik ve adalet çatışması bağlamında telafi hipotezini ortaya çıkaran bir olgudur. Küreselleşmenin neden olduğu refah kaybı kamu hizmetlerine talebi artırabilmektedir. Devlet ise bu durumda bireylerin refah kaybını gidermek adına kamu harcamalarını arttırmaktadır. Böylece küreselleşme sonucu devlet, telafi edici rol üstlenmektedir. Bu durum telafi hipotezi olarak adlandırılmakta ve küreselleşmenin toplumda refah kaybına neden olma riskinin artmasıyla, bireylerin yaşanan bu kaybın iktidarlar tarafından giderilmesini talep etmelerine neden olmaktadır. Bu talep özellikle sosyal güvenlik ve yardım hizmetleri açısından artmaktadır (Tuncer, 2016: 145). Telafi hipotezi, küreselleşme sürecinde kamu harcamalarının artış eğilimi göstermesini çeşitli argümanlarla açıklamaktadır. Bu argümanlar, ekonomik güvensizlik, gelir dağılımında eşitsizliğin artması ve makroekonomik oynaklıktır. Bireyler bu nedenlerden dolayı uğradıkları kayıpların iktidar tarafından telafi edilmesini talep etmektedirler. Ayrıca bu risklere gelecekte maruz kalmamak için hükümetten önlem almasını istemektedirler. Dolayısıyla telafi hipotezi, küresel gelişmelerin kamu harcamalarında yarattığı etkiyi siyasi karar mekanizmasının talep yönünü değerlendirerek açıklamaktadır (Aysu, 2013: 44).

Etkinlik ve telafi edici etki hipotezleri küreselleşmenin ülkelerin kamu harcamaları üzerinde ortaya çıkardığı değişimleri açıklamaya çalışan

hipotezlerdir. Etkinlik hipotezi, küreselleşme ülkelerin kamu harcamalarında negatif telafi hipotezi ise pozitif etki yarattığı görüşünü savunmaktadır. Özellikle kamu harcamalarında yaşanan artışın nedeni ekonomistlerin ilgisini çeken bir konu haline gelmiştir (Altay ve Aysu, 2013: 130-131). Yapılan literatür incelemesinde bazı araştırmacılar etkinlik hipotezinin geçerliliğini destekler bulgulara ulaşırken, bazı araştırmacılar da telafi edici etki hipotezinin gereği olduğuna yönelik bulgular tespit etmişlerdir. Ancak herhangi bir hipotezin geçerli olmadığını görüşünde olan araştırmacılar da mevcuttur. Mekânsal ekonometriye dayanarak Cai ve Zong (2008) çalışmalarında Çin’de doğrudan yabancı yatırım, mali harcama yapısı ve ticari açıklık arasında ilişki incelenmiştir. SAR ve SEM Modelini kullandıkları çalışmanın sonuçlarına göre, toplam kamu harcamalarında mekânsal kolerasyon olduğunu ve doğrudan yabancı yatırımların kamu kesimi ve mali harcamaları azalttığını tespit edip etkinlik hipotezini destekler sonuçlara varmışlardır. Altay ve Aysu (2013) 1974-2010 dönemini kapsayan çalışmalarında 17 ülke açısından etkinlik ve telafi hipotezlerinin geçerliliğini test etmişlerdir. Eşbütünleşme yöntemi kullanılarak yapılan çalışmanın sonucunda, etkinlik hipotezini destekler sonuçlara vararak, kamu harcamaları ve küreselleşme göstergeleri arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. EKK ve SUR analiz yöntemini kullanarak 4 OECD ülkesinde 1990-2007 dönemine ait yıllık verilerle etkinlik ve telafi hipotezlerinin geçerliliğini inceleyen Saahdong (2010) sonuç olarak, küreselleşmenin kamu harcamalarını negatif yönde etkilediğini ve sonuçların önemli bir bölümünün etkinlik hipotezini desteklediğini tespit etmiştir. Benarroch ve Pandey (2008) 1970-2000 yıllarını kapsayan çalışmalarında, kamu büyüklüğü ve ticari açıklık arasındaki ilişkiyi 96 ülkeyi dâhil ederek incelemişlerdir. Sabit etkili panel regresyon yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmada, etkinlik hipotezinin geçerli olduğunu ve değişkenler arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğunu tespit etmişlerdir. Garen ve Trusk (2005) araştırmalarında 1990 yılı verilerini

kullanarak farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerin kamu büyüklüğü ve dışa açıklıklarını farklı değişkenler kullanarak incelemiştir. Bulgulara göre, ülkelerin dışa açıklıkları ile kamu büyüklükleri arasındaki ilişki negatif yönlüdür. Bu bakımdan elde ettikleri sonuçlar etkinlik hipotezini desteklemektedir. Liberati (2007) çalışmasında 1975-2005 yıllarını kapsayan verilerle 20 ülkede etkinlik ve telafi hipotezlerinin geçerliliğini incelemiştir. Yapılan analiz sonuçları etkinlik hipotezini destekler niteliktedir. Sermaye liberalizasyonu ve kamu harcamaları arasında güçlü ve negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Tütüncü ve Zengin (2019) çalışmalarında etkinlik ve telafi hipotezlerinin geçerliliğini MINT ülkeleri için (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye) 1987-2015 yıllarını kapsayan verilerle incelemiştir. Çok Kırılımlı Panel Eşbütünleşme yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonuçlarına göre, Türkiye ve Meksika için dışa açıklıktan kaynaklı riskleri devletin telafi ettiği, Endonezya ve Nijerya'da ise etkinlik hipotezini destekler nitelikte dışa açıklığın kamu harcamalarını negatif yönde etkilediği sonucuna varmışlardır. Telafi hipotezinin geçerliliğini savunan ve küreselleşme ile kamu harcamaları arasındaki ilişkinin ilk kez incelendiği ve literatürde öncü olarak kabul edilen çalışma Cameron (1978) tarafından yapılmıştır. 18 OECD ülkesini incelediği çalışmanın sonuçlarına göre, değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Cameron (1978)'in bu tespitini destekler nitelikte Rodrick (1998) tarafından 23 OECD ülkesi için yapılan analiz sonucunda, dışa açıklık ve kamu harcamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Zeren ve Ergün (2013) 1970-2011 yıllarına ait verilerle 15 Avrupa ülkesini incelemiştir. Panel nedensellik testi kullanılarak yapılan analiz sonuçları telafi hipotezinin geçerliliğini göstermektedir. İncelenen ülkelerde ticari açıklıktan kamu büyüklüğüne doğru bir yönlü nedensellik tespit etmişlerdir. Taşar (2016) 1961-2014 yıllarını kapsayan çalışmasında doğrusal zaman serisi analiz yöntemlerini kullanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, ticari açıklık arttıkça hükümetler bireyleri korumak adına kamu harcamalarını

arttırmaktadır. Elde edilen bulgular telafi hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Abounoori ve Ghaderi (2011) 2000-2007 dönemini kapsayan çalışmaları MENA ülkelerinde finansal açıklık, ticari açıklık ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Sabit etkiler yöntemi kullanılarak yapılan analiz sonucuna göre, kamu harcamaları ve ticari açıklık arasında pozitif, finansal açıklık ile negatif yönlü bir ilişki vardır. Elde edilen sonuçlar bu bakımdan telafi hipotezinin geçerliliğini desteklemektedir. İslam (2004) Norveç, Kanada, Avusturya, İsveç, İngiltere ve ABD ülkelerinde ticari açıklık ve kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında analiz yöntemi olarak ARDL VE FMOLS yöntemini kullanmıştır. ARDL analiz yönteminin sonuçlarına göre, değişkenler arasında Kanada ve ABD ülkeleri için uzun dönemde telafi hipotezi geçerlidir. FMOLS analizinin sonuçlarına göre ise İsveç ve Avusturya dışında diğer ülkelerde değişkenler arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğunu tespit etmiştir. Molana vd. (2004), Kittel ve Winner (2005), Şener vd. (2015), Aydoğuş ve Topçu (2013) ve Benarroch ve Pandey (2012) ise etkinlik ve telafi hipotezlerinin geçerliliğine yönelik yapmış oldukları çalışmalarda ne telafi edici etki hipotezinin ne de etkinlik hipotezinin geçerliliğini destekler nitelikte bulgulara ulaşamamışlardır.

3. AMPİRİK SONUÇLAR

Bu çalışmada Rusya, Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Afrika ülkelerinde etkinlik ve telafi edici etki hipotezlerinin geçerliliği test edilmektedir. Bağımlı değişken olarak kamu harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (GOV), gayrisafi yurtiçi hâsıla büyüme hızı (GDP) ve ticari açıklık için ihracat ve ithalatın gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı (TRADE) değişkenleri kullanılmaktadır. Çalışmada analiz periyodu 1991-2018 dönemini kapsamaktadır. İncelenen hipotezlerin geçerliliğinin test edildiği çalışmada kullanılan değişkenlere ait veriler Dünya bankası veri setinden elde edilmiştir. Ampirik analizlerde sırasıyla yatay kesit bağımlılığı, birim kök testi, parametre tahminleri ve nedensellik testleri yer almaktadır. Her bir kesitin birbirleri ile ilişkili olup olmadığının testi amacıyla

Peseran (2004) CD_{LM} , Breusch-Pagan CD_{LM1} , Peseran (2004) CD_{LM2} tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmıştır. Test sonuçlarına göre, BRICS ülkelerinin birbirleri ile sosyal ve ekonomik olarak ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.* Paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olması nedeniyle Peseran (2007) tarafından geliştirilen cross-sectionally augmented Dickey–Fuller (CADF) birim kök testi yapılmıştır.† Brezilya ekonomisinde kamu harcamalarının, Rusya ekonomisinde gayrisafi yurtiçi hasılanın ve Rusya ve Güney Afrika ekonomilerinde ticari açıklık oranının düzey değerlerinde birim kök taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

$$GOV_{it} = \alpha_i + \beta_{1i}GDP_{it} + \beta_{2i}TRADE_{it} + \varepsilon_{it} \text{ şeklinde oluşturulan}$$

regresyonda yatay kesit bağımlılığı ve homojenite testleri ampirik uygulamaları heterojen panel testlerine yönlendirmiştir.‡ Peseran (2006) tarafından geliştirilen Common Correlated Effect (CCE) ve Eberhardt ve Bond (2009) tarafından öne sürülen ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Augmented Mean Group Estimator (AMG) zaman boyutunun ve yatay boyutun nispeten küçük olduğu panellerde daha güvenilir sonuçlar sağlamaktadır. Homojen olmayan panel eşbütünleşme modeli $y_{it} = \alpha'_i d_t + \beta'_i x_{it} + e_{it}$ olarak

ifade edilmektedir. d_t $n \times 1$ boyutlu gözlemlenen ortak etkiler vektörünü, x_{it} $k \times 1$ boyutlu gözlemlenen bireysel bağımsız değişkenler vektörünü göstermektedir.

$e_{it} = \gamma'_i f_t + \varepsilon_{it}$ şeklinde ifade edilen hata terimi iki farklı kısım şeklindedir. f_t gözlemlenemeyen ortak etkiler vektörünü ifade eder. Her iki parametre tahmin yöntemi de olarak homojen olmayan panellerde eğim parametresinin değişmesine olanak sağlamaktadır.

* Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Ek A'da yer almaktadır.

† Cross-sectionally augmented Dickey–Fuller birim kök testi sonuçları Ek B'da yer almaktadır.

‡ Yatay kesit bağımlılığı ve homojenite test sonuçları Ek C'de yer almaktadır.

Tablo 1: Yatay-kesit bağımlılığını dikkate alan AMG Panel Eş-bütünleşme**Tahminci Sonuçları**

Sabit Terim	GDP	TRADE
16.40033	-0.1422983	-0.0428606
(0.00)***	(0.00)***	(0.025)**

Not: “***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde katsayıların istatistiksel olarak anlamlı oldukları seviyeyi göstermektedir.”

Ekonomik büyümenin %1 artması kamu harcamalarını AMG modeline göre %0.14 azaltmaktadır. Ticari açıklık oranının %1 artması kamu harcamalarını AMG modeline göre %0.04 azaltmaktadır. Eşbütünleşme testi bulgularına göre, ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki negatif yönlü ilişki etkinlik hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak elde edilen sonuçlar, incelenen ekonomilerde ekonomik büyümenin kamu harcamalarını attırdığını savunan “Wagner yasası”nı desteklememektedir.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkileri görmek amacıyla Westerlund (2007) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi uygulanacaktır. Panel otoregresyon (panel vector auto regression, PVAR) modelinde $\phi_i \hat{\epsilon}_{it-1}$ hata düzeltme katsayısı eklenerek

$$\Delta GOV = \delta_{1i} + \sum_{p=1}^k \delta_{11ip} \Delta GDP_{it-p} + \sum_{p=1}^k \delta_{12ip} \Delta TRADE_{it-p} + \phi_i \hat{\epsilon}_{it-1} + v_{1it} \text{ reg}$$

resyonu elde edilir. Kısa dönem nedensellik testi PVAR modelinde sıfır hipotezi

$$\sum_{p=1}^k \delta_{11ip} \Delta GDP_{it-p} = 0 \text{ ekonomik büyümeden kamu harcamalarına ve}$$

$$\sum_{p=1}^k \delta_{12ip} \Delta TRADE_{it-p} = 0 \text{ ticari açıklıktan kamu harcamalarına nedenselliğin}$$

olmadığı yönündedir. Alternatif hipotez ise $\sum_{p=1}^k \delta_{11ip} \Delta GDP_{it-p} \neq 0$ ekonomik

büyümeden kamu harcamalarına ve $\sum_{p=1}^k \delta_{12ip} \Delta TRADE_{it-p} \neq 0$ ticari açıklıktan

kamu harcamalarına nedenselliğın olduğu yönündedir. Panel eşbütünleşme modelinde (PVECM) ise sıfır hipotezi $\phi_{1i} \hat{\epsilon}_{it-1} = 0$ şeklinde olup uzun dönemde değişkenlerden bir bütün halinde kamu harcamalarına doğru Granger nedensellik yoktur şeklindedir. Alternatif hipotez ise $\phi_{1i} \hat{\epsilon}_{it-1} \neq 0$ şeklinde olup uzun dönemde hem ekonomik büyümeden hem de ticari açıklık oranından bir bütün halinde nedenselliğın olduğu yönündedir.

Tablo 2: Panel VAR ve Panel VECM Nedensellik Test Sonuçları

	Kısa Dönem PVAR Nedensellik			Uzun Dönem PVECM Nedensellik
	Δ (GOV)	Δ (GDP)	Δ (TRADE)	ECT(-1)
Δ (GOV)	-	10.442 (0.00)***	11.046 (0.00)***	-0.669783 [-6.153]***
Δ (GDP)	5.353 (0.068)*	-	3.411 (0.181)	0.582878 [1.519]*
Δ (TRADE)	0.613 (0.735)	2.457 (0.292)	-	2.053138 [3.83]***

Notlar: "Sıfır Hipotezi nedensellik yok şeklindedir. ***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde nedenselliğın olduğu seviyeyi göstermektedir. () ve [] sırasıyla olasılık değeri ve t istatistiklerini gösterir."

Kısa dönemde ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru %10 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Kısa dönemde ticari açıklık oranından kamu harcamalarına doğru nedensellik bulunmamaktadır. Bu da incelenen dönemde telafi edici etki hipotezinin geçerli olmadığı sonucunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan, kısa dönemde ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Böylece net bir şekilde kısa dönemde etkinlik hipotezinin geçerli olduğu görülmektedir. Uzun dönemde ise ticari açıklık oranı ile ekonomik büyümeden bir bütün halinde %1 anlam seviyesinde kamu harcamalarına doğru nedensellik bulunmaktadır. Tablo 2'den alternatif sonuçlarda elde edilmektedir. Kısa

dönemde kamu harcamalarından ekonomik büyümeye ve ticari açıklık oranına doğru %1 anlam seviyesinde nedensellik bulunmaktadır. Uzun dönemde ise bir bütün halinde kamu harcamalarından ve ticari açıklık oranından ekonomik büyümeye doğru, ekonomik büyüme ve kamu harcamalarından ticari açıklık oranına doğru nedensellik bulunmaktadır. BRICS ülkeleri genel olarak ele alındığında, kamu harcamalarının hem kısa hem uzun dönemde büyümeyi finanse eden önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

Dimitrescu ve Hurlin (2012)'in geliştirdiği nedensellik testi dengesiz panellerde paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığını dikkate alması, yatay kesit boyutu zaman boyutundan küçük olduğunda kullanılmaktadır. Rolling window regresyonu için analiz periyodunun başlangıcından itibaren ilk sekiz gözlem kullanılmıştır. Daha sonra aynı prosedür gereğince her bir kayan pencere için birim kök testi yapılmış ve gecikme uzunluğu bir alınarak Dimitrescu ve Hurlin (2012)'nin geliştirdiği nedensellik testi uygulanmıştır.

Tablo 3: Kayan Pencerelelere dayalı Dimitrescu and Hurlin (2012) Panel

Zaman	GDP \neq GOV		TRADE \neq GOV	
	W Stat	Olasılık Değeri	W Stat	Olasılık Değeri
1999	3.722	0.329	1.355	0.882
2000	2.315	0.758	1.102	0.789
2001	1.816	0.934	1.476	0.928
2002	3.582	0.363	2.088	0.841
2003	8.431	0.00***	3.240	0.455
2004	13.412	0.00***	8.936	0.00***
2005	14.995	0.00***	4.957	0.118
2006	3.400	0.410	2.145	0.820
2007	0.693	0.644	0.212	0.490
2008	1.364	0.886	0.397	0.547
2009	2.999	0.527	1.661	0.998
2010	2.276	0.772	1.406	0.901
2011	1.982	0.881	1.471	0.926

2012	1.273	0.851	1.836	0.936
2013	1.003	0.752	3.190	0.469
2014	0.530	0.590	2.941	0.545
2015	0.664	0.634	2.920	0.552
2016	0.790	0.677	6.403	0.024**
2017	2.204	0.798	3.938	0.281
2018	2.504	0.691	3.762	0.320

Notlar: “Sıfır Hipotezi nedensellik yok şeklindedir. ***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerinde nedenselliğın olduğu seviyeyi göstermektedir.”

Kayan pencere regresyonlarına dayalı Dimitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinin uygulanması ile ortaya çıkan sonuçlara göre, 2003-2005 yıllarında etkinlik hipotezinin, 2016 yılında ise telafi edici etki hipotezinin geçerli olduğu görülmektedir. 2004 yılında ise her iki hipotez aynı ayda geçerlidir. Dimitrescu ve Hurlin (2012) test sonuçlarına göre, etkinlik hipotezinin geçerli olduğu 2003-2005 yıllarında kamu harcamalarının GDP içerisindeki payında görülen azalma incelenen ekonomilerde özel sektörün gayrisafi yurtiçi hâsıla içerisindeki payında artış yaşanmasıyla açıklanabilir. Şerbetçi ve Yardımcıoğlu (2017) BRICS ekonomileri ucuz emek ve düşük üretim maliyetleri nedeniyle özellikle 2000’li yıllarla birlikte hızla büyüyen, önemli ölçüde doğrudan yabancı yatırım çeken, küresel piyasalarda etki gücü artan, ihracatı, döviz rezervleri ve milli gelirleri hızlı artış gösteren ekonomiler olduğuna dikkat çekmektedir. Telafi edici etki hipotezinin geçerli olduğu 2004 ve 2016 yıllarında ticari açıklık ile kamu harcamaları arasındaki nedensellik ise dışa açıklığın artmasıyla kamu harcamalarında görülen artışın, bireylerin refah kaybını gidermek amacıyla devlet harcamalarının oranının arttığı düşünülmektedir.

SONUÇ

Yaşanan küresel gelişmeler özellikle gelişmekte olan ulusların dış ticaret faaliyetleri üzerinde etkili olmakta ve ekonomileri uluslararası piyasalara entegre etmektedir. Bu entegrasyonla dışa açılım sürecine giren ekonomiler ise bazı risklerle karşı karşıya kalmaktadır. “Telafi edici etki hipotezi” ekonomilerin

dışa açılımının kamu harcamalarını pozitif yönde etkilediğini ve bu harcamaların devlet tarafından finanse edilmesi gerektiğini savunmaktadır. “Etkinlik hipotezi” ise telafi edici etki hipotezinin aksine dışa açılan ekonomilerin kamu harcamalarını negatif yönde etkilediğini, devletin vergi ve borçlanma yoluyla elde ettiği gelirleri kamu harcamaları finansmanında kullanmasının ekonomiyi olumsuz yönde etkilediğini savunmaktadır. Bu çalışmada, BRICS ülkelerinde kamu harcamaları etkinliği, etkinlik ve telafi edici etki hipotezleri bağlamında test edilmektedir. 1991-2018 yıllarını kapsayan veriler kullanılarak yapılan analizde değişken olarak kamu harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, gayrisafi yurtiçi hâsıla büyüme hızı ve ticari açıklık için ihracat ve ithalatın gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı kullanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna varılan panelde yapılan birim kök testi sonuçlarında değişkenlerin uzun hafıza göstermeleri nedeniyle birinci farkları alınarak nedensellik testlerine devam edilmiştir. Kısa dönemde etkinlik hipotezinin geçerli olduğu, uzun dönemde ise hem ekonomik büyümeden hem de ticari entegrasyon nedeniyle kamu harcamalarına doğru bir nedensellik elde edilmiştir. Kayan pencere regresyonlarına dayalı Dimitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testinde ise 1999-2002 ve 2006-2018 yılları arasında ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru, 2004 ve 2016 yılları haricinde ticari açıklıktan kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. BRICS ülkelerinde büyüme ve ticari açıklığın kamu harcamaları üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada, etkinlik hipotezinin geçerli olduğunu destekler nitelikte bulgulara ulaşılmıştır. Hipotezlerden hangisinin geçerli olduğu, ekonomilerin kamu ve maliye politikalarının belirlenmesinde etkili olacaktır. Sonraki çalışmalara yönelik, benzer mali karakteristiklere sahip MIST ve Kırılgan Beşli gibi ekonomilerde dışa açıklığın kamu harcamaları üzerinde yaratacağı etkinin bu hipotezler bağlamında analiz edilmesi iktisat literatürüne katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abounoori, E., & Ghaderi, S. (2011). The Effect of Trade and Financial-Openness on Government Size: A Case Study for MENA. *International Research Journal of Applied and Basic Sciences*, 2(5), 170-174.
- Altay, A., & Aysu, A. (2013). Etkinlik ve Telafi Edici Etki Hipotezi: Seçilmiş Ülkeler Üzerine Ampirik Bir İnceleme. *TISK Academy/TISK Akademi*, 8(15).
- Aydogus, I., & Topcu, M. (2013). An investigation of co-integration and causality between trade openness and government size in Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 319-323.
- Aysu, A., (2013). Küreselleşmenin Kamu Harcamaları Üzerindeki Etkisi: OECD Üyesi Ülkelere İlişkin Ekonometrik Bir Analiz. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Bai, J., & Kao, C. (2006). On the estimation and inference of a panel cointegration model with cross-sectional dependence. *contributions to Economic Analysis*, 274, 3-30.
- Benarroch, M., & Pandey, M. (2008). Trade openness and government size. *Economics Letters*, 101(3), 157-159.
- Benarroch, M., & Pandey, M. (2012). The relationship between trade openness and government size: Does disaggregating government expenditure matter?. *Journal of Macroeconomics*, 34(1), 239-252.
- Bretschger, L., & Hettich, F. (2002). Globalisation, capital mobility and tax competition: theory and evidence for OECD countries. *European journal of political economy*, 18(4), 695-716.
- Breusch, T., Pagan, A., (1980). The Lagrange multiplier test and its application to model specification in econometrics. *Rev. Econ. Stud.* 47, 239–253.

- Cai, W. X., & Zong, J. F. (2008). FDI, Trade Openness and Fiscal Expenditure Structure in China. *Journal of Finance and Economics*, 34(8), 88-96.
- Cameron, D. R. (1978). The expansion of the public economy: A comparative analysis. *American political science review*, 72(4), 1243-1261.
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic modelling*, 29(4), 1450-1460.
- Eberhardt, M. (2012). Estimating panel time-series models with heterogeneous slopes. *The Stata Journal*, 12(1), 61-71.
- Garen, J., & Trask, K. (2005). Do more open economies have bigger governments? Another look. *Journal of development economics*, 77(2), 533-551.
- Islam, M. Q. (2004). The long run relationship between openness and government size: evidence from bounds test. *Applied Economics*, 36(9), 995-1000.
- Kao, C., & Chiang, M. H. (2001). On the estimation and inference of a cointegrated regression in panel data. In *Nonstationary panels, panel cointegration, and dynamic panels*(pp. 179-222). Emerald Group Publishing Limited.
- Kittel, B., & Winner, H. (2005). How reliable is pooled analysis in political economy? The globalization-welfare state nexus revisited. *European Journal of Political Research*, 44(2), 269-293.
- Liberati, P. (2007). Trade openness, capital openness and government size. *Journal of Public Policy*, 27(2), 215-247.
- Molana, H., Montagna, C., & Violato, M. (2004). On the causal relationship between trade-openness and government size: evidence from 23 OECD countries. Available at SSRN 716164.

- Pedroni, P. (2001). Fully modified OLS for heterogeneous cointegrated panels. In *Nonstationary panels, panel cointegration, and dynamic panels* (pp. 93-130). Emerald Group Publishing Limited.
- Persyn, D., & Westerlund, J. (2008). Error-correction-based cointegration tests for panel data. *Stata Journal*, 8(2), 232-241.
- Pesaran, Hasem, M., (2004), "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels", Working Paper No:0435, University of Cambridge.
- Pesaran, M. H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M.H., Ullah, A., Yamagata, T., 2008. A bias-adjusted LM test of error cross section independence. *Econometrics Journal* 11, 105–127.
- Rodrik, D. (1998). Why do more open economies have bigger governments?. *Journal of political economy*, 106(5), 997-1032.
- Saahdong, C. (2010). *The Relationship Between Globalization And Public Spending: Empirical Evidence From The Nordic Countries*.
- Sarı, E., (2017). *Kamu Büyüklüğü Ve Dışa Açıklık Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz*. Adnan menderes üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü Maliye anabilim dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sener, S., Bayrakdar, S., & Hacıoglu, V. (2015). The Analysis for the Validity of Compensation and Efficiency Hypotheses in Turkey between 1975 and 2013. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 624-631.

- Şerbetçi, A., & Yardımcıoğlu, M. (2017). Yükselen Piyasa Ekonomileri ve BRICS, MIST, Kırılgan Beşli Ülke Gruplarının Değerlendirilmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4(2), 105-122.
- Taşar, İ. (2016). Türkiye’de Etkinlik ve Telif Edici Etki Hipotezlerinin Geçerliliğinin Test Edilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 15-22.
- Tuncer, G. (2016). Telif Hipotezinin Türkiye’de Geçerliliği: Bölgesel Panel Veri Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 144-154.
- Tütüncü, A., & Zengin, H. (2019). Telif ve Etkinlik Hipotezlerinin MINT Ülkeleri için Geçerliliğinin İncelenmesi. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 19(1).
- Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 69(6), 709-748.
- Yılmaz, C., Akbulut, G., & Uğurlu, H. (2017, October). Ticari ve Finansal Açıklığın Kamu Büyüklüğü Üzerindeki Etkisi: Avrasya Ekonomik Birliği Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. In *ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies) (No. 1)*.
- Zeren, F., & Ergün, S. (2013). Ticari Açıklık ve Kamu Büyüklüğü İlişkisi: Panel Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4).

EK A

Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Sabitli Model	GOV		GDP		TRADE	
	İstatistik	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık Değeri	İstatistik	Olasılık Değeri
CD_{lm} (BP,1980)	20.513	0.025**	30.392	0.00***	23.751	0.00***
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	2.351	0.00***	4.560	0.00***	3.075	0.00***
CD (Pesaran, 2004)	-2.255	0.012**	-3.076	0.00***	-2.553	0.00***
LM_{adj} (PUY, 2008)	7.396	0.00***	2.734	0.00***	11.409	0.00***

Not: "Model $\Delta y_{i,t} = d_i + \delta_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \lambda_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + u_{i,t}$, (p_i). ***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerini göstermektedir."

EK B

CADF Birim Kök Test Sonuçları

	GOV				GDP				TRADE			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
	Lags	CADF stat	Lags	CADF stat	Lags	CADF stat	Lags	CADF stat	Lags	CADF stat	Lags	CADF stat
Brezilya	1	-4.34***	1	-4.35**	3	-1.19	3	-0.80	1	-1.48	1	-1.62
Rusya	2	-2.66	2	-2.58	4	-4.02**	4	-3.79*	1	-6.17***	1	-5.23***
Hindistan	3	-2.58	3	-3.86*	1	-2.60	1	-2.78	1	-2.57	1	-1.41
Çin Halk Cumhuriyeti	4	-0.68	4	-2.03	1	-2.43	1	-2.29	1	-2.02	1	-3.08
Güney Afrika	1	-0.97	1	-2.41	3	-3.40*	4	-3.30	1	-3.48*	1	-3.97**
Panel CIPS		-2.25*		-3.04**		-2.73***		-2.59		-3.15***		-3.06**

Notlar: "Maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak alınmış ve optimal gecikme uzunlukları, Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. CADF istatistiği kritik değerleri, sabitli modelde -4.11 (%1), -3.36 (%5) ve -2.97 (%10) (Pesaran 2007, table I(b), p:275) ; sabit ve trendli modelde -4.67 (%1), -3.87 (%5) ve -3.49 (%10) (Pesaran 2007, table I(c), p:276). Panel istatistiği kritik değerleri, sabitli modelde -2.57 (%1), -2.33 (%5) ve -2.21 (%10) (Pesaran 2007, table II(b), p:280) ; sabit ve trendli modelde -3.10 (%1), -2.86 (%5) ve -2.73 (%10) (Pesaran 2007, table II(c), p:281). Panel istatistiği, CADF istatistiklerinin ortalamasıdır."

EK C

Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenite Test Sonuçları

Regresyon Modeli:

$$GOV_{it} = \alpha_i + \beta_{1i}GDP_{it} + \beta_{2i}TRADE_{it} + \varepsilon_{it}$$

İstatistik Olasılık Değeri

Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri: LM (BP,1980) 112.396 0.00*** CD_{lm} (Pesaran, 2004) 52.448 0.00*** CD (Pesaran, 2004) 9.692 0.00*** LM_{adj} (PUY, 2008) 257.451 0.00***Homojenite Testleri: $\tilde{\Delta}$ 28.796 0.00*** $\tilde{\Delta}_{adj}$ 17.427 0.00***

Not: "***, **, * değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlam seviyelerini göstermektedir."

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The developments after the Second World War, especially in the field of information technology and communication, have led to the increase of international integration, the elimination of borders and the strengthening of the phenomenon of globalization. Globalization integrates nations together in the economic field as in many other fields. With this integration; outward-oriented economies will become more resilient to the international risks that may arise by regulating their fiscal policies. The acceleration of the integration process and the determination of the policies to be implemented by countries have been one of the issues of interest and thought-provoking topics of economists. The effect of economic globalization on public expenditures is examined in the context of the hypotheses of efficiency and compensatory effect.

BRICS countries being commodity producers, rapidly developing economic growth rates and their increasing share in world trade increase the openness of these economies. How openness creates risks for economies and the determination of policies to be implemented to the risks encountered have been one of the discussion topics for economists. The aim of this study is to explore the effect of economic growth and globalization on public expenditures in BRICS countries.

Method

In this study, efficiency and compensation effect hypotheses are tested in BRICS. The dependent variable is the ratio of public expenditure to gross domestic product (GOV), gross domestic product growth rate (GDP) and the ratio of exports and imports to gross domestic product for trade openness (TRADE). The analysis period in the study covers the period of 1991-2018. The data about variables in this study, which tested the validity of efficiency and compensation hypotheses, were obtained from the World Bank dataset. Empirical analysis includes cross-sectional dependence, unit root test, parameter estimation and causality tests, respectively.

Findings

According to the cointegration test results, 1% increase in economic growth reduces public expenditures by 0.14%, consistent with AMG model. 1% increase in trade openness reduces public expenditures by 0.04% in agreement with the AMG model. The negative relationship between economic growth and public

expenditures suggests that the efficiency hypothesis is valid. In addition, the results do not support Wagner's law, which suggests that the economic growth in the examined economies increases public expenditures.

According to Panel VAR and Panel VECM Causality Test results, there is a 10% meaning level causality (relationship) from economic growth to public spendings in the short term. In the short term, there is no causality from trade openness to public expenditures. This suggests that the compensation effect hypothesis was not valid in the examined period. On the other hand, a significant causality relationship from economic growth to public expenditures was observed in the short term. Thus, it is clearly seen that the efficiency hypothesis is valid in the short term. Thus, the findings of the study clearly suggest that the efficiency hypothesis is valid in the short term. In the long term, there is a causality relationship from trade openness and economic growth to public expenditures at 1% level as a whole. In the long run, there is a causality from public expenditures and trade openness to economic growth as a whole, from economic growth and public expenditures to trade openness. When BRICS countries are taken into account in general, it can be asserted that public expenditures are an important factor that finance both short and long term growth.

According to the results of the panel causality test of Dimitrescu and Hurlin (2012), the effectiveness hypothesis was valid over the period of 2003-2005 and the compensatory effect hypothesis was valid in 2016. In 2004, both hypotheses were valid in the same month. According to Dimitrescu and Hurlin (2012) panel causality test results; when the efficiency hypothesis is valid over the period of 2003-2005, the decrease in the share of public expenditures in GDP could be explained by the increase in the share of private sector in gross domestic product in the examined economies. Şerbetçi and Yardımcıoğlu (2017) pointed out that, due to cheap labor and low production costs, BRICS economies grew rapidly during the 2000s, attracting significant foreign direct investment, increasing influence in global markets, increasing exports, foreign exchange reserves and national incomes.

In 2004 and 2016, when the compensation effect hypothesis was valid, the causality between trade openness and public expenditures i.e. as the increase in public expenditures increased the rate in trade openness, could be explained by the ratio of government expenditures in order to eliminate the welfare loss of individuals.

Conclusion

Global developments have particularly influenced the foreign trade activities of developing nations and integrate economies into international markets. With this integration, economies entering the process of outward-oriented opening are faced with some risks. The "compensation effect hypothesis" argues that the outward expansion of economies positively affects public expenditures and they should be financed by the state. On the other hand, contrary to the compensation effect hypothesis, the "efficiency hypothesis", argues that the outward-opening economies adversely affect public expenditures, thus the government's use of the revenues through tax and borrowing in public expenditures has a negative impact on the economy.

In this study, the effect of growth and trade openness on public expenditures in BRICS countries was investigated and our findings support the validity of the efficiency hypothesis. Determining the valid hypotheses might be effective in determining the public and fiscal policies of the economies. Future studies could investigate the analysis of the effect of trade openness on public expenditures in economies such as MIST and Fragile Five with similar financial characteristics, that could also contribute to the economics literature.

AKADEMİSYENLERİN YÖRESEL YEMEKLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNDE İTHAL GIDA ÜRÜNÜ KULLANIMI KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yeliz PEKERŞEN* Esmâ Ümran AYAZ**

Öz

Bu araştırmada, yöresel yemeklerin özgün halinin korunarak gelecek nesillere aktarılmasında bir tehdit olarak görülen ithal gıda ürünleri ve bu ürünlerin kullanımı konusundaki akademisyen görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma Konya’da bulunan iki devlet üniversitesinde mevcut olan Gastronomi ve Mutfak Sanatları alanında eğitim öğretim görevi yapan öğretim elemanları ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Veriler içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda yöresel yemeklerin hazırlanmasında ithal gıda malzemelerinin kullanımının geleneksel lezzetleri tahrip etmesi açısından bir tehdit olarak görüldüğü ortaya çıkarılmıştır. Katılımcılar, bu riski önleyebilmek adına yöresel yemeklerde yerel ürünlerin kullanılmasının, yerel ürünlerin üretiminin teşvik edilmesinin ve yöresel ürünlerde coğrafi işaret uygulamasının artmasının gerektiğinin önemini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Yöresel yemekler, sürdürülebilirlik, ithal gıda.

* Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, mail: yeliz.ulusan@gmail.com

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, mail: esmayaz35@gmail.com

ACADEMICIANS' VIEWS ON THE USE OF IMPORTED FOOD PRODUCTS IN THE SUSTAINABILITY OF LOCAL DISHES

Abstract

In this study, it is aimed to determine the views of academicians on the imported food products and their use, seen as a threat for transferring them to the future generations by preserving the originality of local dishes. The study is conducted with lecturers and faculty members working in the field of Gastronomy and Culinary Arts at two state universities in Konya. In this study, semi-structured interview technique, one of the qualitative research methods, was used. The data were analyzed using the content analysis. As a result of the research, it was revealed that the use of imported foodstuffs was seen as a threat to the destruction of traditional flavors in the preparation of local dishes. In order to prevent this risk, participants emphasized the importance of using local products in local dishes, encouraging the production of local products and increasing the application of geographical signs in local products.

Keywords: Local dishes, sustainability, imported food.

1. GİRİŞ

Küreselleşme sürecinde ekonomik ve sosyal yaşamda meydana gelen değişimler, işlenmiş ve ithal gıda ürünlerine olan talebi arttırmaktadır (Öndoğan, 2002:93). Tüketim talebine bağlı olarak söz konusu ürünlerin ulusal gıda pazarlarında hakimiyet alanını arttırması yöresel gıda ürünlerinin zarar görmesine neden olmuş (Tekelioğlu, 2016:118), yöresel gıda ürünleri “garip adam” olarak nitelendirilmeye başlanmıştır (Vanhonacker vd., 2010:871). Ancak son yıllarda gündeme gelen sağlık ve gıda güvenliği konuları insanların tekrar yöresel ürünlere yönelmesine zemin hazırlamıştır (Başaran, 2016:108). Sağlıklı yaşam eğilimlerinin yaygınlaşması endüstriyel olarak üretilen tarım ve gıda

ürünlerine olan güvenin sarsılarak sorgulanmasına neden olmuştur (Onurlubaş ve Taşdan, 2017:116).

Bu bilgiler doğrultusunda tüketiciler tarafından “ithal gıda ürünü” tanımının tam olarak algılanmasının önemi üzerine dikkat çekilmesi gerekmektedir. Raflarda sıkça karşısına çıkan bu ürünler karşısında tüketicilerde ithal ve yöresel ürün karmaşası meydana gelmektedir (Öndoğan, 2002:102). Yöresel lezzetlerin yapımında ithal gıda ürünü kullanımı başta olmak üzere birçok etken yemeklerde lezzet sapmasına neden olmaktadır. Yemek kültürünün korunmasının ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasının yolu ise ancak yöresel ürün kullanımı ve geleneksel yöntemleri uygulamaktan geçmektedir (Görkem, ve Öztürk, 2018:214).

Bugünkü toplumsal yapıyla kent yaşamının gelişmesi günlük hayatta değişimleri beraberinde getirmektedir. Mutfak kültürü de bu doğrultuda değişime uğramış, binlerce yılın birikimiyle gelen kültürel zenginlikler, yöresel lezzetler tahrip olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır (Odabaşı, 2001:8). Bu bağlamda mutfak kültürünün korunması ve yöresel lezzetlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması üzerinde durulması gereken bir konu haline gelmiştir. Akademisyenlerin gözünden yöresel yemeklerin özgün halinin korunarak gelecek nesillere aktarılmasında bir tehdit olarak görülen ithal gıda ürünleri ve kullanımın etkileri bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yöresel Yemekler ve Sürdürülebilirlik

Yemek, yalnızca besini meydana getiren kimyasal maddeler ve canlılığın devamlılığının sağlanmasında elzem olarak görülen bir kavram olmayıp aynı zamanda elde edilışinden tüketimine kadar her adımında insanların

davranışlarını ve kültürel oluşumlarını da içerisinde barındıran geniş bir olgudur (Beşirli, 2010:168). Toplumlar arasında farklılaşan gelenek ve görenekler, sosyo-kültürel boyutlarda görülen farklılaşma, göç, ekonomik gelişmişlik gibi faktörlerin etkisiyle (Düzgün ve Özkaya, 2015:42) farklı kültürel yapılar meydana gelmiştir. Sahip olunan yöresel ürünlerin yöreye özgü geleneksel yöntemlerle işlenmesi sonucu yöresel temelli mutfaklar ve yemekler ortaya çıkmıştır (Gökdemir, 2009-1-2).

Son yıllarda yöresel yemek kavramının sürdürülebilir turizm uygulamalarında, somut olmayan kültürel miras kapsamında, kültür turizmi, kırsal turizm ve gastronomi turizmi gibi başlıklar ile bağlantılı olarak incelendiği görülmektedir (Arıkan, 2017:2062). Yerel gıda üreticileri, şefler ve turistler gibi yerel mutfak içerisinde dâhil edilen mutfak paydaşları arasında bağlantı kurulmasını sağlayarak gastronomi turizminin korunmasına katkıda bulunan yöresel yemekler, sürdürülebilir turizmin sağlanmasına yönelik ihtiyaçları karşılayabilme potansiyeline sahip bir alan olarak görülmektedir (Eren, 2017:56).

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği hızlı ve çabuk yemek yeme alışkanlıkları gelenekselden uzaklaşan bir yemek kültürü anlayışının gelişmesine neden olmuş ayrıca yöresel olarak değerlendirilen gastronomik değerlerin yitirilmesine zemin hazırlamıştır (Özkaya vd., 2013:14). Bu doğrultuda yaşanan değişim ve bir şeylerin sürdürülemez olmasının fark edilmesiyle belirmeye başlayan kaygı, zaman içerisinde sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkmasına ortam hazırlayan başlıca etmen halini almıştır (Şahin, 2004:6).

Sürdürülebilir turizmde doğal, kültürel ve sosyal kaynakların sürdürülebilir şekilde korunması ve devamlılığının sağlanmasına teşvik edilmesinin (Yüncü, 2010:27) sürdürülebilir gastronomi turizminin amaçları ile bağlantılı olduğu görülmektedir (Kaşlı vd., 2015:29). Gastronomi, sürdürülebilir turizm endüstrisi

içerisinde bir kaynak olarak değerlendirildiğinde hem destinasyonun hem de bu doğrultuda kullanılan yemeklerin değerini arttırarak söz konusu bölgenin yerel kimliğe sahip yiyecekleriyle ifade edilmesine imkân vermektedir. Bu yöresel ve otantik kavramların tümü, üretim ve tüketim arasında kurduğu bağ ile sürdürülebilir gastronomi turizmi açısından değerlendirildiğinde oldukça önemli bir konumda bulunduğu görülmektedir (Yurtseven, 2011: 19).

Sürdürülebilir gastronomi turizmi, turistlerin bölgedeki insanlar ile etkileşim sağlamalarını, tarım alanları ve tarımsal faaliyetlere yönelmelerini, yöresel ürünler ve geleneksel mutfaklar ile yakın temas halinde olmalarına olanak sağlamaktadır (Yurtseven ve Karakaş, 2013:98). Bu doğrultuda yemek kavramı sürdürülebilir gastronomi turizmi içerisinde önemli bir noktaya işaret etmektedir. Yöresel yemeklerin tüketiminin artması sahip olduğu bölgenin ekonomik yapısını güçlendirecek, bir çarpan etkisi yaratacaktır. Yöresel yemekler ve yerel mutfak bir değer olarak bölgeye sembolik özellikler kazandıracaktır (Yüncü, 2010:30). Bu açıdan yöresel yemekler özellikle turistler için popüler bir seçenek olarak değerlendirilebileceği gibi sürdürülebilirliğe katkı sağlanacağı da belirtilmektedir (Sims, 2009:322).

2.2. Sürdürülebilir Gıda Uygulamaları

Sağlıklı beslenmeye ve yerel mutfakların sürdürülebilirliğine dikkat çekmek amacıyla çeşitli faaliyetler yapılmaktadır (Görkem ve Öztürk, 2018:217). *Slow food*, yöresel yemek kültürü ve geleneklerinin unutulmamasını sağlamak, hızlı yaşamın getirdiği alışkanlıklar ile mücadele etmek için herkesin iyi, temiz ve adil gıdaya ulaşmasını amaç edinerek kurulmuş küresel bir kuruluştur (Slow Food International, 2015). 1986 yılında Carlo Petrini öncülüğünde oluşturulan bu hareket içerisinde (Radstrom, 2011:92), gıda ürünlerinin biyolojik çeşitliliğinin korunmasına yönelik tanıtım projeleri; belirli bir bölgenin tarihi-kültürel kimliğinin geliştirilmesi ve korunması; yerel ürün bilgisinin ve kullanımının

artması ve günlük beslenme alışkanlıklarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yer almaktadır (Slow Food International, 2013:6).

Sürdürülebilir ve kaliteli gıdayı savunurken aynı zamanda geleneksel tarım üretimini tehdit eden işlenmiş gıda endüstrisine karşı korumayı amaç edinen Slow Food, Nuh'un Ambarı (Ark of Taste), Presidia, İyi Tatlar Pazarı (Markt des Guten Geschmacks), Afrika'da Bin Bahçe (Thousand Gardens in Africa), Yeryüzü Pazarı (Earth Markets), Slow Fish, Cheese, AsiO Gusto, Euro Gusto, Slow Food Pazarı gibi birçok etkinlik düzenleyerek daha fazla insana ulaşarak farkındalık sağlamaya çalışmaktadır. Tüm bu etkinliklerin ortak amacı; sürdürülebilir gıda üretimini yaymak, geleneksel uygulamaları desteklemek, yöresel gıdaların kültürel boyutta farkındalığını sağlamak, yok olma tehlikesi altındaki geleneksel ürünleri, yerel tohumları ve yöresel yemekleri korumaktır (Paksoy ve Özdemir, 2014:1513-1517).

Cittaslow slow food hareketi içerisinde gelişmiş, şehirlerin sahip oldukları değerler ile birlikte bağdaşarak sürdürülebilirlik kazanmasını amaçlayan (Radstrom, 2011:91-92), yerel ve geleneksel kültürü koruyan bir harektir (Tranter, 2010:158). *Cittaslow* felsefesi içerisinde doğal ve geleneksel beslenme çerçevesinde doğal yaşamı korumak ile birlikte yerel ürünlerin kent yaşamında kullanımını arttırmak, fast food markalarıyla rekabet edemeyen yerel üreticiyi korumak da yer almaktadır (Görkem ve Öztürk, 2014:12).

The Local Food Movement (Yerel beslenme hareketi), organik beslenme ve sürdürülebilir tarım faaliyetlerini birleştirerek, insanların tükettiği yiyecekler hakkında söz söylediği ve tavır aldığı bir durumun tarifi olarak adlandırılmaktadır. ABD merkezli yerel beslenme hareketi üretici ve tüketici arasındaki mesafeyi yerellik kıstası olarak almakta ve her eyaletin kendi ürettiği ürünleri tüketmesini hedef almaktadır (Food Print, 2019). Yerel beslenme

hareketinde kendi bölgesinde üretilen ürünleri tüketen kişiler için *Locavores* (Yerel Beslenen) kelimesi kullanılmaktadır. Hareket yerel üretim ve tüketim açısından ürettiği farkındalık ile hızla yaygınlaşmaya devam etmektedir (Kanık, 2014: 15).

2.3. İthal Gıda Ürünlerinin Mutfaklarda Kullanımı ve Yöresel Yemekler Üzerindeki Etkileri

Günümüzde hammadde olarak üretilen ürünlerde başlayan değişim ile birlikte işlenmiş gıda ürünleri ve tatlandırılmış ürünler günlük beslenme rutininde daha fazla yer edinmeye başlamıştır (Lin, 2014). Beslenme alışkanlıklarında meydana gelen bu değişimle birlikte sürdürülebilir anlayışın yaygınlaşması tüketicilerin tabağındaki yemeklerin hangi malzemelerden oluştuğu, bu malzemelerin nasıl üretildiği, işlendiği ve nereden geldiği gibi detaylarla daha fazla ilgilenmesine yol açmıştır (Ly, 2017). Bunlar yöresel yemeklerin lezzet kimliğini koruyup sürdürülebilirliğinin sağlanmasında oldukça önemlidir (Görkem ve Öztürk, 2018:217).

Yöresel yemeklerin en önemli özellikleri bölge topraklarında yetiştirilen yöresel ürünlerin (Acar, 2016:136) geleneksel araç-gereçler ve yöntemler kullanılarak, asıl tarif ve ölçülerin değiştirilmeden aynen uygulanması olarak sıralanmaktadır. Ayrıca yemeği yapacak kişinin bilgi ve tecrübesi de önemli olarak görülmektedir (Görkem ve Öztürk, 2018:217). Başaran (2016), tüketiciler tarafından yöresel gıda ürünlerinin atalarımızdan kalma yadigar gıda ürünleri olarak algılandığını belirtmiştir.

Yerel gıda ürünü ile yerel olmayan gıda ürünü arasındaki ayrımı yaparken en belirleyici olan faktör üretildiği ve tüketildiği yer arasındaki mesafe olarak belirtilmektedir (Rahnama, 2017:350). Fransa'nın Champagne bölgesinde üretilen Şampanya gibi Florida portakalı, Antigua kahvesi, Malatya kayısı,

Parma jambonu, Roquefort peyniri, Kayseri pastırması (Tekelioğlu, 2016:118) üretildiği yerin özelliklerini almış, geleneksel yöntemlerden geçerek özgünlük kazanmış, üretildiği yöreler ile arasında güçlü bir bağ oluşmuş ürünlerdir (Hoşcan, 2018:394). Bu durumda farklı bölgelerde üretilen veya ithal olarak elde edilen gıda ürünleri yöresel lezzetlerin değişerek olumsuz olarak etkilenmesine neden olmaktadır (Görkem ve Öztürk, 2018:218).

Küreselleşmenin hız kesmeden devam ettiği günümüz şartlarında dünya artık tek bir pazar halini almış, temel gıda ürünlerinde bile bazı ülkelerde ithal olarak getirilen ürünler yöresel ürünlere ikame olarak kullanılmaya başlanmıştır (Köksal, 2014:162). Tüketici davranışları ve zevklerinde belirgin değişimlere neden olarak standart beslenme kalıpları ve tek tip beslenme şeklinin yaygınlaşmasına neden olan küreselleşme yöresel ürünler üzerinde bir engel halini almıştır (Tekelioğlu, 2016:118). Türkiye’de bu küresellikten oldukça etkilenmiş, bakkalların yerini alan büyük süpermarketlerin raflarında ithal ürünler çok daha fazla yer almaya başlamıştır (Doğan, 2005:3). İthal gıda ürünlerinin gıda ürünleri piyasasında yer edindiği alanın büyüklüğü, ülke ekonomisi için bir eksi olarak görülürken yöresel mutfakların sahip olduğu değerlerin sürdürülebilirliğinin sağlanması noktasında da düşündürücü boyutlara ulaşmaktadır (Görkem ve Öztürk, 2018: 218).

Yöresel gıda ürünlerinin kullanımı ve yöresel gıda ağlarının yaygınlaşmasının çevresel, sosyal, ekonomik ve sağlık gibi çeşitli alanlarda sağladığı faydalar göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Yöresel gıda tüketimi ile birlikte sürdürülebilir üretim çeşitleri desteklenmekte, kentsel ve kırsal alanda yaşayan insanları bir araya getirerek tüketicilerin yiyeceklerin kaynağına yabancılık hissetme eğilimini azaltmakta, yerel üreticiyi ve yerel işletmeciyi destekleyerek ekonomiye katkı sağlamakta, mevsimsel gıda ürünlerinin mevcudiyetini ve çeşitlerini arttırarak taze ve işlenmemiş gıdaların satın alınmasına teşvik

edilmesine katkı sağlanmaktadır (Pearson vd., 2011:888-889). Yöresel gıda ürünlerinin sürdürülebilirliğe ilişkin sağladığı tüm bu yararları karşın ithal gıda ürünlerinin raflarda daha ekonomik miktarlarda yer alması tercih edilebilirliğinin yükselmesine neden olmaktadır. Çin, Kanada, Vietnam gibi çeşitli ülkelerden ithal edilerek ülkemize getirilen ürünlerin Türkiye’de üretimi gerçekleştirilen ürünlere kıyasla daha uygun fiyatlarda tüketiciye sunulması başta yerel gıda üreticileri olmak üzere ülke ekonomisine büyük zararlar vermektedir. Bir yandan da ithal gıda ürünlerinin yöresel yemeklerin hazırlanmasında kullanıldığı düşünüldüğünde, yöresel mutfak değerleri ve lezzetlerinin özünün kaybolmasına neden olmaktadır (Görkem ve Öztürk, 2018:218).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bölgelerdeki var olan kültürel birikim ile yoğrulmuş ve günümüz sofralarına taşınmış yöresel yemekler özelliklerini bulunduğu konumun coğrafi özelliklerinden, ikliminden, dini inanışlarından ve en çok da yörede yetişen ürünlerden almaktadır. Son zamanların ekonomik değişiklikleri, kullanılan çeşitli politikalar, üretim ve tüketim arzının dengelenememesi ve toplumda görülen sosyo-kültürel değişimler sonucu mutfaklarda ithal gıda ürünleriyle daha çok karşılaşmaktadır. Ancak ithal gıda ürünlerinin bu denli yaygınlaşarak ulaşılabilir ve tercih edilebilir hale gelmesi mutfak kültürlerinin ve yöresel yemeklerin korunması adına bir tehdit oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı bu duruma dikkat çekmek olup, Selçuk ve Necmettin Erbakan Üniversitesi’nde mutfak uygulama dersine giren akademisyenler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Mutfaklarda eğitim gören öğrenciler, geleceğe yön verecek birer birey ve yapıtadır. Dolayısıyla bu konuda onları bilgilendirip bilinçlendirecek, yön verecek akademisyenlerin yöresel yemek kültürünün korunması ve ithal gıda ürünü tehdidine karşı görüş ve tutumları önem arz etmektedir. Böyle bir

çalışmanın akademisyenlere ve alanın gelişimine ışık tutabileceği düşünülmektedir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. 2018-2019 eğitim öğretim yılında Konya’da bulunan iki devlet üniversitesinde mevcut olan Gastronomi ve Mutfak Sanatları bölümünde görev yapan akademik personel çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Tipik örnekleme; örneklemin araştırma problemi ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıda durumdan tipik olan biriyle oluşturulmasıdır (Büyüköztürk vd., 2008). Bu yöntemin seçilmesindeki neden ise incelenen konuyu en iyi yansıtacak elemanların seçimini öngörmesidir. Araştırmanın yürütüldüğü sırada 2 üniversitede mutfak uygulama dersine giren ve alanda çalışan 4 öğretim elemanı, 1 doçent, 3 öğretim üyesi bulunmaktadır. 1 akademisyen görüşmeyi kabul etmediğinden görüşmeler 7 akademisyen ile gerçekleştirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırmada nitel veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Görüşmeler 28.11.2018 – 17.12.2018 tarihleri arasında katılımcılardan randevu alınarak odalarında yüz yüze ve birebir gerçekleştirilmiş olup, ortalama 30 dk. sürmüştür. Veri kaybına sebebiyet vermemek amacıyla katılımcıların izni alınarak görüşmelerde ses kaydı yapılmıştır. Katılımcılara yöneltilen sorular aşağıda yer almaktadır:

1. Yöresel bir yemeğin lezzetine etki eden faktörler nelerdir?

2. Yöresel lezzetlerin tarihsel süreçte değişime uğradığını düşünüyor musunuz?
3. Size göre yöresel lezzetlerin değişiminde etkili olan nedenler nelerdir?
4. Yöresel yemeklerin hazırlanmasında kullanılan malzemeler yemeğin lezzetine ne ölçüde etki etmektedir?
5. Yöresel yemeklerin hazırlanmasında ülkenin farklı bölgelerinde üretilmiş malzemelerin kullanımını uygun buluyor musunuz?
6. Yöresel yemeklerin hazırlanmasında ithal malzemelerin kullanımını uygun buluyor musunuz?
7. Yöresel yemeklerin hazırlanmasında ithal malzemelerin kullanımını geleneksel lezzetlerin tahrip olması adına tehdit olarak görüyor musunuz?
8. İthal malzemelerin kullanımı nedeniyle yöresel lezzetlerin bozulması riskine ilişkin önerileriniz ne olurdu?
9. Yerel lezzetlerin korunması için toplum ve ilgili devlet kurumlarına düşen görevler nelerdir?
10. İthal malzemelerin (Türkiye’de üretimi yapılmayanlar hariç) ülkeye girmesine sınırlama getirilmesi önerisine yorumunuz nedir?

Görüşme soruları Görkem ve Öztürk’ün (2018) çalışmalarında kullanmış olduğu sorulardan hareketle çalışmanın amacına uygun bir biçimde düzenlenmiştir. Hazırlanan forma ilişkin alanında uzman iki öğretim üyesine uzman görüşü için başvurularak gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Tüm görüşmeler ve kodlamalar, aynı araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada görüşme formundan elde edilen veriler önce yazıya dökülmüş, listelendikten sonra da kategorilere

ayrılmıştır. Görüşme yapılan akademisyenlerin kimliğinin gizli kalması amacıyla katılımcılara birer kod verilmiştir. "K1" bir numaralı katılımcının görüşlerini belirtmektedir.

3.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmanın verileri içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Öncelikle edinilen ses kayıtlarının harfiyen yazılı dökümleri bilgisayar ortamında gerçekleştirilmiş ve 7 akademisyene ait yaklaşık 15 sayfalık bir veri seti elde edilmiştir. Her bir katılımcı, 1'den 10'a kadar numara verilerek kodlanmıştır. K1 biçiminde ifade edilen bir kodlama, görüşme yapılan 1. katılımcı anlamına gelmektedir. Daha sonra görüşmeciler tarafından verilen cevaplar birbiri ile ilişkisine göre gruplandırılmıştır. Oluşturulan bu gruplardaki ifadelere göre taslak temalar oluşturulmuştur. Bu temalar ana tema başlıkları altında toplanmış, yapılan ilk analizler yeniden değerlendirilmiş, daha sonra alt kategorilere ayrılmıştır. Kategoriler ise temalar içerisinde en fazla tekrar edilen ifadelerden oluşmaktadır. Tablolarda yer alan kategorilerin yanında parantez içinde ifadenin tekrar edilme sıklığına yer verilmiştir. Tema ve ana temaları en iyi yansıtan ifade örnekleri seçilerek, bulgular literatürde yer alan diğer araştırmalarla kıyaslanarak yorumlanmıştır. Ayrıca ifadelerden örnek alıntılar yapılarak konu zenginleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırma grubunu oluşturan katılımcılara yönelik bilgiler Tablo 1'de belirtilmektedir. Çalışmaya katılan akademisyenlerin 2'si kadın, 5'i ise erkektir. Katılımcılardan 1 kişinin doçent, 3 kişinin doktor öğretim üyesi ve 4 kişinin ise öğretim elemanı olarak çalıştığı belirlenmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara Yönelik Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Unvan
K1	Erkek	Doçent
K2	Kadın	Dr. Öğr. Üyesi
K3	Kadın	Dr. Öğr. Üyesi
K4	Erkek	Dr. Öğr. Üyesi
K5	Erkek	Öğretim Elemanı
K6	Erkek	Öğretim Elemanı
K7	Erkek	Öğretim Elemanı

Alanyazın, veri toplama aracı ve analizinden ortaya çıkan kategoriler sırasıyla; yöresel yemeğin lezzetine etki eden faktörler, yöresel lezzetlerin tarihsel süreçte uğradığı değişim, yöresel lezzetlerin değişiminde etkili olan nedenler, yöresel yemeklerin hazırlanmasında kullanılan malzemelerin yemeğin lezzetine etkisi, yöresel yemeklerin hazırlanmasında farklı ülkelerde üretilmiş malzemelerin kullanımı, yöresel yemeklerin hazırlanmasında ithal malzemelerin kullanımı, yöresel yemeklerin hazırlanmasında ithal malzemelerin kullanımının geleneksel lezzetleri tahrip etmesi, ithal malzemelerin kullanımı nedeniyle yöresel lezzetlerin bozulması, yerel lezzetlerin korunması için toplum ve ilgili devlet kurumlarına düşen görevler ve ithal malzemelerin (Türkiye’de üretimi yapılmayanlar hariç) ülkeye girmesine sınırlama getirilmesi olarak özetlenebilir. Tablo 2’de görüşme sonuçlarında ortaya çıkan kategoriler ve temalar ayrıntılı belirtilmiştir ve bulgular bu temalar ışığında sunulacaktır.

Tablo 2. İçerik Analizinden Ortaya Çıkan Tema ve Alt Kategoriler

Temalar
1. Yöresel Yemeğin Lezzetine Etki Eden Faktörler 1.1. Kullanılan malzemelerin yerel ve orijinal olması 1.2. Bölgeye özgü yöntem ve tekniklerle pişirilmesi 1.3. Kullanılan materyal, pişirme araç gereçlerinin orijinal olması 1.4. Yöre halkının yemeği yapmış olması ve yemeği yapan kişilerin yemeğin tarifine uygun işlem basamaklarını tam olarak yerine getirip getirmemesi
2. Yöresel Lezzetlerin Tarihsel Süreçte Değişime Uğrayıp Uğramadığı 2.1. Değişime uğramıştır 2.2. Küçük çaplı değişimlere uğramıştır
3. Yöresel Lezzetlerin Değişiminde Etkili Olan Nedenler 3.1. Gelişen teknoloji 3.2. Turizm İşletmelerinde şeflerin kendi yorumunu yemeğe katması

<p>3.3. Yemeğin içeriğinde kullanılan ana malzemenin değişimi</p> <p>3.4. Geleneksel yemeklerin diğer nesillere aktarımının bilgi eksikliği nedeniyle doğru yapılmaması</p> <p>3.5. Yemeklerde bir standardizasyonun olmaması</p> <p>3.6. İşin ehli insanlar tarafından yemeklerin yapılmayışı</p> <p>3.7. Bölgede yemeğin yapımında kullanılan bazı baharat ve otların üretiminin azalması</p> <p>3.8. Kadınların çalışma hayatında yer almaya başlaması</p>
<p>4. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında Kullanılan Malzemelerin Yemeğin Lezzetine Ne Ölçüde Etki Ettiği</p> <p>4.1. Büyük ölçüde etki etmektedir</p>
<p>5. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında Ülkenin Farklı Bölgelerinde Üretilmiş Malzemelerin Kullanımının Uygun Olup Olmadığı</p> <p>5.1. Uygun bulmuyorum</p> <p>5.2. Kısmen uygun bulmuyorum</p>
<p>6. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında İthal Malzemelerin Kullanımının Uygun Olup Olmadığı</p> <p>6.1. Uygun bulmuyorum</p>
<p>7. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında İthal Malzemelerin Kullanımının Geleneksel Lezzetleri Tahrip Etmesi Açısından Bir Tehdit Olarak Görülüp Görülmediği</p> <p>7.1. Tehdit olarak görüyorum</p>
<p>8. İthal Malzemelerin Kullanımı Nedeniyle Yöresel Lezzetlerin Bozulma Riskine İlişkin Öneriler</p> <p>8.1. Yöresel ürünlerde coğrafi işaret uygulamasının artması</p> <p>8.2. Yöresel üründe kullanılan tüm hammaddelerin, malzemelerin üretilmesini teşvik etmek, sürekliliğini sağlamak</p> <p>8.3. Yöresel yemeklerde yerel ürünler kullanılması</p> <p>8.4. Dıştan gelen ürünlerin bilinen bir yemekte çok fazla kullanılmaması</p>
<p>9. Yerel Lezzetlerin Korunması İçin Toplum ve İlgili Devlet Kurumlarına Düşen Görevler</p> <p>9.1. Yöresel lezzet ve yerel ürünlerin kayıt altına alınması</p> <p>9.2. Yöresel ürünlerin tanıtımına önem verilmesi</p> <p>9.3. Yöresel ürünlerin ambalajlarında içeriğe dair etiket okuryazarlığı</p>
<p>10. İthal Malzemelerin (Türkiye’de Üretimi Yapılmayanlar Hariç) Ülkeye Girmesine Sınırlama Getirilip Getirilmemesine İlişkin Düşünceler</p> <p>10.1. Sınırlama getirilmelidir</p> <p>10.2. Denetimler yapıldığı sürece sınırlandırma yapmaya gerek yoktur</p> <p>10.3. Ürün bizde hiç üretilmiyorsa veya üretilmesi imkânsızsa sınırlandırma yapmaya gerek yoktur</p>

4.1. Yöresel Yemeğin Lezzetine Etki Eden Faktörler

Katılımcılara yöresel yemeğin lezzetine etki eden faktörler sorulduğunda (Tablo 3) tümü kullanılan malzemelerin yerel ve orijinal olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Aynı gruptan üç katılımcı ise yemeğin bölgeye özgü yöntem ve tekniklerle pişirilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Yöre halkının yemeği yapmış olması ve yemeğin tarifine uygun işlem basamaklarını tam olarak yerine getirip

getirmesi gerektiğini düşünenlerin sayısı 3'tür. Katılımcılardan ikisi ise yemek yapımında kullanılan materyal ve pişirme araç gereçlerinin orijinal olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Tablo 3. Yöresel Yemeğin Lezzetine Etki Eden Faktörler Teması ve Kategoriler

Kategori	Örnek Alıntı
Kullanılan malzemelerin yerel ve orijinal olması (7 Katılımcı)	<i>"Yöresel bir yemeğin malzemelerinin tabii ki o yöreye ait olması gerekiyor, orijinal olması gerekiyor. Mesela kuymaktan örnek verelim. Bunda mutlaka kuymak peynirinin kullanılması gerekiyor. Mısır unu bile etkiliyor, orijinal peynir kullanılması gerekiyor. Ama onun yerine işletmeler ne yapıyor dil peyniri kullanıyor. Çünkü daha ucuz. Onu biraz da su da bekletiyorlar tuzu gitsin diye. Dolayısıyla o orijinal olmuyor. Hatta kullandığı tereyağının bile yayladan gelen tereyağı olması gerekiyor. Bizimkiler ne yapıyor gidip marketten ucuz alıp haliyle kaliteyi bozuyorlar."</i> (K1)
Bölgeye özgü yöntem ve tekniklerle pişirilmesi (3 Katılımcı)	<i>"Yöresel bir yemeğin içerisinde yer alan o yöreye ait malzemeler, yöresel tarif ve ölçülerin kullanımı, kullanılan araç gereçler hatta yemeği pişirmede kullanılan odunun cinsi bile doğrudan lezzeti etkiler."</i> (K7)
Kullanılan materyal, pişirme araç gereçlerinin orijinal olması (2 Katılımcı)	<i>"Kullanılan materyal bile çok önemli. Mesela aslında bakır tava ile yapılıyorsa bakır tavada yapılması lazım. Teflon tava olmaz o bile tadını değiştiriyor."</i> (K1)
Yöre halkının yemeği yapmış olması ve yemeğin tarifine uygun işlem basamaklarını tam olarak yerine getirip getirmesi (3 Katılımcı)	<i>"Yöre halkının yemeği yapmış olması yemeğin lezzetini oldukça etkiler."</i> (K2)

4.2. Yöresel Lezzetlerin Tarihsel Süreçte Değişime Uğrayıp Uğramadığı

Tablo 4'te katılımcılara yöresel lezzetlerin tarihsel süreçte değişime uğrayıp uğramadığı sorulmuştur. Katılımcıların büyük çoğunluğu (5 kişi) soruya değişime uğramıştır şeklinde yanıt vermişlerdir. İki katılımcı ise yöresel lezzetlerin tarihsel süreç içerisinde küçük çaplı değişimlere uğradığını ifade etmişlerdir.

Tablo 4. Yöresel Lezzetlerin Tarihsel Süreçte Değişime Uğrayıp Uğramadığı

Teması ve Kategoriler

Kategori	Örnek Alıntı
Değişime uğramıştır (5 Katılımcı)	<i>“Yöresel lezzetler zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Yeni yaşam koşulları ile eski koşulların farklılığı ve buna bağlı olarak eski yemek tariflerinin tam olarak uygulanamaması, yeni kuşakların yeni tat arayışları ayrıca ekilip biçilen ürünlerin yetiştirildiği toprağın, tohumun, kullanılan ilaçların ve su kaynaklarının zamanla özelliklerinin değişiminin yöresel lezzetleri de değiştirdiğine inanıyorum.”(K7)</i>
Küçük çaplı değişimlere uğramıştır (2 Katılımcı)	<i>“Yöresel yemekler küçük küçük değişime uğramış olabilir. Mesela yöresel yemeklerle ilgili bir şeyi internete yazdığınız zaman kırk çeşit tarif çıkıyor. Ama halka indiğimiz zaman halk yine klasiği yapıyor.”(K1)</i>

4.3. Yöresel Lezzetlerin Değişiminde Etkili Olan Nedenler

Katılımcıların yöresel lezzetlerin değişiminde etkili olan nedenlere dair görüşleri sekiz gruba ayrılmıştır. Bunlar; gelişen teknolojinin etkisi, turizm işletmelerinde çalışan şeflerin kendi yorumlarını yemeğe katması, yemeğin içeriğinde bulunan ana malzemenin değiştirilmesi, geleneksel yemeklerin diğer nesillere aktarımının bilgi eksikliği nedeniyle doğru yapılamaması, yemeklerde bir standardizasyonun olmaması, işin ehli insanlar tarafından yemeklerin yapılmayışı, yemeğin yapımında kullanılan bölgeye has baharat ve otların üretiminin azalması ve kadınların çalışma hayatında sıklıkla yer almaya başlamalarıdır.

Tablo 5. Yöresel Lezzetlerin Değişiminde Etkili Olan Nedenler Teması ve Kategoriler

Kategori	Örnek Alıntı
Gelişen teknoloji (2 Katılımcı)	<i>"Bence tüketici beklentileri oldukça etkili. Çünkü üretim koşulları farklı, hijyenik şartlarda bazı değişiklikler yapılabilir. Teknolojinin oldukça etkili olduğunu düşünüyorum. Çünkü artık ürünler endüstriyel olarak üretilmeye çalışılıyor. Bu da tabii orijinalliğinin etkilenip değişmesine neden oluyor". (K2)</i>
Turizm işletmelerinde şeflerin kendi yorumunu yemeğe katması (1 Katılımcı)	<i>"Bence mesela restoranlardaysa oradaki şeflerin kendi yorumunu yemeğe katması . Mesela tiridin üstüne adam salçalı sos yapıp döküyor. Halbuki aslında bu yok, biraz iskendervari yapıyor. Daha yumuşak bir lezzette olsun diye üzerine tereyağı döküyor gibi..yani kendi yorumlarını katması olabilir."(K1)</i>
Yemeğin içeriğinde kullanılan ana malzemenin değişimi (1 Katılımcı)	<i>"Şartlara göre değişebilir. Diyelim ki belirli dönemlerde, kıtlığın olduğu dönemlerde kırmızı et alamayanlar yemeği kırmızı et yerine tavukla yapmışlar. Bunu da görüyoruz zaman zaman."(K1)</i>
Geleneksel yemeklerin diğer nesillere aktarımının bilgi eksikliği nedeniyle doğru yapılmaması (1 Katılımcı)	<i>Yöresel yemekleri yapan kişiler değişiyor. Nesiller değişiyor. Yöresel yemeğin üretiminin aslı bilinmiyor, ne yapılması gerektiği yeterince aktarılmıyor. Yapılması gerekenlerle ilgili bilgi eksikliği var bu da değişime neden oluyor."(K2)</i>
Yemeklerde bir standardizasyonun olmaması (1 Katılımcı)	<i>"Standart yok işte. Standart demek reçetelendirmek demek. Gram gram bunları yazmak demek. Ve yemeğin içine hiçbir oynama yapılmayacak demek. Eğer biz gerçekten yöresel Türk mutfağı diyorsak ve biz yüzyıllar boyu sürdürülebilir kültürel miras olarak aktaracaksak içindeki tuzun gramı dahi oynamayacak. Aslını koruyacağız yani."(K3)</i>
İşin ehli insanlar tarafından yemeklerin yapılmayışı (1 Katılımcı)	<i>"Maalesef işin ehli insanlar ortada, görünürde yok. İşin ehli olmayan ev hanımları, internet sitelerini ben çok takip ediyorum. Her eline bıçak alan, her kaşık kepçe alan kendi mutfağında çekim yapıyor. Stüdyo gibi kullanıyor ve kendisine göre yorumluyor."(K3)</i>
Bölgede yemeğin yapımında kullanılan bazı baharat ve otların üretiminin azalması (1 Katılımcı)	<i>"Tabii ki bölgede kullanılan gıdaların ekilip dikilmesinde azalma meydana gelmesi halinde bunlar da etkiliyor. Geçmişte mesela otlar çok yakından tanınıyordu ama günümüzde o deneyime sahip olmadığı için büyük bir çoğunluğu şimdi çok fazla bilinmiyor. Dolayısıyla eski yemeklerin büyük bir çoğunluğu bu sebeple yapılmıyor."(K4)</i>
Kadınların hayatında yer almaya başlaması (1 Katılımcı)	<i>"Kadınların ekonomiye katkı yapmak için iş hayatına daha çok atılması, eskiden beridir evlerde yapılan yemeklerin zaman içerisinde unutulması ya da yoğun iş temposundan dolayı yemeklerin daha kolay yoldan yapılmak istenmesi, yeni tat arayışları sonucunda yemeklerin içerisindeki malzemelerin eklenip veya eksilmesi vb. sebeplerle yöresel lezzetlerimiz zamanla değişmektedir."(K7)</i>

4.4. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında Kullanılan Malzemelerin Yemeğin Lezzetine Ne Ölçüde Etki Ettiği

Tablo 6'da yöresel yemeklerin hazırlanmasında kullanılan malzemelerin yemeğin lezzetine ne ölçüde etki ettiği sorusuna katılımcıların tamamının "büyük ölçüde etki etmektedir" şeklinde yanıt verdikleri görülmektedir.

Tablo 6. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında Kullanılan Malzemelerin Yemeğin Lezzetine Ne Ölçüde Etki Ettiği Teması ve Kategoriler

Kategori	Örnek Alıntı
Büyük ölçüde etki etmektedir. (7 Katılımcı)	"Vallahi çok etki ediyor. Mesela Konya'nın Tarhun otu çorbasını düşündüğünde o otu kullanmayı bilmiyorsan, fazla veya eksik attığında istediğin lezzeti elde edemezsin. Dolayısıyla gıdayı tanımak, yemeği tanımak çok önemli bir nokta. Bölgede yetişen otların tamamı bence yemekte çok çok büyük bir etkiye sahip."(K4)

4.5. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında Ülkenin Farklı Bölgelerinde Üretilmiş Malzemelerin Kullanımının Uygun Olup Olmadığı

Tablo 7'de katılımcılara yöresel yemeklerin hazırlanmasında ülkenin farklı bölgelerinde üretilmiş malzemelerin kullanımının uygun olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Altı katılımcı kullanımı uygun bulmazken, bir katılımcı kısmen uygun bulmadığını ifade etmiştir.

Tablo 7. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında Ülkenin Farklı Bölgelerinde Üretilmiş Malzemelerin Kullanımının Uygun Olup Olmadığı Teması ve Kategoriler

Kategori	Örnek Alıntı
Uygun bulmuyorum (6 Katılımcı)	<i>"İklimi, bitki örtüsü, su kaynakları, o malzemenin yetiştirilme yöntemi vb. özelliklerinin o yöreye özgü olmasından dolayı uygun bulmuyorum."</i> (K7)
Kısmen uygun bulmuyorum (1 Katılımcı)	<i>"Tabi ki bu yemeğin anonim olup olmamasına göre değişir. Tarhana çorbasını örnek veriyorum. Anonim bir yemektir. Aşure anonimdir. Tabi ki ne olacak bu tip yemekler. Kendi içinde bulunduğu yörelerin ürünlerine göre yapılacak. Belki bunu her yemek için standardize etmekten bahsedemeyiz bu durumda. Ama belli başlı yani Türk mutfağına özgü yemekler için bunu yapabiliriz ama anonim olarak bilinen yapılan yemekler, içecekler için bunu yapamayız. Çünkü onlar kendi içerisinde bulunduğu yörenin ürünlerinden yapılmak zorunda. Ulaşılabilirlik çok önemli, imkân durumu zaten çok önemli."</i> (K3)

4.6. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında İthal Malzemelerin Kullanımının Uygun Olup Olmadığı

Tablo 8'de sorulan "yöresel yemeklerin hazırlanmasında ithal malzemelerin kullanımının uygun olup olmadığı" sorusuna katılımcıların tamamı "uygun bulmuyorum" yanıtını vermişlerdir.

Tablo 8. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında Ülkenin Farklı Bölgelerinde Üretilmiş Malzemelerin Kullanımının Uygun Olup Olmadığı Teması ve Kategoriler

Kategori	Örnek Alıntı
Uygun bulmuyorum (7 Katılımcı)	<i>"Hayır, uygun bulmuyorum. Yemeği yaparken o yöreye ait ürünün kullanılması önemli olan nokta. Başka yöreden getirilen ürünlerle aynı o lezzeti yakalamak mümkün değil. Mesela Van'ın otlu peyniri Konya'da da yapılabilir. Ancak peynirin özelliği zaten Van'da yetişen otların kullanılmasından geliyor. Otların farklı koku ve tatta olması o peyniri peynir yapan özellik aslında"</i> (K2)

4.7. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında İthal Malzemelerin Kullanımının Geleneksel Lezzetleri Tahrip Etmesi Açısından Bir Tehdit Olarak Görülüp Görülmediği

Katılımcılardan yöresel yemeklerin hazırlanmasında ithal malzemelerin kullanımının geleneksel lezzetleri tahrip etmesi açısından bir tehdit olarak görüp görmediği hususuna ilişkin bir değerlendirme yapmaları istenmiştir. Tablo 9’da da görüleceği üzere tüm katılımcılar ithal malzeme kullanımını bir tehdit olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 9. Yöresel Yemeklerin Hazırlanmasında İthal Malzemelerin Kullanımının Geleneksel Lezzetleri Tahrip Etmesi Açısından Bir Tehdit Olarak Görülüp Görülmediği Teması ve Kategoriler

Kategori	Örnek Alıntı
Tehdit olarak görüyorum (7 Katılımcı)	<i>“Tabii, görüyorum. Çünkü ithal ürünlerde ucuzluk olduğu zaman insanlar onu daha ucuz, düşük maliyetle elde etmek için ithal ürün kullanmaya başlayacaklar. Belli bir süre sonrada o yöresel ürün orada üretilmeyecek. Belki de yok olacak.”(K5)</i>

4.8. İthal Malzemelerin Kullanımı Nedeniyle Yöresel Lezzetlerin Bozulma Riskine İlişkin Öneriler

Tablo 10’da katılımcıların ithal malzemelerin kullanımı nedeniyle yöresel lezzetlerin bozulma riskine ilişkin önerileri verilmektedir. Bunlar sırasıyla; yöresel ürünlerde coğrafi işaret uygulamasını artırmak, yöresel ürünlerde kullanılan tüm hammaddelerin, malzemelerin üretilmesini teşvik etmek, dıştan gelen ürünlerin bilinen bir yemekte çok fazla kullanılmamasını sağlamak ve yöresel yemeklerde yerel ürünler kullanmaktır.

Tablo 10. İthal Malzemelerin Kullanımı Nedeniyle Yöresel Lezzetlerin Bozulma Riskine İlişkin Öneriler Teması ve Kategoriler

Kategori	Örnek Alıntı
Yöresel ürünlerde coğrafi işaret uygulamasının artması (3 Katılımcı)	“Geleneksel ürünlerimizin ve lezzetlerimizin yasal koruma altına alınabilmesi için coğrafi işaret vb. alanlara daha çok ilgi göstermemiz gerektiğini düşünüyorum.”(K7)
Yöresel üründe kullanılan tüm hammaddelerin, malzemelerin üretilmesini teşvik etmek, sürekliliğini sağlamak (2 Katılımcı)	“Benim önerim eğer bir yöresel ürün yapılacaksa o yöresel üründe kullanılan tüm hammaddelerin, malzemelerin üretilmesini teşvik etmek. Yani onları çoğaltmak ve sürekliliğini sağlamak.”(K5)
Dıştan gelen ürünlerin bilinen bir yemekte çok fazla kullanılmaması (1 Katılımcı)	“Yani bunda başlıca tabii ki dıştan gelen ürünlerin bilinen bir yemekte çok fazla kullanılmaması önemli bir nokta. Ama bunun dışında tabii ki yine de kullanmaya ihtiyaç duyuyorsanız muadilini kullanabiliyorsanız bu daha iyi. Mesela A otunu kullanıyorsunuz o A otuna en yakın lezzetteki hangisiyse ya da etken maddesi en yakın hangisiyse onu kullanmanız daha sağlıklı görünüyor.”(K4)
Yöresel yemeklerde yerel ürünler kullanılması (1 Katılımcı)	“İthal malzemelere gerek duymadan orijinal, yerel ürünler yani yöresel yemeklerde yerel ürünler kullanılması taraftarıyım. Künefeden örnek verdiğimiz gibi mutlaka oranın kadayıfı, oranın peyniri, oranın o yörenin tereyağı olmalı.”(K1)

4.9. Yerel Lezzetlerin Korunması İçin Toplum ve İlgili Devlet Kurumlarına Düşen Görevler

Katılımcıların yerel lezzetlerin korunması için toplum ve ilgili devlet kurumlarına düşen görevlere ilişkin vermiş oldukları yanıtlar Tablo 11’de verilmektedir. Tabloda da görüleceği üzere katılımcıların büyük çoğunluğu (5 kişi) yöresel lezzet ve yerel ürünlerin kayıt altına alınması gerektiğini düşünmektedir. Bunu takiben bir katılımcı yöresel ürünlerin tanıtımına önem verilmesini, bir diğer katılımcı ise yöresel ürünlerin ambalajlarında içeriğe dair etiket okuryazarlığı uygulamasının biran önce faaliyete geçirilmesini belirtmiştir.

Tablo 11. Yerel Lezzetlerin Korunması İçin Toplum ve İlgili Devlet Kurumlarına Düşen Görevler Teması ve Kategoriler

Kategori	Örnek Alıntı
Yöresel lezzet ve yerel ürünlerin kayıt altına alınması (5 Katılımcı)	"Toplumumuz ve ilgili devlet kurumlarımız, yöresel lezzetlerimizin zaman içerisinde unutulmadan ve tahrip olmadan yasal koruma altına alınması için koordineli olarak çalışmalar yapması başlıca görevlerdir. Ayrıca gün yüzüne çıkmamış lezzetlerimizin de araştırılması gerektiğini düşünüyorum."(K7)
Yöresel ürünlerin tanıtımına önem verilmesi (1 Katılımcı)	"Toplum yani bizim sosyal örgütlerimiz ve devletin bu yöresel ürünlere sahip çıkması, bunların tanıtımını yapması, gerekirse bunları teşvik için kredi vermesi ve bunların mutlaka üretilmesinin sağlanması gerekir."(K5)
Yöresel ürünlerin ambalajlarında içeriğe dair etiket okuryazarlığı (1 Katılımcı)	"Gıda mevzuatında endüstriyel olarak üretilen ürünlerin çeşitli özellikleriyle ilgili maddeler var. Üretimi sırasındaki basamaklar, hijyenik özelliklerin neler olması gerektiği yazıyor. Etiketne baktığımızda ürünün üretim tarihi, son kullanma tarihi, ürünü üretirken kullanılan katkı maddeleri yada kullanılan farklı ürünlerin neler olduğunu öğrenebiliyoruz. Ancak yöresel ürünlerde bu uygulama yok". (K2)

4.10. İthal Malzemelerin (Türkiye’de Üretimi Yapılmayanlar Hariç) Ülkeye Girmesine Sınırlama Getirilip Getirilmemesine İlişkin Düşünceler

İthal malzemelerin (Türkiye’de üretimi yapılmayanlar hariç) ülkeye girmesine sınırlama getirilip getirilmemesiyle ilgili soruya katılımcılar farklı cevaplar vermişlerdir. Bu soruya katılımcıların çoğu (4 kişi) sınırlama getirilmelidir şeklinde yanıt verirken, iki kişi denetimler yapıldığı sürece sınırlandırma yapmaya gerek olmadığını, bir kişi ise ürün ülkede üretilmiyorsa veya üretilmesi imkânsızsa sınırlandırma yapmaya gerek olmadığını düşünmektedir.

Tablo 12. İthal Malzemelerin (Türkiye’de Üretimi Yapılmayanlar Hariç) Ülkeye Girmesine Sınırlama Getirilip Getirilmemesine İlişkin Düşünceler Teması ve Kategoriler

Kategori	Örnek Alıntı
Sınırlama getirilmelidir (4 Katılımcı)	“Kesinlikle katılıyorum. Ülkemiz birçok ürünün yetişmesi için gerekli jeopolitik konuma, verimli topraklara sahiptir. Dolayısıyla devlet destekli üretim yapılmalı ve üreticiye gerekli destek sağlanmalı.”(K6)
Denetimler yapıldığı sürece sınırlandırma yapmaya gerek yoktur (2 Katılımcı)	“Ben bu konuda biraz ılımlıyım. Eğer gerekli denetlemeler yapılırsa sorun yok bence. Burada etkin denetimin yapılması önemli. Bu şekilde bir denetimle ürünün ülkede nereye, hangi bölgelere yayıldığı denetlenirse bence sorun yok.”(K2)
Ürün bizde hiç üretilmiyorsa veya üretilmesi imkânsızsa sınırlandırma yapmaya gerek yoktur (1 Katılımcı)	“Şimdi o malzemenin Türkiye’de üretilip üretilmemesiyle ilgili. Eğer o malzeme Türkiye’de belli teşviklerle ve kredi verilerek üretilebiliyorsa insanlar oraya yönlendirilebiliyorsa hiç getirmeye gerek yok. Ama o ürün bizde hiç üretilmiyorsa veya üretilmesi imkânsızsa yani bu ürün bizde hiç üretilmiyor ve bizim bunu dışardan almamız gerekiyorsa onlar gelebilir. Koşullar önemli.”(K5)

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada, yöresel yemeklerin gelecek nesillere aktarılmasında bir tehdit olarak görülen ithal gıda ürünleri ve bu ürünlerin kullanımının etkileri hakkındaki akademisyen görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda iki farklı devlet üniversitesinde ilgili alanlarda görev yapan 7 akademisyen ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Görüşmelerde ortaya çıkan temalar ve sonuçlarla ilintili ilk konu, yöresel yemeklerin lezzetine etki eden faktörler ile ilgilidir. Katılımcıların tamamı yöresel yemek yapımında lezzeti etkileyen en önemli unsur olarak kullanılan malzemelerin yerel ve orijinal olması gerektiğini düşünmektedirler. Literatürde bu bulguyu destekler nitelikte Hatipoğlu, Zengin, Batman ve Şengül (2013) de

çalışmalarında yerel malzemelerin yöresel yemek üretim aşamasında mutlaka kullanılması gerektiğini vurgulamışlardır. Cohen ve Avieli (2004) yemeğin özgün olabilmesi için, yapımında kullanılan malzemelerin orijinal olması gerektiğini savunmaktadır. Yöresel lezzetlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ve yöresel kültürün gelenekten geleceğe aktarılabilmesi için o bölgeye has malzemelerin (otların, baharatların) kullanımı önem arz etmektedir. Yerel malzemeler ve bu malzemeler kullanılarak hazırlanan yemekler bu bağlamda hem kendine has özellikleri ile direkt lezzete etki edecek hem de toplumlara değerlerini hatırlatıp korunmasına da yardımcı olabilecektir. Yemeklerin bölgeye özgü yöntem ve tekniklerle pişirilmesi ve yemeği pişirirken kullanılan materyal, pişirme araç ve gereçlerinin orijinal olması lezzete etki eden diğer önemli etmenlerdir. Yöresel yemeklerin bölgeye özgü teknikler ile sunulması bir mutfağı diğerlerinden ayıran en önemli özelliktir. Bu bulguyu destekler biçimde Aydoğdu ve Mızrak (2017) makale çalışmalarında Kastamonu'da sadece yöresel yemeklerin değil bu yemeklerin yapımında kullanılan araç ve gereçlerinde hala ilin doğasını ve tarihi özelliklerini yansıtacak biçimde kullanıldığını ifade etmişlerdir. Bu sayede gelenekler idame ettirilebilmekte ve yöresel ürünlerin tarihi yapısı ve dokusu yaşatılabilmektedir. Schulp ve Tirali (2008) de çalışmalarında aynı tarihi yapı ve dokuyu yaşatabilmek adına Hollanda'da faaliyet gösteren Türk restoranlarında Türkiye'ye özgü dekor ve eşyaların kullanıldığını belirtmişlerdir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkarılan diğer bir sonuç; yöresel lezzetlerin tarihsel süreç içerisinde değişime uğramış olduğudur. Değişime neden olan etmenlerin başında ise gelişen teknoloji gelmektedir. Günümüzün koşulları ve artan rekabet ortamında yüksek kalitede üretim yapılabilmesi için ileri teknolojilerin kullanılması şarttır. Bunu takiben katılımcılar, şeflerin kendi yorumlarını yemeğe katmaları, yemeğin içerisinde yer alan ana malzemenin değiştirilmesi, yöresel

yemeklerin diğer nesillere aktarımının doğru yapılamaması, yemeklerde bir standardizasyonun yakalanamayışı, işin ehli kişiler tarafından yemeklerin yapılmayışı, yemek yapımında kullanılan bölgeye has ot ve baharatların üretiminin azalması ve kadınların çalışma hayatında daha fazla yer almaya başlamasını da değişime neden olan diğer etmenler olarak ifade etmişlerdir. Ortaya çıkan temel nedenler bir bakıma bu değişimin özetini sunmaktadır. Örneğin; yöresel yemeklerin yapımında hazırlık aşamasından sunum aşamasına kadar standart reçete uygulamalarının izlenilmesi sayesinde yemekler aynı kalitede üretilip sunulabilecektir. Standart reçetelerin kullanımı aynı zamanda tüketici sürekliliğini sağlamak için de yararlı bir araç olarak kullanılabilir (Liaquat, Khan ve Mohammed, 2009: 1303). Yöresel yemeklerin işin ehli kişiler tarafından yapılması hususunda Aslan, Güneren ve Çoban (2014) çalışmalarında yöresel yemeklerin yapımının ve sunumunun özel bilgi ve beceri gerektirdiğini belirtirken, Bessière (1998) yöresel yemeklerin işin ehli kişiler tarafından yapımının o destinasyonun kültürel kimliğini yansıtmaya da önemli bir rol üstlendiğini ifade etmiştir. Yöresel yemeklerin kültürel bir hazine olduğunu belirten Aydoğdu ve Mızrak (2017) bu değerlerin gelecek nesillere doğru aktarımının kayıt altına alınarak sağlıklı bir biçimde yapılabileceğini vurgulamışlardır. Hjalager ve Corigliano (2000) da çalışmalarında yerel yemeklerin turistler tarafından tanınabilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesinde envanter oluşturulmasının önemini altını çizmişlerdir.

Katılımcılar, yöresel yemeklerin hazırlanmasında kullanılan malzemelerin yemeğin lezzetine büyük ölçüde etki ettiğini, yöresel yemeklerin hazırlanmasında ülkenin farklı bölgelerinde üretilmiş malzemelerin ve ithal gıda ürünlerinin kullanımının uygun olmadığını düşünmektedirler. Ayrıca tüm katılımcılar ithal malzeme kullanımını bir tehdit olarak gördüklerini de ifade etmişlerdir. Yöresel yemeklerin aslına sadık kalınarak hazırlanması, bu yemeklerin yapımı ve hazırlanmasında yerel malzemelerin tercih edilmesi,

yöresel mutfağın doğru tanıtımı için hayati önem taşımaktadır (Altunsaban, Yay ve Erdem, 2016). Bu sebeple mutfak kültürünün geçmişten geleceğe aktarılan en zengin kültürel miras olduğu düşünüldüğünde (Alyakut ve Üzümcü, 2017), yemeklerin içeriğinde kullanılan malzemelerin, üretim biçimlerinin, hazırlanış şekillerinin ve tüm aşamaların bir bütünlük içerisinde olması gerekmektedir.

Katılımcıların ithal malzemelerin kullanımı nedeniyle yöresel lezzetlerin bozulma riskine ilişkin sunmuş oldukları çözüm önerilerinin başında yöresel ürünlerde coğrafi işaret uygulamasını artırmak ve yöresel ürünlerde kullanılan tüm hammaddelerin, malzemelerin üretilmesini teşvik etmek gelmektedir. Bu bağlamda geleneksel birikimlerimizin kayıt altına alınması, böylelikle korunarak kuşaktan kuşağa aktarılıp yaşatılabilmesi büyük önem arz etmektedir (Liaquat, Khan ve Mohammed, 2009: 1303). Coğrafi işaretleme, tescil gibi uygulamalar destinasyonların sahip oldukları yöresel yiyecek ve içeceklerin korunması için alınabilecek önlemlerin başında yer almaktadır. Bu sayede kültürel miras unsurları korunup, turizmin sürdürülebilir olmasına bir nebze de olsa katkı sağlanılabilecektir.

Yerel lezzetlerin korunmasında topluma ve devlete de bazı görevler düşmektedir. Katılımcılar bu hususta devlet kurumlarının bu değerleri kayıt altına alarak, tanıtım çalışmalarına ağırlık verilmesinin önemli olduğunu ve toplumun etiket okuryazarlığı hususunda bilinçli davranması gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikle tüketicilerin ürün etiketi okuma alışkanlığı kazanmasının bu tür uygulamalarda farkındalık yaratacağı yönünde hemfikir olunmuştur. Yöresel yemeklerin tanıtım faaliyetleri hususunda Zağralı ve Akbaba (2015) İzmir yarımadasını ziyaret eden turistler açısından yöresel yemeklerin tercihi üzerinde oynadığı rolü araştırmış ve yerel yemekler noktasında tanıtım eksikliğinin söz konusu olduğunu ortaya koymuşlardır. Rand, Heath ve Alberts (2003) çalışmalarında turizm yöneticileri ve paydaşların birlikte

hareket ederek yerel yemeklerin pazarlanması konusuna ağırlık verilmesi gerektiğini bunun turizmin sürdürülebilirliğine de önemli katkılar sağlayacağını vurgulamışlardır.

Araştırmadan elde edilen son bulgu ithal malzemelerin (Türkiye’de üretimi yapılmayanlar hariç) ülkeye girmesine sınırlama getirilip getirilmemesiyle ilişkilidir. Katılımcıların çoğunluğu sınırlandırma getirilmesi gerektiğini düşünürken birkaçı denetimler yapıldığı sürece sınırlandırma yapmaya gerek olmadığını, bir kişi ise ürün ülkede üretilmiyorsa veya üretilmesi imkânsızsa sınırlandırma yapmaya gerek olmadığını ifade etmiştir. Alınan bu cevaplardan çevresel faktörlerin kontrol edilerek, kaliteli ve sürdürülebilir bir hizmet sunarak yerel üretimin desteklenmesi ve ait olduğu destinasyona uygun bir biçimde yapılandırılması gerektiği sonucuna varılabilir.

Çalışmadan elde edilen bulgular neticesinde şu önerilerde bulunulabilir; Yöresel yemekler bir bölgenin kültürünü yansıtmaktadır. Hem önemli bir çekicilik unsuru hem de kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında etkin bir araçtır. Bu kültürün korunması, yaşatılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda yöresel yemeklerin standart tarifleri ile uygulanması dikkat edilmesi gereken temel husustur. Hammadde sorununun ortadan kaldırılması, tarım ve hayvancılıkta modern üretim yöntemlerinin tercih edilmeye başlanması, çiftçilerin üretime teşvik edilmesi, hem üretici hem tüketicinin bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Yerli ürünlerin devlet tarafınca korunması bu sayede sadece Türkiye’de üretilmeyen ürünlerin ithaline izin verilmesi sürdürülebilirlik ve verimlilik anlamında olumlu katkılar sağlayabilecektir. Yerel ürünlerin korunmasında bilgi transferinin sağlanmasında ise envanter kayıtlarının sağlıklı bir biçimde tutulmasıyla işlerlik kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (2016). "Slow food uygulamaları kapsamında Aksaray ili yerel mutfağının değerlendirilmesi". Ö. Bardakoğlu ve V. Tecim (Ed.). *Bölgesel Turizm* içinde (s. 132-138). Dokuz Eylül Üniversitesi, Seferihisar Fevzi Hepkon Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, İzmir.
- Altunsaban, S., Yay, Ö. ve Erdem, Ö. (2016), "Yöresel Mutfak Kavramına İlişkin Şeflerin Bakış Açılarının Değerlendirilmesi (Antalya Örneği)", (ss.237-261). II. Rize Turizm Sempozyumu, 4-6 Kasım, Rize.
- Alyakut, Ö. ve Üzümcü, T. P. (2017), "Gastronomi Turizmi Bağlamında Kandıra Beslenme Kültürü ve Unutulmaya Yüz Tutmuş Lezzetleri: Goncaaydın Köyü Örneği", IV. Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu, 24-26 Mart, Kocaeli.
- Arıkan, A.D. (2017). "Eskişehir'deki yiyecek içecek işletmelerinin menülerinde Eskişehir mutfağının yeri". *Journal of Human Sciences*, 14(2): 2061-2077.
- Aslan, Z., Güneren, E. ve Çoban, G. (2014). "Destinasyon Markalaşma Sürecinde Yöresel Mutfakın Rolü: Nevşehir Örneği". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(4): 3-13.
- Aydoğdu, A. ve Mızrak, M. (2017). "Yöresel Yemeklerin Sürdürülebilirliğinde Standart Reçetelendirmenin Önemi: Kastamonu Mutfak Örneği". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(10): 366-394.
- Başaran, B. (2016). "Trabzon'da yaşayan tüketicilerin geleneksel gıdalara yönelik tutum ve algıları". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 33(1): 99-110.
- Bessièrè, J. (1998). "Local Development and Heritage: Traditional Food and Cuisine as Tourists Attractions in Rural Areas". *Sociologia Ruralis*, 38(1): 21-34.

- Beşirli, H. (2010). "Yemek, kültür ve kimlik". Millî Folklor, 22 (87): 159-169.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: PegemA.
- Cohen, E. ve Avieli, N. (2004). "Food in Tourism, Attraction and Impediment". *Annals of Tourism Research*, 31(4): 755-778.
- Doğan, H. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Kültürel Değişim Ve Medya İlişkisi: Ankara'da Corn Flakes Tüketimi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Ankara.
- Düzgün, E. ve Özkaya, F. D. (2015). "Mezopotamya'dan günümüze mutfak kültürü". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 3(1): 41-47.
- Eren, S. (2017). "The consumption of local food in restaurants: A study in Kaş". *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 2: 55-64.
- Food Print. (2019). Local and regional food systems. (Erişim tarihi: 25.01.2019), <https://foodprint.org/issues/local-regional-food-systems/?cid=254>
- Gökdemir, A. (2009). *Mutfak Hizmetleri Yönetimi*, A. Sökmen (Ed.). Ankara: Detay yayıncılık.
- Görkem, O. ve Öztürk, H. M. (2018). "İthal gıda ürünü kullanımının yöresel lezzetler üzerine etkisi". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(2): 213-228. doi: 10.21325/jotags.2018.210.
- Görkem, O. ve Öztürk, Y. (2014). "Gastronomic reflections of cittaslow movement on local cuisine: The case study of Seferihisar". *TURIZAM*, 18(1): 11-21.
- Hatipoğlu, A., Zengin, B., Batman, O. ve Şengül S. (2013). "Yöresel yemeklerin, kırsal turizm işletmeleri menülerinde kullanım düzeyleri: Gelveri örneği". *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(1): 6-11.

- Hjalager, A. M. ve Corigliano, M. A. (2000). "Food for Tourist- Determinants of an Image". *International Journal of Tourism Research*, 2(4): 281-293.
- Hoşcan, N. (2018). "Küreselleşme sürecinde yöresel gastronomik ürünlerin üretiminde ve pazarlanmasında kooperatifçilik üzerine bir model önerisi". *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 390-413.
- Kanık, İ. (2014). "Yerel beslenme hareketi ve bir kitle iletişim anlatısı dizaynı: Amerika Birleşik Devletleri (ABD) örneği". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(4): 14-22.
- Kaşlı, M., Cankül, D., Köz, E. N. ve Ekici, A. (2015). "Gastronomik miras ve sürdürülebilirlik: Eskişehir örneği". *Eko-Gastronomi Dergisi*, 1(2): 27-46.
- Kaypak, Ş. (2010). "Ekolojik turizmin sürdürülebilirliği". *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2): 93-114.
- Köksal, Y. (2014). "Yöresel ürünlerin ulusal pazarlara açılmasında karşılaşılan pazarlama sorunları ve çözüm önerileri; Burdur ceviz ezmesi örneği". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3): 159-171.
- Liaqat, P., Khan, M. N. ve Mohammad, F. (2009). "Consumer acceptance of standardized mixed/composite foods for optimal accuracy in nutrient estimation". *Pakistan Journal of Nutrition*, 8: 1301-1303.
- Lin, R. (2014, 10 Eylül). The local food movement. *Earth Friends*, (Erişim tarihi:25.01.2019), erişilen adres <https://www.earthsfriends.com/local-food-movement/>
- Ly, T. (2017, 11 Aralık). Sistem pürüzlü ama siz yine de şeffaf kalın. *Campaign Türkiye*, (Erişim tarihi:04.02.2019), erişilen adres <https://www.campaigntr.com/sistem-puruzlu-ama-siz-yine-de-seffaf-kalin/>
- Odabaşı, A. S. (2001). *Konya Mutfak Kültürü*. Konya: Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları No: 26.

- Onurlubaş, E. ve Taşdan, K. (2017). "Geleneksel ürün tüketimini etkileyen faktörler üzerine bir araştırma". *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(17): 115-132.
- Öndoğan, E. N. (2002). "Türkiye'de işlenmiş ithal gıda ürünleri pazarlaması". *Ege Akademik Bakış*, 2(2): 93-104.
- Özkaya, F. D., Sünnetçioğlu, S., ve Can, A. (2013). "Sürdürülebilir gastronomi turizmi hareketliliğinde coğrafi işaretlemenin rolü". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(1): 13-20.
- Paksoy, M. ve Özdemir, B. (2014). "Yeni bir gıda tüketim alışkanlığı olarak slow food (yavaş yemek) hareketi". XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Bildiriler Kitabı içinde, (s. 1510-1519), Samsun.
- Pearson, D., Henryks, J., Trott, A., Jones, P., Parker, G., Dumaresq, D. ve Dyball, R. (2011). "Local food: understanding consumer motivations in innovative retail formats". *British Food Journal*, 113(7): 886-899, <https://doi.org/10.1108/00070701111148414>.
- Radstrom, S. (2011). "A place sustaining framework for local urban identity: An Scarpato, introduction and history of cittaslow". *Italian Journal of Planning Practice*, 1(1): 90-113.
- Rahnama, H. (2017). "Consumer motivations toward buying local rice: The case of northern Iranian consumers". *Appetite*, 114: 350-359. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2017.03.044>.
- Rand, G. E., Heath, E. ve Alberts, N. (2003). "The role of local and regional food in destination marketing". *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 14(3-4): 97-112.
- Schulp, J. A. ve Tirali, I. (2008). "Studies in Immigrant Restaurants I: Culinary Concepts of Turkish Restaurants in The Netherlands". *Journal of Culinary Science and Technology*, 6(2-3): 119-150.

- Sims, R. (2009). "Food, place and authenticity: local food and sustainable tourism experience". *Journal of Sustainable Tourism*, 17(3): 321-336.
- Slow Food International. (2015). About us. (Erişim tarihi: 15.01.2019), <https://www.slowfood.com/about-us/>
- Slow Food International. (2013). Slow food mission report at closure of balance sheet, as at 31/12/2013. (Erişim tarihi: 25.02.2019), <https://www.slowfood.com/wpcontent/uploads/2015/07/financialreport2013.pdf>
- Şahin, Ü. (2004). "Truva atı olarak sürdürülebilir kalkınma". *Üç Ekoloji Dergisi*, 2: 1-16.
- Tekelioğlu, Y. (2016). "Coğrafi işaretleme: yöresel ürünler, coğrafi işaretler ve Türkiye uygulamaları". *Gastro Dergisi*, 59: 118-121.
- Tranter, P. J. (2010). "Speed kills: the complex links between transport, lack of time and urban health". *Journal of Urban Health: Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 87 (2): 155-166.
- Vanhonacker, F., Lengard V., Hersleth M. ve Verbeke W. (2010) "Profiling European traditional food consumers". *British Food Journal*, 112(8): 871-886, <https://doi.org/10.1108/00070701011067479>.
- Yurtseven, H. R. ve Karakaş, N. (2013). "Creating a sustainable gastronomic destination: the case of cittaslow Gokceada-Turkey". *American International Journal of Contemporary Research*, 3(3): 91-100.
- Yurtseven, H. R. (2011). "Sustainable gastronomic tourism in Gokceada (Imbros): local and authentic perspectives". *International Journal of Humanities and Social Science*, 1(18): 17-26.
- Yüncü, H. R. (2010). "Sürdürülebilir turizm açısından gastronomi turizmi ve Perşembe Yaylası". Şengel, S. (Ed.). *10. Aybastı-Kabataş Kurultayı* içinde (ss. 27-34). Ankara: Detay Yayıncılık.

Zağralı, E. ve Akbaba, A. (2015). "Turistlerin Destinasyon Seçiminde Yöresel Yemeklerin Rolü: İzmir Yarımadası'nı Ziyaret Eden Turistlerin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma". Journal of Yasar University, 10(40): 6633-6644.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Changes in social life during the globalization process increase the demand for processed and imported food products (Öndoğan, 2002: 93). The increase in the dominance of these products in the national food markets due to consumption demand caused the local food products to be damaged (Tekelioğlu, 2016: 118) and the local food products are started to be called "poor man" (Vanhonacker et al., 2010: 871). However, health and food safety issues that have been on the agenda in recent years have paved the way for people to turn to local products again (Başaran, 2016: 108). The spread of healthy life trends has caused a rocking and questioning of confidence on industrially-produced agricultural and food products (Onurlubaş and Taşdan, 2017: 116).

In line with this information, it is necessary to draw attention to the importance of the full perception of the definition of "imported food product" by consumers. In the face of these products frequently encountered in the shelves, the consumer experiences a confusion on imported and local product (Öndoğan, 2002: 102). Many factors, especially the use of imported food products in the production of local delicacies, cause a deviation in flavor in meals. The only way to preserve and maintain the food culture is by using local products and applying traditional methods (Görkem & Öztürk, 2018: 214).

Today's social structure and the development of urban life bring changes in daily life. Culinary culture has also been changed in this direction and the cultural riches and local delicacies that have come with the knowledge of thousands of years have been in danger of being destroyed (Odabaşı, 2001: 8). In this context, preserving the culinary culture and ensuring the sustainability of local delicacies has become an issue to be emphasized. The main subject of this study is the import food products, which are regarded as a threat to the future generations by preserving the original state of local foods from academicians' perspective.

Method

In this study, it is aimed to determine the views of academicians on the imported food products and their use, seen as a threat for transferring them to the future generations by preserving the originality of local dishes.

The study is conducted with lecturers and faculty members working in the field of Gastronomy and Culinary Arts at two state universities in Konya. Since the number is low, no sampling method way is used and the whole universe is included in the study. In this study, semi-structured interview technique, one of

the qualitative research methods, was used. The data were analyzed using the content analysis.

Interviews were made face-to-face and one-on-one in the rooms by appointment from the participants between 28.11.2018 - 17.12.2018. Interview questions were arranged in accordance with the purpose of the study based on the questions that Görkem and Öztürk (2018) used in their studies.

Conclusion, Evaluation and Recommendations

In this study, it is aimed to determine the views of academicians about imported food products, which are seen as a threat in the transfer of the local foods to the next generations, and about the effects of their usage. In this regard, interviews have been conducted with 7 academicians working in related fields at two different state universities.

The first issue related to the themes and results of the interviews is related to the factors affecting the taste of the local dishes. All of the participants think that the ingredients used as the most important factor affecting the taste in local food production should be local and original. Other important factors affecting the taste are the fact that the dishes are cooked with the region-specific methods and techniques and that the materials used in cooking the food and the cooking equipment are original. The most important feature that distinguishes a kitchen from others is the presentation of regional dishes with regional techniques. Another result of the research is that local delicacies have changed in the historical process. Developing technology is the leading factor in this change. In today's conditions and increasing competitive environment, the use of advanced technologies is essential for high quality production. Subsequently, the participants have stated other factors causing this change as the chefs including their own interpretation in the dish, changing the main ingredients in the dish, failure to properly convey the regional dishes to other generations, failure to achieve a standardization in the dishes, the dishes not being cooked by competent individuals, reduction in the production of region-specific herbs and spices and women being further involved in the working life. The main reasons that emerge are, in a sense, a summary of this change. The participants think that the ingredients used in the preparation of regional dishes have a significant effect on the taste of the food, and that the use of imported food products and ingredients produced in different regions of the country is not suitable for the preparation of regional dishes. In addition, all participants stated that they consider the use of imported materials as a threat. One of the solutions proposed by the participants regarding the risk of spoilage of local delicacies due to the use of imported materials is to increase the application of

geographical signs in local products and to promote the production of all raw materials and ingredients used in local products.

As a result of the findings obtained from the study, the following recommendations can be made. Regional dishes reflect the culture of a region. The preservation, survival and sustainability of this culture is of great importance. In this context, the application of regional dishes with standard recipes is the main consideration. It is necessary to eliminate the raw material problem, to start to prefer modern production methods in agriculture and animal husbandry, to encourage farmers to produce and to raise awareness of both producers and consumers. Protection of domestic products by the government thus allowing only the importation of products not manufactured in Turkey will be able to contribute positively in terms of sustainability and efficiency.

ŞEB-İ ARUS ETKİNLİĞİNE KATILAN TURİSTLERİN MEVLEVİ MUTFAĞI YEMEK TALEPLERİNİN TESPİT EDİLMESİ

Yılmaz SEÇİM*

Öz

Mevlevilik, tüm İslam coğrafyasının yanı sıra farklı dinlere sahip birçok insanı da etkisi altına almıştır. Dünyanın birçok yerinde Mevlevihaneler kurulmuş ve buralarda toplumun eğitime ve kültürüne etki eden insanlar yetişmiştir. Araştırmada Mevlevi mutfağı konsepti üzerine çalışan “Somatçı” işletmesine Şeb-i arus dönemi olan 7-17 Aralık tarihlerinde gelen yerli ve yabancı turistlerin Mevlevi mutfağı taleplerini tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda Mevlevi mutfağında sık tüketilen bazı şerbetler ve ana yemeklerin turistler tarafından daha az tercih edildiği, çorba ve tatlıların ise daha fazla tüketildiği tespit edilmiştir. Bu sonuca göre günümüzde hala tüketilmeye devam eden yemek ve tatlı çeşitlerinin turistler tarafından tercih edilme sıklığının daha fazla olduğu, az bilinen ürünlerin ise daha az tercih edildiği görülmüştür. Mevlevi mutfağında yapılan ancak günümüzde unutulmuş yemeklerin tespit edilerek kayıt altına alınması ve yazılı hale getirilmesi gerekmektedir. Şeb-i arus etkinliklerine gelen yerli ve yabancı turistte Mevlevi mutfağının sunulması ve birçok işletmenin Mevlevi mutfağı konseptini uygulamasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Gastronomi, Mevlevilik, Mevlevi yemekleri, Şeb-i arus, Tekke yemekleri

DETERMINATION OF FOOD DEMAND OF THE MEVLEVI CUISINE OF THE TOURISTS PARTICIPATED IN ŞEB-I ARUS

Abstract

In addition to all the Islamic geography, the Mevlevi has influenced many people with different religions. Mevlevi households have been established in many parts of the world and the people who have influenced the education and culture of the society have grown. The aim of the study was to determine the demands of the Mevlevi cuisine of the domestic and foreign tourists who came to the "Somatci" management working on the concept of Mevlevi cuisine on 7-17 December. As a result of the study, it was determined that some sherbet and main meals consumed frequently in the Mevlevi cuisine were less preferred by tourists, and that soups and desserts were consumed more. According to this result, it is observed that food and dessert varieties which are still consumed today are more preferred by tourists and less known products are less preferred. The dishes made in the Mevlevi cuisine, which are forgotten, should be identified and recorded in writing. There is a need to present the Mevlevi cuisine to the domestic and foreign tourists who come to Şeb-i arus activities and to apply the concept of Mevlevi cuisine to many enterprises.

Keywords: *Gastronomy, Mevlevi, Mevlevi dishes, Şeb-i arus, Tekke dishes*

1. GİRİŞ

Şeb-i arus kelime anlamı olarak düğün gecesi anlamına gelmektedir. Hz. Mevlana 17 Aralık tarihinde hakka yürümüştür ancak Şeb-i arus törenleri 7-17 Aralık tarihlerinde kutlanmaktadır. Mevlana hazretleri "bir düğün gecesi gibi tören yapın bana çünkü o gece en büyük sevgili olan Allah'a kavuştuğum gece" demiştir. Ayrıca vefat etmeden önce sevenlerine "Üzülme ben sevgiliye gidiyorum" demiştir. Geçmişte Şeb-i arus'da bütün Mevlevihanelerde akşam vakti sema ayini düzenlenirmiş bugünde Şeb-i arus etkinliklerinde aynı adet devam etmektedir. Tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunu (1925) çıkana kadar Şeb-i arus etkinlikleri düzenlenmeye devam etmiştir. Bu etkinliklerde Hz.

Mevlana'nın istediği gibi sema ayini yapılmış ve Kuran-ı Kerim okunmuştur. 1940 yılına kadar yasak olması sebebiyle Şeb-i arus törenleri düzenlenememiştir. 1940'lı yıllarda yine 17 Aralık tarihinde konferans ve konserlerle Mevlana'yı anma törenleri küçük çaplı yeniden başlamıştır. 1950'li yıllarda ise devlet tarafından sema ayinine izin verilmiş ancak dini ritüel tarafının daha hafif tutulması istenmiştir. Günümüzde ise aslına uygun olarak dünyanın dört bir yanından gelen yerli ve yabancı turistlerle Konya'da Şeb-i arus etkinlikleri her yıl 7-17 Aralık tarihlerinde düzenlenmeye devam etmektedir (Çelebi-Bayru, 2018). Mevlevi tarikatı ve Mevlevihanelerin ortaya çıkışı Mevlâna Celaleddin Rumi'nin oğlu Sultan Veled'e (1226-1312) dayanmaktadır. Sultan Veled dışında öğrencisi olan Çelebi Hüsamettin ve Torunu Ulu Arif Çelebi'de kuruluşuna katkı sağlamıştır. Kuruluşundan sonra Mevlâna soyundan gelen çelebiler arasından seçilen makam çelebisi tarafından Mevlevilik tarikatı yönetilmeye devam edilmiştir (Karaismailoğlu, 2014:231; Çelebi-Bayru 2018). Mevlevihanelerde tarih boyunca 'can' ismi ile bilinen dervişler yetişmiştir. Bu kişilerin yetişmesinde "Matbah (mutfak) terbiyesi" ismi verilen bir kural uygulanmıştır. Matbah terbiyesi alacak olan kişinin seçiminde askerliğini yapmış, genellikle yirmi beş yaş altı, akli rahatsızlığı veya bulaşıcı hastalığı olmayan özelliklere sahip olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca Mevlevihane'de eğitim almak isteyen kişinin mutlaka anne ve banasından izin alması gerekmektedir (Küçük, 2013:11; Azsöz, 2016:31). Matbah yani mutfığa gelen kişi gerekli olgunluğa erişebilmek için 1001 günlük bir çileye (eğitim) tabi olmaktadır (Azsöz, 2016:34).

Mevlevilerin en önemli yeri şüphesiz matbahtır. Mevlevilikte "matbah" mutfak kelimesi için kullanılırdı. Somat kelimesini yemek için, somatçı kelimesini ise sofrayı kurup kaldıran kişi için kullanmışlardır. Matbah sadece fiziki olarak beslenme ihtiyacını değil aynı zamanda manevi doygunluğu sağlayan yerdir (İyiyol, 2014:591). Matbahta bazı kurallara riayet edilmelidir. Nu kurallardan bazıları şu şekildedir; Matbahta iken yüksek sesle konuşmamaya dikkat edilir,

gürültü çıkarılmaz ve gülünmezdi. Hatta matbaha olan saygıdan dolayı kapısının önünden geçerken dahi ses çıkarılmaz ve selam durulurdu. Mutfak ile ilgili önemli bir iş yoksa kimse mutfak dışından gelip içeriye giremezdi. Önemli bir konu için gelmişse de kapının dışına yaklaşıp, selam verilir ve kapı tokmağı çalınırdı. Kapı açılınca “Destur hu erenler” denir ve kapıyı açan kişiye istek bildirilirdi. Kapıda bekleyen kişi içeri alınmışsa hemen işini görür ve selam vererek mutfaktan çıkardı. Nöbetçi olan dedenin izin vermemesi halinde ise içeri girmesi yasaktı (Çelebi, 1986). Dervişlerin yetiştığı mutfakların içerisinde ocaklar dışında, Mevleviliğe kabul görmek için gelen kişilerin 3 gün boyunca mutfakta yapılan çalışmaları izleyeceği yer olan saka postu, Mevlevihane de yaşayanların yemeklerini yediği somathane ve semanın öğretildiği sema talim ve meşk yeri bulunmaktadır. Ateşbaz-ı Velinin makamı olarakta kabul edilen Mutfağa ateşbaz ismi de verilmektedir. Ateşbaz’a gösterilen saygının en büyük göstergesi ise matbahta bulunan ocakların üzerinde “Ya Hazreti Ateşbaz-ı Veli” yazmasıdır (Doğan, 1977:152; Halıcı: 2008; Azsöz, 2016:36).

Türk mutfağında bilinen ilk mutfak kuralları ve ekipleşme çalışmaları da yine Mevlâna dönemine aittir. Kuşkusuz bu kuralların oluşmasında Ateş Baz-ı Velinin etkisi yadsınamaz. Ateşbaz-ı Veli dergâhta Mevlâna Hazretlerinden sonra gelen ikinci yetkili kişi olarak bilinmektedir. Konya’ya Karaman’dan ya da Belh’ten geldiği rivayet edilmektedir. Dergâhta yetiştığı ve mutfakta çalıştığı bilinmektedir. Dergâhta eğitimle ilgilenmesinin yanında asli işi matbah sorumluluğudur. Günümüzde bilinen ismi ile aşçıbaşı Farsça ve Arapçadaki ismi ile sertabbah olarak görevlendirilmiştir (Özönder, 1988:97; Bekleyiciler, 2014). Dergaha gelen kişi mutfakta saka postuna oturup 3 gün etrafı izledikten sonra kabul edilmesi halinde 1001 gün sürecek çile eğitimine başlardı. İlk 18 gün boyunca geldiği kıyafetleri ile çalışır ve ayakçılık görevini yerine getirirdi. Bu görevde her türlü getir götür işini yapardı. 18 günün sonunda ise mutfak tennuresi ve derviş kıyafetlerini giyer ve farklı görevler için hazırlanırdı (Halıcı,

2008). Bu görevlerin isimleri ve yaptıkları isimler tablo 1’de gösterilmiştir. Matbahta eğitim alan kişilere matbah can’ı, nev-niyaz ya da isminin sonuna can eklenerek hitap edilirdi. Bu görevler için mutfakta 18 kişi olmaması halinde bir kişi birden fazla işle meşgul olmuştur (Aksoy ve vd., 2016).

Tablo 1: Mevlevi Dergâhında Mutfakta Listelenmiş 18 Adet Görev ve Yaptıkları İşler

Kaynak: Gölpınarlı, 1983; Gölpınarlı, 2006; Top, 2006; Demirci, 2013

Görev	Yapılan iş
Ayakçı	Matbaha kabul edilen kişinin 18 gün boyunca yaptığı ilk iştir. Mutfaktaki getir-götür işlerini ve kendisine bildirilen tüm işleri yapardı.
Çerağcı (Çırağcı)	Mutfakta kullanılan kandil ve şamdanların bakımını yapan kişidir. Aynı zamanda türbedarın işlerine yardım eder ve yardımcısı sayılırdı. Dergâhta akşam kerahat (Dinen namaz kılınması mekruh olan üç vakittir. Bunlar; Güneş’in doğduğu; sabah, battığı; akşam ve tam tepede olduğu; öğle vakitleri) vaktinde tekke meydanında yakılan muma “çerağ” denilir.
Süpürgeci (Kennas)	Dergâhta başta mutfak olmak üzere diğer yerleri temizleyip süpüren veya süpürten kişi olarak tanımlanmaktadır.
Dışarı Kandilcisi	Mutfağın dışında bulunan kandil ve şamdanların bakımının yanı sıra yakılması ve söndürülmesi işi ile ilgilenir.
Yataklı	Dergâhta yaşamakta olan dervişlerin yataklarını serer, düzenler veya kaldırır.
Tahmişçi	Dergâhta kullanılacak olan kahveyi kavurup, çeker ve gelen misafirlere kahve pişirirdi.
İçeri kandilcisi	Dışarı kandilcisinin aksine mutfakta bulunan kandil ve şamdanların bakımını yapan kişidir.
İçeri meydancısı	Asli işi kahve yapmaktır özellikle Cuma günü mutfağa ziyarete gelen dedelere kahve hazırlar ve ikram ederdi.
Somatçı	Sofranın hazırlanmasından sorumlu kişidir. Sofrayı kurmak-kaldırmak ve en son süpürmek görevidir.
Pazarıcı	Her sabah bildirilen liste ile birlikte yanına aldığı sepetle pazara gider ve günlük alış verişini yapardı.
Dolapçı	Dolapların temizliği ve düzeni ile ilgilenen kişidir. Dolapta bulunan kapların kalaylanması ve kapların temizliğini yapardı.
Bulaşıkçı	Yemekten sonra ve yemek hazırlığı esnasında çıkan bulaşıkları yıkayıp temizleyen kişidir.
Şerbetçi	Asıl işi şerbet yapmak ve sunmaktır. Çilesini tamamlamış ve

		hücre sahibi olmaya hak kazanmış dede namzedinin tören şerbetini yapar. Ayrıca mutfağı ziyarete gelen dedelere şerbet hazırlar ve sunumunu yapardı.
Abrizci (su döken)		Başta tuvaletler olmak üzere şadırvan ve şadırvan musluklarının temizlik ve bakımını yapardı.
Çamaşırcı Dede (Câmeşûy)		Tekkede bulunan dervişler ve dedelerin çamaşırını yıkamakla görevlidir.
Dışarı meydancısı		Hücrede bulunan dervişlere aşçı dedenin emirlerini ileten kişidir.
Halife dede		Matbah'a yeni başlayan kişilere yol gösteren ve onları eğitmekle görevlidir.
Kazancı dede		Aşçı dedenin arkasından gelen rütbe olarak ikinci kişidir. Gündüzleri mutfakta bulunur. Post sahibidir. Matbahta bulunan canların yönlendirmesini yapan kişidir.

2. MEVLEVİ MUTFAĞI YEMEKLERİ

Tekkede gıda maddesinin çiğ iken alınıp pişirilmesi ve yemek haline getirilmesi, tasavvuf ehlinin dergâha geldiğinde hamken, zamanla Allah aşkıyla pişip insan-ı kamil mertebesine ulaşmasına benzetmektedir (Soysal, 2007:90). Mevlevilikte yemeğin pişirilmesi, sofraya getirilmesi, servisinin yapılması ve yenilmesi merasimlerle yapılmıştır. Dergâhta yemek yer sofrasında yenilirdi. Sofranın kurulmasında 25-30 cm sofranın yükselmesini sağlayan bir aparat kullanılmıştır. Bu aparatın üç ayaklı veya kasnak şeklinde olduğu bilinmektedir. Bu aparatın üstüne somat denilen yuvarlak, büyük bir tahta koyulmaktadır. Somat'ın etrafına peçete gibi kullanılmak üzere uzun bir havlu dolandırılırdı. Somat'ın çevresine ise derviş ve can'ların oturacağı postlar koyulurdu. Sofrada kaşık günümüzde olduğu gibi yine sağda ancak yüzü aşağı gelecek şekilde koyulurdu ve bu şekilde koyulan kaşığa "niyazda veya şükürde" ismi verilirdi. Sofra hazırlanırken su verme hizmetini göreceк can'lar su testileri ve bardaklarını hazırlardı. (Halıcı, 2007:36; Şahin, 2012).

Yemekler Mevlâna tekkesinde tasavvufi bir merasimle hazırlanıp yenilirdi. Her yemeğin bir temsili olurdu. Çorba insan hayatında suyu, et ve sebze toprağı, pilav ve börek ateşi, pastırmalı yumurta nesli, kaymaklı güllaç ise Allah aşkını

temsil etmektedir. Kurbanlarda kavurma lokması hazırlanır ve gelen giden herkese ikram edilirdi. Kandil gecelerinde ise fıstıklı ve sütlü irmik tatlısı gelen misafirlere ikram edilirdi (Tosun,2004:128).

Tekkede sofraya konulan yemeğe lokma ismi verilmektedir. Yemek dışında lokma kelimesi Belh-Özbek pilavı olarak bilinen yemeği de ifade etmektedir. Hz. Mevlâna bu pilavı methetmiştir ve olgun taamı olduğunu ve yiyende fazilet gerektirdiğini söylemiştir (Bekleyiciler, 2015:94). Genellikle Cuma günleri pişirilen lokma pilavının; et, soğan, pirinç, fıstık, nohut ve kişnişten oluştuğu bilinmektedir. Sadece lokma pilavını pişirmek için kullanılan lokma kazanı, kendine has bir dolapta ve beze sarılı olarak muhafaza edilirdi (Tosun, 2004:128). Mevlevi mutfağında pişen çorbaların başında tarhana çorbası ve tutmaç aşı, yemeklerin başında; borani, kalye, herise, ciğer kebab, şiş kebab, tirit ve kalye pişirilirdi. Tatlı olarak; badem helvası ve un helvası hazırlanırdı (Bekleyiciler, 2015:41-43). Mevlevi mutfağında kebablar ve etli dolmaların yanı sıra ıspanak, kabak, patlıcan ve kereviz gibi sebze yemeklerini tekkede yapıldığı bilinmektedir. Mevlâna eserinde “Patlıcanın eşi dostu nedir? Ya sirke ya sarımsak” sözüyle hangi sebzenin hangi ürünlerle pişeceğini tanımlamıştır. Tarikat sofraları Türk mutfağındaki birçok yemekten etkilenirken Türk mutfağı da tarikat yemeklerinden etkilenmiştir (Soysal, 2007).

Mevlevi yemekleri üzerine bilinen en eski kaynak “Ali Eşref Dede’nin Risalesi” kitabıdır. Bu kitapta; Çorba, salata, turşu, kebab, külbası, helva ve kadayıf, paluze ve dondurma, kurabiye, revani ve benzerleri, turşu, hamurdan yapılan yemekler, lalanga ve börek, dolma çeşidi, patlıcandan yapılan paça ve mücverler, köfte, ıspanak ve sebze türü sebze yemekleri, ilik ve yahni yemekleri, pilav çeşitleri, hoşaf lar gibi konu başlıkları mevcuttur (Tosun, 2004).

3. YÖNTEM

Çalışmada, Mevlana'nın vefatından sonra kutlanmaya başlanan bazı dönemler kesintiye uğrasada günümüzde uluslararası bir statü kazanan Şeb-i arus etkinliklerine katılan yerli ve yabancı turistlerin Mevlevi mutfağı tüketim alışkanlıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Şeb-i arus etkinliklerine katılan turistlerin Mevlevi mutfağı ve Konya mutfağını tanınması, Mevlevi mutfağı üzerine farkındalığın artırılması, gelen turistlerin gastronomi turizmine de katkıda bulunması hedeflenmektedir. Araştırma, Konya ilinde Mevlevi mutfağı konsepti üzerine çalışan "Somatçı" işletmesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma 7-17 Aralık 2018 tarihlerinde işletme sahibinin koordinatörlüğünde yapılmıştır. Araştırma döneminde işletmeye yemek yemek amacıyla %5 yerli, %95 yabancı müşteri geldiği tespit edilmiştir. Yabancı müşterilerin büyük bir kısmı İran kökenlidir. Konya ilinde Mevlevi mutfağı üzerine tek işletme bulunması sınırlılık oluşturmuştur. Bu sınırlılık çalışmanın genellenebilirliğini ve büyüklüğünü etkilemiştir. Çalışma kapsamında, Somatçı işletmesi sahibi Ulaş TEKERKAYA ile Şeb-i arus dönemi öncesi görüşülerek ihtiyaç duyulan bilgiler aktarılmıştır. 17 Aralık 2018 sonrası not edilen bilgiler ve rakamlar yazılı olarak teslim alınmıştır. Alınan bilgiler analiz edilerek metne dönüştürülmüştür. Görüşme soruları, Konya'ya Şeb-i arus etkinliğine katılan turistlerin Mevlevi mutfağındaki tercihleri üzerine hazırlanmıştır.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Tekke kültürü yöresel mutfakların oluşumuna büyük katkı sağlamıştır. İslam öncesi Türk mutfağında başta etli yemekler olmak üzere hayvansal gıdalar ve hamur işi tüketildiği bilinmektedir. Mezopotamya'da yetişen tahıllar, güney Asya baharatları, Akdeniz sebze ve meyveleri bu topraklarda geniş bir mutfak

kültürü oluşmasına katkı sağlamıştır (Soysal, 2007:78). Mevlana hazretlerinin döneminde fazla malzeme kullanılmadan, sade yemeklerin yapıldığı bilinmektedir. Ancak dönem içerisinde ilk dönemlerine nazaran yemek çeşitlerinin geliştiği bilinmektedir. Mevlana'nın eserleri incelendiğinde tarçın, karabiber, kimyon ve sumak gibi ürünlerden bahsedildiği görülmektedir (Halıcı, 2007:40).

İşletmeye gelen misafirlere Mevlevi mutfağı ve sofrada adabı hakkında bilgiler verildikten sonra her konuğa yemek istedikleri, çorba, ana yemek, salata, tatlı ve içecekler sorularak not alınmıştır. Aşağıdaki tablolarda ürünlerin ismi ve 10 gün boyunca tüketilme sayıları verilmiştir.

Tablo 2. Çorbalar

Çorbanın ismi	Kaç porsiyon tüketildiği
Fihi ma fih	375
Tutmaç	137
Bamya çorbası	65

Yapılan araştırma sonucunda, Şeb-i arus törenlerine katılan turistlerin çorba olarak en çok fihi ma fih çorbasını tükettiği tespit edilmiştir. Bu çorbanın, Mevlana hazretlerinin eserlerinde geçtiği işletme sahibi tarafından bildirilmiştir. Fihi ma fih çorbasının ardından en çok tüketilen çorbalar sırasıyla tutmaç ve bamya çorbasıdır. Tutmaç çorbası Mevlevi dergâhında tüketilmesinin yanı sıra Selçuklu mutfağının da sevilen lezzetlerinde bir olarak bilinmektedir. Tekkelerde çorba hep önemli bir gıda maddesi olmuştur. Bu durumu “Tekkeyi bekleyen çorbayı içer” sözü güzel bir örnektir.

Mevlevi mutfağında bulunan sebzelerin başında bamya gelmektedir. Bamya hem taze hem de kuru olarak bol limon eşliğinde tüketilmiştir (Soysal, 2007:86).

Tablo 3. Ana Yemekler

Ana yemeğin ismi	Kaç porsiyon tüketildiği
Sıkma (Peynirli veya patlıcanlı)	165
Bademli köfte	123
Tava kebabı	112
İncirli et	73
Fürun kebabı	52
Tirit	39
Kavurma (kurutulmuş Patlıcan ve fasulye)	32
Dağ erikli soğanlı biftek	26
Et kavurma	25
Safranlı bademli bulgur pilavı	22
İspanaklı bademli bulgur pilavı	20
Hassaten lokma	20
Bulgurlu kuzu incik	16
Kayısı kuzu gerdan	15
Etlı gömme dane	10
Yemen kahveli et	10

İşletmede Şeb-i arus döneminde turistler tarafından en çok tercih edilen ürün Sıkma (Peynirli veya patlıcanlı) (165), bademli köfte (123), tava kebabı (112), İncirli et (73), fürun kebabı (52), Tirit (39), kurutulmuş patlıcan ve fasulyeli kavurma (32) adettir. Diğer ürünler ise 30 porsiyonun altında tüketilmiştir. En çok tüketilen ürünlerden olan sıkma, Anadolu mutfağından önemli bir yer etmiş ekmeğin önemini anlatan bir ürün olarak öne çıkmaktadır. Yufka ekmeğin arasına koyulmuş farklı içlerle hazırlanabilmektedir. Soysal (2007) çalışmasında, tasavvuf kültüründe ekmeği keramet gösterilen yiyeceklerden biri olarak görüldüğünü bildirmiştir. Mevlana ise “ekmek sofrada durduğu sürece cansızdır. Fakat insan vücudunda neşeli ruh kesilir” diye ifade etmiştir. Mevlevi dergâhında da ekmeğin her zaman en önemli tüketim ürünü olmuştur. En çok tüketilen ürünler arasında olan incirli et ise Kuran-ı kerimde kendine yer edinmiş incirden yapılan bir yemektir. Fürun kebabının kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte tarihinin çok eskilere dayandığı tahmin edilmektedir. Ateşin bulunmasıyla etin pişirilmesine kadar kökeninin dayandığı düşünülebilir. Konya

da yaygın olarak yapılan fûrun kebabı Mevlevî dergâhında da özellikle Cuma günlerinde somat (sofra)' ta kendine yer bulmuştur. Tirit, soğan, et, ekmek ve yoğurt ile yapılan Selçuklu mutfağının önemli lezzetlerindedir. Hassaten lokma Mevlevî dergâhında özellikle cuma günleri yapılan özel bir pilav çeşididir. Hassaten lokma ismi dışında Belh pilavı ismiyle de bilinmektedir.

Mevlana'nın eserlerinde bulunan birçok baharat günümüzde hala tekke ve yöresel mutfakların yemeklerini lezzetlendirmeye devam etmektedir. Halıcı (2007) çalışmasında etli yemeklerde pekmez kullanıldığını bildirmiştir. Bazı yemeklerde ise tatlı (pekmez)-ekşi (sirke) kullanarak yemeklerin lezzetlerini değiştirdiğini ve zenginlik kattığını bildirmiştir.

Tablo 4. Salatalar

Salatanın ismi	Kaç porsiyon tüketildiği
Meyve salata	113
Yoğurt	92
Gül yapraklı marul salata	15

İşletmede tüketilen salatalar arasında en çok tüketilen mevsime uygun meyvelerden yapılan meyve salatasıdır (113). Türklerin dünyaya armağan ettiği yoğurt ise en çok tüketilen ürünler arasında ikinci sıradadır. Mevlevî mutfağında sık tüketildiği bilinen gül yapraklı marul salatası ise en az tüketilen salata çeşidi olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5. Tatlılar

Tatlının ismi	Kaç porsiyon tüketildiği
Badem helvası	119
Pekmezli ayva	32
İncir dolması	12

Porsiyon miktarı açısından en çok tüketilen tatlılar sırasıyla badem helvası (119), pekmezli ayva (32), incir dolması (12) olarak belirlenmiştir. Mevlevî mutfağı

dışında birçok tekkede özel gün ve gecelerde helva ve aşure pişirme, dağıtma geleneği yaygındır. Kandil gecesi ya da Muharrem ayının 7. günü helva pişirmek ve gelen konuklara ikram etmek yaygın olarak uygulanan bir adettir (Tosun, 2004). Günümüzde birçok evde helva ve un pişirim ve tüketimi devam etmektedir. Ancak özellikle badem helvası yapımı azalmıştır. Meyveli tatlıların üretiminde gözle görülür şekilde azalma olduğu bilinmektedir.

Tablo 6. İçecekler

İçeceğin ismi	Kaç porsiyon tüketildiği
Sirkencibün	260
Ayran	43
Türk kahvesi	42
Gül şerbeti	35
Demirhindi	23

Araştırmaya göre Şeb-i arus döneminde en çok tüketilen içecek gül şerbetidir. Bu şerbet gelen konukların neredeyse tamamı tarafından tercih edilmiştir. Mevleviliğin yanı sıra Selçuklu ve Osmanlı mutfağında da sevilerek tüketilen bir içecek olarak bilinmektedir. Ayran ve Türk kahvesi en çok tercih edilen diğer içecekler olurken gül şerbeti ve demirhindi Şerbet'ininde az miktarlarda tüketildiği görülmektedir.

Mevlevi mutfağında Ayn-ı cem töreninin ardından kurutulmuş veya yaş yemişlerin yanında tarçın ilavesi ile hazırlanmış meyve şerbetleri yapılarak tüketilirdi. Bazı Nakşibendi tekkelerinde ise özellikle Pazar günü ve Perşembe günü düzenlenen Hatm-i Hacegan'dan sonra şeker, üzüm, hurma ve helva yenilmesi âdeti vardı. Cuma yatısı namazı sonrası düzenlenen hatm-i salavatın akabinde şerbet ikramı yapılırdı (Niyazi,2002:321). Mevlevilikte ise ayinler düzenlenmeden önce ve düzenlendikten sonra şerbet içilmesi gelenektir. Mevlevi dergâhında en çok tüketilen şerbetlerin başında ise gül şerbeti gelmektedir. Bu şerbetler dışında özellikle pilavın yanında portakal, incir, nar,

armut, erik, kayısı, kızılcık ve vişne en çok tüketilen içeceklerdi. (Tosun,2004:132; Soysal, 2007; Ertaş ve vd., 2017:62). Tekkelerin birçoğunda şerbet ve içecek kültürü gelişmiştir. Ancak günümüzde gazlı içeceklere yönelimin artması sebebiyle şerbet ve ayran gibi içeceklerin tüketimi azalmaktadır.

5. SONUÇ

Şeb-i arus törenleri 1925-1940 yılları arası dışında her zaman kutlanmıştır. Bu etkinlikler Mevleviliğin çıkış noktası olan Konya'ya büyük bir değer katmaktadır. Ancak her yıl düzenlenen bu törenlerde Mevlevi mutfağı ve gastronomisinin tanıtımı konusunda eksiklikler olduğu görülmektedir. Bu eksikliklerin başında ise Mevlevi mutfağı konseptini yaşatan işletme sayısının yetersiz oluşu gelmektedir. Başka bir sorun ise halk tarafından yapımı gittikçe azalan tekke yemeklerinin kaybolmaya yüz tutmasıdır. Yapılan bu çalışma sonucunda Mevlevi mutfağı yemekleri ve bu yemeklerin Şeb-i arus etkinliklerine gelenler tarafından tercih edilme oranları tespit edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre; çorbalardan tutmaç ve fi hi ma fi h çorbasının tüketiminin bamya çorbasından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ana yemek açısından özellikle Mevlevi mutfağında yaygın olarak yapıldığı bilinen meyveli yemek tercihinin az olduğu görülmüştür. Salataların tüketimi incelendiğinde tüm dünyada kabul görmüş yoğurt tüketimi iyi seviyede iken, gül yapraklı marul salatası fazla tercih edilmemiştir. Mevlâna eserlerinde kendine yer bulmuş badem helvası en çok tüketilen tatlı çeşidi olurken diğer tatlılar nispeten daha az talep görmüştür. Mevlevi mutfağında en çok bilinen şerbet sirkencübin neredeyse tüm konuklar tarafından tercih edilmiştir. Ancak yine bilinen önemli şerbetlerden olan demirhindi ve gül şerbeti tüketiminin az miktarda olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre Şeb-i arus törenlerine katılan turistlerin günümüzde tüketimi yaygın olan ve bilinen ürünlere yöneldiği görülmektedir. Tercihi etkileyen sebeplerden bir diğeri ise

çorba, yemek, şerbet ve tatlıların hangi özel günlerde tercih edildiği, Mevlâna eserlerinde hangi ifadelerle geçtiği ve bir hikayesi varsa bunun gelen konuğa anlatılması tercihi etkileyen önemli bir konudur. Gastronomi turizminin geliştiğın 21. yy'da törenler için gelen konuklara Mevlevi yemeklerini yapmak ve sunmak önemlidir. Mevlevi mutfağında yapılan ancak günümüze ulaşamamış yemeklerin tespit edilmesi, yeniden gün yüzüne çıkarılması ve yazılı olarak kayıt altına alınması gerekmektedir. Gelen yerli ve yabancı turistlere Mevlâna hazretlerinin yaşama, hayat felsefesi gibi konular dışında beslenmesi, yemeklere yüklediği anlam ve matbah-hayat ilişkisi anlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, M., Akbulut, A.B., İflazoğlu N. (2016). "Mevlevilikte Mutfak kültürü ve Ateşbaz-ı Veli Makamı." *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4/1, 96-103.
- Azsöz, G. (2016). "Mevlevihanelerde Matbah-ı Şerif." *Toros üniversitesi sosyal bilimler dergisi yıl:3 sayı:5*.
- Bekleyiciler, N. (2015). "Ateşbaz-ı Veli". *Üstün iş Ofset Matbaa, Konya*.
- Çelebi, C. (1986) "Uluslararası Yemek Kongresi" bildirisi, I. Milletlerarası Yemek Kongresi, Eylül 25 – 30, Konya.
- Çelebi Bayru, E. (2018). *Evet Aşk Güzel Şeydir*. Nefes yayınevi, İstanbul.
- Demirci, M. (2013). "Hz. Mevlana ve Mevlevi Kültürü". *Kubbealtı Yayınları, İstanbul*.
- Doğan, A. I. (1977). *Osmanlı Mimarisinde tarikat yapıları, tekkeler, zaviyeler ve benzer nitelikteki fütüvvet yapıları, Doktora Tezi, İ. T. Ü., İstanbul*.
- Ertaş, M. Bulut -Solak, B. Kılınç, C. Ç. (2017). "Konya'da Mevlevi Mutfağı Yiyeceklerinin Gastronomi Turizminde Canlandırılması." *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi 1, 52-70*.
- Gölpınarlı, A. (1983) *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapevleri.
- Gölpınarlı, A. (2006). *Mevlânâ' dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Halıcı, N. (2007). *Mevlevi Mutfağı*. Metro Kültür Yayınları, İstanbul.
- Karaismailoğlu, A. (2014). "Mevlana ve Anadolu Geleneği - Mevlana'nın Kimliği ve Anadolu Geleneği Olarak İsimlendirilebilecek Kimliğe Katkısı". *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB),Eskişehir*.
- Küçük, S. (2013) "Genel Hatlarıyla Mevlevilik", *Mevlevi Dünyasında Bahariye Mevlevihanesi*, 9-21, İSTEV, İstanbul.

- Niyaz, M. M. (2002). Sülük-i Kavim ve Sırat-ı Müstakim, Süleymaniye ktp., Esad. 143b-147a, Necdet Tosun, Bahaeddin Nakşibend, Hayatı, Görüşleri, Tarikatı (XII-XVII. asırlar) İstanbul.
- Özönder, H. (1988). "Ateşbâz Veli ve Mevlevi Dergâhlarında Ateşbâz Veli Makâmı'nın Önemi". 3. Milli Mevlana Kongresi, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya.
- Soysal, S. (2007). "Derviş Sofraları". Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul.
- Şahin, B. (2012). "Mevlevilikte Yemek Adabı" <http://konyaarastirmalari.blogspot.com.tr> (Erişim tarihi, 25.12.2018).
- Top, H. H. (2006). "Mevlana ve Mevlevilik (Mevlevilikte Adap)". T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya.
- Tosun, N. (2004). "Tasavvuf Kültüründe Tekke Yemekleri." Tasavvuf ilmi ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl:5, sayı:12, 123-135.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In order to commemorate the December 17th night of the death of the Mevlana Prophet, Şeb-i arus events are organized every year in Konya. Şeb-i arus means wedding night. Mevlana said that his death had been the happiest day and the day of his death before he passed away. Therefore, those who love him celebrate this day as a wedding night. At these events, the sema ceremony is organized and the Quran is read. On 17th of December 1973, Mevlana's death has been interrupted in some periods, but it has been tried to be celebrated continuously. The emergence of the Mevlevi households is based on Sultan Veled (1226-1312), the son of Mevlana Celaleddin Rumi. The kitchen occupies an important place both before and after the Mevlevi order installation. The kitchen is the place where they contribute to the growth of people in Mevlevi. The dervish candidates from the kitchen continue on their way to becoming a dervish with 18 different missions and, if they succeed at the end of 1001 days, they become the dervish. Some qualifications are considered in the persons who come before dervish candidates. These qualifications are reported as follows; The person who wants to study in the Mevlevi household must obtain permission from his parents. In addition, it is noted that he has military service, usually under twenty-five years old, mentally ill or infectious disease. In the Mevlevi, the kitchen section has its own rules. For example, there is no sound in front of the door or in the kitchen. No kitchen access without permission and the person responsible for the kitchen was respected.. In order to show his respect to him, he writes "Ya Hazreti Atesbaz-i Veli" on the cookers in the kitchen. The first culinary rules and teamwork studies known in Turkish cuisine also belong to Mevlâna period.

The baking of the food in the Mevlevi, bringing it to the table, serving and eating it was done with ceremonies. Apart from the meal, the word lokma also

refers to the dish known as Belh-Uzbek pilaf. Hz. Mevlana praised this pilaf in some of his books, and said that eater required virtue. Generally, the lokma pilaf cooked on Fridays; meat, onion, rice, peanuts, chickpeas and coriander. Sadece The lokma pot used to cook the lokma pilaf was kept in its own cupboard and wrapped in cloth. In the beginning of the soups cooked in the Mevlevi cuisine, the tarhana soup and the grapple vaccines are at the top of the dishes; borani, kalye, herise, liver kebab, shish kebab and tirit was cooked. For dessert; almond halva and flour halva were prepared. kebabs and meat stuffed with spinach, zucchini, eggplant and celery, as well as vegetable dishes are known to be made in the lodge.

Method

The aim of this study is to determine the consumption habits of Mevlevi cuisine of local and foreign tourists who participated in Şeb-i arus activities. It is aimed to increase the awareness of the Mevlevi cuisine and Konya cuisine, to increase the awareness on the Mevlevi cuisine and to contribute to the gastronomic tourism of the tourists. The research was carried out in the “Somatçı” operation in the Konya province on the concept of Mevlevi cuisine. The study was conducted on 7-17 December 2018 under the coordination of the owner. In the research period, it was determined that 5% domestic and 95% foreign customers came to eat. Most of the foreign customers are of Iranian origin. The existence of a single business on the Mevlevi cuisine in the province of Konya has limited limitations. Within the scope of the study, the information needed by Somatçı owner owner Ulaş TEKERKAYA was discussed before Şeb-i arus period. Information and figures noted after 17 December 2018 have been received in writing. The information obtained was analyzed and converted into text. Interview questions are prepared on the preferences of the tourists participating in Konya Şeb-i arus activity in Mevlevi cuisine.

Results, Conclusion and Discussion

There are shortcomings in the presentation of Mevlevi cuisine and gastronomy in the annual Şeb-i arus ceremonies. One of these shortcomings is the inadequacy of the number of enterprises that provide the Mevlevi cuisine concept. Another problem is the disappearance of the diminishing lodge food that is being made by the people. In this study, the dishes of Mevlevi cuisine and the preference of these dishes by those who came to Şeb-i arus activities were determined. According to the findings of the study; It has been determined that the consumption of soups and fihi ma fih soup from soups is higher than okra soup. In terms of main course, it is seen that the preference of fruit meal which is known to be made widely in Mevlevi cuisine is low. When consumption of salads is examined, the consumption of yoghurts accepted all over the world is good and rose leaf lettuce salad is not preferred. The almond halva found its place in the works of Mevlana was the most consumed sweet variety, while the other sweets received relatively less demand. The most popular sherbet sirkencübin the Mevlevi cuisine was preferred by almost all guests. It was found that the consumption of tamarind and rose sherbet was small. According to these results, it is observed that the tourists participating in the Şeb-i arus ceremonies are now consuming and known products. One of the reasons affecting the preference is the special preference of soups, meals, sherbet and desserts, the ways in which the works of Mevlana are mentioned, and if they have a story, it is an important issue that affects the preference of the guest. The dishes made in the Mevlevi cuisine, which have not yet survived to the present day, must be identified and removed again and recorded in writing. The native and foreign tourists should be told about the life of the Mevlâna nibs, the feeding of them other than the philosophy of life, the meaning they put on the food and the relationship between the matbah and life.